Doktori (PhD) értekezés

Állhatatosság és szeretetreméltóság

Az erény és boldogság kapcsolata Jane Austen regényeiben

Kunkli Emese

Debreceni Egyetem

BDT

2025

Állhatatosság és szeretetreméltóság

Az erény és boldogság kapcsolata Jane Austen regényeiben

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a **filozófia** tudományágban

Írta: **Kunkli Emese** okleveles **esztétika szakos bölcsész**

Készült a Debreceni Egyetem **Humán Tudományok** doktori iskolája
(**Modern filozófia** programja) keretében

Témavezető: Dr. **Tánczos Péter**

……
(olvasható aláírás)

Az értekezés bírálói:

Dr. …….
Dr. …….

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. …….
tagok: Dr. …….
Dr. …….

A nyilvános vita időpontja:

Én, Kunkli Emese, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

...……

Kunkli Emese

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés: Elméleti és történeti áttekintés 7.
1. A disszertáció célkitűzése és módszertana 7.
2. Jane Austen mint az érzékenység kultuszának meghatározó női hangja 10.
2.1 Releváns mozzanatok Jane Austen fiatalkorából 10.
2.2 Austen írói önbecsülését körülölelő ellentmondások 13.
3. A 18-19. század fordulóján élő brit nők nevelése és Jane Austen korai művei 15.
3.1 A kortárs női nevelési módszerek reprezentálása az írónő műveiben 15.
3.2 Jane Austen rendszertelen tanulmányai és ezek kihatása az irodalmi műveire 20.
3.3 Jane Austen fiatalkori szatírái és azok fogadtatása az Austen családban 23.
4. A sajátosan értett *női hang* megjelenése az irodalomban 29.
5. Jane Austen mint az erények klasszikus tradíciójának képviselője 35.
5.1 MacIntyre releváns meglátásai Arisztotelészről 35.
5.2. MacIntyre Jane Austen olvasata 37.
6. Jane Austen munkássága mint a régens korszak Angliájának lenyomata 42.
6.1 Jane Austen korának társadalmi és történelmi változásai 43.
6.2 György régensherceg rajongása Austen művei iránt 45.
6.3 A felemelkedő tengerészosztály és a hanyatló (fő)nemesség 47.
6.4 A vagyon, az örökösödés, a házasság és a nők helyzetének fontossága Austennél 49.
7. A paradigmafordító Kant releváns gondolatai 60.
8. David Hume és Jane Austen ízlésről és szépségről szóló elmélkedései 70.

II. Az egymás melletti elbeszélés iróniájának és különböző utazási formáknak a relevanciája *A Klastrom titká*ban 78.
1. *A Klastrom titká*nak a kiadatása és műfaji meghatározása körüli bizonytalanságokról 78.
2. Utazás az erényesség felé 80.
2.1 Miss Morland regények általi jellemfejlődése 80.
2.2 A kedvesség és a szeretetteljesség mint valódi erény elkülönítése 83.
2.3. Utazás mint az austeni értelemben vett erényesség feltétele 85.
3. Az indirekt beszédaktus megnyilvánulása *A Klastrom titká*ban 89.

III. A józan értelem és a „szentimentális” érzelem egyensúlyának fontossága az *Értelem és érzelem*ben 97.
1. Az austeni regénytípus alapjai 97.
2. Az érzékenység demonstratívabb és hitelesebb szemléltetése az *Értelem és érzelem*ben 98.
2.1 A józan ítélőképességű Elinor és a szenvedélyes Marianne 98.
2.2 Marianne lemondása a kötetlen szabadságáról 99.
2.3 Elinor mint az első morális fölénnyel rendelkező Austen-hősnő 104.
2.4 Marianne tudatlanságának mérsékelése 107.
2.5 Az esztétikai megbecsülés és az erkölcsi érzékenység közötti kapcsolat 114.
3. Brandon ezredes és a józan cselekvés 126.
3.1 Brandon ezredes múltjának releváns aspektusai 126.
3.2 Önismeret mint erkölcsi és intellektuális erény 128.
3.3 Házasság mint emocionálisan és racionálisan is helyes döntés 133.

IV. A szkepszis, a levélírás és az irónia és szerepe a *Büszkeség és balítélet*ben 140.
1. Miss Bennet és Mr. Darcy önmagára irányuló kételye 140.
1.1 Az első benyomások bizonytalanságáról 140.
1.2. Az emberek adta nevelés hiányossága Mr. Darcy-nál 141.
1.3. Elizabeth természetből eredő szimpátiája és téves ítéletei 145.
2. A levélírás relevanciája a *Büszkeség és balítélet*ben 149.
2.1 Levelezés mint hatékony kommunikációs forma 149.
2.2 Férfiak által írt levelek érdemi szerepe a történetben 151.
3. Mr. Bennet mint Jane Austen legironikusabb karaktere 158.
3.1 Különböző irónia formák Kierkegaard alapján 158.
3.2 Az irónia mint Mr. Bennet kétélű fegyvere 163.

V. *A mansfieldi kastély* mint konzervatív regény az átrendeződések időszakában 177.
1. A regény fogadtatása a megjelenésének idején 177.
2. Fanny Price jellemének és megnyilvánulásainak boncolgatása 179.
2.1 Az állhatatosság mint *A mansfieldi kastély* főhősnőjének legfőbb erénye 179.
2.2 A mansfieldi kastély szimbolikus jelentése 181.
2.3 Fanny Price kifinomult nézetei 185.
2.4 Fanny *képmutatása* és *túlzó* kötelességtudata 195.

3. Henry Crawford és az állhatatosság hiánya 197.
4. Fanny karakterének kanti esztétikai és etikai olvasata 202.

VI. Mr. Knightley és a kanti erények az *Emmá*ban 214.
1. Jane Austen *erénytana* és a házassághoz való hozzáállása 214.
2. Önmagunk kiművelésének fontossága Mr. Knigthley szerint 218.
3. Mások boldogsága mint George célja 222.
4. Emma morális jólétének előremozdítása 225.
5. A lelkiismeretünk kikerülhetetlenségének fontossága Austen *Emmá*jában 228.
6. A *szeresd felebarátodat* elv megnyilvánulása Mr. Knigthley-nál 230.
7. George Knigthley mint Emma *bátyja*, barátja és férje 233.

VII. Az önfejlesztés és otthonkeresés fontossága a *Meggyőző érvek*ben 238.
1. Anne Elliot önfejlesztése és Sir Walter sznob, öntudatos ragaszkodása a státuszához 238.
2. A fegyelmezettség és a meggyőzés jelentősége Jane Austen utolsó befejezett regényében 253.
3. Az Austen-i állhatatosság és kedvesség megnyilvánulása MacIntyre megközelítésében 261.
4. Újra megismerés mint fontos motívum a *Meggyőző érvek*ben 266.
4.1. William Elliot újra megismerése 267.
4.2. Frederick levele mint a regény csúcspontja 270.
5. A mobilitás és az otthonkeresés bemutatása a változó társadalom kontextusában 272.

Konklúzió 280.
Köszönetnyilvánítás 284.
Felhasznált irodalom 285.
Publikációs lista 294.
Absztrakt 296.
Abstract 297.

I. Bevezetés

Elméleti és történeti áttekintés

1. A disszertáció célkitűzése és módszertana

A disszertációmban Jane Austen regényeinek főként morálfilozófiai, részben esztétikai olvasatára vállalkozom, s az elemzés során a boldogság és erényesség problematikus kapcsolatára helyezem a hangsúlyt. Ez a téma pedig megkövetel egyfajta elméleti és történeti áttekintést, így mindenekelőtt körüljárom, miért lehet Austenre úgy tekinteni mint az érzékenység kultuszának egy meghatározó női hangjára, akinek a művei egyfajta lenyomatai a régenskorszak Angliájának. A 18-19. század fordulója lehetőséget biztosított Austen számára, hogy még ha álnéven is, de hangot merjen adni például a társadalomról, a szépirodalmi alkotásokról, a történelemről vagy általánosságban az emberi jellemről szóló kritikai véleményének. Ezeket a nézeteit pedig úgy közölte előbb a szűk családi körével, majd a szélesebb publikummal, hogy ő maga is szépirodalmi alkotásokat írt. Fontos, hogy felvázoljam, nő létére milyen excentrikus oktatásban és családi támogatásban részesülhetett, mely szükséges volt ahhoz, hogy a korabeli Anglia legnépszerűbb írójává váljon, és hogy a hat befejezett regényét mai napig a világirodalom klasszikusai közé sorolják, és rengetegszer adaptálják.[1] Továbbá hangsúlyozom, a fiatalkori írásainak a jelentőségét az életműben.

A vizsgálódásom egyik kiindulópontja az az Austen-elemzés, amelyet Alasdair MacIntyre-től olvashatunk főként *Az erény nyomában*, és érintőlegesen *Az etika rövid történeté*ben. MacIntyre az írónőre úgy tekint, mint aki az erények klasszikus tradíciójának az egyik utolsó képviselője volt,[2] és főként Arisztotelésszel hozza őt párhuzamba. MacIntyre-től több markáns kijelentést is olvashatunk az írónőről, melyek közül az a legrelevánsabb a vizsgálódásom szempontjából, hogy a szeretetreméltóság és az állhatatosság tűnnek a két legalapvetőbb austeni erénynek. Egyetértek ezzel: úgy vélem, Austen karaktereit csak akkor lehet erényesnek mondani, hogyha birtokolják ezt a két *alap erényt*, ezért már most szeretném tisztázni, hogy ezek miként nyilvánulnak meg az írónő műveiben. MacIntyre-nél azt olvashatjuk, hogy „amit Arisztotelész a kedvesség erényeként kezel (mely erényre, mint mondja, nincs megnevezés),”[3] az Austen alapján csak a szeretetreméltóságnak mint tényleges erénynek a mása.[4] Az Austen regények elemzéseinél hangsúlyozom, hogy MacIntyre-rel egyetértve úgy vélem, a kedvesség mint egyfajta pótlék jelenik meg az írónő műveiben. Egyes

[1] A történetei (melybe a fiatal zsengéi és befejezetlen regényei is beletartoznak) alapján a XX. és a XXI. században is számottevő film- és sorozatadaptációk készültek. Ezek érdemi elemzése egy olyan hosszabb munka lenne, melyet nem kísérelek meg a disszertációmban; kizárólag az Austen-regények elemzésére vállalkozom.
[2] MacIntyre, 1999, p. 325
[3] MacIntyre, 1999, p. 246
[4] MacIntyre, 1999, p. 246

karakterek kedvességgel igyekeznek elfedni azt, hogy nincsenek annak a bizonyos valódi erénynek – a szeretetreméltóságnak – a birtokában, mert nem rendelkeznek olyan valóságos érzésekkel, melyek szükségesek lennének hozzá.[5] Többször kiemelem a dolgozatomban, hogyan igyekeznek bizonyos személyek kedvességgel megtéveszteni a főhősöket. Ezeket egyfajta próbaként is felfoghatjuk: mintha a főhősök csak akkor mondhatnák magukat igazán morálisnak, hogyha képesek átlátni azokon, akik nem erényesek, pusztán felszínes kedvességgel, bájjal próbálják ezt elfedni mások elől. Austennek pont azok a főhősnői tűnnek erkölcsileg a legmegingathatatlanabbnak, akik maguk mintha nem is lennének képesek ilyen kedvességgel élni. Ők *csak* a tényleges erényt, a szeretetreméltóságot birtokolják, és így a környezetüknél hamarabb felismerik azokat, akikből viszont ez (szinte) teljesen hiányzik.

Az állhatatosság a másik erény, amit kiemel MacIntyre, mondván, Austen regényeiben az állhatatosság „birtoklása szükséges más erények birtoklásához is."[6] Annál, aki nem állhatatos, valamilyen szinten, a többi erény is értelmét veszti. Például az állhatatosság fokozza a türelmet mint erényt. MacIntyre azt írja, hogy Jane Austen idejében a kierkegaard-i értelemben vett narratív egység[7] „nem kezelhető többé az erényes élet puszta előfeltételeként vagy kontextusaként".[8] Helyette tettekben megnyilvánuló visszaigazolásra szorul ez az egység, ennek erénye az, amelyet Austen állhatatosságnak nevez.[9] MacIntyre sajnos nem fejti ki ezt az álláspontját, és én egy sajátos (bár az ő olvasatát nem kizáró) értelemben használom az állhatatosság fogalmát Austen regényeinél. Magam is úgy vélem, hogy fontos szerepe van az írónő alkotásaiban, de ahhoz, hogy ilyen nagy jelentőséget társítsunk hozzá, magát a fogalmat viszonylag tágan kell értelmeznünk. Egyszerre kell lefednie adott személyek felé irányuló lojális ragaszkodást, bizonyos elvek és elhatározások feletti szilárd eltökéltséget, továbbá azon életvitel melletti kitartást, melyet ezen személyek, elvek és elhatározások megkövetelnek. Körüljárom, hogy az Austen-regényekben milyen negatív következményei vannak annak, ha valaki egy nagyon is mérvadó döntésnél nem kellően állhatatos.

A dolgozatomban számos példával igyekszem alátámasztani azt, miért értek több szempontból egyet MacIntyre austeni olvasatával, de hangsúlyozom azon nézetemet is, hogy mintha Austen nem minden esetben képviselte volna az erények klasszikus tradícióját. MacIntyre-nek főként azzal a kijelentésével vitázom, hogy „Jane Austen a »boldogság«-ról szólva Arisztotelész-követő módjára beszél."[10] Bemutatom, hogy Austen regényeiben mennyire adekvátnak tűnik, hogy a főhősök képesek legyenek mások boldogságát a sajátjuk

[5] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[6] MacIntyre, 1999, p. 246
[7] MacIntyre, 1999, pp. 323-324
[8] MacIntyre, 1999, pp. 324
[9] MacIntyre, 1999, pp. 324
[10] MacIntyre, 1999, p. 322

elé helyezni, amivel Immanuel Kanthoz kapcsolom az írónőt. Austen műveit tehát úgy tanulmányozom morálfilozófiai és esztétikai szempontból, hogy végig szem előtt tartom MacIntyre Austen-olvasatát. Mivel azonban nem gondolom azt, hogy az írónő teljesen azonosult volna bármelyik filozófus nézeteivel, így saját filozófiai aspektusainak feltárásához, megértéséhez több gondolkodóval nyitok analógiát a regényeinek elemzésekor. Kant egyes morálfilozófiai és esztétikai meglátásaival többször párhuzamba állítom az írónőnél általam felfedezni vélt etikai és esztétikai vonatkozásokat. A recepciótörténet alapján főként David Hume-hoz szokás kapcsolni az Austennél fellelhető esztétikai vonatkozásokat – én magam is több esetben így teszek.[11] Austen iróniájának elemzésénél részben MacIntyre austeni iróniáról tett meglátására támaszkodom,[12] részben Kierkegaard irónia megközelítésére, hiszen az írónő Kierkegaard-hoz hasonlóan az irónia határtvonó, korlátozó jellegű felfogására támaszkodik. Austen neveléselméleti nézeteinek elemzésekor Mary Wollstonecraft és Jean-Jacques Rousseau meglátásait hívom segítségül. Továbbá egy-egy helyen előkerülnek Lord Shaftesbury, Roland Barthes és Friedrich Schlegel bizonyos meglátásai is.

Amikor az írónő műveit elemzem, olyan kronológiát követek, mely azon alapszik, milyen sorrendben írta meg Austen a hat befejezett regényét. Ezt azért is tartom fontosnak, mivel úgy tanulmányozom ezeket a szövegeket, hogy kiválasztok olyan a tágabb témám szempontjából fontos motívumokat, melyek a megítélésem szerint az írónő adott munkájában nyilvánulnak meg a leginkább, de emellett a regényei alapgondolataiban fellelhető hasonlóságokra is rendre reflektálok. Az, hogy a történetek megírásának az időrendi sorrendjét követem, lehetőséget biztosít számomra arra, hogy Austen módszerének változását, fejlődését is olykor kihangsúlyozzam. A már említett két *austeni erényen* kívül többek között olyan toposzokat vizsgálok, mint a boldogság, a kétely, az otthonkeresés, az önfejlesztés, az önismeret, az önbecsülés, az irónia, a megtévesztés, a nevelés, az ítélőképesség vagy épp az udvariasság fontossága az írónő műveiben. Továbbá azt is szeretném előre tisztázni, hogy annak ellenére, hogy első sorban morálfilozófiai és részben esztétikai szempontból közelítem meg a regényeket, és azok tartalmának elemzésére helyezem a hangsúlyt, amennyire a vizsgálódásomnál relevánsnak érzem, érintem a megformáltságukat is. Például az írónőnek a már említett ironikus hangját több esetben kiemelem és elemzem. Továbbá hangsúlyozom, hogy Austen az első regényeiben olyan önreflektív narratív hangot üt meg, mellyel a szentimentális és gótikus regényeket figurázza ki; valamint kiemelem azt is, hogyan érhető tetten a regényeiben az auktoriális narratív struktúra és az indirekt beszédaktus. Emellett pedig a levélírás (főként a férfi főhősök leveleinek) fontosságára is kitérek.

[11] Dadlez, 2008, p. 47
[12] MacIntyre, 1999, p. 325

2. Jane Austen mint az érzékenység kultuszának meghatározó női hangja

2.1 Releváns mozzanatok Jane Austen fiatalkorából

Jane Austen az érzékenység korszakának egyik kiemelkedő brit irodalmi alakja, akinek az ironikus hangnemben megírt regényei a kritikai realizmus műfajának úttörő alkotásai közé sorolhatóak és mai napig nagy népszerűségnek örvendenek világszerte. Mindenekelőtt fontosnak tartom, hogy az írónő életéről és munkásságáról ejtsek néhány szót. Carol Shields *Jane Austen* című életrajzi könyvében majdhogynem felderíthetetlennek titulálja az írónő múltját.[13] Ezért is annyira fontosak a családján belüli levelezései, amelyeket nővére, Cassandra cenzúrázott húga halála után.[14] Nagyjából háromezer levélről volt eredetileg szó, melyeknek csak a töredéke, mindösszesen százhatvan darab maradt fenn az utókor számára. Ráadásul Austen ezen levelek mindegyikét húszéves kora után írta, így a fiatalabb énjét, az akkori gondolkodásmódját sajnos nem tükrözik, azonban valamennyiből sugárzik a tudatosság, valamint az írónőre oly jellemző irónia, ami ha másokra vonatkozik, kifejezetten bántó is tud lenni.[15] Emellett a történeteihez hasonlóan elliptikusan és kifinomultan ír bennük, így ezen levelek szintén tanúbizonyságot tesznek arról, milyen éles szemmel tudta megfigyelni az őt körülvevő világot, majd némileg eltúlzó módon ábrázolni azt. Összesen huszonegy évet fognak át a levelek (1796-1817), az utolsóban pedig Austen, mintha igyekezne megfelelni a mások és önmaga által támasztott elvárásoknak: annak ellenére, hogy a halálos ágyán írta, egyszerre vidám és gúnyos a stílusa.[16] Az Austen-levelek legfrissebb magyar kiadásának előszavában azt olvashatjuk a kötet fordítójától, Vallasek Júliától, hogy:

> Jane Austen levelezése egy, a korábbiaknál ambiciózusabb, nagyobb szereplőgárdát mozgató Austen-regény töredékének is tekinthető, amelyben az Austen család, ismerőseik, szomszédaik életének alakulása a téma. A részletező pontossággal megadott leírásokban vagy a könnyed-szellemes megjegyzésekben a tizenkilencedik század első két évtizedének angol mindennapjai elevenednek meg, amelyeket még nem jár át a viktoriánus mesterkéltség és szemérmesség. (…) Éppoly természetesen ír nővérének disznóólakról, házasságtörésről vagy egy bálon egymást kergető részeg házaspárról, mint a londoni képtárban tett látogatásról, házi koncertekről vagy a legújabb ruhadivatról. (…) Önként, a maga mulatságára választotta a társaságot megfigyelő, fecsegéseiken titokban szórakozó „piszkavas" szerepkörét, s mielőtt benyomásait különböző emlékezetes regényfigurákban megörökítette volna, előbb megosztotta a nővérével.[17]

[13] Nincs róla se hangfelvétel, se napló, se fotó, csak Cassandra nővérének két vázlata. Lásd. Shields, 2007, p. 227
[14] Shields, 2007, p. 227
[15] Shields, 2007, p. 12
[16] Austen, 2020, pp. 3-6
[17] Austen, 2020, pp. 7-9

Jane Austen egy olyan vidéki pap lányaként született 1775-ben, aki jövedelemkiegészítésként magániskolát vezetett birtokosok fiai számára. Jane Cassandra nővérével és hat fiútestvérével együtt nőtt fel.[18] Élete első éveit azonban a szüleitől elválasztva, egy helyi család gondozásában töltötte. Mrs. Austen csak azután vette ismét magához gyermekeit, amikor azok már az ő megítélése szerint kellő értelemmel és önállósággal bírtak.[19] Shields úgy fogalmaz:

> Nem tudni, milyen hosszú ideig maradt Jane dajkaságban, de könnyen elképzelhető, milyen mély érzelmi nyomot hagy a gyermekben, ha anyja öléből hirtelen egy vadidegen családba kerül. Korai száműzését otthonából később még jó néhány elszakadás követte, és kérdés, mennyi beleszólása volt az utóbbiakba, mint ahogy az őt érintő egyéb otthoni döntésekben sem igen lehetett szava.[20]

Ennek tükrében nem meglepő, hogy a szülői házból való kiszakadás, és annak következményei rendre feltűnnek a regényeiben, valamint a szerető család (vagy annak hiányának) fontossága is. Továbbá szembeötlően kevés az írásaiban a közeli anya-lánya kapcsolat. Bár ez annak is betudható, hogy a 18. században viszonylag hamar integrálták a társadalomba a fiatalokat, és a *fojtogató* anyatípus sem volt ekkoriban jellemző,[21] de minden bizonnyal a saját édesanyjához fűződő kevésbé szoros kapcsolata is befolyásoló tényező volt. Austen azonban szerencsésnek tudhatta magát, hiszen viszonylag összetartó családja volt, melynek tagjai szerették az olvasást, így az ő írói ambícióit is támogatták, ami ritka volt ebben az időszakban. Bár nővérét és őt is kisajátította magának a rokonság: felváltva kellett feltűnniük a fivéreik házaiban, és az egyik folyton betegeskedő sógornőjüket is ők ápolták.[22] Az édesanyjuk is: „Életének későbbi szakaszában bizonyos jelek szerint ingerlékennyé vagy hipohonderré vált”.[23] Sok eséllyel ezek az élmények ihlették a *Büszkeség és balítélet* Mrs. Bennetjét*, A mansfieldi kastély* Mrs. Bertramját és a *Meggyőző érvek* Mary Elliotját. Az otthonkeresés is szerves része mindegyik Austen-regénynek. Carols Shields azt írja, hogy:

> A kor érzékenységének megfelelően a szépirodalom tárgyául nem az aktuális események, az éppen zajló háborúk vagy politikai események szolgálnak, hanem az egyén otthon keresése. A nők és a férfiak a regényekben és a való életben egyaránt elszakadnak otthonuktól; Jane Austen regényeiben pedig nem a számukra megfelelő helyen vannak,

[18] Austen, 2020, p. 4
[19] Ez bevett szokás volt akkoriban, azzal viszont szembement az asszony a kortárs szellemmel, hogy szülés után a gyermekeit hónapokig otthon tartotta és szoptatta, hogy így jól indítsa útjukra őket. Lásd. Shields, 2007, pp. 20-21
[20] Shields, 2007, p. 21
[21] Shields, 2007, pp. 24-25
[22] Austen, 2020, pp. 4-5
[23] Shields, 2007, p. 25

> vagy tévútra kerülnek, így aztán céljuk a vágyott, ám tőlük megtagadott otthon (mind konkrét, mind metaforikus értelemben).[24]

Austen korai regényeiben a főhősnők nem a véletlenre bízzák a házassági ügyeiket, hanem saját ítélőképességükre, ezért pedig jutalmul mind olyan férj mellett állapodnak meg, aki jól illik hozzájuk,[25] és így lesznek képesek megfelelő otthont biztosítani maguknak.

Jane Austennek is volt egy *nagy szerelme*, Tom Lefroy. A fiatal ír férfi, miután Dublinban diplomát szerzett, jogi úton akarta folytatni a tanulmányait, ám előtte látogatóba érkezett a Jane otthonától nem messze lévő parókiára. Austen Cassandra nővérének címzett leveleiben bőszen áradozott arról, hogy a férfinak nemcsak a humora és műveltsége nyűgözte le őt, hanem az írás iránti közös érdeklődésük is. Azt is megjegyezte az egyik levelében, hogy lánykérésre számít Mr. Lefroy részéről, ám ez nem történt meg. A Lefroy családnak nagyobb tervei voltak Tommal, minthogy hagyják, hogy elvegye egy szegény lelkész lányát, így végérvényesen eltávolították Jane közeléből.[26]

Huszonhét éves korában azonban volt még egy kérője az írónőnek, egy családi jó barátja, Harris Bigg-Wither. Austen nem vonzódott romantikus értelemben a nála hat évvel fiatalabb, dadogó férfihoz, aki nem mutatott törekvést saját képzésére, így nem volt eléggé csábító számára az a jómód, mely a férfi mellett várt volna rá. Igaz, először elfogadta az ajánlatot, másnap viszont belátta (részben a nővére hatására), hogy nem tudná leélni az életét Bigg-Wither mellett, és felbontotta a tiszavirág életű jegyességüket.[27] Austen rájött, a házasságon kívül más lehetőségei is lehetnek mint értelmes, intelligens nő, és hajadon maradt, pár évvel később pedig azt írta Fanny unokahúgának, hogy: „Nyomatékosan kérlek, ne kötelezd el jobban magad, ne is gondolj arra, hogy elfogadd az ajánlatát, hacsak nem szereted őt igazán. Minden jobb és elviselhetőbb, mint vonzalom nélkül házasságra lépni."[28]

Az is némi szabadsággal tölthette el Austent, hogy három sógornője is a sokadik gyermekáldásba halt bele, míg számára ez a veszély nem állt fenn.[29] Nagy valószínűséggel arra törekedett, hogy főhősnői számára megteremtse azt a békés otthont, azt a boldog párkapcsolatot (sokszor társadalmi különbségeket áthidalva), az általuk szeretett férfi oldalán, amire ő maga is vágyott, de számára nem adatott meg.[30] Ahogy azt Shields-től olvashatjuk:

---

[24] Shields, 2007, pp. 21-22
[25] Hopkins, 1987, p. 149
[26] „A férfi tanulmányai befejeztével visszatért Írországba, feleségül vett egy gazdag örökösnőt, akivel nagy családot alapított, (…) még a legfelsőbb bíróság elnökévé is megválasztották."Shields, 2007, pp. 66-70
[27] Shields, 2007, pp. 71; 138-140
[28] Austen, 2020, p. 89
[29] Austen, 2020, p. 5
[30] Shields, 2007, p. 22

> Jane Austen regényei intelligens nőkről szólnak, akik komolyan veszik önmagukat, de túlzások nélkül. Austen minden hősnőjének sajátja egyfajta magától értetődő erkölcsi tartás és a fejlődésre való ösztönös törekvés, amely nem látványos, úgy tűnik, nem igényel visszaigazolást; nem küzd etikai dilemmákkal, és nem akarja fáradságos munkával észrevétetni magát. Szilárdság és lelkierő mindenekfelett. A modor tökéletesítése és az érzékenység finomítása – ezek azok a kívánalmak, amelyeket Jane Austen támaszt hőseivel (és olvasóival) szemben.[31]

2.2 Austen írói önbecsülését körülölelő ellentmondások

Austen írói önbecsülését tekintve van némi ellentmondás. Bár ma már sokak számára nem ismeretlen Jane Austen munkássága, az írónő (ahogy számos más kortárs női író) élete során nem vállalta a saját nevét, helyette *Egy hölgy*[32] néven publikálta regényeit. Az Austen halála után megjelent *Meggyőző érvek*hez és *A Klastrom titká*hoz olyan *életrajzi előszót* írt Henry Austen, mely nem azt hangsúlyozza, milyen írói tevékenységet végzett a nővére, hanem azt, mennyire visszafogott, polgári életet élt.[33] Ez pedig azért érdekes, mivel utólag kitudódott, hogy Jane Austen levelezett azzal a kiadóval, amelyik megvette *A Klastrom titká*t, első publikálásra szánt regényét, majd nem akarták megjelentetni, amit az írónő sérelmezett.[34] Továbbá az Austen-levelezések arról is tanúbizonyságot tesznek, hogy Jane és Henry Austen együttesen kardoskodtak azért, hogy méltányos összegért adják el egy-egy kiadónak az írónő regényeinek publikálási jogát. Jane Austen még arról is beszámol Cassandra nővérének, hogy az egyik nyomdának a papírhiány miatti késlekedését is milyen nehezen tűrte. Az pedig, hogy a munkásságát kedvelő régenshercegnek ajánlotta az *Emmá*t, egy olyan tett volt, mellyel részben a regény pozitív fogadtatásának esélyeit is szerette volna növelni az írónő.[35]

A fentiek ellenére Henry az *életrajzi előszójában* azt állítja, húga olyannyira bizonytalan volt írásai értékéről, hogy alig lehetett rávenni, hogy publikálással próbálkozzon. Ráadásul Jane Austen regényei és novellái egyértelmű ironikus hanggal rendelkeznek, így bátyja kijelentése, miszerint az írónőre tökéletes modor és keresztényi szeretet volt jellemző (valamint mások felé tanúsított megértés és megbocsátás), ellentmondásosnak tűnik.[36] Ehhez tenném hozzá azt, hogy unokaöccsük, James Austen 1870-ben kiadott egy Jane Austen életrajzi kötetet *A Memoir of Jane Austen* címen, melyben úgy mutatja be szeretett nagynénjét, mint aki elsősorban műkedvelő volt, és csak másodsorban írogatott történeteket,

[31] Shields, 2007, p. 37
[32] Angolul: „a Lady”
[33] Séllei, 2015, pp. 14-15
[34] Shields, 2007, pp. 176-178
[35] Austen, 2020, pp. 92-96
[36] Séllei, 2015, p. 15

azokat is csak szórakozásképpen.[37] Az élete pedig „az otthoni feladatok végzésében és a családi kötelékek ápolásában merült ki, nem gondolt önmagára, és nem kereste a sikert".[38] Jóllehet a családján belül sem rejtette véka alá írói ambícióit, hiszen rendszeres tanáccsal látta el a szintén írással próbálkozó Anna unokahúgát és memoárját író James unokaöccsét.[39] Vallasek Júlia is hasonlóan értelmezi Austen hozzáállását a saját munkájához:

> Hogy mégis mennyire komolyan vette az írást, abból a figyelemből látszik, amivel az írogató családtagok próbálkozásait javítgatja, az aprólékosan részletező, jól körvonalazott írói világképről és kiforrott technikai tudásról tanúskodó tanácsokból. És érzékelhető abból a néhány szenvedélyes mondatból, amit első regényeinek megjelenésekor vetett papírra. „Megérkezett Londonból az én drága gyermekem" – írja, amikor kézbe veszi a *Büszkeség és balítélet* egy példányát.[40]

Az általa pártfogolt Anna Austen (később Mrs. Lefroy) a sokadik gyermekáldása után felhagyott az írással. Az egyik lánya visszaemlékezésből kiderül, hogy Jane nagynénje halála után el is égette a regénypróbálkozását.[41] Az Austennel folytatott levelezése azonban alátámasztva Vallasek Júlia szavait, arról árulkodik, hogy nagynénje sok időt szánt regénye javítására. Ezt demonstrálnám egy 1814-es levélrészlettel, melyet Jane Austen írt Anna-nak:

> Nagyon tetszik Lord P. és a testvére, csak attól félek, hogy Lord P. kellemes természete arra késztet majd sokakat, hogy jobban megszeressék, mint amennyire megérdemli. Az egész Portman család kitűnő, Lady Anna, akitől úgy rettegtél, különösen jól sikerült. Bell Griffin épp olyan, amilyennek lennie kell. Most nem ejtettem az eddigieknél komolyabb javításokat, egy-egy helyen úgy éreztük, rövidebben is összefoglalható a lényeg, kitöröltem az a részt, ahol Sir Tho., és a többiek lemennek az istállókhoz kevéssel azután, hogy Sir. Tho. eltöri a karját. Ámbár meg vagyok győződve arról, hogy a te papád valóban lement az istállókhoz, mihelyst az orvos sínbe tette a karját, mégis azt hiszem, ez annyira szokatlan, hogy könyvben olvasva természetellenesnek hat. Nem is tűnik fontosnak, hogy Sir Tho. is velük menjen. Lyme nem lesz jó, Lyme legalább 40 mérföldnyire van Dawlishtől. Helyette Starcrosst írtam. De ha jobban szeretnéd Exetert, az mindig biztos választás. Ugyancsak kihúztam azt a részt, ahol Griffin urat bemutatják Lord P.-nek és az öccsének. Nem mondd meg Lyford úrnak, de egy vidéki orvost nem mutatnak be ilyen magas rangú uraknak. Mr. Portmant első megjelenésekor nem kellene „tiszteletre méltónak" említeni. Ezt a titulust nem szokták megemlíteni ilyen esetekben, legalább is én így tudom. / Most már befejeztük a második fejezetet (azaz a könyv ötödik fejezetét), azt hiszem, jobb lenne, ha kihagynád Lady Helena utóiratát, azoknak, akik ismerik a *Büszkeség és balítélet*et, utánzásnak tűnhet.[42]

[37] Austen, 2020, p. 10
[38] Austen, 2020, p. 10
[39] Shields, 2007, p. 15
[40] Austen, 2020, p. 9
[41] Austen, 2020, p. 83
[42] Austen, 2020, p. 84

Ezt a levélidézetet azért is tartom fontosnak, mert az, ahogy Austen megemlíti benne a *Büszkeség és balítélet*et, szintén betudható annak a jeleként, hogy tisztában volt regényeinek értékével. James unokaöccsének szánt egyik levelében azonban azt írja, hogy „apró (alig kéthüvelyknyi) elefántcsont lapra dolgozom, olyan vékony ecsetvonásokkal, hogy a sok munkának alig van látszatja".[43] Ez pedig felveti azt a kérdést: vajon tényleg nem tartotta sokra saját munkáját, vagy csupán szerénykedésből írta mindezt? Jómagam nem próbálok meg válasszal szolgálni erre (biztos választ úgysem adhatunk rá), de mindez egy újabb példája annak, milyen ellentmondásos dolgok maradtak fent Austen írói önbecsüléséről.

3. A 18-19. század fordulóján élő brit nők nevelése és Jane Austen korai művei

3.1 A kortárs női nevelési módszerek reprezentálása az írónő műveiben

A 18-19. század fordulóján élt brit nők nevelésének és tanításának háromféle módja volt. Az első, hogy az anya tanította otthon a lányait; a második, hogy egy nevelőnő képezte őket a saját otthonukban; a harmadik, hogy bentlakásos iskolába küldték őket.[44] Az elsőre Austen művei közül többek között a *Büszkeség és balítélet*ben láthatunk példát, bár ott árnyalva van ez helyzet, amikor a következő beszélgetést olvashatjuk Elizabeth és Lady Catherine között:

> – Sohasem volt nevelőnőnk.
> – Nem volt! Hát ez hogyan lehetséges? Öt lányt felnevelni otthon, nevelőnő nélkül! Ilyet még életemben nem hallottam. Micsoda rabszolgaság lehetett az édesanyjuknak, amíg felnevelte magukat.
> Elizabeth (…) biztosította Lady Catherine-t, hogy náluk nem ez volt a helyzet.
> – Hát akkor kitől tanultak? Ki viselte gondjukat? Nevelőnő nélkül el lehettek hanyagolva.
> – Talán el is voltunk bizonyos családokhoz képest; de aki tanulni akart közülünk, megvolt rá a módja. Mindig buzdítottak bennünket az olvasásra, s a tanárok sem hiányoztak, ha szükség volt rájuk. Aki szívesebben lustálkodott, persze azt is megtehette.
> – Igen, éppen erről van szó. A nevelőnő feladata, hogy ezt megakadályozza. Ha ismertem volna az édesanyjukat, a lelkére beszéltem volna, hogy fogadjon nevelőnőt. Nem győzöm ismételni, hogy állandó és rendszeres oktatás nélkül mit sem ér a nevelés, azt pedig csak egy jó nevelőnő adhatja meg.[45]

Amellett, hogy valóban kimerítő lehetett egyes anyák számára a lányaik nevelése, valószínűleg azért is lepődik meg ezen a Lady, hiszen a három tanítási módszer közül az otthoni, szülő általi volt a *legveszélyesebb*: nem volt konkrét tanterve az anyáknak, hogy mikor, mit és hogyan kellett volna tanítaniuk. Az édesanyák általában az olvasás, (levél)írás,

[43] Austen, 2020, p. 9
[44] Zimmern, 1898, p. 16
[45] Austen, 2019, pp. 147-148

táncolás és varrás alapjait tanították meg a lánygyermekeiknek. Ennek pedig az volt a legnagyobb negatívuma, hogy a lányok ezen képességekből is mindössze annyit sajátíthattak el, amennyit az édesanyák maguk tudtak, épp ezért hátrányban voltak azok, akiknek képzetlenebb szülőjük volt. Továbbá azért is volt veszélyes ez a tanítási metódus, mivel a szülők könnyebben elkényeztették a gyermekeiket, mely szintén hátráltathatta a képzésüket. Mindazonáltal Jane Austen műveiből azt olvashatjuk ki, hogy az írónő igenis szorgalmazta azt, hogy a szülők minél több időt töltsenek a gyermekeikkel, hogy a lehető legjobban megismerjék őket, mert így tanítani is jobban tudták őket.[46] Továbbá egy újabb példa tőle arra, hogy nem volt lemondó véleménnyel a lányok otthoni taníttatásáról, hogy *A Klastrom titká*ban Catherine-nel az édesanyja (nagyon helyesen) történelmi köteteket is olvastat, még úgyis, hogy a lánya nem kedveli őket.[47] A következőket mondja Catherine Miss Tilney-nek:

> Olvasok én költőket és színműveket is, meg minden effélét, és nincsenek ellenemre az útirajzok sem. Hanem a történelmi művek, a komoly történelmi munkák elriasztanak. (…) Kötelességből olvastam is egy keveset, de semmi olyat nem mondanak, ami ne bosszantana vagy fárasztana.[48]

Akkoriban sok fiatal lánynak az édesanyja nem adott volna ilyen köteteket a kezébe, így Catherine hálás lehet a helyzetéért, még ha nem is látja ezt be. Az édesanyjuk által képzett kortárs brit nőknek felnőtt korukra különböző módokon lehetett hiányos a tudásuk. Mindazonáltal, ahogy arra Antal Éva felhívja a figyelmünket a *„Ladies and Gentle(wo)men" – Mary Wollstonecraft az úrinő neveléséről* című tanulmányában, a György korabeli feminista, író, moralista és pedagógus Mary Woolstoncraft amondó volt:

> A bentlakásos iskolák butaságot oktató és léhaságot propagáló légköre helyett optimális esetben az értelmes, felelősségteljes anyáknak kellene jóra nevelnie leányaikat, ám ez ritkán következik be. (…) Wollstonecraft hangsúlyozza, hogy a leendő anyák példamutatóan kell, hogy viselkedjenek leányaik előtt.[49]

Akiket nevelőnők tanítottak, sokszor jobb helyzetben voltak, hiszen konkrét tanárok vették őket a szárnyaik alá, akik sokkal inkább tisztában voltak vele, miket illett akkoriban tudnia a hölgyeknek.[50] Ez a metódus is feltűnik Austen két regényében: *A mansfieldi kastély*ban és az *Emmá*ban nevelőnőkre bízzák a lánygyermekek oktatását. Az utóbbiban pedig azt is bemutatja az írónő, mi lesz a következménye annak, hogyha nem kellően szigorú és következetes egy nevelőnő, ráadásul nem is látja be a rá bízott gyermek(ek) hibáit. Emiatt

[46] Horwitz, 1994, pp. 138-139
[47] Austen, 2010, p. 96
[48] Austen, 2010, p. 96
[49] Antal, 2019, p. 34; 36
[50] Zimmern, 1898, p. 16; 21

Emma képzése hiányos, így ő sem megfelelő tanára Harrietnek, továbbá ezért is fontos, hogy Mr. Knigthley-hez megy végül feleségül, aki mellett jobban képezheti majd magát. A regény egyik szereplője, Jane Fairfax is a történet cselekményének nagy részében nevelőnőnek készül, és neki jobb adottságai is lennének ehhez a hivatáshoz, mint Emma volt nevelőnőjének. Mindazonáltal itt megjegyezném, hogy a régenssség korabeli Angliában a lányok számára létrehozott magániskolákat vezető nők egy rendhagyó társadalmi kategóriába tartoztak: általában nem voltak szegények, és nem vállalhattak fizetett munkát,[51] de mégis muszáj volt valahogy pénzt keresniük. A magántanárnőknél sokszor a társadalmi rangot nézték, nem pedig a képességeiket és képzettségüket, hiszen a 19. század elején Angliában még nem voltak nők számára elismert vizsgák vagy egyetemek, így nehéz volt megítélni egy hölgy eredményeit vagy készségeit. A tanárnők sem tudtak részt venni semmilyen speciális képzésen, mely alkalmassá tette volna őket a munkájukra, így szinte bármelyik nő alapíthatott magániskolát, vagy elmehetett nevelőnőnek, hiszen országosan elismert vizsgarendszer vagy diploma hiányában nehéz volt megkülönböztetni az illetékeseket a hozzá nem értőktől.[52]

Igaz, csak elmesélés alapján, de az írónő regényeiben is láthatunk példát bentlakásos iskolákra. Általában azok küldték ilyen helyre a lányaikat, akik biztosra akartak menni, hogy gyermekeik mindent tudjanak majd, ami ahhoz kellett akkoriban, hogy jó házasodási esélyeik legyenek. Ezeket az iskolákat legtöbbször szintén (volt) nevelőnők vezették, vagy fiatal hajadonok, esetleg idősebb özvegyek.[53] Továbbá Austen is írja az *Emmá*ban, hogy bizonyos családok azért küldték bentlakásos iskolába a lányokat, hogy ne legyenek útban, és még mellé tanuljanak is.[54] A státuszukat is mutatták egyesek vele. A *Meggyőző érvek*ben nem derül ki pontosan, hogy a főhősnő melyik bentlakásos iskolába jár, de megítélésem szerint feltételezhetjük, hogy apja társadalmi helyzetük fitogtatása miatt kiváló, jómódú helyre küldi.

Általában 20-100 fős iskolákról volt szó, melyek nagyon eltérő életkörülményeket biztosítottak a lányok számára. Maguk a helyek között is hatalmas differenciák voltak.[55] Mivel nem volt megfelelő a tanárnők képzése, így a család volt a minta a kis magániskolák számára, épp ezért igyekeztek az otthoni szokásokat és módszereket gondosan betartani itt is. Egyes ilyen iskolák építészetileg szintén megkülönböztethetetlenek voltak a tényleges családi otthonoktól – bár belül a célnak megfelelően alakították ki őket. Minél divatosabb volt egy a magániskola, annál jobban közelített a családi ideálhoz. A bentlakásos iskolák a nappali iskolákkal szemben privátabbak voltak, a külvilág kevésbé tolakodott be ezekre a helyekre.

[51] Pedersen, 1975, pp. 138-139
[52] Pedersen, 1975, pp. 138-147
[53] Egyes nevelőnők éveken át arra gyűjtöttek a fizetésükből, hogy később saját iskolát nyissanak; volt, hogy több nevelőnő összefogott és együttes erővel alapítottak egy ilyen helyet. Lásd. Pedersen, 1975, p. 135-136
[54] Austen, 1977, p. 21
[55] Pedersen, 1975, p. 150-151

Jövedelmezőbbek is voltak, és általában válogatottabb ügyfélkört vonzottak: kicsik voltak, legfeljebb húsz tanulóval működtek, ám azok általában kiváló társadalmi ranggal rendelkeztek.[56] Mivel az előbb említett Anne Elliot egy baronett lánya, így megítélésem szerint ő is sok eséllyel egy ilyen helyen élhetett. Az ezekben a létesítményekben nyújtott oktatás tartalma összhangban volt a magánéleti értékrenddel és a tanító hölgyek magánérdekeivel, és tükrözte szabad ideáljukat.[57]

Tehát a különböző magániskolákban is eltérő, esetleges oktatást kaptak a lányok, az ott tanító tanárnőkhöz mérten, továbbá fontos volt az is, hogy a szüleik mennyit fizettek a taníttatásukért és ellátásukért.[58] Ez alapján rangsorolhatták a társadalmi szintjük szerint a lányokat, és kiváltságos helyzetbe kerültek az inkább jómódú és bőkezűbb szülők gyermekei. Például saját szobájuk volt, de az étkezéseknél is volt, hogy kiváltságosként kezelték őket. Bár mindez olykor azt a negatív következményt is magával vonta, hogy a többiek zaklatták ezeket a gyermekeket. Emma is azért hiszi azt Austen azonos című regényében, hogy Harriet egy nemes ember lánya,[59] mivel ő is hasonlóan kiváltságos helyzetben van. „Harriet Smith törvénytelen leánya volt valakinek. Ez a valaki évekkel ezelőtt beíratta Mrs. Goddard iskolájába, és ugyanő nemrégiben egyszerű iskolás lányból az igazgatónő kosztosának rangjára emelte."[60] A kevesebb bevétellel rendelkező bentlakásos iskolákban viszont volt, hogy éheztek a lányok, mivel nem tudtak kellő mennyiségű és minőségű ételt venni nekik. Az ilyen helyeken általában maguknak az igazgatónőknek sem volt sok pénzük. Az egyik nagy hátránya a bentlakásos iskoláknak a járványok voltak. Jane Austent is egy ilyen helyen támadta meg a tífusz, de gyakori betegség volt még akkoriban a kanyaró és a himlő is.[61] Ezekbe sok iskolában belehaltak a családjuktól elszakított, rossz körülmények között élő, testileg és lelkileg is legyengült lányok.[62]

Az egyik esszenciális képesség, amit el kellett sajátítaniuk a lányoknak a bentlakásos iskolákban, a tánc volt. Egyrészt azért, mivel a bálokon táncolás közben számos románc kialakult, másrészt jó testmozgásnak vélték. Igyekeztek a helyes és úrinőhöz illő testtartást is beléjük nevelni; emellett azt is, hogy legalább egy hangszeren játsszanak, és mellé a festést és a varrást is gyakoroltatták velük. Színészkedést is tanítottak nekik, előadtak egymásnak darabokat a gyerekek.[63] Austennél is feltűnnek az előbb említett kvalitások: *A mansfieldi*

[56] Pedersen, 1975, pp. 140-143
[57] Pedersen, 1975, pp. 143-144
[58] Pedersen, 1975, p. 151
[59] Austen, 1977, p. 21
[60] Austen, 1977, p. 21
[61] Riley; Ferguson (2006): https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.0510873103 Utolsó letöltés: 2025. 03. 25.
[62] Pedersen, 1975, p. 141
[63] Pedersen, 1975, p. 143-144

*kastély*ban az egész kastélyt színházzá alakítják a főhősök; az írónő legtöbb regényében legalább egy hangszeren játszanak a női karakterek; a rajzolás és a táncolás fontossága is rendre előkerülő toposzok bennük. A bentlakásos iskolákban eltanulható varrási technikáról az *Értelem és érzelemben* olvashatunk egy ironikus megjegyzést Mrs. Jennings lányáról, Charlotte-ról, aki hét évet töltött „egy tekintélyes londoni iskolában”,[64] melyet csak „egy színes selyemfonalból készült tájkép”[65] bizonyított. Az ilyen helyeken továbbá az angol nyelv elsajátítására is nagy hangsúlyt fektettek, beleértve a nyelvtani tudnivalókat és a szépírást a levelekhez. Komoly szövegek (és nem regények) olvasásra is biztatták a lányokat.[66] A *Meggyőző érvek*ben Anne Elliot számos témában olvasottabb, mint a környezetében lévők, amit visszavezethetünk oda, hogy ő is éveken át egy neves lányiskolában élt.

A 18-19. század fordulóján népszerű volt Richard Mangnall *Historical and Miscellaneous Questions – For the Use of Young People* című könyve arról, milyen történelmi, földrajzi és tudományos tényeket illett tudniuk a lányoknak. Ez a kötet csak kérdéseket, és a rájuk várt válaszokat tartalmazta: nem voltak bennük magyarázatok, kifejtések, csak memorizálásra szolgált. Kiderül azonban a kötetből, hogy tisztában kellett lenniük a királyi család történelmével,[67] ezért is tartom fontosnak Austen ironikus fiatalkori írásait arról, milyen történelmi személyekről tanult, és hogy milyen véleményt fogalmazott meg róluk. Persze az aktuális brit kormányról és politikai helyzetekről is értesültnek kellett lenniük a lányoknak. Térképeket is tanulmányoztak,[68] ezért is releváns az, hogy Austen *A mansfieldi kastély*ában kicsúfolják Fanny-t az unokahúgai, amiért nem ért a térképhez és általánosságban is kevésbé művelt, mint ők. Azt olvashatjuk a regény elején, hogy:

> Fanny tudott ugyan varrni, írni és olvasni, de egyebet nem tanult; s amikor unokanővérei rájöttek, hogy nem is hallott sok mindenről, amit ők már régóta jól ismernek, nem győztek ámuldozni végtelen butaságán, és az első két-három héten egyre újabb híreket hoztak róla a szalonba. „Édes mama, képzelje, a kuzinunk nem tudja összerakni Európa térképét.” Vagy: „A kuzinunk nem tudja felsorolni Oroszország főbb folyóit.” Vagy: „Még a hírét sem hallotta Kis-Ázsiának.”[69]

Ez is mutatja, hogy az otthon, anyjuktól tanuló lányok általában a kor normái alapján kevésbé mondhatták magukat műveltnek. Mindazonáltal az iskolai és nevelőnők által oktatott lányokat sem akarták túl okossá, képzetté tenni, mert az szembement volna a nőiességükkel, így kevesebb esélyük lett volna férjhez menni. Azért is tekintették sokan az intelligenciát

[64] Austen, 2016a, p. 136
[65] Austen, 2016a, p. 136
[66] Pedersen, 1975, p. 143
[67] Mangnall, 1859, pp. 1-570
[68] Mangnall, 1859, pp. 1-570
[69] Austen, 2001, p. 23

hátránynak a nőknél, mivel az értelmesebb nőkre jellemzőbb volt az önfejűség, és az akkori konvenció szerint a házasságon belül a férj feladata volt az irányítás.[70] Ezek alapján pedig nem meglepő, hogy Jane Austen egyik hősnője, Emma a következőt mondja a férfi főhősnek:

> Míg azt nem látjuk majd, hogy a férfiak sokkal filozofikusabbak lettek a szépséget illetően, mint ahogy általában tartottuk róluk; amíg nem érjük, hogy kiművelt szellemekbe szeretnek bele, nem pedig szép arcokba, addig egy olyan bájos leány, mint Harriet, bizonyosan számíthat arra, hogy csodálják és a kedvébe járnak.[71]

3.2 Jane Austen rendszertelen tanulmányai és ezek kihatása az irodalmi műveire

Jane Austen neveltetésénél fontos, hogy gyermekként két magániskolába is járt. Hétéves korában a nővérével, Cassandrával és Jane Cooper nevű unokatestvérével együtt elküldték egy magániskolába.[72] Az iskola először Oxfordban majd Southampton-ben volt.[73] Csupán egy évet töltöttek ott a tífusz miatt, amibe Jane Austen majdnem bele is halt.[74] Nagyjából két évvel később már egy jó hírű iskolába, az Abbey School-ba küldte a lányait Mrs. Austen, aki úgy vélte, a kisebbik lánya nem fog különösen sokat profitálni az ottlétéből, viszont tisztában volta vele, hogy a kicsi Jane mennyire ragaszkodott a nővéréhez, ezért nem akarta szétválasztani őket.[75] Ez az iskola a Londontól nem messze található Reading nevű városban volt, ahova szintén velük tartott Jane Cooper.[76] Shields úgy fogalmaz a létesítményről, hogy:

> olyan ártalmatlan társadalmi képződmény lehetett, amely a fiatal lányok számára egészséges étkezést, a szabadban való lehetőséget kínált, oktatási programja pedig nem volt túl szigorú, vagyis tökéletesen megfelelt a kor igényeinek.[77]

Ez az iskola egy régi apátságban, a The Reading Abbey-ben lett létrehozva, amelynek a romjai mai napig megtalálhatóak. A fennmaradt leírások alapján az apátság rendkívül érdekes lehetett gyermekszemmel: egy ősi épület volt átjáróval, felül szobákkal és mindkét oldalán hatalmas lépcsőházzal, melyeknek a korlátait eredetileg aranyozták. Az iskola legszebb része egy régimódi kert volt, ahol a fiatal lányok magas fák alatt bolyonghattak.[78] Könnyen

[70] Shields, 2007, p. 14
[71] Austen, 1977, p. 59
[72] Shields, 2007, p. 31
[73] Az iskolát Jane Cooper frissen özveggyé vált nagynénje vezette, hogy így pénzbevételhez jusson. A tágan vett család azzal támogatta, hogy odaküldték lányaikat. Lásd. W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 19-20
[74] Bár Cassandra és Jane Cooper is betegek voltak, az igazgatónő nem küldött értesítőt a szülőknek. Jane Cooper azonban szerencsére haza tudott üzenni az édesanyjának, aki Mrs. Austennel együtt odament, és számon kérte az ott dolgozókat, majd kivették a gyermekeket a létesítményből. Így Jane Austen túlélte a tífuszt, de Jane Cooper édesanyja elkapta a lányától és bele is halt. Lásd. W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 19-20
[75] W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 19-20
[76] Shields, 2007, p. 32
[77] Shields, 2007, p. 32
[78] W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, pp. 20-21

megeshet, hogy az itteni tapasztalataiból merítette Jane Austen az inspirációját *A Klastrom titká*hoz, hiszen kilencévesen ő is sok eséllyel, a kelleténél misztikusabbnak élte meg az itt tartózkodását, hasonlóan, ahogy a regényében Catherine azt, hogy ő is egy klastromban vendégeskedik egy ideig. Az a magániskola is, melybe korábban jártak Austenék, hasonlóan nézhetett ki, mint egy családi ház.[79] Ehhez mérten pedig még inkább rejtelmesnek élhette meg a kis Jane azt, hogy ezután egy időre egy apátságba kellett tanulás céljából költöznie.

Továbbá az *Emmá*ban feltűnő bentlakásos lányiskolát (melyben a már említett Harriet is élt) szintén megeshet, hogy erről a helyről mintázta.[80] Amikor az *Emma* harmadik fejezetében Austen leírást ad a létesítményről,[81] jelzi, hogy nem akarták akkoriban, hogy túlképzett legyen egy lány, így Mrs. Goddard is ügyelt arra, hogy ne „csodás tüneményként"[82] térjenek haza tőle a rábízott fiatalok. Továbbá itt említi azt is Austen, hogy bizonyos családok azért küldték el a lányaikat, „hogy ne legyenek útban otthon".[83] Abban a bentlakásos iskolában, amiben az Austen lányok éltek, délelőttönként különböző órákon vettek részt, ami nagyjából két órahosszát vett igénybe, azt pedig nem felügyelték, hogy délutánonként mit csináltak:[84] sétálgathattak az udvaron, vagy olvashattak, akár olyan sokkolónak számító gótikus regényeket is, mint amilyeneket Catherine szeret *A Klastrom titká*ban. Együtt voltak a főétkezéseik, valamint hatosával aludtak egy szobában. Valószínűleg nem hagyott mély nyomott Austenben az itteni időszaka, és ezért is csak a kritikusok által legszemélyesebbnek vélt regényében, a *Meggyőző érvek*ben jár bentlakásos iskolába a főhősnő.[85]

Nagyjából két évet töltöttek itt az Austen lányok, amikor az édesapjuk elhozta őket.[86] Carol Shields azt írja, hogy Mr. Austen úgy vélhette, az iskola „által kínált tananyag nem elég fajsúlyos a befizetendő tandíjhoz képest és 1786 végén, nem sokkal Jane tizenegyedik születésnapja előtt hazavitte a lányokat, végleg lezárva ezzel az iskolai pályafutásukat."[87] Ezután sok eséllyel Jane Austent az édesapja tanította a szabadidejében, továbbá az édesanyja, legidősebb bátyja, James és Cassandra nővére szintén segíthették a képzését.[88] Mindazonáltal a kis Jane-nek ezután is élete mindennapi része volt a bentlakásos iskolák metódusa. Az

[79] Pedersen, 1975, p. 142
[80] Shields, 2007, p. 32
[81] „Nem valami előkelő intézet, amely finom értelmetlen hosszú mondatokban ígéri, hogy új elvek és új módszerek segítségével hatalmas tudáshoz és nagyvilági modorhoz juttatja tanítványait, s ahol ifjú hölgyeket óriási összegek ellenében kiforgatnak egészségükből, és hiú pávákká alakítanak, hanem igazi becsületes, régimódi leánytanodája, ahol elfogadható áron elfogadható nevelést adnak, ahová el lehet küldeni a lányokat, hogy ne legyenek útban otthon, ahol felcsipegetnek valamicske tudást." Lásd. Austen, 1977, p. 20
[82] Austen, 1977, p. 20
[83] Austen, 1977, p. 20
[84] W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 21
[85] W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 21
[86] Shields, 2007, p. 32
[87] Shields, 2007, p. 32-33
[88] W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 22

otthonukban, az édesapja által vezetett fiúiskolának a könyvtárát előszeretettel használta. Carol Shields is úgy fogalmaz, hogy „Apjuk meg akarta osztani velük tudását, ezért bebocsátást nyertek a könyvtárába, tanulmányozhatták földgömbjét, és a természet titkait fürkészhették mikroszkópja segítségével."[89] Akkoriban megfigyelhető tendencia volt, hogy azok a lánygyermekek, akiknek az apjuk bentlakásos iskolát vezetett, műveltebbek voltak.[90] Jane Austen is elsajátította mindazokat a képességeket, melyeket egy intellektuális lelkészházban nevelkedett lánytól elvárhattak: könnyen olvasott franciául, tudott egy kicsit olaszul is, és jól olvasottnak mondhatta magát a tizennyolcadik század angol irodalmában. Már gyermekként erős politikai véleménye volt, különösen a 16. és 17. századi ügyekben.[91][92]

Úgy állt Jane Austen előtt nyitva az apja könyvtára, hogy a jólelkű, elfoglalt lelkész nem igazán koordinálta vagy kontrolálta, miket olvasott a fiatalabbik lánya. Kifejezetten gyermekeknek szánt köteteket aligha találhatott itt Austen, így kénytelen volt már fiatalon is felnőtt irodalmi műveket forgatni. Közszeretettel olvasta a *The Rambler* nevű folyóiratban Samuel Johnson esszéit; valamint Eliza unokatestvérétől ajándékba kapott La Fontaine-kötetet, mely az eredeti francia nyelven megjelent *Válogatott mesék* (*Fables Choisies*) című mű volt. Ezen két kivételtől eltekintve azonban nincsenek pontos információink arról, milyen szerzőket és műveket részesített előnyben ekkoriban Jane Austen,[93] de így is levonhatjuk azt a következtetést, hogy apja könyvtára által már gyermek és kamaszkorában is valószínűleg szélesebb körű olvasottsággal rendelkezett, mint a legtöbb brit kortársnője. Már csak azért is, mivel úgy tűnik, Mr. Austen nem cenzúrázta azt, mit olvashatott a lánya, aki nagyobbként kifejezetten szerette Samuel Richardson műveit. Közülük is a kedvence volt a *Sir Charles Grandison* című hétkötetes levélregény, mely olyan témákat érint, mint a nemi erőszak, erotika, kicsapongó életmód, hozományvadászat, házasságtörés és a szülők pszichológiai hatása a gyermekeikre. Egy lelkész védettségében cseperedett nő életébe némi világiasságot csempészhetett Richardson nagyjából egymillió szót tartalmazó műve. A fent maradt levelezései és az unokaöccse által írt memoár alapján úgy tűnik, Austen a regényirodalmat a fantázia olyan termékének vallotta, melynek lelkes olvasója volt, igyekezett minél több „tudást" felszedni belőle.[94] Shields felhívja rá a figyelmünket:

[89] Shields, 2007, p. 29
[90] Horwitz, 1994, p. 138
[91] W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 22
[92] Például heves védelmezője volt I. Károlynak és nagyanyjának, Máriának, és nem vetette meg azt sem, hogy megjegyzéseket tegyen Goldsmith *History* című művének a margójára. Lásd. W. Austen-Leigh, R. A. Austen-Leigh, 2007, p. 22
[93] Shields, 2007, p. 34
[94] Shields, 2007, p. 40

> A *Sir Charles Grandison* fellengzőssége és didaktikussága nem kerülhette el Jane figyelmét, Richardson melodramatikus fordulatai pedig minden bizonnyal nevetésre fakasztották. (…) Az ő olvasata csak a richardsoni tradíció ellenében történhetett, és hozzájárult ahhoz, hogy öntudatlanul is a „realisztikus" regénnyel kapcsolatos elképzelésein gondolkodjék, és azon, milyen anyagot használhat fel ő maga.[95]

Bár Richardson hatással volt az írónő munkásságára, Austen elkerülte az idézetben is említett melodramatikus túlzásokat, a terjengősséget és bölcselkedést, helyette mértéktartóbb, pszichológiailag megalapozottabb jeleneteket alkotott meg, valamint ironikus és komikus hangnemben írt. A negatív férfi karakterei között nem találhatunk olyan rémes gazfickókat, mint amilyen Richardson Sir Hargrave Pollex-fenje. Például Austen Mr. Wickhamje és Mr. Willoughby-ja egyszerűen gyávák, míg Frank Churchill, bár gyenge jellem, jó lelkű is a maga módján. Az írónő befejezett regényeinek hősnői szintén távol állnak Richardson folyton ájuldozó Harriet Byron-jától. Ha egy austeni női szereplő összeesik, annak nyomós oka van – a *Meggyőző érvek*ben is Louisa egy komoly sérülés következtében ájul el.[96] Shields azt is írja Austenről, hogy: „csodálta mindazt a találékonyságot és lendületet, amely Richardson regényeit jellemezte, de az érzelmek helyett ő az értelemre kívánt hatni, és kerülte azokat a túlzásokat, amelyek magát a regényt sodorták volna veszélybe."[97]

3.3 Jane Austen fiatalkori szatírái és azok fogadtatása az Austen családban

Jane Austen már tizenkét-tizenhárom évesen, az első írói próbálkozásainál is ironikus hangnemet ütött meg. Azt, hogy egy fiatal kamasz miért írt szatírákat, az életrajzi kötetekben azzal szokták magyarázni, hogy az Austen család tagjai közül sokan fogékonyak voltak a paródiára. Jane Austen pedig jó képességű elbeszélő volt, aki a hallgatóságát kitűnően tudta szórakoztatni. Továbbá egy olyan családról volt szó, melynek más tagjai is tehetségesek voltak a maguk módján, ami még inkább arra késztethette a fiatalabb Austen lányt, hogy különleges figyelmet érdemeljen ki magának. Két bátyja, Henry és James előszeretettel írtak szatírákat, így sok eséllyel ők hozták meg a kedvét a műfajhoz.[98] A 20. század egyik kiemelkedő irodalmi alakja, Virginia Woolf alapján és megítélésem szerint is, Jane Austen mindössze tizenöt évesen egy meghökkentő és egyáltalán nem gyerekes történelmi és levélregény kötetet írt, mely halála után az egyik benne található történetről elnevezve, *Szerelem és barátság* címen megjelent. Nyilvánvalóan a hozzátartozói szórakoztatására

[95] Shields, 2007, p. 41
[96] Shields, 2007, pp. 41-42
[97] Shields, 2007, p. 42
[98] Shields, 2007, pp. 42-43

készültek ezek a történetek, melyek közül az egyiket gúnyos ünnepélyességgel a bátyjának ajánlott a következőképpen:[99]

> Uram, bátorkodom élni a szabadsággal, mellyel gyakorta kitüntet, és Önnek ajánlom regényemet. Szomorúan tudatom, hogy befejezetlen, s félek, az is marad. Mivel e komolytalan mű nem méltó Önhöz, esetleges közlése csak újabb aggodalmat jelent hálás, alázatos szolgájának,
>
> *A szerzőnek*[100]

Egy másik írását pedig Cassandra nővére illusztrálta szép akvarell fejekkel, akinek az *Anglia története* nevű írását címezte Austen, hasonlóan élcelődve:[101]

> E regény egy részrehajló, elfogult, tudatlan történetíró műve. Miss Austennek, George Austen tiszteletes úr legidősebb leányának ajánlja az őt megillető tisztelettel
>
> *A szerző*[102]

Felfoghatnánk ezeket az ajánlásokat (főleg az utóbbit) úgy, mint amelyek azt sugallják, Austen nem tartotta sokra a műveit, ezért sem lehet egyértelmű, hogy tisztában volt-e az írásai értékével. Fontos azonban, amit Woolf is hangsúlyoz a *Jane Austen* című esszéjében: egy ironikus tinédzser lányról volt szó, aki épphogy elkezdett írni. Ő mindebben az Austen család belső humorizálását véli felfedezni.[103]

Bár Austen befejezett regényeinek a hősnői tényleg csak akkor esnek ájultan össze, ha nyomós okuk van rá,[104] ez a korai írásaira nem igaz. Woolf is kiemeli az esszéjében, hogy az, hogy a *Szerelem és barátság* című novellában rendre arról olvashatunk, hogy a hölgyek elájulnak, azt reprezentálja, hogy az Austen gyerekek közönyösen gúnyolódtak a finom hölgyeken. Woolf szerint a testvérek bizonyára jókat nevettek, amikor Jane felolvasta a levélregényéből Sophie utolsó szavait, melyeket a főhősnőhöz, Laura-hoz címzett: [105]

> – Vegye figyelmeztető jelnek e szomorú véget, és kerülje az oktalan viselkedést, ami előidézte mindezt! Óvakodjék az ájulásirohamoktól! Jóllehet, abban a pillanatban üdítőnek és kellemesnek tűnhetnek, mégis, higgyen nekem, ha egy hűvösebb évszakban túlságosan gyakran megismétlődnek, ártalmasak lehetnek egészségére! (…) Legyenek őrjöngőrohamai, amennyi csak tetszik, de soha ne ájuljon el!"[106]

[99] Woolf, 1964, p. 16
[100] Austen, 2013, p. 69
[101] Woolf, 1964, p. 16
[102] Austen, 2013, p. 123
[103] Woolf, 1964, p. 16
[104] Shields, 2007, pp. 41-42
[105] Woolf, 1964, p. 16
[106] Austen, 2013, pp. 55-56

Ehhez tenném hozzá, hogy hemzseg a novella az ájuldozásoktól és eltúlzott reakcióktól. Az egyik legnevetségesebb jelenet, amikor Edward és rég nem látott barátja egymás karjába borulva félreérthető jelzőkkel illetik a másikat, mintha szerelmes pár lennének, a jelenetet látva a két feleség pedig ájultan omlik a pamlagra.[107] Ugyancsak ájultan esik össze Laura és a barátnője, Sophie, miután eltűnik az előbbi férje.[108] Továbbá az is ironikusan hat, milyen abszurd helyzetben találkozik a főhősnő a sohasem ismert nagyapjával, mindössze pár perccel az után, hogy az öregembert másik két unokája is megtalálta – a férfi a nagyapai kötelességeit pedig úgy érzi, némi pénzjuttatással le is tudta. Persze a jelenetet mi más is követhetné, mint az ájult összeomlás.[109] Így mi, olvasók szinte már számítunk rá, hogy mikor Laura és a barátnője a balesetet szenvedett férjeikre lelnek, minden korábbi ájuldozáson túltesz, ahogyan ezt a nők fogadják.[110] Mindennek pedig a Woolf által is kiemelt idézet lesz a tetőpontja, amikor Sophia az ájulás miatti földön fekvés következtében tüdőbeteg lesz, és meghal.[111]

Hangsúlyozza Woolf, hogy Austennek ez a története felháborító nevetésre ébreszthette a testvéreit. Mindazonáltal úgy véli, mi sem nyilvánvalóbb annál, mint hogy ez a tizenöt éves lány az Austen-szalon privát sarkában üldögélve nem csak azért írt, hogy kacagtassa a hozzátartozóit; már az első történetei sem csak az otthoniaknak szóltak. Woolf szerint a tizenöt éves Austen a korához képest mély témákról és jól kivitelezve írt mindenkinek, de közben specifikusan senkinek sem; ugyanúgy alkotott a saját korának, mint a későbbieknek.[112] Nyomatékosítja Woolf, hogy Austennek a tízes évei közepén kevés illúziója volt más emberekről, vagy önmagáról, így amiket írt, azok inkább az egész világhoz való viszonyában álltak, egyfajta személytelenség és kifürkészhetetlenség volt rájuk jellemző. Woolf úgy vélte, hogy Austen már ekkor kijelölte magának azt a határt az emberi természet bemutatásánál, melyet nem lépett át. Soha, még érzelmes fiatal korszakaiban sem volt rá jellemző olyan szégyenérzet, mely az együttérzés javára eltörölte volna a szarkazmusát.[113]

A legelső befejezett regénye, *A Klastrom titka* (is) tanúbizonyságot tesz arról, hogy fiatalon kedvelt kortárs romantikus témájú, érzelmes regényeket olvasni. Ez azért nem meglepő, mivel ezt a nem éppen színvonalas irodalmi műfajt kifejezetten női olvasóknak szánták az íróik, akik közül Charlotte Smith és Maria Edgeworth voltak azok, akiket Jane Austen a kedvenceinek tartott.[114] Charlotte Smith egyik kötetéről a következőt jegyezte meg: „Ha egy

[107] Austen, 2013, p. 27
[108] Austen, 2013, p. 32
[109] Austen, 2013, pp. 37-39
[110] Austen, 2013, p. 51
[111] Austen, 2013, pp. 55-56
[112] Woolf, 1964, p. 17
[113] Woolf, 1964, p. 17
[114] Shields, 2007, p. 43

könyv jól van megírva, mindig túl rövidnek találom."[115] Szintén fiatalkorában Samuel Johnson és William Cowper verseit is kedvelte. Mint arra már kitértem, az előbbinek az esszéiben is jártas volt, az utóbbit pedig több regényében is megemlíti mint olyan szerzőt, akit egyes főhősök előszeretettel olvasnak. Továbbá egy változó színvonalú, szatirikus műveket írt írónőtől, Fanny Burney-től is rendre olvasott Austen.[116] Shields ezt azzal magyarázza, hogy:

> Az olvasónak ugyanakkor mindig lehetősége van arra, hogy lekapargassa a mázt a gyatra regényekről, hátha valami élvezhetőbbet talál alatta. (…) A szándékolt és invenciózus félreértelmezés révén eljuthatott annak felismeréséig, milyenné válhat a regény, ha jól strukturált és iróniával is felvértezik.
> A Jane Austen tizenéves korában vezetett három jegyzetfüzetben található paródiák kezdetben képtelenül harsányak, majd fokozatosan egyre finomodnak. Tizenhárom éves korban láthatólag élvezi a szentimentális nő önmaga által választott szerepét, aki nevet önnön érzelmességén, s olyan klisékhez folyamodik, amelyek a klisék felszínességét leplezik le. Sophia Sentiment álnéven megjátszott felháborodással ír a *The Loiterer* szerkesztőségébe: „Micsoda gondolat, nyolc lapszám, és sehol egyetlen érzelmes történet a szerelemről, becsületről vagy ilyesmiről." A „vagy ilyesmiről kifejezés beszédes, hiszen rejtett jelentése nyilvánvalóan az: „vagy egyéb sületlenségről" – vagy talán éppen ellenkezőleg: „mindenről, ami számít". Hasonló stílusban hozza a szerkesztőség tudomására, hogy amennyiben érzelmes regények közlésére szánnák el magukat, „a hősök és hősnők legyenek mély érzésűek, és legyen szép a nevük".[117]

Austen tehát már kamaszként is ugyan álnéven, de hangot adott a kortárs irodalmi művekről alkotott ironikus véleményének. Ezek fényében nem meglepő, hogy a fiatalkori levélregényei is szatírák, és hogy az első befejezett regényében, *A Klastrom titká*ban nyíltan szembemegy a szentimentális és gótikus regényekkel, és azok hősnőivel. Shields szerint:

> A legjobb munkái a komédia és az érzelmesség között egyensúlyoznak; a fiatal szerző majd megszakad, úgy igyekszik, hogy egyszerre legyen szórakoztató és megindító is, és egyben kifejezze a gyermek (valamilyen rejtélyes eredetű) felsőbbrendűségét a szüleivel szemben. (…) Jane Austen korai művei két fontos szempontból különböznek más írók zsengéitől: egyrészt az írások (igaz, szűk közönség számára) hozzáférhetősége, „publikussága", másrészt az életmű folyamatossága szempontjából. (…) A korai írások egyikében sincs nyoma a fiatal lányokra jellemző titkolózásnak és nagy vallomásoknak. Ellenkezőleg: úgy tűnik, Jane minden írását megmutatta a családjának és a barátainak.[118]

Ezen korai művek által vált tényleges íróvá: kísérletezett különböző műfajokkal, egyeseket parodizált is, így kirajzolódott előtte, számára mely témák szolgáltak a legmegfelelőbb anyagként a regényeihez. Kezdetektől fogva nagy érdeklődést tanúsított olyan toposzok iránt,

[115] Shields, 2007, p. 43
[116] Shields, 2007, p. 43
[117] Shields, 2007, pp. 43-44
[118] Shields, 2007, pp. 48; 50

mint a magabiztosság, a túlzott érzelmesség vagy éppen az önteltség. Mivel rendszertelenek voltak a tanulmányai, és saját maga választhatta meg, miket olvasott, sok eséllyel nem alakult ki benne egy hátorozott irányultság. Mindazonáltal ismét kiemelném azt, hogy a korai műveit egy elfogadó családi közegben írta meg, ezért lehettek tele családi tréfákkal, személyes ajánlásokkal, és ezért engedhette meg magának a fiatal lány, hogy egyesek közülük igencsak csípősre sikeredjenek. Továbbá az ellentmondások is túlcsordulnak ezekben a szövegekben, és bizonyos esetekben meghökkentő módon, mintha saját családi tapasztalatait keverné gyilkossággal vagy éppen lányszöktetéssel.[119] Carol Shields szavait idézném megint:

> Különös és meglepő társadalmi szerepcseréket alkalmaz, ez az „egyszer fent, egyszer lent" vígjátéki perspektíva azonban később eltűnik a műveiből, amikor ráébred arra, hogy a szatíra soha nem fordulhat a kiszolgáltatottak ellen; az olvasó Austen érett regényeiben már nem talál olyan kliséket, mint a komikus cseléd vagy a faragatlan vidéki földműves figurája.[120]

A kamaszkori írói próbálkozásai mintha nem újító szándékkal születtek volna, hanem pusztán azért, hogy szétrobbantsa egyes bevett sémák keretét. Ráadásul úgy tűnik, kezdetben nem volt valami türelmes író: amint nem úgy ment neki a munka, ahogy azt szerette volna, a lehető leggyorsabban lezárta az adott történetét, ha kellett, egy hirtelen fordulattal meggyilkolta a negatív férfi karakterét. Az is feltűnő, hogy kezdetben rendkívül rövid, szinte csak utalás jellegűek voltak a fejezetei. Ezeket a fiatalkori próbálkozásait azonban még a húszas éveiben is csiszolgatta és bővítette. Az pedig, hogy ezeket a korai műveket Cassandra sem égette el a személyesebb tartalmú levelezéseikkel együtt, arra utalhat, hogy az Austen család számára valóban kedvesek voltak ezek a szatirikus próbálkozásai annak a lánynak,[121] aki idővel a régens korszak Angliájának legsikeresebb regényírójává nőtte ki magát.

Szintén fiatalon, mindössze húszévesen fogott bele Austen a *Büszkeség és balítélet* eredeti levélregény verziójába, az *Első benyomások*ba. Virginia Woolf kiemeli, hogy úgy tűnik, ezt a művét is szabadidejében, lopva, megbújva írta, majd hosszú évekig hevert a fiókjában. Arra utalnak a nyomok, hogy közvetlen ezután kezdett neki *A Watson család története* című regényének, amivel annyira elégedetlen volt, hogy befejezetlenül hagyta. Woolf azonban azon az álláspontón van, hogy azért érheti meg egy nagy író másodrangú műveit elolvasni, mert ezek nyújtják a legjobb kritikát a remekműveihez. Ezekben az írásokban az alkotó nehézségei szembeötlőbbek, és a módszer, amellyel ezeket leküzdi, kevésbé vannak művészien leplezve. Felhívja rá a figyelmet Woolf, hogy az első fejezetek csupaszsága és merevsége bizonyítja,

[119] Shields, 2007, pp. 45-47
[120] Shields, 2007, p. 46
[121] Shields, 2007, pp. 47-48

hogy Austen a történetei első változatában nyíltan tárt fel fontos tényeket, majd később tért vissza megteremteni az atmoszférát hozzájuk.[122]

A Watson család történetét hozza fel ékes bizonyítékként Woolf arra, hogy Austennek is meg kellett teremtenie azt a légkört, amelyben sajátos géniusza termékeny tudott lenni; ahol a dolgok úgy történhettek, ahogy az neki kedvezett.[123] Woolf szerint ezt a félbehagyott művet olvasva az írónő felszabadult zsenialitása magával ragad minket, olvasókat. Egy vidéki városi bál a helyszín, ahol néhány pár találkozik, és egy fiút lenyűgöz egy fiatal hölgy, akivel egy másik fiú kedvesen bánik. Tragédia és hősiesség nélkül is el tud rugaszkodni ez a jelenet a felszíni pátosztól.[124] Osztom Woolf azon nézetét, hogy a Jane Austen által uralt érzelmek jóval mélyebbek annál, amilyennek elsőre tűnnek. A hangsúly nála a karaktereken és olyan életjeleneteken van, melyek bár a felszínen triviálisak, emlékezetesnek bizonyulnak.[125]

Az inkább szelídnek és megengedőnek mondható Austen szülők annak ellenére sem ellenezték lányuk írói ambícióit, hogy ezekben a kezdetleges írásokban Jane Austen rendre vagy komolytalan szülői karaktereket formált meg, vagy olyanokat, akik akadályozták gyermekeik érzelmi intelligenciájának fejlődését. Nem maradtak fent olyan levelek tőle, melyek magyarázatul szolgálhatnának számunkra, vajon miért szeretett ilyen személyeket megalkotni. A későbbi írásaiban azonban, ha fel is tűnik a szülői önkény toposza, jóval árnyaltabb módon van jelen, olyan alakokban jelentkezik, mint például a nagyravágyás és az ostobaság, vagy hogy a szülők elfogultak valamelyik gyermekük iránt.[126] Az utóbbi jelenség megítélésem szerint a *Büszkeség és balítélet*ben tűnik fel a legegyértelműbben, ahol Mr. Bennetnek Elizabeth a kedvenc gyermeke, míg a feleségének Lydia; valamint a *Meggyőző érvek*ben, ahol Sir Walter látványosan jobban szereti az első szülött lányát, mint a másik kettőt. Az a változás is észrevehető a korai műveiben, hogy a harsány paródia helyét átveszi az iróniának egy indirektebb formája. Carol Shields azt írja, hogy:

> A pajtában tartott családi színielőadások sokat finomítottak írói hallásán, mely későbbi regényeiben már-már tökéletessé vált. Hogy példával is szolgáljunk: amikor *A klastrom titká*ban Mrs. Allen megjegyzi, hogy Miss Tilney „mindig fehérbe öltözik", ezzel egy bővebb információ kicsiny darabját prezentálja az a személy, aki számára a megjegyzés igen jelentőségteljes: az ostoba, ám éles szemű Mrs. Allen azonnal felméri, hogy aki

[122] Woolf, 1964, p. 18
[123] Woolf, 1964, p. 18
[124] Woolf szerint Austen hétköznapi kedves cselekedeteket is jelentőségbelivé tudott tenni azáltal, ahogyan leírta őket. Woolf remekül megragadja azt, hogy *A Watson család történeté*ből miért érezhetjük emlékezetesnek azt a triviálisnak tűnő jelenetet, melyben egy unalmas fiatalember egy gyengécske fiatal nővel beszélget egy lépcsőn, miközben felmennek átöltözni a vacsorához. A szavaik hirtelen megtelnek jelentéssel, és ezek lesznek életük legemlékezetesebb és legderűsebb pillanatai, melyek véget is érnek, amikor egy szobalány elhalad mellettük, a boldogságukat pedig elmossa a hétköznapi lét apálya. Lásd.: Woolf, 1964, pp. 20-21
[125] Woolf, 1964, pp. 18-19
[126] Shields, 2007, pp. 48-49

> „mindig fehérbe öltözik", annak nem okoz gondot a mosószámla, valamint azt is, hogy ha valaki mindig fehérben jár, az nemcsak excentrikuságra és finomkodásra vall, hanem elszántságra, sőt makacsságra is.[127]

Tehát megvolt a maga pozitív hatása annak, hogy Austen a kortársnőivel ellentétben nem szemérmeskedett, hanem lelkesen előadta a családtagjainak a műveit, így a visszajelzéseikből tudott tanulni. Egy olyan fejlődést érhetünk tetten ezen szövegeket olvasva, melynek köszönhetően egyre kifinomultabb hangvétellel igyekezett redukálni a távolságot aközött, mit kívánt tőle a közönsége, és hogy milyen elvárásokat állított saját maga elé. Továbbra is szatírákat írt, de már személyesebb szemléletmóddal. Ha a *Lesley-kastély*t és a *Catherine*-t vesszük, akkor az őket megelőző Austen-szövegekhez képest kevesebb túlzást fedezhetünk fel bennük, helyette a leírások árnyaltabbak és a pszichológiai realizmus kritériumai is egyre inkább tetten érhetőek bennük.[128] Mr. Austen egyszer egy jegyzetfüzetet ajándékozott a lányának, méghozzá a következő címet írta rá: „Egy ifjú hölgy képzeletének alkotásai, teljesen új stílusú történetek formájában".[129] Ez az ajánlás amellett, hogy jelzés értékű, hogy a családfő mennyire támogatta fiatalabbik lánya írói próbálkozásait, úgy is felfogható, mint egy definíció, mely tömören és lényegre törően ragadja meg Jane Austen fiatalkori műveinek esszenciáját. Mr. Austen tisztában volt vele, hogy lánya ekkor még fiatal volt, ám azt is felismerte, hogy bár csapongó fantáziával rendelkezett, már ekkor is újszerű szemlélettel és egyedi stílusban volt képes történeteket alkotni. Ilyen szülői támogatás mellett pedig nem meglepő, hogy Jane Austennek az írás iránti szenvedélye haláláig töretlen maradt.[130]

4. A sajátosan értett *női hang* megjelenése az irodalomban

Jelen alfejezetben arra vállalkozom, hogy a (tágabb) téma szempontjából még fontos, a megértéshez nélkülözhetetlen szellem- és fogalomtörténeti kontextust, amennyire szükségesnek vélem, felvázoljam. Mindenekelőtt a regény műfajáról szeretnék pár szót ejteni. Mivel az első, modern értelemben vett regények csak a 18. században jelentek meg, így az irodalom egyik kései újításának mondhatjuk ezt a zsánert; ennek ellenére szinte rögtön elvonta a figyelmet a többi műfajtól.[131] Carol Shields azt írja, hogy:

> Gyökerei az utazás regényben, az esszében, az elbeszélő költeményben, a hagiográfiai (a szentek életével foglalkozó) irodalomban, valamint a francia és olasz novellában keresendők, a műfaj igazi népszerűsége azonban Richardson és Fielding munkáival

[127] Shields, 2007, pp. 49-50
[128] Shields, 2007, pp. 50-51
[129] Shields, 2007, p. 51
[130] Shields, 2007, p. 51
[131] Shields, 2007, pp. 38-39

> kezdődött. A regény a való élet struktúráit tükrözte, szereplői olyan férfiak és nők voltak, akik ugyanazokkal a dilemmákkal szembesültek, mint az olvasók.[132]

A regény megjelenésének ideje szerencsésen az az időszak volt, amikor egyre több nő tanult meg írni és olvasni, így ez lett az első irodalmi zsáner, melynek művelésében a nők is részt vehettek már a kezdetektől fogva. Mindazonáltal a regény azonnal bekövetkező népszerűsége egyfajta műfaji komplexust is magával hozott. A zsáner sajátossága, hogy implicite morális kérdésekről szól és felfedi az emberi természet antagonizmusait, mindez élesen elválasztja a konvencionális, emelkedettebb prózai alkotásoktól. Főleg a korai regénykísérletekre megsínylették a részletekben való közlést.[133] Carol Shields úgy fogalmazza meg mindezt, hogy: „Némi természetes – sőt, egyenesen morális – zavar is támadt a fikció természetének, életszerűségének és valósághoz való viszonyának megítélésben, valamint abban, miként strukturálható a regény cselekménye, és a műfaj mennyire veheti komolyan önmagát."[134]

Az ekkoriban még kiskorú regényformának volt egyfajta újszerű varázsa, hiszen a lapjain élő és gondolkodó emberek fejezték ki a vágyaikat és néztek szembe bizonyos (olykor nehéz) szituációkkal. Ez valamelyest elvette a rájuk kapott kritikák élét, hiszen olyan megszokott, hétköznapi toposzok tűntek fel bennük, mint a család, szerelem, szenvedély, halál, unalom, az emberi léleknek a szélsőségei, vagy egyesekben a nők sorsának fontos kérdései. Például, hogy mi volt a jobb döntés a nőknek: szabadságtól megfosztva, kompromisszumokat követve megházasodni, vagy némi önállóságot birtokolva egyedül maradni, vállalva, hogy így a társadalom elismerését elveszíthetik?[135] Austen is nagy hangsúlyt fektetett a műveiben a kortárs nők sorsának bizonyos kérdéseire, sőt sokan a regényirodalom egyik paradigmafordítójaként tekintenek rá. Ennek a paradigmaváltásnak a tudatos meghatározását már az első befejezett regényénél, *A Klastrom titká*nál is felfedezni vélhetjük,[136] de a korábbi alkotásai is eltértek a megszokottól, ám azokat nem próbálta meg kiadatni.

Ezek fényében annak a tisztázását is elkerülhetetlennek tartom, hogy mikor és milyen formában jelent meg a sajátosan értett *női hang* az irodalomban. Virginia Woolf az 1929-es *Saját szoba* című esszéjében felcserélendőnek titulálja az irodalmat és a történelmet, amivel mintha azt sugallná, hogy nincs egyértelmű hierarchia a történetírás és a kitaláció között. Sőt, megítélése szerint az a tizennyolcadik század végén megjelent változás, melynek köszönhetően a középosztálybeli nő írni kezdett, a rózsák háborújánál és a keresztes hadjáratoknál is sokkalta jelentőségteljesebb. Bár a legújabb kutatások szerint korábbra

[132] Shields, 2007, p. 39
[133] Shields, 2007, p. 39
[134] Shields, 2007, p. 39
[135] Shields, 2007, p. 35
[136] Séllei, 2015, pp. 31-32

datálható a női irodalmi hagyomány születése, mégis van ráció abban, hogy ebben az időszakban szűnt meg *egyhangú* (*egynemű*) lenni az irodalom, és voltak egyre kevésbé hallgatásra ítélve a nők. Mindazonáltal fontos, hogy a *középosztálybeli fehér nő* hangját ne tegyük egyenlővé magával a *női* hanggal. Azok a nők, akik képezték ezt a *női* hangot, munkáikkal szűken véve az irodalmisághoz, tágabban az írott kultúrához és még tágabban a közélethez, nemcsak függelékként adódtak hozzá, hanem woolfi metaforával átrendezték a könyvespolcokat. Maga az irodalmiság és a kultúra nyilvános jelképei is átformálódtak azáltal, hogy a könyvtárakban rengeteg polcot át kellett nekik adni.[137]

A *női* hang tehát képes volt kitörni a magánszférából, egy írónak pedig mindig hivatásával járt a nyilvánosság, de az illendőség szabályai szigorúan korlátozták a középosztálybeli nők közéleti szereplését, így rengeteg 18-19. századi írónő álnéven publikált.[138] Mint azt tudjuk, Jane Austen is így járt el. Számos kritikus elismeri azt, hogy nemcsak morális érzékenységgel rendelkezett Austen, hanem olyan ritka képességgel is, hogy az általa kijelölt jelentéktelennek tűnő témáknak igazi mélységet tudott adni. Ez a kritikai megítélés azonban nem minden esetben volt felfedezhető, az elmúlt két évszázadban voltak, akik még abban is kételkedtek, hogy az írónő ezeket tudatosan csinálta.[139] Itt ismét Carol Shields szavait idézném:

> Jane Austen munkái művészi tökéllyel kialakított szerkezetek, amelyeket szinte lehetetlen részekre bontani, de amelyek minden esetben az erkölcsi fennköltség és a komikus elemek kombinációja révén jönnek létre. Írásainak szellemessége, eleganciája és a cselekményszövés fegyelmezettsége révén Austen messze felülmúlja nemcsak kortársait, de az utána következő viktoriánus regényírókat is. Mintha újraalkotná és megszilárdítaná a bizonytalan lábakon álló tizennyolcadik századi regényt, amely képtelen volt az önmagával való szembenézésre; és modern formát adott neki.[140]

Egyetértek abban, hogy nem lehet Austen műveit részekre bontani, de úgy vélem, az erkölcsi nézetei és a komikus elemei talán jobban kidomborodnak a munkásságát meghatározó többi allapillér közül. Ugyanakkor Jane Austen azáltal vált híressé, hogy ironikus komédiákként könyvelték el a műveit, de megítélésem szerint (többek között) fejlődésregényekként is meg lehet közelíteni a történeteit, így röviden reflektálni szeretnék magára a műfajra, és annak a nőkkel való kapcsolatára. Jerome Hamilton Buckley tematikai szempontból a fejlődésregény (Bildungsroman) legfőbb ismertetőjegyeinek a következőket nevezte meg: tágabban értett társadalom, önnevelés, gyermekkor, generációk egymás közötti konfliktusa, elidegenedés, szerelmi próbatételek, hivatás keresése és olyan tevékenykedés, ami stabil elvi alapokon

[137] Séllei, 2015, pp. 11-12
[138] Séllei, 2019, p. 13
[139] Shields, 2007, p. 15
[140] Shields, 2007, p. 38

nyugszik.[141] Míg Dilthey szerint[142] ez a műfaj személyek alakulását állítja a középpontba, és amelyben a fejlődés stádiumai úgy épülnek egymásra, hogy mind rendelkeznek saját önértékkel. Az utolsó fázis az, melyben az adott individuum már felelősségteljes, érett személy, aki meglelte a világban a helyét és a hivatását.[143]

A műfaj azt mutatja be, miként tanulják meg érzelmeiket, ösztönérzéseiket és vágyaikat kordában tartani bizonyos emberek, hogy közösségük megbecsült, felelősségteljes polgáraivá váljanak. Az *emberek* főnév azonban csak a férfiakat takarja, hiszen a tárgyalt időszakban teljesen más elképzelések uralkodtak a nők és férfiak nevelődéséről és fejlődéséről: míg a férfiaknak a racionalitás talaján maradva kellett kibontakozniuk, a nők számára inkább a spiritualitást szánták, ezzel más irányba terelve és korlátozva a fejlődésüket. Ezért sem lehettek a nők közéleti szereplők, és ha jelentős szerephez jutottak a gazdasági életben, azt csak a háttérbe rekedve tehették. Számos olyan pálya volt, melyek kapui csak a férfiak előtt álltak nyitva.[144] Ahol nők is eredményesek lehettek, általában nem az intellektusukra kellett főként hagyatkozniuk, hanem olyan tipikusan *nőiesnek* megbélyegzett tulajdonságokra, mint az önfeláldozás vagy a szépség. A nők fejlődését és nevelését is befolyásolta az, hogy a jellemzésük a szexualitásukon és magukon a testükön keresztül zajlott. Bár a férfiaknak is tisztában kellett lenniük a szexualitásukkal, ez az ő identitásukat nem feltétlenül befolyásolta ilyen mértékben. Ahhoz, hogy egy nő hasonló fejlődésen és nevelődésen menjen keresztül, mint egy férfi, ki kellett lépnie a neki szánt általános szerepkörből, mely botrányos, lázadó tettnek tűnhetett.[145]

Shields az életrajzi könyvében szintén reflektál arra, hogy az írónő korában az egyetemek kapui zárva voltak a nők előtt;[146] mindössze a *műveltség* volt az egyedüli célja a lányok oktatásának, épp ezért kifejezetten bajban voltak a haladóbb szellemű szülők, akik képezték volna a tehetséges lánygyermekeiket. A kötet szerzője kiemeli a pillantás stratégiájának jelenségét is az austeni életműben, amikor az írónő hősnőinek nem áll módjukban szavakkal kifejezni az érzéseiket, és egy-egy sokat mondó tekintettel értetik meg magukat.[147]

> Austen hősnői, megfosztva a beszéd lehetőségétől, a testbeszéd bonyolultabb kifejezőeszközeihez folyamodnak (függetlenül attól, hogy magát a terminust csak az

[141] Buckley, 1974, p. 18
[142] 1870-ben az elsők között használta irodalmi kritikáiban a Bildungsroman kifejezést. Lásd. Boes, 2006, p. 231
[143] Dilthey, 1985, p. 390
[144] Deczki, 2019, p. 103
[145] Deczki, 2019, pp. 103-104
[146] Az 1848-ban Londonban alapított Queen's College volt az egyik első megreformált lányoktatási intézmény, mely abból a rendszerből nőtt ki, hogy minősített nevelőnőket hivatott előállítani. Lásd. Pedersen, 1975, p. 147
[147] Shields, 2007, pp. 7; 32

> 1960-as években vezették be). Jane Austen ismerte a testnyelv változatos eszköztárát, és gyakran élt is vele, különösen a regény drámai csúcspontjain.[148]

A Jane Austen halála után megjelent *Meggyőző érvek*hez és *A Klastrom titká*hoz született meg Henry bátyja életrajzi előszava, mely hivatalosan felfedi az addigra négy sikeresnek mondható regény szerzőjének kilétét. Az előszó és Austen sírfelirata kiválóan példázzák, hogy szinte áthidalhatatlannak tűnő szakadék húzódott a nőiség akkori megítélése és az írás, valamint a publikálás között. A sírfelirat nem utal arra, hogy Austen író volt. Annyi áll benne, hogy George Austen tiszteletesnek volt a lánya, hogy keresztényi türelemmel viselte a hosszú betegségét, és hogy szeretteinek egyedüli vigaszként az szolgált, hogy a Megváltó kedvezően fogja megítélni a hite és romlatlansága miatt.[149] Mindezt csak tetézi, hogy Henry Austen az előszavában ahelyett, hogy hangsúlyozná húga sikereit, amiket az irodalmi életben elért – mely egy férfi író esetében nagy valószínűséggel megtörténne –, kifejezetten arra törekszik, hogy úgy állítsa be, a hangsúly nem az elhunyt testvére karrierjén van, hanem azon, milyen visszafogott, polgári életet élt.

Mintha Henry attól félne, azok szemében, akik ismerték húgát, csökkenni fog jellemének értéke, amiért nő létére *illetlenül* regényeket írt, és csak az mentesítheti Jane Austent attól, hogy a kor női elvárásaival szemben író volt, hogy a családja körében ájtatos, tökéletesen elégedett és boldog személy volt, aki szívesen jótékonykodott.[150] Pedig, ahogy azt már említettem, mikor 1815-ben, három évvel a halála előtt odaveszett Austen anonimitása, Henry bátyja volt az, aki olyannyira büszke volt a húgára, hogy annak ellenére, hogy nyomatékosan kérték tőle, nem tudta megtartani a kilétének titkát.[151] A *Meggyőző érvek* egyik jelenete[152] is reprezentálja a 18-19. század fordulójánnak azon jellegzetességét, hogy ritkák voltak a női szerzők. A nők inkább csak a tárgyai voltak az irodalmi és esztétikai életnek, melyben a férfi nem látásmódja dominált. Azon női szerzők, akik a saját nevükön publikáltak, még inkább elenyésző számban tevékenykedtek. Ezért sem meglepő, hogy Austen maga is *Egy hölgy* álnévvel adta ki az alkotásait.[153]

Szeretnék még bővebben írni ebben az alfejezetben a 18. század második felében élt brit feminista, író, moralista és pedagógus Mary Wollstonecraftról, aki egyike volt azoknak a György-korabeli nőknek, akik pár nőtársukkal együtt saját iskolát nyitottak. Miután azt kénytelenek voltak bezárni, Wollstonecraft nevelőnőként dolgozott az írországi Cork megyei

[148] Shields, 2007, pp. 6-7
[149] Séllei, 2015, pp. 13-14
[150] Séllei, 2015, pp. 14-15
[151] Shields, 2007, p. 213
[152] Austen, 2016, pp. 237-241
[153] Séllei, 2015, p. 13

vikomt és Lady Kingsborough gyermekeinél.[154] Nevelőnői időszakában írta az első könyvét, mely egy nevelésfilozófiai mű, és mely a *Gondolatok a nők neveléséről* címet kapta. Mindez azért is fontos, hiszen a valamelyest Wollstonecraft kortársának mondható Jane Austen regényei, valamint a *Gondolatok a nők neveléséről* című szöveg között tematikus kapcsolat észlelhető. A dolgozatomban számos alkalommal utalni fogok majd rá, milyen áthallásokat vélek felfedezni a művek között. Wollstonecraft és Austen is feltárják az érzékenység határait és veszélyeit, úgy, hogy közben bátorítják azt, hogy a szívünknek és az elménknek egyaránt minél több teret adjunk; hangsúlyozzák, hogy az értelem és az ítélőképesség milyen fontos szerepet játszanak az érzelmek irányításában; továbbá a család és az Isten iránti kötelesség relevanciája is tetten érhető a műveikben.[155] Ez pedig adekváttá teszi azt a kérdést, hogy Austen olvasta-e Wollstonecraft ezen szövegét (és általánosságban a műveit)?

Erre sajnos mai napig nem adhatunk biztos választ, hiszen nincsenek konkrét bizonyítékok, melyek alátámasztanák azt, hogy Austen jártas volt Wollstonecraft munkásságában. Mindazonáltal elnézve a *Gondolatok a nők oktatásáról* című szöveget – amit jóval azelőtt adtak ki, hogy Wollstonecraftot megismerte a nagy nyilvánosság –, nehéz elhinni, hogy Austen nem olvasta és nem emlékezett rá. Ráadásul Wollstonecraft kiadója Joseph Johnson volt, aki Maria Edgeworth ismeretterjesztő szövegei és regényei mellett Austen kedvenc költőjének, William Cowpernek is publikálta a műveit. Mivel az Austen család nem zárkózott el Johnson szerzőitől, így könnyen lehet, hogy Wollstonecraft szövegeket is forgattak. Emellett van egy másik módja is annak, hogyan találkozhatott Austen Wollstonecraft legkorábbi munkájával. 1787-ben a Jane Austen által is olvasott *Lady's Magazine* újranyomtatta a *Gondolatok a lányok neveléséről* című könyv több fejezetét a májusi, júniusi és júliusi számokban. Bár ekkor Austen még csak tizenegy éves volt, a következő években visszamenőleg elolvashatta azokat.[156]

Wollstonecraftnak fontos még számomra az 1792-ben megjelent *A nő jogainak védelmében* című esszéje, melyben azt olvashatjuk tőle, hogy akkoriban elrontotta a nők gondolkodásmódját az, hogy az erényeik helyett a bájaik elismerését hangsúlyozták félrevezető módon. Ez pedig odavezetett, hogy sokan pusztán szerelmet próbáltak ébreszteni a férfiakban, ahelyett, hogy ennél magasztosabb vágyaik lettek volna.[157] Hiszen ő úgy vélte, „az

[154] Wollstonecraft folyton mozgásban volt: fiatalon középosztálybeli családjával költözött sokat, felnőttként 1778-ban egy özvegy fizetett társalkodónője lett Bath-ban és Windsorban. 1784-ben London külvárosában nyitott iskolát húgával és barátnőjével együtt. 1786-ban pedig Írországba költözött. Lásd.: Antal, 2023, p. 171

[155] Ford, 2022, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/volume-43-no-1/ford/ Utolsó letöltés: 2025 03. 07.

[156] Ford, 2022, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/volume-43-no-1/ford/ Utolsó letöltés: 2025 03. 07.

[157] Wollstonecraft, 2003, p. 79

elegancia alacsonyabb rendű az erkölcsnél".[158] Hangsúlyozta még, hogy az igazi emberi méltóság és boldogság abban áll a nők számára (is), hogy megpróbálnak „mind testi, mind szellemi erőt gyűjteni",[159] mert a testi, értelmi és morális állapotuk csak együtt, egymást segítve képes kellően megerősödni.[160] Wollstonecraft az illemtudó igazi hölgyről (the proper lady) ír a *Gondolatok a nők neveléséről* című nevelésfilozófiai művében, de az illemtudás mellett hangsúlyozza a nagylelkűséget, a jó modort és az erényességet is az esetükben.[161]

Amikor Jane Austen regényeit elemzem, többször is utalok majd arra, milyen áthallásokat vélek felfedezni a művei és Wollstonecraft előbb említett szövegei között. Mivel azonban Wollstonecraft a nevelésfilozófiájában Jean-Jacques Rousseau azon női és férfi ideálképét problematizálja, amely élesen elválasztotta egymástól a lányok és fiúk nevelését és annak a célját,[162] Rousseau mint a 18. század egyik kiemelkedő alakja, a nevelésről alkotott nézetei miatt szintén fontos lesz számomra. A *Meggyőző érvek* elemzésnél reflektálok majd arra, Wollstonecraft miként helyezkedett szembe Rousseau bizonyos megállapításaival, de emellett több másik Austen-regény vizsgálatakor igyekszem Rousseau *Emil, avagy a nevelésről* című szövegének egyes gondolatmeneteivel magam is párhuzamot vonni.

5. Jane Austen mint az erények klasszikus tradíciójának képviselője

5.1 MacIntyre releváns meglátásai Arisztotelészről

Abból kifolyólag, hogy Austen *erénytanának* vizsgálatánál számos alkalommal MacIntyre megközelítéseire támaszkodom, szeretném összefoglalni ebben az alfejezetben, milyen megállapításokat olvashatunk tőle az írónőről (főként) *Az erény nyomában* című kötetben. Mivel MacIntyre több ízben Arisztotelészhez kapcsolja Austen *erénykatalógusát*, így előtte szeretném összefoglalni azokat a téma szempontjából releváns szempontokat, amelyeket Arisztotelészről ír MacIntyre *Az etika rövid történeté*ben és *Az erény nyomában*.

Az etika rövid történetében MacIntyre kifejti, hogy a „*Nikomakhoszi etika* megmutatja, hogy milyen életforma és életstílus szükséges a boldogsághoz."[163] Arisztotelész a kötet elején a *jót*[164] a cél(kitűzés) és a szándék kifejezésekkel határozta meg, melyekre valakik törekednek. Továbbá úgy vélte[165] „jónak nevezni annyit tesz, mint bizonyos körülmények

[158] Wollstonecraft, 2003, p. 81
[159] Wollstonecraft, 2003, p. 81
[160] Séllei, 2020, p. 26
[161] Antal, 2019, pp. 31; 35
[162] Séllei, 2019, p. 16
[163] MacIntyre, 2012, p. 96
[164] „Minden mesterség és minden vizsgálódás, de éppúgy minden cselekvés és elhatározás is, nyilván valami jóra irányul; tehát helyes az a megállapítás, hogy »jó az, amire minden irányul«". Lásd. Arisztotelész, 1987, p. 5 (1094a)
[165] MacIntyre, 2012, p. 97

között törekedni rá vagy célként követni."[166] MacIntyre nyomatékosítja, hogy Arisztotelésznél a jólét alapján az erényt és a boldogságot lehetetlen elválasztani egymástól. Az ő boldogság fogalmát csakis a végső célra lehet alkalmazni, tehát nála a boldogság öncél, mellyel:[167]

> Arisztotelész azt szándékozik kifejezni, hogy a boldogság nem valamely más állapot része, s nem csupán a jó dolgok egyike. (…) Mert amikor előterjeszti definícióját a jóról, arra a véleményre támaszkodik, hogy az emberi lények jellemző gyakorlata, amelynek fényében bármilyen, az emberre jellemző jót meg kell határozni, a racionális viselkedés. Az emberre jellemző jót mint az emberi léleknek az erénnyel összhangban lévő aktivitását, vagy ha létezik az emberi kiválóságok és erények egy köre, azok közül a legjobbal és legtökéletesebbel összhangban határozzuk meg.[168]

Olyan megállapítást is tesz MacIntyre, hogy a *boldog* kifejezést Arisztotelész a teljes életünkre alkalmazza:[169] ha valakit boldognak vagy boldogtalannak titulálunk, magát az életet ítéljük meg, nem kifejezett állapotokat vagy tetteket. Erényesnek vagy nem erényesnek pedig olyan terveket és cselekedeteket vélhetünk, melyek alkotják az életet, de annak az egészét boldognak vagy nem boldognak mondhatjuk.[170] „Az erények gyakorlása természetesen nem öncél Arisztotelész számára. Az erények olyan hajlamok, amelyek végeredményei olyan cselekedetekben rejlenek, amelyek az emberi kiválóságot testesítik meg."[171]

Most *Az erény nyomában* című kötetből szeretnék pár gondolatot rekapitulálni. Itt MacIntyre többek között kitér arra, hogy Arisztotelész alapján nekünk, embereknek természetünkből fakadóan vannak bizonyos céljaink, törekvéseink, vagyis egy egyéni *telosz* felé haladunk. Azt pedig, hogy mit tekintünk jónak, a sajátlagos jellegzetességeink aspektusából határozzuk meg.[172] MacIntyre úgy fogalmaz, hogy:

> Arisztotelész meggyőzően érvel amellett, hogy a jót a pénzzel, a megbecsüléssel vagy a gyönyörrel azonosítsuk. Az ember számára való jót az *eudamionia* megnevezéssel illeti. (…) Körülbelül ennyit jelent: teljes megelégedettség, boldogság, boldogulás. Ez az az

[166] MacIntyre, 2012, p. 97
[167] MacIntyre, 2012, pp. 99; 102
[168] MacIntyre, 2012, pp. 102; 104
[169] „A legfőbb jó a boldogság. A boldogság tehát a jó léleknek a tevékenysége. Mivel pedig láttuk, hogy a boldogság olyasmi, ami teljes; és van teljes és nem-teljes élet, s ugyanígy erény is, mivel némelyik erény egész, némelyik meg rész; a nem-teljes dolgok tevékenysége pedig nem-teljes, ezért a boldogság bizonyára a teljes életnek az erény teljében való tevékenysége." Lásd. Arisztotelész, 1975, p. 28 (1119a)
[170] MacIntyre, 2012, p. 104
[171] MacIntyre, 2012, p. 126. Ehhez a releváns arisztotelészi szöveghely: „A boldogság döntő tényezője az erény szerinti tevékenység, az ellentétes jellegű tevékenységek pedig a boldogtalanságot szülik. (…) Egyetlen emberi dologban sincs meg annyira az állandóság, mint éppen az erény szerinti tevékenységekben. (…) A boldog emberben tehát megvan az, amit keresünk, s éppen ezért egész életén át ilyen is marad; mindig vagy legalábbis mindennél gyakrabban azt cselekszi és azt szemléli szellemével, ami az erénynek megfelel; és a sorscsapásokat is legméltóbban, mindenütt s mindenképp helytállóan éppen az igazán erkölcsös, a négyszögletű és feddhetetlen férfiú fogja elviselni." Lásd. Arisztotelész, 1987, p. 25 (1100b).
[172] MacIntyre, 1999, p. 202

> állapot, amikor jól vagyunk, s jól is megy a sorunk ebben a jóllétben, és amikor önmagunkban és az istenivel való viszonyunkban is kivételezett helyzetnek örvendünk.[173]

Arisztotelész alapján akkor leszünk képesek elérni az *eudaimonia*-t, ha birtokoljuk az erényeket, a hiányuk pedig meggátol minket abban, hogy egyre közeledjünk a *telosz*-hoz. Számunkra, embereknek az lenne a jó, ha potenciálisan a legoptimálisabb állapotban élnénk az egész életünket, melynek alappillére az erények gyakorlása.[174] Továbbá azt is hangsúlyozza MacIntyre, hogy Arisztotelész erényelmélete „előfeltételez egy döntő megkülönböztetést aközött, amit bármely konkrét egyén bármely konkrét időpontban a maga számára jónak vél, és aközött, ami valóban mint ember számára jó neki."[175] Ilyen döntések meghozatalához szükségünk van az ítélőképességre, így az, hogy gyakoroljuk az erényeket, megköveteli[176] „a dönteni tudás képességét, s azt a képességet is, hogy megfelelő dolgot a megfelelő helyen és időben, a megfelelő módon tegyük meg."[177] Kiemeli, hogy:

> Bár Arisztotelész az erények megszerzését és gyakorlását eszköznek tekinti valamilyen cél eléréséhez, az eszköz és a cél viszonya belső, nem pedig külső viszony. Egy eszközt akkor nevezek belsőnek egy adott cél szempontjából, ha a cél nem jellemezhető adekvát módon az eszköz jellemzése nélkül. Ez a helyzet az erények és *telosz* esetében is, mely utóbbi az arisztotelészi elemzés szerint az ember számára való jó élet. Az erények gyakorlása maga is döntő fontosságú alkotóeleme az ember számára való jó életnek.[178]

5.2 MacIntyre Jane Austen olvasata

Maradva *Az erény nyomában* című kötetnél, de azon belül áttérve MacIntyre Jane Austen olvasatára, az erkölcsről való gondolkodás témáját vizsgálva azért is tartja Austent fontosnak, mert első látásra igencsak elütő elméleti álláspontokat is ötvözni próbált. Emellett kiemeli azt is MacIntyre, hogy az írónőt mennyire foglalkoztatták a társadalmi szerepek, vagyis az, hogy az úgynevezett régi és új Anglia társadalma milyen változásokon ment keresztül, és ezen átalakuláson belül próbálta megtalálni Austen az erényes élet szigetét. Egy olyan társadalmi szférát vél fölfedezni az írónőnél, amelyen belül folytatható az erények gyakorlata.[179]

MacIntyre azt is hangsúlyozza, hogy Jane Austen nem zárja ki a gazdaság témáját a regényeiből, hiszen azok mindegyikében értesülünk arról, honnan származik a főszereplők jövedelme. Ahhoz, hogy egy austeni főhősnő fenn tudja tartani magát, gazdasági stabilitásra

[173] MacIntyre, 1999, p. 202
[174] MacIntyre, 1999, pp. 202-203
[175] MacIntyre, 1999, p. 204
[176] MacIntyre, 1999, p. 204
[177] MacIntyre, 1999, p. 204
[178] MacIntyre, 1999, p. 248
[179] MacIntyre, 1999, pp. 249; 319-320

kell törekednie, amire a külső gazdasági világ fenyegetései mellett azért is van szükség, mert céljuk egy meghatározott jellegű háztartás és házasság, egy meghatározott jellegű házastárssal. A saját megítélésük szerinti jó cselekedeteket a megvalósult házasságaikon belül igyekeznek beteljesíteni. Mindemellett azt is kiemeli MacIntyre, hogy az írónő erkölcsi kritikát gyakorol a regényeiben megjelenő szülőkön, akik intő jelként szolgálnak romantikus főhősei számára: olyanná válhatnak, mint szüleik, ha elmulasztják elsajátítani azon dolgokat, melyeket megkell(ene) tanulniuk azon az úton, mely a házasságukig vezet. Annak az okát pedig, hogy Austen történeteiben miért dominál a vénlány lét negatív megítélése, azzal magyarázza MacIntyre, hogy a 18. században egy pártában maradt nőnek (*spinster*) már félnie kellett attól, hogy gyári robotmunkára vagy prostitúcióra kényszerül.[180]

> Ennélfogva még a rossz házasság elutasítása is nagyon bátor tett, s ez a központi témája a *Mansfield Park*nak. (…) Miss Batest azért kedvelik rendkívüli módon, mert rendkívül jó. Ha egy nő nem gazdag, nem szép, nem fiatal, vagy nincs férje, szokásosan csak akkor részesülhet a tisztelet külső jegyeiben, ha intellektuális fölényét használja azok megrettentésére, akik egyébként gúnyolnák. Feltehetőleg éppen így tett Jane Austen is."[181]

Azt is állítja MacIntyre *Az erény nyomában*, hogy „Jane Austen számára az erények próbaköve egy bizonyosfajta házasság, sőt egy bizonyosfajta tengerésztiszt (azaz egy bizonyosfajta angol tengerésztiszt)."[182] Virginia Woolf megítélése szerint a tengerésztiszti és lelkészi hivatalok (melyekhez személyes vonatkozása is volt az írónőnek) szentsége megtiltotta Austen számára, hogy a tőle megszokott komikus hangnemét használja, helyette tisztességes magasztalásokat és objektív leírásokat adott róluk.[183] MacIntyre pedig *Az etika rövid története* című kötetében egy másfajta magyarázatot ad arra, hogy Austen egyes hivatásokhoz miért úgy állt, ahogy. MacIntyre részletezi, hogy a 18. századi Anglia társadalmában egyre inkább általánossá vált, hogy a kötelesség és a hivatás fogalmakat társították egymással.[184] Hangsúlyozza, hogy ebben az időszakban adott volt „a jól definiált foglalkozási szerepek és funkciók hierarchikusan rendezett társadalma",[185] és ezzel a berendezkedéssel összhangban állt az eltérő életmódok felé táplált hit, melyeket Isten a tetszése szerint jelölt ki az embereknek.[186] Mindazonáltal kiemeli azt is, hogy nem minden

[180] MacIntyre, 1999, pp. 320-322
[181] MacIntyre, 1999, pp. 321-322
[182] MacIntyre, 1999, p. 251
[183] Woolf, 1964, p. 20
[184] MacIntyre, 2012, p. 143
[185] MacIntyre, 2012, p. 143
[186] Érdemes azt is jelezni, hogy a szakma (munka, professzió) mint hivatás felértékeléséhez, isteni elrendeléshez való kötése a protestáns Biblia-fordításokra vezethető vissza. Luther „Beruf" fogalma az angol fordításokban jobbára „calling"-ként jelenik meg. Lásd. Weber, 1982, pp. 87-96

társadalmi helyzetben maradt meg az isteni elrendelés mint fogalom, ha szignifikánsabbak lettek a hivatások szerepei. Egy-egy konkrét foglalkozáshoz köthető kötelezettségeknek a helyébe az a kötelesség lépett,[187] mellyel „az egyén egyszerűen mint ember tartozik Istennek."[188] Így a lényeg kötelessége elmosódik. Ezen a ponton említi Austen regényeit:[189]

> Részben ilyen szituáció képezi a hátterét az olyan erkölcsi dilemmának, melyet Jane Austen néhány novellája vizsgál. Jellemeit nem lehet egyszerűen úgy felfogni, mint egy bevett szerep megfelelő betöltésének erkölcsiségét. Edmund Bertram a *Mansfield Park*ban nyitott lehet Mary Crawford bírálatára, szándékát illetően, hogy lelkész lesz: meg kellene kérdeznie magát: vajon ez inkább vagy kevésbé teszi-e „emberré". Földbirtokosnak lenni és „kereskedőnek" lenni többé már nem hordozza egy világosan definiált státus jelentését a kötelességek hierarchiájában. Hogy ez így van, azt egy figyelemre méltó kivétel világítja meg. A tengerésztiszt személye Jane Austennél épp hivatástudata miatt jelenti az erény próbakövét. És azért képes ebben a kontextusban messze világosabban beszélni az erényről, mint bármely más esetben, mert a kapcsolat a kötelesség általános fogalma és kötelességek között ebben az esetben nem szakadt meg.[190]

MacIntyre összehasonlítja, hogyan állt Arisztotelész és Austen a kedvességhez.[191] „Amit Arisztotelész a kedvesség erényeként kezel (mely erényre, mint mondja, nincs megnevezés),"[192] az Austen alapján csak a mása a szeretetreméltóságnak mint tényleges erénynek.[193] Arisztotelész szerint „a megbecsülésre és a haszonra irányuló megfontolásokból"[194] gyakorolja valaki a kedvesség erényét, ezzel szemben Jane Austen „lehetségesnek és szükségesnek vélte, hogy ilyen erény birtokosaként bizonyos valóságos érzelemmel rendelkezzék az ember".[195] Ezért is számít annyira, hogy Austen keresztény volt. Bár úgy tűnik, ebben eltérő nézete volt Arisztotelésznek és Austennek, MacIntyre felfedez egyfajta hasonlóságot a logikájukban. Példaként hozza fel azt, hogy Arisztotelésznél a katonai bátorság az igazi bátorságnak csupán a képmása. Vagyis Austen Arisztotelészhez hasonlóan különbségtételt tesz, hogy mely tulajdonságot (jelen esetben a szeretetreméltóságot) lehet valódi erénynek nevezni, és mi az, ami a képmása csupán (ami nála a kedvesség).[196]

Azért tartja MacIntyre Austent az erényekkel kapcsolatos gondolkodás és gyakorlat egyik utolsó hatásos, szellemdús alakjának, mert az ő megközelítésében az írónő keresztényi és

[187] MacIntyre, 2012, p. 144
[188] MacIntyre, 2012, p. 144
[189] MacIntyre, 2012, p. 144
[190] MacIntyre, 2012, p. 144
[191] MacIntyre, 1999, p. 247
[192] MacIntyre, 1999, p. 246 (Vö. Nikomakhoszi etika, 1126b)
[193] MacIntyre, 1999, p. 246
[194] MacIntyre, 1999, p. 247
[195] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[196] MacIntyre, 1999, p. 247

arisztotelészi alapgondolatokat egyesített egy körülhatárolt társadalmi kontextusban.[197] „Jane Austen a »boldogság«-ról szólva Arisztotelész-követő módjára beszél."[198] MacIntyre meglátása szerint saját erénykatalógusában fontos a teleologikus perspektíva. „Hősnői a saját számukra való jónak a házasságban történő megvalósításával igyekszenek a jót elérni."[199] Az *Emma* és *A mansfieldi kastély* fő színtereit, Highbury-t és Mansfield Parkot olyan korlátolt háztartásokként értelmezi, melyekkel pótolni próbálta Austen[200] „a görög városállamot és a középkori királyságot."[201] Úgy folytatja a gondolatmenetét MacIntyre, hogy:

> Az erényekről és hibákról adott ábrázolása ezért nagyrészt teljesen tradicionális. Arisztotelészhez hasonlóan magasztalja a kedvesség társasági erényét, bár többre becsüli (…) a barátságosság érzületét – amihez tisztán a mások iránti szeretetteljes tiszteletre van szükség – a kedvességnek a viselkedésmódban megtestesülő látszatával szemben. Austen végül is keresztény, és mélyen gyanakvó a kedvességgel szemben, ami eltakarja, hogy hiányzik belőle az igazi barátságos érzület. Arisztotelészi módon becsüli a gyakorlati bölcsességet, keresztény módra az alázatosságot. Ám sohasem pusztán reprodukálja, hanem folytonosan bővíti is ezt a tradíciót, s a bővítésnek három fő iránya van.[202]

A kiterjesztés első formája az, hogy Austen újfajta érdeklődést tanúsít az erények megjátszása felé, melyet az írónő saját korának az erkölcsi megítélése alapján MacIntyre helyesnek vél. Ezért lesz nála a kedvesség egy valódi erénynek, a szeretetreméltóságnak csak a mása: a tényleges erény gyakorlásához láthatóan szükségesnek tartotta bizonyos valós érzelmek birtoklását.[203] Az erkölcsiség Austennél nem merül ki a szenvedélyek akadályozásában és fékentartásában, sokkal inkább a szenvedélyek nevelését jelenti:[204] „külső megjelenésük ugyanis mindig eltakarja, milyen neveletlenek is a szenvedélyek".[205] MacIntyre itt ismét az *Értelem és érzelem*ből Marianne-nel példálózik, akinél áldozati szeszélyességet vél felfedezni. *A mansfieldi kastélyból* a Crawford testvérpár eleganciáját, báját és udvarias viselkedését is felszínesnek ítéli meg, melyekkel felfedik a neveletlen szenvedélyeiket, és készek mások és önmaguk becsapására is. Kiemeli továbbá, hogy Henry Crawford különösen alakoskodó: dicsekedik színészi képességével, majd egy párbeszédben egyértelművé teszi, hogy a szemében lelkésznek lenni egyenlő azzal, hogy valaki a látszatát kelti a lelkészségnek.[206] „Az

[197] MacIntyre, 1999, p. 322
[198] MacIntyre, 1999, p. 322
[199] MacIntyre, 1999, p. 322
[200] MacIntyre, 1999, p. 322
[201] MacIntyre, 1999, p. 322
[202] MacIntyre, 1999, pp. 322-323
[203] MacIntyre, 1999, pp. 246-247; 323
[204] MacIntyre, 1999, p. 323
[205] MacIntyre, 1999, p. 323
[206] MacIntyre, 1999, p. 323

én majdnem (…) az én megjelenítésében oldódik föl, de ami Goffman társadalmi világában *a* formává válik az én számára, az Jane Austen világában a vétkek kísérőjelensége."[207]

Austen *etikai katalógusának* másik bővítési formája is kapcsolódik a megjátszás iránti kitüntetett figyelméhez: az írónő a regényeiben kulcsszerepet szán a keresztényi (nem szókratészi) önismeretnek, melyhez kizárólag bűnbánó magaviselet útján lehet eljutni. A történeteiben a főhősnők gyakran eljutnak önmaguk felismeréséhez. Úgy tűnik, Austen számára az önismeret egyben intellektuális és erkölcsi erény, és szoros kapcsolatban áll az állhatatossággal mint harmadik bővítési iránnyal, mely több regényének fontos eleme – Fanny Price-nak és Anne Elliotnak ez a legfontosabb erénye. Az állhatatossághoz való ragaszkodásával ismét Arisztotelészhez kapcsolja Austent MacIntyre.[208] „Az állhatatosság Austennél bizonyos fokig ugyanolyan szerepet tölt be, mint Arisztotelésznél a *phronészisz*:[209] birtoklása szükséges más erények birtoklásához is."[210] Idézném még tőle azt a részletet, melyben kifejti, hogy megítélése szerint mit jelent az állhatatosság fogalma az írónőnél:

> Amikor Kierkegaard a *Vagy-vagy*ban szembeállította egymással az etikai és az esztétikai életmódot, azt fejtegette, hogy az az esztétikai élet, melyben az emberi élet különálló jelen pillanatok sorává oldódik, melyen az emberi élet egysége eltűnik a látóterünkből. Ezzel szemben az etikai életben a jövőre irányuló elköteleződéseink és felelősségvállalásaink – melyek múlt epizódokból fakadnak, amikor magunkra öltöttük a kötelezettségeket, és ránk hárultak a tartozások – egyesítik a jelent a múlttal és a jövővel, egységgé téve az emberi életet. Ez (…) a narratív egység (…) Austen korára (…) nem kezelhető többé az erényes élet puszta előfeltételeként vagy kontextusaként. Ezt az egységet magát is újra és újra meg kell erősíteni: s az egység tettek (és nem szavak) által történő folytonos megerősítésének erényét nevezi Jane Austen állhatatosságnak.[211]

Bár MacIntyre szerint a *Meggyőző érvek*ből azt az álláspontot olvashatjuk ki, hogy az állhatatosság gyakorlására a nők alkalmasabbak a férfiaknál,[212] én a regény elemzésekor igyekszem majd árnyalni ezt a nézőpontot. Úgy látja MacIntyre, hogy ha egy austeni karakter nem állhatatos, bizonyos szinten a többi erény is értelmét veszti az esetében. Például az állhatatosság fokozza a türelmet mint erényt, hasonlóan ahogy Arisztotelésznél a bátorság és a türelem mint erények kölcsönösen támogatják egymást, anélkül, hogy azonosak lennének.[213]

---

[207] MacIntyre, 1999, p. 323
[208] MacIntyre, 1999, pp. 246; 322-324
[209] „A belátás (fronészisz; a NE magyar fordításában okosság) kifejezést az EE-ban Arisztotelész két értelemben használja: a szöveg egyes helyein (…) a teoretikus megismerést, másutt (…) a gyakorlati tudást nevezi így. A kifejezésnek ez a kettős értelme mintegy középütt helyezkedik el a platóni fronészisz (az ideákra irányuló teoretikus megismerés) és a NE fronészisz-ének (gyakorlati-erkölcsi okosság) jelentése között." Lásd. Arisztotelész, 1975, 312
[210] MacIntyre, 1999, p. 246
[211] MacIntyre, 1999, pp. 323-324
[212] MacIntyre, 1999, p. 324
[213] MacIntyre, 1999, p. 324

> Ugyanis ahogyan a türelemmel szükségképpen együtt jár a világ milyenségének olyanfajta felismerése, ami a bátorsághoz nem feltétlenül szükséges, úgy az állhatatossághoz is szükséges a személyiség integritását a sajátosan modern társadalomban fenyegető veszély felismerése, amire viszont nincs föltétlenül szükség a türelmesség erényének gyakorlásához."[214]

MacIntyre szerint Austen erkölcsi nézőpontja összhangban van regényei narratív formájával, az ironikus komédiával: mintha az ember célja implicite benne lenne mindennapi formájában. Az iróniáját abban látja megnyilvánulni MacIntyre, hogy[215] „a szereplőivel és olvasóival többet vagy mást láttat és mondat, mint amennyit látni vagy mondani szándékokban állt, úgyhogy ők és mi is állandóan korrigáljuk magunkat."[216] Így az erények, és azon rosszak, veszélyek, melyeket csak általuk győzhetünk le, azok, melyekben a cél megvalósítható.[217]

MacIntyre Austent az erények klasszikus tradícióját képviselő személyek utolsó tagjai közé sorolja, akinek a jelentőségét mint erkölcsi gondolkodó azért nem látják be sokan – helyette elkönyvelik úgy, mint egy nagyon szűk társadalmi spektrummal foglalkozó regényírót – mert nem veszik észre,[218] „hogy az erényeken alapuló életnek a saját idejében és a későbbi periódusokban is szükségképpen csak nagyon korlátozott kulturális és társadalmi tér biztosíttatott".[219] Igyekszem majd számos példával alátámasztani, miért értek több szempontból egyet MacIntyre austeni olvasatával, de amellett is érvelni fogok, hogy az írónő nem minden szempontból képviselte az erények klasszikus tradícióját. Főként azzal a kijelentésével nem értek egyet MacIntyre-nek, hogy „Jane Austen a »boldogság«-ról szólva Arisztotelész-követő módjára beszél."[220] Megítélésem szerint nagyon fontos, hogy az austeni főhősök képesek legyenek mások boldogságát a sajátjuk elé helyezni, amivel Immanuel Kanthoz kapcsolom az írónő. Arról nem is beszélve, hogy az arisztotelészi *eudaimonia* antik fogalma szignifikánsan eltér a 18-19. század fordulójának uralkodó boldogság-felfogásától.

6. Jane Austen munkássága mint a régens korszak Angliájának lenyomata

Az egyik leggyakoribb (laikus) műbírálat Austen történeteiről, hogy a korabeli történelmi és társadalmi eseményekről alig ejt szót. Jelen alfejezetben amellett foglalok állást, hogy az írónő regényei reprezentálják a korabeli politikai, társadalmi és történelmi eseményeket.

[214] MacIntyre, 1999, p. 324
[215] MacIntyre, 1999, p. 325
[216] MacIntyre, 1999, p. 325
[217] MacIntyre, 1999, p. 325
[218] MacIntyre, 1999, p. 325
[219] MacIntyre, 1999, p. 325
[220] MacIntyre, 1999, p. 322

Bemutatom, miért vélem azt, hogy nagy figyelem esik bennük a társadalmi osztályok közötti különbségekre, a jó kapcsolatokra, a vagyonra, az örökösödésre és a házasodási szokásokra.

6.1 Jane Austen korának társadalmi és történelmi változásai

Austen idejében, a 18-19. század fordulóján gyökeres társadalmi változások történtek, hiszen ez az időszak gazdag volt olyan radikális eseményekben, mint a francia forradalom, az ipari forradalom, a napóleoni háborúk vagy a birodalmi terjeszkedés.[221] Gyakran felteszik azt a kérdést, hogy az írónő, aki úgy tűnik, rendkívüli módon érti azt a szűkebb társadalmi közeget, melynek tagja, miért nem tér ki az írásaiban a napóleoni háborúkra és az ekkoriban rohamos fejlődést mutató kereskedőrétegre sem. Továbbá sokak szerint az orvoslásban és az egyházban, valamint a politikai életben bekövetkező változásokról sem ír.[222] Egyesek szerint ez a probléma a fennmaradt levelezéseinél is fennáll. Ezt viszont lehet azzal magyarázni, hogy a nővére, Cassandra köztudottan cenzúrázta ezeket a leveleket – bár jó eséllyel inkább a családtagjaik kényes ügyeiről szólókat semmisítette meg.[223] Carol Shields a *Jane Austen* című életrajzi kötetében amellett érvel – meglátásom szerint meggyőzően –, hogy Austen igenis beleszőtte a fentebb említett témákat a regényeibe, még ha csupán közvetve is:

> Regényeinek mindegyike olyan, akárcsak egy mindent átfogó pillantás, mely számba veszi a körbepillantó által ismert világ dolgait, s ezzel egyben értelmezi is a kor politikai, gazdasági és társadalmi eseményeit. Ezek a pillantások, mint a mindent elöntő napfény, végigpásztáznak és sugalmaznak, megrónak és kérdőre vonnak. Az ezred, amelynek érkezése a Bennet nővéreket olyan izgalomba hozza a *Büszkeség és balítélet*ben, az estleges francia invázió okán állomásozik a közelben – mi másért is rendelték volna oda őket? Jelenlétük felborítja a helyi közösség stabilitását, azt a társadalmi status quót, amelyet teljes mélységében megértett a szerző, aki egy zűrzavaros időszakban hat regényt is írt, s ezek egyike sem marad adós a történelmi háttér megvilágításával. Az indirekt, sugallt vagy implicit jelentésre is figyelő olvasó az Austen-regények mögött egy önmagát újraértelmező világ biztos értékítéletű, intelligens tanúját találja. (…) Bár Austen rövid élete viszonylagos elvonultságban telt, regényei egy közösség polgárának és egy jóval tágasabb világ értő szemlélőjének mutatják.[224]

Megítélésem szerint lehet ugyan pusztán szerelmi történetekként kezelni az írónő regényeit, de egy értő olvasó szükségképpen felfedezheti, hogy azoknak bonyolultabb struktúrájuk van ennél. Az Austenre jellemző nyelvi fordulatok és komikus jelenetek, amelyekhez morális

[221] Martin, 2005, p. 194
[222] Shields, 2007, pp. 7-8
[223] Austen, 2020, p. 3
[224] Shields, 2007, pp. 8-10

nézetek is társulnak, élvezetesebbé tehetik a befogadást.[225] Azon túl, hogy akarva-akaratlanul átjárják a történeteit a saját élettapasztalatai és tulajdonságai, az írónő tudatosan is törekszik arra, hogy a szépirodalmi alkotásaiban hangot adjon társadalomkritikai észrevételeinek. Továbbá Austen műveit viselkedési regényekként (*novel of manners*) is megközelíthetjük. Elsie Browning Michie *Vulgar Question of Money: Heiresses, Materialism, and the Novel of Manners from Jane Austen to Henry James* című kötetében azt olvashatjuk (a saját fordításomban), hogy:

> Hajlamosak lehetünk az ízléssel kapcsolatos vizsgálódásokat viszonylag felszínesen olvasni, a látszólag komolyabb társadalmi problémákkal szemben, melyeket olyan művek vetnek fel, mint a *Jane Eyre* vagy a *Szép remények*. (…) Mégis, a viselkedési regényekben ábrázolt műveltség döntőfontosságú szövegekké teszi őket, annak a meghatározásához, hogy mi minősül kultúrának egy adott pillanatban.[226]

Michie a kötetében többek között a *Büszkeség és balítéletet* is elemzi viselkedési regényként. Megítélésem szerint is Austen művei jó példák lehetnek arra, hogy mi minősült a régensség idején Angliában kultúrának, ám ennél jóval többről szólnak. Gyakran olvashatjuk azt a kritikai észrevételt, hogy Austen olyan témákkal foglalkozott, amiket jól ismert, melyekről behatóan tudott írni. Ennek úgy vélem, helytálló cáfolata az, amit Vallasek Júlia ír az Austen levelek legfrissebb magyar kiadásának az előszavában:

> Családjának története a legjobb érv annak a tévhitnek az eloszlatására, hogy az Austen-regények világa azért olyan zárt, a cselekményük (látszólag!) olyan egyszerű, mert az írójuk azt a csendes, nagy eseményektől mentes életet formálta meg bennük, amelyről tudomással bírhatott, és amelyet maga is élt. A romantikus kalandok nyersanyaga a keze ügyében volt: Jane Austen tágabb családjában volt fiatal lányként férjet keresve egy szál magában Indiába utazó nagynéni, és egy, a francia forradalomban lefejezett gróf, nem beszélve a különböző tengereken, hadi- és kereskedelmi hajókon dolgozó, világot járó fivérekről. Az Austen-levelezés annak a józan világnak a lenyomata, amely mindezt az érvényesülés egyik lehetséges módjának tekintette, és nem vesztegetett rá több szót. Jane Austennál az igazi kaland az emberi kapcsolatok világában rejlik, a többi „csak" munka, feladat, amit végezni kell, és nem regényt írni róla. (…) „Három-négy család egy faluban, ennél több nem is kell egy írónak" – tanácsolja regénytémaként unokahúgának, és valóban, az Austen-regények is ezt a stratégiát követik: néhány összejáró, egymással rokonságba kerülő vidéki birtokos család tagjairól szólnak.[227]

[225] Shields, 2007, pp. 37-38
[226] Michie, 2011, p. 18
[227] Austen, 2020, pp. 5-7

Az írónőt a korabeli orvostudomány is érdekelte, főként a forrásvizek 18. században újraéledő gyógyászati felhasználása:[228] Bath és az ottani ivó- és fürdőkúrák köré épülő társasági élet szerves részét képezik az első és az utolsó befejezett regényének is. Bár Jane Austennek az édesapja és James bátyja is lelkészek voltak, valamint a családtagjai elmondása alapján ő is keresztényien élt, egyáltalán nem ír az evangelizációs mozgalmakról – melyek kezdetét megélte.[229] Carol Shields-nél azt olvashatjuk, hogy: „Austennek voltak fenntartásai az irányzattal szemben. A kegyesség és a rajongás is feszélyezte, és az idegenkedést mások is érezhették rajta."[230] A lelkészi hivatás fontosságának hangsúlyozása viszont nem hiányzik a regényeiből: számos ezzel kapcsolatos vitát olvashatunk például *A mansfieldi kastély*ban. Ugyanebben a regényében ír lesújtóan a birodalmi terjeszkedésről is.[231] Shields úgy fogalmaz: „Austen Angliája időtlen, idealizált és univerzalizált."[232] Magam is úgy vélem, hogy időszerűek azok a fő motívumok és témák, melyeket tárgyal Austen a történeteiben.

6.2 György régensherceg rajongása Austen művei iránt

A hivatalos régensség, melyről a régens korszak az elnevezését kapta 1811-1820 közé datálható, amikor György régensherceg a megbolondult édesapját, III. Györgyöt helyettesítette a trónon.[233] Az 1775-1817. között élt Jane Austen pedig a korszak (egyik) legsikeresebb regényírója volt,[234] sőt, mint azt tudjuk, az írónő az *Emma* című regényét a régenshercegnek ajánlotta, annak ellenére, hogy antipatizált vele amiatt, hogy házasságtöréssel vádolta a feleségét.[235] Már kitértem rá, hogy ennek az ajánlásnak részben financiális okai lehettek, hogy méltányos összegért adja el Austen a regényeinek a publikálási jogát. Továbbá a nővérével folytatott levelezésében arra is utal, hogy ezzel az *Emma* pozitív fogadtatásának esélyeit is növelhette.[236] Másrészről viszont ez kétségkívül egy gesztus is volt a későbbi IV. György felé, aki köztudottan nagy rajongója volt Austen munkásságának. Például egy fennmaradt számla bizonyítja, hogy Austen első kiadott regényét, az *Értelem és*

[228] Angol, német és olasz gyógyszerészeket elkezdte újfent érdekelni, hogyan lehet gyógyászatilag felhasználni a forrásvizeket: általuk felírt ásványvíz adagokat kellett naponta fogyasztaniuk a betegeknek. Dr. David Beecher-pedig 1777-ben rájött, hogy a forrásvizek gyógyhatását fokozza, az ivás előtti tornagyakorlatok végzése – így vált idővel a tornázás is az európai fürdőzési hagyomány részévé. (Lásd. Paige–Soullière Harrison, 2012, p. 7)
[229] Shields, 2007, pp. 99-100
[230] Shields, 2007, pp. 99-100
[231] Arról, hogy Nagy-Britannia központi szerepet játszott az Antiguán lévő rabszolga-kereskedelemben.
[232] Shields, 2007, p. 236
[233] Wiesenfarth, (1994), p. 108.
[234] Shawe-Taylor, 2021, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol-42-no-1/shawe-taylor/ Utolsó letöltés: 2023. 11. 01.
[235] Wiesenfarth, (1994), p. 108. Austen egy nővérének szánt levelében elismerte, hogy Brunswicki Caroline nem megfelelően viselkedett, de ellenszenves volt számára IV. György, így kiállva saját neme mellett, a nő pártját fogta. Lásd. Schuessler, 2018. https://www.nytimes.com/2018/07/24/books/jane-austen-prince-regent.html (Utolsó letöltés: 2025. 01. 09.)
[236] Austen, 2020, pp. 92-96

*érzelm*et már azelőtt megvette, hogy azt hivatalosan publikálták volna.[237] Majd amikor 1815 októberében, néhány hónappal az *Emma* befejezése után Austen meglátogatta az egyik bátyját Londonban, IV. György orvosával való véletlen találkozása után híre ment, hogy az írónő Ő Királyi Felsége nagy tisztelője. Ezután meghívást is kapott a Carlton House-i könyvtárba, ahol a könyvtáros, James Stanier Clarke közölte, hogy az éppen távol lévő régensherceg nem bánná, ha a következő könyvét neki ajánlaná.[238] Később levelezett is erről Austennel.[239]

Austen tudta, hogy ezt a kérést (mely valamelyest kötelezettség volt) nem utasíthatta vissza. Egy szűkszavú dedikációt javasolt a kiadójának, ám ott ragaszkodtak ahhoz, hogy tiszteletreméltó és teátrális ajánlást kapjon a régensherceg.[240] A már említett könyvtáros ezután is folytatta a levelezést Austennel, és még ötleteket is javasolt neki egy regényhez,[241] mely egy hozzá hasonló lelkészről szólt volna, valamint egy történelmi románchoz a királyi családról. Austen finoman hárította ezeket a javaslatokat, Cassandrának pedig kifejtette, hogy csak akkor tudott volna kellő komolysággal nekiülni egy romantikus témájú kötetnek, ha az élete múlott volna rajta. A dolog iróniája, hogy ma kevésbé társítjuk Austent IV. Györgyhöz, jellemzőbb, hogy a régensség Angliáját Austenhez kötjük. Tehát egy *egyszerű* regényíró elhomályosította egy uralkodó emlékét.[242] Ez elvezethet minket ahhoz a kérdéshez, hogy Austen műveiben milyen mértékben köszönnek vissza a régensség idejének történelmi, társadalmi és politikai jellegzetességei. Ez azon kritikák miatt is érdekfeszítő, melyek szerint az Austen-regényekben alig olvashatunk ezekről. Bár Virginia Woolf-hoz hasonlóan van, aki kifejezetten pozitívan ítélte meg azt, hogy az írónő láthatólag inkább a mindennapi életet és az emberi természetet igyekezett bemutatni.[243] Ilyen például Austen egyik kortársa, a mai napig nagy sikernek örvendő skót költő, Walter Scott, akit a történelmi regény műfajteremtőjeként is szoktak emlegetni. A férfi a következő szavakat írta a naplójába az írónőről:

---

[237] Shawe-Taylor, 2021, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol-42-no-1/shawe-taylor/ Utolsó letöltés: 2023. 11. 01.

[238] Schuessler, 2018. https://www.nytimes.com/2018/07/24/books/jane-austen-prince-regent.html (Utolsó letöltés: 2025. 01. 09.)

[239] „Tisztelt Hölgyem! Természetesen nem kötelezettség a jelenleg nyomtatásban lévő munkáját Őfenségének ajánlani, de amennyiben akár most, akár a közeljövőben ezzel tisztelegne a Régensherceg előtt, örömmel elküldöm önnek az engedélyt. (…) Legutóbbi munkái, Asszonyom, különösen *A mansfieldi kastély* a legkedvezőbb fényben tüntetik fel mind az alkotó géniuszát, mind pedig elveit; írásának ereje, éleslátása műről műre növekszik. A Régensherceg maga is olvasta és csodálja az Ön műveit.” Lásd. Austen, 2020, pp. 94-95

[240] Schuessler, 2018. https://www.nytimes.com/2018/07/24/books/jane-austen-prince-regent.html (Utolsó letöltés: 2025. 01. 09.) A hivatalos ajánlás így hangzott: „Ő Királyi Fenségnek / A RÉGENSHERCEGNEK / Jelen munkát / Ő Királyi Fensége engedelmével / Mély tisztelettel / Ajánlom / Ő Királyi fenségnek / Tiszteletteljes, / Engedelmes / És alázatos szolgája / A szerző.” Lásd. Shields, 2007, p. 214

[241] Erre utalt Virginia Woolf is az esszéjében. Lásd. Woolf, 1964, p. 22

[242] Schuessler, 2018. https://www.nytimes.com/2018/07/24/books/jane-austen-prince-regent.html (Utolsó letöltés: 2025. 01. 09.)

[243] Woolf, 1964, pp. 18-19

> Ez az ifjú hölgy igen tehetséges abban, hogy a mindennapi élet tevékenységeit, a hétköznapi embereket és érzéseiket ábrázolja, s ezt olyan csodálatra méltóan teszi, hogy hozzá hasonlóval még nem találkoztam. A robusztus stílus, amelyet másokkal együtt én is képviselek, erősségem, de annak a magával ragadó leírásnak a képessége, amellyel hétköznapi dolgokat és embereket ábrázol, hitelesen és hiteles érzelmekkel, nekem nem adatott meg.[244]

6.3 A felemelkedő tengerészosztály és a hanyatló (fő)nemesség

A régens korszakban a társadalmi osztályokra és azok elkülönítésére a korábbiaknál nagyobb hangsúly került, Austen pedig figyelt azokra a határvonalakra, melyek egy-egy osztályt elválasztottak egymástól.[245] A műveiben olyan polgári alapelvekre fekteti a hangsúlyt, melyekre a társadalom részben épült, mint a féltékenység, szerelem, házasság, megtévesztés vagy épp a lojalitás. Regényeinek egyes cselekményszálai bizonyos társasági összejöveteleken bontakoztak ki. Gondolhatunk itt bálokra, piknikekre, hangversenyekre, vacsorameghívásokra, kártya partikra vagy épp teadélutánokra. Döntő fontosságú volt, hogy ezeken az eseményeken ki mennyire adózott bizonyos szigorú elvárásoknak és magának a jó modornak. Ezeken múlott, hogy kiket fogadott be az adott társaság a köreibe, és kiket rekesztett ki. Ezen felül pedig megerősítette a társadalmi hierarchiát és a közösség identitását is.[246] Úgy vélem, Jane Austen a regényeiben figyelembe vette a régenssség idejének társadalmi, gazdasági és politikai eseményeit, és ezekbe ágyazódnak bele a történetei. Austen legszembeötlőbb társadalomkritikájának azt tartom, hogy felértékelte a haditengerészek érdemlegességét a földbirtokos arisztokratákkal szemben.[247]

Ez azért is volt adekvát téma akkoriban, hiszen ebben az időszakban Anglia társadalmában párhuzamosan kezdett egyre inkább felemelkedni a középosztály[248] (azon belül is főként a tengerésztisztek)[249] és hanyatlani a földbirtokos nemesség (kiváltképp annak a felső osztálya).[250] Az angol haditengerészet a 16. század végétől kezdve világhírű volt, és kulcsszerepet játszott a Brit Birodalom terjeszkedésében és a nemzeti identitás fogalmának megteremtésében is segített. Bár a napóleoni háborúk végével a forradalom veszélye lecsendesedett, a britek továbbra is tartottak az inváziótól.[251] Austen regényeiből azt olvashatjuk ki, hogy a haditengerészetnek mint intézményi csoportnak a tagjai a jómód

[244] Shields, 2007, p. 216
[245] Martin, 2005, p. 194
[246] Martin, 2005, p. 200
[247] Duffy, 1954, p. 274
[248] Greene, 1953, pp. 1024-1025
[249] Duffy, 1954, p. 274
[250] Greene, 1953, pp. 1024-1025
[251] Ezért is emelte ki Carol Shields az egyik fentebbi idézetben, hogy a *Büszkeség és balítélet*ben is egy lehetséges francia invázió miatt állomásozik egy ezred a környéken. Lásd. Shields, 2007, p. 9

mellett egyéb vonzó jellegzetességeket is birtokoltak: egyfajta különleges rátermettség érhető tetten a nemzeti hősökből konstruált szelekciójából, akik a napóleoni-háborúkból lelkesen tértek vissza hazájukba.[252] Austen az utolsó befejezett regényében, a *Meggyőző érvek*ben valamelyest piedesztára emeli a haditengerészetet, valamint itt tőle szokatlanul nem a köznemesség, hanem kifejezetten az arisztokraták világába vezet be minket. Anne Elliot az egyedüli hősnője, aki egy baronet, Sir Walter Elliot lánya.[253] Sir Walter pedig azt reprezentálja, hogy az arisztokraták közül sokan mennyire lesújtóan vélekedtek a tengerésztiszti hivatásról, mely által bárki szerezhet *méltánytalanul* rangot, ráadásul a külsejüket is megviseli a szolgálat, így öregebbnek néznek ki a valódi koruknál.[254]

Austen a haditengerészeket sokkal mobilisabbnak, szabadabbnak és lehetőséggel telibbnek ábrázolja az arisztokráciánál. A *Meggyőző érvek*ből előbb idézett monológja Sir Walternek szintén azt mutatja, hogy a haditengerészetet az írónő az érdemek alapján történő előléptetési rendszer modelljeként használja, melyet szembeállít a régi világ öröklődési rendszerével, amelyet Sir Walter szentnek tart. A haditengerészek érdem és erőfeszítés árán jutnak pénzügyi sikerhez és függetlenedéshez.[255] Ezért is írhatta azt MacIntyre, hogy: „Austen számára az erények próbaköve (…) egy bizonyosfajta tengerésztiszt (azaz egy bizonyosfajta *angol* tengerésztiszt).”[256] Gondolhatunk itt Brandon ezredesre, aki az erényes viselkedés legfőbb képviselője az *Értelem és érzelem*ben. A *Meggyőző érvek*ben Frederick két jó barátjával és sógorával együtt szintén kiváló példái a szilárd jellemmel rendelkező tengerésztiszteknek. Továbbá jóravaló haditengerészként van jellemezve a *Büszkeség és balítélet* Fitzwilliam ezredese és *A mansfieldi kastély* William Price-a is. Az utóbbi hangot is ad annak a tapasztalatának, hogy azon haditengerészeket, akiknek még nem sikerült tiszti rangot szerezniük, a fiatal portsmouth-i hölgyek semmibe veszik.[257]

Azért is eshetett az írónő választása a tengerésztisztekre mint esetleges ideálra (mondjuk a köznemesség és a vagyonos polgárság számára), mivel a fivérei által jól informált volt arról, milyen életet éltek, hiszen Francis és Charles Austen admirálisok voltak.[258] Jane Austen teljes életművének ismeretében azonban kijelenthetjük, hogy az írónő nem volt végletekig elfogult a haditengerészekkel: például feltűntek olyan tengerésztisztek a regényeiben, mint Frederick Tilney és Mr. Wickham, akik negatív karaktereknek minősíthetőek. Továbbá a *Meggyőző érvek*ben a következőt olvashatjuk a Musgrove család halott tagjáról:

---

[252] Duffy, 1954, p. 282
[253] Bár *A mansfieldi kastély*ban Fanny Price is tíz éves korától fogva egy baronet családjában nevelkedik, de rendre éreztetik vele többen is a kastélyban, hogy őt csak rokoni kötelezettségből tűrik meg.
[254] Austen, 2016b, pp. 23-24
[255] Duffy, 1954, p. 280
[256] MacIntyre, 1999, p. 251
[257] Austen, 2001, p. 298
[258] Shields, 2007, pp. 242-243

> Musgrove-éknak volt egy félresikerült semmiházi fiuk; de szerencséjükre meghalt, még mielőtt a huszadik évét betöltötte volna. A tengerészethez osztották be, mivel a szárazföldi szolgálatra túl ostoba és fegyelmezetlen lett volna. Családja nem sokat törődött vele, ámbár még mindig többet, mint amennyit érdemelt; ritkán hallatott magáról, és két esztendővel ezelőtt nem sokat búsultak Uppercrossban, mikor elérkezett hozzájuk a hír, hogy külföldön meghalt.
> Tény, hogy meghalt, és nővérei most már „szegény Richard"-ként emlékeztek meg róla; életében mégsem volt ő más, mint a fafejű, érzékelten, hasznavehetetlen Dick Musgrove, aki sem elevenen, sem holtan nem érdemelt többet, mint hogy keresztnevét rövidített formában emlegessék.[259]

Az írónő tehát bármennyire is piedesztálra állítja a tengerésztiszteket ebben a történetében, egyértelműsíti, hogy közöttük is van léha, akinek a halála után sem járnak ki a szép szavak. A regény lezárása felhívja a figyelmet arra is, milyen kiszámíthatatlan volt a tengerésztiszti hivatás: könnyen ahhoz vezethetett, hogy fiatalon megözvegyült egy tiszt felesége.[260]

Austennek voltak távolabbi nemes származású rokonai is;[261] sőt az egyik bátyját, Edward Austen Knight-ot még gyermekkorában egy gazdag család adoptálta, és idővel mértéktelenségre hajlamos, jómódú földbirtokos vált belőle, így általa ennek a társadalmi osztálynak a világába is beleláthatott az írónő.[262] A regényei azonban arról tanúskodnak, hogy nem volt teljesen lemondó véleménnyel a földbirtokos arisztokraták osztályáról sem. Például Mr. Darcy és Mr. Knightley becsületes, kötelességtudó földbirtokos nemesek.

6.4 A vagyon, az örökösödés, a házasság és a nők helyzetének fontossága Austennél

A továbbiakban a vagyon, az örökösödés, a házasság és a nők helyzetének témáit szeretném körüljárni, melyek gyakran összefonódtak egymással Jane Austen regényeiben. Helyet kapott bennük az a jelenség, hogy a pénz a ranghoz hasonló eleme volt a régensség idején Anglia társadalmának: egyszerre kellett félni és keresni azt. A munka és a pénz által az alsóbb osztályból származók feljebb tudtak kapaszkodni a társadalmi ranglétrán és meg merjék kérdőjelezni az arisztokraták előjogait, úgy hogy közben az elit társadalomra jellemző modort saját maguk is igyekeztek elsajátítani.[263] Austen történeteiben a már említett haditengerészek reprezentálják ezt. Például a *Meggyőző érvek*ben a Croft házaspár tagjai nem voltak olyan szertartásosak, mint az arisztokraták. Annyira elkötelezettek voltak az üzleti élet iránt (a háború volt akkoriban az egyik legjövedelmezőbb üzlet) –, hogy nem is lett volna idejük a

[259] Austen, 2016b, p. 55
[260] Brodie, 1994, p. 698
[261] Greene, 1953, p. 1019
[262] Shields, 2007, pp. 86-87
[263] Martin, 2005, p. 194

tétlen nárcizmusra.[264] Az írónő regényeiben – még ha csak érintőlegesen is – szintén teret kapott a gazdag kereskedők helyzetének bemutatása, akik a vagyonuk miatt még nem kerültek az osztályok közötti harcok középpontjába. Sir William Lucas a *Büszkeség és balítélet*ben arra kiváló példa, hogy egyeseknek annyi elegendő volt, hogy imitálták az arisztokratákat.[265] Továbbá a *Meggyőző érvek*ből a Musgrove házaspár azt reprezentálja, hogy más kereskedőknek nem feltétlenül voltak igazán sajátosságaik.[266] Mindezek cáfolják azt az Austennel szemben gyakran megfogalmazott kritikát, hogy nem ír az ekkortájt gyors fejlődésen keresztülmenő kereskedőrétegről.[267] Ezért hangsúlyozhatja MacIntyre, hogy az írónő valamennyi regényéből értesülünk arról, honnan származik a főszereplők jövedelme:[268] „sokat láttat a gazdasági önmegvalósításból".[269] Azt olvashatjuk tőle, hogy Austen:

> Hősnőinek, ha fenn akarják tartani magukat, gazdasági biztonságra kell törekedniük. Ám ez nemcsak a külső gazdasági világ fenyegetései miatt van így, hanem azért is, mert hősnőinek a *telosza*[270] meghatározott jellegű házasság, s egy egészen meghatározott jellegű háztartás, melynek fókuszában a házasság áll.[271]

MacIntyre szerint fontos téma Austen regényeiben a házasság: hősnői a házasságaikon belül teljesednek ki, és tudják megvalósítani a saját megítélésük szerinti jó tetteket, hiszen:[272]

> A tizennyolcadik században, a termelésnek a háztartáson kívülre kerülésével következik be végül az, hogy az asszonyok többé már nem a férfiakéhoz hasonló munkát végeznek, és nem az ő munkájukra jellemző körülmények között, hanem ehelyett két csoportjuk alakul ki: az egyik a szabad idővel bíró asszonyok kicsi csoportja, akiknek nincs munkájuk, ami kitöltse napjaikat, s akik számára így ki kell találni elfoglaltságokat (…). A másik hatalmas csoport a háztartás körüli, a malomban vagy a gyárban végzendő munka robotjára, valamint prostitúcióra van kárhoztatva.[273]

Ezért is emelte ki MacIntyre, hogy Austen regényeiben megjelenik az a társadalomkritikai észrevétel, hogy a vénlányoknak negatív megítélése volt ekkoriban. A megfelelő házastárs

---

[264] Duffy, 1954, p. 283
[265] „Régebben kereskedő volt Merytonban, meglehetős vagyont gyűjtött, és lovagi rangra emelkedett, mivel polgármestersége idején ő szerkesztette a város üdvözlő iratát a királyhoz." Lásd. Austen, 2019, p. 19
[266] Duffy, 1954, p. 282
[267] Shields, 2007, p. 8
[268] MacIntyre, 1999, p. 320
[269] MacIntyre, 1999, p. 320
[270] „Austen keresztény, és úgy látja, hogy az emberi élet *telosza* implicit módon benne van a mindennapi formájában. (…) Az erények és a csak általuk legyőzhető veszélyek és rosszak adják meg annak az életnek, amelyben a *telosz* megvalósítható, és annak az elbeszélésnek is a struktúráját, amelyben ennek az életnek a története szemünk elé tárulhat." Lásd. MacIntyre, 1999. p. 325
[271] MacIntyre, 1999, pp. 320-321.
[272] MacIntyre 1999, pp. 320-322
[273] MacIntyre 1999, p. 321

keresése és a kiházasítás jelensége is megjelenik nála,[274] valamint nem megfelelő házasságról való lebeszélésre is látunk bőven példákat a regényeiben. Austen főhősnőinél gyakori, hogy társukat nem azokban találják meg, akiket kerítőik nekik szánnak, olykor nem is a saját társadalmi körükben, de több esetben ez a különbség eltűnik a párosok tagjai között. *A Klastrom titká*ban Mr. Tilney-t és az *Értelem és érzelem*ben Edward Ferrars-t kitagadják a családjukból, amiért rangtalan, vagyontalan nőt szándékoznak elvenni, a *Meggyőző érvek*ben ezzel szemben Frederick felküzdi magát a ranglétrán a kedvese *szintjére*.

Austen regényeiben az írónő implicit kritikáját vélhetjük felfedezni a patriarchális hierarchiáról.[275] Részletesen bemutatják, hogy a 19. század elején Angliában a nőknek és a másodszülött férfiaknak is olykor a legfőbb ellenségei a törvények és a hitbizomány voltak:[276] csak ritkán örököltek akkoriban hagyatékot, pedig jogilag nem lett volna ennek akadálya,[277] emellett korlátozott megélhetési alternatíváik voltak (még a nemesi származásúaknak is). Például *A mansfieldi kastély*ban Edmund Bertram fiatalabb fiúgyermekként, ha akarna, sem lehetne parlamenti képviselő.[278] Bár a másodszülött férfiaknak a nőkkel szemben lehetett foglalkozásuk: ha nem nősültek financiális szempontból jól, akkor főként lelkészek, katonák, ügyvédek, kereskedők lehettek,[279] vagy csatlakozhattak egy civil szervezethez.[280] A *Büszkeség és balítélet*ben Mr. Darcy unokaöccse, Fitzwilliam Darcy arra utal Elizabethnek, hogy nem jegyezheti el őt, mert egy nemesi család másodszülött fiaként gazdag nőt kell elvennie feleségül, hiszen hozzászokott egy életstílushoz, melyről nem hajlandó lemondani.[281]

Az *Értelem és érzelem*ben pedig, miután Mr. Dashwood meghal, felesége és lányai kénytelenek hátrahagyni az otthonukat a férfi előző házasságából származó fiának és családjának a javára. Ez is mutatja, hogy akkoriban a földbirtokos nemesek ragaszkodtak ahhoz, hogy ne osszák több részre a birtokukat, és ezt olykor a házassági szerződésbe is

---

[274] Az *Értelem és érzelem*ben Mrs Jennings és Sir John Middleton igyekeznek férjet fogni a Dashwood-lányoknak. A *Büszkeség és balítélet* Mrs Bennetje azt reprezentálja, milyen mániákusan akarták egyes szülők kiházasítani a lányaikat. *A mansfieldi kastély*ban Fanny-t próbálja a nagybátyja hozzáadni Henry Crawfordhoz. *A Klastrom titkában* Mr. Tilney igyekszik fiatalabbik fia és Catherine nászát elősegíteni, amíg abban a tévhitben van, hogy a lány nagy örökség várományosa. Mindez magasabb szintre lép az *Emmá*ban, ahol a főhősnő annyira lelkesen próbálja mások szerelmi életét elrendezni, hogy pont a saját szívéről és annak vágyairól feledkezik meg.

[275] Burgan, 1975, p. 537

[276] Austen történeteiben közvetve szerepet játszik az, hogy a 18. század elejétől kezdve az angol arisztokrácia és köznemesség családfői általában a lényeges kérdéseket a legidősebb fiú házasságakor rendezték. A házassági szerződésben rögzítették a feleség eltartását és jogait és a frigyből született gyermekek ellátását: hogy mennyit, milyen formában és mikor kaphattak kézhez. A házassági szerződés mindenekelőtt azt biztosította, hogy a családi birtok minden generációban a legidősebb fiúra (vagy férfi rokonra) szállt: a férj apjának és utána a férjnek a hagyatéka iránti érdekeltségét egy életfogytiglani bérlőre korlátozták, és a házasságból születendő legidősebb fiú örökségét is kikötötték. Lásd. Habakkuk, 1950, pp. 15-16

[277] Habakkuk, 1950, p. 19

[278] Austen, 2001, p. 257

[279] Bailey, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 31.

[280] Habakkuk, 1950, p. 20

[281] Austen, 2019, p. 163

belefoglaltak.[282] Továbbá arra is törekedtek, hogy egy kézben összpontosuljon a családi vagyon: pénzük és birtokuk mértéke volt az, mely leginkább befolyásolta a megítélésüket és a hatalmukat.[283] Ezért is volt ritka az, hogy a nőket és a másodszülött fiúkat is belevették az örökösödésbe.[284] Ha valaki így tett, ráadásul bőkezű volt valamennyi gyermekével, könnyen eladósodhatott.[285] Általában a birtok különböző befektetéseiből spóroltak össze egy nagyobb összeget a családfők lányaik hozományának, vagy ha még volt a lányok édesanyjának egykori hozományából (és azt nem a feleség kapta meg, amikor özveggyé vált) is adhattak nekik.[286] Sok korabeli angol nő élete során valamikor birtokolt ingatlant és ingóságot.[287] A hajadon nők tulajdonában lévő ingatlanok pedig gyakran szülői hagyatékból vagy ajándékokból származtak. Ha jogi tanácsra vagy anyagi támogatásra volt szüksége egy egyedülálló nőnek vagy egy özvegynek, általában a család legidősebb férfi tagjára számíthattak.[288] Mr. Dashwood is kéri fiát, hogy támogassa a féltestvéreit és a mostohaanyját, de a férfit a ravasz felesége lebeszéli róla,[289] hiszen férjét nem kötelezi törvény a női rokonai eltartására.

Az özvegyeknek sokkal több joguk és felelősségük volt a vagyonkezelésben, mint a házas nőknek, úgy is, hogy bizonyos mértékben a jogi hagyományok és a hagyatéki követelmények őket is korlátozták.[290] Az *Értelem és érzelem*ben Mrs. Jennings és a *Meggyőző érvek*ben Lady Russall[291] tehetős özvegyek, akiknek nincs örökösük, így megörökölve a férjük hagyatékát, jómódban tudnak élni.[292] Ezek az özvegyek az egyedülálló és házas nőknél kötetlenebbül élhettek, és anyagi problémákkal sem küzdöttek. Mindazonáltal szintén a *Meggyőző érvek*ben Mrs. Miss pedig azt reprezentálja,[293] hogy egy anyagilag tönkrement férfi özvegyeként pont, hogy könnyen a társadalom peremére tudott kerülni egy fiatalasszony, hiszen a nők ekkoriban ki voltak zárva az üzleti életből.[294] Az *Értelem és érzelemben* is Mr. Dashwood azért szeretett volna halála előtt spórolni némi pénzt a lányainak és a feleségének, mert az évi 1000 font hozomány egyáltalán nem számított akkoriban soknak, főleg nem földbirtokos nemesek körében. Az pedig, hogy mennyi hozománya volt egy nőnek a régenssség idején, nagyon is

[282] Habakkuk, 1950, p. 19
[283] Perry, 2009, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol30no1/perry.html Utolsó letöltés: 2023. 11. 03.
[284] Bailey, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 31.
[285] Habakkuk, 1950, p. 29
[286] Habakkuk, 1950, pp. 20-21
[287] Feljegyzések bizonyítják, hogy Portsmouthban (ahonnan Austen Fanny Price hősnője származott) a 19. század elején az ingatlantulajdonos nők többsége vagy egyedülálló, vagy özvegy volt. Lásd. Agnew, 1995, p. 63
[288] Perry, 2009, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol30no1/perry.html Utolsó letöltés: 2023. 11. 03.
[289] Austen, 2016a, pp. 6; 9-13
[290] Agnew, 1995, p. 66
[291] „Hogy a megállapodott korú és jellemű, rendkívül jómódú Lady Russellnek eszébe sem jutott másodszor házasságot kötni, nem szorul mentegetésre a közvélemény előtt, hiszen az amúgy is hajlamosabb az oktalan méltatlankodásra, ha újra férjhez megy egy asszony, mint ha nem.” Lásd. Austen, 2016b, p. 9
[292] Austen, 2016b, p. 9
[293] Mrs. Smith Wentworth kapitány segítsége nélkül képtelen rendelkezni a nyugat-indiai tulajdonai felett.
[294] Perry, 2009, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol30no1/perry.html Utolsó letöltés: 2023. 11. 03.

befolyásolta azt, milyen esélyei voltak kedvező házasságot kötni.[295] Ez a probléma a *Büszkeség és balítélet*ben is központi szerepet kap. A következőt olvashatjuk a regényben, amikor Mr. Bennet levelet kap örökösétől, Mr. Collinstól:

> – Ó, drágám – kiáltott a felesége –, hallani sem bírom ezt; kérem, ne is beszéljen arról az utálatos emberről. Nincs szörnyűbb dolog a világon, mint ha az ember saját gyermekeit kiforgatják az örökségből. A maga helyében már rég megpróbáltam volna valamit tenni ebben a dologban.
> Jane és Elizabeth igyekeztek megmagyarázni anyjuknak, mit jelent az, ha a tulajdon öröklését végrendelet korlátozza. Azelőtt is többször megpróbálták ezt vele megértetni, de ebben a kérdésben Mrs. Bennet nem hallgatott a józan észre, most is tovább zsörtölődött, hogy milyen kegyetlenség egy ötleányos családot megfosztani az örökségtől, és olyan emberre hagyni, akihez senkinek semmi köze.[296]

Mrs. Bennet panaszkodása, miért nem tett a férje valamit, azért nem alaptalan, mert nem volt törvénybe foglalva, hogy a nők ne örökölhettek volna méltányos összeget. Igaz, gyakran hisztérikus magaviselet jellemzi ezt a karaktert, de bizonyos helyzetekben megközelíthetjük úgy a viselkedését, mint aki ingerlékeny, parancsoló módján igyekszik segíteni a gyermekeit. A 18-19. század fordulóján a nők gazdasági helyzetének nyomása generálta azt, hogy sokak szemében egy férj által védett házas élet vált az ideálissá, és gyakran az édesanyák is Mrs. Bennethez hasonlóan ebben a szellemben nevelték a lánygyermekeiket.[297] Mr. Bennetnél tetten érhető némi bánkódás, amiért korábban nem hallgat a józan eszére, és nem tesz félre legalább egy csekély összeget minden évben a lányai hozományának, valamint a feleségének, hogyha a nő élne kettőjük közül tovább. A családfő azonban sokáig bízik benne, hogy születik egy fiú örököse,[298] akivel köthet olyan szerződést, melyben kötelezi a család nőtagjainak az eltartására.[299] Ha egy ilyen szerződést írat az *Értelem és érzelem*ben Mr. Dashwood a fiával, a Dashwood-lányok sem lennének más rokonaik jótékonyságának kiszolgáltatva.

Szintén a *Büszkeség és balítélet*ben Lady Catherine de Bourgh és húga (Mr. Darcy egykori édesanyja) egy gróf lányaiként már születésüktől fogva magukénak tudhatják a Lady-titulust.[300] A még élő nővértől pedig azt is megtudjuk, hogy a de Bourgh családban nem tartották szükségesnek, hogy „a leányágat kizárják az örökösödésből”,[301] ezért is ő Rosings Park úrnője. Ennek fényében nem olyan meglepő, hogy Lady Catherine és a testvére egymásnak szánják a gyermekeiket, hogy megmaradjon mindkettőjüknek a nemesi titulusa,

[295] Dickson-Backet, 2001, p. 309
[296] Austen 2019, pp. 57-58
[297] Frost, 1991, p. 263
[298] Austen 2016a, pp. 265-266
[299] Bailey, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 31.
[300] Greene, 1953, p. 1024
[301] Austen, 2019, p. 147

valamint hogy a vagyoni helyzetük se romoljon. Ha a Lady lánya, Anne nem egy nemes férfihoz megy hozzá, akkor oda lehet a rangja, melyre kiváló példát láthatunk Austen *A mansfieldi kastély* című regényében, melyben a főhősnő édesanyja jár így. Bár egy ilyen problémát ki lehetett úgy küszöbölni, hogy a férj vette fel a nemes hölgy nevét, nem pedig fordítva, és így megmaradt a nemesi cím.[302] Ugyancsak kihaltak ezek a nemesi címek[303] és tulajdonos nélkül maradtak a birtokok, ha nem házasodott meg egy nemes úr, vagy ha nem volt közvetlen férfi örököse. Emellett ideiglenesen is megszűnhetett a birtok feletti tulajdonjog, ha a tulajdonos halálakor még nem volt nagykorú az örököse, vagy ha nem újították meg időben az erről szóló szerződést.[304]

Ezt a témát érintve észrevehetjük azt, hogy a *Büszkeség és balítélet*ben a vagyoni helyzetük és a birtokaik száma alapján Darcy-ék könnyen tagjai lehettek volna a Lordok Házának. Mr. Darcy és Elizabeth eljegyzése után Mrs. Bennet meg is jegyzi, hogy olyan, mintha a lánya egy grófhoz menne hozzá.[305] Nincs kizárva, hogy egykor azok voltak Darcy-ék, de egy ponton csak lány utód született a családba, így nem volt férfi leszármazott, aki örökölhette volna a címet.[306] Ha Mr. Darcy valóban az előbb említett helyzetben van a regény cselekménye alatt, idővel bármikor lorddá válhatna, a vagyona és a helyzete jó alapot szolgálna neki hozzá, főleg, ha találna olyan felmenőt az apai ágból is, aki egykor lord volt (hisz anyai oldalról ez adott),[307] és tenne némi lépést ebbe az irányba.[308]

A *Büszkeség és balítélet*ben Mr. Darcy-nak 10000 font az évi jövedelme, ami azért is érdekes, mivel nem tudjuk, pontosan mikor játszódik a mű. Lehet, hogy 1796-ban, amikor Austen megírta az első kéziratot,[309] vagy 1811-ben, amikor átdolgozta a kiadatás előtt. Ebből kifolyólag pedig nem lehet pontosan megítélni, mennyire sokat ért az évi 10000 font, mert szignifikánsan többnek számított ez az összeg 1796-ben, hiszen 1795 és 1815 között a napóleoni-háborúk miatti hatalmas infláció következtében a brit földbirtokos nemesek bevétele és vagyona rengeteget nőtt.[310] Austen azonban nem vette figyelembe a financiális változásokat: a regény legelső és végső verziójában is 10000 font Darcy éves bevétele.[311]

---

[302] McCahill, 1981, p. 278
[303] Ezeket a titulusokat az uralkodó adta, ha kiérdemelte a család egyik férfi tagja. Lásd. McCahill, 1981, p. 278
[304] Habakkuk, 1950, p. 18
[305] Austen, 2019, p. 328
[306] Austen Darcy-nál két kortárs nemesi yorkshire-i család nevét ötvözte: Holdernesse grófjainak, D'Arcy-éknak, akiknek 1778-ban halt ki a nemesi címe, és az ír és brit főnemes Fitzwilliamekét. Lásd. Greene, 1953, p. 1018
[307] Greene, 1953, p. 1024
[308] A 18-19. század fordulóján sok főnemesi címet osztottak ki (részben) ilyen alapokon. Egy ilyen címmel viszont Mr. Darcy-nak parlamenti tagnak kellene lennie, és a regényben semmilyen utalás nincs arra, hogy érdekelné őt a politika. Lásd. McCahill, 1981, pp. 259-260
[309] Greene, 1953, p. 1025
[310] Toran, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/toran/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 29.
[311] Érdekes, hogy a soron következő regényében, *A mansfieldi kastély*ban Mr. Rushworth olyan földbirtokos nemes, akinek évi 12000 font a keresete. Ezzel ő Austen leggazdagabb karaktere. Az írónő lehet tehetősebbnek

Amikor Lady Catherine közli Elizabeth-tel, mennyire ellenzi azt, hogy hozzámenjen az unokaöccséhez, megjegyzi, hogy ha Elizabeth „jól fogná fel a saját érdekét, nem kívánná elhagyni azt a kört, amelyben nevelkedett."[312] A lány azzal vág vissza, hogy Mr. Darcy-hoz hasonlóan ő is egy nemes úr lánya, ezért ilyen értelemben egyelőek.[313] Épp ezért megeshet, hogy Austen azért sem akart lordot csinálni Darcy-ból, mert az nagyobb társadalmi különbséget eredményezett volna a két főhős között. A Bennet családnak a birtokai évi 2000 font jövedelmet termelnek, így ők is beletartoznak az akkori brit társadalom legfelső rétegébe, melyet a földbirtokos nemesség, hercegek, grófok, érsekek, baronetek, lovagok és egyéb nemesek tettek ki. Brandon ezredest kifejezetten jó partinak tartják az *Értelem és érzelem*ben, akinek ugyancsak évi 2000 font bevétele van.[314] A legfelső rétegen belül viszont már eltérő csoportba sorolandó Elizabeth és Darcy családja. 1790-ben Angliában mindössze 400 olyan család volt a földbirtokos arisztokraták között, akiknek az évi jövedelme 5000 és 50000 font között volt. Ők a *nagy földesurak* (*Great Landlords*),[315] míg Mr. Bennet a *földesurak alacsonyabb kategóriájába* (*category of lesser landlords*) tartozik, ők a dzsentrik.[316]

Lady Catherine azonban nemcsak azért ellenzi annyira Elizabeth és az unokaöccse házasságát, mert a saját lánya férjének szánja Mr. Darcy-t. Elizabeth is egy gazdag nemes úr gyermeke, így ilyen értelemben nem házasodna rangján alul Darcy, ám akkoriban egy család szociális megítélése is mérvadó volt házasságkötéskor. Olyan kapcsolatokkal sem rendelkezik Lizzy családja, melyek miatt a Lady jó szemmel nézné ezt a nászt.[317] Az édesanyja ráadásul középosztálybeli nő, egy ügyvéd lánya, így az anyai ágról *nem megfelelő* rokonságot és ezáltal kifejezetten *terhes* kapcsolatokat is hozna a *makulátlan* Darcy családba.[318] Mr. Bennet pedig igyekszik kikerülni a társadalmi rangja által megkövetelt feladatokat, így az évek alatt tovább veszít a családjuk a tekintélyükből.[319] Az pedig, hogy Mr. Wickham megszökteti Lydiát, és csak kényszerítés után veszi el feleségül, szintén nem vett rájuk jó fényt.

A *Meggyőző érvek*ben pedig az egyre rosszabb vagyoni helyzetben lévő baronet, Sir Walter Elliot szinte semmibe veszi Mary lányát, hiszen ő egy gazdag, ám rangtalan családba házasodott be, és az apa egyértelműen úgy gondolja, hogy a másik család járt jobban ezzel a friggyel.[320] Sir Walter szorgosan keresi Bath-ban a nála rangosabb rokonainak a társaságát,

---

akarta feltüntetni Rushworthot, vagy ekkor már éberebb volt a gazdasági változásokra. Lásd. Heldman, 1990, https://jasna.org/persuasions/printed/number12/heldman.htm Utolsó letöltés: 2023. 11. 02.
[312] Austen, 2019, p. 307
[313] Austen, 2019, pp. 307-308
[314] Toran, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/toran/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 29.
[315] Heldman, 1990, https://jasna.org/persuasions/printed/number12/heldman.htm Utolsó letöltés: 2023. 11. 02.
[316] Wiesenfarth, 1994, p. 110
[317] Burgan, 1975, p. 540
[318] Austen, 2019, pp. 308-309
[319] Burgan, 1975, p. 539
[320] Austen, 2016b, pp. 21-29

míg ő nem hajlandó *leereszkedni* az alacsonyabb származásúakhoz. Ezért is esik nehezére egy tengerésztisztnek és a feleségének kiadnia a kastélyát.[321] Mindezt egy olyan időszakban teszi, amikor a brit társadalomban egyre inkább kezdték megkérdőjelezni a (fő)nemesség helyzetét. Másként, mint a *Büszkeség és balítélet*ben Mr. Bennet, de ő sem fogja fel, milyen kötelezettségekkel jár a rangja, csak a vele járó kiváltságok érdeklik.[322]

Az *Értelem és érzelem*ben és a *Büszkeség és balítélet*ben is szépen megmutatkozik az a jelenség, hogy a gazdagok sokszor úgy gondolták, nem lehettek eléggé tehetősek, és nem lehetett elég megfelelő társasági kapcsolatuk. Az előbbiben Edward Ferrars,[323] az utóbbiban (Mr. Darcy mellett) Charles Bingley[324] olyan vagyonosak, hogy egy szegény nőt is könnyedén el tudnának tartani, egyes családtagjaik azonban ragaszkodnak ahhoz, hogy örökösnőt vegyenek el. A *Büszkeség és balítélet*ben pedig az a tény is rontja a Bennet-lányok házasodási esélyét, hogy az édesapjuk halálával ők is hasonlóan szegényekké válnának, mint a Dashwood-testvérek az *Értelem és érzelem*ben, hiszen a hozományuk szintén fejenként mindössze évi 1000 font volt. Összevetésül akkoriban 3000-4000 font volt nagyjából az elfogadható összeg hozománynak, míg 10000 font már magasnak volt mondható, 30000 pedig nagyon magasnak számított.[325] Ezért is hiszi azt előbb Mr. Collins, majd utána Mr. Darcy, hogy Elizabeth nem utasítja vissza a lánykérésüket. A következőt mondta Collins:

> Nem látom be, miért tartana méltatlannak kezére, vagy miért ne lenne az általam felajánlott házasság rendkívül kívánatos. Az életben elfoglalt állásom, kapcsolatom a de Bourgh családdal, az önökkel való rokonság (…) mellettem szólnak. Fontolóra kell vennie továbbá, hogy bármilyen bájos leány is, egyáltalán nem lehet abban bizonyos, kap-e még egy házassági ajánlatot. Öröksége, sajnos, oly csekély, hogy ez minden valószínűség szerint elhomályosítja szépségét és szeretetre méltó tulajdonságait.[326]

Ebből a kiragadott részből is látszik az, hogy akkoriban a jó kapcsolatoknak a vagyonhoz hasonló szerepe volt házasságkötéskor, és általában egy személy megítélését tekintve.[327] Mr. Collins pedig nem rest rendre előhozakodni azzal, hogy egy nemes hölgy a patrónusa.

Még azt is megjegyezném a Dashwood- és Bennet-nővérek 1000 fontos hozományánál, hogy abban az esetben, ha vénlányok maradnak, az előbbieknek csak 50,[328] míg az utóbbiaknak mindössze 40 fontjuk lenne évente, [329] hiszen az 1000 fontjuknak is csak az 5 és

[321] Austen, 2016b, pp. 21-29
[322] Duffy, 1954, pp. 277-278
[323] Austen, 2016a, pp. 21-22
[324] Austen, 2019, p. 134
[325] Heldman, 1990, https://jasna.org/persuasions/printed/number12/heldman.htm Utolsó letöltés: 2023. 11. 02.
[326] Austen, 2019, p. 99
[327] Burgan, 1975, p. 540
[328] Austen, 2016a, p. 12
[329] Austen, 2019, p. 97

4%-os befektetését kapnák kézhez minden évben. Így pedig hasonlóan szegények lennének, mint az Emmában Miss Bates és az édesanyja, akiknek együtt van évi 100 font jövedelmük, és birtokkal sem rendelkeznek, melyből plusz bevételük származna.[330] A legjobb opciói a kortárs vénlányoknak azok voltak, hogy elmehettek nevelőnőnek vagy társalkodónőnek,[331] mely munkák sok nőnek sem az önbecsülése iránti igényét, sem a gazdasági szükségleteit nem elégítették ki teljesen.[332] Ezért is szignifikáns az, hogy Austen regényeiben megjelenik az a társadalomkritikai észrevétel, hogy a vénlányoknak milyen negatív megítélése volt az adott korszakban.[333] Ez például felértékelheti a szemünkben azt, hogy Elizabeth Bennet könnyedén utasítja vissza Mr. Collins-t, de racionális szempontból azt is érthetőbbé teszi, Charlotte Lucas miért mond igent ugyanennek a férfinak. *A mansfieldi kastély*ban Maria pedig elvált nőként közmegvetés tárgya lesz, és kiveti őt magából a társadalom.[334]

A *Büszkeség és balítélet*ben Georgiana-nak és az Emmában a főhősnőnek nagyon magas, 30000 font hozományuk van, és évente 1500 font jussuk,[335] melyből vígan meg tudnának élni akkor is, ha vénlányok maradnak, (ez több a Bennet- és Dashwood-lányok teljes hozományánál). Ennyit számított, ha egy nemesi családban nem kizárták a leányokat az örökösödésből. Ezért fontolgathatja azt Emma, hogy élete végéig hajadon marad. Azt mondja:

> Csakis a szegénység teszi a hajadonokat megvetésre méltóvá a tisztelt közvélemény szemében. Egy csekély jövedelemmel rendelkező magányos nő feltétlenül nevetséges, kellemetlen öreglány, a fiúk és lányok csúfolódásának céltáblája; de egy vagyonos önálló nő mindig tiszteletre méltó, és éppolyan kedves és értelmes lény lehet, mint bárki más.[336]

Ekkoriban gyakori volt, hogy egy férfi elrabolt és kényszerítéssel nőül vett egy örökösnőt.[337] Igaz, visszafogottabban, csábítás útján és szöktetéssel, de ilyesmire akar Mr. Wickham is vállalkozni Georgiana-val a *Büszkeség és balítélet*ben, melyet szerencsére Mr. Darcy időben meghiúsít.[338] Annak demonstrálására, hogy sok régenssség korabeli brit nő számára a társadalmi realitások erősen korlátozták a férjválasztás lehetőségét, idézném *A Klastrom titká*ból Henry Tilney Catherine Morlandhez fűzött szavait:

---

[330] Toran, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/toran/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 29.
[331] Shields, 2007, p. 55
[332] Frost, 1991, p. 263. Itt megjegyezném, hogy Miss Bates-éket nem rekeszti ki az a nemesi társaság, melyhez tartoznak, de olyan kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek, hogy sokszor barátaik jóindulatától függ a megélhetésük. Lásd. Austen, 1977, p. 345
[333] MacIntyre, 1999, p. 325
[334] Austen, 2001, p. 560. A korszakban ritkák voltak a válások, Austen is csak egyetlen egy másik regényében írt erről a témáról – az *Értelem és érzelem*ben Brandon ezredes bátyja válik el. Lásd. Bailey, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 31
[335] Francus, 2012, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol33no1/francus.html Utolsó letöltés: 2023. 11. 03.
[336] Austen 1977, p. 80
[337] Marrige by capture/forcable abduction and marriage. Lásd. Ayres, 1974, p. 238
[338] Austen, 2019, p. 178

> Az én szememben a kontratánc olyan, mint a házasság. Mindkettő alapköve a hűség és az engedékenység. (…) Bizonyára megengedi mondanom, hogy mindkét esetben a férfit illeti meg a választás joga, a nő mindössze annyit tehet, hogy elutasítja.[339]

Tehát a kortárs nők a táncpartnerüket és a házastársukat sem választhatták meg explicit módon. Ezért is fontos, hogy bár Austen főhősei olykor nem saját társadalmi körükből választják meg jövőbelijüket, a regényeiben inkább arra láthatunk példákat, hogy a főhősök a saját osztályukon belül házasodnak. Ez megítélésem szerint azért is lehetett, mert így nemcsak a megszokotthoz hasonló életszínvonalat élnek a továbbiakban is, hanem hasonló neveltetésük is volt a jövendőbelijükkel. A kivételes eseteknél pedig meg van indokolva, ez miért nem probléma. Például *A Klastrom titká*ban Catherine fejlődésre kész, tapasztalatlan lány, aki kiválóan tud illeszkedni Mr. Tilney tanultabb, kifinomultabb személyéhez; míg a *Meggyőző érvek*ben Anne mindig is kívülállónak érezte magát az arisztokraták körében. Austen levelezései[340] és regényei alapján meggondolatlanok azok, akik úgy házasodnak össze, hogy nincs miből megélniük, azok pedig, akik kifejezetten pénzért házasodnak, megvetendőek.[341]

A régenssség idején muszáj volt házassági szerződést írnia a házasulandóknak, így, amit egy nő birtokolt hajadonként, az egybekelés után a férjéé lett.[342] Ezért a 18-19. századi (angol) nők megközelíthették úgy a házasságot mint az egyetlen „megfelelő foglalkozást", melyhez egy férfi általi védelem is társult, vagy mint egy életfogytig tartó kikerülhetetlen gazdasági és jogi alárendeltségként.[343] Akkoriban a házasok egynek számítottak a törvény szemében.[344] Egy feleség általában nem tudta ellenőrizni a bevételeit, vagy megválasztani a lakhelyét, nem kezelhette törvényesen a tulajdonait, nem írhatott alá papírokat, nem vállalhatott tanúi feladatot. A férje tette meg ezeket helyette, így egy kiskorú egyedülálló lány szintjén volt sok házas nő, hiszen egy nagykorú hajadon rendelkezhetett a hozománya felett.[345] A házassági szerződéssel tudták limitálni, mit tehetett a férj a felesége hozományával, és azt is kiköthették benne, hogy a férj esetleges halála után, az özvegye kapta meg az örökség egyharmadát,[346] mely csak a nő halála után szállt tovább az örökösre. Austen azt mutatja be az *Értelem és érzelem*ben és a *Büszkeség és balítélet*ben, amikor ez nem történik meg.[347]

---

[339] Austen, 2010, pp. 65-66
[340] Austen, 2020, pp. 7-9
[341] Bailey, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 31.
[342] Habakkuk, 1950, pp. 20-22
[343] Frost, 1991, p. 265
[344] Bailey, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 31.
[345] Millett, 2000, p. 67
[346] Habakkuk, 1950, pp. 20-22; 26
[347] Volt, aki előnyös házasság esetén azzal az ajánlattal kérte meg a hölgy kezét, hogy az örökségének több mint az egyharmadát fogja a feleségére hagyni, ha a nő élné őt túl. Lásd. Habakkuk, 1950, p. 27

A házassági szerződésbe gyakran azt is belefoglalták, mennyi éves tűpénzt (*pin money*) kaptak a feleségek, így nem kellett minden egyes vásárlásnál külön összeget kérniük a férjeiktől.[348] A jómódú férfiak többsége azért sem volt szűkmarkú ilyen téren, mert az rájuk és az egész családjukra nézve jó fényt vetett, ha a feleségüknek sok költőpénze volt: ez is mutatta, milyen tehetősek voltak. Mrs. Bennet is megjegyezi Mr. Darcy és Elizabeth eljegyzése után, milyen sok költőpénze lesz a lányának.[349]

Megítélésem szerint Jane Austen úgy teremtett egy többnyire időtlennek, egyetemesnek és idealizáltnak mondható Angliát a regényeiben, hogy közben értelmezte a kulturális megközelítés alapján plasztikusnak és sokfélének tekinthető régens korszak gazdasági, társadalmi és politikai helyzetét. Az írónő fennmaradt levelezéseiben vannak elejtett utalások arra, hogy direkt nem akart túl hű lenni a kortárs politikai és társadalmi berendezkedéshez.[350] Talán ezért sem volt ellenvetése a régenshercegnek az ellen, hogy ábrázolta bizonyos nehézségeit például a korabeli nők és másodszülött férfiak életének. Bár Austen lelkes olvasója volt kortárs történészek műveinek,[351] a regényei nem hemzsegnek a 18-19. század fordulójának alapos leírásaitól. Inkább az emberi természet *megfejtése* és *feltárása* áll a középpontjukban,[352] de kijelenthetjük, hogy a megírásukkor figyelmes volt az általa ismert világ dolgaira. Angyalosi Gergely a *Roland Barthes,*[353] *a semleges próféta* című monográfiájában írja azt, hogy Barthes szerint az irodalom a:

> Történelemtől való elvonatkoztatás tendenciáját is magában hordozza (…). Megelégszik azzal, hogy az irodalom funkciójának vagy az irodalom önmagát jelző jeleinek története olyan lazán meghatározott, ennélfogva sok szabadságot engedő területté válhatik, ahol mód nyílik az irodalom „ontológiai", vagyis kvázi történelem feletti jegyeinek, valamint történelmi kontextusba ágyazottságának ugyanazon gesztussal való kimutatása.[354]

Megítélésem szerint Jane Austen művei is magukénak tudnak történelem feletti jegyeket, mindezt történelmi kontextusba ágyazva. A történeteiben fellelhető utolsó katonatiszt, legátlagosabbnak tűnő párbeszéd és esemény is történelmi összefüggésben értelmezendőek. Minderre tekinthetünk egy olyan keretként, mely által egy huszonegyedik századi olvasó is érzékelni tudja a kor jellegzetességeit.[355] Mindazonáltal éppen az lehet az egyik indoka annak, az Austen-regények miért örvendenek bő kétszáz éves töretlen sikernek, hogy van egyfajta

[348] Bailey, 2015, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 10. 31.
[349] Austen, 2019, p. 328
[350] Burgan, 1975, p. 536
[351] Greene, 1953, pp. 1024-1025
[352] Shields, 2007, p. 236
[353] „Roland Barthes a francia szemiotikai iskola (…) egyik alapító egyénisége és egyben világszerte legismertebb alakja volt." Lásd.: Angyalosi, 1996, p. 19
[354] Angyalosi, 1996, pp. 17; 19
[355] Shields, 2007. pp. 7-9

időtlen regiszterük. Ez nem feltétlenül lett volna így, ha az írónő arra törekedett volna, hogy teljes történelmi hűséggel adja vissza a korabeli Egyesült Királyság jellegzetességeit. Egyes dolgokat sok eséllyel azért nem részletezett, hiszen a kortárs olvasók tisztában voltak velük. Úgy vélem, Austen jó érzékkel határolta be azt, hogy a régens korszak Angliájáról milyen tág történelmi, gazdasági, társadalmi és politikai spektrumot körvonalazott az olvasói előtt.

7. A paradigmafordító Kant releváns gondolatai

Jane Austen regényeit olvasva végigkövethetjük, ahogy a főhősei (ki több, ki kevesebb) nehézségen keresztülmenve elérik a boldogságukat. A boldogság fogalma pedig sohasem volt annyira központi kérdés, mint a romantika korában, amikor hozzávetőlegesen elnyeri a mai napig meghatározó jelentését. Az a nézet, hogy az erényes élet nem feltétlenül vezet el a boldogsághoz, egyértelművé válik a boldogságetikák Kant utáni válságától kezdve. Mindez azért releváns számomra, hiszen a dolgozatom egyik legfőbb állítása az, hogy annak ellenére, hogy MacIntyre-el egyetértve úgy vélem, olykor felfedezhetjük Austennél a klasszikus erényfelfogás – kiváltképp Arisztotelész – elveit, mintha nem elégedne meg maradéktalanul velük, és van, hogy a paradigmafordító Kant erkölcstani nézeteit és esztétikai nézetei is kiolvashatjuk a regényeiből. A vizsgálódásomnál elméleti háttérként főként Kant *Az erkölcsök metafizikája* című szövegének arra a részre támaszkodom, ahol érdemben ír az erénytanáról, továbbá *Az ítélőerő kritikája* teológiai függelékének 83. paragrafusára és *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből* című szövegére. Így demonstrálnám Kant erkölcstanának és esztétikájának számomra legrelevánsabb mozzanatait.

Kant az antropológiai témájú írásaiban figyelmeztet minket arra, hogy a regények olvasása amellett, hogy sok más lelki viszályt okoz, rendszeres figyelemelterelés forrása, ami gyengíti az emlékezetet. Szerinte minden regényt el kellene venni a gyerekek kezéből, mert lehetséges, hogy elragadtatják magukat olvasás közben.[356] A *Megfigyelések a szép és a fenséges érzéséről* című munkájához fűzött megjegyzéseiben pedig a következőket írja: „A regények a nemes nőkből fantasztákat, a közönségesekből ostobákat csinálnak. (…) A nemes férfiakat szintén fantasztává, a közönségeseket pedig henyévé teszik a regények."[357] Továbbá a *Pragmatikus érdekű antropológiá*ban is jelzi, hogy a regényolvasás hajlamossá tesz a képzelgésre, mely hosszútávon könnyedén szórakozottá teheti az olvasót[358] – különösen hölgyek esetében áll fenn ennek a veszélye.[359] Ilyen kijelentések után problematikusnak tűnhet, hogy a kanti etikai

[356] Kant, AA IX, p. 473
[357] Kant, 2003b, p. 342
[358] Kant, 2005, p. 133
[359] Kant, 2005, p. 102

és esztétikai álláspontok illusztrálására éppen regényszereplőket válasszunk. Ugyanakkor úgy tűnik, Kant nem teljesen vette figyelembe saját figyelmeztetéseit a regények veszélyeiről, hiszen éppen az imént idézett művekben is rendszeresen regényeket citál, hogy alátámassza az emberi természettel kapcsolatos meglátásait.[360] Különféle antropológiai előadásaiban a regényeket az antropológiai ismeretek elsajátításának egyik legfontosabb segédeszközeként mutatja be.[361] Antropológiájának fő célja az emberi állapot reflektív megértésének elsajátítása – azoknak a problémáknak és kihívásoknak az érzése, amelyeken valamennyi ember minden időben és helyen osztozik egymással. Szerinte nagyobb valószínűséggel sajátítjuk el az emberi természet effajta ismeretét egy kiváló regényíró munkájából, mint a tipikus antropológiai terepmunka során, mert az utóbbiak kizárólag bizonyos csoportokra, adott időkben és helyeken összpontosítanak.[362] Kant a szerelmi regények kompozicionális megoldásaiból azt az emberismereti következtetést vonja le, hogy helyes, ha esküvővel zárul egy ilyen történet, ugyanis a szerelmi szenvedély a házassággal véget ér.[363]

Mivel a 18. században megnőtt a művészeti alkotásokkal szemben tanúsított kritikai érdeklődés, így nem meglepő, hogy a 19. század elején publikáló Jane Austennek a műveiről már a saját idejében is számos kritikus és laikus is hangot adott a véleményének.[364] Mivel azonban Austen először kiadott regénye, az *Értelem és érzelem* 1811-ben jelent meg, Kant halála után hét évvel, így a német filozófus nem olvashatta Austennek egy művét sem, antropológiai írásaiban viszont Kant többször is nagy tetszéssel idézi Henry Fielding (1707-1754) és Samuel Richardson (1689-1761) 18. századi angol regényírókat. Tekintettel Kant angol regények iránti dokumentált érdeklődésére, egyes kritikusok szerint elég jó esély van arra, hogy például Austennek *A mansfieldi kastély* című regényét az emberi természetbe való betekintés értékes forrásaként üdvözölte volna – még akkor is, ha az ő megközelítésében a regények olvasása ronthatja az emlékezőképességünket, és általuk elragadtatásba eshetünk.[365]

Mivel Austen „erénytanának" vizsgálatánál MacIntyre kifejezetten fontos számomra, röviden ki szeretnék térni MacIntyre Kant-interpretációjára. Azt olvashatjuk tőle *Az etika rövid történeté*ben:

> Kant az etikatörténet egyik legnagyobb választóvonalán áll. Talán azért, mert a későbbi filozófiai írók többsége, beleértve számos öntudatos antikantiánust, az etikát mint diszciplínát kanti terminusokkal határozza meg, sokak számára, akik sosem hallottak

[360] Például Kant, 2003, pp. 340-342; Kant, 2005, pp. 12; 166
[361] Louden, 2007, pp. 667-668
[362] Louden, 2007, pp. 667-668
[363] Kant, 2005, pp. 73-74; 166
[364] Dadlez, 2008, p. 46
[365] Louden, 2007, p. 668

> filozófiáról, nemhogy Kantról, az erkölcsiség hozzávetőleg az, amit Kant annak nevezett.[366]

Az erény nyomában arra is felhívja a figyelmünket MacIntyre, hogy Kant morálfilozófiájának központjában két alapvető tétel áll: ha észszerűek az etikai szabályok, akkor azonosnak kell lenniük minden racionális lény számára; ha pedig az erkölcs szabályai kötelezőek minden értelmes lény számára, akkor járulékos jelentőségű, hogy ezen lények alkalmazni tudják-e ezeket a szabályokat, vagy sem – egyedül az akarat számít, amely a megvalósításukra törekszik. Ezért az erkölcsösség racionalitásának bizonyítására orientált program olyan észszerű teszt kitalálását jelenti, mely azon maximák elkülönítését segíti, melyek ténylegesen szemléltetik a morális törvényt az akarat meghatározása során azoktól, amelyek nem.[367] *Az etika rövid történeté*ben pedig azt is kiemeli MacIntyre, hogy Kant számára adott volt, hogy létezik „köznapi erkölcsi tudat". A szülei voltak számára a kitűnő példa az egyszerű jóságra, akik intellektualitás terén jócskán elmaradtak tőle, de áldozatos magaviseletükkel biztosították a taníttatását.[368] Kant ezekhez a szüleitől tanult erényekhez nyúl vissza mint maximákhoz, és ebből kifolyólag az erkölcsiségének tartalmát konzervatívnak nevezhetjük.[369] Az erény az ő megítélése szerint „az ember maximájának ereje a kötelességteljesítésben",[370] az erő pedig a leküzdendő akadályokból ismerszik meg, ami az erénynél azon természeti hajlamokat jelenti, melyek szembemennek az erkölcsi szándékkal. Mindazonáltal mi magunk, emberek állítjuk szembe a maximáinkkal ezen akadályokat, ezért az önkényszer mellett a belső szabadságunk elvét követő presszió szintén megmutatkozik az erényben. Fontos, hogy egy erényes dolog, mely csak a maximák formáját érinti, nem lesz automatikusan erénykötelesség, hiszen az a maximák anyagára, egy kötelességnek betudható célra irányul. A kötelesség kitűzött célonként más, mivel az erénykötelesség a szabad önkényszernek van alávetve és nem mások presszijának. Azt pedig, hogy általánosságban az embereket magánvaló kötelességünk célként tekinteni, azzal magyarázza Kant, hogy az erénytan legfőbb elve, hogy a célok olyan maximája alapján cselekedjünk, melynek bárkiben való megléte általános törvény lehet. Az erénykötelesség olyan tiszta ész által a priori megparancsolt cél, mely kötelesség is egyben.[371]

MacIntyre kifejti *Az erény nyomában*, hogy Kantnak nemcsak számos maximája van, hanem egy elgondolása is arról, milyen kellene, hogy legyen a maxima észszerű tesztje. Két olyan szemléletmódot is elvet, melyek egykor széles körben elfogadottak voltak Európában. Az egyik ilyen általa elutasított nézet az, hogy az a tesztje egy javasolt maximának, hogy

[366] MacIntyre, 2012, p. 267
[367] MacIntyre, 1999, p. 67
[368] MacIntyre, 2012, pp. 268-269
[369] MacIntyre, 1999, p. 68
[370] Kant, 1991b, p. 509
[371] Kant, 1991b, pp. 509-510

vajon boldogságot eredményez-e egy olyan racionális lény számára, aki engedelmeskedik neki. Kant bizonyos abban, hogy mindenki boldogságra vágyik, és hogy nincs annál nagyobb elképzelhető jó, minthogy egy egyén erkölcsi tökéletességének jutalmaként boldogságra lel.[372] Kant alapján a boldogságunk az akaratunktól elkülönülő apriori adottságunk.[373] A boldogság azonban – mivel a róla alkotott koncepciónk túlságosan változékony – megbízhatatlan ahhoz, hogy erkölcsi tanácsadónk legyen. Egy boldogságunkra irányuló előírás olyan szabályt fejezne ki, amely csak feltételesen érvényes: ez alapján egyedül olyan dolgokat tennénk meg, amelyek bizonyosan boldogsághoz vezetnek.[374] Ilyenkor – mikor nem közvetlenül a kötelességünk határozza meg az akaratunkat, hanem a kilátásban lévő boldogság miatt hajlunk annak megtételére – beszélhetnénk Kant szerint nem empirikus alapokon nyugvó morális boldogságról, amely egy képtelen önellentmondásnak hat számára.[375] „Goethe Kant »halhatatlan érdemeként« tartja számon, hogy megváltotta a morált amaz ernyedt és szolgai állapotából, melybe a boldogság örökös méricskélése taszította őt."[376] Kant úgy vélte, ha „a belső törvényhozás szabadságelve helyett"[377] tévesen a boldogságelvet tesszük meg alapelvünkként, akkor ezzel mindenfajta morált kiölünk magunkból.[378]

> „A *kötelességfogalom* önmagában véve már a szabad önkény törvény általi *kényszerítésének* fogalma; a kényszer mármost lehet *külső* kényszer vagy *önmagunk kényszerítése*. A morális *imperatívusz* kategorikus kijelentése (a feltétlen Legyen) útján adja tudtul ezt a kényszert, amely (…) az *emberekre* mint *eszes természeti lényekre* vonatkozik."[379]

Kant alapján, ha el is ismerjük az erkölcsi törvényt, hajlamosak vagyunk azt megszegni, vagy ha követjük, sem mindig szívesen tesszük. Ezért olykor erőszakot kell vennünk magunkon, hiszen szabad morális lényekként, objektíven tekintve önvalónkra, törvényszegésnél ellenállást érzünk. A kötelesség teljesítésének akadályait főként az emberi kedélyben fedezte fel, és az eszünket jelölte meg mint azon *fegyvert*, mellyel képesnek kell lennünk legyőzni ezen ellenerőket, és megtennünk azt, amit a törvény parancsa alapján feltétlenül meg kell.[380]

MacIntyre azt is összefoglalja *Az erény nyomában*, hogy Kantnál a moralitás alapja sem a vallásos hiteinkben, sem a vágyainkban nem lelhető fel – ez alapján a másik általa elvetett hagyományos nézet nem más, minthogy a maximákat és az előírásokat Isten parancsolja

[372] MacIntyre, 1999, p. 68
[373] Szegedi, 2013, p. 100
[374] MacIntyre, 1999, p. 68
[375] Kant, 1991b, pp. 489-490
[376] Cassirer, 2001, p. 291
[377] Kant, 1991b, pp. 490-491
[378] Kant, 1991b, pp. 490-491
[379] Kant, 1991b, p. 492
[380] Kant, 1991b, pp. 492-493

nekünk. Mivel nem rendelkezünk az erkölcsi megítélés olyan jellegű mércéjével, mely teljesen fel van mentve az isteni parancsok alól, nem vagyunk képesek megítélni, érdemesnek tartjuk-e Isten szavait arra, hogy engedelmeskedjünk nekik. Ha viszont birtokolnánk ezt a mércét, maga Isten válna redundánssá. Tehát Kantnál a morális tartomány elkülönül mind attól a szférától, ahol a boldogságot követhetjük, mind az isteni parancsoktól. Ő ezért is az észt jelöli meg az etika bázisaként, a gyakorlati észt pedig mind a kritériumoktól, mind a tapasztalattól mentesíti. Az ész egyetemes, kategorikus és belső ellentmondásoktól mentes elveket nyilatkoztat ki. Lehetséges tesztje a maximának, hogy kivitelezhető-e következetesen azt akarni, hogy valamennyien mindig aszerint cselekedjünk.[381] Mert egy eszes lény mindig általános törvényhozóként kell, hogy saját személyére tekintsen akaratának valamennyi maximájában, és ezen perspektívából kell önmagát és a cselekedeteit ítélnie.[382] Ez elvezet minket a *célok birodalmához*, mely alatt azt értette Kant, „hogy különböző eszes lények között közös törvények teremtenek rendszeres kapcsolatot."[383] A méltóság az, amely ezen belül dominál, mellyel a szubjektumoknak fel kell ruházniuk magukat, abból kifolyólag, hogy egyidejűleg egyetemes és személyes akarati meghatározás szerzőjének is vallják magukat.[384]

MacIntyre nyomatékosítja *Az etika rövid történeté*ben, hogy Kant számára a jó akarat az egyedüli feltétlen jó: egy kötelességből eredő morális cselekedet értékét az a maxima adja, melyet követve elhatározta a cselekvő a tettét.[385] „A jó akarat egyetlen motívuma az, hogy az ember teljesítse kötelességét, kötelessége teljesítésének a kedvéért. Bármit is szándékozik tenni, azért szándékozik megtenni, mert az a kötelessége."[386] Kötelességünk teljesítését nem inspirálhatják önérdekből, vagy hajlamból származó motívumok. Kant szerint a hajlamainkat nem választhatjuk: mind fiziológiai, mind pszichikai természetünkhöz tartoznak; a választásunk lehetősége abban áll, hogy a kötelességeink vagy a hajlamaink mellett döntünk. Kötelesség alatt itt a törvények felé irányuló engedelmességünket kell értenünk, mely egytől-egyig kötelez minket, racionális lényeket. Az erkölcsi parancs pedig az, amit természettörvényként kell elismerni, adekvát körülményeknél általánosan be kell tartani.[387]

Most említést tennék *Az erkölcsök metafizikájá*nak a vizsgálódásomhoz fontos mozzanatairól. *Az erénytan metafizikai alapelemei* című fejezetben azt olvashatjuk Kanttól, hogy az erény és bátorság elkülönítése abban rejlik, hogy a bátorság által képesek vagyunk szembeszegülni egy erős és egyben igazságtalan ellenféllel, míg az erény révén a bennünk

[381] MacIntyre, 1999, pp. 68-69
[382] Cassirer, 2001, p. 268
[383] Kant, 1991a, p. 66
[384] Cassirer, 2001, p. 269
[385] MacIntyre, 2012, pp. 269-270
[386] MacIntyre, 2012, p. 270
[387] MacIntyre 2012, pp. 270-271

lévő morális érzülettel szállunk szembe. Ez megfeleltethető az erénytannak, ami az általános kötelességtan azon része, mely törvények alá rendeli a belső szabadságot. Az etika a kezünkbe adja a szabad önkény tárgyát mint olyan anyagot, mely a tiszta ész szükségszerű célja, vagyis nekünk, embereknek a kötelességünk. Az pedig sohasem lesz Kant szerint ellentmondásos, ha olyan célt tűzünk ki magunk elé, mely egyúttal kötelességünk.[388] „A cél a szabad önkény tárgya":[389] tehát a cél képzete az önkényt olyan cselekedetre fogja határozni, mely által a tárgy maga létrejön. Jelen esetben olyan célok kitűzéséről van szó, amelyek[390] „saját törvényeinknek engedelmeskedő szabad önkény"[391] tárgyai, melyeket morális céltalannak is nevezhetünk. Azok a célok, melyek egyben kötelességek, a saját tökéletességünk és a mások boldogsága; ezek pedig nem tehetőek egy azon személy számára egyszerre célokká és kötelességekké.[392] Kant saját tökéletességünket mint fogalmat taglalva, kifejti, hogy a tökéletesség nem más, minthogy mi, véges eszes lények a saját képességünket, természetes adottságunkat kiműveljük. Itt gondol az értelemre, és arra, hogy kifejlesztjük az akaratunkat, vagyis az erkölcsi gondolkodásmódunkat, mellyel eleget tudunk tenni a kötelességeinknek. Két kötelességről ír. Egyrészt ki kell tűznünk célul magunk elé azt, hogy „felküzdjünk" természetünk nyerseségéből (az állatiságból) az emberi mivoltunkhoz – hogy méltóak legyünk a bennünk rejlő emberiséghez.[393] Hiszen mind a technikai-gyakorlati ész, mind a morális-gyakorlati ész afelé sarkall minket, hogy mérsékeljük a tudatlanságunkat. Másrészt az akaratunkat addig kell művelnünk, míg el nem érjük a belső morális tökéletesedést, mely által képesek leszünk magunkévá tenni azon célokat, melyek egyben kötelességek is.[394]

*Az ítélőerő kritikájá*nak teológiai függelékének 83. paragrafusában (*A természet mint teológiai rendszer végső céljáról*) azt írja Kant, a többi szerves lénnyel ellentétben magunkat nem pusztán természeti célként, hanem a természet *végső földi céljának* is tekinthetjük. Ha pedig elkezdjük magunkban keresni azt, ami előmozdítja ezt, az nem a boldogságunk (amit a természet kielégíthet a maga jótékonyságában), hanem az a készség, hogy mindenféle célokra fel tudjuk használni a külső és belső természetet. Ez az ember kultúrája.[395]

Itt azt írja Kant, hogy a boldogságunkat nem az ösztönünkből, hanem a bennünk rejlő állatiságból merítjük. Ez egy állapot olyan eszméje, melyet (bár ez lehetetlen) kizárólagosan empirikus feltételek mellett adekváttá akarunk tenni; és önmagunk vetítjük ki a fantáziánkkal, érzékeinkkel összekapcsolódott értelmünk által. Ezt rendkívül különböző módon tesszük, és

[388] Kant, 1991b, pp. 493-494
[389] Kant, 1991b, p. 498
[390] Kant, 1991b, p. 498
[391] Kant, 1991b, p. 498
[392] Kant, 1991b, pp. 498-499
[393] Kant, 1991b, pp. 500-501
[394] Kant, 1991b, pp. 500-501
[395] Kant, 2003a, p. 351

gyakran magát az eszmét is megváltoztatjuk. Így, ha a természet kizárólag a mi akaratunknak lenne alárendelve, sem kapnánk egy változatlan törvényt arra, hogyan kerüljünk összhangba a boldogsággal mint saját végső természeti célunkkal. Ez egy ingadozó cél, melyet valamennyien önkényesen tűzünk ki magunk elé.[396] Ráadásul a természetünk „nem olyan, hogy valaha is feladja és megelégelje a birtoklást és az élvezést".[397] Emellett Kant azt is téves gondolatnak tartja, hogy a természet az állatfajok közül minket, embereket kedvencévé fogadott volna, és ezért jótettekkel kedvezne nekünk. A járványok, az éhínség, az árvizek, a fagy vagy az állatok támadásai nem kímélnek minket, a belső természeti hajlamainak értelemellenessége miatt pedig rengeteg bajt okozunk magunknak is. A zsarnokság elnyomásával és a háborúk barbárságával sokat teszünk saját nemünk elpusztításáért.[398]

Így jut el oda Kant, hogy ha a rajtunk kívül lévő természet valóban a lehető legjótékonyabban állna hozzánk, és az volna kifejezetten a célja, hogy boldogabbak legyünk, ez akkor sem volna lehetséges, mivel természetünkből fakadóan nem vagyunk fogékonyak erre a boldogságra. Mindazonáltal egyetlen értelmes földi lényként képesek vagyunk arra, hogy önkényes módon célokat tűzzünk ki magunk elé, így (ha teleologikus elrendezésként tekintünk a természetre) lehetünk a természet végső célja. Ehhez azonban meg kell lennie bennünk a képességnek és akaratnak arra, hogy olyan célvonatkozást adjunk, mely önmagának elegendő végcél lehet. Ezt ne a természetben keressük, hanem azt találjuk meg, a természet mit képes teljesíteni ahhoz, hogy előkészítsen minket arra, amit nekünk magunknak kell megtennünk ahhoz, hogy végcéllá váljunk. Ehhez a természetet mint eszközt használjuk: a végcél nem egyenlő azon céljainkkal, melyek természetből fakadó körülményeken alapulnak, mint például a földi boldogság.[399] Tehát, „ha az ember a boldogságot teszi teljes céljává, akkor ezáltal képtelenné válik arra, hogy saját létezésének egy végcélt tételezzen, s ezzel összhangba kerüljön".[400] Így jut el oda Kant, hogy a végső cél, amelyet saját tekintetünkben okunk van a természetnek tulajdonítani, nem a földi boldogságunk, hanem a kultúra.[401] „Mármost egy eszes lény arra való készségének létrehozása, hogy általában vett tetszőleges célok szerint – következésképp szabadságban – cselekedjék: ez az, amit *kultúrának* nevezünk."[402] Hangsúlyozza, hogy nem minden kultúra szolgál a természet végső céljaként. A jártasság (ügyesség) kultúrájáról azt írja, hogy:[403]

[396] Kant, 2003a, p. 351
[397] Kant, 2003a, pp. 351-352
[398] Kant, 2003a, p. 352
[399] Kant, 2003a, pp. 352-353
[400] Kant, 2003a, p. 353
[401] Kant, 2003a, p. 353
[402] Kant, 2003a, p. 353
[403] Kant, 2003a, pp. 353-354

> a legfontosabb szubjektív feltétele azon készségnek, hogy az ember általában véve célok érdekében cselekedjék; nem elégséges viszont ahhoz, hogy előmozdítsa az akaratot a célok meghatározásában és megválasztásában, amely pedig lényegileg hozzátartozik a célokra való készség egészéhez.[404]

A készségnek ezt a feltételét a fegyelem vagy a nevelés negatív jellegű kultúrájának nevezhetnénk, melyben az akarat szabaddá válik azoknak a vágyaknak a zsarnokságától, amelyek hozzá kötnek minket egyes természeti dolgokhoz, és ezáltal képtelenné válunk a szabad választásra. Ez akkor áll fent, mikor engedjük az ösztöneinknek, hogy bilincsbe verjenek minket, miközben a természet ezeket csak vezérfonalakként adta, hogy emlékeztessenek azokra, amikre a bennünk lévő állatiság determinál minket. Hisz kellő szabadsággal rendelkezünk ahhoz, hogy az eszünk céljainak megfelelően az ösztöneinkhez való kötöttségünk mértékét formáljuk. Kant szerint ez emberek közti egyenlőtlenségnek fent kell állnia ahhoz, hogy az emberi nemben kifejlődjön a már említett jártasság, ügyesség.[405]

> A többség ekkor mintegy mechanikus módon gondoskodik – anélkül, hogy ez különösebb művészetet igényelne – az élet szükségleteiről azok kényelme és nyugalma érdekében, akik a kultúra, a tudomány és a művészet kevésbé szükségszerű részein munkálkodnak, a tudományt és a művészetet űzve, s akik az elnyomás, a sanyarú munka és a kevés élvezet állapotában tartják az előbbiek osztályát, melyre azonban fokról fokra mégis átterjed egy s más a magasabb osztály kultúrájából.[406]

Ezen kultúra előrehaladási folyamatának a tetőpontja a luxus, amikor is olyan ragaszkodás alakul ki a nélkülözhető dolgok iránt, mely kezd a fundamentálisak rovására menni. Így az egyik oldalon az idegen erőszak, a másikon a belső elégedetlenség okoz bajokat. Kant alapján ebben a kialakult pompázó nyomorban – mely összekapcsolódik a természeti hajlamainknak fejlődésével – a természet végső céljának megvalósulását láthatjuk meg. A természeti hajlamok legkiválóbb kifejlődéséhez elengedhetetlen lenne a *polgári társadalom*, melyhez olyan alkotmányt kellene létrehozni, mely szabályozza az emberek közti viszonyokat, és az egymással ütköző szabadságokat a törvényes hatalom által korlátozná.[407]

> De ha az emberek elég okosak is lennének is egy ilyen alkotmány kialakításához, és elég bölcsek ahhoz, hogy hajlandóak legyenek alávetni magukat kényszerének, ehhez a fejlődéshez szükséges volna még egy *világpolgári* egész is, az az egy olyan rendszer, amely átfogná mindazokat az államokat, amelyeknél fennáll a veszélye annak, hogy egymásnak károkat okozhatnak.[408]

[404] Kant, 2003a, pp. 353-354
[405] Kant, 2003a, p. 354
[406] Kant, 2003a, p. 354
[407] Kant, 2003a, p. 354
[408] Kant, 2003a, p. 354

Enélkül az emberi becsvágy, birtoklási vágy és uralomvágy kétféle háborúhoz vezetne: vagy olyanhoz, melyben az államok kisebb államokra bomlanak; vagy olyanhoz, melyben egy nagyobb állam magához csatol kisebbeket. Kant azonban hangsúlyozza azon álláspontját, hogy a háború bármilyen szörnyű veszélyekkel szolgáljon számunkra, egyúttal előkészíti az államok szabadságának legitimációját, morálisan megalapozott berendezését, hogy így tökéletesítsük azokat a tehetségeinket, melyekkel a kultúrát szolgáljuk.[409]

Ezután tér ki Kant a kultúra második követelményére, a hajlamok fegyelmezésére, melyek kifejezetten meg tudják nehezíteni az emberiség fejlődését, állati faj lévén azonban – mint az már felmerült – hasznosak, és emellett a természet intenciója is megmutatkozik bennük az olyan kiművelésünkre, amely fogékonnyá tesz minket olyan célok iránt, melyek túlmutatnak azon, amit a természet tud kínálni. Itt tesz Kant említést azoknak a bajoknak a vitathatatlan túlsúlyáról,[410] „amelyeket nemcsak az ízlésnek az idealizálódásig való kifinomodása, de a hiúságot tápláló tudományokban űzött luxus is áraszt ránk azzal, hogy kielégíthetetlen hajlamok tömegét hozza létre”.[411] A szép művészetek és a széptudományok pedig azért rendkívül fontosak Kant szerint, mert bár lehet, hogy nem leszünk tőlük erkölcsösebbek, de a széles körben megosztható öröm által, és mert a társadalom számára finomít, csiszoltabbá és érzékenyebb gondolkodásúvá tesz minket, így magának az érzéki hajlandóságunknak a zsarnokságát is jócskán lecsökkentve. Mindezzel előkészítenek minket egy olyan uralomra, ahol csak az észé a hatalom. Azok a bajok pedig, melyek egyrészt a természetből, másrészt az emberi önzésből származnak, mozgásba hozzák a lelkünk erőit, hogy ne kerekedjenek fölénk. Így érezzük a bennünk rejlő készséget arra, hogy magasabb célokat kövessünk.[412]

Immanuel Kant világpolgári állapotának kifejtéséhez *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből* című szövegről is ejtenék pár szót. Kant ebben az emberi történelmet az akaratszabadság jelenségeinek tudósítójaként tárgyalja, és ahhoz, hogy az evilági legfőbb jó meg tudjon valósulni, összeköt két, szerinte összetartozó momentumot. Ez az ész és a természet (gondviselés), melyek harmóniája, mintha már meg is valósult volna a történelemben: az abban felfedezhető természeti cél, valamely *nem* természeti adottságainak tökéletes kifejlődése. Mivel az emberre specifikusan jellemző természeti adottságok az észhasználatot célozzák, így az eszköz, mely a történelem előrehaladását segíti (az adottságok antagonizmusa) kifejezetten természeti. A cél viszont a morális egész megvalósítása, szintén természeti célnak minősül, de túlmutat a természeten. Úgy vélte Kant, az akarat szabadságának jelenségeit, tehát az emberi cselekvéseket az általános természettörvények

[409] Kant, 2003a, p. 355
[410] Kant, 2003a, p. 355
[411] Kant, 2003a, p. 356
[412] Kant, 2003a, p. 356

határozzák meg, mert egyfajta szabályszerűséget fedezett fel a cselekvések között, így magában a történelemben is – hiszen az egyedi szabálytalanságok egy szabályszerű fejlődés irányába mutatnak. Kant azt állítja, hogy az emberek nem pusztán ösztönösen cselekednek, mint az állatok, de nem is teljesen egy átgondolt terv alapján, mint az értelmes világpolgár, akivé mi, értelmes emberek is válhatunk egy terv alapján. A filozófus feladatának pedig azt nevezte meg, hogy az egyedi szándékok és a természet célszerűségének ellentmondásai között, az emberi dolgok értelmetlennek tűnő menetében egy rendszert, *természeti célt* fedezzen fel,[413] „s azután már a természetre bízzuk, hogy megszülje azt az embert, aki képes azt a vezérfonal nyomán egy rendszerbe foglalni".[414] Kant azt is írja a szövegében, hogy:

> *A teremtmények minden természeti adottságának az a rendeltetése, hogy egyszerre tökéletesen és célszerűen kifejlődjék.* (…) *Az emberben (mint az egyetlen értelmes földi teremtményben) az észhasználatot célzó természeti adottságok csupán nemben fejlődhetnek ki teljesen, nem pedig az individuumban.*[415]

Kant szerint az ész képessége által egy teremtmény felül tud emelkedni az ösztönein, de pont ezért, mivel mi, emberek nem teljesen ösztönszerűen cselekszünk, kísérleteznünk, gyakorolnunk és tanulnunk kell. Az életünk viszont túl rövid ahhoz, hogy megtanuljuk tökéletesen használni természeti adottságainkat, de „a felvilágosodást egymásra hagyományozó nemzedékek talán" [416] eljuthatnak azok tökéletes használatáig, mert az előttük lévő nemzedékek kijárták neki az utat. Ez a céljuk a természeti adottságainknak. Kant szerint a természet célja, hogy teljességgel önmagunkból hozzuk létre mindazt, amivel képesek vagyunk meghaladni az állati létünk berendezkedését, és így csak abban a boldogságban részesülünk, melyet saját eszünkkel szereztünk meg. A természet azért látott el minket, embereket ésszel és ezen alapuló szabad akarattal, hogy ne az ösztöneink vezessenek minket. Ezzel azonban a jólétünk helyett inkább az értelmes önbecsülésünk volt a célja: hogy felküzdjük magunkat arra a szinte, hogy a magatartásunk méltóvá tegyen minket az életre és a jólétre. Így minden nemzedék akaratlanul és szükségszerűen az utókornak dolgozik, és csak a legkésőbbi nemzedékek élvezhetik a teljes jólétet és az ebből fakadó boldogságot. Így, bár egyedenként halandóak vagyunk, a nemünkben halhatatlanokká válunk.[417]

Az *antagonizmus* fogalmát is kiemelném ebből a szövegből, mely alatt Kant[418] „*az ember társiatlan társiasságát*"[419] értette, mely arra késztet minket, hogy rangot szerezzünk társaink

[413] Kant, 1980b, pp. 58-76
[414] Kant, 1980b, p. 59
[415] Kant, 1980b, p. 60
[416] Kant, 1980b, p. 60
[417] Kant, 1980b, pp. 60-62
[418] Kant, 1980b, p. 62
[419] Kant, 1980b, p. 62

közt, akiket nem tudunk elviselni, de elhagyni sem. Úgy vélte, magából az emberi természetből adódik az a képesség, hogy az ember egyszerre vágyik a társadalomra, hiszen itt jobban érzékeli az ember voltát, a természeti adottságainak fejlődését, és egyúttal vágyik az elkülönülésre is a társadalomból, mert a maga feje után akar menni, saját természete szerint cselekedni. Ez az ellenállás pozitív vonzatot hoz magával, mert ez ébreszti fel valamennyi erőnket, ekkor történnek az első tényleges lépések a kultúra irányába: kialakulnak a tehetségek, és maga ízlés. Így jut el oda Kant, hogy tulajdonképpen hálát kell adnunk a természetnek a köztünk lévő összeférhetetlenségért, versengésért és a hiúságunkért, mert ezek nélkül nem fejlődhetnének ki nemünk páratlan természeti adottságai. Mi, emberek természetünkből adódóan kedvelnénk a kötetlen szabadságot, de szükséges, hogy kényszer útján ezt megakadályozzuk, mert a hajlamaink miatt képtelenek lennénk vad szabadságban sokáig egymás mellett élni. Egy polgári egyesülés keretein belül viszont kamatoztatni tudjuk a hajlamainkat. Így létrejöhet a kultúra és a művészet is mint a társiatlan társiasságunk gyümölcse. Azt mondja Kant, hogy igaz, hogy a művészet és a tudomány már így is kulturálttá tettek minket, hogy illem és modor tekintetében is civilizáltak vagyunk, de ahhoz, hogy morálisak is legyünk, még sok hiányzik.[420] Kant szerint remélhetőleg egyszer csak létrejön a természet legfőbb célja,[421] „az általános *világpolgári állapot*, mint azon anyaöl, amelyben az emberiség minden eredeti képessége kifejlődhet".[422]

8. David Hume és Jane Austen ízlésről és szépségről szóló elmélkedései

A dolgozatomban azt is szeretném megvizsgálni, hogy Jane Austen és David Hume esztétikai álláspontjai mennyi hasonlóságot mutatnak,[423] melyhez Eva M. Dadlez *Aesthetics and Humean Aesthetic Norms in the Novels of Jane Austen* című tanulmányára támaszkodom. A szerző számos meglátásával magam is egyetértek, bár egyes helyeken kiegészítem azokat saját észrevételekkel is.[424] Az előző alfejezetben már említettem azt, amit Dadlez is hangsúlyoz, hogy a 18. századot többek között a művészetek és a kritika iránti fokozott laikus érdeklődés jellemezte, mely következtében egyre több filozófus, sőt még amatőrök is egyre többször vállalkoztak arra, hogy kritikai kommentárokat írjanak művészeti alkotásokról. Dadlez azt is kiemeli, hogy a szépségről, a fenségesről valamint általánosságban az ízlésről folytatott diskurzusok olyannyira elterjedtek ekkoriban, hogy még a korszak regényírói közül

[420] Kant, 1980b, pp. 62-65; 70
[421] Kant, 1980b, pp. 73
[422] Kant, 1980b, pp. 73
[423] Hume 1776 augusztusában, mindössze nyolc hónappal azután halt meg, hogy Austen megszületett.
[424] Mivel a mű magyarul nem olvasható, így minden Dadlez-től idézett szövegrészlet saját fordításom.

is jó páran megjelenítették ezeket a témákat a munkáikban. Ez alapján nem meglepő, hogy Austen regényeiben szintén felfedezhetőek esztétikai perspektívák.[425] Dadlez úgy fogalmaz:

> *A mansfieldi kastély*, az *Értelem és érzelem*, valamint *A Klastrom titka* számos utalást tartalmaznak a természet szépségeiről (…). A zenei ízlés témája megjelenik a *Meggyőző érvek*ben, *A mansfieldi kastély*ban, a *Büszkeség és balítélet*ben és a *Lady Susan*ben. A költészethez és a szépirodalmi alkotásokhoz kapcsolódó ízlés pedig a *Meggyőző érvek*, *A Klastrom titka*, *A mansfieldi kastély* és az *Értelem és érzelem* főhősnőinek sorsához kapcsolódik. A rajzoláshoz fűződő tehetség és ízlés az *Értelem és érzelem*, az *Emma* és *A Klastrom titka* szereplőin keresztül vannak bemutatva. Mind az *Értelem és érzelem*, mind *A mansfieldi kastély* tárgyalják a hatásos olvasás, vagyis a megfelelő felolvasás előnyeit. *A mansfieldi kastély* még a színészi képességet is kommentálja, igaz, meglehetősen rosszallóan. Ugyanígy jellemzőek az ízlésről, a szépségről, és ezeknek az erkölccsel való kapcsolatáról szóló általánosabb gondolatok is.[426]

Teljesen egyetértek abban a szerzővel, hogy az irodalom egy kiváló művészeti forma arra, hogy erkölcsi reakciókat váltson ki belőlünk, olvasókból. Például etikai perspektívák elfogadására ösztönözhetnek bennünket. Bizonyos cselekvési módokat helyesnek, egyes karaktereket pedig dicséretesnek ítélünk meg, ha olyan tulajdonságokkal ruházta fel őket a szerző, melyek kivívják saját jóváhagyásunkat és dicséretünket. Mindazonáltal a bennük fellelhető esztétikai normákat hasonlóan lehet kezelni, mint az erkölcsi alapelveket.[427] Úgy vélem, Jane Austen műveinél is, amellett, hogy azokat felfoghatjuk (többek között) az arisztotelészi és kanti etika bizonyos belátásainak a visszaigazolásaként, a hume-i esztétika egyes nézeteit is felfedezhetjük bennük. Dadlez szerint akár úgy is érezhetjük, hogy az írónő regényei nemcsak lekötnek és erkölcsileg nevelnek bennünket, hanem mellette arra is késztetnek minket, hogy fogadjunk el bizonyos esztétikai szempontokat.[428] Mindezt pedig:

> Nem csupán azáltal, hogy megmondják nekünk, mi az esztétikailag tetszetős vagy dicséretes, hanem azáltal, hogy tényleges öröm érzésére és dicséret megtapasztalására késztetnek minket; nem csak azáltal, hogy megmondják nekünk, mi a megkülönböztető ízlés, hanem egy bizonyos módon történő megkülönböztetésre késztetnek minket.[429]

Mintha Austen a felvilágosodás empirikus hagyományából táplálkozva maga is egyfajta empirikus módszert alkalmazott volna a regényeinek megírásakor. Ez adhatja az alapját annak, miért tűnik adekvátnak az Austen művek Hume felőli olvasata.[430] Dadlez szerint Hume és Austen egyaránt kapcsolatot véltek felfedezni az esztétikai megbecsülés és az

[425] M. Dadlez, 2008, p. 46
[426] M. Dadlez, 2008, pp. 46-47
[427] M. Dadlez, 2008, p. 47
[428] M. Dadlez, 2008, p. 47
[429] M. Dadlez, 2008, p. 47
[430] M. Dadlez, 2008, p. 47

erkölcsi érzékenység között. Hume-nál a szépség iránti felfogásunk a mások iránt táplált szimpátiánkhoz köthető, mely az erkölcsi megkülönböztetéseink fő forrása. Jane Austen *Meggyőző érvek* című regényében is kapcsolatot lát Dadlez a szépség és a hasznosság között, amikor Croft admirális egy bolt előtt állva a következőket mondja a főhősnőnek:[431]

> Hogy micsodát állítanak itt ki csónak címén. (…) Látott már ilyet? Miféle kótyagos fickó lehet ez a kiváló festő, aki azt képzeli, hogy valaki kockára teszi az életét ilyen rozzant kagylóhéjban, mint ez itt? És tessék, itt ül benne két úriember kényelmesen, és teljes nyugalomban nézegetik a sziklás, hegyes tájat, és eszükbe sem jut, hogy a következő pillanatban felborulnak. Mert ezt el nem kerülhetik. Csak azt szeretném tudni, hol építenek ilyen csónakot! (…) Én bizony egy kacsaúsztatóra sem merészkednék benne.[432]

Dadlez ezt Hume-nak a következő idézetével vonja párhuzamba, melyet a *Tanulmány az erkölcs alapelveiről* című írásában olvashatunk. [433]

> A művész vagy más, a hajózásban mérsékelten jártas személy számára szebbnek tűnik a hajó, ha a mechanika minden törvényének ellentmondva a hajóorr szélesebb és a hajófaron túl öblösödik, mint ha pontos geometriai regularitással volna megformázva.[434]

Úgy vélem, Hume Austennél pontosabban fejezte ki azt a jelenséget, amit úgy tűnik, mindketten felfedezni véltek a festészetben. Itt jegyezném meg azt a meglátásomat is, hogy az admirális képtelen arra, hogy a hasznosságtól függetlenítve, pusztán mint művészeti alkotást értékelje a festményt. Ő, aki hosszú éveket töltött a tengeren, jól tudhatja, mennyire fontos, hogy megfelelő legyen egy hajó és csónak szerkezete. A művészi szabadság és a festő sajátos látásmódja fel sem merülnek, amikor kritizálja a képet. Számára pontosan az tenné a képet tetszetőssé, ha mértanilag a lehető legtökéletesebben ábrázolta volna a festő a csónakot.

Dadlez szerint Hume-nál az ízlés megítélése az öröm reakcióin alapul és interszubjektívnek minősíthető, hiszen se nem teljesen relatív az alanyhoz, se nem teljesen független a perspektívától. Hume megköveteli, hogy távolodjunk el a személyes előítéletektől és a saját érdekeinktől, és igyekezzünk megfelelő nézőpontot felvenni.[435] Úgy fogalmaz *A jó ízlésről* című esszéjében, hogy „egy másik korban élő, vagy egy másik népből származó kritikusnak pedig (…) a helyes vélemény kialakítása érdekében (…) úgy kell tennie, mintha a hallgatóság soraiban ülne”.[436] Hasonlóképpen nem szabad engednie, hogy a szerzőhöz való személyes viszonyulása befolyásolja őt, hanem abból a nézőpontból kell vizsgálni[437] „a

[431] M. Dadlez, 2008, p. 50
[432] Austen, 2016b, pp. 173-174
[433] M. Dadlez, 2008, p. 50
[434] Hume, 2003, p. 45
[435] M. Dadlez, 2008, pp. 51-52
[436] Hume, 1992a, p. 234
[437] Hume, 1992a, pp. 234-235

művet, amelyet az megkövetelne”.[438] Másként az ízlés „eltér a helyes mércétől, következésképpen elveszíti minden hitelét és tekintélyét.”[439] Dadlez meglátása szerint Hume-ot az érdekli, mennyire lehet egy ízlésítélet egyszerre erkölcsös és érzelmi alapú.[440] *A jó ízlésről* című esszéjében figyelembe veszi azt, hogy az idő múlásával az erkölcsök és a szokások változnak, mindazonáltal kiemeli azt, hogy:[441]

> Amikor azonban arról van szó, hogy az egyik kor eszményei az erkölcsről és a tisztességről eltérnek a másikétól, s romlott szokásokat ábrázolnak anélkül, hogy elmarasztaló és feddő minősítéssel megbélyegeznék őket, akkor el kell ismerni, hogy ez a költeményt elcsúfítja és valódi rútságot jelent.[442]

Arra utal itt Hume, hogy az ilyen művek hibásak. Magát a költőt még akár fel is menthetjük a korának erkölcsi nézetei miatt, de a művével nem tehetünk így, hogyha biztosak vagyunk saját korunk erkölcsi mércéjének helyességében.[443] Ezen állítások alapján azt mondja Dadlez, hogy Hume-nál a fikcióról való elmélkedésünk olyan gyakorlat, mely arisztotelészi módon teszi próbára erkölcsi beállítottságunkat és válaszmintáinkat. A szépirodalom nyitottá tesz minket különféle erkölcsi nézőpontok elfogadására. Ennek a felhívásnak mi vagy eleget tudunk tenni, vagy ellenállunk neki. Austen pedig szerinte a fikciót az emberi képességek információinak tárházaként tekinti.[444] Mint azt majd látni fogjuk, *A Klastrom titká*ban kiáll az írónő a regény műfaja mellett. Egy ponton azt olvashatjuk tőle, hogy a regények:

> Röviden olyan munkák, amelyek a lehető legnagyobb szellemi erőfeszítés gyümölcsei; amelyekben az emberi természet legalaposabb ismerete nyilatkozik meg, annak megannyi találóan megörökített formájában; amelyekben a szellem és a humor magaslatait választékos nyelv tolmácsolja a világnak.[445]

Dadlez megjegyzi azt (amit én bővebben is kifejtek majd a regény elemzésekor), hogy Austen itt komikusan teszi egyértelművé a főhősnője azon tendenciáját, hogy nevetségesen baljós és szembeszökően gótikus regényekre jellemző jeleneteket vetít ki valós élethelyzetekre, főként Ann Radcliffe *Udolpho rejtélye* című művének a hatására.[446] Mindazonáltal Austen ugyanebben a művében védi is a regényeket, melyre a fentebbi idézet az egyik kiváló példa.

[438] Hume, 1992a, p. 235
[439] Hume, 1992a, p. 235
[440] M. Dadlez, 2008, p. 52
[441] Hume, 1992a, p. 241
[442] Hume, 1992a, p. 241
[443] Hume, 1992a, p. 242
[444] M. Dadlez, 2008, p. 52
[445] Austen, 2010, p. 29
[446] M. Dadlez, 2008, p. 52

Továbbá azt is hangsúlyozza a műben, hogy a regények értékének „felismeréséhez szellem, ízlés és géniusz szükségeltetik”.[447] Hume *A jó ízlésről* című esszéjében kifejti azt is, hogy:

> A jó ízléshez is ugyanazok a kiváló képességek – tiszta fogalmak, pontos megkülönböztető erő, és eleven felfogás – kellenek, melyek az értelem fejlődését is előremozdítják, és ezek az ízlésnek is nélkülözhetetlen kísérői. Ritkán, vagy szinte sosem fordul elő, hogy valamely művészetben jártas értelmes ember ne lenne képes megítélni, hogy az adott művészet terén mi szép s mi nem; s ugyanilyen ritka az is, hogy valakinek jó az ízlése, de hiányzik belőle az egészséges értelem.[448]

Hume Dadlez szerint nem egy különleges esztétikai fakultást vázol fel, hanem nála[449] „az ízlés ugyanazokat a képességeket foglalja magába, melyek a világról alkotott felfogásunkat is befolyásolják”.[450] Így jut el oda Dadlez, hogy Hume-nál az ízlés javítása és gyakorlása a képességek javítását és gyakorlását jelenti ezen tágabb színtéren. Így a hasznosság kérdése egy új kontextusban merül fel, azáltal, hogy az ízlés olyan képességek próbáját jelöli, melyek az embernek nemcsak a műalkotások tanulmányozásában, hanem élete során is segítséget nyújthatnak. Következésképp az ízléshez Hume szerint érzék is kell, valamint finomság és érzékenység.[451] Azt írja Hume *A jó ízlésről* című szövegében, hogy ha valakiből hiányzik a belátás, „akkor arra is képtelen lesz, hogy a mű felépítésének és érveléseinek erényeit felismerje, pedig ezek képviselik a szépség netovábbját”.[452] Azt is írja itt, hogy aki kellően művelt, az „a szokások e sajátosságait számításba tudja venni”,[453] képes lesz lemondani „megszokott eszméiről és nézeteiről, hogy az olyan látványt is élvezze, amely egyáltalán nem emlékezteti ezekre.”[454] Hangsúlyozza Dadlez, hogy az ízlés és az érzék Austen műveiben is nagyon gyakran összekapcsolódnak. Például az *Emmá*ban, mikor a főhősnő a barátnőjéről fest egy portrét, a képkeretnél:[455] „Kikötötték, hogy olyan valaki rendelje meg, akinek az ízlésében bízni lehet”.[456] Végül Mr. Elton vállalja magára ezt a feladatot, de idővel kiderül róla, hogy még sincs „igazán jó ízlése és műveltsége (…), s hogy jó fellépése ellenére sincs benne igazi finomság”.[457] *A mansfieldi kastély*ból pedig a lelkésznek készülő férfi főhőst,

[447] Austen, 2010, p. 29
[448] Hume, 1992a, p. 236
[449] M. Dadlez, 2008, p. 53
[450] M. Dadlez, 2008, p. 53
[451] M. Dadlez, 2008, p. 53
[452] Hume, 1992a, p. 237
[453] Hume, 1992a, p. 241
[454] Hume, 1992a, p. 241
[455] M. Dadlez, 2008, p. 53
[456] Austen, 1969, p. 45
[457] Austen, 1969, p. 124

Edmundot emeli ki Dadlez,[458] hiszen a férfi kijelenti, hogy az általa választott hivatásnál a gyülekezet hatékony megszólításában milyen pozitív változásokat vélt felfedezni:[459]

> Kezdik felismerni, hogy a világos és hatásos előadás még a legkézenfekvőbb igazságok hirdetésének is csak a hasznára válik; s azonkívül általánosabb a műveltség, fejlettebb a közízlés és a kritikai érzék, mint régebben; egyre több embert találunk minden gyülekezetben, aki ért valamit a dologhoz, van róla véleménye, és bírálni is tud.[460]

Mindazonáltal egyetértek Dadlez azon álláspontjával, hogy Austen megítélése alapján az ész és az ízlés sohasem állnak ellentétben egymással. A *Meggyőző érvek*et hozza fel erre példaként,[461] melyben azt olvashatjuk Mrs. Musgrove-ról, hogy:

> A testi méretek és a lelki bánat nem szükségképpen függnek össze. Termetes, kövér személyt éppúgy érhet mélységes lelki megrázkódtatás, mint a világ legkecsesebb teremtését. De hát érzelem és méretek jelentkezhetnek olyan párosításban, melyet, joggal vagy jogtalanul, furcsának tartunk, s hiába szól mellette a józan ész, az ízlés nem veszi be, és nevetségbe fúl.[462]

Dadlez gondolatai alapján Hume is hasonlóképpen az ízlés fejlesztésének oktatását és gyakorlatát támogatja. Számára a gyakorlás létfontosságú a szépség felismeréséhez, és úgy véli,[463] „vállalnunk kell, hogy többször is el kellene olvasnunk a jelentőségteljes és érdemi műveket, különböző nézőpontokból szemlélve azokat, ügyelve arra, hogy ne hagyjuk figyelmen kívül mind a forma, mind a tartalom fontos aspektusait."[464] Ő nem a műalkotások hatására helyezte a hangsúlyt, hanem arra, hogy melyek azok a művek, amelyeket tartós csodálat övez, s „melyek túlélték a divat és a változó ízlés szeszélyeit, és átvészelték a tudatlanság és az irigység okozta károkat".[465] Ezért vonja le azt a következtetést Dadlez, hogy Hume alapján a felületes és alsóbbrendű művek nem állják ki az újraolvasás, a többszöri áttanulmányozás próbáját, nem tudják megőrizni kezdeti varázsukat.[466] Így az igazán igényes ízléshez tanulmányozásra és gyakorlásra van szükség, valamint a megítélt dolgok megismerésének folyamatára.[467] Mindehhez hozzátenném azt a saját meglátásomat, hogy arra, hogy Jane Austen művei miért számítanak klasszikus irodalomnak, annak ellenére, hogy az

[458] M. Dadlez, 2008, p. 53
[459] Austen, 2001, p. 406
[460] Austen, 2001, p. 406
[461] M. Dadlez, 2008, p. 53
[462] Austen, 2016b, p. 72
[463] M. Dadlez, 2008, p. 54
[464] M. Dadlez, 2008, p. 54
[465] Hume, 1992a, p. 228
[466] M. Dadlez, 2008, p. 54
[467] Hume, 1992a, p. 232

elmúlt bő kétszáz évben számtalan kritikus lemondó véleménnyel volt róluk, kiváló magyarázatként szolgálhatnak Hume következő szavai *A jó ízlésről* című esszéjéből:

> A hatalom vagy az előítélet egy rövid időre divatba hozhat egy rossz költőt vagy szónokot, elismertsége azonban sosem lesz tartós vagy általános. Ha az utókor vagy a külföldiek megvizsgálják a műveit, a varázs szertefoszlik, s hibái nyomban megmutatkoznak. Az igazi tehetséggel a dolog pont fordítva áll: minél hosszabb ideig maradnak fenn, s minél szélesebb körben terjednek el művei, annál őszintébb az őt körülvevő csodálat is.[468]

Jane Austen pont egy olyan író, aki igaz, már a saját idejében, a 19. század elején is sikeresnek volt mondható, de igazán csak a 20-21. században vált világszinten ismert és kritikusok által is elismert szerzővé. A regényei népszerűsége pedig töretlen sikernek örvendenek a 2020-as években is. Hume-nak *A jó ízlésről* című szövegében olvashatjuk azt:

> Minden műalkotásnak sajátos célja is van, melyet a művész el akar élni velük, s egy művet aszerint tartunk többé vagy kevésbé tökéletesnek, hogy-e célhoz mennyivel visz közelebb. (…) E célra mindig tekintettel kell lennünk, s meg kell tudnunk ítélni, hogy az alkalmazott eszközök mennyiben illenek a kitűzött célhoz.[469]

Amit az idézetben ír Hume, az Dadlez szerint hasonlít egy olyan erkölcsi döntőbíróra, aki:

> „Megpróbálja megítélni, vajon az emberek alkalmasak-e bizonyos célok elérésére, ahelyett, hogy kizárólag azokra a hajlamokra hagyatkoznának, melyeket körülményeik biztosítanak számukra. (…) Az erkölcsi kérdésekben való finomkodás lehetővé teszi, hogy foszlányokból is felismerjük az erényt – olyan erényt, mely gyakorlására nem volt lehetőség, de mégis létezik.”[470]

Azt is kiemeli Dadlez, hogy attól még, mert valaki rendelkezik az egyik belátási képességgel, lehetséges, hogy nem birtokolja a másikat, mint ahogy a jó zenei ízléssel megáldott személy sem rendelkezik feltétlenül kimagasló irodalmi érzékkel. Sok múlik azon, milyen gyakorlattal és oktatással tudja képezni magát, és hogy az előítéletek mely fajtáinak tud ellenállni. Ha viszont egyfajta ízlés birtoklására mutatunk rá, az legalábbis az új tárgyak felé irányítható képességek fejlődésére utal. Austennél azt jegyzi meg a szerző, hogy Hume-hoz hasonlóan a kifinomultság és az ízlés nála is az erkölcsi és az esztétikai szférának szintén a részét képezik. Példaként hozza fel a *Büszkeség és balítélet*et és a *Meggyőző érvek*et.[471] Az előbbiben azt olvashatjuk Elizabeth-ről, hogy csalódik a legjobb barátnőjében, amiért szerelem nélkül megy férjhez, mely még inkább felértékeli a szemében nővérének, Jane-nek a becsületességét és

[468] Hume, 1992a, p. 228
[469] Hume, 1992a, p. 235-236
[470] M. Dadlez, 2008, p. 55
[471] M. Dadlez, 2008, p. 55

finom érzését.[472] Az utóbbiban pedig Anne aggódik, hogy az ifjú Charles Haytert szerelmi csalódás éri Henrietta által: „helytelenítette volna, hogy egy rendes, jóhiszemű fiatal lány félvállról vegyen ilyen komoly dolgokat, s őszintén szánta volna a csalódott fiatalembert".[473]

Osztom Dadlez azon meglátását, hogy Austennél az ízlés témája sokszor úgy jelenik meg, hogy az egyik karakter saját ízlésítéletet hoz egy másik karakterről, vagy abban, ahogyan egy-egy személy viszonyul egymáshoz. Dadlez szerint Austen műveiben az ízlésbeli hasonlóság sokszor a kompatibilitás jelének tekinthető, különösen a házasságban. Ezt példázza *A mansfieldi kastély*ban Fanny és Edmund nász, vagy Jane és Bingley házassága a *Büszkeség és balítélet*ben. Az *Értelem és érzelem* azonban azt mutatja be Marianne-nel, hogy tévesen jár el az, aki nem bírja elviselni, ha a jövőbelijének az ízlése csak egy kicsit is különbözik az övétől. Továbbá kiemeli a szerző, hogy bizonyos ízlésbeli eltérések megengedettek Austennél és Hume-nál is.[474] Az utóbbi elismeri,[475] hogy mindannyiunknak megvannak a saját prioritásaink a művészetek terén: például egyesek jobban szeretik a komédiákat a tragédiáknál; vannak, akik túlérzékenyek a hibákra, míg mások szívesen figyelmen kívül hagyják azokat. Ha nem engedjük meg, hogy az ilyen[476] „preferenciák egy műfajra vagy stílusra korlátozzák az értékelésünket, akkor nem lehet ellenvetés".[477] Ez azonban egyértelművé teszi, hogy bizonyos ízlésbeli eltérések teljesen megengedhetők Hume alapján, sőt pozitív értelemben elvárhatóak is.[478] Dadlez szavaival élve:

> Ezekből a példákból és megfigyelésekből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Jane Austen ízlésről és szépségről szóló elmélkedései főként David Hume filozófiai perspektívájához illeszkedik. Ebben a perspektívában a rokonszenv központi szerepet játszik a szépség meghatározásában, ahol az esztétikai és erkölcsi preferenciákat ugyanazok a képességek alkalmazása határozza meg, és ahol az esztétikai érzékenység nem válik el a hétköznapi emberi tapasztalattól.[479]

[472] Austen, 2019, p. 116
[473] Austen, 2016b, p. 81
[474] M. Dadlez, 2008, p. 56
[475] Hume, 1992a, p. 240
[476] M. Dadlez, 2008, p. 56
[477] M. Dadlez, 2008, p. 56
[478] M. Dadlez, 2008, p. 56
[479] M. Dadlez, 2008, p. 57

II. Az egymás melletti elbeszélés iróniájának és különböző utazási formáknak a relevanciája *A Klastrom titká*ban

1. *A Klastrom titká*nak a kiadatása és műfaji meghatározása körüli bizonytalanságokról

A 19. századi regényirodalomban bőven találhatunk példát arra, milyen üdítő hatása tudott lenni akkoriban egy-egy utazásnak a maihoz képest jóval korlátozottabb körülmények miatt, és ezen korlátozások a fiatal lányokra olykor fokozottan igazak voltak. Jane Austen regényeire is tekinthetünk ilyen precedensekként. Ahogy arra MacIntyre is felhívta a figyelmünket, az írónő a történeteiben kulcsszerepet tulajdonít a keresztényi önismeretnek, amihez a bűnbánó magaviselet útja vezet. A regényeiben folyton visszatérő mozzanat az, hogy a főhősnők eljutnak önmaguk felismeréséhez: láthatólag Austen számára az önismeret egyben intellektuális és erkölcsi erény.[480] Az a nagy jellemfejlődés, melyen a hősnői keresztülmennek, úgy vélem, egyiküknél sem köthető olyan mértékben egy konkrét utazáshoz, mint a legelső befejezett regényének főhősnőjénél, Catherine Morlandnál. Ezt mi sem bizonyíthatná jobban, minthogy a történet nagy részében az otthonától távol van a lány. A fejezet célkitűzése, hogy végigvegyem, *A Klastrom titka* hősnője milyen utazási formákról szerzett tapasztalatokat – gondolok itt Catherine tényleges fizikai útjára, a regényirodalomnak köszönhető kalandjaira és az ezek eredményeként megszülető lelki és morális utazására. Általuk igyekszem azt is bemutatni, hogy az úton-levés, kaland nemcsak a főhősnő jellemfejlődésének a metaforája, hanem az austeni értelemben vett erényesség egyik feltétele is. Majd kitérek rá, miért vélem úgy, hogy mélyebb jelentéstartama van az első kötetet záró jelenetnek, mint ahogy az első olvasásra tűnhet.

Szeretnék pár szót ejteni *A Klastrom titka* kiadatása és műfaji meghatározása körüli bizonytalanságokról. A szöveg 1803-ban készült el, ám csak tizenöt év csúszással jelent meg poszthumuszként a *Meggyőző érvek*kel együtt, mivel a Crosby kiadó, amelyik megvette a jogait, meggondolta magát a publikálást illetőleg. Mint azt már az előző fejezetben is megemlítettem, Austen sérelmezte, hogy visszatartották a publikálást, és levelezést folytatott az illetékesekkel.[481] Megvannak az esetleges indokai annak, hogy a Crosby kiadó a jogok megvétele után miért ódzkodott a publikálástól. Egyrészt az írónő Ann Radcliffe személyében

[480] MacIntyre, 1999, p. 323

[481] „Uraim! 1803 tavaszán Önök 10 fontért megvették egy bizonyos Seymour nevű úriembertől [*Henry Austen ügyvédje*] a *Susan* [*A klastrom titka*] című kétkötetes regény kéziratát. Immár hat esztendő telt el azóta, s a regény, melynek szerzőjének mondhatom magam, legjobb tudomásom szerint a mai napig nem jelent meg nyomtatásban, noha az eladás időpontjában szerződésben rögzítették a kézirat gyors kiadását. Ezen érthetetlen késedelemre csak azt a magyarázatot találom, hogy holmi gondatlanság folytán a kézirat netán elveszett. Amennyiben így áll a helyzet, elküldhetem még egy példányban, feltéve, hogy szándékukban áll azonnal, további késedelmek nélkül kiadni. (…) Kérem, levelemre mielőbb válaszoljanak, mivel a megadott címen csak rövid ideig tartózkodom. Amennyiben nem kapok választ, olybá tekintem, hogy művem megjelentetésének ügyében máshoz fordulhatok. Maradok, uraim stb.” Lásd. Shields, 2007, pp. 177-178

– akinek az *Udolphó rejtélyei* című regényét bizonyos mértékben kifigurázza – egy olyan gótikus kortárs szerzőt parodizált a művében, akinek szintén a Crosby volt a kiadója. Másrészt olyan nyíltan kritizálta azt a mellőzöttséget, amivel a 19. századi női szerzőknek szembe kellett nézniük, mely könnyen nagy port tudott volna kavarni.[482] Austen fáradozásai végül megtérültek, mivel 1816-ban sikerült visszavásárolnia *A Klastrom titka* jogait.

Ezt a regényt az is kifejezetten érdekes vizsgálódási tárggyá tesz, hogy nem lehet egyértelműen meghatározni az irodalmi műfaját: tekinthetünk rá nevelődési regényként, romantikus témájú irodalmi műként, társasági prózaként, esetleg gótikus írásként. Ráadásul Austen egy olyan önreflektív narratív hangot üt meg, mely által a szentimentális és gótikus regények kifigurázását is kiolvashatjuk az adott műből. Itt még fontosnak tartom azt megjegyezni, hogy Jane Austen idején (a 18. és a 19. század fordulóján) egy komoly regénytörténeti problematika volt jellemző. Gondolhatunk arra az esztétikai vitára, amelynek a középpontjában a Richardsonhoz köthető szentimentális regény és a Fielding nevéhez fűződő pikareszk regény állt, vagy a Wollstonecraft-vitára.[483]

*A Klastrom titká*ra tekinthetünk úgy, mint egy összekötő hídra az írónő fiatalkori rövidebb próbálkozásai és a későbbi kiforrottabb regényei között. Mintha Austen *ekkor* még kereste volna a saját szerzői hangját. Erre utalhat az, hogy ebben a regényében több kortárs szerző alkotásai és azoknak a főszereplőkre való hatása is kiemelten fontos. Két későbbi művében, az *Értelem és érzelem*ben és *A mansfieldi kastély*ban is előkerül Shakespeare, és Austen kedvenc költője, William Cowper neve is. Az utolsó két, és általam legkiforrottabbnak vélt befejezett regényében, az *Emmá*ban és a *Meggyőző érvek*ben azonban már nincsenek konkrét címek vagy szerzők megemlítve. Mintha Austen fiatalon még szeretett volna kritikát megfogalmazni a kortárs regény- és versirodalomról, és ezek alapján, vagy éppen ezekkel szemben igyekezett meghatározni a saját írói hangját. Ismét csak Carol Shields-től idéznék:

> Jane Austen életének történéseit mérlegelve fontos számításba vennünk, hogy az egész család olvasott regényeket, (…) fércművekben éppúgy kedvüket lelték, mint Richardson és Fielding műveiben. (…) Úgy tűnik, Jane Austen már gyermekkorában gondolt arra, hogy író lehet belőle, mégpedig olyan, aki jóval sokoldalúbb karakterek megformálására képes, mint mondjuk Mary Brunton az *Önuralom* című regényében. Önmagát Bruntonnal összevetve Austen a következőket írta: „Az én magányos hősnőm hajója nem pusztán lefelé sodródik egy amerikai folyón, neki át is kell kelnie az Atlanti-óceánon, meg nem állva mindaddig, míg el nem éri Gravesendet."[484]

[482] Séllei, 2015, pp. 28-29
[483] Séllei, 2015, pp. 31-32; 43
[484] Shields, 2007, pp. 34-35

Nem meglepő ezek fényében az, hogy *A Klastrom titká*ban mint fiatalkori regényében Austen még explicite is hangot mert adni annak, milyen metódusokat sérelmezett a kortárs regényeknél. Főként a főhősnők passzivitása, túlzott tökéletessége és kiszolgáltatottsága azok, melyeket parodizált itt, és melyekkel direkt szembement.

2. Utazás az erényesség felé

2.1 Miss Morland regények általi jellemfejlődése

Catherine Morland életének első tizenhét évében a fizikai utazás semmilyen formáját nem tapasztalhatja meg, így a regények az egyedüli lehetőségei arra, hogy elhagyja az otthonának és a környező tájnak a megszokott panorámáját, még ha mindezt a fantáziáján belül teheti csak. *A Klastrom titka* központi dilemmája is magához a regényirodalomhoz köthető. A történet egyik ilyen centrális kérdése az: mi tesz egy hősnőt hősnővé, és mennyire nem felel meg Catherine azon elvárásoknak, melyeket egy hősnő elé rendre szokás volt állítani a regény születésének idején. Erre egyrészt az önreflektív narrátor hívja fel a figyelmünket számos alkalommal, másrészt a történet férfi főhőse, Mr. Tilney is többször hangsúlyozza, miként *kellene* viselkednie egy ifjú hölgynek. Austen mintha kritizálná a művében a kortárs regényeket, azok cenzúráját és a női olvasókat is egyaránt.[485] A regényirodalomnak a jelentőségét viszont nyomatékosítja: kiemeli, hogy egy kevésbé jól sikerült regénynek is megvan a saját értéke.[486] *A Klastrom titka* hősnője is a narrátor által parodizált gótikus regényeknek hála jön rá saját tudatlanságára, és arra, olykor mennyire botor a viselkedése. Emellett az az önreflektív hang, amit Austen alkalmaz a regényben, folyton emlékezteti az olvasót arra, hogy mindez csak fikció, de attól még igazságokkal szembesülhetünk általa. A regényt a következő sorokkal zárja: „Azt már a nyájas olvasóra bízom, döntse el ő maga, vajon munkámmal a szülői zsarnokságot pártolom-e inkább, avagy a gyermeki engedetlenséget.”[487] Tehát ránk bízza, hogy mi határozzuk meg, milyen morális konklúziója van a regénynek, de az általa megadott két opció közül egyik sem mondható hagyományos értelemben pozitívnak – vagyis a regénye legvégéig igyekszik kitörni a megszokott sémákból.

Austen nem a valóságtól való egyfajta menekülőútként fogta fel a regényeket, hanem inkább abban látta a relevanciájukat, hogy a történelemnél is nagyobb rávilágító jelleggel bírnak magára az életre.[488] Itt néhány gondolat erejéig Arisztotelészre támaszkodom. Arisztotelész és Austen között analógiát láttatni nem új dolog: mint kifejtettem, maga

[485] Heydt-Stevenson, 2013, p. 141
[486] Mathison, 1957, p. 146
[487] Austen, 2010, p. 227
[488] Mathison, 1957, p. 15

MacIntyre is úgy vélte, az írónő arisztotelészi módon becsülte a gyakorlati bölcsességet.[489] Jelen esetben viszont Arisztotelésznek nem a morális gondolatai lesznek mérvadóak, hanem a *Poétika* című írása, hiszen a regénynek az egy bevett olvasata, hogy az írónő regényekről alkotott véleménye[490] a *Poétika* egyik legtöbbet idézett részére hasonlít.[491] Arisztotelész a következőképpen különböztette meg a történetírót és a költőt: míg a történetíró megtörtént eseményeket mond el, addig a költő olyanokat, amik megtörténhetnének. Ezért is filozofikusabb és mélyebb a költészet a történetírásnál; hiszen a költészet az általánosat, míg a történelem az egyedi eseteket mondja el.[492] Úgy vélem, ha ezt *A Klastrom titká*val akarjuk párhuzamba állítani, akkor azt a következő idézet alapján tehetjük:

> Hagyjuk a szitkozódást a kritikusokra, szapuljanak csak minket kedvükre. Hadd zúdítsák minden új regényre elcsépelt közhelyeiket, mindazt a szemetet, amelyet ma nyög a sajtó. Mi viszont ne hagyjuk cserben egymást, hisz testületileg bántanak minket. Noha műveink nagyobb és közvetlenebb örömöt szereznek, mint bármely más irodalmi műfaj, mégis minket szapulnak a legjobban. Ellenségeink száma olvasóinkéval vetekszik; elbizakodottság, tudatlanság vagy divat űzi őket e táborba. És amíg *Anglia történet*ének kilencszázadik kivonatolt kiadását vagy Miltont, Pope-ot és Priort, a *Spectator* egyik cikkét meg Sterne egy fejezetét felsorakoztató antológiákat ezrek ajnározzák, a regényírókat csak leszólni tudják; nemhiába, hisz értékük felismeréséhez szellem, ízlés és géniusz szükségeltetik.[493]

Megítélésem szerint ez Kantot is idézheti számunkra, aki mint azt már említettem, különféle antropológiai előadásaiban a regényekre mint az antropológiai ismeretek elsajátításának egyik legfontosabb segédeszközére mutat rá,[494] sőt a *Pragmatikus érdekű antropológiá*ban ezt írja:

> Végül pedig, ha nem is forrásai, de legalábbis segédeszközei az antropológiának a világtörténet, az életrajzok, mi több, a színdarabok és a regények is. Mert bár ez utóbbiak nem a tapasztalatra és az igazságra hagyatkoznak, csupán a találékonyságra, a jellemek eltúlzása pedig megengedett dolog, ahogy megengedett olyan helyzeteket teremteni is, melyekbe mintha álmukban csöppennének az emberek, vagyis mintha emberismeret dolgában szemernyit sem okulhatnánk belőlük, mégis, a Richardson vagy Molière megrajzolta jellemek *alapvonásai* az emberek valóságos tényked̄ésének megfigyeléséből kellett, hogy vétessenek; mert ha fokukat illetően eltúlzottak is, minőségük tekintetében mégiscsak egybe kell vágniuk az emberi természettel.[495]

[489] MacIntyre, 1999, pp. 320-322
[490] Austen, 2010, pp. 96-97
[491] Mathison, 1957, p. 152
[492] Arisztotelész, 1997, p. 20 (51/b)
[493] Austen, 2010, p. 29
[494] Louden, 2007, pp. 667-668
[495] Kant, 2005, pp. 11-12

Kant nézetei alapján nagyobb valószínűséggel sajátítjuk el az emberi természet ismeretét, az emberi állapot reflektív megértését egy kiváló regényíró munkájából, mint a tipikus antropológiai terepmunka során, mert az utóbbiak kizárólag bizonyos csoportokra, adott időkben és helyeken összpontosítanak.[496] *A Klastrom titka* másik regényirodalomhoz köthető fontos dilemmája a történetnek viszont pont annak a problémának a bemutatása, milyen veszélyes tud lenni az, ha egy fiatal lány úgy nő fel, hogy az emberi kegyetlenséget nem tapasztalja meg első kézből, hanem csak kitalált történetekben találkozik vele. Így olykor túlságosan idealista, naiv képet alkot az életről, míg máskor a fantáziáját szabadon engedve hagyja, hogy rendkívül torz és kifacsart képzelgések vegyék át az uralmat az elméje felett. Ez megint Kant *Pragmatikus érdekű antropológiá*jából idézheti számunkra azt, hogy a regényolvasás főként a nőket teszi hajlamossá a képzelgésre, mely hosszútávon könnyedén szórakozottá teheti őket.[497] Mintha ezt példázná Catherine, akinek a gótikus regények iránti rajongását tovább mélyíti Isabella-val kötött barátsága: Miss Thorpe lelkesedik az ilyen műfajú történetekért, míg a kiváló kortárs szerzők műveit szabályosan megveti.[498] Austen regényeiben kulcsfontosságú az arányosság, ami úgy tűnik, egyszerre jelent nála életfilozófiát, állandóságot, biztonságot és erődítményt az ismeretlennel szemben.[499] Catherine-nek is meg kell tanulnia az arányosság fontosságát a regényirodalmi művek befogadásánál. Egy darabig a valóság eseményei is egy-egy kitalált történetre való utalást váltanak ki, de azt fedezhetjük fel, hogy a cselekmény előrehaladtával a való élet történései egyre inkább háttérbe szorítják a lány gondolataiban kedvenc regényeinek elbeszéléseit.

A probléma enyhülése azonban csak ideiglenes, hiszen a Catherine által oly kedvelt gótikus regények egyik leggyakoribb helyszínén, egy klastromban való egy hónapos vendégeskedése a korábbiaknál is jobban elvakítja a realitásérzését. Az itt töltött időszaka szépen reprezentálja azt, hogy míg a fantáziánk mértékletes használata színesebbé teheti a hétköznapjainkat, addig a kitalációk túlzott kreálásával könnyen el tudjuk hagyni a realitás talaját. Az, hogy rögtön az első éjszakáját a kinti vihar beszűrődő zajaiban kell töltenie a lánynak, és máris talál néhány titokzatosnak tűnő iratot[500] (melyekről másnap kiderül, hogy közönséges mosási jegyzetek),[501] felszítják képzeletét, és egy ajtóbecsapódás is vérfagyasztó regényeseményeket idéz fel benne,[502] melyeknek „hasonló épületek a tanúi voltak”.[503] Austen nem azonosul a gótikus és szentimentális regények narratívájával: hősnőjét és annak

[496] Louden, 2007, pp. 667-668
[497] Kant, 2005, p. 133
[498] Mathison, 1957, p. 147
[499] Duffy, 1954, p. 288
[500] Austen, 2010, pp. 149-152
[501] Austen, 2010, p. 154
[502] Austen, 2010, p. 149
[503] Austen, 2010, p. 149

cselekedeteit éppen ezen két regénytípussal szembeállítva határozza meg. A narráció rendre utal rá, milyen sémákat használhatna fel, de direkt másképp jár el.[504] Catherine számos dologba beleképzel olyasmit, amivel egy gótikus irodalmi alkotásban rendre találkozna a hősnő, elfelejtve, hogy ő nem egy ilyen regény főszereplője.[505] Bár józan esze olykor felülkerekedik képzelgésein, hosszútávon nem tudja kordában tartani élénk fantáziáját. A történet eredeti címének, a *Northanger Abbey*-nek a magyar fordítása, *A Klastrom titka* is rákontráz arra a rejtélyre, amit meg szeretne fejteni a ház volt úrnőjének halálát illetőleg.

Végül mind a hősnő, mind mi, olvasók szembesülünk vele, hogy a Klastrom „titkának" a felderítési kísérlete olyan volt, mintha a lány egy délibábot követett volna a sivatagban. A tévképzeteivel ellentétben nem lengte körül semmiféle plusz rejtelem Mrs. Tilney eltávozását, hanem a Tilney-testvérek – főleg Eleanor – gyászuk mellett, apjuk ridegsége miatt reagálnak furcsán anyjuk említésére. Azzal magyarázhatjuk, hogy egy ilyen kézenfekvő indok miért nem jut Catherine eszébe, hogy ez túlságosan földhöz ragadt egy olyan lány számára, aki gótikus regényeken szocializálódott. Jellemfejlődésének egyik aspektusa ezek következtében az, hogy ráébred, kellően zord és kínzó tud lenni a hétköznapi élet is; nem kell ahhoz szabadjára engednie a fantáziáját, vagy regényt venni a kezébe, hogy fájdalmat lásson és tapasztaljon. Igaz, Mr. Tilney nem csinált olyan szörnyűséget a feleségével, mint amiről Catherine fantáziált, de a rideg, parancsoló természetével tovább rontott gyászoló gyermekei fájdalmán, így még nehezebbé téve szeretett szülőjük elvesztésének feldolgozását. Az erre való ráeszmélése a lánynak arra is remek példa, hogy az Austen-hősnőknek szembe kell nézniük tévedéseik következményeivel. Catherine realizálja, hogy nem tudja a múltat feledni, és képtelen teljesen tisztára mosni a nevét, de abban azért reménykedik, hogy nem fogja ez a hiba tovább kísérteni, és hogy Henry megbecsülését sem veszítette el végérvényesen.[506]

2.2 A kedvesség és a szeretetteljesség mint valódi erény elkülönítése

A konkrét fizikai utazása alatt viszont pont, hogy egyértelmű pozitívumként éli meg a lány azt a friss látásmódot, melyet tapasztalatainak hiánya okoz: ennek köszönhetően azokkal ellentétben, akik már sokadjára látogatnak Bath-ba, és mellé még mondjuk Londonban is járatosak, ő hat hét alatt sem tud ráunni a fürdővárosra. Catherine megérkezésétől kezdve boldog akar lenni, és igyekszik is az maradni,[507] ám van egy jelentőségteljes tanulólecke,

[504] Séllei, 2015, pp. 33-34
[505] A fiktív Catherine természetesen egyáltalán nem hiheti azt, hogy ő egy regény főszereplője, hiszen a regény fiktív terében valóságos személynek gondolja magát, míg az olvasó tudja róla, hogy ugyan tudtán kívül mégis egy regény főszereplője, ám a műfaj nem stimmel: nem egy gótikus regényben szerepel.
[506] Austen, 2010, p. 179
[507] Austen, 2010, p. 13

amivel rögtön a Bath-ba érkezése utáni napokban szembesül: ez a jó társaság fontossága, és annak a relevanciája, hogy legyen ismeretségi köre ott, ahol éppen tartózkodik. Ráadásul jelen esetben egy olyan fürdővárosról van szó, melynek a népessége a 18-19. században folyamatos változásban volt az odalátogatók függvényében; emiatt nem volt egyszerű feladat az adott körzetekből és a bennük tartózkodó turistákból létrehozni az úgynevezett – akár ideiglenes – negyedeket.[508] Hiába járhat bálokba Catherine, sétálgathat a helyi ivócsarnokban, kezd értelmetlenné válni számára, hogy eljutott Bath-ba, hiszen a nagynénjével egy árva lelket sem ismernek ott. Miután két család barátságát is magáénak tudhatja a lány, és az egyik tagjaiban rokonlelkekre lel, még inkább megérti, hogy az adott társaság, mely éppen körülveszi, mennyire befolyásolni tudja egy kirándulás vagy vendégeskedés élményét.[509]

Ezen tanulóleckéjéből fakad az az eset, mely az én olvasatomban Catherine jellemfejlődésének egyik fontos mérföldköve: mikor nemcsak a Thorpe-testvérek erőszakos viselkedésének és fondorlatainak, hanem tulajdon bátyja érzelmi zsarolásának is ellent tud mondani, és kiáll mind a saját elhatározása, mind a Tilney-ék felé tanúsított hűsége mellett.[510] Mikor korábban hasonló módszerrel élnek Thorpe-ék és a testvére, sikerül becsapniuk őt, így Catherine nem mutat kellő állhatatosságot a Tilney-testvérek felé.[511] Pedig, ahogy azt MacIntyre-nél is olvashatjuk: Austennél az állhatatosság „birtoklása szükséges más erények birtoklásához".[512] *A Klastrom titka* hősnőjénél ez kiváltképp a számára fontos személyekre irányuló lojális ragaszkodásban nyilvánul meg.

MacIntyre azon észrevétele is fontos lesz itt, hogy Austen bizalmatlan a kedvességgel mint a szeretetreméltóság erényének pótlékával szemben, mellyel egy adott személy el tudja fedni, hogy hiányzik belőle az igazi barátságos érzület. MacIntyre olvasatában Austen regényeiben csak az lehet szeretetreméltó, aki bizonyos valóságos érzelmet a magáénak tudhat.[513] Catherine másik fontos tanulóleckéje, amit az útjának köszönhet, hogy mindezzel szembesül a Thorpe-testvéreknek és Tilney ezredesnek hála. Ez a három személy addig, amíg sokkal jómódúbbnak hiszik őt, mint amilyen valójában, képbemászóan próbálnak hízelegni neki. A lány ezen hízelgéseknek, a természetéből áradó kedvességének, valamint tapasztalatlanságának és szerénységének köszönhetően elnézi a számára is szembeötlő hibáikat,[514] de amint fény derül a vagyoni helyzetét érintő félreértésre, kiesik a kegyeikből.

[508] Benis, 2015, p. 182
[509] Hiszen a Tilney-testvérekkel az adott környéken való sétálgatás több feltöltődést biztosít számára, mint amikor egy távoli kastélyromhoz látogat Thorpékkal, és Henry lelkészlakja is részben emiatt vonzóbb számára, mint az impozánsabb Northanger Apátság. Lásd. Austen, 2010, p. 191
[510] Austen, 2010. pp. 85-88
[511] Austen, 2010. pp. 72-75
[512] MacIntyre, 1999 p. 246
[513] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[514] Bár Isabella hibáinak egy része, a lány iránt érzett szeretetéből fakadóan tényleges elfedésben marad előtte.

Emellett Isabella Catherine bátyjának is összetöri a szívét, amint talál magának egy jobbnak ígérkező partit, ezzel még nagyobb dühöt szítva a főhősnőben, mint amilyet az ő elárulásával sikerült kiváltania belőle. Tilney ezredes pedig azok után, hogy egy újabb félreinformálás miatt a regény végén már nem felértékeli, hanem jócskán alábecsüli Catherine családjának vagyoni helyzetét, hirtelen felindultságból, kora reggel, kíséret nélkül küldi el a Klastromból a majdnem egynapos hazaútjára a lányt.[515]

Catherine utolsó ott töltött éjszakája sokkal rosszabb, mint a legelső: ekkor nemcsak a képzelete játszik vele, hanem valós indoka van kellemetlenül éreznie magát.[516] Élete legelső utazásán lévő lány, ekkor mély vízbe kerül, de szerencsére talpraesetten áll a megoldandó feladat elé, és végül problémamentesen hazajut. A regény a következő felütéssel indít: „Senki, aki gyermekkorában látta Catherine Morlandet, nem hihette, hogy hősnőnek született."[517] A szentimentális regények hősnőivel ellentétben nincs is szüksége megmentőre, hanem egymaga kell boldogulnia a kellemetlen úton. A hazaérkezéséről szóló idézet pedig rávilágító jelleggel bír, hogy Austen ki akart törni a megszokott hősnői magaviselet korlátai közül:

> Ha egy hősnő pályája csúcsán megtér szülőfalujába, visszaszerzett hírneve dicsőségében, méltóságos grófnőként, nemes rokonai kíséretében, akik különbnél különb fogatokon követik hosszú sorban, miközben három komornája mögötte halad négylovas hintóján, nos, oly esemény ez, amelynek ecsetelésével kiagyalója kedvére elpepecselhet. Van-e ennél megkapóbb befejezés, s az írónő is részesül a dicsőségből, amelyet oly bőkezűen osztogat. Az én esetemben ez merőben más, én egyedül, leforrázva küldöm haza hősnőmet, nem bocsátkozhatom ezért lelkes leírásokba.[518]

2.3 Utazás mint az austeni értelemben vett erényesség feltétele

Ezek tükrében *A Klastrom titka* mint magyar cím azt a tanulóleckét is reprezentálja a szememben, mely Catherine valamennyi útjának a végét mozdítja elő – hiszen a Bath-ban, majd a Northanger Apátságban való időzése az úgymond lezárása a fantazmagóriákkal teli gyermekkorának. A hazatérte után Catherine a saját bőrén tapasztalja, hogy három hónap leforgása alatt sok szempontból megváltozott, és hogy már tulajdon emlékei jobban foglalkoztatják egyes regények cselekményeinél. Az értelmezésem szerint az, hogy csak a regény legelején és a legvégén tartózkodik a családi otthonában, keretbe foglalja azt a fizikai és mentális utat, melyet a történet cselekménye során megtesz. Az édesanyja számára is szembeötlő lánya formálódása: nem az a gyámolatlan teremtés, mint akit útjára engedtek; de

[515] Austen, 2010, pp. 200-207
[516] Austen, 2010, p. 204
[517] Austen, 2010, p. 7
[518] Austen, 2010, p. 209

az is feltűnik a nőnek, milyen fásultság jellemző rá, bár tévesen elúriasodásnak tudja be azt.[519] Catherine az egyedüli Austen-hősnő, aki szerencsés mindkét szülőjét tekintve: nem elég, hogy mindketten élnek, mellé még szeretetteljes házasságban nevelik a gyermekeiket. Emiatt mintha folyamatosan lenne egyfajta feszültség Catherine-ben: egyrészt ragaszkodik az otthonához, és ahhoz az idilli élethez, amit a szülei biztosítottak számára, másrészt viszont sóvárog egy *új* létforma, a házas élet iránt.[520] Ekkor viszont az otthona már túl kietlen számára, az esélye pedig az áhított új életre Henry oldalán, reménytelennek tűnik.

Ezért is tartom fontosnak azt, hogy Catherine jellemfejlődése nagyban köszönhető a már említett Tilney-testvéreknek is. Isabella-val ellentétben Eleanor személyében egy őszinte, nagylelkű, fondorlatoktól mentes barátnőre lel, aki olyan kifinomultságot is magáénak tudhat, ami hiányzik Catherine-ből, így kiváló példát statuálva neki, milyen irányba kellene önmagát fejlesztenie. Az egyedüli személy a történetben, aki még Eleanor Tilney-nél is nagyobb pozitív hatással van a lány jellemére, az Henry Tilney. A karakter relevanciájára utalhat, hogy ő a legelső személy, akivel Catherine megismerkedik Bath-ban, ráadásul maga az adott bál ceremóniamestere[521] az, aki bemutatja neki a férfit.[522] Bár több hátráltató tényezővel is meg kell birkózniuk ezután, de idővel sikerül elmélyíteni a kapcsolatukat, amikor Catherine önkénytelenül a bűvkörébe vonja Henry-t, hiszen a férfi számára oly vonzóan keveredik benne az érző szív, a tájékozatlanság és a szemrevaló küllem.[523] Úgy vélem, Catherine-re is igaz az a megállapítás, amit Rousseau az *Emil avagy a nevelésről* című kötetének ötödik könyvében tesz Zsófiáról: „Még a fogyatékosságaiból is előnyt tud húzni, és ha tökéletesebb lenne, jóval kevésbé keltene tetszést."[524]

Mr. Tilney kihasználja, hogy nyolc évvel idősebb a lánynál, és hogy egy olyan neves helyen tanult, mint az Oxfordi Egyetem[525] – így jócskán lekörözve Catherine-t műveltség terén –, és igyekszik pallérozni a lány elméjét. Catherine pedig kiváló diáknak bizonyul: miközben lelkesen hallgatja a férfit, szívja magába a tudást. Mr. Tilney ki is jelenti: „nagy áldás egy ifjú hölgyben, ha tanulékony".[526] Itt visszaidézném azt, hogy Kant kifejtette *Az ítélőerő kritikájá*ban, hogy bár az életünk túl rövid ahhoz, hogy megtanuljuk tökéletesen használni természeti adottságainkat, de az ész képessége által felül tudunk emelkedni az

[519] Austen, 2010. p. 216
[520] Heydt-Stevenson, 2013, p. 144
[521] „A ceremóniamester gondoskodott a viselkedési és öltözködési szabályok betartásáról, ő mutatta be egymásnak azokat a hölgyeket és urakat, akik hivatalosan nem ismerték egymást, hogy azután illendően táncolhassanak a bálokon." Lásd. Austen 2010, p. 230
[522] Austen, 2010, p. 18
[523] Austen, 2010, p. 98
[524] Rousseau, 1997, p. 298
[525] Austen, 2010, p. 95
[526] Austen, 2010, p. 156

ösztöneinken, melyhez kísérletezésre, gyakorlásra és tanulásra van szükségünk.[527] Catherine is részben a Tilney-testvérek hatására igyekszik felül emelkedni az ösztönein, tanulni és fejleszteni magát.

Henry azért is olyan jó tanára a lánynak, mert gyöngéd érzelmeket táplál iránta, Catherine pedig részben saját vonzalma miatt válik ideális diákká,[528] épp ezért úgy vélem, bizonyos szempontból Austen egyik későbbi regénye főhőseinek, Emma Woodhouse és George Knightley szerelmi történetének az előképeként is lehet tekinteni a kapcsolatukat. Bár kritikai észrevétel Henry részéről az a megállapítás, hogy Catherine gondolkodását eltorzítja az, hogy eleve jót feltételez az emberekről,[529] egyúttal szimpátiát ébreszt benne mindez. Ráadásul azon sem sértődik meg a lány, hogy Mr. Tilney rendre hibát talál a nyelvhasználatában és élcelődik rajta, sőt azt sem feltétlenül tudja a férfinál, mikor viccelődik, és mikor beszél komolyan. Emellett szükség esetén arra is utal Henry, hogy Catherine vad képzelőereje olykor a józan ésszel is szembemegy,[530] elfelejti, „mely korban és országban”[531] él. Ezek tükrében Henry-re tekinthetünk Catherine öntudatos mentoraként, vagy az igazság prózai *megvilágítójaként*.[532] Bárhogyan is teszünk, az egyértelmű, hogy a lány jellemfejlődését jócskán előmozdítja a férfi, és részben általa képes Catherine olvasóból hősnővé válni[533] (még ha el is tér a *megszokott* hősnőktől). Henry miatt látja be azt is, hogy az apátságban töltött időszaka alatt az olvasmányai vezették tévútra, és az, hogy vágyott némi „borzongató riadalomra”.[534]

Feleleveníténém az előző fejezetből azt, hogy *Az erkölcsök metafizikájá*ban azt olvashatjuk Kanttól, hogy ahhoz, hogy kiemelkedjünk az állatvilágból és emberi valónkig magasodjunk, magánvaló kötelességünk művelni természetünk nyers adottságait. Az viszont teljesen önkényes, ki meddig juthat el a kiművelése során, és hogy milyen irányba orientálódik.[535] Ellentmondásos, ha mások tökéletességét tűzzük ki morális célunkként, és pressziót érzünk magunkon annak előmozdítására: hiszen mindenki képes kijelölni magának a célját saját kötelességfogalmai alapján.[536] Talán azért is működik jól Henry és Catherine kapcsolata, mert a férfi nem esik túlzásokba – az ismerkedésüknek, majd a későbbi interakcióiknak természetes részévé válik, hogy oktatja a lányt. Úgy tűnik, nem direkt tűzi ki morális céljául azt, hogy csiszolja Catherine természetének nyerseségét. A főhősnő jellemfejlődésének éppen az az

[527] Kant, 1980b, p. 60
[528] Devlin, 1975, p. 43
[529] Austen, 2016. p. 197
[530] Austen, 2016. p. 178
[531] Austen, 2016. p. 178
[532] Ghoshal Wallace, 1988, p. 262
[533] Ghoshal Wallace, 1988, p. 265
[534] Austen, 2010. p. 179
[535] Kant, 1991b, p. 506
[536] Kant, 1991b, p. 499

egyik kulcsa, hogy rá kell jönnie arra, hogy művelnie kell sajátmagát, jobb megfigyelőnek kell lennie, szilárdabb jellemmel kell rendelkeznie és általánosságban komolyabbá kell válnia.

Austen *A Klastrom titká*ban gyakran él az elhallgatás retorikai eszközével; nem egyszer a történet legszignifikánsabbnak tűnő jelenetei azok, melyekről alig ejt pár szót. Az írónő tudatában van a retorikai hagyományoknak, éppen ezek helyett alkalmazza a szűkszavúságot. Mintha direkt hangsúlyozná a szentimentális irodalomra jellemző mesterkéltséget, ahol elképzelhetetlen lenne, hogy egyes dramaturgiai csúcspontokat (az emocionális töltetük miatt) hasonlóan elködösítsenek.[537] Úgy vélem azonban, hogy a páros esküvőjének leírásánál másként is értelmezhetjük ezt a metódust. A cselekmény végig afelé tendál, hogy a főhősök megházasodjanak, de az utolsó oldalon csak a következő néhány sort olvashatjuk a nászról:

> Henry és Catherine összeházasodtak. Kongtak-bongtak a harangok, folyt a dínomdánom. Mivel az első találkozás óta mindössze tizenkét hónap telt el, az ezredes rideg kegyetlensége által okozott késedelem nem is volt oly nagy hátrányukra. Huszonhat és tizennyolc évesen egybekelni a legjobb életkor. Jómagam amondó vagyok, hogy az akadályok, amelyeket az ezredes méltánytalan beavatkozása a fiatalok útjába gördített, nemhogy csökkentette, sokkal inkább tetézte boldogságukat, hisz a közben eltelt időben jobban megismerhették egymást, s szorosabbra fűzhették kapcsolatukat.[538]

Ez alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy (hasonlóan a többi Austen-regényhez) bár a házasság az a cél, amelyhez el kell érnie a hősnőnek, a regény hangsúlya azon az úton van, amit a jellemfejlődését tekintve megtesz odáig. Továbbá az idézetből az is kiderül, hogy megvan annak is a pozitív vonzata, hogy Catherine és Henry a megismerkedésüktől számítva csak egy év múlva tudnak egybekelni: így lehetőségük nyílik jobban megismerni egymást és szorosabbá fűzni a kapcsolatukat, mielőtt oltár elé állnak; valamint a lány tovább tud fejlődni a jövendőbelije mellett. Az olvasatomban egy év leforgása szükséges ahhoz, hogy Catherine Morland testi és lelki utazásának köszönhetően felnőjön a feleség szerepéhez. Mivel gyermekként figyelmetlen és butácska, valamint a szülei sem erőltetik a művelését,[539] ahhoz, hogy megtanulja, mi az életben a triviális, a fontos, az elítélendő és az elismerésre méltó, szüksége van arra, hogy kilépjen a megszokott közegből, kitegye magát a tanulás és az utazás számos formáinak, mely az austeni értelemben vett erényesség feltételeiként is felfoghatóak.

Az írónő regényeiben egyes főhősnőknek ki kell szakadniuk a szokásos légkörből, így megismerkedve más helyek szokásaival, új emberekkel és azok nézőpontjaival, hogy át tudják értékelni bizonyos nézeteiket; emellett meg kell tanulniuk szembenézni a hibáikkal és azok következményeivel. Ezeket követhetjük végig Catherine-nél is, de az ő esetében mindezt az

[537] Séllei, 2015, p. 48
[538] Austen, 2010. p. 227
[539] Austen, 2010. p. 8

teszi még érdekesebbé, hogy a személyiségjegyei a szentimentális és gótikus regények idealizált hősnőire jellemző tulajdonságok tagadásából jön létre,[540] és hogy nála a fantázia és a valóság közötti határvonalnak is ki kell kristályosodnia. Catherine éretlen, tapasztalatlan lány a regény elején, ám számos akadályt leküzdve a történet végén a felnőtt kor küszöbén áll.[541] Ezért is lehet kifizetődő *A Klastrom titká*t nemcsak romantikus témájú és társadalmi irodalomként, valamint a szentimentális és gótikus regények paródiájaként olvasni, hanem nevelődési regényként is, ahol az utazás számos formája esszenciális elemként van jelen.

3. Az indirekt beszédaktus megnyilvánulása *A Klastrom titká*ban

Ebben az alfejezetben amellett érvelek, hogy *A Klastrom titká*ban mélyebb jelentéstartalma van az első kötet záró jelenetének, mint az elsőre tűnhet. Egyrészt felfedeztem benne az austeni iróniát, amely már az írónő fiatalkori műveiből is kivilággott. Másrészt meglátásom szerint ez a jelenet az, amelyben a leginkább megmutatkozik az, hogy Catherine Morland és John Thorpe mennyire képesek elbeszélni egymás mellett, aminek meg lesz a következménye. Emellett pedig a jelenet dramaturgiai elhelyezésének fontosságára is reflektálni fogok.

Azért is fontos az a tény, hogy bár *A Klastrom titka* 1803-ban készült el, csak 1818-ban adták ki – miután 1816-ban sikerült Austennek visszavásárolnia a jogait –, mivel sok kritikus úgy véli, nagy valószínűséggel még arra is volt ideje az írónőnek, hogy 1816-1817 között a stílusát tekintve némileg átdolgozza a művét. Hiszen olyan indirektség jellemző a szöveg jelentős részére, amely csak az 1814 utáni írásaiban volt megszokott narratív eszköz Austentől, a korábbiakban csak néha használta ezt a módszert.[542] Ez pedig betudható annak egyes indokaként, miért nem tud a recepciótörténet konszenzusra jutni abban a kérdésben, hogy *A Klastrom titka* inkább az előképe Austen későbbi, kiforrottabb írásainak, vagy egyfajta összegzése magának az austeni életműnek.[543] Emellett itt is fontos lesz az, milyen bizonytalanságok lengik körül *A Klastrom titká*nak a műfaji meghatározását – lehet rá romantikus témájú irodalomként, társasági prózaként, nevelődési regényként, vagy akár gótikus írásként tekinteni.[544] Ezeken felül Austen a már felvetett indirektségével könnyedén vegyíti benne a modor szentimentális komédiáját és a gótikus regények kifigurázását. Az előbbire kiváló példa Isabella Thorpe szentimentális szókincse, az utóbbira pedig Catherine élénk fantáziája, mellyel könnyen beleképzel számos dologba olyasmit, amivel egy gótikus

[540] Séllei, 2015, p. 35
[541] Mathison, 1957, p. 142
[542] Shaw, 1990. pp. 598-599
[543] Séllei, 2015. p. 27
[544] Séllei, 2015. p. 43

irodalmi alkotásban találkozna a hősnő. Egyszerre érezhetjük következetesnek és magabiztosnak azt a komikus hangnemet, amit az írónő megüt *A Klastrom titká*ban.[545]

Mielőtt belekezdenék az általam kiválasztott jelenet elemzésébe, szeretném azt is tisztázni, hogy MacIntyre észrevételei közül jelen alfejezetben az lesz számomra a legfontosabb – amit igyekszem is demonstrálni –, hogy az austeni iróniát abban látta megnyilvánulni, hogy az írónő „a szereplőivel és olvasóival többet vagy mást láttat és mondat, mint amennyit látni vagy mondani szándékukban állt, így ők és mi is állandóan korrigáljuk magunkat".[546][547] Austen a regényeiben auktoriális elbeszélő szituációt alkalmaz. Kifejezetten önreflektívnek mondhatjuk azt a heterodiegetikus narrátori hangot, amit megüt, és amivel például megkönnyíti számunkra, befogadók számára azt, hogy észleljük a történeteiben rejlő iróniát, így azt is, hogy egyes szereplői mennyire képesek elbeszélni egymás mellett. *A Klastrom titká*nak pedig egy olyan párbeszédét szeretném alaposabban megvizsgálni, melyben ezt felfedezni véltem, és ami egy komoly félreértéshez vezet a cselekmény további kimenetelére nézve. Miután Isabella Thorpe és James Morland eljegyzik egymást, John Thorpe tévesen azt hiszi, hogy ő is megkérte Catherine Morland kezét, mielőtt elhagyta egy időre Bath-t, és hogy a lány biztatóan reagált minderre, aki valójában nem is tudta, hogy lánykérésben volt része.[548] Úgy gondolom, ennél a jelenetnél mindkét fél már az első perctől kezdve félreérti egymást.

> – Nos, Miss Morland – mondta, midőn egyedül lelte a lányt a szalonban –, azért jöttem, hogy búcsút vegyek magától.
> Catherine jó utat kívánt neki, de Thorpe, mintha meg sem hallotta volna, az ablakhoz ment, ahol szórakozottan egy dalt zümmögött.
> – Nem ér túl későn Devizesba? – kérdezte Catherine.
> A férfi nem felelt a kérdésre, alig egy perc hallgatás után azonban kitört belőle:
> – Fene jó intézmény ez a házasodás, szavamra! Milyen jól teszi Morland és Belle! Mi a véleménye, Miss Morland? Nézetem szerint okos ötlet.
> – Magam is úgy vélem.
> – Valóban? Ez jó, nagyon jó. Örülök, hogy nem ellenzője a házasságnak. Hallotta már azt a régi nótát, miszerint „egyik lagzi hozza a másikat": Remélem, ott lesz Belle lakodalmán.
> – Igen, megígértem a húgának, hogy ha egy mód van rá, elmegyek.
> – Hanem tudja-e – tekergette magát Thorpe, ostobán vakkantva –, tudja-e, hogy mi is rázendíthetnénk ennek a régi nótának a dallamára?

[545] Shaw, 1990. pp. 591-592
[546] MacIntyre, 1999. p. 325
[547] Angolul így hangzik: „she makes her characters and her readers see and say more and other than they intended to, so that they and we correct ourselves". Lásd. MacIntyre, 2007, p. 243
[548] Austen, 2010. p. 112

> – Azt mondja? Csakhogy én sosem énekelek. Nos, jó utat! Estebédre elígérkeztem Miss Tilneyhez, haza kell hát mennem.[549]

Abból kifolyólag, hogy a 19. század elején egy hajadon nőnek és férfinak nehéz volt alkalmat találnia arra, hogy egyedül legyenek, Catherine sejthetné, milyen szándékai vannak az irányába Mr. Thorpe-nak, a férfi pedig azt érzékelhetné, mennyire sürgetve akar távozni a lány. Ehelyett mindketten egyéni céljukat próbálják minél előbb elérni a beszélgetésben, nem realizálva, hogy macIntyre-i megközelítésben[550] mást kommunikálnak egymás felé, mint ami valódi szándékukban áll. Catherine és John kapcsolatában az emberi ostobaság reprezentálását vélhetjük felfedezhetni,[551] ami főként abban nyilvánul meg, hogy rendszeresen elbeszélnek egymás mellett. A kiragadott jelenetet is az teheti rögtön ironikussá, hogy Catherine nem tud olvasni a sorok között, a férfi pedig nem érzékeli, hogy rendre terhes a társasága a lány számára, aki itt ezt az aktuális szórakozottsága következtében még annyira sem tudja elfedni, mint korábban. Ráadásul a regénynek ezen a pontján már saját tapasztalatból tudja, hogy a férfi nem szavahihető: rendre úgy cselekszik és kommunikál, hogy magának kedvezzen; olykor nagyon komoly torzításokkal, túlzásokkal mesél el bizonyos dolgokat. Az ismeretségük ezért is teher a lány számára, aki ennek ellenére nem akarja megbántani Johnt azzal, hogy ezt nyíltan a tudtára adja, valamint a bátyja és a barátnője – akik ettől a naptól kezdve jegyesek – is indokot szolgálnak számára, hogy miért tűrje udvariasan a férfi társaságát, de azért próbálja csökkenteni az érintkezéseit vele.

> – Mire az az átkozott sietség!? Ki tudja, mikor találkozzunk legközelebb? Nem mintha nem térnék vissza két hét múlva, csak hát milyen pokoli két hét lesz ez, uramatyám!
> – Miért marad el ilyen sokáig? – kérdezte Catherine, aki rájött, hogy Thorpe válaszra vár.[552]

Miss Morland tehát nem realizálja, hogy John arra utal, azért lenne számára pokoli az elkövetkezendő két hét, mert ez idő alatt nem találkozhatnak, és ártatlanul, eleget téve annak a presszionak, hogy a férfi látványosan szeretne reakciót tőle a kijelentésére, rákérdez, miért marad addig, ha nincs benne hajlandóság. Itt jön el a jelenet azon része, mely a legironikusabbnak hat számomra.

> – Milyen kedves öntől, hogy ezt kérdi. Jó szívre vall. Nem felejtem el egyhamar. Istenuccse, kegyed a legjóságosabb lény a világon! Tele van jó szándékkal, de nemcsak azzal, hanem annyi, de annyi mindennel… maga annyira… lelkemre, maga nem mindennapi teremtés!

[549] Austen, 2010. p. 110
[550] MacIntyre, 1999. p. 325
[551] Gallon, 2001. p. 804
[552] Austen, 2010. p. 110

> – Jaj, dehogynem! Egészen mindennapi vagyok, sőt rengetegen jobbak nálam. Nos, akkor isten áldja! [553]

Itt újból arra a macIntyre-i felvetésre hivatkoznék, mely szerint Austen mély gyanakvást tanúsít a kedvességgel szemben, ami elfedi, hogy hiányzik az adott illetőből az igazi barátságos érzület.[554] MacIntyre megközelítésében Austennél a kedvesség a szeretetreméltóságnak – mint valódi erénynek – egyszerűen a mása. Ahhoz, hogy a szeretetreméltóságot gyakorolhassa valaki az írónő regényeiben, valós érzelmek birtokolása szükséges.[555] Ilyen tényleges érzelmek hiányoznak John-ból, így ez alapján nem mondhatjuk szeretetteljesnek. Az pedig kifejezetten ironikusan hat, hogy Mr. Thorpe úgy akarja eljegyezni a Catherine-t ebben a jelenetben, hogy nem tud egy kézzelfogható pozitív tulajdonságot sem mondani róla, ami indokolná, miért „nem mindennapi teremtés".[556] Az eredeti angol szövegben úgy vélem, még hangsúlyosabb is az, hogy szörnyen sok jó tulajdonságot szeretne a lányhoz rendelni, de amint konkrétumot kéne mondania, elharapja a mondat végét.

> "That is kind of you, however—kind and good-natured. I shall not forget it in a hurry. But you have more good nature and all that, than anybody living, I believe. A monstrous deal of good nature, and it is not only good nature, but you have so much, so much of everything; and then you have such —upon my soul, I do not know anybody like you."
> "Oh! dear, there are a great many people like me, I dare say, only a great deal better. Good morning to you."[557]

Tehát közhelyesen csak a lány jó természetét (*good-natured*) emeli ki John, és abban a kérdésben, amit kényszerből tesz fel Catherine, a kedvességét (*kind*) látja meg, ami pedig, ha elfogadjuk MacIntyre álláspontját[558] (aki az *agreeableness* kifejezést használja a kedvességnél),[559] csak egyfajta pótléka a szeretetreméltóság (eredetileg *amiability*)[560] erényének.[561]

Mi, olvasók előnyt élvezünk Johnnal szemben, hiszen össze tudjuk hasonlítani, hogy Catherine mennyivel közvetlenebb és odaadóbb a Tilney-testvérek felé, mint a Thorpe-testvérek, közülük is kiváltképp Mr. Thorpe irányába. A Tilney-ék felé tanúsított viselkedésében fel lehet fedezni az őszinte szeretetreméltóságot, ami MacIntyre

[553] Austen, 2010. pp. 110-111
[554] MacIntyre, 1999. p. 322
[555] MacIntyre, 1999. pp. 246-247
[556] Austen, 2010. p. 111
[557] Austen, 1984, p. 84 (http://giove.isti.cnr.it/demo/eread/Libri/angry/Abbey.pdf)
[558] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[559] MacIntyre, 2007, p. 183
[560] MacIntyre, 2007, p. 183
[561] Az eredeti verzióban azt olvashatjuk, hogy: „Jane Austen thought it possible and necessary for the possessor of that virtue to have a certain real affection for people as such . (It matters here that Jane Austen is a Christian.)" Lásd. MacIntyre, 2007, p. 183

megközelítésében tényleges erénynek tudható be Austen regényeiben,[562] és ehhez Catherine-től is valódi érzelmek birtoklása szükséges az irányukba. Mr. Thorpe valódi, pozitív érzelmeket viszont nemhogy Miss Morland felé nem táplál, hanem látszólag a családtagjaihoz sem ragaszkodik, sőt saját magát gyakran azzal szórakoztatja, hogy fiatalabb húgait sértegeti. Catherine rövid ismeretségük ellenére is jobban ragaszkodik Tilney-ékhez, mint John bárkihez. A lány épp Eleanor és Henry Tilney-hez sietne ebben a jelenetben is, és a korábbi negatív tapasztalatai mellett talán ezért sem hatja már meg a férfi bókja, és azt se veszi észre, hogy abba némileg bele is bukott John.

> – Hanem tudja, Miss Morland, ha nem zavarok, mihamarább tiszteletem teszem majd Fullertonban.
> – Kérem, jöjjön csak! A szüleim örömmel látják.
> – És remélem… remélem, Miss Morland, hogy kegyedet sem csüggeszti el a látásom.
> – Ó, dehogy! Szó sincs róla. Kevés embert ismerek. Vidám dolog társaságban lenni.

Bár Catherine általánosságban beszél a társasági élet örömeiről, ezzel akaratán kívül arra céloz John számára, hogy élvezi, ha vele lehet. A továbbiakban pedig olyasmire is bátorítja a férfit, hogy nyugodtan látogassa meg az ő szüleit, mindezt azért, hogy ne bántsa meg, és hadd menjen végre a dolgára, és így siklik el egy újabb burkolt eljegyzési utalás fölött:

> – A számból vette ki a szót. Vidám kis baráti kör, azoké, akiket szeretek. Ha azzal és ott időzhetek, akivel és ahol kedvemre van, a többit vigye el az ördög, ezt vallom én. Szívből örülök, hogy ugyanígy gondolkozik! Erős a gyanúm, Miss Morland, hogy a legtöbb kérdésben egyeznek a nézeteink.
> – Talán igen, noha ez soha nem fordult meg a fejemben. Az igazat megvallva a legtöbb dologról nincs saját véleményem.
> – Jupiterre, nekem sem! Bolond lennék olyasmivel gyötörni az agyam, amihez semmi közöm. Az én életfelfogásom meglehetősen egyszerű. Legyen enyém a lány, akit szeretek, mondom; legyen kényelmes fedél a fejem felett, a többi ugyan mit számít, nem igaz? Kit érdekel a vagyon? Van nekem saját jövedelmem, és ha a választottamnak egy lyukas garasa sincs, hát annál jobb.[563]

Tehát mindkét fiatal azt állítja, hogy nincs autonóm véleménye, sőt John még azt is hozzá teszi, hogy nem gyötri az agyát olyasmivel, amihez semmi köze. Ezeket a kijelentéseket azonban szintén tanácsos iróniával kezelnünk, hiszen mindketten többször tesznek tanúbizonyságot arról, hogyan tudják hosszasan ecsetelni a meglátásaikat, akkor is, ha nem tartozik rájuk az adott dolog. Az a felvetés pedig, hogy hasonlóan gondolkodnak, talán még megmosolyogtatóbb, hiszen rendre kiütközik, mennyire eltérnek a nézeteik. A jelenet záró

[562] MacIntyre, 1999. pp. 246-247
[563] Austen, 2010. p. 111

soraiban rejlő iróniára viszont csak a regény végén derül fény, amikor Catherine szembesül vele, hogy Isabella és John azért akartak beházasodni a családjukba, mert abban a tévhitben voltak, hogy ő és a bátyja rengeteg pénzt örökölnek majd a nagybátyjuktól. Ezzel a többlettudással olvasva a következő sorokat, azt láthatjuk, hogy Catherine akaratlanul azt sugallja Mr. Thorpe felé, hogy őt nem zavarja, ha vagyontalan lesz a jövőbeni vőlegénye.

> – Nagyon igaz. E ponton egyetértek önnel. Ha az egyik oldalon ott a vagyon, a másikon nincs is rá szükség. Nem fontos, kinek van pénze, a lényeg, hogy legyen elég. Rossz nézni, amikor vagyonok házasodnak. A magam részéről alávalóbbat elképzelni sem tudok az érdekházasságnál. Nos, isten önnel! Örömmel látjuk Fullertonban, ha el tud jönni.
> Catherine befejezte mondandóját, távozott. Hiába volt Thorpe minden lovagiassága, nem marasztalhatta tovább. Most, hogy ilyen hírt vihet barátnéjának, s ily fontos látogatásra készül, Thorpe minden tolakodása sem tartóztathatta tovább. Elsietett hát, s Thorpe a boldog tudatban maradt magára, hogy burkoltan máris nyilatkozott, és határozott biztatás volt a lány válasza.[564]

Austen a már említett auktoriális narratív struktúrát alkalmazva a jelenet utolsó mondatával eléri, hogy a főhősnővel ellentétben számunkra, olvasók számára világos legyen, hogy Catherine akaratán kívül, saját szavaival szembe menve, ironikusan pont egy érdekházasságba megy majdnem bele. Itt azonban hangsúlyoznám azon korábbi megállapításomat, hogy Catherine karaktere a gótikus és szentimentális regények főhősnő sémáinak tagadásából jön létre.[565] John Thorpe pedig meglátásom szerint azon negatív férfi karaktereknek az előképe, akik Austen későbbi regényeiben rendre megjelennek, rövid idő erejéig megvezetik a főhősnőket, és végül sokkal rosszabb sorsuk lesz, mint amilyenre törekednek. Ezért sem feltétlenül tanácsos Johnt maradéktalanul elkönyvelni a kortárs gótikus fikciókban megjelenő zsarnoki udvarlók antitípusaként (ahogy azt sokan teszik).[566] Az ilyen történetekben gyakran a naiv, túl érzékeny, gyenge főhősnő áldozattá válik, mondjuk az említett zsarnoki udvarló elcsábítja és kihasználja, és vagy meghal, vagy a *hős* menti meg a bukástól. Egyes kritikák kiemelik azt is, hogy ez főként férfiak által íródott művekre igaz, mivel a női gótikus írásokban nagyobb önállóságot, kezdeményezőképességet mutatnak a hősnők, ő maguk is tesznek azért, hogy kiszabaduljanak a szerencsétlen helyzetükből. Ez a különbség intertextuálisan megjelenik Austen regényében is: a John Thorpe által kedvelt *A szerzetes* című Matthew Lewis regény az előbbire kiváló példa, míg a Catherine, Isabella és Henry által szeretett Anne Radcliffe *Udolfó rejtélyei* pedig az utóbbira.[567]

[564] Austen, 2010. pp. 111-112
[565] Séllei, 2015. p. 35
[566] Gallon, 2001. p. 802
[567] Séllei, 2015. pp. 57-58

Catherine inkább a Radcliffe-féle hősnőkre hajaz, hiszen amint szembesül vele, hogy John abban a tévhitben van, hogy ők jegyesek, vívódás nélkül kéri Isabella-t, hogy tisztázza ezt a félreértést.[568] Ahogy azt MacIntyre is megjegyezte, Austen történeteiben dominál a vénlányok negatív megítélése és bizonytalan jövőképe.[569] Ez a téma már itt, az írónő első befejezett regényében is feltűnik, amikor Catherine a félreértés ellenére sem hajlandó még csak megfontolni sem azt, hogy hozzá menjen Mr. Thorpe-hoz. *A Klastrom titká*ban a főhősnő helyett pont, hogy a bátyjához hasonlóan csak a saját érdekeit néző Isabella lesz az, aki naivan bedől az idősebb Tilney-fivér csábításának, és így elveszíti a jó hírét és egyben a reményét annak, hogy a jövőben hozzámegy James Morlandhez. Mindez pedig azért ironikus, mivel Isabella a gótikus regények azon jellegzetes karakterének az antitípusaként tekinthető, aki beavatja a főhősnőt a románc konvencióiba,[570] mégis itt ő az, akit sikerül ezen a téren megvezetnie egy férfinak.

Az általam vizsgált jelenetet, és azt, ahogy a benne szereplő két személy elbeszélnek egymás mellett, azért is tartom a regény egyik legfontosabb pontjának, mivel John Thorpe addig, amíg abban a tévhitben ringatja magát, hogy Catherine az ő felesége lesz a jövőben, Tilney tábornok előtt sokszorosára nagyítja a lány vagyoni helyzettét, majd miután hoppon marad, szegény földönfutóként beszél róla. Mindkét túlzásának megvan a saját vonzata Catherine-re nézve. Ha ennél a beszélgetésnél a lány nem vezeti meg akaratán kívül John-t, akkor a férfi által informálódott Tilney tábornok úgy mozdítja elő Catherine és Henry nászát, hogy azt hiszi, gazdag örökösnőt fogad a családjába. Ehelyett, amikor az újbóli találkozásukkor a megsértett Thorpe már szegénynek állítja be Miss Morlandet a tábornoknak, Mr. Tilney másnap hajnalban haza is küldeti a lányt. A Catherine-ről szóló anyagi történetek, amelyeket John Thorpe talál ki, majd Tilney tábornok tovább gondol, a lányt a két férfi vagyoni céljának tárgyává teszik, akik nem is biztosítanak számára lehetőséget, hogy felfedje a valós pénzügyi helyzetét.[571]

Itt ütközik ki számomra leginkább a relevanciája annak az indirekt beszédaktusnak, mely a szereplők közül a tábornokra kiváltképp jellemző; de John – aki semmiféleképpen nem mondható tapintatosnak – szintén nem kérdezi meg nyíltan a lánytól, mennyit örököl majd, helyette ő is indirekt módon próbálja kifaggatni erről. Így Catherine, aki sokszor nem tud olvasni a sorok között, nem is sejti, milyen félreértés áldozata lett. Ennek ellenére továbbra sem szorul megmentőre, amikor a Mr. Thorpe által megvezetett tábornok miatt mind ő, mind Henry próbatétel elé vannak állítva: Miss Morlandnek életében először kell egyedül utaznia

[568] Austen, 2010. pp. 128-129
[569] MacIntyre, 1999. pp. 321-322
[570] Gallon, 2001. p. 802
[571] Séllei, 2015. p. 55

(ráadásul egy hosszabb úton), Henry-nek pedig be kell bizonyítania, hogy szembe mer szegülni apja ellenvetésével, így kiállva a lány iránti gyöngéd érzései és elköteleződése mellett. Tehát az az indirektség, amely jellemzi a két férfit a Catherine-nel való kommunikációjukban, valamint Johnnak a lányról alkotott torzításai, igaz, nehézségeket vonzanak a főhősök számára, de egyben előmozdítják a jellemfejlődésüket is, és azt, hogy megvallják az egymás iránt táplált gyengéd érzéseiket.

Mindemellett a tárgyalt jelenet dramaturgiai elhelyezését is fontosnak látom: a két kötetből álló regénynek az első részét zárja ez a félreértésbe torkolt beszélgetés. A kettétagolt, különböző helyszíneken játszódó mű egyszerre mutatja meg a hasonlóságokat és az eltéréseket a szentimentális és gótikus regények között, így azt mondhatjuk, hogy a regény két fő színtere nemcsak topográfiai szerepeket töltenek be, hanem szemantikai terekként is működnek. A regény első felének helyszíne a korban divatosnak számító fürdőváros, Bath, ami az akkori brit társadalmi élet egyik autentikus közege volt, és emellett remek helyszín a szentimentális regények megidézésére. A második kötet a Northanger apátságban játszódik, ami a gótikus regények kísértett járta klastromait idézi.[572] A két helyszín, bár látszólag élesen különböznek egymástól, abban mégiscsak egyeznek, hogy némileg klausztrofóbiát keltő zárt helyeknek nyilvánulnak Catherine számára: a lánynak se Bath-ban, se a Klastromban nincs igazán saját mozgástere. Az előbbi helyen a Thorpe-testvérek, az utóbbin pedig Tilney tábornok az, aki a leginkább gátolja ebben.[573]

Az általam vizsgált jelenet úgy vélem, két szempontból is vízválasztóként jelenik meg: egyszerre zárja le Catherine és John közvetlen kapcsolatát (hiszen bár úgy válnak el egymástól, hogy két hét múlva viszont látják a másikat, a továbbiakban nem találkoznak), valamint az első könyvben történt események sorát. Az első kötet cselekményének számos következményével csak a második könyvben szembesülünk (legalább is ott tetőznek azok), így azzal is, hogy ez a félreértés milyen komoly kihatással lesz Catherine és a Tilney család kapcsolatára. Mindezek következtében úgy gondolom, az általam kiragadott jelenet relevanciáját a teljes regény cselekményének ismeretében tudjuk igazán mérlegelni, és akkor jöhetünk csak rá, hogy nagyobb mélysége van, mint az elsőre tűnhet.

[572] Séllei, 2015. p. 43
[573] Séllei, 2015. p. 55

III. A józan értelem és a „szentimentális” érzelem egyensúlyának fontossága az *Értelem és érzelem*ben

1. Az austeni regénytípus alapjai

Jelen fejezetben az *Értelem és érzelm*et fogom elemezni úgy, hogy a vizsgálódásom középpontjába először a két főhősnőt, Elinort és Marianne-t állítom, és amellett érvelek, hogy nem célszerű Elinort elkönyvelni egyszerűen a címben szereplő *értelem* képviselőjének, míg a húgát szimplán az *érzelem* reprezentánsaként. Megítélésem szerint mindkét karakter ennél jóval komplexebb szerepet tölt be a regényben. A későbbiekben Brandon ezredesnek mint austeni férfiideálnak a jellemét tanulmányozom tüzetesebben. Valamennyi Austen-regényről elmondhatjuk, hogy a karakterek sorsának alakulása, boldogsága, jellemének megmutatkozása és fejlődése, vagy éppen bukása és szerencsétlensége összekapcsolódik. Az *Értelem és érzelem* tanulmányozásánál is ezért nem tudom teljesen elkülöníteni egymástól a szereplők elemzését – oda-vissza kell utalnom arra, mennyire befolyásolják egymás sorsát.

Egy fennmaradt számla bizonyítja, hogy a már említett régensherceg az *Értelem és érzelm*et azelőtt megvette, hogy azt hivatalosan kiadták volna.[574] Ez azért is nagy szó, hiszen ez volt a legelső regény, amit sikerült Jane Austennek kiadnia 1811-ben, épp ezért a pozitív fogadtatása nagyban hozzájárult a mai napig tartó sikeréhez. Az *Értelem és érzelm*et sokan *A Klastrom titká*hoz hasonlóan még egy kevésbé jól sikerült, *kezdő* Austen-regénynek tartanak, ám az életműben betöltött fontosságát aligha lehet tagadni.[575]Az *Értelem és érzelem* fektette le az austeni regénytípus alapjait, így tekinthetünk rá az írónő soron következő regényeinek előképeként, Elinorra pedig olyan Austen-főhősnők elődeként mint Fanny Price *A mansfieldi kastély*ból és Anne Elliot a *Meggyőző érvek*ből. Továbbá Brandon ezredesre azon karakterként, aki mintául szolgált az *Emma* férfi főhőséhez, Mr. Knightley-hez.

Austen valamennyi regényében él az indirekt beszédaktus eszközével, mely a saját korában még ismeretlen volt. Bár ez a narratív eszköz inkább az 1814 utáni írásaiban volt domináns (addigra sokat fejlesztett is rajta), de az első megjelent regényeinél is fontos.[576] Ez az *Értelem és érzelem* olvasásánál leginkább azért releváns, mert az ítéletalkotások, melyeket első kézből kapunk a műben, nem a szerzőtől származnak, hanem a 19 éves létére nagyon is bölcs Elinortól. Austen a műveiben általában hagyja, hogy bizonyos szereplőinek az öntudata mintegy megváltoztassa a narratíva irányát. Bár az emberek által alkotott közösségekről, a mentális egészségről és erkölcsösségről is a saját nézőpontját írja bele a regényeibe, az általa

[574] Shawe-Taylor, 2021, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol-42-no-1/shawe-taylor/ Utolsó letöltés: 2023. 11. 07.
[575] Aproberts, 1986, 43
[576] Shaw, 1990. p. 592

választott metódusnak köszönhetően mindezekről egy adott szereplő szűrőjén keresztül értesülünk. Ezt a szerepet az *Értelem és érzelem*ben Elinor tölti be: ő az, akinek a megfigyelései és értelmezései alapján értesülünk a történet eseményeiről. Marianne viselkedését szintén Elinor reakcióin keresztül értjük meg igazán. Brandon ezredes és Elinor között is mély barátság köttetik a történetben, így annak ellenére, hogy viszonylag keveset szólal meg a férfi a regényben, a főhősnő nézőpontjából könnyen meg tudjuk ítélni a jellemét. Mivel Elinor elméje az a csatorna, amelyen keresztül a leírt események eljutnak az olvasóhoz, az empatikussága és a jó a megfigyelőképessége az ezredes mellett még különösen fontos a jövőbeni férjénél, Edward Ferrars-nál. Erre a két férfira tekinthetünk olyan karakterekként, akik az *értelem* normatív értékeit tükrözik, ám ellentétben Austen olyan későbbi főhőseivel, mint Mr. Darcy a *Büszkeség és balítélet*ben vagy Mr. Knightley az *Emmá*ban, Mr. Ferrars és Brandon ezredes nem rendelkeznek kellő erővel és lendülettel ahhoz, hogy hatékonyan ellensúlyozzák a társadalmi környezetüket átható önérdeket és a célszerűség iránti kicsinyes szenvedélyt. Elinor lencséjén keresztül viszont mi, olvasók pontosabban és méltányosabban tudjuk megítélni őket a regény szereplőinek döntőtöbbségénél.[577]

2. Az érzékenység demonstratívabb és hitelesebb szemléltetése az *Értelem és érzelem*ben

2.1 A józan ítélőképességű Elinor és a szenvedélyes Marianne

Az *Értelem és érzelem* főhősnőinek megértését gyakran magának a címnek a *megfejtéséből* próbálják kibontani a kritikusok, mondván, Elinor képviseli a történetben az *értelmet*, míg Marianne az *érzelmet*. A regény bizonyos aspektusaira úgy vélem, ez igaz is, viszont már a legelső fejezetben egyértelművé válik, hogy Elinor is érzelmes, csak kordában tartja az emócióit, és hogy Marianne is rendelkezik kellő értelemmel. Megítélésem szerint itt főként abban nyilvánul meg az, hogy Austen regényeiben kulcsfontosságú az arányosság,[578] hogy a főhősnőknek meg kell tanulniuk, hogy az emócióknak sem a túlzóan explicit kifejezése, sem a mindenki előtti elfojtása nem optimális. A következő rövid jellemzést olvashatjuk róluk:

> A módfelett értelmes, józan ítélőképességű Elinor, akinek tanácsa ily hatékonynak bizonyult, jóllehet csupán tizenkilenc esztendős volt, anyja bizalmasa lett, s gyakorta sikerült megfékeznie (…) Mrs. Dashwood lelkes buzgóságát (...). Elinor jószívű teremtés volt; természete gyengéd, érzelmei azonban erősek, ám tudta, miként uralkodjék rajtuk: ez oly tudomány volt, melyet édesanyjának még el kellett sajátítania, s melynek egyik húga eltökélten nem lesz birtokában soha.

[577] Shoben, Jr., 1982-1983, pp. 534-538
[578] Duffy, 1954, p. 288

> Marianne, képességeit illetően, sok tekintetben felvette a versenyt nővérével. Érzékeny, értelmes leány volt, de túláradó szenvedélyesség jellemezte: bánatában, örömében híján volt a mértékletességnek. Nagylelkűnek, szeretetre méltónak, érdeklődőnek ismerték; mindennek, csak megfontoltnak nem.[579]

Ehhez tenném hozzá azt, hogy Elinor tisztában van vele, hogy az ember társas lény, akinek bizonyos társadalmi elvárásoknak meg kell felelnie. Ebből fakad az, hogy tudja, ahhoz, hogy kialakuljanak a saját morális nézetei, meg kell tapasztalnia bizonyos érzelmeket, és érzelmi tudatossággal is rendelkeznie kell, mellyel kordában tartja az emócióit – hogy mit és mennyire mer nyilvánosan megélni.[580] A regény publikálása után 19 évvel megjelent *The Gentleman and Lady's Book of Politeness and Propriety of Deportment* című kötetében írja azt Elisabeth Celnart, hogy a helyénvaló magatartás az erkölcsösség és a kellem ötvözete. Ebből kifolyólag mind a csekélyebb élvezeteinket, mind a komolyabb feladatainkat irányítottan kell végeznünk, mindezt úgy, hogy egyszerre kell kellően ismernünk önmagunkat, és tiszteletben tartanuk mások jogait. A társadalmi kapcsolataink mindig befolyásolják az önbecsülésünket, ezért egyfajta harmóniára kell törekednünk közöttük. Azt is hangsúlyozza, hogy az udvariasság lelke a jó szeretete, maga az erényesség.[581] Elinor pedig megítélésem szerint erényesnek és udvariasnak is mondható. Őt a racionalitása és az önuralma nem teszi érzéketlenné és embertelenné, ezért is empatikusabb a húgánál,[582] ami a már említett indirekt beszédaktus miatt is fontos. Marianne csak a történet végére jut el oda, hogy önszántából szeretné fejleszteni az értelmét, és a nővéréről példát véve megfontoltabbá válni.

2.2 Marianne lemondása a kötetlen szabadságáról

Az előző fejezetben már kitértem rá, hogy *A Klastrom titká*ban Jane Austen olyan önreflektív narratív hangot üt meg benne, mely által a szentimentális és gótikus irodalmi alkotások paródiájaként is felfogható az a regénye.[583] Mindazonáltal az egész austeni életműre igaz, hogy az írónő szembement a 18. században elterjedtté vált szentimentális regények főhősnőivel, amit olykor úgy fejezett ki, hogy rájuk hajazó női karaktereket formált meg, de más irányba terelte a történetüket, mint ahova ezen regényekben kifutottak volna. Az *Értelem és érzelem*ben többek között Lucy Steele-re is jellemző a szentimentális megfogalmazás.[584] Mindazonáltal itt leginkább Marianne Dashwooddal figurázza ki Austen a szentimentális

[579] Austen, 2016a, p. 8
[580] Shoben, Jr., 1982-1983, pp. 534-538
[581] Celnart, 1833, pp. XIV-XV
[582] Shoben, Jr., 1982-1983, pp. 534-538
[583] Séllei, 2015, p. 43
[584] Van, hogy úgy fogadja Elinort: „az egész világon a leginkább önnel szerettem volna találkozni.” Lásd. Austen, 2016a, p. 230

hősnőket.[585] A szentimentális regények jellemzően a művészi tapasztalat és az értelem helyett a közvetlen élmény és az érzések utánzására törekszenek, úgy, hogy a *szív artikulálatlan nyelvének* felsőbbrendűségét állítják a társadalmi és irodalmi formák fortélyaival és az *artikulált elmével* szemben.[586] Úgy vélem, ez a tendencia valamelyest Marianne-nél is tetten érhető, aki annyira odáig van a versekért és azok szenvedélyes szavalásáért, hogy Edwardot is nehezebben kedveli meg a rideg felolvasásai és a földhözragadtabb személyisége miatt.[587] A norlandi otthonukból is szentimentálisan, hangos búcsúbeszéddel távozik:[588]

> Drága, drága Norland! (…) Meddig fogok bánkódni utánad? Mikor fogom magam másutt is otthon érezni? Ó, boldog ház, ha tudnád, mennyire szenvedek, midőn e helyről nézlek, ahonnan tán nem látlak többé soha! És ti, ti jól ismert fák! Ti mindig ugyanazok maradtok. Egy levelet sem hullattok költözésünk miatt, egy ágatok sem dermed mozdulatlanná, bár mi többé nem figyelhetjük! Nem; ti nem változtok; mit tudtok az örömről vagy bánatról, melyet okoztok, és ugyan mit éreztek meg a változásokról azokban, akik árnyatok alatt lépkednek![589]

Ez az idézet amellett, hogy a szövegkörnyezethez képest kirívóan érzelgős, egyben ironikussá is válik pár oldallal később, amikor új otthonukba érve, ahogy a testvéreivel „beléptek a házba, az emlékezés könnyei egykettőre fölszáradtak”.[590] Marianne utána sem siránkozik többé a tengerparti villájukhoz képest jóval kényelmesebb, nagyobb és pompásabb norlandi ház után. Ezzel is bizonyítva, hogy nincs igazi mély kötődése a helyhez, így a búcsúja inkább egy szentimentális szónoki előadás a részéről, mintsem szívhez szóló elköszönés. Ezzel szemben a nővére a maga csendességében nagyon is hiányolja Norlandet és Edwardot, akit hátrahagyott ott. Brandon ezredest leszámítva, a környezetükben lévők társaságában sem leli igazán örömét Elinor, mégis a húgával ellentétben udvariasan vesz részt minden velük való interakcióban.[591] Azért is kerül a két Dashwood-nővér olykor összetűzésbe egymással, mivel Elinor Marianne-nel ellentétben többnyire a racionalitás talaján marad – ebből is eredhet a már említett konvencionálisnak mondható elemzése a főhősnőknek.

Marianne rajongása a szentimentális regények iránt abban is megmutatkozik, hogy első perctől kezdve rajong Willoughby-ért, aki megjeleníti számára ezeknek a történeteknek a főhőseit.[592] Marianne azért is rajong Willoughby-ért, mivel számára csak a férfiéhoz hasonló

[585] Massei-Chamayou, 2022, p. 219
[586] Braudy, 1973, pp. 5-6
[587] Austen, 2016a, p. 17
[588] Austen, 2016a, p. 25
[589] Austen, 2016a, p. 25
[590] Austen, 2016a, p. 26
[591] Austen, 2016a, pp. 48-49
[592] Austen, 2016a, p. 39

elragadtatott élvezet nevezhető ízlésnek,[593] valamint annak is örül, hogy úgy tűnik, Willoughby hozzá hasonlóan nem ismer mértékletességet.[594] Ezekből fakadóan, amikor együtt vannak, a viselkedési normákat és illemszabályokat gyakran áthágják, nem törődve a környezetük rosszallásával. Míg *A Klastrom titká*ban Catherine a való élet tényeivel szemben mutat hiszékenységet, addig itt Marianne-t kulturális értelemben lehet tévútra vezetni,[595] főként Willoughby negatív hatására. A rossz befolyás és a nem megfelelő nevelés következményeire számtalan példát láthatunk Austen regényeiben. Az *Értelem és érzelem*ben különösen kiválik a nem megfelelő nevelés toposza: John Dashwood 2-3 év körüli fiáról azt olvashatjuk, hogy akaratos, pajkos és lármás.[596] A Middleton-gyerekek pedig kiválóan példázzák, hogy nem elég az, hogy velünk született képességeink legyenek, azokat fejleszteni kell ahhoz, hogy igazán hasznosuljanak. Ezen gyerekeket annyira elkényezteti az édesanyjuk, hogy emiatt nem tudják érvényesíteni, tanulással fejleszteni az adottságaikat.[597] Itt Rousseau-nak a már említett *Emil avagy a nevelésről* című szövegéből idéznék:

> Ha a többiek között magára hagynának valakit a születése pillanatától fogva, ő torzulna el a leginkább. Az előítéletek, a tekintély, a szükség, a példa, az összes társadalmi intézmények, melyeknek tengerében alámerülünk, megfojtanák benne a természetet, helyébe azonban semmit sem iktatnának. (…) Hozzád fordulok tehát, gondoskodó, gyengéd, anya (…). Ápold, öntözd a fiatal palántát, mielőtt elpusztulna![598]

Rousseau szavai alapján Mrs. Dashwood és Mrs. Middleton elmulasztják gyermekeik megfelelő plántálását. Bár Rousseau tesz olyan megjegyzést, hogy még mindig jobb, ha elkényezteti az anya a gyermekét, mintha megrontaná, de az előbbit is elveti.[599] Ezek következtében, amikor egy közös vacsorán vesz részt a két nő, „a hölgyeket mindössze egy téma foglalta le a kávé felszolgálásig: ez pedig nem volt egyéb, mint a korban egymáshoz közel álló Harry Dashwood és Lady Middleton második szülötte, William magasságának összevetése."[600] Tehát az anyukák nem tudnak a gyermekeik tényleges érdemeiről beszélgetést folytatni, mert ahhoz fejleszteniük kellett volna a velük született képességeiket. Bár a legfiatalabb Dashwood-lány nincs ennyire elkényeztetve, azt olvashatjuk róla, hogy:[601] „jóindulatú teremtés volt; ám mivel jócskán magába szívta Marianne érzelmességét, értelmességből azonban kevesebbet, tizenhárom esztendősen nyilvánvalóan nyomába sem ért

[593] Austen, 2016a, p. 18
[594] Austen, 2016a, p. 40
[595] Aproberts, 1975, p. 362
[596] Austen, 2016a, p. 6
[597] Aproberts, 1975, pp. 362-363
[598] Rousseau, 1997, p. 7
[599] Rousseau, 1997, p. 7
[600] Austen, 2016a, p. 199
[601] Aproberts, 1975, p. 363

érettebb korú nővéreinek."[602] Mindazonáltal jó képességű gyermekről van szó, így ha jó nevelést kap a továbbiakban (is), akkor ott a potenciál, hogy a veleszületett képességeit a regény más gyermek karaktereihez képest jobban tudja majd kamatoztatni. Azt is írja Rousseau, hogy:

> A nevelés első szakasza a legfontosabb, és ez az első szakasz tagadhatatlanul a nők feladata. (…) Mindig a nőkhöz beszéljetek tehát, (…) mindig nagyobb a befolyásuk rá, az eredmény is jóval inkább érdekli őket, hiszen a legtöbb özvegy úgyszólván ki van szolgáltatva gyermekeinek, s ilyenkor alaposan megérzi nevelési módja jó vagy rossz hatását.[603]

Ez alapján azzal is magyarázhatjuk, hogy John Dashwood semmilyen anyagi támogatást nem biztosít a Dashwood-lányoknak és az édesanyjuknak (mint azt majd látni fogjuk), hogy a nő nem a vérszerinti anyja, így nem teljesen a nő nevelte fel, és érzelmileg sem kötődik annyira hozzá.

Fontosnak tartom itt azt, hogy Elisabeth Celnart kortárs nevelési kézikönyve alapján egy udvarias ember egyszerre kellően ismeri önmagát és tiszteli mások jogait. Kiemelném még a szövegből azt a meglátását, hogy a szenvedélyesebb emberek, akikre túlzó öröm, vagy éppen nagy depresszió jellemző, akik a dühüket, a szerelmüket és a féltékenységüket hajlamosak mértéktelenül kifejezni, általában képtelenek a viselkedési normák betartására.[604] Ez alapján a nővérével szemben Marianne nem mondható udvariasnak. Továbbá a kézikönyvében azt is hangsúlyozza Celnart, hogy akkoriban fontos volt, hogy minél több társadalmi interakcióban vegyen részt valaki és igyekezzen elfogadni mások jó tanácsait, hiszen ez segítette abban, hogy udvariassá váljon. Azt is nyomatékosítja, hogy az volt a legnagyobb titka annak, hogy valaki (szinte) sohasem vallott kudarcot megfelelő viselkedés tekintetében, hogy mindig szándékában állt helyesen cselekednie, melyhez Celnart szerint fontos volt a pontos megfigyelés. Ezen személyek hibái gyakran meggondolatlanságból és naivitásból származtak, melyek megbocsájthatóvá tették azokat.[605] Willoughby és Marianne udvariatlan viselkedésénél azonban még a jó megfigyelőnek mondható Elinor is kissé vak: könnyelműen azt hiszi, húga azért viselkedik szemtelenül kihívóan, amikor a férfival van, mert titkon jegyesek.[606]

Marianne illetlen viselkedése megítélésem szerint azért is érdekfeszítő része a történetnek, hiszen Brandon ezredes kezdetben éppen azzal érdemli ki a lány tiszteletét, mennyivel

[602] Austen, 2016a, p. 8
[603] Rousseau, 1997, p. 7
[604] Celnart, 1833, pp. XIV-XV
[605] Celnart, 1833, p. XVII
[606] Easton, 1993, p. 117

visszafogottabb magatartású, mint a környezetükben lévő közönségesebb emberek.[607] Amikor Elinor számon kéri a húgán a Willougbhy-val együtt tanúsított szégyenteljes magatartását, Marianne válaszából úgy tűnik, tudja, hogy a társadalmi normák alapján hogyan kellene viselkednie, de nyíltabb és közvetlenebb annál, minthogy így tegyen.[608] Pár oldallal később azt olvashatjuk, hogy:

> A fesztelen magatartást nem tartotta szégyennek; úgy vélte, az önmagában nem kifogásolható érzelmek megfékezésén iparkodni szükségtelen erőfeszítés, ilyenformán a józanész szégyenteljes módon alárendeltje lenne a megszokott, téves nézeteknek. Willoughby hasonlóképp vélekedett. (…) Viselkedésük természetesen nevetség tárgya lett, ám a nevetés nem szégyen, és szemlátomás aligha bosszantotta őket.[609]

Tehát Marianne tévesen azt hiszi, azzal vétene a józan ész ellen, ha betartaná a társadalmi normák elvárását, és az sem érdekli, hogy nevetség tárgyává válnak Willoughby-val. Kant azt írja *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből* című szövegében, hogy természetünkből adódóan kedvelnénk a kötetlen szabadságot, de szükséges, hogy kényszer útján ezt megakadályozzuk, mert a hajlamaink miatt képtelenek lennénk vad szabadságban sokáig egymás mellett élni. Egy polgári egyesülés keretein belül viszont kamatoztatni tudjuk a hajlamainkat. Így létrejöhet a kultúra és a művészet is mint a társiatlan társiasságunk gyümölcse.[610] Marianne-nek is le kell tudni mondania a kötetlen szabadságáról és bizonyos hajlamainak nemet kell tudni mondania ahhoz, hogy ne legyen nevetség tárgya, ne tűnjön kulturálatlannak, és ne kelljen a testvérének szégyenkeznie miatta ismerőseik előtt.

Mindezt azért is tartottam kiemelendőnek, mivel a szentimentális regényekre jellemző, hogy támadják a nagyobb szociális életet élő, intelligens nőket, azok javára, akik elzárkóznak a nyilvánosság elől, és akikre inkább családi odaadás és lelki mélység jellemző.[611] Marianne úgy tűnik, az előbbi nők táborát erősíti, ebből is látszik, hogy szembement Austen ezen regények megszokott női karaktereivel. Bár bőven van hova fejlesztenie Marianne-nek a műveltségét, tizenhat-tizenhét éves létére olvasott és kiválóan zongorázik is. Az utóbbi azért is fontos, hiszen Mary Wollstonecraft a *Thoughts on the Education of Daughters* című szövegében hangsúlyozza, hogy a fiatal lányok oktatását tekintve nagyon fontos a zenetanulás elsajátítása.[612] Míg Marianne-t az irodalom lelkes befogadóként érdekli, addig a zongorázás aktív szenvedélye. Mikor először találkozik a nála tizenhat évvel idősebb Brandon ezredessel,

[607] Austen, 2016a, p. 32
[608] Austen, 2016a, p. 43
[609] Austen, 2016a, pp. 47-48
[610] Kant, 1980b, pp. 62-65; 70
[611] Braudy, 1973, pp. 5-6
[612] Wollstonecraft, 1787, pp. 57-60

a férfi az egyedüli a társaságból, aki töretlen odafigyeléssel hallgatja azt, hogy a korához képest milyen kimagasló hangszeres tudással és elragadottsággal játszik a lány.[613]

Míg *A Klastrom titká*ban Catherine az élénk fantáziájával számos dologba beleképzel olyasmit, amellyel egy gótikus regényben találkozna a hősnő, addig Marianne azáltal, hogy a szentimentális regény- és versirodalom kedvelője, hajlamos túlromantizálni a hétköznapok eseményeit és a Willoughby-hoz fűződő kapcsolatát (ezért sem hiszi, hogy létezik második szerelem). Ahhoz, hogy helyén tudja kezelni a való élet adta lehetőségeket, személyeket, éppen Willoughby árulása szükséges, és hogy az azt követő letargiáját átvészelje, majd belássa, a férfi csak a saját boldogságával törődött, az övét sohasem tűzte ki céljául, ellenben az ezredessel. Továbbá Marianne-nek szembe kell néznie a saját hibáival. Mindezek következtében látja be, hogy létezhet második szerelem, amely az ezredessel az ő esetükben pont az első szerelmük során elkövetett hibáik miatt több eséllyel tud hosszú távon kitartani.

2.3 Elinor mint az első morális fölénnyel rendelkező Austen-hősnő

Az Austen-regényekben a főhősnőknek és a főhősöknek rendre jellemfejlődésen kell keresztülmenniük, ám a progressziójuk mértéke és iránya eltérő. A főhősnőket két csoportra különíteném: vannak éretlenebbek, kiforratlanabbak (Catherine, Marianne, Elizabeth, Emma), akiknek így nagyobb ívet mutat a fejlődésük; míg vannak, akik komolyabbak, megfontoltabbak és olykor tapasztaltabbak is (Elinor, Fanny, Anne). Az utóbbiaknak nem morális szempontból kell változtatniuk a jellemükön, hanem azt kell megtanulniuk, hogyan tudják jobban érvényesíteni erényeiket, hogy így a környezetükben lévők tanulhassanak tőlük.

Bár azt olvashatjuk a regény legelején, hogy az édesanyja „elképzelni sem tudta, hogy Elinor érdemeit ne ismerné el bárki, aki ismeri”,[614] úgy vélem, ironikusan a regény nagy részében ő sem értékeli kellően a legidősebb lánya szeretetreméltó jellemét és az övénél józanabb ítélőképességét. Talán azért sem, mert Marianne az a gyermeke, akivel a leginkább hasonlítanak egymásra.[615] Akinél Elinor nem a kora miatt annyival érettebb gondolkodású (mindössze három évvel idősebb), hanem jelleméből fakadóan. Ezt bizonyítja, hogy az édesanyjuknál is jóval megfontoltabban kezeli azt a pénzügyi helyzetet, amelybe apjuk halála után jutnak. Ez példázhatja, MacIntyre azon megállapítását, hogy Austen regényeiben értesülünk arról, honnan ered a főszereplők jövedelme.[616] Austen már a regény legelején

[613] Austen, 2016a, p. 18
[614] Austen, 2016a, p. 15
[615] Austen, 2016a, p. 8
[616] MacIntyre, 1999, p. 320

összefoglalja, hogyan vette magához annak idején Mr. Dashwoodot a nagybátyja, a birtok korábbi tulajdonosa, és hogy milyen végrendeletet írt a haldokló nagybácsi, mely ide vezetett:

> Az öregúr nem volt annyira igazságtalan vagy hálátlan, hogy ne unokaöccsére hagyja a birtokot; azonban oly feltételekkel adta neki, melyek az örökség értékét nagyjából a felére csökkentették. Mr. Dashwood inkább felesége és leányai miatt kívánta volna az örökséget, mint maga és fia érdekében; ám a birtok fiára szállt, és fiának fiára, egy négyéves gyermekre, oly módon, hogy Mr. Dashwood-nak nem állt módjában gondoskodni azokról, akik a legdrágábbak voltak számára, s akiknek a legnagyobb szükségük is lett volna erre, mert a birtokot megterhelni és értékes erdeit eladni nem lehetett. Az egész örökséget arra a fiúcskára kötötték le, aki szüleivel időnként ellátogatott a kastélyba, és a két-három éves gyermekek szokásos vonzerejével megnyerte magának nagybátyja szívét. (…) A birtok ura mindazonáltal nem akart szívtelen lenni, s a három leány iránti szeretete jeleként fejenként ezer fontot hagyott rájuk.
> Mr. Dashwood először keserű csalódottságot érzett, azonban derűs, bizakodó természete volt, és érthető módon remélte, hogy sokáig él még, s ha takarékos életmódot folytat, jelentős összeget tehet félre a birtok máris tekintélyes jövedelméből, miközben uradalmát fejlesztheti. Ám a szerencse, mely oly sokára érkezett, csupán egy esztendőre szegődött mellé. Ennyivel élte ugyanis csak túl Mr. Dashwood a nagybátyját; s mindössze tízezer font maradt özvegyére s leányaira nagybátyja hagyatékával együtt.[617]

Mrs. Dashwood kezdetben sopánkodik és tehetetlenül áll a helyzet előtt, majd irracionálisan drága házat szeretne maguknak bérelni,[618] így Elinor (segítőkész férfirokon híján) a kezébe veszi az ügyeik igazgatását. Ő ésszerűen azonnal elfogadja a tényt, hogy bár az apjuk kérte Johnt, hogy támogassa őket,[619] mivel nem írtak erről szerződést, és a törvény sem kötelezi a férfit a női rokonainak eltartására,[620] így abból a helyzetből kell kihozniuk a legtöbbet, melybe akaratlanul kerültek. Hangsúlyoznám, hogy Elinor ebben az időszakban gyászolja az édesapját, valamint fel van háborodva, amiért a bátyjáék még a gyászidőt sem várják meg, máris beköltöznek hozzájuk, és így hirtelen megtűrt vendégekké válnak az otthonukban.[621] Mindazonáltal nem adja át magát ezeknek az emócióknak, helyette méltóságteljesen tűri a kialakult helyzetet. Ezzel szemben az édesanyja és Marianne: „A kínzó lelki fájdalmat, mely kezdetben úrrá lett rajtuk, szántszándékkal újraélesztették, s egyre csak táplálták”.[622]

Elinor kiválóan példázza, hogy az austeni hősnőknek ahhoz, hogy kiteljesedhessenek nőkként, majd feleségekként, megbízhatónak és hozzáértőnek kell lenniük gazdasági kérdésekben.[623] Ez Austen két legkomolyabb főhősnőjénél, a *Meggyőző érvek* Anne-jénél és

[617] Austen, 2016a, p. 6
[618] Austen, 2016a, p. 14
[619] Austen, 2016a, p. 6
[620] Perry, 2009, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol30no1/perry.html Utolsó letöltés: 2023. 11. 03.
[621] Austen, 2016a, p. 8
[622] Austen, 2016a, p. 8
[623] Massei-Chamayou, 2022, p. 212

itt Elinor-nál a leginkább tetten érhető. Az ő szigorú anyagi megszorításaik kellenek ahhoz, hogy fenn tudják tartani magukat a családjukkal. Bár Anne képtelen kellően visszafogni a családja költekezését, így annyira eladósodnak, hogy bérbe kell adniuk az otthonukat, Elinor sikeresebben veszi kézbe az újdonsült tengerparti villájuk vezetését és az anyagi helyzetük igazgatását. A két hősnő helyzete némileg eltér egymástól: Anne-nek a hivalkodást kedvelő édesapját és nővérét kellene visszafognia a költekezésben, míg Elinornak a jómódból, de kevésbé kirívó fényűzésből majdhogynem szegénnyé vált családtagjait kell ránevelnie arra, hogy innentől kezdve alaposabban át kell gondolniuk, mire adnak ki pénzt. Bár Elinor is rendre vitatkozik a testvéreivel és az édesanyjával, jobban tudja érvényesíteni a nézeteit, mely esszenciális ahhoz, hogy boldogulni tudjanak. Mikor a történet elején azt mondja, a boldogság függ a vagyoni helyzettől, a következő beszélgetés zajlik le közte és idősebb húga között:

> – Elinor, szégyelld magad! – tiltakozott Marianne. – A pénz csak akkor boldogíthat, ha más nem adhat boldogságot. Ami engem illett, számomra kielégítő anyagi helyzeten túl nem okozhat igazi megelégedést.
> – Talán el is érkeztünk ugyanahhoz a ponthoz – felelte Elinor mosolyogva. – Merem állítani, hogy a *te* kielégítő anyagi helyzeted és az *én* vagyonom nagyon is hasonlít; s megállapodhatunk abban, hogy ezek nélkül, ahogy ma halad a világ, bizony hiányozna a külső kényelem. A te eszméid nemesebbek, mint az enyémek. Lássuk csak, mit értesz kielégítő anyagi helyzeten?
> – Úgy évi ezernyolcszáz-kétezer fontot, *ennél* többet nem. (…)
> – *Kétezer* fontot! *Ezer* font az én vagyonom! Sejtettem, hogy ez lesz a vége.
> – És még évi kétezer font is nagyon szerény jövedelem – tette hozzá Marianne. – Egy család nem tud megélni kevesebből. Bizonyos vagyok benne, hogy elvárásaim nem túlzottak. Megfelelő háztartást szolgákkal, egy hintóval, talán kettővel, meg vadászlovakkal kevesebből nem lehet fenntartani.[624]

Úgy vélem, itt is megmutatkozik az, amit MacIntyre-nél olvashatunk az austeni iróniáról:[625] Marianne azáltal, hogy amellett próbál érvelni, a pénz nem fontos a boldogságához, éppen azt bizonyítja, hogy számára nagyon is az.[626] Míg Elinor, ekkor is a realitás talaján maradva gondolja úgy, hogy bizonyos anyagi biztonság nélkül nem lehet az ember igazán boldog. Ezt értelmezhetjük úgy, hogy ő maga, még ha nem is boldogtalan, jóval gondterheltebb, mióta ő felügyeli szerény anyagi körülményeiket. Mindez viszont megtérülni látszik: azáltal, hogy megvon kevésbé fontos dolgokat a családjuktól,[627] éppen azt teszi lehetővé, hogy ne kelljen a kelleténél többet nélkülözniük az esszenciálisabb dolgokból. Kant azt írja *Az ítélőerő kritikájá*ban, hogy a kultúra előrehaladási folyamatának tetőpontja a luxus, amikor olyan

[624] Austen, 2016a, pp. 79-80
[625] MacIntyre, 1999. p. 325
[626] Brandon ezredes személyében olyan férjre talál, akinek éppen 2000 fontos jövedelme van.
[627] Például, hogy saját hintójuk, lovaik és nagy létszámú személyzetük legyen. Lásd. Austen, 2016a, p. 24

ragaszkodás alakul ki a nélkülözhető dolgok iránt, mely a nélkülözhetetleneknek rovására megy.[628] Ezt sikerül Elinornak megakadályozni a családjukban. A következő idézet is úgy hiszem, ezt bizonyítja, és nyomatékosítja a két idősebb lánytestvér különböző jellemét:

> Marianne rendkívüli örömmel számolt be arról, hogy Willoughby egy lovat ajándékozott neki. (...) Marianne-nek eszébe sem jutott, hogy anyja terve között nem szerepelt a lótartás – s ha meg is változtatná szándékát, és az ajándék mellett dönt, vásárolnia kell egyet a szolgának is, és tartania egy lovászt, hogy meglovagolja, mit több, építenie kell egy istállót a lovaknak –, hanem habozás nélkül elfogadta az ajándékot. (…)
> A világért sem volt hajlandó felébredni a boldogító álomból, megérteni a helyzet szomorú valóságát, s egy ideig vonakodott meghajolni előtte.[629]

Ez is mutatja, hogy a szentimentális irodalmi műveken szocializálódott Marianne-t a jóval szerényebbé vált életkörülményeik sem terelik racionálisabb vizekre. Emellett arra is utalhat a jelenet, hogy Elinor nem terheli a kelleténél jobban a húgát a financiális problémáikkal. Bár enélkül is tisztában van vele a középső Dashwood-lány, milyen kevés jövedelemből kell megélniük, de ezt úgy tűnik, egy vadregényes helyzetnek éli meg, főleg Willoughby bátorítása miatt. Mintha nem akarna a fantáziája védőburkából szabadulni, és Elinor is csak annyira terelgeti a realitás felé, amennyire szükségesnek érzi azt. Ha erőteljesebben tenné mindezt, akkor sok eséllyel Marianne ellenállásába ütközne. Ennél a jelenetnél viszont addig győzködi a húgát, míg az be nem látja, hogy nem tarthatják meg az ajándék lovat. [630]

A szememben Elinor gazdasági rálátása nyilvánul meg abban is, hogy miután a történet végén a jövendőbelijét, Edwardot kitagadják a családi öröklésből, azt olvashatjuk, hogy: „egyiküket sem vakította el annyira a szerelem, hogy azt képzeljék, évi háromszázötven font elláthatja őket az élet minden kényelmével”.[631] A korábbi családi helyzetük alapján Elinor talán még jobban át is látja, milyen szegényes, lemondásokkal teli életük lenne így.

2.4 Marianne tudatlanságának mérsékelése

Bár valamennyi Austen műben fontos szerepet játszik a szerelem a karakterek jellemfejlődésében, az *Értelem és érzelem*ben az az érdekes helyzet áll fent, hogy alig olvashatunk párbeszédeket a Dashwood-lányok és a jövőbeni férjeik között. Igaz, Marianne sokat találkozik Brandon ezredessel, de miután rájön, hogy a férfi szerelmes belé, alig kommunikál vele, inkább az illemszabályokat is megsértve, csak Willoughby-val foglalkozik. Tehát ebben az Austen-regényben a többihez képest kevesebb hangsúly kerül a szerelmi

[628] Kant, 2003a, p. 354
[629] Austen, 2016a, pp. 51-52
[630] Austen, 2016a, p. 52
[631] Austen, 2016a, p. 315

viszonyokra, sokkal inkább a Dashwood-család kapcsolatára, azon belül is a két idősebb lánygyermek kötelékére koncentrál a történet. A románcaik viszont annyiban mindenképp szignifikánsak, hogyan élik meg a saját csalódásukat, és azok hogyan fogják a fejlődésüket eredményezni, valamint, hogy ezek következtében miként lesz szorosabb a testvéri kapcsolatuk. Itt szeretném folytatni az előbbi konfrontációját a Dashwood-lányoknak:

> Elinor aztán bátorkodott kétségbe vonni, vajon illendő-e elfogadni efféle ajándékot egy olyan férfitól, akit ily kevéssé vagy legalábbis nem régóta ismer. Ez már túl sok volt.
> – Tévedsz, Elinor – válaszolta hevesen Marianne –, ha azt feltételezed, hogy kevéssé ismerem Willoughbyt. Valóban nem ismerem régóta, mégis, sokkal jobban ismerem, mint bárki mást a világon, kivéve téged és a mamát. Nem az idő és nem is a találkozások száma határozza meg a meghittség mértékét: egyedül a hajlandóság.[632]

Igaza van Marienne-nek, de megint csak MacIntyre-re támaszkodva úgy tűnik, ironikusan nem úgy, mint ahogy azt ő hiszi: idővel kiderül, hogy sokkal kevésbé ismeri Willoughby-t, mint azt gondolja. Ellenben igaz rá, hogy azért sem tudja a számtalan találkozásuk ellenére se igazán megismerni az ezredest, mert nem hajlandó kellően figyelni rá, eleget beszélgetni vele érdemben. A történet végéig nem becsüli a férfi jóravaló tulajdonságait.

Aznap, amikor Willoughby meg akarja kérni Marianne kezét, a nagynénje kitagadja a férfit a családi örökségből, így ő tehetős feleség után néz.[633] Igaz, expliciten nem vall szerelmet a lánynak, de egyértelműen úgy tesz, hogy azt éreztesse vele, hogy szereti. Erre a legfélreérthetetlenebb példa az, amikor vág a hajából egy tincset, amit Margaret Dashwood meglát, és a tizenhárom éves gyermek számára is egyértelmű, hogy ez a jegyességüket jelképezi.[634] Míg Elinor csak sejti, addig Brandon ezredes tudja, hogy a férfi milyen rossz hatással lenne Marianne-re, ha összekötnék az életüket. Emiatt is tekinthetünk Brandonra Mr. Knightley előképeként, hiszen az utóbbi is végigasszisztálja, hogyan tereli Mr. Churchill rossz irányba Emma jellemének alakulását. Ráadásul mindkét esetben olyan férfiakról van szó, akik korban és habitusban is közelebb állnak a főhősnőkhöz, mint a jövendőbeli férjeik.

Úgy vélem, az egyik londoni bálon is kiütközik, hogy a jó modor és az illemszabályok betartása nem fontos Marianne-nek, hiszen szinte kiköveteli, hogy a viszontlátás örömére kezet fogjon vele az ekkor már jegyes Willoughby.[635] Bár akkoriban a táncolásnál és a

[632] Austen, 2016a, p. 52
[633] Austen, 2016a, pp. 273-274
[634] Austen, 2016a, p. 53
[635] Austen, 2016a, pp. 149-150. Willoughby rangján alul házasodik Sophia Grey-jel, a nő 50000 fontos hozományáért, melynek az éves bevétele 2500 font. Ehhez képest Willoughby birtoka évi 600-700 fontot hoz, melyből agglegényként nem tud megélni. Az Austen női karakterei között páratlan hozománnyal rendelkező Sophia nincs rákényszerülve, hogy olyan férfihoz menjen feleségül, akiről tudja, hogy mást szeret. Egy nincstelenhez is mehetne: a vagyona mindkettőjük számára elegendő jövedelmet biztosítana. Ám pont a pénze miatt lesz az önző, erkölcstelen Willoughby áldozata (még ha így egy kereskedő lányaként feljebb lép a

lánykérésnél is a férfiaké volt az aktív szerep, a kézfogásnál a nő joga volt odanyújtani a kezét a férfinak, sőt eltulajdonításnak minősülhetett, ha egy férfi engedély nélkül ragadta meg, majd rázta meg egy hölgy kezét. Akkor viszont, ha egy nő felajánlotta a kezét egy úrnak, a férfi köteles volt azt elfogadni. Ennek fényében nézzük a következő idézetet:

> – Uramisten, Willoughby, mit jelentsen ez? (…) Nem akar kezet fogni velem?
> Willoughby ez elől már nem térhetett ki, de Marianne érintése szemlátomást kellemetlen volt számára, mert csak egy pillanatra fogta meg a kezét, s közben nyilvánvalóan zavarával küzdött. (…)
> – De nem kapta meg a leveleimet? – kiáltotta Marianne heves aggodalommal. – Biztosra veszem, hogy itt valami félreértés lehet, borzasztó félreértés. Mit jelenthet ez? Mondja meg, Willoughby, az isten szerelmére, mondja meg, mi a baj?
> A fiatalember nem válaszolt, arcszíne elváltozott, s zavarodottsága visszatért; s mintha azzal, hogy elkapta a pillantását annak a hölgynek, akivel az imént beszélgetett, erőt vett volna magán, visszanyerve lélekjelenlétét így felelt:
> – Igen, abban az örömben lehetett részem, hogy megkaphattam a városba érkezésük hírét, melyről volt kegyes értesíteni – majd kurtán biccentett, és sietve elfordult, hogy csatlakozzék társnőjéhez.[636]

Valójában a legnagyobb félreértés ebben a helyzetben Marianne tagadásából ered: képtelen elfogadni azt, hogy a férfi nem tud számára megfelelő magyarázattal szolgálni a felé tanúsított közönyére. Annak ellenére viszont, hogy Willoughbyt látványosan rosszul érinti mindez, így egy másodpercnél tovább nem is fogja a lány kezét,[637] a gesztust magát nem tagadhatja meg tőle. Tehát az előbb említett női előjogát ki tudja használni Marianne, még ha nem is azt éri el vele, amit szeretne. Austen *Emma* című regényében azt olvashatjuk, hogy: „Mindig a hölgy joga, hogy megállapítsa, milyen közeli az ismeretség."[638] Marianne-t ettől az úgynevezett *jogától* megfosztja Willoughby. Elisabeth Celnart a nevelési kézikönyvében hangsúlyozza, hogy akkoriban egy úriember nem hagyhatott ott egy hölgyet, akivel beszélgetést folytatott; mindig a nőnek kellett véget vetnie a társalgásnak.[639] Ezt az illemszabályt is megsérti Willoughby, amikor kurtán biccent, majd sietve csatlakozik a mennyasszonyához. Elinor megfigyelése alapján pedig a férfin látszik a lelkifurdalás, amiért helytelenül viselkedik.[640]

Számomra ezt a jelenetet az teszi igazán ironikussá, hogy a regény első felében Willoughby fejezi ki a legexplicitebb módon azt, mennyire értékeli Marianne szabad szellemét. Ekkor viszont pont a lány ezen tulajdonsága, valamint feltételezhetőleg a férfi

---

társadalmi ranglétrán a földbirtokos arisztokraták közé). Marianne-t pedig ironikusan a szegénysége védi meg a Willoughby-val kötendő násztól.

[636] Austen, 2016a, pp. 149-150
[637] Austen, 2016a, p. 149
[638] Austen, 1977, p. 182
[639] Celnart, 1833, p. 56
[640] Austen, 2016a, pp. 150-151

korábbi biztatása és felé tanúsított közvetlen viselkedése az, mely miatt a Dashwood-lány gondolkodás nélkül hozza magukat ilyen kellemetlen helyzetbe. Ezért is tartom olyan fontosnak azt, hogy rossz irányba formálja a jellemét a férfi a lánynak. Itt visszautalnék arra a megállapításomra, hogy az Austen-regények számos cselekményszála olyan társasági összejöveteleken bontakozik ki, mint például egy bál. Kulcsfontosságú, hogy a szereplők ilyenkor mennyire felelnek meg a szigorú elvárásoknak és magának a jó modornak, hiszen ettől is függ, hogy kit fogad be az adott társaság a köreibe, és kit nem. Ezen felül pedig megerősíti a társadalmi hierarchiát és a közösség identitását is.[641] Bár Willoughby udvariatlanul és ridegen lép fel a kiragadott idézetben, Marianne az, aki a férfi menyasszonyának a szemében úgy tűnhet, a társadalmi hierarchiának egy alacsonyabb fokán helyezkedik el, a jó modor és az illemszabályok betartásának elmarasztalása miatt.

A fiatalabb Dashwood-lány nem tétlenkedik, hazaérve máris levelet ír Willoughby-nak, és az említett tincsvágás jelentősége ekkor válik igazán szembetűnővé, amikor is a levelében kéri a férfit, hogy adja vissza neki a haját.[642] Ez szimbolizálja, hogy minden romantikus kapcsolat felfüggesztésre kerül közöttük, és ettől kezdve követhetjük végig Marianne jellemfejlődését. Bár ekkor sem szedi azonnal össze magát, hanem ismét túlzott szentimentalizmus jellemző rá. Ez eredményezi a legérzéketlenebbnek mondható megnyilvánulását a nővérével szemben:

> – Szegény, Elinor! Mekkora szomorúságot okozok neked!
> – Azt kívánom – felelte Elinor –, bárcsak *tehetnék* valamit, amivel megvigasztalhatnálak.
> (…) – Ó, Elinor, oly boldogtalan vagyok! – s szavai könnybe fúltak.
> Elinor nem nézhette többé némán túlcsorduló fájdalmát.
> – Végy erőt magadon, drága Marianne – kérlelte –, ha nem akarod megölni magad, és mindazokat, akik szeretnek. Gondolj a mamára; gondolj gyötrelmére, amíg *te* szenvedsz; az ő kedvéért erőt kell venned magadon. (…)
> – Ó, könnyű azoknak önuralomról beszélni, akik nem bánkódnak! Boldog, boldog Elinor, *te* nem tudhatod, milyen kínokat élek át!
> – Ne nevezz *engem* boldognak, Marianne! Ó, ha tudnád!... És hihetsz-e annak, amíg téged ily boldogtalannak látlak?
> – Bocsáss meg, bocsáss meg! – s hevesen átölelte nővérét. – Tudom, hogy részvéttel vagy irántam, ismerem szíved; de te mégis… te boldog vagy, hisz Edward szeret téged. Ó, ugyan mi dönthetne romba egy ilyen boldogságot?
> – Sok-sok körülmény – felelte komolyan Elinor.[643]

Ki szeretném emelni, hogy a Marianne-re jellemző szentimentális nyelvezeten túl milyen szépen reprezentál ez a párbeszéd két fontos dolgot. Az egyik az, Marianne mennyire nem képes olykor túllátni a saját fájdalmán, ezért azt hiszi, hogy ha ekkor bármi el is szomoríthatja

[641] Martin, 2006, p. 200
[642] Austen, 2016a, pp. 152-155
[643] Austen, 2016a, pp. 156-157

a nővérét, az csakis az iránta érzett sajnálata lehet. Érdekes ellentmondásként fedezhetjük fel nála, hogy mintha abból fakadna az érzékenysége, mennyire képes figyelmen kívül hagyni mások érzékenységét.[644] Továbbá ez a jelent azt is bemutatja, hogy Elinor úgy el tudja rejteni a hetek óta tartó gyötrelmét, hogy tulajdon húga – aki egy napot sem tölt nélküle a regény cselekménye alatt –, sem veszi ezt észre rajta. Ezek ráadásul össze is kapcsolódnak: Marianne jobban átláthatna Elinor álcáján, ha nem lenne annyira önközpontú és szentimentális. A szememben azt bizonyítja, hogy az idézet jelenet egy pontján Elinor is átvált szentimentális megfogalmazásra, hogy ő jól ismeri a testvérét; tisztában van vele, hogyan tudnak a szavai a leginkább célba érni nála.[645] Az, amikor rájön Marianne, hogy a nővére négy hónapon át őrzött egy fájdalmas titkot, úgy hiszem, felfogható számára egy kijózanító pofonként.

> – Ó, Elinor! – kiáltotta. – Örökre meggyűlöltetted velem önmagam! Mily kegyetlen voltam veled! Veled, ki egyetlen vigaszom voltál, ki velem viselted boldogtalanságomat, és láthatóan csak miattam szenvedtél! És ez az én hálám? Csak így viszonozhatom neked? Érdemed hangos szóval vádol engem, ezért próbáltam semmibe venni.[646]

Ezután kezdi el igazán megvizsgálni a tetteit Marianne, és idővel eljut arra az elhatározásra, hogy innentől kezdve a nővére viselkedése lesz az irányadó számára.[647] Ez is bizonyítja, hogy Elinor azon austeni hősnők egyike, akik a történetük kezdetétől fogva szilárd jellemmel rendelkeznek, és azt kell megtanulniuk, hogy jobban érvényesítsék az erényeiket, hogy így a környezetükben lévők tanulhassanak tőlük. Az *Értelem és érzelem*ben egyértelműen Marianne az, aki a legtöbbet tanul Elinortól. Nem sokkal az előző idézet után azt olvashatjuk, hogy:

> Marianne-t pedig hamarosan cserbenhagyta a bátorsága, amint arról a tárgyról próbált beszélni, mely miatt csak még elégedetlenebb volt önmagával, mint valaha, hisz szükségszerűen adódott az összehasonlítás Elinor magatartása és az övé között. Érezte az összehasonlítás súlyát; ám nem úgy, miként nővére remélte, hogy ezúttal erőfeszítésre késztetné; a folytonos önvád fájdalmát érezte, és keservesen bánta, hogy ez idáig nem vett erőt magán; de ez csupán a bűnbánat gyötrelme volt, a javulás reménye nélkül. Lelke olyannyira elerőtlenedett, hogy még a jelenlegi erőfeszítést is lehetetlennek tartotta, s e gondolat csak még inkább elcsüggesztette.[648]

MacIntyre megemlíti *Az erény nyomában*, hogy Austennél „C. S. Lewis helyesen hangsúlyozta erkölcsszemléletének mélyen keresztény voltát”. Itt a 20. századi gyermekfantasy író, teológus, irodalomtörténész Lewis-nak *A Note on Jane Austen* című

[644] ApRoberts, 1975, pp. 360-361
[645] Említi az édesanyjukat, akire a habitusát tekintve nagyon hasonlít a húga. Továbbá olyat is mond, hogy: „Ha nem akarod megölni magad, és mindazokat, akik szeretnek”. Lásd. Austen, 2016a, p. 156
[646] Austen, 2016a, p. 223
[647] Austen, 2016a, p. 294
[648] Austen, 2016a, p. 229

esszéjére gondolhat, melyben többek közt kifejti a fenti idézetről, hogy Marianne ráeszmélése ezekre (és a korábbi hibái) erkölcsi és intellektuális hiányosságairól is tanúskodnak. Kiemeli Lewis, hogy a kiragadott rész szóhasználata eltér a regény egészétől, azáltal, hogy mintha expliciten kifejezné az írónő etikai álláspontjának vallási hátterét.[649] Például a „bűnbánat gyötrelme" (*torture of penitence*)[650] kifejezés is szerinte erre utal.[651]

Később, az immáron egészséges Marianne még inkább törekszik arra, hogy „észszerű elfoglaltság és erényes önfegyelem"[652] legyen rá jellemző. Ez azonban még annyira új keletű elhatározás a részéről, hogy Elinor fél, ha beszámol neki Willoughby látogatásáról, „újból felkavarja Marianne lelkét, s ha csak egy időre is, de romba dönti a szorgos nyugalom szép ígéretét".[653] Willoughby esetében azon szentimentális álca mögött, melynek Marianne bedől, egy nőket kizsákmányoló, csábító férfi rejtőzik. Így a középső Dashwood-lánynak szembe kell néznie azzal, miként tud egy emberben megtestesülni a szexuális visszaélés, az agresszió és a kegyetlenség.[654] A korábbi viselkedéséhez képest sokkal érettebben és nyugodtabban vesz tudomást Willoughby múltjáról és valódi karakteréről.[655] Marianne-nek jobban fáj az, hogy csalódnia kell a férfi jellemében, mint az, hogy összetörte a szívét. Bár szüksége van pár napra, hogy megemésszе a hallottakat, idővel a mentális és testi egészsége is helyre jön. Marianne azáltal, hogy végül Brandon ezredes felesége lesz, három olyan kijelentésével is szembemegy, melyeket még a regény elején olvashatunk. Az egyik így hangzik:

> Nem lennék boldog egy olyan férfival, kinek ízlése nem egyezik minden pontban enyémmel. (…) Minél többet ismerek meg a világból, annál inkább meg vagyok győződve, hogy soha nem találkozom olyan férfival, akit igazán tudnék szeretni.[656]

Végül nem olyan férfihoz köti az életét, akinek az ízlése, a habitusa és a kora olyan közel lenne az övéhez, mint Willougbhy-nak volt, hanem valakihez, akivel pozitív hatással vannak egymásra – ezzel ismét párhuzamban állva Emmával és Mr. Knightley-vel. A második kijelentése, amellyel ellentétesen cselekszik Marianne, az, hogy csak egyszer eshet mindenki szerelembe.[657] A harmadik, hogy egy időben viszolyog annak a gondolatától is, hogy Brandon ezredes felesége legyen egy napon.[658] A regény zárófejezetében azt olvashatjuk, hogy:

[649] Lewis, 1964, p. 27
[650] Austen, 1896, p. 238
[651] Lewis, 1964, p. 27
[652] Austen, 2016a, p. 292
[653] Austen, 2016a, p. 292
[654] Easton, 1993, p. 118
[655] Austen, 2016a, pp. 297-300
[656] Austen, 2016a, pp. 17-18
[657] Austen, 2016a, p. 81
[658] Austen, 2016a, pp. 33-35

> Marianne Dashwood különleges sorsra rendeltetett. Meg kellett érnie, hogy felfedezze, eleddig hamis nézeteket vallott; s hogy viselkedésével ellenszegüljön életelveinek. Arra született, hogy túlélje a vonzalmat, mely „hajlott korában", tizenhét esztendősen érte, s hogy igaz nagyrabecsülésnél, meleg barátságnál magasabb rendű érzést nem táplálva, önként nyújtsa kezét egy másik férfinak. S e másik olyan férfi volt, aki nem szenvedett kevesebbet nála egy korábbi vonzalma miatt, s akiről Marianne két esztendeje azt gondolta, hogy túlságosan öreg a házassághoz.[659]

Ha Marianne egy tradicionális szentimentális hősnő lenne, sok eséllyel meghalna a fertőzéses betegségében és nem menne barátságból hozzá valakihez, akivel ráadásul mindketten *csak* a második nagy szerelmei egymásnak. Wollstonecraft azt írja *A nő jogainak védelmében* című könyvében, hogy „A nő, aki megerősíti testét és pallérozza elméjét a család igazgatásával és különféle erények gyakorlásával, férjének barátjává, nem pedig tőle függő szerény alattvalójává fog válni."[660] Marianne-nél is hasonlót vélhetünk felfedezni, és mellette, mintha kanti alapokon kezdene el az ő jelleme is pozitív irányba változni. Már beszámoltam arról, hogy Kant szerint a tökéletességünk az, hogy kiműveljük saját képességünket, természetes adottságunkat. Itt gondol az értelemre, és arra, hogy kifejlesztjük az akaratunkat, vagyis az erkölcsi gondolkodásmódunkat, mely által eleget tudunk tenni a kötelességeinknek; majd két kötelességről olvashatunk tőle. Az egyik, hogy az állatiságból elérjünk az emberi mivoltunkhoz: méltók legyünk a bennünk lakozó emberiséghez. A másik az, hogy a belső morális tökéletesedésünkig kell művelnünk az akaratunkat, hogy képesek legyünk magunkévá tenni azokat a célokat, melyek egyben kötelességek is.[661] Marianne is jóravaló, szeretetteljes lány, akinek van egy-két kiemelkedő képessége (például remekül zongorázik), de addig nem tud se művészileg, se erkölcsileg igazán kiválóvá lenni, amíg nem fejleszti az akaratát. Méltóvá kell válnia „a benne lakozó emberiséghez",[662] mérsékelnie kell a tudatlanságát. Bár a történet cselekménye alatt nem jut el addig a jellemfejlődése, hogy azt mondhassuk, megvalósította a belső morális tökéletesedését, de sokat lép előre ebbe az irányba.

Kant alapján a boldogságunk az akaratunktól elkülönülő apriori adottságunk.[663] *Az ítélőerő kritikájá*ban azt írja: a végső cél, amelyet nekünk, embereknek okunk van a természetnek tulajdonítani, nem a földi boldogságunk, hanem a kultúra.[664] „Mármost egy eszes lény arra való készségének létrehozása, hogy általában vett tetszőleges célok szerint – következésképp szabadságban – cselekedjék: ez az, amit *kultúrának* nevezünk."[665] Marianne sem már a saját

[659] Austen, 2016a, p. 323
[660] Séllei, 2020, p. 28
[661] Kant, 1991b, pp. 500-501
[662] Kant, 1991b, pp. 500-501
[663] Szegedi, 2013, p. 100
[664] Kant, 2003a, p. 353
[665] Kant, 2003a, p. 353

földi boldogságára helyezi a hétköznapjaiban a hangsúlyt, hanem arra, hogy szabadságát gyakorolva, tetszőleges célok alapján cselekedjen, a nála jóravalóbbakról példát vegyen, és művelje, képezze magát. Így hozzájárul ahhoz, amit Kant kultúrának vél. A regény zárófejezetében, mikor már hitvesek Brandonnal, arról olvashatunk, mennyi örömét leli abban, hogy boldoggá teheti a férfit.[666] Ezt értelmezhetjük úgy, hogy elsajátítja az egyik legfontosabb austeni erényt: megtanulja más boldogságát a sajátja elé helyezni, mely jutalmul az ő boldogságát is elhozza. Korábban megvan a véleménye arról, milyennek kell lennie egy férfinak, hogy lenyűgözze őt, és miatta házasságra adja a fejét. Az, hogy Brandonhoz köti az életét, aki egyáltalán nem felel meg az elvárásainak, azt is példázza, hogy a tapasztalataink alapján könnyen változhat személyekhez vagy élethelyzetekhez a hozzáállásunk.[667]

2.5 Az esztétikai megbecsülés és az erkölcsi érzékenység közötti kapcsolat

Elinor jövőbelijének, Edward Ferrars-nak a karaktere alig tűnik fel a regény lapjain, amikor igen, akkor is alig van rá példa, hogy beszéljen. Már kitértem rá, hogy Jane Austen gyakran kifejezetten jelentőségteljes jeleneteknél használja az elhallgatás retorikai eszközét.[668] Ezt fedeztem fel például akkor, amikor Edward karaktere feltűnik a regény elején, és csak összefoglalást olvashatunk arról, Elinorral hogyan szeretnek egymásba, és hogy Edward családja mennyire nem támogatná ezt a nászt. Elsőszülött fiúként hírnév szerzésére ösztönzik őt (például politikai pálya által), továbbá azt szeretnék, hogy előnyös házasságot kössön.[669]

Egyetértek Eva M. Dadlezzel, aki az említett *Aesthetics and Humean Aesthetic Norms in the Novels of Jane Austen* című tanulmányában kifejti, hogy Austen az *Értelem és érzelem*ben nem a természet fenségére helyezte a hangsúlyt, hanem a szépségre, mely a hasznossággal párosult nála. Erre példaként azt hozza fel,[670] amikor a regénynek viszonylag az elején Edward meglátogatja a Dashwood családot, és Marianne elárasztja kérdésekkel, „vajon melyik részlet bűvölte el leginkább".[671] A férfi azonban a következőképpen felel:

> Ne kérdezzen túl sokat, Marianne. Ne felejtse el, hogy nem vagyok jártas a festői leírásokban, s ha részletekbe bocsátkozunk, nem akarnám megbántani tudatlanságommal és ízlésbeli fogyatékosságommal. A hegyet meredeknek mondanám, bár merésznek kellene tartanom; a felszínt göröngyösnek és durvának, egyenetlen és szabálytalan helyett; s a távoli részleteket pedig láthatatlannak, melyekre a ködös légkör szelíd közegén át alig kivehetőeknek illenék neveznem. Be kell érnie annyi csodálattal,

[666] Austen, 2016a, p. 323
[667] Weiss, 2013, p. 261
[668] Séllei, 2015, p. 48
[669] Austen, 2016a, pp. 21-22; 35
[670] M. Dadlez, 2008, p. 49
[671] Austen, 2016a, p. 84

> amennyire őszintén képes vagyok. Nagyon szépnek találom a vidéket: a hegy meredek, az erdő tele pompás fákkal, a völgy kellemes és barátságos a dús legelőkkel és az elszórtan megbúvó takaros tanyaházakkal. Pontosan megfelel a szép vidékről alkotott elképzeléseimnek, mert egyesül benne a szép a hasznossal, s merem állítani, festői is, hisz kegyed csodálja; készséggel elhiszem, hogy mindenütt kőszirt és bérc, moha és csalit, de rám kár időt vesztegetni. Nem értek a festőiséghez.[672]

A regényben felmerül dilemmaként, vajon Edward-e az, aki túl érzéketlen a művészetek iránt, és – ahogy ő is fogalmazott[673] – ízlésbeli fogyatékossága van, vagy Marianne túl szentimentális, aki láthatólag nehezen viseli, ha mások nem azok a környezetében. Ez az idézet is, úgy vélem, kiválóan reprezentálja ezt. Mintha Edward sejtené, hogy valaki, aki meglátása szerint ért a festőiséghez, miként csodálná a tájat, ő azonban amiatt találja szépnek, mert egyfajta hasznosságot vél felfedezni benne. Dadlez itt Hume *Értekezés az emberi természetről* című szövegének azon részével von párhuzamot, mely szerint: „A házat a kényelmessége, a földet a termékenysége, a hajót elsősorban befogadóképessége, biztonságos volta és gyorsasága teszi széppé."[674] Hume szerint az efféle dolgok szemlélésében való örömünk abból a tendenciából ered,[675] hogy „másnak örömére szolgálnak vagy hasznára vannak".[676] Tehát akkor tartunk valamit szépnek, ha az hasznos más számára.[677] Azt is kifejti itt Hume, hogy „egy idegen embernek az öröme, nem lévén barátunk az illető, csak a szimpátia révén lehet kellemes a számunkra."[678] Dadlez szerint ez alapján a szimpátia elve magyarázza azt, miért tartunk minden hasznos dolgot szépnek.[679] Azt is írja Hume, hogy: „Ha valahol termékeny talajt, kellemes éghajlatot találunk, örülünk a dolognak, mert arra gondolunk, hogy milyen boldogok lehetnek, akik itt élnek."[680] Itt megjegyezném, hogy Edwardot is megnyugtathatja, hogy egy ilyen helyre költöznek a számára fontos Dashwoodék.

Dadlez arra jut, hogy Hume-nál és Austennél is egyaránt kapcsolat van az esztétikai megbecsülés és az erkölcsi érzékenység között. Hume-nál a szépség iránti felfogásunk a mások iránt táplált szimpátiánkhoz köthető, mely az erkölcsi megkülönböztetéseink fő forrása.[681]Az előbbi idézet a folytatásában pedig Edward odáig megy, hogy tagadja a kizárólag festői elvek általi elismerést:[682]

---

[672] Austen, 2016a, p. 84
[673] Austen, 2016a, p. 84
[674] Hume, 2006, p. 563
[675] Hume, 2006, p. 563
[676] Hume, 2006, p. 563
[677] Hume, 2006, p. 563
[678] Hume, 2006, p. 563
[679] M. Dadlez, 2008, p. 50
[680] Hume, 2006, p. 570
[681] M. Dadlez, 2008, p. 50
[682] M. Dadlez, 2008, p. 50

> Szeretem a szép kilátást, de nem a festőiség alapján. Nem kedvelem a görbe, kicsavarodott, villámsújtott fát. Sokkal jobban csodálom, ha sudár, egyenes és viruló. Nem kedvelem a rozzant, düledező viskót. Nem kedvelem a csalánt, a bogáncsot, a hangát. Nagyobb gyönyörűséget okoz egy barátságos tanyaház, mint egy őrtorony, és egy csapat derék, vidám falusi jobban megörvendeztet, mint a világ legszemrevalóbb banditája.[683]

Dadlezzel egyetértek abban, hogy a karakter itt is hasonlóan vélekedik, mint Hume, aki kifejti az *Értekezés az emberi természetről* című szövegében, hogy a földek kétségtelenül a termékenységük által lesznek kellemesek számunkra, és az ebből fakadó szépséghez semmilyen cifrázat vagy látvány nem ér fel. Mindez pedig nemcsak magára a földre igaz, hanem a belőle kinövő növényekre is.[684] „Önmagában véve akár egy rekettyéssel benőtt síkföld is ugyanolyan szép lehet, mint egy szőlővel és olajfákkal borított domboldal, de nem annak a szemében, aki tudja, hogy mit ér az egyik és a másik."[685] Hume alapján egy földterületnek a termékenysége és az értéke is a használatban nyilvánul meg.[686] Dadlez szerint nála az ízlés megítélése az öröm reakcióin alapul és interszubjektívnek minősíthető, mivel nem kötődik teljesen az alanyhoz, és a perspektívától sem függ teljesen. Hume megköveteli, hogy távolodjunk el a személyes előítéletektől és a saját érdekeinktől, valamint, hogy igyekezzünk megfelelő nézőpontot felvenni.[687] Úgy vélem, Edward is egy hasonló nézőpontot képvisel a regényben, és ezen a téren az ellenpárja Marianne-nek.

MacIntyre is megjegyzi, hogy Austen regényeiben az erkölcsiség nem merül ki a szenvedélyek akadályozásában és féken tartásában, „noha ilyennek látszhat azok számára, akik (mint Marianne Dashwood) romantikusan azonosították önmagukat egy uralkodó szenvedéllyel, s akik a hume-itól nagyon eltérő szellemben a szenvedélyek szolgájává teszik az észt".[688] Úgy tűnik, Edwardnak nincsenek olyan szenvedélyei, melyeknek a szolgái lehetne. Egyszer úgy áll ki a szerelme mellette Elinor, amikor Marianne-n kijelenti, hogy kár, hogy Edwardnak nincs érzéke a rajzhoz, így nem tudja a nővére műveit értékelni, hogy: „Olyannyira nem bízik saját ítéletében e téren, hogy nem hajlandó véleményt mondani semmilyen képről; de vele született jó és egyszerű ízlése többnyire megfelelően irányítja."[689] Tehát Edward egyszerű ízlését jónak ítéli a főhősnő, így megint fontossá válik az, hogy Elinor lencséjén keresztül értesülünk az eseményekről, és ítéljük meg mi is a karaktereket.

[683] Austen, 2016a, p. 85
[684] Hume, 2006, p. 350
[685] Hume, 2006, p. 350
[686] Hume, 2006, p. 350
[687] M. Dadlez, 2008, pp. 51-52
[688] MacIntyre, 1999, p. 323
[689] Austen, 2016a, p. 18

Számomra az az egyik érdekessége Edward és Elinor kapcsolatának, hogy kettőjük közül a férfi a félénkebb, aki csak meghitt társaságban képes megnyerő lenni. Edward nyílt, gyöngéd szívű, kifinomult férfi, aki csupán családi nyugalomra és békés életre vágyik,[690] míg Elinor aktívabb, élénkebb és erősebb jellem. A lélekjelenlét kitüntetett szerepe több Austen-regényben feltűnik. Elinornál ez leginkább akkor mutatkozik meg, amikor a történet közepén szerelmével és annak nem kívánt mennyasszonyával van egy szobában. Azt olvashatjuk:

> Fölöttébb kínos pillanat volt, és ezt mindhármuk arckifejezése el is árulta. Igencsak ostobán bámultak mind; Edwardon látszott a hajlandóság, hogy inkább elhagyná a szobát, mintsem, hogy beljebb kerüljön. Az a szituáció, melyet mindnyájan oly buzgón igyekeztek elkerülni, végül utolérte őket, méghozzá a legkellemetlenebb formában – nemcsak hogy mindhárman együtt voltak, de úgy voltak együtt, hogy a feszültséget nem enyhítette mások jelenléte. Először a hölgyek nyerték vissza lélekjelenlétüket. Lucynak nem állt érdekében, hogy előtérbe tolja magát, és a titoktartás látszatát is fenn kellett tartania. Ilyenformán tehát csupán tekintetével fejezte ki gyengéd érzéseit, s miután röviden üdvözölte Edwardot, nem szólt többet.
>
> Elinorra azonban ennél több hárult; s olyannyira igyekezett a maga és Edward érdekében megfelelni feladatának, hogy néhány pillanat múltán visszanyerve önuralmát, kényszerítette magát, hogy csaknem könnyed, nyílt modorban és hangon üdvözölje a vendéget; majd még egy kis viaskodás és egy kis erőfeszítés árán mindez csak tökéletesebbé vált.[691]

Ebből is látszik, hogy Elinor erősebb jellem, mint Edward. Ezt egy újabb példának tartom arra, Austen mennyire törekedett rá, hogy eltérjen a kortárs (szentimentális és gótikus) regények főhőseinek archetípusától. Mrs. Dashwood például úgy vélekedik Edwardról, hogy: „Csendes modora hiába mondott ellent addigi elképzelésének arról, hogy milyennek is kell lennie egy fiatalember fellépésének, mindez jelentéktelenné vált, amikor megértette, hogy melegszívű és gyöngéd természetű."[692] Emiatt is sejtheti Elinor, hogy észszerű indoka van annak, hogy a közös vonzalmuk ellenére nem kéri meg a kezét a férfi.[693] Ez pedig az, hogy egy fiatalkori baklövésnek köszönhetően Edward jegyese egy Lucy Steele nevű nőnek, akiről idővel rájön, milyen kicsinyes és tudatlan, így nem mellett szeretné leélni az életét.

A főhősnő csak hetekkel később szerez tudomást a jegyességről, amikor Lucy úgy rendezi, hogy *bizalmas barátnője* legyen annak, akiről a jegyese korábban áradozik neki, így beszámolhasson neki arról, hogy ő lesz Mr. Ferrars jövendőbelije. Kevés sikerrel, de igyekszik érzelmileg manipulálni Elinort, és kéri, hogy őrizze meg a titkát.[694] Elinor úgy is tartja a szavát, hogy olykor alig tudja türtőztetni magát Lucy tolakodó személyeskedése

[690] Austen, 2016a, p. 17
[691] Austen, 2016a, p. 205
[692] Austen, 2016a, p. 16
[693] Austen, 2016a, p. 21
[694] Austen, 2016a, pp. 110-120

miatt.[695] Örül is a hősnő, hogy a családtagjait megóvhatja ettől a lesújtó hírtől. Hasonlóan cselekszik a regény elején is, amikor az Edwarddal kialakuló románcukról olvashatunk:

> Igen jó véleménye volt a fiatalemberről. Úgy érezte, a nagyrabecsülés kölcsönös; azonban nagyobb bizonyosságra volt szükség, hogy beismerje vonzalmukat, melyről Marianne mostanra meggyőződhetett. Tudta, hogy amit Marianne és anyjuk az egyik pillanatban feltételeznek, azt a másikban már hiszik is; amit szeretnének, azt remélik is; és amit remélnek, azt biztosra is veszik.[696]

Elinor ekkor is óvatosabb és megfontoltabb a családjánál: addig nem éli bele magát a lehetséges nászba, amíg nem kap konkrét biztatást a másik féltől. Továbbá számomra azt is reprezentálja az idézet, hogy nem akarja, hogy a szeretteit csalódás érje, ha esetleg mégsem lesz menyegző. A regény cselekménye során több erre való utalást is felfedezni véltem, amikor szóba kerül Edward, vagy amikor a férfi meglátogatja őket. Ezek is alátámasztják azt, hogy Elinor saját kételye, bánata és jövőbeni boldogsága reményének elvesztése közepette is kantianusan a szerettei boldogságát tartja szem előtt. Ez egy olyan fontos austeni tulajdonság, amelyet Marianne-nel szemben neki nem a regény cselekménye alatt kell megtanulnia, hanem már a birtokában van. Bár főként húga miatt mennek Londonban, ekkor is, kettőjük közül Elinor az, aki legalább igyekszik jól érezni ott magát.[697] Bár Lucy és Edward miatt neki is van oka szomorúságra, az értelmi intelligenciája és visszafogottabb személyisége által, ha nem is boldog, de kevésbé szomorú és ingerlékeny, mint a húga.

Itt azt is megjegyezném, hogy amikor Willoughby azon a bizonyos bálon megszégyeníti előtte Marriane-t, egy rövid időre Elinort is elhagyja az előbb kiemelt lélekjelenléte. Számomra ez szintén bizonyítja, hogy alkatából fakadóan ő is képes erőteljesebb érzelmekre, csak önuralommal megzabolázza őket (ahogy azt a regény első fejezetéből vett idézetben is olvashattuk). Ekkor is hamar összeszedi magát, gondját viseli a húgának és törekszik rá, hogy a lehető legkevesebb feltűnést keltsék.[698] Majd a regény végén, mikor Marianne majdnem belehal egy fertőzéses betegségbe, az addigra már házas Willoughby meglátogatja őket, akivel Elinor hosszabb győzködés után elbeszélget.[699] „E különös beszélgetés során Elinor szíve számos változáson ment keresztül, s ezúttal ismét ellágyult."[700] Megítélésem szerint, ahogy haladunk előre a történetben, egyre inkább felszínre törnek Elinor elfojtott érzései, és az újabbakat, mintha szabadabban élné meg. Erre lehetnek példák azon felemás emóciói, melyeket Willoughby vallomása és az ezredes Marianne iránti szerelme miatt érez. Bár az

[695] Austen, 2016a, p. 117
[696] Austen, 2016a, p. 20
[697] Austen, 2016a, p. 142
[698] Austen, 2016a, pp. 149-150
[699] Austen, 2016a, pp. 268-283
[700] Austen, 2016a, p. 277

értelme is közre játszik mindkét esetben,[701] de a már hangsúlyozott empátiája is szükséges hozzájuk. Emiatt sem könyveli el Willougbhy-t egy velejéig romlott személynek.

Már kifejtettem a szimbolikáját annak, ha egy férfi akkoriban egy levágott hajtincset őrzött egy hölgytől. Most egy újabb ilyen témájú jelenetre szeretnék kitérni a regényből. Miután a Dashwood család tagjai az új otthonukba költöznek, hetekig kell várniuk arra, hogy Edward meglátogassa őket. Mikor ez végre megvalósul, a férfi lehangoltan érkezik,[702] mivel (utólag kiderül) egyenesen a jegyesétől, Lucy-től megy oda.[703] Ekkor azt olvashatjuk:

> - Nem is láttam eddig, hogy gyűrűt visel, Edward! – kiáltotta. – Ez Fanny hajfürtje? Emlékszem, ígérte, hogy ad egyet önnek. De azt gondoltam volna, hogy az ő haja sötétebb.
> Marianne elhamarkodottan kimondta, ami az eszébe jutott. (…)
> - Igen, ez a nővérem hajfürtje. Tudja, a foglalat mindig megváltoztatja a színt.
> Tekintete találkozott Elinoréval; a lány éppoly zavartnak látszott. Marianne-hez hasonlóan ő is rögtön úgy érezte, hogy a hajfürt az övé; (…) Edward bizonyára elcsente, vagy valamilyen számára ismeretlen fortéllyal szerezte meg.[704]

Elinor reakciója a gyűrűre, megítélésem szerint szintén tanúsítja, hogy van amikor nála is az érzelem dominál az értelem felett.[705] Hagyja, hogy az érzései irányítsák, így azt hiszi, amire vágyik. Pedig ésszerűen beláthatná, hogy más haja van a gyűrűben, hiszen Edward nem mondható romantikus alkatnak, (ezért is képtelen William Cowper verseit szenvedéllyel felolvasni), hanem mindig egyenes. Ezek, és az, hogy ezen a látogatáson kifejezetten hűvösen viselkedik vele, jelzésértékűek lehetnének a főhősnő számára, hogy Edward nem lopna tőle hajtincset. Ehelyett Elinor mind a gyűrűt, mind a férfi tartózkodását az iránta érzett visszafogott vonzalmának tudja be. Így tetézi azt a csalódást, mely akkor éri, amikor Lucy-től értesül az eljegyzésről.[706] Mikor rájön, hogy a nő haja van a gyűrűben,[707] azt olvashatjuk: „Megszégyenült, megrendült, összezavarodott."[708]

Lucy Steele akkor sem könnyíti meg Elinor dolgát, amikor Marianne-nel Londonban vendégeskednek: úgy rendezi, hogy utánuk mehessen felügyelni, találkozik-e Elinor Edwarddal.[709] Itt hozakodnék elő újra azzal, hogy Elinor viselkedése mögötti indíték részben az, hogy tudja, azáltal, hogy az ember társas lény, meg kell felelnie bizonyos társadalmi

[701] Brandon ezredesnél sokáig úgy hiszi, hogy racionális szempontból ő lenne a férfi számára a megfelelőbb feleség.
[702] Austen, 2016a, p. 76
[703] Austen, 2016a, p. 116
[704] Austen, 2016a, pp. 85-86
[705] Másként nem olvashatnánk azt, hogy: „úgy érezte, hogy a hajfürt az övé". Lásd. Austen, 2016a, p. 85
[706] Easton, 1993, p. 117
[707] Austen, 2016a, p. 117
[708] Austen, 2016a, p. 117
[709] Austen, 2016a, pp. 196-197

elvárásoknak. Olyan érzelmi tudatosság birtokában van, mellyel féken tartja az emócióit,[710] és melyet a történet végén a húga is igyekszik az ő mintájára elsajátítani. Már említést tettem róla, hogy Dadlez a citált tanulmányában kifejti, hogy Hume-hoz hasonlóan Austennél az erkölcsi és esztétikai szférának egyaránt a részét képezi a kifinomultság és az ízlés.[711] Erre egyik példának azt hozza, hogy Elinor már röviddel a megismerkedésük után rossz véleménnyel van Lucy-ről.[712] Úgy vélem, itt az idézetet sem árt megvizsgálnunk:

> Elinor (…) sajnálta elhanyagolt képességei miatt, melyeket a nevelés tiszteletre méltóvá csiszolhatott volna; de azt is látta, (…) hogy híján van a finomságnak, őszinteségnek és tisztességnek, melyről kastélybeli szolgálatkészsége, sürgölődése, hízelgése tanúskodott. Elinornak pedig nem sokáig szolgálhatott megelégedésére egy olyan személy társasága, akiben a tudatlanság hamissággal párosul, akinek műveltségbeli fogyatékosságai megakadályozzák, hogy egyenlő felek lehessenek a társalgásban.[713]

Megítélésem szerint Elinor azért is vonhat le ilyen következtetéseket, mert ő pont, hogy finom, tisztességes, művelt nő, akit, ha nem köt titoktartási ígéret, őszinte is. Dadlezzel egyetértek abban, hogy Austennél az ízlés témája sokszor úgy jelenik meg, hogy az egyik karakter ízlésítéletet hoz egy másik karakterről, vagy abban, ahogyan egy-egy személy viszonyul egymáshoz.[714] Elinor jó ízlése is megmutatkozik abban, hogy az első perctől kezdve antipatizál Lucy-val: könnyen átlát a nő szándékain, és mint az az idézetből kiderül, arra is rájön, hogy Miss Steele nem kapott megfelelő nevelést és természetéből adódóan se becsülendő személy. Így ismét elérkeztünk ahhoz a visszatérő austeni toposzhoz, hogy a megfelelő nevelés, vagy annak hiánya mennyire mérvadó. Ezért is fontos, hogy a regényben arra is láthatunk példát, hogyan lehet a gyermekek nevelését elrontani.[715] Ha Austen pozitív karakterei nem részesülnek megfelelő nevelésben, akkor is módjukban áll kinevelnie magukból azon morális elveket, melyekkel fölé emelkedhetnek a rokonaiknak és ismerőseiknek. Lucy azonban nem példázza mindezt. Marianne is kijelenti róla, hogy nem szeretetre méltó.[716] MacIntyre szerint, Austen meglátása alapján ennél negatívabb kritikát aligha lehetne kapnia egy személynek. Ezért is fontos a regény első fejezete egyértelműsíti, hogy Marianne a hibái ellenére is szeretetre méltó.[717] Azt pedig, hogy Elinor számára a gyakorlatban is mennyire fontos a jólneveltség, példázhatja az, hogy amikor Willoughby haszonalapú eljegyzésére fény derül (és így arra is, hogy cserbenhagyta Marianne-t), a

[710] Shoben, Jr., 1982-1983, pp. 534-538
[711] M. Dadlez, 2008, p. 55
[712] M. Dadlez, 2008, p. 55
[713] Austen, 2016a, p. 111
[714] M. Dadlez, 2008, p. 55
[715] Talán saját nevelésének hiányosságai miatt, melyek ellenére ő képzett, művelt nő lett.
[716] Austen, 2016a, p. 221
[717] Austen, 2016a, p. 8

következőt olvashatjuk: „Elinort olykor annyira gyötörte a tolakodó részvét, hogy bizony a jólneveltséget hatékonyabb vigasztalásnak tartotta a jóindulatnál."[718]

Miss Steele-nek az egyetlen kimagasló képessége az, hogy be tudja hízelegni magát azok *szívébe*, akik fogékonyak a modorára. Ezért is fontos, hogy Elinorra nem hatnak a nő érzelmi manipulációi, és hogy még így sem bánik kegyetlenül Lucy-val. Elfogadja, hogy azáltal, hogy egy olyan úriemberbe szeretetett bele, aki becsülettel tartja magát a szavához, fel kell adniuk a közös boldogságukat. Mivel titkos jegyességről van szó, Edward lemondhatná azt, és van is rá példa, hogy kéri Lucy-t, hogy tegyenek le a frigyről, miután az anyja kitagadja őt,[719] „mert állhatatosan kitartott jegyessége mellett".[720] Végül Miss Steele ügyesen behálózza a másik Ferrars fivért, Robertet,[721] akire épp azáltal száll át a vagyon és birtok tulajdonjoga, hogy Lucy miatt megfosztják attól Edwardot.[722] Itt pedig egyfajta ellentétes párhuzamot véltem felfedezni Brandon és Edward változó financiális helyzete között. Az ezredes másodszülött fiúként katonai hivatást választ magának, de egy tragédia miatt végül ő örökli meg a családi vagyont. Ezzel szemben Edward első szülött fiúként örökös lenne, és politikai karrier állhatna előtte, helyette kitagadják a vagyonából az öccse javára és egy szerény parókia lelkésze lesz.

Willougbhy karakterét is részben azért tartom fontosnak, hiszen nemcsak a vetélytársa, Brandon elemzéséhez szolgál kiváló összehasonlítási alapul, hanem olykor Mr. Ferrars viselkedésére is ellenpélda lehet. Mikor Willoughby pártfogójának a fülébe jut, hogy teherbe ejtett és magára hagyott egy 17 éves lányt, az asszony kéri, hogy vegye a lányt nőül, különben kitagadja őt. Willoughby ekkor keres magának egy gazdag feleséget,[723] hiába szerelmes Marianne-be. A regény végén maga fogalmaz így: „a jómódot választottam, és ezáltal mindent elveszítettem, ami azt áldásossá tehette volna".[724] Ezzel szemben Edward egy olyan jegyesség mellett tart ki, melytől „nem nyerheti el méltó jutalmát".[725] Az eltökéltsége mögött – melynek „igazi érdemét csupán Elinor és Marianne értette meg" – nem az áll, hogy az általa szeretett személy a jegyese, sőt, vágyai és saját szándékai ellenére van a nász, ráadásul a vagyonát is megvonják így tőle.[726] Állhatatos egy korábbi felelőtlenül tett ígéretéhez. Én abban is ezt a tulajdonságát vélem felfedezni, hogy nemcsak adottságai, hanem hajlandósága sincs rá, hogy teljesítse a családja felé irányuló elvárásait.[727] Itt is releváns tehát az, hogy MacIntyre szerint az állhatatosság erénye Austennél hasonlóan esszenciális szerepet tölt be,

[718] Austen, 2016a, p. 183
[719] Austen, 2016a, p. 231
[720] Austen, 2016a, p. 239
[721] Austen, 2016a, p. 320
[722] Austen, 2016a, p. 227
[723] Austen, 2016a, pp. 273-274
[724] Austen, 2016a, p. 272
[725] Austen, 2016a, p. 227
[726] Austen, 2016a, p. 228; 239
[727] Austen, 2016a, p. 15

mint Arisztotelésznél a *phronészisz*.[728] Ehhez viszont (újból) hozzátenném azt a kiegészítésemet, hogy az állhatatosság fogalmát tágan kell értelmeznünk. Egyszerre kell lefednie adott személyek felé irányuló lojális ragaszkodást, bizonyos elvek és elhatározások feletti szilárd eltökéltséget, és azon életvitel melletti kitartást, melyen ezen személyek, elvek és elhatározások megkövetelnek. Ez alapján Willoughby nem tekinthető erényesnek, Edward viszont igen. Bár visszásan hathat, hogy a szerelme boldogságát is kockáztatja ezzel,[729] de egy szavát tartó úriember, aki abban a hitben van, hogy a nő jó barátjához, Brandon ezredeshez fog hozzámenni.[730] Elinor pedig büszke arra, hogy egy becsületes férfiba szerelmes.

Ismét hangsúlyoznám, hogy Austen az indirekt beszédaktus eszközével élve hozzáférést biztosít számunkra Elinor belső küzdelmeihez, egyrészt saját és a húga szerelmi bánata miatt, másrészt a számára nem vonzó körülmények között integrált élet mindennapi problémái miatt. Így mi, olvasók a regény többi szereplőjéhez képest többlettudással rendelkezünk a főhősnőről: a mások előtt eltitkolt gondolatairól, érzéseiről és véleményéről is értesülünk, melyek azt, mely információkhoz és hogyan kapunk hozzáférést. Így megtapasztalhatjuk, milyen együttérző a főhősnő; a maga csendességében mennyire képes szeretni; milyen állhatatos és igazságos másokkal szemben. Azt is érzékelhetjük, hogy az erős szenvedélyei feletti elvi uralmához olykor nagy erőfeszítésre van szüksége, és hogy Marianne-nel ellentétben nagyon is ad a konvenció betartására, és amennyire lehetséges, igyekszik a megfigyeléseit és a következtetéseit összhangba hozni velük.[731]

Austen láthatólag fontosnak tartotta a képességeinkre, kiváltképp az ítélőképességünkre irányuló kételyt. Azt az álláspontot olvashatjuk ki a regényeiből, hogy ha valaki önmagáról tévképzeteket kreál, akkor a környezetében lévő személyekkel és bizonyos eseményekkel is könnyen hasonlóan jár el.[732] Erre lehet itt példa Marianne, míg Elinor ahelyett, hogy túlzottan adna mások vélekedéseire, előre meghatározott elméleteire, egyértelműen előnyben részesíti azt, hogy saját megfigyeléseire és ítélőképességére hagyatkozzon. Épp ezért egyes kritikusok olyan empiristaként értelmezik őt, aki önnön tapasztalatai alapján is csak lassan, vonakodva alkot véleményt.[733] Hiszen bár nem rendeli teljes mértékig alá az ítélőképességét a társadalmi normákból fakadó elvárásoknak – melyeket olykor kifejezetten nehezményez is –, viszont elkerülhetetlennek tartja azokat. Ez az elfogadása éles ellentétben áll a környezetét átható

[728] MacIntyre, 1999, p. 246
[729] Hiszen a történet végére már számára is egyértelmű, hogy nem viszonzatlan a főhősnő iránt táplált érzése.
[730] Austen, 2016a, p. 312
[731] Shoben, Jr., 1982-1983, pp. 536-538
[732] Masing-Delic, 2009, p. 23. o.
[733] Weiss, 2013, p. 257

kicsinyes egocentrizmussal, valamint Marianne szentimentalizmusával.[734] Ezért is fontos, hogy a Dashwood-lányok még a történet elején tisztáznak egy félreértést:

> – De én azt tartottam helyesnek, Elinor – szólt közbe Marianne –, hogy elfogadjuk mások véleményét. Úgy gondoltam, ítéleteinket alá kell rendelnünk embertársainkéinak. Tudom, hogy mindig is ez volt az életfelfogásod.
> – Nem, Marianne, soha. Az én életfelfogásom szerint az értelem soha nem hódolhat be. Csupán a viselkedésemben próbáltam másokhoz alkalmazkodni. Ne értsd félre a szavaimat. Bevallom, bűnös vagyok abban, hogy gyakorta szerettem volna, ha nagyobb figyelmet tanúsítasz szomszédaink iránt; de mikor tanácsoltam neked, hogy tedd magadévá nézeteiket, vagy fogadd el ítéletüket komoly kérdésekben?[735]

Ezt megint csak visszavezethetjük oda, hogy a kor elvárásai alapján Elinor mondható csak udvariasnak a két nővér közül, hiszen ő az erkölcsösséget és a kellemet úgy ötvözi, hogy a konvenciónak megfelelően viselkedik. Mint azt láthattuk, a húga vele ellentétben nem ismeri fel, hogy mi, emberek eredendően társas lények vagyunk, és olykor vissza kell fognunk a személyes hajlamainkat a kulturális elvek javára. A Dashwood-nővérek eltérő jelleme azt közvetítheti számunkra, hogy ahhoz, hogy valakinek megfelelő morális elvei legyenek, érzelmi tapasztalatra és érzelmi tudatosságra is szüksége van, hogy a racionalitása és az önuralma ne tegye se rideggé, se kegyetlenné. Az *Értelem és érzelem* alapján mi, emberek mint elkerülhetetlenül kulturális lények, akkor lehetünk mentálisan egészségesek, ha elismerjük az erkölcsi szféra valóságát, és elvi módon küzdünk erkölcsi dilemmákkal.[736]

Amikor kitudódik Edward és Lucy jegyessége, az felszabadítja Elinort, hiszen nem kell többé őriznie Lucy titkát. Továbbá fájdalmat okoz neki, hogy olyasmit kell mondania a húgának, amivel lerombolja az Edwardról alkotott képét, és fel is éleszthetí Marianne-ben a Willoughby elvesztése iránti fájdalmát.[737] Ez is jelzi, hogy végig elismerő véleménnyel van Mr. Ferrars állhatatos magaviselete iránt (szeretné is, hogy boldog legyen a férfi),[738] és hogy saját fájdalma közepette is ismét húga boldogtalansága miatt aggódik. Azt olvashatjuk:

> Igen távol állt tőle, hogy saját érzéseinél időzzön, vagy hogy szenvedőként tüntesse föl magát; már csak azért sem, (…) hogy az önuralom, (…) követendő példaként állhasson Marianne előtt. Elbeszélése világos volt és egyszerű; s jóllehet érzelmektől mentesen nem lehetett előadni, nem kísérte heves nyugtalanság, sem pedig túlcsorduló fájdalom. (…) Marianne elborzadva hallgatta, és mérhetetlenül zokogott. Elinor arra rendeltetett, hogy saját bánatában, éppúgy, mint másokéban, ő legyen a vigasztaló; s készséggel meg is adta

[734] Shoben, Jr., 1982-1983, pp. 538-539
[735] Austen, 2016a, pp. 82-83
[736] Shoben, Jr., 1982-1983, pp. 538-539
[737] Austen, 2016a, p. 221
[738] Austen, 2016a, p. 222

> mindama vigaszt, mellyel bizonyíthatta lelki nyugalmát, és őszintén megvédhette Edwardot a meggondolatlanságon kívül minden egyéb váddal szemben.[739]

Úgy vélem, ez a jelenet nemcsak Marianne jellemfejlődését tekintve egy választóvonal, hanem Elinor szempontjából is hasonlóan fontos. Ez az a pont, amikor még próbálja elfojtani a saját fájdalmát, és az egyik szerette boldogtalanságát előrébb helyezi a sajátjánál. Míg neki járna vigasztalás, ő az, aki megnyugvást igyekszik nyújtani a húgának; aki félreérti mindezt, és leértékeli miatta az Edward iránti szerelmét. Ez pedig az utolsó csepp Elinor számára, és végre kimondja azokat a dolgokat, melyek elfojtása majd felemészti őt korábban.[740] Ez pedig a *Meggyőző érvek* végét idézheti számunkra, amikor a férfi főhős, Wentworth kapitány jár el hasonlóan, csak ő egy levélben írja meg az elfojtott érzéseit és gondolatait Anne-nek.

> Megértelek. Azt gondolod, sohasem szerettem igazán. Négy hónapig nehezedett lelkemre mindez, Marianne, anélkül hogy erről bárkinek is beszélhettem volna; tudtam, hogy téged és a mamát is egészen boldogtalanná teszi, ha bármikor is értesültök róla, és a legkevésbé sem készíthettelek fel rá. Úgy mondta el… oly módon kényszerítette rám épp az a személy, akinek eljegyzése romba döntötte minden reményemet; s úgy éreztem, diadalittasan közli mindezt. (…) Tudtam, hogy örökre el vagyok választva Edwardtól, de nem értesültem egyetlen olyan körülményről sem, mely kevésbé kívánatossá tette volna előttem a kapcsolatot. Semmi sem bizonyította érdemtelenségét; semmi nem vallott közömbösségéről irányomban. Meg kellett küzdenem nővére ridegségével, anyja fennhéjázásával; szenvedtem egy vonzalom gyötrelmeit, melynek kegyeit nem élvezhettem. És mindez olyan időszakban történt, amikor, mint azt te is jól tudod, nem ez volt az egyetlen bánatom. Ha képesnek tartasz érzelemre, bizonnyal feltételezheted, hogy *akkor* szenvedtem valóban. A lelki nyugalom, mellyen immár képes vagyok e dologra gondolni, a vigasz, mely gyötrelmemet csillapítja, szüntelen és fájdalmas erőfeszítés eredménye; nem magától jött, nem hirtelen bukkant fel, hogy enyhítő balzsamot hozzon szenvedésemre… nem, Marianne. *Akkoriban*, ha nem köt titoktartási fogadalmam, semmi sem tarthatott volna vissza attól – még az sem, amivel legdrágább barátaimnak tartozom – , hogy nyíltan kimutassam, mennyire boldogtalan vagyok.[741]

Megítélésem szerint ezen sorok is kellően alátámasztják azt, hogy Elinor sokkal több mint az *értelem* reprezentánsa a regényben. Az ő lelke sincs kevésbé romokban, mint a húgáé, csak a családja és az őt körülvevő társaság iránt érzett kötelessége, valamint nagyrészt a titoktartási fogadalma miatt a lehető leginkább leplezi mindezt, amíg kell. Azt pedig, hogy ez mennyire jól sikerül neki, mi más is bizonyíthatná jobban, minthogy egy korábban idézett beszélgetésben úgy hivatkozik rá a húga, hogy „boldog Elinor”.[742] Amit még hangsúlyoznék

[739] Austen, 2016a, pp. 220-221
[740] Austen, 2016a, p. 222
[741] Austen, 2016a, p. 223
[742] Austen, 2016a, p. 156

ennél a részletnél, az az, hogy ő maga jelenti ki, hogy „szüntelen és fájdalmas erőfeszítés eredménye”[743] az, hogy már lelki nyugalommal tud gondolni a történtekre.

Elinor és Edward végül elnyerik méltó jutalmukat az erkölcsi tartásuk miatt. Nem tündérmesébe illő befejezést kapnak, melyben visszaszáll Edwardra a korábbi vagyona és birtoka. Helyette beköltöznek az ezredes szerény parókiájára, Brandon és Edward pedig szintén jó barátságot kötnek, majd Fanny nővére segítségét kérve eléri Edward, hogy az anyja ismét fiaként tekintsen rá, és hogy nővére egykori tízezer fontos hozományát ráruházza.[744] Az utóbbit felfoghatjuk egyfajta elégtételként, amiért a történet elején Fanny manipulációval eléri, hogy a férje ne támogassa a magukra maradt húgait. Két olyan személynek, akikre sohasem volt jellemző, hogy irracionális vágyaik lennének, és hogy luxusban fürödnének, a tízezres hozomány, Edward megmaradt kétezer fontjának a kamatja,[745] valamint a parókia éves 200 fontos bevétele,[746] tökéletesen elégnek bizonyul a boldogsághoz. A regény gazdag szereplői nem feltétlenül boldogok – néha maga a gazdagság az, mely megrontja a vágyaikat, döntéseiket és motivációikat. Erre kiváló példa Willoughby. Így, amikor Elinor az általa áhított férjével a regény végén visszavonul a vidéki plébániájukba, egyáltalán nem sajnálatra méltó. Őt olykor a mértékletessége határozza meg a cselekedeteiben és az elvárásaiban egyaránt, ezért is tűnik úgy, hogy teljes boldogságként éli meg ezt a helyzetet. A történetük lezárása Edwarddal arra is további példa, hogy Austen szeretett az elhallgatás retorikai eszközével élni, valamint összekötni azt a rá jellemző iróniával. A következőt írja Edwardról:

> Edward újra független; s hogy visszanyert szabadságát mire fogja használni, azt mindenki könnyen megjósolhatta. Miután megtapasztalta ugyanis *egy* meggondolatlan s anyja beleegyezése nélkül kötött jegyesség áldásait, mint ahogy több mint négy éven át tette, mi másra lehetett tőle számítani *annak* kudarca után, mint hogy nyomban megköti a következőt?![747]

Ez az idézet is tanúsíthatja, hogy Austen otthonosan mozogva a retorikai hagyományok világában, ügyesen kiparodizálja azt a mesterkéltséget, mellyel a szentimentális művekben a dramaturgiai csúcspontokat bőbeszédűen és érzelgősen írják le, ezzel is kiemelve azok érzelmi töltetét.[748] Ő ezzel szemben itt is alig ír pár szót a regény egyik legfontosabbnak tűnő jelenetéről. Ezért is interpretálom úgy a műveit, hogy azokban a házasság csak a cél, melyhez el kell érnie a főhőseinek, az igazi tétje a regényeinek az a morális jellemfejlődés, melyet addig megtesznek a főhősök. Továbbá az írónő az idézetben ironikus hangnemet üt meg. Ez

[743] Austen, 2016a, p. 223
[744] Austen, 2016a, pp. 318-319
[745] Austen, 2016a, p. 227
[746] Austen, 2016a, pp. 239-240
[747] Austen, 2016a, p. 307
[748] Séllei, 2015, p. 48

megint csak MacIntyre azon megállapítását támasztja alá, hogy Austen nemcsak az adott regény szereplőit készteti arra, hogy folyton korrigáljanak, hanem minket, olvasókat is. Mindezt azáltal, hogy ahhoz képest, hogy mit és mennyit szeretnének mondani a szereplők, mást vagy többet mondanak.[749] Ennek az idézetnek a végén is a regény fikcionált valóságának pontosan az ellentétjét olvashatjuk: Edward számára korábban egy terhes átok az eljegyzése, nem pedig áldás, ebből fakadóan pedig nem kudarcként éli meg, hogy felbontotta Lucy azt, hanem egyfajta megváltásként. Bár azon is ironizál Austen, hogy rögtön fut a férfi megkérni más kezét, de mi, olvasók tudjuk, hogy az előző eljegyzése volt elkapkodott, ez egy nagyon is megfontolt násznak ígérkezik, mely nemcsak szerelmen alapszik, hanem egymás iránti tiszteleten és empátián egyaránt. Tehát Edward, amint tisztességesen szabadulni tud a nem kívánatos jegyességéből, rögtön bizonyítja is Elinor iránt érzett állhatatos vonzalmát.[750]

3. Brandon ezredes és a józan cselekvés

3.1 Brandon ezredes múltjának releváns aspektusai

Mielőtt belekezdenék az ezredes karakterének elemzésébe, ismertetni szeretném Brandon ezredes múltjából azokat a részleteket, melyek szignifikánsak karakterének megértéshez, a későbbiekben pedig rendre utalni fogok rá, miért vélem úgy, hogy számos tette visszavezethető ezekhez az eseményekhez. A férfi fiatalkori szerelme az apja gyámleánya, Eliza nevű unokahúga, akivel együtt nevelkedik. Elizát tizenhét évesen akarata ellenére férjhez adják Brandon bátyjához, hogy a lány tekintélyes vagyonával rendezni tudják a családi birtokon lévő jelzáloghitelt. Brandon a nász előtt el akar vele szökni Skóciába, ám az unokahúga szobalánya elárulja őket. Az ezredes azonban még így is bízik abban, hogy Eliza állhatatos lesz a kapcsolatukhoz, de mindhiába, így végérvényesen elválasztják őket, a nő pedig nem lesz boldog a vele ridegen bánó férjével. Utólag magát hibáztatja az ezredes, amiért végül sanyarú sorsa lesz szerelmének, hiszen barátjaként nem szolgál támaszul neki, amikor szüksége lenne rá, mert amondó, az lesz a legjobb, ha a Kelet-Indiában állomásozó ezredével foglalkozik, és távol marad Angliától. Évekkel később kap hírt Eliza és a bátyja válásról,[751] mely a régenssség idején kifejezetten ritka volt. Austen is csak egyetlen egy másik regényében ír elvált párról: *A mansfieldi kastély* bemutatja Maria-n keresztül, hogy közmegvetés tárgya lett ekkoriban egy elvált nő.[752] Mindkét művében olyan érdekházasságokról olvashatunk, melyekben a férjek nem teszik boldoggá a feleségeiket,

[749] MacIntyre, 1999, p. 325
[750] Austen, 2016a, p. 309
[751] Austen, 2016a, pp. 173-174
[752] Austen, 2001. p. 560

ezért követnek el a nők házasságtörést.[753] Az előbbiben Eliza ráadásul a nászba vitt vagyonához képest jóval kevesebb törvényes járadékot is kap. Mindez pedig odavezet, hogy Angliába visszatérve egy adósházban találja meg őt Brandon.[754] Mi, olvasók úgy értesülünk ezen eseményekről, hogy Elinornak mesél a férfi Elizáról, akit Brandon elmondása szerint annyira megviselt „a sok-sok kínzó szenvedés, hogy nemigen hittem, hogy e mélabús, beteges teremtés az a hajdan bájos, virágzó, kicsattanó egészségű leány, akiért rajongtam."[755]

A tüdővész végül elviszi a nőt, ám hátrahagyja a szintén Eliza nevű lányát, akiről az ezredes gondoskodik, nem törődve azzal, hogy sokan természetes lányának vélik. Öt évvel a regény cselekménye előtt pedig meghal az idősebbik Brandon fivér is, és így az ezredesre száll a családi birtok és vagyon.[756] Itt is releváns MacIntyre azon meglátása, hogy az Austen-regényekben nagy hangsúly kerül a gazdaság témájára,[757] hiszen ekkor is értesülünk arról, honnan ered az egyik főszereplő jövedelme. Az ezredes múltjának ezen részletei azonban úgy vélem, inkább a karakter lélektani megértéséhez és a motivációjának feltárásához fontosak, mintsem gazdasági szempontból. Kiemelném még itt azt, hogy a regény cselekményében akkor, amikor Brandon viszonzatlanul beleszeret a majdnem 17 éves Marianne Dashwoodba, a szintén 17 éves Eliza a pártfogása ellenére eltűnik, majd az anyjához hasonlóan terhesen, magára hagyva találja meg őt a férfi. Ráadásul, mint azt közben megtudja az ezredes, épp az a Mr. Willoughby felelős a nevelt lánya állapotáról, akiért újdonsült szerelme is odáig van. Titokban ki is hívja párbajra a férfit, amiről végül mindketten sértetlenül távoznak, ám valószínűsíthető, hogy ezáltal szerez tudomást Willoughby pártfogója Eliza terhességéről.[758]

Mindezek ismeretében levonhatjuk azt a következtetést, hogy Brandon bűnhődik egy olyan eseménysorozat miatt, melyért nem ő a hibás: áldozata a helyzetnek, mégis ő vállalja a felelősséget mindkét nőért. Amikor a történetét elmeséli Elinornak, szembesülhetünk vele, hogy Mr. Willoghby hasonlóan törte össze Marianne szívét, mint ahogy egykor Eliza Brandonét. Egyikükhöz sem volt kellően állhatatos az első szerelme, mely megint adekváttá teszi MacIntyre megállapítását arról, mennyire fontos az állhatatosság erénye Austennél.[759] Ez alapján Willoughby és Eliza sem mondhatóak austeni értelemben erényesnek.

Az ezredes elbeszélése és önreflexiója bizonyítja, hogy Marianne-nel több hasonló tapasztalatuk van, mint azt előtte hihettük. Mintha Marianne és Willoughby története tükröt tartana Brandon múltja elé. Fontos azonban hangsúlyoznom, hogy az ezredes főként Marianne

[753] Bailey, 2015 https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés: 2023. 05. 31.
[754] Austen, 2016a, pp. 175-177
[755] Austen, 2016a, p. 176
[756] Austen, 2016a, pp. 176-177
[757] MacIntyre, 1999, p. 320
[758] Austen, 2016a, pp. 176-179
[759] MacIntyre, 1999, p. 246

és Eliza között vél hasonlóságot felfedezni: Eliza és Marianne is szerelmet keresve, boldogság helyett szenvedésre lelnek.[760] Így megkétszereződik az a fájdalom és tehetetlenségérzés, mely eluralkodik ekkor Brandon felett. Igaz, igyekszik ezeket megzabolázni, de Elinor átlát az álarcán. Bár úgy tűnik, távol áll a férfitól a megjátszás, így másoknak sem lenne nehéz észrevenniük mindezt. Arra rá is jönnek páran (Sir John Middleton, Mrs. Dashwood és Mrs. Jennings), hogy epekedik Marianne iránt, de nem értik, milyen mélysége van annak a fájdalomnak és elfojtásnak, mely uralja az ezredes mindennapjait. Úgy tűnik, a történet nagy részében egyedül Elinor az, aki azáltal, hogy a bizalmába fogadja őt a férfi, érdemben képes megérteni őt, és az egymás iránt táplált szimpátiájuk vezet véleményem szerint a regény legőszintébb és legértékesebb barátságához. A csendes, inkább befelé forduló, akár mogorvának is tűnő ezredest rendre figyelmen kívül hagyják a társaságukban, kivéve Elinort. Őket olyan érzelmi kapocs köti össze, mely nem szerelmen alapszik. Elinor minél inkább megismeri a férfit, annál jobb véleménnyel lesz róla és egyre jobban meg is kedveli őt. Végigkövethetjük, ahogy a 19 éves lány igyekszik megérteni, milyen lehet 35 éves, magányos, családi és szerelmi csalódás által megkeseredett, viszonylag jómódú férfinak lenni.[761] Az Austen által alkalmazott indirekt beszédaktus miatt pedig, Elinor lencséjén keresztül így kerülünk mi is közelebb az ezredeshez.

3.2 Önismeret mint erkölcsi és intellektuális erény

Úgy tűnik, mintha Brandon elkönyvelné, hogy Eliza után Marianne is egy olyan nő, akit bármennyire is szeret, nem vehet feleségül, de igyekszik a közelében maradni, hogy ne legyen hasonló áldozata Willoughby-nak Marianne, mint amilyen Eliza volt a bátyjának, és a nő lánya szintén Willoughby-nak. Bár azt olvashatjuk a regény elején, hogy Marianne-nek és Brandonnak „nyilván különböző jellemük”[762] van, azért vélhetünk kettejük között ilyen téren is némi hasonlóságot felfedezni. Az egyezést jómagam főként abban látom, hogy mindketten természetükből fakadóan inkább maguknak valók. Ez alatt azt értem, hogy főként azokkal beszélgetnek, akikben rokonlelkekre találnak. Ezért van az, hogy Brandon a regény cselekményének nagy részében csak Elinorral kommunikál érdemben. Marianne pedig egy ideig azt hiszi, Willoughby-ban lelte meg azt, akivel önmaga lehet, és akivel olykor az illemszabályokat is megsértve viselkedik. Továbbá hasonlóan egy-egy szerelmi csalódás teszi csendesebbé, visszahúzódóbbá Marianne-t és Brandont. A változásukhoz pedig mindkettőjüknek önreflexióra van szükségük, arra, hogy szembenézzenek saját múltbéli

[760] Easton, 1993, p. 119
[761] Weiss, 2013, p. 267
[762] Austen, 2016a, p. 44

hibáikkal. Ez egy visszatérő témája Austen regényeinek. MacIntyre is hangsúlyozza, hogy az írónő kitüntetett figyelmet tanúsít a kereszténységi önismeretnek, ehhez pedig a főhőseinek szükséges bűnbánó magaviseletet tanúsítaniuk.[763] Marianne, előtte pedig Brandon is – az egyikük rövidebb, míg a másikuk kifejezetten hosszú idő alatt – végigjárják ezt az utat, mire eljutnak a nászukig.

MacIntyre úgy folytatja a gondolatát, hogy Austennél erkölcsi és intellektuális erény is egyben az önismeret, és szorosan kapcsolódik az állhatatossághoz.[764] Ezért is hangsúlyozom azt, hogy Brandon és Marianne is állhatatosan kitartanak első szerelmük mellett – az ezredes még Eliza halála után is, hiszen felelősséget vállal a nő lányáért. Úgy vélem, a maga módján szentimentálisnak mondható a férfi, ami azért érdekes, mivel Marianne – nagyobb karakterfejlődés ellenére – idézi a szentimentális regények főhősnőit, bár érhető tetten nála.[765] Kezdetben azért is kedveli jobban Willoughby-t, mert a férfi a szenvedélyességével idézi számára az ilyen regények lapjain fellelhető főhősöket. Számomra viszont amiatt tűnik az ezredes a szentimentálisabbnak a két férfi közül, ahogyan elmeséli Elinornak Eliza történetét, és hogy az mennyire befolyásolja az életét 17 évvel a nő halála után is. Ám mivel kezdetben nem fordít kellő energiát arra Marianne, hogy megismerje a férfit, nem meglepő, hogy ezt nem veszi észre. Idővel viszont a csendesebb, visszafogottabb, és a szó átvitt értelmében sokkal nemesebb Brandon ezredeshez köti az életét. Ezért is osztom MacIntyre azon véleményét, hogy: Austen a kedvességet csak társasági erénynek vallja, a barátságos érzületet – melyhez nála hozzátartozik a mások felé tanúsított szeretetteljes tisztelet – sokkal többre tartja.[766] Ehhez tenném hozzá, hogy a rossz befolyás és egy nem megfelelő házastárs romboló hatását is megeleveníti számunkra az írónő az *Értelem és érzelem* legelején, amikor a következőt olvashatjuk a Dashwood lányok féltestvéréről, Johnról:

> Nem volt rosszindulatú fiatalember, hacsak rendkívül ridegsége és önzése nem nevezhető rosszindulatnak; ám általában tiszteletnek örvendett, hisz mindennapos kötelességei teljesítése közepette illendően viselkedett. Ha szeretetreméltóbb nőt vett volna feleségül, talán még nagyobb tisztelet övezte volna; talán még ő maga is szeretetreméltóbb lehetett volna – mert nagyon fiatalon házasodott, és odaadóan rajongott feleségéért.[767]

Azt hangsúlyoznám az idézetből, ami megítélésem szerint alátámasztja MacIntyre megállapítását arról, mennyire releváns a szeretetreméltóság az írónő regényeiben: azt olvashatjuk ki a részletből, hogy minél inkább szeretetreméltó valaki, annál inkább

[763] MacIntyre, 1999, pp. 322-324
[764] MacIntyre, 1999, pp. 322-324
[765] Massei-Chamayou, 2022, p. 219
[766] MacIntyre, 1999, pp. 322-323
[767] Austen, 2016a, p. 7

tiszteletreméltó is. MacIntyre alapján Austen gyanakvóan áll azokhoz, akikre szertelen kedvesség jellemző.[768] Willoughby is túlzóan kedveskedő a Dashwood családdal, főleg Marianne-nel; részben ez az, ami megtéveszti a lányt, és többre becsüli miatta az ezredesnél. A megismerkedésük kezdetétől fogva tisztában van vele Marianne, mennyire méltányos személy Brandon, ő maga mégis csak azután értékeli igazán, hogy a saját bőrén is megtapasztalja, mennyivel jóravalóbb és szeretetteljesebb, mint Willoughby. A szeretetteljesség pedig tudjuk, hogy MacIntyre alapján rendkívül fontos erény Austennél,[769] és melynek, mint már hangsúlyoztam, Marianne is a birtokában van.[770]

Maga Marianne jelenti ki a regény végén, hogy Willoughby-nak csak a saját boldogsága volt a célja, sohasem az övé. Ezt példázhatja az, amit akkor mond a férfi, amikor a sokak által várt Marianne-nel való eljegyzése helyett azt jelenti be Dashwoodéknak, hogy Londonba kell mennie: „Nem kínzom magam azzal, hogy olyan barátok közt maradok, akiknek a társaságát nem élvezhetem többé."[771] Ahogy Kant kifejti *Az ítélőerő kritikájá*ban, a boldogságunk mint önkényesen kitűzött cél, ingadozó.[772] Ráadásul „az ember természete nem olyan, hogy valaha is feladja és megelégelje a birtoklást és az élvezést".[773] Willougbhy-nél is ezt tapasztalhatjuk: amíg azt hiszi, vagyont és birtokot fog örökölni, Marianne mellett látja saját boldog jövőjét; amint kitagadják az örökségéből, egy gazdag kereskedő lánya mellett. Willoughby hozzáállása a családhoz éles ellentéte Brandon ezredes feléjük tanúsított odaadó viselkedésének. Kant *Az erkölcsök metafizikájá*ban kifejti azt is, hogy mindenki boldogságra vágyik, és nincs is annál nagyobb elképzelhető jó, minthogy egy egyén erkölcsi tökéletességének jutalmaként boldogságra lel. Mindazonáltal a boldogság – mivel a róla alkotott koncepciónk túlságosan változékony – megbízhatatlan ahhoz, hogy erkölcsi tanácsadónk legyen.[774] Kant úgy vélte, ha tévesen „a belső törvényhozás szabadságelve helyett"[775] a boldogságelvet tesszük meg alapelvünkként, akkor ezzel mindenfajta morált kiölünk magunkból.[776] Willoughby is, mintha kiölt volna minden morált magából. Mikor a regény végén elmeséli Elinornak, miért hagyta cserben Marianne-t, a főhősnő úgy véli: „A világ tette tékozlóvá és hiúvá – a tékozlás és hiúság pedig rideggé és önzővé."[777] Brandonnal ellentétben Willoughby a saját boldogságát tűzi ki célul, ami Kant elméletéhez hasonlóan megbízhatatlan erkölcsi tanácsadóvá válik számára. Ironikusan így valamelyest pont a saját

[768] MacIntyre, 1999, pp. 322-323
[769] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[770] Austen, 2016a, p. 8
[771] Austen, 2016a, p. 67
[772] Kant, 2003a, p. 351
[773] Kant, 2003a, pp. 351-352
[774] MacIntyre, 1999, p. 68
[775] Kant, 1991b, pp. 490-491
[776] Kant, 1991b, pp. 490-491
[777] Austen, 2016a, p. 282

boldogságát gátolja, hiszen a lánynak továbbra is „érdeklődéssel kísérte sorsa alakulását, a női tökély titkos mintaképének tartotta, s az elkövetkező időkben számos feltűnő szépséget mellőzött sértőn, csak azért, mert nem hasonlított Mrs. Brandonhoz."[778] Megítélésem szerint azonban, akkor sem lett volna igazán boldog, ha elveszi Marianne-t feleségül. Könnyen lehet, hogy megutálta volna amiatt, hogy le kellett volna érte mondania a vagyonról és a számára jónak vélt kapcsolatokról. Összeköltözéskor mindkettőjük negatív tulajdonságai jobban a felszínre kerülhettek volna, ami konfliktusokat szülhetett volna, és így már nem idealizálták volna úgy egymást, mint a regény elején. Ismét *Az ítélőerő kritikájá*ból idézve Kant szavait: „ha az ember a boldogságot teszi teljes céljává, akkor ezáltal képtelenné válik arra, hogy saját létezésének egy végcélt tételezzen, s ezzel összhangba kerüljön".[779] Willougbhy-nél sem fedezhetünk fel egy olyan végcélt, mellyel összhangban lenne.

Itt idéznék ismét valamit MacIntyre-ől: „Jane Austen számára az erények próbaköve egy bizonyosfajta házasság, sőt egy bizonyosfajta tengerésztiszt (azaz egy bizonyosfajta angol tengerésztiszt)."[780] Bár nem ír példákat rá, de úgy vélem, az ezredesre mindenképp tekinthetünk az erények próbaköveként. Brandonban felfedezhetünk némi belső konfliktust: szeretne segíteni a számára kedves embereknek, sőt azoknak is, akik ezen személyek számára fontosak, de mindezt úgy, hogy ne terhelje őket a jelenlétével és túlzott odafigyelésével. Erre nemcsak a Dashwood családhoz fűződő kapcsolata a remek példa, hanem az is, hogy az általa alig ismert Edward Ferrars-nak felajánlja a saját birtokán lévő parókiát. Tudja, milyen jó barátja a férfi Dashwoodéknak, és hogy ez milyen nagy segítség neki, továbbá azt hiszi, a Ferrars család hasonlóan elválasztana két összetartozó embert, mint ahogy azt az apja és a bátyja tette vele és Elizával.[781] Tehát részben megint a már felvázolt múltbéli eseménysorozat a cselekvése mögötti legfőbb motiváció. Ráadásul az ajánlatát nem hajlandó személyesen közölni Edwarddal, helyette Elinort kéri, hogy mint jó barátja számoljon be a hírről a férfinak, hátha így nem sérti majd úgy Mr. Ferrars büszkeségét.[782] Az ezredes viselkedésére továbbá az is adhat egyfajta magyarázatot, amit Willoughby mond a Dashwood családnak: „Brandon az a fajta ember (…), akiről mindenki elismerően szól, ám senki sem törődik vele."[783] Valószínűleg ezért is annyira fontos az ezredes számára Elinor barátsága: valaki olyannak kedveli, amilyen, és nem mellesleg, így Marianne-nel is közvetve állandó kapcsolatban lehet.

Egyfajta önkínzásnak tűnik az ezredes részéről, hogy rendre látogatja a hölgyeket, kellő távolságból, de ott van a közelükben, ha szükség lenne rá, bármennyire is fájhat neki

[778] Austen, 2016a, p. 324
[779] Kant, 2003a, p. 353
[780] MacIntyre, 1999, p. 251
[781] Austen, 2016a, p. 239
[782] Austen, 2016a, pp. 239-241
[783] Austen, 2016a, p. 45

Marianne iránta mutatott közönye és a Willoughby felé tanúsított vonzalma.[784] A maga csendességében gondoskodni próbál mind a három Dashwood-nővérről és az édesanyjukról. Ezzel is azt bizonyítva, hogy Willougbhy-val ellentétben mások boldogságát hajlandó a sajátja elé helyezni. Tehát az ő karaktere (is) eltér az arisztotelészi boldogságelvtől, és mintha kanti alapokon a belső törvényhozás szabadságelvét választva rendre morálisan cselekedne.[785] Az ezredes megítélésem szerint az egyik legönzetlenebb austeni karakter, aki el sem hiszi, hogy valaki ismét úgy szeretheti őt szerelemmel, mint ahogy egykor Eliza tette, sőt még akár állhatatosabb is lenne hozzá. A kora miatt is egyre kevésbé tartja ezt esélyesnek. Pedig ahogy arra Mrs. Dashwood és Elinor is felhívják Marianne figyelmét, a régensség korszakában egy 35 éves férfit még nem tartottak idősnek.[786] A köztük lévő 18 év korkülönbség sem lett volna kirívó akkoriban, bár éppen Marianne érvel azzal az anyjáéknak, hogy inkább érdekházasságoknál volt jellemző, hogy a vőlegény jóval idősebb volt a menyasszonynál, nem pedig szerelmen alapuló nászoknál.[787] Az az érdekes ellentmondás él Marianne fejében, hogy bár tisztában van vele, hogy az ezredes szerelmes belé (azáltal, hogy ezt a környezetében lévők rendre sulykolják felé), eltökélt nézete, hogy a férfi már képtelen érzelmekre.[788] Ezt megint csak azokhoz vezetném vissza, hogy túl sok szentimentális regényt olvas a lány, és hogy nem hisz a második szerelem lehetőségében. Itt azonban ismét hangsúlyoznám azt, hogy Marianne és az ezredes nemcsak azért házasodnak össze a megismerkedésük után viszonylag soká, mert a lánynak fel kell nőnie ahhoz, hogy értékelni tudja Brandont – hasonlóan, mint az *Emma* főhőseinél –, hanem mert az ezredesnek is el kell hinnie, hogy szerethető, és hogy boldoggá tud tenni egy olyan nőt, aki a koruk alapján a lánya lehetne.

Austen kedvelt sebezhető, érzékeny férfiakat megalkotni (az érzékenység szó alatt mások problémáira, szükségleteire való érzékenységet is értek itt). Láthatólag úgy vélte, egy mentálisan egészséges személy elismeri az erkölcsi szféra valóságát, és elvi módon küzd morális dilemmákkal.[789] Mint azt már említettem, a regényeiben mindig van legalább egy-egy olyan női és férfi főhős, akiknek látványos jellemfejlődésen kell keresztülmenniük, ám ezen karakterek valamennyi hibájuk ellenére birtokolják a szeretetreméltóság erényét. Úgy vélem, pont a hibáikkal való szembenézésük az, mely a leginkább elkülöníti egymástól Austen negatív és pozitív regényszereplőit: hogy kik azok, akiket ezek fejlődésre, önreflexióra késztetnek, és kik azok, akik nem is próbálnak változtatni rajtuk. Brandon ezredes is úgy tűnik, sokat változott az évek alatt, talán a kelleténél többet is. A regény végén például már

[784] Austen, 2016a, pp. 44-45
[785] Kant, 1991b, pp. 490-491
[786] Austen, 2016a, pp. 33-35
[787] Austen 2016a, p. 34
[788] Weiss, 2013, p. 260
[789] Shoben, Jr., 1982-1983, p. 539

csak az áll a Marianne-nel való közös boldogságuk útjában, hogy túlzottan próbál józanul cselekedni és a lány boldogságát célul kitűzni maga elé, és nem látja be, hogy ezen a ponton éppen ő az, aki a leginkább boldoggá tehetné a lányt. Ez is alátámasztja Kant azon nézetét, hogy mennyire változékony az, mi jelenti számunkra a boldogságot,[790] és jelzi Austen szemléletmódjának esetenkénti távolságát az arisztotelészi modelltől.

3.3 Házasság mint emocionálisan és racionálisan is helyes döntés

Azáltal, hogy Austen egy lelkész lányaként hívő volt, talán nem minden alap nélküli az az értelmezés, hogy isteni igazságtétel történik, amikor Brandon kegyetlen bátyja idő előtt meghal, és így az ezredesre száll a családi vagyon és birtok. Ám ezek nem tudják kompenzálni számára azt, hogy elveszítette az egykori nagy szerelmét, ahhoz, hogy kiteljesedhessen az élete, szüksége van egy szerető családra. Ahogy arra korábban utaltam, az ezredes már azelőtt fontos része a Dashwood-lányok és Mrs. Dashwood életének, hogy elveszi Marianne-t. Sokáig az gátolja abban, hogy hivatalosan is egy családdá váljanak, hogy azt hiszi, tolakodó a Marianne iránti szerelme.

Egyfajta fordulóponthoz az vezet, hogy a korábban említett vírusos betegségben majdnem meghal a lány. Ekkor már nemcsak passzívan, hanem aktívan is kifejezheti Marianne és az egész családja iránti kötődését. Ekkor is nagyon szignifikáns, hogy Brandon jó barátja, Elinor lencséjén keresztül követhetjük végig az eseményeket, aki Mrs. Jennings-szel ellentétben egyáltalán nem gondolja úgy, hogy az ezredes belé lenne szerelmes, „hisz ő a férfi szemébe nézett, míg Mrs. Jennings csupán a viselkedését figyelte."[791] Megítélésem szerint Brandon egy olyan karakter, akinek a legapróbb pillantásai, mimikái többet mondanak el róla, mint a viselkedése vagy a tényleges szavai. Ezért a tettei mellett sokszor a ki nem mondott szavai, melyekről csak sejtéseink lehetnek, tűnnek számomra a legérdekesebbnek. Szerencsére Elinorral azért megoszt olyan dolgokat, melyeket mással nem, ezért is tartom a regény legfontosabb baráti kapcsolatának az övékét, és ezért is hangsúlyoztam azt, hogy Austen amellett, hogy Elinor és Brandon interakciói által előrébb viszi a történet cselekményét, egyúttal jobban be tudja mutatni az ezredes jellemét. Mikor Marianne kezd megfázni, Elinor látja Brandonon „a szerető szív heves érzéseit és fölösleges riadalmát."[792] Már kitértem rá, Austen regényeiben milyen fontos tud lenni az, hogy bizonyos helyzetekben megfelelő lélekjelenléttel rendelkezzenek a főhősök. A szememben az ezredes lélekjelenlétének nagysága akkor mutatkozik meg igazán, amikor annak ellenére, hogy szörnyen aggódik a

[790] Kant, 2003a, p. 351
[791] Austen, 2016a, p. 259
[792] Austen, 2016a, p. 259

haldokló Marianne-ért, a rettegése nem megbénítja, hanem cselekvésre készteti őt, és maga megy el a lányok édesanyjáért:

> Az ezredesnek nem volt elég bátorsága és hite, hogy Elinor félelmeit eloszlassa. Reményvesztetten, némán hallgatta végig, nehézségeit azonban nyomban elhárította, midőn készséggel – mely arról árulkodott, hogy magában már el is tervezte a dolgot – felajánlotta, hogy elmegy Mrs. Dashwoodért. Elinor nemigen tudott felhozni olyan ellenérvet, melyet az ezredes azonnal le ne győzött volna. (…)
> Mély hálával töltötte el szívét, hogy e pillanatban ilyen barát nyújt neki vigaszt, mint Brandon ezredes, és hogy anyjának ilyen útitársa lesz – útitárs, akinek ítélete utat mutat, akinek segítsége megkönnyebbülést hoz, s akinek barátsága enyhíti fájdalmát; s ha enyhítheti bármi is a megrázkódtatást, melyet egy ilyen sürgős hívás okoz, úgy az ezredes jelenléte, modora, segítsége bizonnyal enyhíteni fogja.
> Eközben az ezredes bármit érzett is, a józan értelem határozottságával cselekedett: a lehető leggyorsabban megtett minden szükséges előkészületet. (…) Egyetlen pillanatot sem vesztegetett.[793]

Austen pozitív főhőseinél többször tapasztalhatjuk azt, hogy jól nevelt modoruk mellett szeretetteljesek, ennek ellenére nem feltétlenül tűnnek olyan vonzó partinak a nők szemében. Ilyen például Mr. Darcy a *Büszkeség és balítélet*ben és itt Brandon ezredes. Ezzel szemben a vetélytársaik Mr. Wickham és Mr. Willoughby pontosan azt reprezentálják kiválóan, hogy egyesekbe úgy nevelték bele az úri modort és fellépést, hogy közben erkölcsi értékeket nem plántáltak beléjük. Nyíltabbnak tűnnek, megkapóbbak és szórakoztatóbbak tudnak lenni, de végül kiderül, hogy Darcy és Brandon az igazi, helyes morális értékekkel felruházott úriemberek. Összevethetjük azt, hogy egy-egy adott helyzetben hogyan segíti a bajba jutott Marianne-t Willoughby és Brandon. A regény cselekményének elején az esőben kificamított bokával fekvő Marianne-t Mr. Willoughby lovagiasan ölbe kapja, majd úgy is viszi haza. A férfi ezzel egyértelműen el akarja nyerni a nő tetszését, és utána fürdik abban a rajongásban, amit kivált a lányból.[794] Brandon ezredes ehelyett, amikor bajba kerül Marianne, kellő távolságból figyeli az egyre betegebb szerelmét, és az elején Elinor helyett is aggódik érte. Amikor pedig már attól félnek, hogy meg fog halni Marianne, akkor – ahogy azt az idézetben is olvashattuk – „a józan értelem határozottságával”[795] cselekszik. Egyértelmű, hogy szükség esetén Brandon és Willoughby közül az előbbi lesz az, akire igazán számíthatnak a barátai, szerettei. Aki bár a kocsiút alatt legalább Mrs. Dashwoodnak bevallja, hogy szereti a lányát, de Marianne-t ekkor sem terheli a jelenlétével, vagy a vallomásával, helyette némaságban, rettegve várja, vajon életben marad-e, vagy Eliza után őt is elveszíti.[796]

[793] Austen, 2016a, p. 264
[794] Austen, 2016a, pp. 37-39
[795] Austen, 2016a, p. 264
[796] Austen, 2016a, pp. 286-288

Ismét hangsúlyoznám azon megítélésemet, hogy a múltbéli vesztesége teszi őt csendesebbé, zárkózottabbá, ezért is fojtja magába ekkor is a félelmét. Bár Elinor látja rajta mindezt, Brandon nem nyomasztja őt a saját aggodalmával. Olyannyira nem akar láb alatt lenni, hogy majdnem haza is utazik, bárhogy hatalmas fájdalmat okozna számára, ha nem lehetne egy házban a haldokló Marianne-nel. Megint háttérbe szorítaná a saját boldogságát, de végül éppen az Elinorhoz fűződő barátsága tartja ott.[797] Ezt megint csak visszavezetném az Elizához köthető negatív tapasztalataihoz: mint barátra nem számíthatott rá a lány, amikor szüksége lett volna rá. Feltételezhetőleg nem akarja ezt a hibát elkövetni Elinorral is. Mikor Marianne túl van az életveszélyen, azt olvashatjuk az ezredessel való interakciójukról, hogy:

> Időnként Brandon ezredeshez fordult, a kezét szorongatta, s olyan tekintettel nézett reá, mely egyaránt árulkodott hálájáról, és arról a meggyőződéséről, hogy az ezredes osztozik vele a pillanat boldogságában. Ő azonban még a Mrs. Dashwoodénál is mélyebb hallgatással osztozott e boldogságban.[798]

Ez alapján azt mondhatjuk, hogy Brandon még akkor sem meri kifejezni a Marianne felé táplált mély szerelmét és odaadását, amikor a lány már kezd nyitottabb lenni felé. Pedig Elinor megfigyeléséből úgy tűnik, ekkor a beteg Marianne a korábbiaknál is jobban hasonlít Elizára az ezredes szemében,[799] ami könnyen motiválhatná arra a férfit, hogy éljen a második esély lehetőségével. Továbbá Mrs. Dashwood is mind Brandont, mind Elinort biztosítja arról, mennyire támogatná ezt a nászt. Itt lesz a legegzaktabb az, hogy Elinor nem ért teljesen egyet az anyjával abban, hogy kettőjük közül a húga lenne boldogabb az ezredes feleségeként. Meggyőződése, „hogy bárki, aki pártatlanul szemléli életkorukat, jellemüket vagy érzéseiket, aligha juthat efféle következtetésre."[800] Épp ezért valamelyest szomorú is, amiért szereti a húgát a férfi.[801] MacIntyre kifejti, hogy a házasságnak egy specifikus formája tűnik az austeni hősnők egyik céljának, erre egyrészt az akkori gazdasági helyzet készteti őket, másfelől pedig az, hogy ezek a házasságok lehetőséget biztosítanak számukra, hogy megvalósítsák azon cselekedeteket, melyeket helyesnek ítélnek.[802] Úgy vélem, ha az ezredes megkéri Elinor kezét, akkor a nő igent mond neki, részben pont a MacIntyre által leírtak miatt. Brandonban kiváló barátra és társra lel, aki mint a regény leggazdagabb férfi karaktere, kényelmes otthont is biztosítana számára. Elinornak „gyakrabban nagyobb örömet okozott a vele való társalgás, mint bármely más napi foglalatosság."[803] Mindez jó kiindulópontja lehetne egy kölcsönös

[797] Austen, 2016a, pp. 260-262
[798] Austen, 2016a, p. 284
[799] Austen, 2016a, p. 289
[800] Austen, 2016a, p. 286
[801] Austen, 2016a, p. 286
[802] MacIntyre (1999): 1999, pp. 320-322
[803] Austen, 2016a, p. 142

tiszteleten és megértésen alapuló násznak, ha nem lennének már mindketten másba szerelmesek. Carol Shields azt írja a *Jane Austen* című életrajzi kötetében, hogy Austen történeteiben „a házasság fogalma tágabb, metaforikus értelmet nyer: a hazaérkezést, a kötődés és elkötelezettség tágabb lehetőségeket biztosító világát szimbolizálja."[804] Megítélésem szerint ez a kötődés hiányozna Elinor és Brandon nászából. Maga az a tény viszont, hogy Elinor még a történet végén is eljátszik azzal a gondolattal, hogy a húga helyett inkább ő lenne a megfelelőbb párja a férfinak, számomra szintén az ezredes érdemeit mutatja.

A regény cselekményének legvégéig egyik lány sem szerelmes Brandonba, mégis valamelyest vonzza őket, kiváltképp a jobb megfigyelőképességgel és nagyobb empátiával rendelkező Elinort, akit éppen a férfi józan ítélő képessége fog meg a leginkább. A következő kijelentéssel védi meg Brandont még a regény elején Willoughby-val szemben: „Számomra az értelem mindig vonzó."[805] Az, ahogy Elinor viszonyul az ezredeshez, úgy vélem, többet árul el a férfi szeretetreméltó karakteréről, mint az, miért tartózkodó és elutasító sokáig vele Marianne.[806] Az utóbbi inkább azt reprezentálja a szememben, hogy az Austen-regényekben mennyire esszenciális az, hogy a (fő)szereplők kétellyel forduljanak az ítélőképességükhöz, mert különben könnyen tévképzeteket kreálnak saját magukról, a környezetükben lévő személyekről és bizonyos eseményekről is.[807] Ezért is interpretálhatjuk a címben szereplő *értelem* (*sense*) szót úgy, mint ami a megítélésünkre, vagy magára az ítélőképességünkre utal.[808] Marianne-nel pedig mintha azt mutatná be Austen, milyen veszélyes tud lenni az, ha valakire szélsőséges és romantikus individualizmus jellemző. Ebből fakadhat, hogy számára sokáig nincs fontosabb a saját impulzusainál, és hogy elutasítja a családja, a társadalom és a konvenció által elvárt viselkedési formákat.[809] Míg Elinor olykor hajlandó megtartani magának az őszinte véleményét, hogy betartsa a társadalmi normákat, addig Marianne-nek nincs olyan társadalmi tudata, mint a nővérének. Olykor megalkuvást nem ismerve őszinte, még ha ezzel több embert is megsért.[810] Például, amikor a bátyjuk Elinor által festett ellenzőket mutogat az ezredesnek, a Fanny és az édesanyja egy gazdag örökösnő műveivel hasonlítja össze őket. Marianne nem bírja elviselni, hogy semmibe veszik a testvére ellenzőit, ezért udvariatlanul a következőképpen fakad ki rájuk: „Igazán különös dicséret! Mit nekünk Miss Morton? Ki ismeri, kit érdekel? Most Elinorra gondolunk, róla beszélünk!"[811]

[804] Shields, 2007, p. 102
[805] Austen, 2016a, p. 46
[806] Austen, 2016a, p. 286
[807] Masing-Delic, 2009, p. 23
[808] ApRoberts, 1975, p. 351
[809] Shoben, Jr., 1982-1983, p. 533
[810] ApRoberts, 1975, pp. 360-361
[811] Austen, 2016a, p. 201

Brandon még a megismerkedésük elején mondja azt Elinornak, róla hogy: „van valami nagyon is szeretetreméltó az ifjú elme balítéleteiben, s az ember sajnálja, hogy hajlandó aztán elfogadni az általános véleményt."[812] Tehát ő is látja Marianne jellembeli hibáit, de ahelyett, hogy megvetné ezek miatt a lányt, védeni akarja az ezekből fakadható csalódásoktól, sőt finoman terelgetné is őt a helyes irányba, valamint a könyvtárával segítené a lány művelését.[813] Ezért is tűnik ő a megfelelő férjnek Marianne számára. Visszatérnék *Az erkölcsök metafizikájá*nak azon részéhez, melyben Kant szerint ahhoz, hogy kiemelkedjünk az állatvilágból az emberi valónkig, magánvaló kötelességünk művelni természetünk nyers adottságait. Az viszont teljesen önkényes, ki meddig juthat el kiművelésében, és hogy milyen irányba orientálódik.[814] Kant szerint paradoxont vonz magával, ha mások tökéletességét tűzzük ki morális célunkként, és presszíót érzünk magunkon annak előmozdítására: mindenki képes kijelölni magának a célját saját kötelességfogalmai alapján.[815] Brandon sem lépi át ezt a határt, csak segíteni szeretné azt, hogy Marianne fejlessze magát saját belátása szerint.

Végül sem az az elemi félelem, amit Marianne esetleges elvesztése vált ki az ezredesből, sem Mrs. Dashwood támogatása nem elég neki, hogy megkérje a szerelme kezét. Egy ideig rendre Dashwoodéknál időzik, és csak az éjszakát tölti máshol, amikor is folyton akörül járnak a gondolatai, milyen nagy az aránytalanság a lány 17 éve és az ő 36 éve között.[816] Marianne boldogságát ekkor is a sajátja elé igyekszik helyezni. Épp ezért még kétévnyi vívódás kell neki, hogy elhiggye, szerethető és érdemes a kezére. Szignifikánsnak tartom azonban, hogy míg annak idején, miután lemond Elizáról, a nő válásáig nem keresi egykori szerelmét, még az országban sincs, ekkor továbbra is tartja a kapcsolatot a Dashwood családdal. Visszatérve arra, milyen fontos általánosságban a házasság témája Austen regényeiben, ez nem csak a szerelem miatt van. A főhősei házassága az őket körülvevő közösség sorsára is potenciálisan nagy hátassal vannak: gondolhatunk itt a közvetlen családjukra, a baráti társaságukra vagy a földbirtokos arisztokratáknál a birtokokat érintő személyekre. Mindez úgy is értelmezhetjük, hogy Austen regényei alapján az ember önbecsülésének sorsa nagyban függ attól, kit választ házastársául, és milyen közösség(ek) tagja.[817] Ezek fényében és egy fentebb már idézett részlet alapján egyértelmű lehet számunkra, hogy John Dashwood önbecsülésén csorba esik azután, hogy elveszi Fanny-t.

Ahogy arra már több ízben utaltam, Brandon ezredes az ismeretségük kezdetétől fogva kitüntetett figyelmet tanúsít az egész Dashwood család iránt, mintha mindig is szeretett volna

[812] Austen, 2016a, p. 50
[813] Austen, 2016a, p. 292
[814] Kant, 1991b, p. 506
[815] Kant, 1991b, p. 499
[816] Austen, 2016a, p. 315
[817] Shoben, Jr., 1982-1983, p. 538

hozzájuk tartozni, de mégsem gondolta úgy, hogy beházasodhat közéjük. Ezzel megint csak párhuzamba állítható Mr. Knightley-vel, aki már azelőtt Emmára és az édesapjára tekint a családjaként, hogy elvenné a lányt. Brandon és George is családcentrikus karakterek, ami az ezredes esetében azért is érdekes, mivel neki nem volt soha olyan szoros kapcsolata a bátyjával, mint amilyen Mr. Knightley-nek van az öccsével. Sőt mielőtt megismeri Brandon Dashwoodékat, nincsenek is olyan személyek az életében, akiket családtagjainak tarthatna, hiszen az ifjabb Elizával sincs szoros kapcsolata. *Az erkölcsök metafizikájá*ban azt olvashatjuk, hogy önmagunk kényszerítése nagyon is összefér a szabadsággal: pont hogy annál szabadabbak vagyunk, minél kevésbé lehet minket fizikailag kényszeríteni, és minél inkább morálisan.[818] Brandon ezredes is akkor tűnik a legszabadabbnak, amikor gondoskodhat Dashwoodékról, még akkor is, amikor amondó, azzal segíti a legtöbbet, ha Marianne boldogságát a sajátja elé helyezve elhallgatja Eliza és Willoughby esetét. Pedig Mrs. Dashwood és a baráti társaságuk bizonyos tagjai is kifejezetten támogatnák ezt a nászt, valamint a történet végén Elinor és Edward is. Az utóbbi két személy életére szintén nagy hatással van az ezredes azáltal, hogy korábban felajánlja a birtokán lévő parókiát Edwardnak.[819] Tehát Marianne és Brandon násza már a menyegző előtt is jócskán érinti a környezetükben lévőket. Abban a két évben pedig, amíg vívódik a férfi, hogy elvegye-e a szerelmét, valószínűleg arra vár, hogy a lány találjon egy korabeli férfit, akit hasonló szenvedéllyel tud szeretni, mint előtte Willoughbyt. Ezt bizonyíthatja az is, amit közvetlen Marianne életveszélyes betegsége után mond Mrs. Dashwood Elinornak:

> Azt hiszi, Marianne érzelmei túlságosan is mélyen gyökereznek, hogysem rövid időn belül megváltozhatnának; s még ha feltételezné is, hogy Marianne szíve megint szabad lesz, igen kevéssé bízik önmagában, hogy elhiggye, korban és természetben ily különbséggel valaha is megnyerhetné őt. Ám ebben bizony téved. Kora mindössze annyival haladja meg Marianne-ét, amennyi épp előnyös, hisz mostanra a jelleme, az elvei kialakultak; ami pedig a természetét illeti, meg vagyok győződve róla, hogy épp olyan, amilyennel húgodat boldoggá teheti. Személye, modora mind mellette szól.[820]

Ez az idézet is azt bizonyítja, hogy a férfi megelégszik azzal, hogy önzetlenül segíti Marianne-t és a családját, ami megint csak hasonlít arra, ahogy Mr. Knightley viszonyul Emmához és a lány édesapjához. Brandon nem látja be, hogy a korkülönbségük Marianne-nel, amit ő áthidalhatatlan akadálynak vél, adja a szilárd alapját a kapcsolatuknak: az ő komolysága, műveltsége pozitív irányba formálhatja a lányt, akinek a fiatalsága és szenvedélyes alkata pedig élettelibbé teheti őt. Ráadásul – ahogy arra az idézetben Mrs.

[818] Kant, 1991b, p. 494
[819] Austen, 2016a, pp. 239-240
[820] Austen, 2016a, p. 288

Dashwood utal, és én már jeleztem – van, amiben hasonlítanak egymásra. Ismét előhozakodnék azzal, hogy mások boldogságára való törekvésünknél azt hangsúlyozza Kant *Az erkölcsök metafizikájá*ban, hogy „önszeretetünk nem választható el attól az igényüktől, hogy mások szeressenek bennünket”,[821] vagyis hogy a céljukká váljunk, de ebből pedig az következik, hogy nekünk is célunkká kell tennünk másokat, így lesz az ő boldogságuk egyszersmind kötelességünk is.[822] Úgy tűnik, Jane Austen hasonlóan azt sugallja, hogy ahhoz, hogy valaki a kötelességét teljesíthesse, komolyan kell gondolnia önön boldogságára is.[823] Az ezredesnek meg kell tanulnia, hogy ahhoz, hogy igazi tagja lehessen a Dashwood családnak, önszeretetet kell gyakorolnia, ami pedig nála is összefügg azzal, hogy igénye van rá, hogy mások szeressék, és céljukká tegyék az ő boldogságát. Úgy vélem, az, hogy Marianne nagyjából annyi idős, amikor megismeri az ezredest, mint ahány éves volt Eliza, mikor Brandon bátyjához adták, reprezentálhatja azt, hogy a férfi kap egy új esélyt egy olyan lánnyal, aki hasonló korú és temperamentumú, mint amilyen Eliza volt fénykorában. Az értelmezésem szerint ez az igazi kompenzálás mindazért, amit a múltban elszenvedett, nem a családi vagyon és birtok megöröklése. Ezért sem lettek volna olyan jó párosítás Elinorral. Ha őt veszi el, az megalkuvás lett volna mindkettőjük részéről. Akkor győzött volna az értelem az érzelem felett. Helyette pár évnyi vívódás után belátja az ezredes, hogy racionálisan és emocionálisan is Marianne-nel ők a megfelelő társ egymás számára. Így pedig a lánykérésével nemcsak a saját boldogságát mozdítja elő, hanem a szerelméét, annak családjáét és a barátaikét is. Tehát végül az elméje is elfogadja azt, amit a szíve már régóta sugall neki.

> Brandon ezredesnek pedig immár oly boldogság jutott osztályrészül, melyet legjobb barátai szerint megérdemelt: Marianne-ben vigasztalást nyert minden múltbéli szenvedéséért. Marianne szeretete és társasága új életre keltette lelkét, új derűre szellemét, s hogy Marianne is boldogságát lelte abban, hogy férjét boldoggá tegye, ez volt minden éles szemű barát egybehangzó véleménye és igaz öröme. Marianne nem tudott fél szívvel szeretni, s idővel aztán egész szívét az ezredesnek adta, ahogy korábban Willoughbynak.[824]

[821] Kant, 1991b, p. 508
[822] Kant, 1991b, p. 508
[823] Crippen Ruderman, 1995, p. 88.
[824] Austen, 2016a, p. 323

IV. A szkepszis, a levélírás és az irónia szerepe a *Büszkeség és balítélet*ben

1. Miss Bennet és Mr. Darcy önmagára irányuló kétely

1.1 Az első benyomások bizonytalanságáról

A disszertációm jelen fejezetében Jane Austen legismertebb regényét, a *Büszkeség és balítélet*et szeretném elemezni úgy, hogy a kétely motívumára és az erények nevelésére fokozott figyelmet fordítok. Mindenekelőtt a mű címéről szeretnék pár szót ejteni. A legelső változat a *First Impressions*,[825] vagyis az *Első benyomások* címet viselte. Ez pedig reprezentálja, milyen nagy hangsúlyt kap a történetben az, hogy az első benyomásaink, azok az impulzusaink, melyeket még nem vetettünk vizsgálat alá, mennyire megbízhatatlanok tudnak lenni, helyettük azoknak az érzéseinknek kellene inkább hitelt adnunk, melyeket már valamelyest képeztünk, formáltunk.[826] Shields az életrajzi kötetében úgy fogalmaz, hogy:

> A regény valóban az első benyomások *elhibázottságáról* szól, vagyis arról, hogyan formál megingathatatlannak tűnő rossz véleményt egy értelmes ifjú hölgy – bizonyos Elisabeth Bennet – egy Darcy nevű gőgös fiatalemberről, aki szerinte megsértette őt és a családját. (…) Az *Első benyomások*, amely jóval később a *Büszkeség és balítélet* címet kapta, az emberi ítélőképességet veszi elemzés alá, azt a képességet, mely képes helyesen – vagy tévesen – megítélni a látszat és a valóság közötti különbséget.[827]

Ehhez tenném hozzá, hogy a *Büszkeség és balítélet* címnek az egyik legkézenfekvőbb értelmezése az, hogy Darcy legnagyobb hibája a büszkesége, míg Elizabeth-nek a balítélete, de akárcsak az *Értelem és érzelem*nél, itt sem gondolom, hogy ilyen egyszerű lenne a cím *megfejtése*. Igazából Elizabeth és Darcy is túlzottan büszkék, és nemcsak egymást, hanem olykor önmagukat is balul ítélik meg. Ebből fakadóan mind a hozott ítéleteik érvényességével, mind a saját jellemükkel szemben gyakorolt kétely fontosnak tűnik a regényben. Emellett más karakterekre is igazak ezek a tulajdonságok: például Mr. Collinsra, Lady Catherine-re és a Bingley-nővérekre, sőt őket egytől egyig sznobnak és kifejezetten komikus alakoknak mondhatjuk. A regényben tehát se nemtől, se társadalmi osztálytól nem függ az, hogy valaki büszke és olykor balítéletet hoz.[828]

Fontosnak tartom itt felelevéníteni, milyen jelentéstartalommal bír a házasság Austen regényeiben. MacIntyre kifejti, hogy az austeni hősnőknek céljuk a házasságnak egy megadott formája, melyre egyfelől a külső gazdasági világ fenyegetései miatt van szükség, másfelől azért, mert a hősnők a saját vélekedésük szerinti jó cselekedeteket ezekben a házasságokban

[825] 1796-1797 között született meg az első levélregény változat, majd a végső verzió 1813-ban jelent meg.
[826] Schorer, 1956, p. 73
[827] Shields, 2007, pp. 74-76
[828] Schorer, 1956, pp. 85-86

tudják beteljesíteni.[829] „Jane Austen számára az erények próbaköve egy bizonyosfajta házasság."[830] Carol Shields-től is már idéztem azt a szövegrészt, melyből kiderül, hogy az írónőnél a házasság, mint fogalom tágabb, metaforikus jelentéstartalommal bír, hiszen a hazaérkezéstől kezdve, a kötődésen át az elkötelezettség szélesebb alternatíváinak biztosító világát jelenti.[831] Ezt kiegészíteném azzal, hogy Austen történeteiben általában oda-visszamenő szimpátiából, baráti kapcsolatból alakul ki a főhősök házassága. A *Büszkeség és balítélet* ez alól viszont kivétel, hiszen itt azt követhetjük végig, ahogy két határozott jellemű személy a találkozásukkor eltérő temperamentumot vesznek fel, és egyre nagyobb ellentétbe ütköznek az őket érintő események és a másokkal való kapcsolataik miatt. Az egymás iránt táplált érzéseiket pedig ezekből fakadóan sokáig elfojtják.[832] Idővel viszont egyre jobban megismerik a másikat és önmagukat, illetve egyre több szeretetteljességet mutatnak egymás iránt, mely ugye MacIntyre szerint kiemelten fontos erény Austennél. Szerinte ahhoz, hogy az írónő főhősei eljussanak önmaguk valódi voltának felismeréséhez, egyedül a keresztény bűnbánás vezetheti őket. Megítélésében az austeni önismeret erkölcsi és intellektuális erény is egyben, és össze van fonódva az állhatatossággal[833] mint legalapvetőbb austeni erénnyel.[834]

1.2. Az emberek adta nevelés hiányossága Mr. Darcy-nál

A továbbiakban előbb Mr. Darcy-nál, majd Elizabeth-nél veszem végig a *mentális utazásuk* legsarkalatosabb pontjait, mindkét esetben abból a jelenetből kiindulva, amikor Elizabeth visszautasítja Darcy lánykérését, majd a férfi egy hosszú levélben védi meg magát bizonyos vádakkal szemben, melyekkel a lány illette őt. Ez talán a legfőbb gócpontja a történetnek, hiszen eddig a részig szépen fokozatosan tudatja velünk a narrátor, hogy Darcy-t miként varázsolja el egyre jobban Elizabeth, és hogy a lány ebből mit sem sejtve, egyre nagyobb ellenszenvet érez a férfi iránt. Ekkor viszont egy felfokozott jeleneten keresztül szembesítik egymást a korábban ki nem mondott véleményükkel és az egymás iránt táplált érzéseikkel.[835]

Ez a visszautasított lánykérés az, mely által először pozitív hatással van a főhősnő Mr. Darcy-ra, hiszen korábban büszkeségből elhiszi a férfi, hogy ő tesz szívességet azzal, hogy el akarja venni a lányt. Például a Jane-Bingley üggyel kapcsolatos közbeavatkozásának hibás voltára is ekkor mutat rá Elizabeth.[836] Ezt pedig az teszi ironikussá számomra, hogy még a

[829] MacIntyre, 1999, pp. 320-322
[830] MacIntyre, 1999, p. 251
[831] Shields, 2007, p. 102
[832] Schorer, 1956, p. 90
[833] MacIntyre, 1999, pp. 322-324
[834] MacIntyre, 1999, p. 246
[835] Austen, 2019, pp. 167-171
[836] Austen, 2019, p. 169

történet elején a következőt mondja Darcy, hogy ha valaki „meggyőződés nélkül enged”[837] barátja rábeszélésére, „az egyikük értelmére sem hízelgő”.”[838] Idővel azonban ő is éppen így bírja rá Bingley-t, hogy ne vegye nőül Jane-t, továbbá manipulációval eléri, hogy ne tudjanak találkozni Londonban,[839] és ezzel a saját nézete alapján önmagáról is negatív képet fest.

Austen történeteiben rendre feltűnik az a mozzanat, hogy egy-egy karakter jóindulatból rossz tanácsot ad a barátjának, ezáltal bizonyos időre boldogtalanságba taszítva őt. Azt vélem kiolvasni ezekből a történetszálakból, hogy kellően állhatatosnak kell lennünk, ha viszont a múltban nem voltunk azok, akkor is igyekeznünk kell helyrehozni a hibánkat. Továbbá az a morális dilemma is rendre benne rejlik ezekben a cselekménységszálakban, hogyan ítéljük meg a végkimenetel alapján olyan személyek meggyőzésének erkölcsi helyességét, akik rendre jó szándékból befolyásolják a barátaikat, de utólag helytelennek bizonyul a befolyásuk. Ráadásul ezen austeni karakterekben idővel egytől-egyig felmerül némi kétely az ítéletük bizonyosságát illetőleg, és végül belátják, hogy nem kifogástalan az ítélőképességük. Minderre kiváló példa Mr. Darcy, aki Elizabeth által szembesül vele, hogy téves ítéletet (balítéletet) hozott, mikor azt hitte, Jane a családi háttere és a tartózkodó magaviselete miatt közömbös Bingley iránt, és csak a pénzéért menne hozzá. Épp ezért a regény legvégén megfontoltabban, a helyzet alaposabb ismeretével mindent bevall a barátjának, és nem áll többé a nász útjába.[840]

Szintén a történet elején jelenti ki Darcy a következőt: „Igen, a hiúság csakugyan hiba. De ami a büszkeséget illeti, azt igazán kiváló értelmű ember mindig féken tartja.”[841] Tehát ekkor még nem véli a büszkeséget hibának, vagy az értelem hiányának, sőt azt láthatjuk, hogy saját büszkeségét egyfajta védőpajzsként használja. Erre példa az, hogy amikor Elizabeth kérdőre vonja mindazért, amit Wickham állítása szerint tett a férfi,[842] ahelyett, hogy azonnal tisztázná a nevét, büszkeségből és húgának becsületét védve hagyja, hogy a korábbinál is nagyobb ellenszenv alakuljon ki a lányban az irányába. Továbbá büszkeségből határozza el azt is, hogy küzdeni fog az Elizabeth iránti vonzalma ellen. Mégpedig azért, mert megveti a lány családját a modorbeli fogyatékosságuk miatt, de tulajdonképpen ez rá is igaz, csak másként. Saját maga jelenti ki a következőt: „Idegenekkel szemben nehezem küzdöm le a feszélyezettséget. (…) Bennem valóban nincs meg a tehetség, mint némely emberben, hogy könnyedén el tudjak beszélgetni olyanokkal, akiket még sohasem láttam.”[843] Véleményem szerint inkább abban nyilvánul meg Darcy társasági viselkedésének hibás volta, hogy fennhéjázó magaviseletével

[837] Austen, 2019, p. 47
[838] Austen, 2019, p. 47
[839] Austen, 2019, p. 321
[840] Austen, 2019, pp. 321-322
[841] Austen, 2019, p. 54
[842] Austen, 2019, p. 84
[843] Austen, 2019, p. 156

nem rest nyilvánosan kimutatni, és kifejezetten irtózik kevésbé kifinomult emberekkel érintkezni. Elisabeth Celnart a már citált kortárs nevelési kézikönyvében azt írja, a helyén való magatartás az erkölcsösség és a kellem ötvözete: a csekélyebb élvezeteinket és a komolyabb feladatainkat is irányítottan kell végeznünk, úgy, hogy egyszerre kellően ismerjük önmagunkat, és tiszteletben tartsuk mások jogait. Mivel a társadalmi kapcsolataink mindig befolyásolják az önbecsülésünket, ezért egyfajta harmóniára kell törekednünk ezek között.[844] Megítélésem szerint, bár Mr. Darcy becsületes ember, hiányzik belőle a kellem, ezért nem viselkedik olykor helyénvalóan. A regény első felében önmagát sem ismeri kellő mértékben, valamint a másokat megillető udvariasságot sem adja meg. Nincs meg a kellő harmónia az önbecsülése és a közösségi kapcsolatai között. Pár nappal később azonban Elizabeth következő szavai, melyekkel visszautasítja a lánykérését, mélyen beleivódnak az elméjébe:

> Ismeretségünk legelejétől, mondhatnám, az első pillanattól fogva viselkedése azt a szilárd hitet ébresztette bennem, hogy ön gőgös, öntelt ember, aki önző módon semmibe sem veszi mások érzéseit: ez volt kedvezőtlen véleményem alapja, amelyre a későbbi események folytán engesztelhetetlen ellenszenv épült; s alig ismertem egy hónapja, máris úgy éreztem, hogy ön az utolsó férfi a világon, akihez valaha feleségül tudnék menni.[845]

Ezek a szavak késztetik arra Darcy-t, hogy kételyt érezzen önmaga iránt, felülvizsgálja az értékrendjét, és ahol szükséges, változtasson rajta és ez alapján a viselkedésén is. Kétely támad benne, vajon mennyire felel meg az általa vallott értékrendnek, és hogy az egyáltalán mennyire helyes. Amikor legközelebb találkozik Elizabeth-tel Pemberly-ben, a lány úgy véli: „Soha életében nem látta még Darcy modorát ily kevéssé merevnek, soha nem beszélt vele oly kedvesen, mint ezen a váratlan találkozáson."[846] Itt kiemelendőnek tartom azt a tényt, hogy Elizabeth ekkor a szüleinél sokkal kifinomultabb nagybátyjával és nagynénjével van. Ez egyrészt azért releváns, mert Darcy összehasonlíthatatlanul komfortosabban érzi magát mellettük, így nem esik nehezére szeretetteljesen viszonyulnia hozzájuk. A szeretetteljesség pedig – ahogy azt MacIntyre hangsúlyozza[847] – nagyon fontos erény Austennél. Másrészről pedig Elizabeth olyanok véleményét is hallhatja a férfiról, akik életükben először találkoznak vele, így Darcy múltbeli viselkedése nincs rájuk hatással, amikor megítélik jellemét. „Van benne valami szertartásos vonás, annyi szent – felelte Mrs. Gardiner –, de inkább csak a viselkedésében, és illik is hozzá."[848] Ez az idézet némi magyarázattal szolgálhat számunkra,

[844] Celnart, 1833, pp. XIV-XV
[845] Austen, 2019, p. 171
[846] Austen, 2019, p. 219
[847] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[848] Austen, 2019, p. 223

miért tudott Austen férfi főhőse rövid időn belül sokat változni pozitív irányba: a viselkedése volt hibás, nem az egész karaktere. Darcy maga a következőt mondja a regény legvégén:

> Egész életemen át önző voltam – ha elveimben nem is, de mindenesetre a gyakorlatban. Gyermekkoromban megtanítottak, mi a jó és helyes, de arra nem, hogyan uralkodjam természetemen. Helyes elveket oltottak belém, de hagyták, hogy a gőg és az önhittség útját kövessem.[849]

Ezért is vélem úgy, hogy a regény közepéig nem ismeri igazán önmagát. Továbbá az én olvasatomban ebből a kiragadott részből is kiviláglik Austen regényeinek azon központi témája, hogy a megfelelő nevelés mennyire fontos. Visszatérnék Rousseau *Emil avagy a nevelésről* című könyvére, melyben kifejti, hogy a nevelésünk három komponensből áll: a természet adta nevelés a képességeink fejlesztése; az emberek adta nevelés ezen képességek felhasználása; a dolgok adta nevelést pedig önön tapasztalataink adják a minket érintő tárgyakra vonatkozóan.[850] Ez alapján úgy vélem, Mr. Darcy-nál a természet adta nevelés tetten érhető, hiszen helyes elvek birtokában van, ám azokat a gyakorlatban képtelen alkalmazni, így az emberek adta nevelés az, mely elmarad nála: nem tanulja meg a helyes elveit, nézeteit, képességeit megfelelően használni. A dolgok adta nevelése pedig a regény cselekménye alatt is folyamatban van, főként Elizabeth szembesítése által.

MacIntyre is kifejti, hogy Austennél az erkölcsiség nemcsak a szenvedélyek szemléltetését és féken tartását jelenti, hanem azok nevelését is:[851] „külső megjelenésük ugyanis mindig eltakarja, milyen neveletlenek is a szenvedélyek".[852] Itt is arra láthatunk austeni példát, hogy valaki gyerekként nem kap számára optimális nevelést, de felnőttként van lehetősége képezni az értelmi és érzelmi intelligenciáját, csiszolni a jellemét és kinevelnie magából bizonyos erkölcsi elveket. Ehhez részben az kell, hogy valaki szembesítse a hibájával,[853] részben az, hogy az adott személy kételyt érezzen önmaga iránt: ez fogja késztetni arra, hogy átértékelje korábbi nézeteit, tetteit, megnyilvánulásait. Sokszor pedig arra is szükség van, hogy a családját, és akár az egész társadalmi osztályát felülvizsgálja. A családdal szemben tanúsított kétely ebben a regényben a hősnőnél még szembetűnőbb.

Mr. Darcy-nak szüksége van Elizabeth gördülékenyebb modorára és könnyedségére, hogy idővel egyre simulékonyabban tudjon beilleszkedni a társadalomba.[854] Változó nézeteit támasztja alá az, hogy míg korábban viszolyog attól a gondolattól, hogy rokoni kapcsolatban legyen a Bennet családdal, azután, hogy Mr. Wickham megszökteti a család legfiatalabb lány

[849] Austen, 2019, p. 319
[850] Rousseau, 1997, p. 8
[851] MacIntyre, 1999, p. 323
[852] MacIntyre, 1999, p. 323
[853] Masing-Delic 2009, p. 23
[854] Shaw, 1975, p. 284

tagját, mindent megtesz, hogy helyrehozza az ügyet. Bár Mr. és Mrs. Gardiner csakis azért fogadják el a segítségét, mert azt hiszik, unokahúguk nemsokára Mrs. Darcy lesz,[855] a férfi itt semmi mással nem törődik, csak Elizabeth boldogságával. Nem akar semmilyen előnyt kovácsolni magának a korábbi lánykérését illetőleg, sőt diszkréten rendezi az ügyet, és csak a véletlen műve, hogy a főhősnő tudomást szerez róla.[856] „Nagylelkűen saját büszkeségének tulajdonította ezt az egész szerencsétlen ügyet."[857] Ez pedig egy újabb általam már hangsúlyozott austeni belátáshoz vezet: mások boldogságát olykor a sajátunk elé kell helyeznünk. Mrs. Gardiner Mr. Darcy legfőbb hibájának a makacsságot látja.[858] Azt viszont, ha képes bizonyos keretek közé zárva állhatatossággá formálni, akkor MacIntyre megállapítása alapján[859] Austen legfontosabbnak vélt erényét tudhatja a magáénak.

1.3. Elizabeth természetből eredő szimpátiája és téves ítéletei

Most pedig Elizabeth jellemfejlődését szeretném megvizsgálni. A következőt olvashatjuk, amikor a férfi levelében felfedi az igazságot Wickham kilétéről, és azt is jobban elmagyarázza, miért van rezignált véleménnyel a lány családjáról:

> Elizabeth mélységesen elszégyellte magát. Akár Darcyra gondolt, akár Wickhamre, azt kellett éreznie, hogy vak volt, részrehajló, elfogult és nevetséges. (…) Milyen gyalázatosan viselkedtem! – kiáltott fel. – Én, aki büszke voltam jó ítélőképességemre! Én, aki képességeimmel kérkedtem! (…) De engem a hiúság szédített el, nem a szerelem. (…) Ismeretségünk legelején megörültem, hogy az egyik kitüntet figyelmével, és megsértődtem, mert a másik elhanyagol. Rabul ejtett a tudatlanság és a balítélet, s elfojtottam a józan ész szavát, mikor-e két férfiról volt szó. E pillanatig teljesen félreismertem önmagamat.[860]

Ez a kiragadott rész reprezentálja talán ebből a regényből a legjobban azt, hogy Austen mennyire fontosnak tartotta az ítélőképességünkkel szemben tanúsított kételyt, és hogy úgy vélte, az egyéb képességeinket sem árt olykor-olykor vizsgálat alá vetnünk. Hiszen, ha valaki önmagáról tévképzeteket kreál, bizonyára a környezetében lévő személyekkel és bizonyos eseményekkel is hasonlóan jár el.[861] Elizabeth kiváló példa erre, aki az előbb idézett jelenet alatt szembesül ezzel. Korábban a balítéletének hála hagyja, hogy Wickham már a megismerkedésükkor úgy elbájolja, hogy elhiggye mindazt a rosszat, amit Darcy-ról állít a

[855] Austen, 2019, p. 276
[856] Austen, 2019, p. 275
[857] Austen, 2019, p. 277
[858] Austen, 2019, p. 279
[859] MacIntyre, 1999 p. 246
[860] Austen, 2019, p. 183
[861] Masing-Delic 2009, p. 23

férfi.[862] Pedig Jane nővére is felhívja rá a figyelmét, hogy: „Az embert gyakran csak a hiúsága téveszti meg. A nők túlbecsülik a szép szavakat."[863] *Az Értelem és érzelem* elemzésénél kiemeltem, hogy Mr. Willoughby részben Brandon ezredes, részben pedig Edward Ferrars viselkedését ellensúlyozza. Úgy tűnik, Austen itt is direkt oly módon alkotta meg Mr. Wickham karakterét, hogy Mr. Darcy ellenpárja legyen. Míg Darcy büszke, őszinte és képes mások érdekét a sajátja elé helyezni, addig Wickham egy szégyentelen, hazug csaló, aki csak a saját javát nézi. Továbbá kedvesség jellemző rá, mely ugye MacIntyre szerint egy olyan képesség Austennél, mely a szeretetreméltóságnak mint tényleges erénynek a pótléka.[864] Emellett pedig igyekszik mindenkit elbájolni Wickham, a báj austeni megnyilvánulásáról pedig azt írja MacIntyre, hogy „a báj az a jellegzetesen modern tulajdonság, amelyet a jellegzetesen modern társadalmi szituációkban való érvényesülés céljából használnak azok, akikből hiányoznak az erények, vagy akik színlelik az erényeket."[865]

Bár több hasonlóságot vélhetünk fefedezni Mr. Willougbhy és Mr. Wickham között, azért eltéréseket is. Például Willoughby az általa teherbeejtett Eliza helyette egy vagyonos nőt vesz el, ezzel szemben Wickhamnek nem sikerül Georgiana Darcy-t elvennie a nagy hozományáért – bár magába bolondítja a lányt, de nem tudja oltár elé vinni. Helyette rá lesz kényszerítve, hogy Lydia Bennettel házasodjon össze, akit igaz, megszöktet, de nem ejt teherbe, ahogy Willoughby Elizát, ám ha magára hagyná a lányt, Lydia-nak és a nővéreinek is végérvényesen oda lenne a jó híre. Wickham semmivel sem tűnik becsületesebb embernek, mint Willoughby, csak őt időben rajtakapja Mr. Darcy mindkét fiatal lánnyal. Tehát kanti alapokon azt mondhatjuk, „a belső törvényhozás szabadságelve helyett"[866] tévesen ő is a boldogságelvet teszi meg alapelveként, és ezzel mindenfajta morált kiöl magából.[867] Ő a regény legszégyenteljesebb karaktere, amit az is mutat, hogy azok után, hogy kényszer hatására elveszi Lydiát és meglátogatják a Bennet családot, a következőt olvashatjuk:

> Wickhamen éppoly kevés nyoma látszott a zavarnak, mint Lydián, de neki mindig olyan sima volt a modora, hogy ha jelleme és házassága makulátlan, mosolygós, könnyed viselkedése mindenkit elbűvöl e rokoni látogatás alkalmából. (…) Wickham pedig, aki véletlenül Elizabeth mellé került, környékbeli ismerősei iránt érdeklődött, oly fesztelen jókedvvel, hogy Elizabeth egyáltalán nem tudott hasonló hangnemben válaszolni. Úgy látszott, mintha Wickhamnek és Lydiának mindenről a legjobb emlékeik volnának.[868]

[862] Austen, 2019, pp. 70-73
[863] Austen, 2019, p. 123
[864] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[865] MacIntyre, 1999, p. 324
[866] Kant, 1991b, pp. 490-491
[867] Kant, 1991b, pp. 490-491
[868] Austen, 2019, pp. 271-272

Az idézet alapján úgy tűnik, se Wickham, se Lydia nem érzik úgy, hogy szégyellniük kellene magukat a viselkedésük miatt. Semmilyen pozitív jellembeli változást nem fedezhetünk fel náluk. Ezt támasztja alá az is, hogy a regény záró soraiban arról olvashatunk, hogy rendre segítséget kérnek Elizabeth-től és Darcy-tól a számláik rendezésére.[869] Úgy vélem, abból kifolyólag, hogy erkölcsileg ennyire szélsőséges álláspontot képvisel Darcy és Wickham, az előbbi jobb embernek tűnik az utóbbi mellett, Wickham pedig rosszabbnak Darcy-val összehasonlítva. Ennek következtében, ahogy egyre jobb kép alakul ki Elizabeth-ben Darcy-ról, azzal egyenesen arányosan torzul a Wickhamről alkotott nézete. Ezért is mondja a nővérének a következőt: „Kettőjüknek csak annyi jó tulajdonság jutott, amennyiből *egy* derék ember kitelik. (…) Az egyiknek jutott minden jóság, a másiknak csak a látszata."[870] Később pedig belátja, hogy „Mr. Darcy nyer azzal, ha jobban megismerik".[871] Még korábban Darcy levelének elolvasása utáni napon a főhősnőnek: „Önmaga ellen fordult a haragja, a fiatalembert pedig sajnálni kezdte érzelmi csalódásáért. Darcy vonzalma hálát ébresztett benne, jelleme tiszteletet – de rokonszenvezni nem tudott vele, egy pillanatra sem bánta meg, hogy visszautasította."[872] Ez pedig megítélésem szerint bizonyítja, hogy előbb azt kell feldolgoznia, milyen hibát vétett saját maga, és csak szépen lassan jut el oda, hogy ne csak tiszteletet érezzen Darcy iránt, hanem meg is szeresse a férfit. Továbbá azt is reprezentálja a szememben, hogy Elinorhoz hasonlóan ő is rendelkezik empátiával, csak nincs olyan jó ítélőképessége, mint az *Értelem és érzelem* hősnőjének, így egy időben tévesen Mr. Wickhamet tünteti ki az együttérzésével.

Elizabeth és Darcy boldog házassága tulajdonképpen a következménye annak, hogy mindketten önismereti zarándoklaton vesznek részt egymásnak hála. Amikor Pemberly-ben újra találkoznak, és Elizabeth észleli, mennyit szelídült a férfi viselkedése, kételkedik abban, hogy valóban az ő szemrehányásai váltották ki mindezt belőle.[873] Továbbá általánosságban is igaz rá, hogy nincs tisztában vele, mennyire nagy hatással van a férfira: tehát ilyen értelemben is beszélhetünk nála önmagával szemben tanúsított kételyről. A pemberly-i újratalálkozásukkor kiszolgáltatottabbnak érzi magát Darcy előtt, mint korábban bármikor: általában pontosan és magabiztosan fejezi ki magát, ekkor viszont alig mer megszólalni.[874] Azáltal, hogy a saját otthonában látja a férfit, és a házvezetőnőjével is beszélgethet, mielőtt megérkezik Darcy, rájön, mennyire szeretetteljesen és tisztelettel bánik a húgával és a dolgozóival, majd a lány nagynénjével és a nagybátyjával is figyelmesen viselkedik. Tehát az

[869] Austen, 2019, p. 336
[870] Austen, 2019, pp. 196-197
[871] Austen, 2019, p. 204
[872] Austen, 2019, p. 187
[873] Austen, 2019, p. 222
[874] Austen, 2019, p. 223

Austen számára oly fontos szeretetteljesség Darcy-ból sem hiányzik. Ekkor hasít bele leginkább a felismerés Elizabeth-be, mennyire tévesen ítélte meg a férfit, (hogy balítéletet hozott): igenis sok mindent lehet becsülni Darcy-ban. Ennél a jelenetnél legalább az vigasztalhatja, hogy a nagynénjéék személyében olyan rokonokat mutathat be neki, akik miatt nem kell szégyenkeznie.[875] Itt Dadlez gondolatmenete alapján egy újabb hume-i párhuzamot vonnék. Elizabeth Darcy otthonában megállapítja, hogy a szobák berendezése amellett, hogy reprezentálja, milyen jómódú a tulajdonosa, annak jó ízléséről is tanúbizonyságot tesz. Túldíszítettség helyett az egyszerűségében van az előkelősége.[876] Itt azzal a hume-i meglátással lehet analógiát nyitni,[877] melyet az *Értekezés az emberi természetről* című szövegében ír. Felhívja rá a figyelmet, hogy a kényelmi hasznosság örömet okoz,[878] és hogy:

> Ha valaki megmutat nekünk egy házat vagy épületet, mindig különös gondja van rá, hogy felhívja a figyelmünket egyebek között a lakosztályok célszerűségére, elhelyezésük előnyös voltára (…), s valóban, főként ezek a tulajdonságok teszik, hogy szépnek tartjuk az épületet. Ha valamit célszerűnek találunk, örömünket leljük benne, mert ami célszerű, az szép is. (…) Saját érdekeinket egyáltalán nem érinti a dolog, (…) ennélfogva csak azáltal kelthet bennünk örömet, hogy szimpátiát érzünk az épület tulajdonosa iránt.[879]

Mr. Darcy házvezetőnője is lelkesen hívja fel Elizabeth-ék figyelmét a ház mindenféle előnyére. A regény hősnője a történetben nagyjából ekkor kezdi el realizálni, hogy mégsem antipatizál annyira Mr. Darcy-val, mint azt korábban hitte. Hume szavai alapján azt mondhatjuk, egyfajta természetből eredő szimpátiát szintén érez a férfi iránt, emiatt is tartja szépnek a házát és annak a berendezését.

A szűk családjával szemben tanúsított kételye azonban egyre inkább csak nő. Míg ismerkedésük kezdetén alig tudja elviselni Darcy néma megvetését, melyet a családja vált ki belőle,[880] addig akkor, amikor ismét az otthoniak körében van, tisztábban látja, mint előtte bármikor, hogy a férfi kritikái nagyon is igazak voltak.[881] MacIntyre is felhívja a figyelmünket arra, hogy Jane Austen a regényeiben rendre erkölcsi kritikával illeti a szülőket, akik intőjelként szolgálnak romantikus főhősei számára, hogy ők is hasonlóvá válhatnak, ha nem tanulják meg mindazt, amit megkell(ene) azon az úton, mely a házasságukig vezet.[882] Elizabeth szülei is úgy vélem példázzák, milyen egy olyan házasság, mely nem szilárd alapokra épült, és hogy ez hogyan hathat a gyermekekre. Austen hősnője kételyt gyakorol a

[875] Austen, 2019, p. 221
[876] Austen, 2019, p. 214
[877] Austen, 2019, p. 214
[878] M. Dadlez, 2008, p. 50
[879] Hume, 2006, p. 350
[880] Austen, 2019, p. 93
[881] Austen, 2019, p. 220
[882] MacIntyre, 1999, pp. 321-322

családjától átvett értékrendje felett, és ezáltal minél inkább megismeri önmagát, annál inkább kételkedik a családjában. Ez pedig magával vonja azt a negatív következményt, hogy egyre inkább kívülállónak érzi magát közöttük.[883] Ezzel pedig egyenesen arányosan egyre elismerőbben vélekedik Darcy-ról. Azt olvashatjuk, hogy „soha nem érezte még ilyen őszintén, hogy szeretni tudná, mint most, amikor már hiábavaló minden szerelem".[884][885] Így itt is eljutunk MacIntyre azon megállapításához, hogy Austennél az önismeret erkölcsi és intellektuális erény is, melyhez a keresztény bűnbánás útja vezet.[886]

A regénynek viszonylag az elején mondja azt a nővérének Elizabeth, hogy: „Minél jobban megismerem a világot, annál elégedetlenebb vagyok vele, s minden nap erősödik az a hitem, hogy az emberi jellem állhatatlan, s az emberekben akkor sem lehet bízni, ha szilárdnak vagy értelmesnek látszanak."[887]A történet végén pedig kijelenti, hogy bár korábbi vélekedésével ellentétben nem volt változhatatlan a véleménye Darcy-ról, nem csélcsap.[888] Ebből is látszik, hogy Austen regényeiben az állhatatosság nem egyenlő a makacssággal, igenis olykor kételyt kell önmagukkal szemben éreznie a karaktereinek, és ha szükséges, akkor belátniuk, hogy tévedtek, helytelen ítéletet hoztak. Elizabeth egyik legfőbb tévedése az, hogy soká látja be, hogy Mr. Darcy-val mennyire kompatibilis a személyiségük – pedig a férfi többször is próbál erre utalni neki. Bár korábban is elnézte volna Darcy büszkeségét, ha azzal nem sérti meg az övét,[889] a történet végére viszont már mindketten olyan önismereti úton mennek keresztül, mely által kevésbé büszkék és tisztán látják egykori helytelen nézeteiket, balítéleteiket. Továbbá mindketten tisztelik egymást, mely fontos feltétele a jó házasságnak Austennél. Úgy vélem, a *Büszkeség és balítélet* is kiválóan példázza azt, hogy bár látszólag a házasságkötés az az esemény, melyhez el kell érnie az austeni főhősöknek, az odáig vezető jellemfejlődésük az igazi tétje a regényeinek, melyben nagy szerepet játszik a kétely motívuma. Darcy és Elizabeth is jobban ismerik saját magukat, mint valaha, amikor összekötik az életüket.

2. A levélírás relevanciája a *Büszkeség és balítélet*ben

2.1 Levelezés mint hatékony kommunikációs forma

Bár Jane Austen a fiatalkori írásaiban alkalmazta a 18. században nagy népszerűségnek örvendett levélregény műfaját, a későbbi nagyobb ívű művei már mind regények voltak,

[883] Shaw, 1975, p. 284
[884] Austen, 2019, p. 240
[885] Mivel tévesen azt hiszi, amiatt, hogy éppen Mr. Wickham szöktette meg a húgát, sohasem venné el a férfi, mert akkor az ellenségével kerülne rokonságba. Lásd. Austen, 2019, p. 268
[886] MacIntyre, 1999, pp. 322-323
[887] Austen, 2019, p. 122
[888] Austen, 2019, p. 318
[889] Austen, 2019, p. 21

melyek narratívája olyan távolságtartó perspektívát biztosított számára, mely illeszkedett a rá jellemző ironikus hanghoz. [890] A regényei szereplői is azonban gyakran vesznek részt levelek küldésében és fogadásában, hiszen ez volt a régensség idején a fő távolsági közlésforma. Akkoriban a levélírás analóg volt a társalgás udvarias hagyományaival:[891] a szóbeli beszélgetés (is) nagyon formális volt. Például egy hajadon hölgynek és egy nőtlen férfinak ahhoz, hogy beszélhessenek egymással, be kellett tartaniuk az illendőség szigorú korlátait. Ahogy azt az előző fejezetben érzékeltettem, ezt nem veszi figyelembe Marianne és Willougbhy az *Értelem és érzelem*ben. Rájuk olyan nyíltság jellemző, mely szembement az udvariasság azon viselkedési kódexével, mely által nehéz volt megállapítani, hogy az emberek valójában mit gondoltak. Ezzel a *Büszkeség és balítélet*ben Elizabeth is szembesül, és részben ez teszi nehézzé számára azt, hogy felfedje a simulékony beszédű Mr. Wickham és a hallgatag Mr. Darcy valódi jellemét és erkölcsét. Mi, olvasók is csak akkor kapunk helyes képet a két férfi karakteréről, amikor Elizabeth átértékeli korábbi téves (elő)ítéleteit.[892] Ez is annak köszönhető, amit már említettem: a szóbeli beszélgetéseik során Mr. Wickham rendre a kedvességgel mint erénypótlékkal próbálja meggyőzni őt Mr. Darcy hibás jelleméről. Elizabeth összegzésekor azt olvashatjuk, hogy:

> Wickham arca, hangja, modora rögtön minden erény birtokosává avatta őt szemében. Próbált visszaemlékezni valamilyen jó cselekedetére, a becsület vagy a jóakarat valamilyen jelére, amely megvédte volna őt Darcy támadásaitól, vagy legalább értékes tulajdonságaira utalva ellensúlyozhatta alkalmi botlását (…). De semmi ilyen emlék nem jött segítségére.[893]

A régensség idején, főként az előkelő társaságokban, találkozáskor elvárt volt a rövid, udvarias beszélgetés. A levelek által azonban Austen szereplői képesek megkerülni ezt az (olykor felszínes) udvariaskodást. Az írónő inkább a közvetlen közlésformára használja ezt a metódust. Általánosságban is azt mondhatjuk, hogy Austen érett regényeiben a levélírás hasonlóan szerves részét képezi a narratívának, mint a párbeszédek. A levelek írása és olvasása rendre kulcsfontosságú a történetei cselekményének előrehaladásában, és egyes karakterek fejlődésében. Mindig világos, könnyen olvasható leveleket találunk a regényeiben.[894] Már utaltam azon meglátásomra, hogy a *Büszkeség és balítélet*ből Mr. Darcy levele mindkét főhős szempontjából releváns (de erre láthatunk példát a *Meggyőző érvek*ben is, amikor Frederick ír levelet Anne-nek): a levélíró Darcy-nak az érzelmei, gondolatai

[890] Brown, 1999, pp. 129-130
[891] Brown, 1999, p. 128
[892] Brown, 1999, pp. 129-130
[893] Austen, 2019, p. 181
[894] Brown, 1999, pp. 128-129

felfedése szempontjából mérföldkő, a címzett főhősnő pedig általa ért meg bizonyos dolgokat. Egyes levelek Austennél a történetek csúcspontjainak számítanak: vagy egybeesnek bizonyos erkölcsi és érzelmi konfliktusok felerősödésével; vagy beszámolnak valamilyen válságról, esetleg előidézik azt. Abban, hogy Austen ilyen kiválóan tudta megírni és elhelyezni a regényeiben olvasható leveleket, közrejátszhat azon tapasztalata, hogy fiatalon számtalan levélregényt írt.[895] Mint már említette, a *Büszkeség és balítélet* is kezdetben levélregény volt.

Mikor Elizabeth visszautasítja Mr. Darcy lánykérését, azért is várhat néhány napot, mielőtt beszámol róla Jane nővérének, mivel hazatérve a hunsfordi plébániáról már nincs alkalma levélben, átgondolt megfogalmazásban közölnie a testvérével a hírt. Darcy is sok eséllyel hasonló indokból nem mondja el Elizabeth-nek az igazat magáról és Wickhamről, rögtön ahogy visszautasítja őt a nő, helyette vár egy éjszakát, hogy összeszedje a gondolatait, és megírja őket neki egy levélben. Ezek is példázzák, hogy Austen regényeiben a levelezés olykor hatékonyabb kommunikációs formának tűnik, mint a szóbeli beszélgetés. A levelek ráadásul több elkötelezettséggel járnak, mint a szóbeli vélemények vagy ígéretek, hiszen maradandó nyomuk van. Miközben Elizabeth emésztgeti Darcy levelének tartalmát, a következőt olvashatjuk:

> A levél végén az állt, hogy az elmondottakat Fitzwilliam pontról pontra igazolhatja – ő pedig magától az ezredestől hallotta, hogy unokaöccse minden ügybe beavatta, s Fitzwilliam jellemében nem volt oka kételkedni. Egy pillanatra már majdnem elszánta magát, hogy az ezredeshez fordul, de visszariadt a fonák kéréstől, s végül elűzte magától a gondolatot, jól tudva, hogy Darcy nem kockáztathatott volna meg ilyen javaslatot, ha nincs meggyőződve, hogy unokabátyja mindenben megerősíti állítását.[896]

Megítélésem szerint ebből az idézetből implicite az is kiviláglik, hogy Elizabeth rájön, nem az írásbeli közlésformát választaná Darcy, ráadásul egy rokonára hivatkozva, hogyha nem lennének a szavai igazak. Ha élőszóban mondja el mindezeket, akkor Elizabeth-nek nincs bizonyítéka rá, így viszont valóban számon kérhetné Fitzwilliam a leírtak igazságtartalmát.

2.2 Férfiak által írt levelek érdemi szerepe a történetben

Akkoriban a baráti és a családi levelezéseket elsősorban a nők bonyolították le, és a férfiak inkább üzleti ügyekben leveleztek egymással. Austen műveiben azonban a férfiak is gyakran írnak leveleket, melyek nemcsak a műveltségükről tesznek tanúbizonyságot, és arról, hogyan tudnak bizonyos tényeket felfedni, miként reagálnak egyes eseményekre, hanem sokat elárulnak a jellemükről is. A *Büszkeség és balítélet* mindössze nyolc férfiak által írt levelet

[895] Brown, 1999, pp. 129-130
[896] Austen, 2019, pp. 181-182

tartalmaz, de mint már kiemeltem, Austen regényeiben a levelek rendre világosak, jól strukturáltak. Ehhez tenném hozzá, hogy olykor hosszúak is. A férfi karakterek által írtak pedig kifejezetten fontosak ahhoz, hogy közelebb kerüljünk ezekhez a szereplőkhöz: jobban megértsük a motivációikat, gondolkodásmódjukat. Mivel női főhősök lencséjén keresztül követjük végig az írónő történeteit, így csak ezek a levelek azon részei a regényeknek, melyek által expliciten olvashatunk a férfi karakterek (olykor kifejezetten privát) gondolatairól. Igaz, ilyenkor is rögtön szembesülünk a főhősnőknek a levelekről alkotott véleményével, vagy a mindent tudó narrátor egészíti ki a levelekben leírtakat, de maguk a levelek közvetlenül adják át a férfi főhősök gondolatait és nézeteit, nem valamilyen közvetített formában. Az akkori etikett szabályai alapján férfiak egyedül férfiakkal levelezhettek kötetlenül, személyes hangvételű leveleket csak azoknak a hölgyeknek küldhettek, akikkel rokoni kapcsolatban voltak, vagy eljegyezték egymást, esetleg már házasok voltak. Austen ezt nem veszi figyelembe a regényeinél, bár a *Büszkeség és balítélet*ben Mr. Darcy, a *Meggyőző érvek*ben pedig Wentworth kapitány figyelnek arra, hogy diszkréten juttassák el a hősnőkhöz a leveleiket. Darcy a parkban várva személyesen adja azt át Elizabeth-nek.[897]

A történetben az a férfi karakter, akitől a legelső levelet olvashatjuk, Mr. Bennet örököse, Mr. Collins, aki levélben előre figyelmezteti nagybátyját, hogy meglátogatja őket:

> *Tisztelt Uram!*
> *Az a nézeteltérés, amely megboldogult drága atyám és Ön között fennállott, engem mindig komoly nyugtalansággal töltött el, s amióta őt, szerencsétlenségemre, elveszítettem, gyakran óhajtottam áthidalni a köztünk tátongó szakadékot; de mind ez ideig visszatartottak kételyeim és az a félelem, hogy tiszteletlenségnek látszanék atyám emléke iránt, ha olyan személlyel lépnék jó viszonyra, akivel a megboldogult mindig viszálykodni kegyeskedett. (…) Most azonban döntésre jutottam ebben a kérdésben, mivel húsvétkor lelkésszé szenteltek, és az a kitüntető szerencse ért, hogy elnyerhettem Lady Catherine de Bourgh őméltóságának, Sir Lewis de Bourgh özvegyének magas párfogását. Az ő kegyes bőkezűsége emelt engem a fenti parókia lelkészi tisztére, amely értékes hivatásban minden törekvésem arra fog irányulni, hogy hálás hódolattal adózzam őladyságának, s egyben mindig készen álljak azoknak a rítusoknak és szertartásoknak az elvégzésére, amelyeket az angol államegyház előír. Lelkész révén ezenfelül kötelességemnek érzem megalapozni és előmozdítani a béke áldásait mindazon családokban, amelyekre befolyásom kiterjed. A fentiek alapján talán nem ok nélkül remélhetem, hogy jelen jóindulatú közeledésem méltánylásra fog találni, s hogy Ön figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, miszerint én vagyok a longbourni birtok várományosa, s nem fogja emiatt visszautasítani a felkínált olajágat. Szükségtelen hangsúlyoznom, mennyire fájdalmas nekem az a gondolat, hogy akaratlanul is eszköze lettem az Ön szeretetre méltó leányait ért sérelemnek; engedje meg, hogy ezért bocsánatát kérjem, s egyben biztosítsam Önt, mindig készen állok bármilyen módon*

[897] Austen, 2019, p. 172

> *kárpótolni őket – de erről bővebben élőszóval. Ha nem lenne kifogása, hogy házába befogadjon, örömmel tenném tiszteletemet Önnél és kedves családjánál november 18-án, hétfőn délután négy órakor; szíves vendégszeretetét valószínűleg a rákövetkező hét szombatjáig venném igénybe. Ezt minden alkalmatlanság nélkül megtehetem, mivel Lady Catherine nem kifogásolja, ha időnként távol töltöm a vasárnapot, amennyiben más lelkész helyettesít a napi teendők ellátásában.*
> *Engedje meg, Uram, hogy tisztelettelteljes üdvözletemet küldjem kedves feleségének és leányainak, s maradok jóakarója és barátja.*
>
> *William Collins*[898]

Bár Mr. Collins ezzel a levél az érkezésének előzetes bejelentését hivatott közölni, közben egyfajta önleleplezést is tetten érhetünk nála.[899] Elizabeth meg is jegyzi, hogy:

> Furcsa egy ember lehet (…), nem tudom kiismerni a leveléből. Valami rettenetes nagyképűség van a stílusában. És miért kér bocsánatot, amiért ő a birtok várományosa? Alig tételezhető fel, hogy lemondana róla, ha ez módjában állna.[900]

Mr. Bennet pedig megállapítja, hogy: „Ez a levél sokat ígérő keveréke a szolgalelkűségnek és az önteltségnek."[901] Ezek után nem meglepő, hogy valóban ez a két jellemvonás azok, melyek a leginkább szembetűnőek Mr. Collinsnál. Már a levele is tele van jámborság mögé (hiába) bújtatott önreklámozással, ahogy ő maga is – tehát a levele nem csak az érkezésének, hanem őszintétlen, manipulatív jellemének az előfutáraként is szolgál. Mr. Collins rendre a külsőségekre ad, melyet reprezentál a fentebb idézet leveléből az, hogy a Mr. Bennetnek tett békeajánlatánál is attól fél, hogy az tiszteletlenségnek tűnhet a néhai apjára tekintve, nem attól, hogy valóban tiszteletlenül cselekszik. Itt is adekvátnak érzem MacIntyre azon meglátását, hogy Arisztotelészhez hasonlóan Austen is „magasztalja a kedvesség társasági erényét, bár többre becsüli – leveleiben és regényeiben is – a barátságosság érzületét – amihez tisztán a mások iránti szeretetteljes tiszteletre van szükség – a kedvességnek a viselkedésmódban megtestesülő látszatával szemben."[902] Mr. Collins levelében is csak a kedvesség társasági erényét fedezhetjük fel a barátságos érzület helyett. Úgy tűnik, a hivatása ellenére nem viselkedik kellően kereszténytyien: hiányzik belőle az Austen számára fontos szeretetteljes tisztelet és igazi barátságos érzület, ezért mi, befogadók már az általa írt sorokat olvasva szintén gyanakvóan állhatunk hozzá. Mr. Collins levelében, és élőszóban is rendre olyan kifejezésekkel él, melyek egyértelmű öndicséretek. Ilyen például, amikor arról ír, milyen kitüntető szerencse érte őt.[903] Ebből fakadóan öntudatos stílusának iróniája

[898] Austen, 2019, pp. 58-59
[899] Brown, 1999, p. 131
[900] Austen, 2019, p. 60
[901] Austen, 2019, p. 60
[902] MacIntyre, 1999, pp. 322-323
[903] Austen, 2019, p. 58

levélíróként és beszélgetőpartnerként abban rejlik, hogy nevetségesen keveredik a jellemében a butaság és a nagyképűség. Amikor az intelligenciáját hivatott demonstrálni, akkor is csak egyre együgyűbbnek tűnik.[904] Amikor Mr. Collins megtudja, hogy Lydia megszökött Wickhammel, a következő levelet írja Mr. Bennetnek:

> *Kedves Uram!*
> *Rokoni kapcsolatunk és élethivatásom egyaránt arra indít, hogy részvétemet fejezzem ki az Önt ért súlyos csapás miatt, melyről tegnap értesültünk egy hertfordshire-i levélből. Legyen meggyőződve, Kedves Uram, hogy Mrs. Collins és magam is őszintén együttérzünk Önnel és nagyra besült családjával jelen megpróbáltatásukban, amely annál keservesebb, mivel okait az idő múlása sem tudja megszüntetni. Részemről ne hiányozzék semmi intelem, amely enyhítheti a kemény sorscsapást, vagy vigaszt nyújthat olyan helyzetben, amelynél fájdalmasabb nem sújthat szülői szívet. Leányának halála ehhez képest valóságos áldás lett volna. És a dolog annál sajnálatosabb, mert – mint drága Charlotte-omtól értesülök – joggal tételezhető fel, hogy leányuk szabados viselkedése vétkes kényeztetésből fakadt, bár hajlandó vagyok azt hinni, s ez szolgáljon vigasztalásul Önnek és nejének –, hogy leánya természettől fogva romlott hajlamú, máskülönben nem követett volna el ilyen szörnyűséget ilyen zsenge korban. Bárhogyan áll is a dolog, Önöket mélységes sajnálat illeti meg, s e nézetemben nemcsak Mrs. Collins osztozik, hanem Lady Catherine és leánya is, akiknek elmondtam a történetet. Velem együtt ők is attól tartanak, hogy egyik leányának ballépése hátrányosan fogja befolyásolni a többiek sorsát, mert – amint ezt Lady Catherine kegyesen megjegyezte – vajon ki fog rokoni kapcsolatot keresni ilyen családdal? S ez a megfontolás engem is arra indít, hogy fokozott megelégedéssel gondoljak vissza múlt év novemberének egy bizonyos eseményére, mely ha másként ütött volna ki, most nekem is részt kellene vállalnom az Önök bánatában és szégyenében. Fogadja meg tehát tanácsomat, Kedves Uram, leljen vigasztalást, vesse ki örökre szívéből méltatlan gyermekét, hadd viselje egymaga förtelmes vétkének következményeit.*
>
> *Maradok, Kedves Uram stb. stb.*[905]

Megint csak azt láthatjuk, hogy Mr. Collins lelkészi hivatása ellenére csak színlelni igyekszik az együttérzést, nem tanúsít tényleges kereszténi nézeteket; mert ha így tenne, semmiképp sem írna olyat, hogy jobb lenne, ha halott lenne Lydia, és hogy úgy vigasztalódjon nagybátyja, hogy örökre vesse ki a szívéből a lányát.[906] Ráadásul Mr. Collins közvetíti Lady Catherine lekezelő megjegyzéseit, akivel a lelkészi titoktartás miatt meg sem kellene osztania az eset részleteit. Továbbá következetlen is: először Bennetéket hibáztatja, amiért túlzottan engedékenyek voltak a lányukkal, majd *vigasztalja* őket, mondván: Lydia „természettől fogva romlott hajlamú”.[907] Mr. Collins azzal zárja a levelét, hogy némi megelégedéssel tölti el,

[904] Brown, 1999, p. 129
[905] Austen, 2019, p. 256
[906] Austen, 2019, p. 256
[907] Austen, 2019, p. 256

hogy Lizzy visszautasításának köszönhetően őt nem fűzi szorosabb szál a Bennet családhoz és a jelenlegi megszégyenülésükhöz,[908] ezzel is fölényesen odaszúrva nagybátyjának. Mr. Collins nem sokkal később ismét ír egy levelet Mr. Bennetnek, hogy gratuláljon Lydia és Wickham nászához, és hogy figyelmeztesse a nagybátyját arról, hogy Lady Catherine tudomására jutott Mr. Darcy és Elizabeth kilátásban lévő násza, és nagyon helyteleníti a dolgot a nő.[909] Továbbá azt is olvashatjuk tőle Lydia-jékról, hogy:

> *Nem mulaszthatom el azonban állásomból folyó kötelességeimet, s ezért kifejezést kell adnom megdöbbenésemnek, hogy Ön a fiatal párt a házasságkötés után azonnal befogadta házába. Ezzel bűnpártolást követett el, s ha én volnék a longbourni lelkész, a legerélyesebben tiltakoztam volna a lépés ellen. Önnek természetesen kötelessége a keresztyéni megbocsájtás,[910] de azt már nem lett volna szabad engednie, hogy színe elé járuljanak, vagy akár a nevüket is valaha kiejtsék az Ön jelenlétében.[911]*

Mr. Bennet maga jegyzi meg ezután, hogy: „Így értelmezi hát a tiszteletes a keresztyéni megbocsátást!”[912] Austen ezzel explicite kifejezi, hogy csak azért, mert tiszteletes valaki, nem biztos, hogy tényleg keresztyéni[913] magaviseletet tanúsít. Ebből is látszik, hogy nem elfogult a végletekig a lelkészekkel, bár *A mansfieldi kastély*ban Edmund Bertram karaktere hivatását tekintve (is) szöges ellentéte Mr. Collins-nak. Edmund tényleg úgy él és gondolkodik, ahogy az egy lelkésztől elvárható, nem pedig csak a látszatát nyújtja ennek a hivatásnak. Bár a Bennet-vagyon és birtok örökösének még a látszat fenntartása sem megy egyszerűen. Továbbá az is kiütközik ezen levélből, hogy Mr. Collins-nak valamennyi döntése Lady Catherine iránti tisztelete körül forog, így nincs határozott, saját véleménye – csak tolmácsolja a Lady meglátásait. Mr. Bennet szintén levélben válaszol unokaöccse előbb idézet levelére:

> *Kedves Uram,*
> *kénytelen vagyok ismét szerencsekívánatait kérni. Elizabeth hamarosan feleségül megy Mr. Darcyhoz. Vigasztalja meg Lady Catherine-t, ahogy tudja. De az Ön helyében inkább az unokaöcs pártját fognám. Ő többet adhat.*
>
> *Őszinte híve stb.*[914]

A levél rövidsége ellenére hűen tükrözi szerzője iróniáját és szarkazmusát, de az ezek általi mélyebb jelentéstartalmat aligha érti meg Mr. Collins.

---

[908] Austen, 2019, p. 256
[909] Austen, 2019, pp. 313-314
[910] Amit Szenczi Miklós úgy fordított, hogy: „Önnek természetesen kötelessége a keresztyéni megbocsájtás”; az az eredeti angol verzióban úgy hangzik, hogy: „You ought certainly to forgive them as a Christian”. Lásd. Austen, 1894, p. 446
[911] Austen, 2019, p. 314
[912] Austen, 2019, p. 314. Az eredeti mondat így hangzik: „That is his notion of Christian forgiveness.” Lásd. Austen, 1894, p. 447
[913] Itt azért használom a *keresztyén* kifejezést a *keresztény* helyett, hogy igazodjak Szenczi Miklós fordításához.
[914] Austen, 2019, p. 332

A történet legfontosabb férfi által írt levele, egyértelműen Mr. Darcy-nak az Elizabeth-nek szánt, már sokat említett vallomása. Még a történet elején, egy netherfieldi jelenetben kiderül, hogy Darcy gyakran ír hosszú leveleket, méltóságteljes, tanult stílusban, megfontolt szóhasználattal.[915] A főhősnőnek szánt levelének így hangzik az első bekezdése:

> *Nem kell aggódnia, Miss Bennet, hogy a levélben újból kifejezem azt az érzelmet, vagy megismétlem az ajánlatot, melyet oly visszatetszőnek talált tegnap este. Nem azért írok, hogy gyötörjem Kegyedet, vagy megalázzam önmagam, s nem szólok azokról a vágyakról, amelyeket (mindkettőnk boldogsága érdekében) nem lehet elég hamar elfeledni. A fáradságot, melybe a levél megfogalmazása és elolvasása kerül, megtakaríthattam volna, ha jellemem nem kívánná, hogy én megírjam és Kegyed elolvassa. Meg kell tehát bocsátania, ha igényt merek tartani a figyelmére. Tudom, nem szívesen teszi, ha az érzelmeire hallgat – de én az igazságérzetéhez fordulok.*[916]

Abból is látszik, hogy Darcy egy úriember, hogy a levele elején pont annyira kér bocsánatot, amennyire azt az udvariasság íratlan kódexe által elvárható tőle. A levele egy büszke önvédelemként is felfogható. Az írásstílusára nyílt gőgösség, makacsság és elzárkózó magatartás jellemző,[917] de ez nem teszi őt nevetségessé, ahogy Mr. Collinst az önreklámozása. A levelével saját jellemét hivatott megmagyarázni. Egy olyan tartózkodóbb jellemű férfi, mint Darcy, élőszóban aligha lenne képes Elizabeth előtt ilyen részletességgel felfedni számos esemény részletét és azokról a véleményét. Ebben a realisztikus konvenció aktusát vélhetjük felfedezni: természetellenesnek hatna, ha egy hozzá hasonlóan visszafogott és érzékeny személy levélíráson kívül bármilyen más formában ilyen bensőséges kinyilatkoztatásokat tenne. Azért is tűnik itt jobb kommunikációs formának a levélírás Darcy részéről, mert élőszóban Elizabeth sok eséllyel közbevágna a szavába, és azonnal ítéletet hozna. A levél viszont lehetővé teszi, hogy azt újból és újból elolvassa a lány, míg szilárd véleményt nem alkot Darcy és Wickham jelleméről.[918]

A levele alapján úgy tűnik, Darcy tisztában van vele, ha a róla terjedt vádak igazak volnának, jogosan vethetné meg őt a nő. A férfi azonban saját tetteit helyesnek véli, így azután, hogy (még ha fájdalmas is számára) egyes esetek történéseit és tényeit feltárja a levelében (olyan őszinteséggel, melyre élőszóban aligha lenne képes), rögtön felmentést vár. Mindazonáltal explicitté teszi azt a levélben, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonít a Wickham elleni vádnak, mint annak, hogy korábban meggátolta Jane és Bingley nászát. Elizabeth annyira hű nővéréhez, hogy ez önmagában elég lenne számára, hogy ne tudjon azonnal megbocsájtani a férfinak. A levele végén Darcy, amikor feltárja Wickhammel a valódi

[915] Austen, 2019, pp. 45-46
[916] Austen, 2019, p. 173
[917] Brown, 1999, pp. 133-134
[918] Brown, 1999, pp. 132-133

történeteiket, ismét Elizabeth józan ítélőképességére bízza magát, hogy az alapján helyesen ítéli meg a történéseket és az ő jellemét is a nő.[919] Annak ellenére is, hogy korábban visszautasítja őt Lizzy. Tehát itt is tetten érhető a regény azon fontos témája, mennyire releváns olyan helyes ítélőképesség birtoklása, melyet bizonyos körülmények sem tudnak rossz irányba terelni. Darcy azt írja a levele végén, hogy: „Talán csodálkozik, miért nem mondtam el mindezt tegnap este. De akkor nem voltam eléggé ura magamnak, s nem tudtam, mit szabad és mit kell feltárnom."[920] Ezt értelmezhetjük úgy, hogy tudattalanul érzékelteti, hogy Lizzy előző éjszakai elutasítása mélyen megsebezte őt.

A *Büszkeség és balítélet*ben még egy férfi levélíró van, Mr. Gardiner, Mrs. Bennet bátyja, akiről azt a jellemzést olvashatjuk, hogy egy „értelmes, úri viselkedésű férfi volt, s természeténél és neveltetésénél fogva egyaránt magasan felette állt húgának".[921] A levelei – még ha olykor csak a részleteit, vagy közvetett elbeszéléseit olvashatjuk azoknak – szintén tanúbizonyságot tesznek róla, mennyivel józanabb és talpraesettebb, mint a húga. A feleségével írt leveleik azért is relevánsak a történetben, mivel Lydia megszöktetésének, felkeresésének és férjhez adásának részleteit Jane levelei mellett az ő írásaikból tudjuk meg.[922] Hiszen Mr. Darcy közreműködésével nemcsak elrendezik az ügyet, hanem lelkiismeretesen tudósítják is a családot az eset azon részleteiről, melyeket mindannyiuknak elmondhatnak. A házaspárról azt árulják el a leveleik, hogy alapos átgondoltsággal cselekednek, és hogy úgy aggódnak Lydia sorsáért, mintha a saját lányuk lenne. Ennek demonstrálására idézném a következő levelet Mr. Gardinertől:

> *Kedves sógorom,*
> *végre hírt adhatok unokahúgomról, s remélem, hogy e hírt egészben véve kielégítőnek fogod találni. Alighogy elutaztál szombaton, sikerült megtudnom, hogy Londonnak mely részében rejtőznek. A részleteket majd élőszóval mondom el. Most csak annyit, hogy megtaláltam őket, és beszéltem mindkettőjükkel… (…) Nem esküdtek meg, és úgy látom, nem is állt szándékukban; de amennyiben hajlandó vagy teljesíteni a kötelezettségeket, amelyeket a te nevedben vállaltam, remélem, rövidesen meglesz az esküvő. (…) Küldd el a választ, amilyen gyorsan csak lehet, és úgy írj, hogy ne lehessen félreérteni. Úgy gondoljuk legjobbnak, hogy unokahúgom a mi házunkból esküdjék – remélem, nincs ellene kifogásod. Lydia ma költözik hozzánk. Mihelyt újabb fejlemények lesznek, azonnal írok. Szerető sógorod stb.*
>
> *Edw. Gardiner*[923]

[919] Austen, 2019, p. 179
[920] Austen, 2019, p. 179
[921] Austen, 2019, p. 126
[922] Brown, 1999, p. 131
[923] Austen, 2019, pp. 260-261

Mr. Gardiner beszédes, mégis vigasztaló hangneme tükrözi őszinte együttérzését és segítőkészségét, mely egyezik azzal, ahogyan élőbeszédben is megnyilvánul. Mikor korábban Pemberly-ben bemutatja őt Elizabeth Mr. Darcy-nak, azt olvashatjuk, hogy a főhősnő „büszke volt nagybátyjának minden kifejezésére, minden mondatára, amely eszéről, ízléséről és jó modoráról tanúskodott".[924] Ezek után nem meglepő, hogy ez a két értelmes, becsületes férfi, akik azonnal megtalálják a közös hangot, diszkréten és gyorsan el tudják rendezni, hogy Wickham elvegye Lydia-t. A következő záró sorokat olvashatjuk a regényben: „Gardiner ékhez mindig bizalmas barátság fűzte a fiatal párt. Darcy éppúgy szívből szerette őket, mint Elizabeth; mindketten meleg hálát éreztek irántuk, akik Derbyshire-be hozták Elizát, s ezzel lehetővé tették egybekelésüket."[925] Ennek megalapozottságához is szükségesek a házaspár által írt levelek. Ez is mutatja, hogy bár Austen felnőtt korára elhagyta a levélregény műfaját, a történeteiben olvasható levelek kiválóan illeszkednek a regényei struktúrájához: jól elhelyezett, jól megírt levelekről van szó, melyek egytől-egyig fontosak a cselekményeket tekintve, többségük pedig bizonyos karakterek jellemének megértésében is.

3. Mr. Bennet mint Jane Austen legironikusabb karaktere

Ennek az alfejezetnek a középpontjába a fentebb említett Mr. Bennetet állítom, mivel megítélésem szerint az egész Austen-életműben nem találhatunk még egy olyan karaktert, akinek hozzá hasonlóan lételeme lenne az irónia. Őt kiváló példának tartom arra, hogy az iróniát és az élcelődést túlzásba lehet vinni, és ennek nemcsak rá, hanem az egész családjára nézve megvannak a negatív hatásai. Az irónia kettős mércéjét véltem felfedezni ennél a karakternél: Austen maga is ironikus hangnemben írta meg ezt a regényét (is), így olykor maga a narrátor ironizál Mr. Benneten, de közben a szereplő is próbál ironikus lenni. Úgy vélem, ez olykor valóban sikerül neki, máskor inkább csak élcelődésnek nevezhetjük a tetteit és a szavait, míg van, amikor kifejezetten kegyetlenek mondható a viselkedése.

3.1 Különböző irónia formák Kierkegaard alapján

Jane Austen regényeit maga MacIntyre is ironikus komédiákként könyveli el. Bár jómagam több ízben igyekeztem (és fogok is) amellett érvelni a dolgozatomban, hogy komplexebbek ennél, mindazonáltal megkérdőjelezhetetlenül fontos az írónő valamennyi regényében az az

[924] Austen, 2019, p. 221
[925] Austen, 2019, p. 337

ironikus hang, amit megüt bennük. Paul de Man *Az irónia fogalma* című művében ironikusan éppen azt állítja, hogy az iróniának nem lehet kizárólagos fogalmát adni,[926] mivel:

> Az irónia nyilvánvalóan performatív funkcióval is rendelkezik. Az irónia vigasztal, ígér és felment. Általa egész sor olyan performatív nyelvi aktust vihetünk végbe, amelyek látszólag a tropologikus mezőn kívül esnek, de ugyanakkor igen szorosan kapcsolódnak is ahhoz. Egyszóval (…) lehetetlen az irónia definíció segítségével történő fogalmi megragadása.[927]

Az austeni iróniát is többféleképpen meg lehetne közelíteni; mikor elemzem, részben a már említett Paul de Man szöveg egy-két gondolatát veszem alapul, részben MacIntyre meghatározásait. Továbbá úgy vélem, Kierkegaard-ral is párhuzamba lehet állítani, és ezt az analógiát állítom a vizsgálódásom középpontjába. Kierkegaard irónia-megközelítésére jellemző egyfajta korlátoltság, nála: „*Az irónia határt szab*, „*bevégez*, *korlátoz*, és ezzel *igazságot*, *valóságot*, *tartalmat* ad; *fegyelmez* és *büntet*, és ezzel *tartást* és *szilárdságot* ad".[928] Egyfajta ellenőrző funkciót tölt be nála.[929] Ahogy Tánczos Péter fogalmaz Kierkegaard *Lucinda*-kritikájáról szóló tanulmányában:

> Ezek a metaforikus attribútumok azonban nem merítik ki a kierkegaard-i irónia teljes értelmi tartományát: megmarad annak szubverzív jellege is. Az irónia párdarabja a kételkedés, s így előbbi a személyes élet elbizonytalanító aktusaként is jellemezhető. A romantika univerzális elvéből egzisztenciális vonatkozású tényező lett: az irónia a szubjektum révén tesz szert érvényességre.[930]

Megítélésem szerint Jane Austen iróniájára is jellemző egyfajta határoltság, mely nála szintén (olykor) a szubjektum által jut érvényességre: a *Büszkeség és balítélet*ben Mr. Bennet iróniájával éppen az a gond (azért lesz a narrátor iróniájának áldozata), mivel ez az önironikus, egzisztenciális határvonás esetében csak korlátozottan valósul meg. Szintén Tánczos Péter írja azt *„A legnagyobb valódi értelemben vett humorista" – Hamann hatása Kierkegaard humor-felfogására* című szövegében, hogy Kierkegaard-nál „mind az irónia, mind a humor megköveteli a szubjektum lehetőségeinek konkretizálását; egyik sem tűri el a puszta potencialitást".[931] Jane Austen sem marad adós számunkra a szereplői helyzeteinek, lehetőségeink meghatározásával, mely nagyon is fontos ahhoz, hogy felfedezzük az austeni-irónia megnyilvánulásait a műveiben. Annak ellenére, hogy az irónia felől nyitok analógiát

[926] Paul de Man, 2000, p. 175
[927] Paul de Man, 2000, pp. 177-178
[928] Kierkegaard, 2004, p. 316
[929] Tánczos, 2013, p. 276
[930] Tánczos, 2013, p. 276
[931] Tánczos, 2016, p. 200

Austen és Kierkegaard között, a következő idézetet is idevágónak érzem Tánczos Pétertől, amit *A filozófiai paródia és bohózat teoretikus hozadékai Kierkegaardnál* című szövegében ír:

> Ahogyan a filozófiatörténetben a paródia csak csekély jelentőségre tett szert, úgy Søren Kierkegaard munkásságában is eltörpül ennek a fogalomnak az értéke az irónia vagy a humor terminológiai jelentősége mellett. (…) Talán egyedüli, filozófiai jelenőséggel is bíró parodisztikus jellegű írása a *Viszálykodás a régi és az új szappanospince között* címet viselő diákkomédiája lehet. (…) Mintha Kierkegaard egyszerre próbálná olvasásra bírni a potenciális befogadót, és egyszerre a bolondját is járatná vele.[932]

Megítélésem szerint Jane Austen regényeinél is, mintha a narrátor egyszerre próbálná lekötni és „olvasásra bírni a potenciális befogadót, és egyszerre a bolondját járatni vele".[933] Ez pedig egybevág MacIntyre megállapításával arról, mi is az austeni-irónia.[934]

A vizsgálódásomhoz Kierkegaard-nak *Az irónia fogalmáról* című disszertációjának – amely Paul de Man szerint „a legjobb valaha megjelent könyv az iróniáról"[935] – az *Eligazodó szemlélődések* fejezetére támaszkodom, melyben különböző iróniafajták áttekintését olvashatjuk. Mindenekelőtt ennek a szövegnek a számomra releváns részeit szeretném összefoglalni. Kierkegaard a saját idejében is aktuálisnak véli azt, hogy egy parányi kis irónia elég ahhoz, hogy valaki saját szerencséjének kovácsa legyen. Hiszen az, aki iróniával él, valamennyi hiányosságát pótolni tudja vele, azt a hatást keltve másokban,[936] hogy „tiszteletre méltóan művelt ember, jártas az élet dolgaiban, érti a világot, avatott tagja egy széles körű szellemi szabadkőműves rendnek".[937] Olyan szónoki alakzatokban is rendre felfedezni véli az iróniát, amelyekben éppen az ellenkezőjét mondják annak, amit gondolnak.[938] Így Kierkegaard eljut egy olyan meghatározáshoz, mely minden iróniafajtára „vonatkozik, nevezetesen hogy *a jelenség nem a lényeg, hanem a lényeg ellentéte*".[939] Az ironikus beszéd épp ezért ködös, ám nem a beszélő hibájából fakad ez a félreérthetőség, hanem abból, hogy az irónia barátból és ellenségből egyaránt gúnyt űz.[940] „Az ilyen ironikus beszédfordulatról mondani is szokták: nem kell komolyan venni a komolyságát. Amit a beszélő mond, rettentően komoly, de az értő hallgatóság be van avatva a mögötte rejlő titokba. De ez megint csak megszüntetni az iróniát."[941]

[932] Tánczos, 2017, pp. 3; 5
[933] Tánczos, 2017, p. 5
[934] MacIntyre, 1999, p. 325
[935] Paul de Man, 2000, p. 175
[936] Kierkegaard, 2004, p. 251
[937] Kierkegaard, 2004, p. 251
[938] Kierkegaard, 2004, p. 252
[939] Kierkegaard, 2004, p. 252
[940] Kierkegaard, 2004, p. 252
[941] Kierkegaard, 2004, p. 252

Kierkegaard az irónia legközönségesebb formájának azt nevezi, amikor úgy beszélünk komolyan valamiről, hogy nem is gondoljuk annak. Az alakzat másik formája, amikor olyan dolgokat állítunk tréfásan, amiket valójában komolyan gondolunk, szerinte ritkában tűnik fel. Az önmagát megszüntető ironikus beszédalakzatot pedig egy olyan rejtvényhez hasonlítja, melynek a megfejtése már ott lapul a kezünkben. Az irónia valamennyi fajtájának sajátjaként fedezte fel azt az előkelőséget, mely abból ered,[942] „hogy bármennyire akarja is, hogy megértsék, egyszersmind mégsem akarja; emiatt ez az alakzat mintegy lebecsüli a kertelés nélküli beszédet, amelyet mindenki azonnal megérthet; (…) magas polcáról részvéttel tekint le a közönséges gyalogjáró beszédre."[943] A konvencionális kommunikációt tekintve Kierkegaard a felsőbb körök kiváltságának vélte az ironikus beszédalakzatot, mely megkívánja, hogy mosolyt váltson ki belőlünk az ártatlanság, és hogy az erényt egyfajta korlátoltságnak véljük, akkor is, ha bizonyos értelemben hiszünk benne.[944]

> Ahogyan (…) az irónia *elszigetelődik*, általában nem kívánja, hogy megértsék. Tehát *itt az irónia nem szünteti meg önmagát.* Ez is csak az ironikus hiúság egyik alárendelt formája, amely tanúkat kíván, hogy megbizonyosodjék önmagáról, amiként az is csak következetlenség – az irónia minden negatív állásponttal közös vonása –, hogy jóllehet fogalma szerint elszigetelődés, mégis társadalmat akar alkotni.[945]

Ha az avatatlanoktól, vagyis azok felől vizsgáljuk, akikre irányul, kétféleképpen nyilvánul meg. A leggyakrabban az ironikus ellentétbe kerül, vagy éppen, hogy azonosul azzal, amit le akar győzni, és szüntelenül tisztában van azzal, hogy amit éppen színlel, az ellenkezője annak, amiért kiáll. Ez a felderítés pedig örömöt nyújt számára. Ritkán nyilvánul meg az iróniának az a formája, amikor az ironikus csak látszólag csatlakozik az ostobán felfuvalkodott tudáshoz, és minél eredményesebben színlel, annál nagyobb öröme származik belőle. Ezen örömöt azonban nem tudja megosztani mással, hiszen akkor leleplezné magát. Ennél is kevesebbszer fordul elő az, hogy rögeszmében szenvedők ellen fordítják az iróniát. Például, ha valaki különlegesen szépnek képzeli magát, vagy csak egy-két igazán izgalmas dolog történt vele egész életében, de azzal rendre előhozakodik.[946]

> Ezekben az esetekben az ironikus mindig annak örül, hogy maga is *belegabalyodottnak látszik* abba a hálóba, amelynek fogja a másik. Nagy örömére szolgál az ironikusnak mindenütt felfedezni az efféle gyöngéket; és minél kiválóbb az az ember, akinél rájuk

[942] Kierkegaard, 2004, p. 253
[943] Kierkegaard, 2004, p. 253
[944] Kierkegaard, 2004, p. 253
[945] Kierkegaard, 2004, p. 253
[946] Kierkegaard, 2004, pp. 253-254

> talál, annál jobban örül, hogy megtévesztheti, a hatalmában tarthatja a tudtán kívül, hogy a mégoly kiváló egyén is egyes pillanatokban a bábuja.[947]

Az ironikus kifejezést pedig úgy vélte Kierkegaard, hogy azokban az esetekben használhatjuk, amikor egy tudatlan szakértelmet színlel, vagy amikor valaki tisztában van saját ismereteivel, mégis járatlannak mutatja magát. A szerelmesek és az írók is tudnak olykor ironikusan viselkedni.[948] Ezt a következőképpen bontja ki Kierkegaard:

> De ezekben és a hasonló esetekben az iróniában a *szubjektív szabadság* jelenik meg, amely minden pillanatban rendelkezik a *kezdés lehetőségével*, és nem jön zavarba a régebbi körülményektől. (…) Ilyen pillanatokban számára érvényét veszti a valóság.[949]

Kierkegaard kifejti, hogy az irónia rendelkezik saját igazsággal, „ha igaz, hogy sok az olyan létezés, amely nem valóságos, és hogy a személyiségben van valami, ami legalábbis mozzanatszerűen összemérhetetlen a valósággal."[950] Szerinte nem beszélhetünk tiszta iróniáról, hanem annak csak egy-egy pillanatnyi megnyilvánulásáról. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne próbálna meg minél közelebb kerülni[951] „ahhoz a ponthoz, ahol az irónia a maga elbitorolt totalitásában mutatkozik".[952] Ehhez minél világosabban figyelembe kell vegyük azt, milyen viszonyrendszer áll fenn a szubjektum és a valóság között.[953] Kierkegaard különbséget tesz cselekvő és elmélkedő irónia között. Nem ért egyet annak a helyességével, hogy sokszor színlelésnek nevezik az iróniát:[954]

> „A színlelés inkább lényeg és jelenség szétválásának objektív aktusa; az irónia viszont az a szubjektív élvezet, amellyel a szubjektum az irónia révén kiszabadul abból a kötöttségből, melyben életkörülményei folyamatosan tartják, ezért azt is mondhatnánk az ironikusról, hogy ő az, aki egy csapásra szabaddá teszi magát".[955]

Amikor az ironikus másnak mutatja magát, úgy tűnhet, másokkal akarja elhitetni azt. A valós célja viszont az, hogy úgy érezze, az irónia által szabad.[956] Ezért „az irónia öncél".[957]

Kierkegaard azért tartja helytelennek azt, hogy egyes nyelveken az iróniát szélhámosságnak is fordítják, a képmutatót pedig van, hogy szélhámosnak nevezik, mert míg az irónia a metafizika területére tartozik, addig a képmutatás a morál szférájába. Hiszen a

[947] Kierkegaard, 2004, p. 254
[948] Kierkegaard, 2004, pp. 255-256
[949] Kierkegaard, 2004, p. 257
[950] Kierkegaard, 2004, p. 257
[951] Kierkegaard, 2004, p. 257
[952] Kierkegaard, 2004, p. 257
[953] Kierkegaard, 2004, p. 257
[954] Kierkegaard, 2004, pp. 258-259
[955] Kierkegaard, 2004, p. 259
[956] Kierkegaard, 2004, p. 259
[957] Kierkegaard, 2004, p. 259

képmutató emberek rosszak, akik jónak mutatják magukat, az ironikusak pedig a komolyságot tréfa mögé, a tréfát pedig komolyság mögé rejtik. Megeshet, hogy magukat rosszabbnak mutatják, mint amilyenek, de az irónia akkor se sorolható morális fogalmak alá, hiszen azok hozzá képest túlságosan kézzelfoghatóak. Az irónia mint alárendelt mozzanat rendelkezik egyfajta elmélkedő oldallal: szilárd nézőpont lehet azon dolgokhoz, melyek hamisak, felemásak vagy hiúak. A megfigyelését tekintve hasonlít például a gúnyhoz és a szatírához, de bemutatásában eltér tőlük.[958]

> Nem a hiúságot rombolja le, nem tesz igazságot büntetéssel, nem békéltet meg, mint a komikum, hanem inkább megerősíti hiúságában a hiút, még bolondabbá teszi a bolondot. Ezt nevezhetjük az irónia kísérletének arra, hogy egyesítse a különálló mozzanatokat, nem valami magasabb egységben, hanem egy magasabb tébolyban.[959]

Az iróniában a szubjektum minduntalan ki szeretne törni a tárgyból, és ehhez valamennyi pillanatban rá kell eszmélnie arra, hogy a tárgy nem rendelkezik realitással.[960] „Az iróniában a szubjektum állandóan hátrál, minden jelenségtől elvitatja a realitását, hogy megszabadítsa önmagát, azaz hogy megőrizze önmagát teljes negatív függetlenségében."[961] Az iróniában szabad lesz a szubjektum: azzal párhuzamosan, hogy valamennyi dolog egyre inkább hiúsággá válik, az ironikus szubjektivitás annál tünékenyebb, üresebb lesz, és ahelyett, hogy hiúsággá válna saját maga számára, inkább megmenti önön hiúságát. Az irónia abba a halálos csendbe jár vissza kísérteni, amit azáltal teremt meg, hogy minden semmivé válik számára.[962]

3.2 Az irónia mint Mr. Bennet kétélű fegyvere

A továbbiakban azt szeretném demonstrálni, hogyan nyilvánul meg a Mr. Bennetre jellemző irónia és élcelődés, több helyen is jelezve, hogy épp hasonlóságot vagy eltérést érzek Kierkegaard fentebb összefoglalt irónia megközelítésével. Shields azt írja Austenről, hogy:

> A tizenéves korai írásokban az is nyomon követhető, miként váltják fel a harsány paródiákat az irónia közvetettebb eszközei. A dialóguskezelést, mely korai munkáiban még meglehetősen kezdetleges, Austen egyre hatékonyabb eszközzé alakította, felváltva vele a csapongó narrátor olykor otromba manipulációit.[963]

A *Büszkeség és balítélet*ben Austen mintha Mr. Bennet iróniájával pótolná már a történet legelején azt az önreflektív narrátori hangot, mely a fiatalkori Austen-történetekben

[958] Kierkegaard, 2004, p. 260
[959] Kierkegaard, 2004, p. 260
[960] Kierkegaard, 2004, pp. 260-261
[961] Kierkegaard, 2004, p. 261
[962] Kierkegaard, 2004, p. 261
[963] Shields, 2007, pp. 49-50

felfedezhető, de ekkora már kezdte elhagyni az írónő. Miközben az indirekt beszédaktus eszközét még itt nem alkalmazza olyan expliciten, mint a későbbi írásaiban. A regénynek már a felütéséből is süt az élc: „Általánosan elismert igazság, hogy a legényembernek, ha vagyonos, okvetlenül kell feleség."[964] Ez pedig felvezeti az első fejezetben lefolytatott beszélgetést Mr. és Mrs. Bennet között, melyből kiderül, hogy a feleség valóban ebben a hitben van, és ezért szeretné, ha a férje tiszteletbeli látogatást tenne az újonnan odaköltözött Mr. Bingley-nél.[965] Az Austenre jellemző ironikus, de valamelyest drámainak is mondható szellemesség, itt nagyon egyszerűen nyilvánul meg. Mintha valamennyi megjegyzés, amit Mrs. Bennet ingerülten, Mr. Bennet pedig kétértelmű módon tesz, a regény előbb idézett nyitó mondatára reflektálnának, hiszen dramatizálják az univerzálisnak vélt tényeket.[966] Mindezt az teszi majd később ironikussá, hogy Mr. Bennet vagyonos legényemberként maga sem tétlenkedett olyan házasságot kötni, melyben nem leli nagy örömét. Mintha Mr. Bennet iróniája pótolná már a történet legelején azt az önreflektív narrátori hangot, mely a fiatalkori Austen-történetekben felfedezhető, de amelyet ekkora az írónő már kezdett elhagyni.

> – Házasember? Nőtlen?
> – (…) Nőtlen ember, méghozzá vagyonos; négy-ötezer font az évi jövedelme. Mit szól, milyen szerencse ez a mi lányainknak!
> – Hogy érti ezt? Mi köze van ennek a lányokhoz?
> – Drága Bennet – felelte az asszony –, ne legyen ilyen tuskó! Természetesen arra gondolok, hogy egyik lányunkat feleségül veszi.
> – Talán ezzel a szándékkal telepszik itt le?
> – Ezzel a szándékkal! Hogy mondhat ilyen sületlenséget! De egyikükbe feltétlen beleszeret, s ezért rögtön meg kell látogatnia, mihelyt ideérkezik.
> – Eszem ágában sincs. Maga és a lányok elmehetnek; talán még jobb, ha egyedül küldi el őket, mert maga van olyan csinos, mint akármelyik lánya, és Mr. Bingley-nek esetleg maga tetszene legjobban az egész társaságban.[967]

Racionális alapon nem feltétlenül lehet komolyan venni azt a kijelentést, hogy egy általuk ismeretlen fiatalúr feltétlenül beleszeret majd az egyik lányukba, így meg lehet érteni a férj reakcióját, azonban úgy vélem, az idézet túlmutat mindezen. Már itt érezhetjük abból, milyen hangnemet engednek meg egymásnak Benneték, hogy nincs meg az a kölcsönös tisztelet közöttük, aminek egy házaspárnál ideális esetben jelen kéne lennie, ráadásul a nő huszonhárom év után sem érti a férje jellemét.[968] Mrs. Bennet más nyelven beszél, mint a gyors észjárású és szarkasztikus humorú férje. A vitáikat jellemzően vagy túl sokáig

[964] Austen, 2019, p. 7
[965] Austen, 2019, p. 7
[966] Brower, 1964, p. 63.
[967] Austen, 2019, pp. 7-8
[968] Austen, 2019, p. 9.

folytatják, vagy kínosan hagyják félbe indulatos felkiáltások közepette.[969] Mr. Bennet rendre kihasználja a feleségével szemben tanúsított szellemi fölényét. Itt Paul de Man-t idézném:

> Némileg segítségünkre lehet, ha az iróniát az ironikus ember alapján közelítjük meg az *eiron* és *alazon* hagyományos szembeállításának értelmében, ahogy az irónia e két típusa: az agyafúrt kópé és az ostoba fickó alakjában a görög és hellenisztikus komédiában elénk lép. A legtöbb iróniáról szóló diskurzus ezt az utat követi. (…) Az agyafúrt kópéról, aki szükségképpen a beszélő, végül mindig kiderül, hogy ő az ostoba fickó, és az, akit az agyafúrt ostobának, *alazon*nak gondol, folyton túljár az agyafúrt eszén.[970]

Ebben az esetben úgy tűnik, hogy Mr. Bennet tölti be az *eiron* szerepét, és úgy tesz, mint aki számára nem egyértelmű, miért is szeretné a felesége, hogy meglátogassa Mr. Bingley-t. Én azonban árnyalnám ezt a felosztást azzal, hogy annak ellenére, hogy Mrs. Bennetet gyakran hisztérikus magaviselet jellemzi, bizonyos helyzetekben megközelíthetjük úgy a viselkedését, mint aki a maga ingerlékeny, parancsoló módján igyekszik segíteni a gyermekeit. Hiszen a 18-19. század fordulóján a nők gazdasági helyzetéből kifolyólag sokak szemében egy férj által védett házasélet vált az ideálissá, így gyakran az édesanyák Mrs. Bennet-hez hasonlóan ebben a szellemben nevelték a lánygyermekeiket.[971] Shields az életrajzi kötetében azzal indokolja, szerinte miért szokták gyakran túl szigorúan megítélni Mrs. Bennetet, hogy:

> A jó házasság volt az ő osztályából származó fiatal nők egyetlen reménye, noha a házasság a maga új veszedelmeivel és lemondásaival gyakran mártíromságot jelentett számukra. Mrs. Bennet, (...) valójában talán józan realista, aki a pénzügyi helyzetük csapdájában vergődve férjezetlen lányai túlélési esélyei miatt aggódik. A férjéről ugyanakkor, (…) az alaposabb szövegelemzés kideríti, mennyire nevetségessé teszi finnyássága és kelletlen viselkedése: amikor a felesége noszogatja, hogy tegye tiszteletét az újonnan érkezett, vagyonos Mr. Bingleynél, szarkasztikus megjegyzésekkel utasítja vissza a javaslatot, bár sejthetjük (mi több: tudjuk), hogy mégis sort fog keríteni a vizitre. Végtére is szűkös anyagi viszonyok között él, öt lánya van, és éppúgy tudja, mint Mrs. Bennet, hogy a látogatást meg kell ejteni.[972]

Megítélésem szerint érdemes Shields szavait figyelembe vennünk, amikor ítéletet alkotunk a két karakter jelleméről és az egymáshoz fűződő kapcsolatukról. Itt emelném be először a karakterelemzésembe Kierkegaard-t, aki úgy vélte, az irónia legközönségesebb formája az, amikor úgy beszélünk komolyan valamiről, hogy valójában nem tartjuk annak.[973] Ez Mr. Bennetre is jellemző. A példaként hozott jelenetből még citálnám azt a részt, amikor a

[969] Brower, 1964, p. 64
[970] Paul de Man, 2000, p. 178
[971] Frost, 1991, p. 263
[972] Shields, 2007, pp. 26-27
[973] Kierkegaard, 2004, p. 253

felesége azzal vádolja a férjét, hogy abban leli örömét, hogy őt gyötri, amit úgy cáfol meg a családfő, hogy valójában a nő szavait igazolja:

> – Téved, drágám; nagyon is tisztelem az idegeit. Hiszen régi ismerőseim: legalább húsz év óta állandóan rájuk hivatkozik.
> – Ó, ha tudná, mit szenvedek!
> – Remélem, túléli, és megéri még, hogy sok fiatalember költözik erre a környékre, akinek négyezer font az évi jövedelme.[974]

Ezen sorokban úgy vélem, a MacIntyre által meghatározott austeni irónia nyilvánul meg: pontosan az ellentétjét állítja annak a férfi, mint amit kimondani szeretne, így ő és mi is korrigálásra szorulunk.[975] Ezért is gondolom azt, hogy bár néhol, mintha Mr. Bennet iróniája pótolná az Austen fiatalkori történeteiben fellelhető önreflektív narrátori hangot, mellette a férfin is ironizál a narrátor, és általa minket, olvasókat is mintha próbára tenne. Nehéz feladat, hogy vajon különbséget tudunk-e tenni aközött, mikor ironizál jogosan a férfi, mikor lehet csak gyengébb élcelődésnek nevezni a viselkedését, és mikor lesznek a tettei és a szavai igazságtalanok, esetleg sértőek és ártóak is mások számára. Ebből a kiragadott pár sorból látszik, hogy Mr. Bennet egyértelműen örömét leli abban, ha a mindenre túl intenzíven reagáló feleségét bosszantja, így betöltve az *eiron* szerepét. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy már itt, az első fejezetben olvashatunk egy olyan rövid leírást a Bennet-házaspárról, amiből kiütközik,[976] mennyire nem illenek össze, viszont csak a második kötet végén kapunk kézzelfogható magyarázatot arra, hogy akkor miért is alkotnak egy párt.

> Ha Elizabeth csak a maga családi tapasztalatai alapján ítél, nem alkothatott volna valami kedvező képet a házastársi boldogságról vagy az otthon örömeiről. Apját annak idején rabul ejtette a szépség és fiatalság, s a jó kedély látszata, (…) s olyan nőt vett feleségül, akinek fogyatékos értelme és kicsinyes gondolkodása már házasságuk elején véget vetett minden igazi vonzalomnak. A tisztelet, megbecsülés és bizalom örökre eltűnt, s Mr. Bennet álmai a családi boldogságról mind összeomlottak. De nem olyan fából volt faragva, hogy a csalódásért, melyet tulajdon meggondolatlansága okozott, azokban az élvezetekben keresett volna vigasztalást, amelyek nagyon is gyakran kárpótolják a szerencsétleneket esztelen vagy bűnös tetteikért. Szerette a vidéket és a könyveket, s e kedvteléseiből fakadt legigazabb öröme. Feleségének vajmi keveset köszönhetett azonfelül, hogy mulatott tudatlanságán és hóbortjain. Igaz, hogy a férfi általában nem effajta boldogságot óhajt feleségétől; de ahol nincs egyéb mód a szórakozásra, az igazi bölcs azt fordítja javára, ami éppen akad.[977]

[974] Austen, 2019, pp. 8-9
[975] MacIntyre, 1999, p. 325
[976] Austen, 2019, p. 9
[977] Austen, 2019, p. 206

A leírtak keserédessé tudják tenni a közös jeleneteiket és az ezekben fellelhető olykor sértő iróniát. Mr. Bennetre tekinthetünk úgy, mint aki kitűnő példa arra, hogyan lehet valamelyest megbékélni egy ilyen életre szóló tévedéssel, és ahogy az idézetben is láthattuk, ezért bölcsnek is lehet őt tartani. Itt is ezt tapasztalhatjuk, hogy Austen különféle témákat érintve a regényeiben igyekszik eltérni a megszokott sémáktól: a férfi nem a boldogság konvencionális formáit várja el a feleségétől, helyette a saját szellemi képességeit és az iróniára való hajlamát kihasználva igyekszik örömteli perceket okozni sajátmagának.

Már említettem azon véleményemet, hogy Kierkegaard-hoz hasonlóan Austen történeteiben is felfedezhetjük azt, hogy az irónia a szubjektum által lesz érvényes (legalábbis akkor, amikor egy karaktere ironizál, nem pedig, amikor a narrátor ironizál a karaktereken). Kierkegaard gondolatai alapján a szubjektív szabadság nyilvánul meg az iróniában, mely valamennyi pillanatban magáénak tudja a kezdés lehetőségét, és nem hozzák zavarba korábbi körülmények. Ez a szabadság, amikor is érvényét veszíti az ironikus számára, a valóság az, ami olyan vonzóvá teszi számára a kezdést. Ő szabadítja fel saját magát az iróniával, amikor a szubjektív élvezet révén kitör a kötöttségek azon hálójából, amelyet az életkörülményei fontak köré. Amikor az ironikus eltérőnek mutatja magát attól, mint ami ténylegesen, úgy tűnhet, azzal a céllal teszi, hogy másokkal elhitesse ezt. A valós célja viszont az, hogy úgy érezze, az iróniá által szabad.[978] Ezért „az irónia öncél".[979] Úgy gondolom, Mr. Bennet számára is öncél az irónia, mely által némi szabadsághoz tud jutni a kevésbé jól sikerült házasságában. Tehát ő is szubjektív élvezet révén tör ki a kötöttségek azon hálójából, amelyet az életkörülményei fontak köré.[980] Az, hogy milyen mentális fölényben van a feleségével szemben, és hogy mennyire ki tudja hozni a nőt a sodrából, szabadságot és némi elégtételt biztosít számára. Mi, olvasók azonban úgy érezhetjük, kifejezetten sértő az, ahogyan bánik a nővel, még ha Mrs. Bennet nem is mindig fogja fel a férje szavai mögötti öncélú iróniát, ezért is lehet *alazon*ként megközelíteni. Mr. Bennet azt is élvezi, ha nemcsak a feleségét, hanem a lányait is megdöbbentheti olykor, akik aztán elhalmozzák őt kérdésekkel.[981]

Mintha közelebb állna a családfő a Kierkegaard által kritizált romantikus iróniához, mint ahhoz, amit ő példaértékűnek tartott. Kierkegaard meglátása szerint az igazi, igenelhető irónia egyféle önirónia, mely az individuális-egzisztenciális keretet adja. Tánczos Péter úgy fogalmaz, hogy: „Ahogyan a *Szerzői tevékenységemről* című »leleplező« írásában beszámol róla, a közvetett közlés módszerével, tehát megtévesztés által akarta olvasóit rávezetni az

[978] Kierkegaard, 2004, pp. 257-259
[979] Kierkegaard, 2004, p. 259
[980] Kierkegaard, 2004, p. 259
[981] Austen, 2019, pp. 57

igazságra."[982] Ez alapján a *Büszkeség és balítélet*ben a narrátor által megjelenő irónia, (az értő olvasó számára) Mr. Bennet öniróniájának hiányosságára mutat rá. Tehát a narráció képviseli az igazi kierkegaard-i iróniát, míg a karakter a Kierkegaard által kritizált szabad, akármivé átalakuló romantikus iróniát.[983] Így az *eiron*nak tűnő Mr. Bennet végső soron *alazon*ná lesz. A helyesen értett és alkalmazott irónia alapvetően az etikai stádium előszobája, a valódi individualitás kezdete. Mr. Bennet olykor etikátlan viselkedése rámutat arra, hogy az ő iróniája kifejezetten problémás. Ebben a morálfilozófiai téttel rendelkező regényben a narráció éppen ezen etikai kifogások által bizonytalanítja el az értő olvasót Mr. Bennet kvalitásait illetően, aki saját, másokat megszégyenítő élvezetére rendezi be az életet, ahelyett, hogy valódi etikai szubjektum, igazi családfő lenne. Itt jegyezném meg ismét, hogy Austen igazán jóravaló karaktereinél rendre feltűnik az a tulajdonság (van, hogy az adott regény cselekményében követhetjük végig, hogyan tanulják meg), hogy képesek és hajlandóak mások boldogságát a sajátjuk elé helyezni, ami hiányzik Mr. Bennetből. Bár nem mennék el odáig, hogy kanti alapokon Mr. Willoughby-hez és Mr. Wickhamhez hasonlóan ő is tévesen teljes egészében a boldogság elvet teszi meg alapelveként, így nem is öl ki minden morált magából,[984] ám a főhősökhöz hasonlóan neki is szüksége van erkölcsi jellemfejlődésre.

Az irónia mellett a hallgatás, az olvasás és az egyedüllét válnak Mr. Bennet mentsváraivá, és másodszülött lányának, Lizzynek a társasága, aki a leginkább örökölte apja természetét. Talán az is még jobban beárnyékolja azt a képet, amit a Bennet-házaspárról kapunk, hogy épp Elizabeth az, aki szomorúan elkönyveli, mennyire nem példaértékű a szülei házassága.[985] Ezért is kiemelten fontos *Büszkeség és balítélet*ben az, hogy Austen erkölcsi kritikával illeti a szülőket. Mint azt láttuk, a történet előrehaladtával Elizabeth egyre nagyobb kétellyel viseltet a családja értékrendjével, így az édesapjával szemben is. Miután a regény végén Mr. Darcy az apa beleegyezését kéri, hogy elvehesse Lizzy-t, Mr. Bennet lánya felé tanúsított érthetetlenségéből és atyai féltéséből kiolvashatjuk, hogy szeretné megelőzni, hogy a számára legkedvesebb gyermeke a sorsára jusson, egy olyan emberhez kösse az életét, akit nem lenne képes kellően méltányolni és szeretni:

> Tudom, hogy csak úgy lehetsz boldog és becsületes, ha őszintén becsülöd a férjedet, ha úgy tekintesz reá, mint aki kiválóbb nálad. A te élénk eszed és tehetséged a legnagyobb veszélybe sodorna, ha hozzád nem illő házasságot kötsz – aligha tudnád elkerülni a

[982] Tánczos, 2013, pp. 277-278
[983] Tánczos, 2013, p. 270
[984] Kant, 1991b, pp. 490-491
[985] Austen, 2019, p. 206

> szégyent és a szenvedést. Édes leányom, engem nagyon elszomorítana, ha olyan élettársat választanál, akit nem tisztelsz. Nem tudod, mire szánod el magad.[986]

Ahogy Tánczos Péter írta, Kierkegaard-nál az irónia a személyes élet elbizonytalanító aktusaként is jellemezhető,[987] és úgy vélem, Mr. Bennet iróniáját is megközelíthetjük így. Az előző idézetben aggódása közben, mintha implicit módon azt is bevallaná, hogy ő maga nem becsületes, aki szégyenben és szenvedésben él a házastársa mellett. Az pedig, hogy ezeket iróniával próbálja enyhíteni a mindennapjai során, olykor nemcsak rossz férjjé, hanem rossz apává is teszi őt. Rendszeresen azzal idegesíti a feleségét, hogy kiemeli, ötből három gyermekük milyen csacska, buta leány. Ahelyett, hogy tenne ez ellen valamit, inkább velük és rajtuk is élcelődik. Olykor a legtiszteletreméltóbb Jane-ről sem mond semmi jót, csak azért, mert nem olyan gyors észjárású és élénk, mint az ő szeretett Elizája, tehát egyértelműen részrehajló a gyermekeit tekintve (még ha nem is annyira, mint Sir Walter a *Meggyőző érvek*ben).

Ezek azonban az én olvasatomban eltörpülnek amellett, hogy nem áll a sarkára, amikor a felesége úgy akarja elérni, hogy Bingley-éknél kelljen Jane-nek éjszakáznia (így előrébb mozdítva a nászukat), hogy az esős időben gyalog küldi el hozzájuk a legidősebb lányukat. Helyette inkább olyan csípős megjegyzést tesz Mr. Bennet a feleségének: „ha leánya most valami veszélyes betegséget kap, amibe bele is halhat, vigasztalásul szolgálhat az, hogy Mr. Bingley után szaladt, mégpedig a maga utasítására”.[988] A két szülő a gondatlanságával eléri, hogy még ha nem is súlyosan, de valóban megbetegedjen Jane. Emellett visszautalnék arra, hogy Mr. Darcy részben azért igyekszik a barátját és saját magát is lebeszélni arról, hogy beházasodjanak a Bennet családba, mert Jane-en és Elizabeth-en kívül a család többi tagján – olykor magán az apán is – modorbeli fogyatékosság mutatkozik meg.[989] Tehát ez is azt bizonyítja, hogy Mr. Bennetnek az iróniája azon úri viselkedés kárára is megy, mely mint nemes ember, feltehetőleg jellemző volt rá agglegény korában. A legkisebb Bennet-lány, Lydia az, akire a legrosszabb hatással van a férfi viselkedése. A legszignifikánsabb idézet, mely ezt reprezentálja, talán az, amikor Elizabeth kéri az apját, hogy ne engedje el legfiatalabb húgát a Brightonban állomásozó ezredhez:

> – Lydia nem nyugszik addig, amíg valahol nyilvánosan lehetetlenné nem teszi magát. Nincs rá kilátás, hogy máshol oly kevés költséggel, családját oly kevéssé feszélyezve tegye ezt, mint a jelen körülmények között.

[986] Austen, 2019, pp. 326-327
[987] Tánczos, 2013, p. 276
[988] Austen, 2019, p. 31
[989] Austen, 2019, pp. 174-175

– Ha tudná, édesapám – mondta Elizabeth –, mennyit árt mindnyájunknak, ha az emberek felfigyelnek Lydia könnyelmű, meggondolatlan modorára, hogy máris mennyit ártott, akkor bizonyára másképp ítélné meg a dolgot.
– Máris mennyit ártott! – ismételte Mr. Bennet. – Mi az, talán elriasztotta egyik-másik udvarlódat? Szegény kis Lizzym! De ne veszítsd el a kedved. Az olyan finnyás fiatalembert, aki megijed egy kis bohóságtól, nem érdemes sajnálni. Hadd lássam csak azoknak a gyászvitézeknek a jegyzékét, akiket Lydia bolondsága elijesztett innen. (…)
– Ne gyötörd magad, szívem. Ahol te meg Jane megjelentek, mindenki tisztelni és becsülni fog benneteket: ezen az sem változtat semmit, hogy van még két, jobban mondva három nagyon ostoba húgotok. Addig úgysem lesz itthon nyugtunk, amíg Lydia el nem megy Brightonba. Menjen hát isten hírével. Forster ezredes értelmes ember, nem fogja hagyni, hogy komoly bajba keveredjék; Lydia meg szerencsére olyan szegény, hogy senki se fogja kivetni rá a hálóját.[990]

A jelenet felfedi számunkra, hogy a férfi mennyire jelentéktelennek tartja a legkisebb lányát, és hogy a saját megítélését könnyelműen általános nézetként könyveli el. Pedig a szívéhez legközelebb álló gyermeke kéri az atyai szigorra, akinek az egész családból a legtöbbet ad a szavára. A történet során azonban többször is kiütközik, hogy Lizzy-t sem ismeri igazán. Itt sem érzékeli, mennyire komolyan beszél a lánya, helyette azt jegyzi meg élcelődve, hogy udvarlókat riasztott el Lydia, nem is sejtve, hogy ez igaz, és hogy ő maga is bűnös ebben. Elizabeth-et másrészt az is hajtja, hogy sikert érjen el, hogy időközben a családjuk számára legkedvesebb tisztnek, Mr. Wickhamnek Darcy felfedi előtte az igazi jellemét. Ezt azonban nem mondhatja el az apjának – bár sok eséllyel ez sem tenné az ő szemében kívánatosabbá a csélcsap, szegény lányát. Pedig ironikusan Lydia az a gyermeke, aki leginkább hasonlít Mrs. Bennetre, aki a szépségén kívül mást nem tudott felmutatni a saját javára, amikor elvette őt feleségül a férfi. Ez pedig úgy vélem, többet árul el Mr. Bennet jelleméről, mint a feleségéről.

Végül éppen Lydia elengedésének negatív következményei lesznek azok, melyek ráébresztik Mr. Bennetet, mennyire könnyelmű tud lenni. Olyan letört, amikor megtudja, hogy Wickham megszöktette a lányát, mint még soha.[991] Mindazonáltal a bűntudata sem tudja elvenni a filozofikus nyugalmát és iróniáját,[992] és azzal *nyugtatja* Kittyt, amikor a tőle szokatlan atyai szigorát elővéve ingerszegény élettel fenyegeti a lányait, hogy: „Ha tíz évig jó kislány leszel, elviszlek magammal egy díszszemlére.”[993] Ezzel szemben, amikor Lizzy a sajnálatát fejezi a szenvedése miatt, szintén rendhagyó módon önmarcangolásba kezd a férfi:

– Ne beszélj erről! Ki szenvedjen, ha nem én? Én vagyok a hibás, hát megérdemlem.
– Ne legyen oly szigorú önmagához! – felelte Elizabeth.

[990] Austen, 2019, pp. 201-202
[991] Austen, 2019, p. 238
[992] Austen, 2019, p. 258
[993] Austen, 2019, p. 259

> – Jó, hogy figyelmeztetsz, az emberi természet nagyon is hajlamos erre a hibára! Nem, Lizzy, hadd érezzem én is egyszer életemben, mennyi felelősség terhel. Én bizony nem félek a bűntudattól – úgyis elég hamar elmúlik.[994]

Mr. Bennet utolsó mondata értelmezhető az állhatatlanságára tett utalásként. Ha egyetértünk MacIntyre-rel, hogy az austeni állhatatosság mint erény előfeltétele más erények birtoklásának,[995] akkor ezzel magyarázhatjuk, miért kérdőjelezhető meg a férfi morális jelleme és a viselkedése a történet számos pontján, továbbá, hogy egy olyan kifinomult úriember, mint Mr. Darcy, miért neheztel rá emiatt oly nagyon. Mint azt már kifejtettem, a megközelítésemben az Austen-regényekben az állhatatosság fogalmába beletartozik meghatározott személyek felé irányuló lojális ragaszkodás, stabil eltökéltség bizonyos elhatározások és elvek mentén, és kitartás azon életvitel mellett, amit ezek a személyek, elvek és elhatározások elvárnak. Mr. Bennet, ha próbál valakihez állhatatos lenni, az leginkább Elizabeth, de nála is olykor kudarcba fullad. Olyan megbecsülendő elvek és elhatározások sem rajzolódnak ki előttünk, melyek relevánsak lennének számára. Az az életvitel pedig, ami mellett kitart, úgy tűnik, leginkább az ironikus hozzáálláson alapszik. Mintha éppen az iróniája lenne az, mely olykor akadályozza, és miatta nem lát át megfelelően bizonyos helyzeteket. Pár oldallal később pedig arra kapunk konkrét példát, hogy Mr. Bennet mennyire nem állhatatos, hiszen néhány nappal azután, hogy kijelenti, nem hajlandó Lydia-t és a férjét a családi otthonukban fogadni,[996] enged felesége hisztérikus kérlelésének, és napokig vendégül látja őket.[997] Ezzel pedig tovább rontja családja a megítélését. Mindazonáltal idéznék Carol Shields-től, aki ezt a témát érintve is árnyalni próbálja Mrs. Bennet viselkedését:

> Mrs. Bennet az egyetlen, aki örömmel fogadja Lydiát, amikor botrányos szökése után hazalátogat. Ezt a gesztusát többnyire úgy értelmezik, hogy társadalmi sikerként könyveli el lánya férjhez menetelét: végre egyiküket sikerült férjhez adnia, és már emelt fővel járhat. De nem csak erről van szó: anyaként osztozni akar a lánya örömében, megbocsájtja Lydia felháborító és szégyenteljes viselkedését, s nagylelkűen viselkedik, szemben a család többi tagjával. Még Elizabeth sem képes együtt örülni húgával, inkább megvetést érez iránta és szégyenkezik miatta.[998]

Tehát úgy is értelmezhetjük a fennálló helyzetet, mintha Mr. Bennet (még ha tudattalanul is) igyekezne a felesége példájára megbocsájtó lenni Lydia-val. Megeshet, hogy ezért sem tartja kellően keresztyéninek Mr. Collins hozzáállását az ügyhöz.[999] Annak ellenére viszont, hogy

[994] Austen, 2019, p. 258
[995] MacIntyre 1999, p. 246
[996] Austen, 2019, p. 267
[997] Austen, 2019, p. 270
[998] Shields, 2007, p. 27
[999] Austen, 2019, p. 332

úgy vélem, Lydia életére van a leginkább rossz hatással Mr. Bennet iróniája és elővigyázatlansága, Elizabeth az, akit a legjobban bánt mindez. Ez részben amiatt van, mert vele beszél az édesapjuk a legtöbbet, és mert ha korábban hallgat rá a férfi, megelőzhették volna Lydia megszöktetését. A legnagyobb fájdalmat azzal okozza neki Mr. Bennet, amikor Mr. Collins azon (már citált) levelére, melyben óva inti Elizabeth-et Mr. Darcy-val kötendő esetleges házassága miatt, ösztönszerűen ironikusan reagál a férfi.

> – Így hát kibújt a szög a zsákból: Mr. Darcyról van szó. Nos, Lizzy, azt hiszem, most igazán megleptelek. Hát találhatott volna Collins vagy a Lucas család még egy embert összes ismerőseink között, akinek már a neve is meghazudtolja az egész mendemondát? Mr. Darcy, aki csak azért néz egy nőre, hogy hibát keressen benne, s aki talán soha életében meg sem nézett téged! Hát nem pompás?
> Elizabeth próbált osztozni apja jókedvében, de csak egy kényszeredett mosolyra telt tőle. Mr. Bennet élcelődése soha nem esett még ilyen rosszul. (…)
> – És mondd, Lizzy, mit szólt Lady Catherine ehhez a híreszteléshez? Talán azért jött ide, hogy megtagadja beleegyezését?[1000]

Annyira jól mulat a saját ironikus hozzászólásain, élcelődésein a férfi, hogy nem észleli, milyen fájdalmat okoz a lányának – tehát megint az iróniája akadályozza a tisztánlátásában. Bár jó érzékkel ismét ráérez a valóságra – hiszen Lady Catherine tényleg ezért látogatta meg Elizát –, Mr. Bennetet az iróniája, Lydia esete után is vakká és érzéketlenné teszi. Itt megint Kierkegaard-ra támaszkodnék, aki szerint az ilyen típusú ironikus beszédet nem kell komolyan venni. Akármilyen komoly is legyen a beszélő, a mondanivalója mögötti titokba be van vonva a hallgatóság értő része, ami érvénytelenné teszi az iróniát.[1001] Lizzy az egyedüli személy a családból, aki igazán be van avatva Mr. Bennet iróniájába, és ezért úgy vélhetnénk, hogy ez megszünteti számára a mondandó élét. Itt azonban éppen az okoz nagy fájdalmat neki, hogy tisztában van apja élcelődésével. Míg a regény elején el-elmosolyodik apja ironikus megnyilvánulásain, a cselekmény vége felé egyre inkább terhessé és bántóvá válnak számára. Az előbb citált beszélgetésük után ezt olvashatjuk:

> Elizának sohasem esett még ilyen nehezére színlelni az érzéseket. Kénytelen volt nevetni, amikor inkább sírásra hajlott a kedve. Apja kegyetlenül meggyötörte, amikor Darcy közömbösségéről beszélt, s Elizabeth csak csodálkozott, hogyan lehet valaki ennyire rövidlátó.[1002]

[1000] Austen, 2019, pp. 313; 315
[1001] Kierkegaard, 2004, p. 252
[1002] Austen, 2019, p. 315

Austen regényeiben a főhősök gyakran felsőbbrendűbbek a szüleiknél.[1003] A *Büszkeség és balítélet*nek is már a legelején egyértelművé válik, hogy Elizabeth és nővére, Jane mennyivel értelmesebbek és jóravalóbbak az édesanyjuknál, majd idővel az is kirajzolódik, hogy az apjuknál is különbek a jellemük. A férfiból hiányzik a kellő komolyság és szeretetreméltóság, pedig ugye MacIntyre szerint Austen szükségesnek tartotta, hogy aki a szeretetreméltóság erényének birtokában van, az valóságos érzelmekkel rendelkezzék.[1004] Ilyen érzelmek megnyilvánulására nem igazán láthatunk példát Mr. Bennetnél.

Azzal is lehet magyarázni a férfi élethez való ironikus hozzáállását, hogy utolsó lányuk születése után a feleségével még évekig próbálkoztak újabb gyermekáldással, hátha végre fiúk lesz, mindhiába. Így lesz Mr. Bennet vagyonának várományosa a már többször említett unokaöccse, Mr. Collins. A férfira jellemző irónia az örököséhez való hozzáállásában is jócskán megnyilvánul – amire láttunk már feljebb példát –, sőt úgy vélem, hogy az interakcióiknál a Bennet-házaspárhoz képest fenntartásoktól mentesebben lehet Mr. Bennetet *eiron*ként és Mr. Collins-t *alazon*ként értelmezni. Mr. Collins-nak az általam is elemzett első levele után Mr. Bennet a találkozásukat abban a reményben várja, hogy ostoba lesz az örököse. Itt megint csak Kierkegaard-t említeném, aki úgy vélte, az ironikus annál nagyobb örömöt érez, minél kiválóbb embert sikerül becsapnia.[1005] Mr. Bennetre ez az állítás nem igaz: ő azért is akarja azt, hogy minél butább legyen Mr. Collins, mert az ostobákon szeret nevetni, míg az értelmesebb, jóravaló embereknél, mint Mr. Bingley, nincs ilyen ösztöne,[1006] Mr. Darcy-nál pedig nem is merne ilyesmire vetemedni.[1007] Ezért sem a határt szabó, valódi irónia képviselője Mr. Bennet, hanem a szellemeskedésé. Hiszen az igazi ironikus a képmutatást akarja leleplezni: arról, aki okosnak hiszi magát, igyekszik kimutatni, hogy nem tud semmit[1008] (ezáltal közvetve a moralitásra irányítani a figyelmet). Az unokaöccse érkezésével azonban egy újabb személy van az otthonában, akin már a legelső napon gyakorolhatja a szellemeskedését, amikor a lelkész arról mesél a Bennet családnak, miként szokott rendszeresen bókolgatni patrónusának, Lady Catherine-nek és lányának:

> – Nagyon helyesen ítéli meg a dolgokat – mondta Mr. Bennet –, és szerencsére érzéke is van a finom hízelgéshez. Szabad-e érdeklődnöm, vajon pillanatnyi ihlet sugallja ezeket a jóleső figyelmességeket, vagy előzetes megfontolásból erednek?

[1003] Shields, 2007, p. 48
[1004] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[1005] Kierkegaard, 2004, p. 253
[1006] Austen, 2019, p. 298
[1007] Austen, 2019, p. 326
[1008] Kierkegaard, 2004, p. 254.

> – Főleg a helyzetből adódnak, s bár néha elmulatok azzal, hogy tetszetős kis bókokat gondolok ki és állítok magamban össze, amelyeket a mindennapi élet helyzeteire alkalmazhatok, lehetőleg úgy adom őket elő, hogy rögtönzésként hassanak.
> Mr. Bennet várakozása igazolódott. Unokaöccse olyan sült bolond volt, amilyennek remélte, s a legnagyobb élvezettel hallgatta, bár ügyelt arra, hogy egyetlen arcizma se ránduljon meg; csak időnként vetett egy-egy pillantást Elizára, mással nem osztotta meg örömét.[1009]

Megint csak Kierkegaard-ra támaszkodnék, pontosan arra a megállapítására, hogy kevésszer érhető tetten, hogy rögeszmében szenvedők ellen fordítanák az iróniát. Például, ha valaki különlegesen szépnek képzeli magát, vagy csak egy-két igazán izgalmas dolog történt vele egész életében, de azzal rendre előhozakodik.[1010] Mr. Collins is ilyen rögeszmés személynek tűnik, aki Lady Catherine pártfogoltjaként másról sem beszél, csak a Lady kiváló tulajdonságairól, vagyonáról, tulajdonairól, és hogy az örökösnő milyen nagylelkű az irányába. Mr. Collins a modorával, mely „keveréke a szolgalelkűségnek és az önteltségnek”,[1011] kiváló áldozatává válik Mr. Bennet iróniájának és élcelődéseinek. Az pedig, hogy egyáltalán nem realizálja, hogyan áll hozzá a vendéglátója, még szánalmasabbá teszi a karakterét. Épp ezért érzem szintén idevágónak Kierkegaard azon meglátásait az iróniáról, hogy ahelyett hogy lerombolná a hiúságot, visszaigazolja a hiút hiúságában; és ahelyett, hogy megbékéltetne, vagy igazságot tenne,[1012] „még bolondabbá teszi a bolondot.” [1013] Kierkegaard ezt nevezi „az irónia kísérletének arra, hogy egyesítse a különálló mozzanatokat, nem valami magasabb egységben, hanem egy magasabb tébolyban.”[1014] Ebben a megközelítésben Mr. Bennet iróniája Mr. Collins felé egy olyan magasabb tébolyba fut ki, mely annál is hiúbbnak és bolondabbnak tünteti fel a lelkészt, mint amit a viselkedése már önmagában is sugall. Ezt pedig részben szintén annak tudnám be, hogy Mr. Bennet iróniája, mintha több esetben helyettesítené az Austen korai műveiben fellelhető önreflektív narrátort.

Ennél a jelenetnél (is) csak Elizabeth az, akit Mr. Bennet beavat az ironizálásába, mellyel megint Kierkegaard-hoz kapcsolnám, aki az ironikus hiúságnál kiemeli, hogy az tanúkat kíván, mert bármennyire is elszigetelődés az irónia, valamelyest társadalmat igyekszik létrehozni, hogy meggyőződhessen önmagáról.[1015] Már részleteztem, hogyan szigetelődik el az irónia által Mr. Bennet a családjától, de kierkegaard-i felfogásban szeretné, ha a kedvenc lánya be lenne avatva a *játékába*, és így együtt nevethetnének Mr. Collins-on. Bár Lizzyt

[1009] Austen, 2019, p. 63
[1010] Kierkegaard, 2004, pp. 253-254
[1011] Austen, 2019, p. 60
[1012] Kierkegaard, 2004, p. 260
[1013] Kierkegaard, 2004, p. 260
[1014] Kierkegaard, 2004, p. 260
[1015] Kierkegaard, 2004, p. 253

egyértelműen zavarja, hogy a lelkész társaságban az egész családjukra rossz fényt vett. Az pedig, hogy Mrs. Bennet szerint „Mr. Collins rendkívül eszes, derék fiatalember”,[1016] azzal magyarázható, hogy látszólag a nő értelmi szintje és modora közelebb áll a lelkészéhez, mint a férjéé és két legidősebb lányáé. Ezért is támogatja Collinst abban, hogy elvegye Lizzyt, és mert így részben az egyik gyermeke örökölné a férje vagyonát. Valamelyest becsülendőnek is mondható Mr. Collins szándéka, hiszen a Bennet birtok és vagyon várományosaként:

> A Bennett lányok közül óhajtott élettársat választani, ha valóban olyan szépek és szeretetre méltóak, mint a hírük. Így kívánta őket kárpótolni és kiengesztelni, amiért ő örökli majd apjuk birtokát, s ezt a tervet kitűnőnek, méltányosnak, a saját részéről pedig rendkívül nagylelkűnek és önzetlennek gondolta.[1017]

Ebből az idézetből is látszik, Mr. Collins mennyire öntelt, és hogy a döntéseit külsőségekre alapozza. Továbbá a dolgozatom bevezető fejezetében idéztem azt, hogyan reagál arra, hogy Elizabeth visszautasítja a lánykérését, hiszen amondó, Lizzy: „Öröksége, sajnos, oly csekély, hogy ez minden valószínűség szerint elhomályosítja szépségét és szeretetre méltó tulajdonságait.”[1018] Ezért is véli úgy, hogy nem fogja őt visszautasítani.[1019] Mr. Bennet azonban a lánya mellé áll, amikor Lizzy nyomatékosan nemet mond a lelkésznek. Ekkor hangzik el tőle a következő elhíresült idézete a regénynek:

> Súlyos választás előtt állsz, gyermekem. Mától kezdve egyik szülőd idegen lesz számodra. Az anyád nem akar többé látni, ha nem mégy feleségül Mr. Collinshoz, nekem pedig akkor ne gyere a szemem elé, ha hozzámégy.[1020]

Ez kivételes példája annak, hogy olykor pozitívan csapódik le a férfi iróniája, és az is kiütközik a jelenetből, hogy többet ér számára szeretett lányának boldogsága, mint a vagyon kérdése. Miután Mr. Collins végül Lizzy legjobb barátnőjét jegyzi el, Mr. Bennet örömmel konstatálja, „hogy Charlotte Lucas, akit eddig elég okos teremtésnek tartott, éppolyan ostoba, mint az ő felesége, és ostobább, mint a lánya”.[1021] Charlotte és Collins házassága is remekül mutatja, hogy Elizabeth és Mr. Bennet felfogása sokszor nem egyezik. Igaz, hogy Lizzy-n is teljes döbbenet lesz úrrá a hír hallatán, de idővel igyekszik megérteni, mi motiválhatja a barátnőjét: egy olyan kevés hozománnyal rendelkező vénlánynak, mint Charlotte, kifejezetten jó financiális döntés hozzámennie egy olyan férfihoz, mint Mr. Collins[1022] Elizabeth-tel ellentétben Mr. Bennetben nincs meg a hajlandóság, hogy mások helyébe képzelje magát,

[1016] Austen, 2019, p. 93
[1017] Austen, 2019, p. 65
[1018] Austen, 2019, p. 99
[1019] Austen, 2019, p. 99
[1020] Austen, 2019, p. 101
[1021] Austen, 2019, p. 115.
[1022] Austen, 2016a, p. 111

inkább egy nála sokkal racionálisabb nőt nemes egyszerűséggel ostobának nyilvánít. Ebből is látszik, mennyire szeret minél több embert üresfejűnek titulálni, hiszen, akit annak tart, azon remekül tud ironizálni, élcelődni – vagyis megint gátat állít elé az iróniája.

Azt is olvashatjuk Kierkegaard-tól, hogy a konvencionális kommunikációt tekintve a felsőbb körök kiváltsága az ironikus beszédalakzat,[1023] „amely megköveteli, hogy megmosolyogjuk az ártatlanságot és korlátoltságnak tartsuk az erényt, még ha valamelyest hiszünk is benne".[1024] Ezt is úgy hiszem, tetten érhetjük Mr. Bennetnél, amikor a következőképpen gratulál a lányának ahhoz, hogy Mr. Bingley eljegyezte őt:

> – Derék lány vagy – mondta az apja –, s én szívből örülök, hogy ilyen szerencsésen mész férjhez. Egy pillanatig sem kételkedem, hogy nagyon jól megfértek majd egymással. Neki is körülbelül olyan a természete, mint a tied. Mindketten olyan alkalmazkodóak vagytok, hogy soha nem fogtok elhatározni semmit, olyan elnézőek, hogy minden cseléd be fog benneteket csapni, és olyan bőkezűek, hogy a jövedelmetek sohasem lesz elég.[1025]

Ezek ellenére jóravalónak tartja az újdonsült vejét és Jane-t is, így nem ironizál tovább rajtuk.

Összességében úgy vélem, Mr. Bennet iróniája egyfajta védőmechanizmus számára a félresikerült házassága és a túl *primitív* kisebbik gyermekei ellen. Mindez őt elszórakoztatja és némi szabadságot is biztosít számára, de ha az elszenvedői felől nézzük, rosszindulatú és kegyetlen tud lenni. Emiatt válik a férfi rossz férjjé, apává, úriemberré, valamint ezért lesz érzéketlen és olykor vak is bizonyos személyek és dolgok iránt. Az pedig, hogy állhatatlan és nem kellően szeretetteljes, lehet az egyik magyarázata annak, miért marad el Austen két olyan főhősétől – az *Emma* Mr. Knigthley-ától és *A Klastrom titka* Mr. Tilney-étől –, akiknek szintén lételemük az ironizálás, valamint Mr. Bennethez hasonlóan rengeteget olvasnak és tehetős családból származnak. Egy másik magyarázat az lehet, hogy ezek a karakterek képesek tanulni a hibáikból, míg Mr. Bennet nem feltétlenül. Például – ahogy azt ő maga is belátja – csak rövid ideig érez bűntudatot, miután Wickham megszökteti Lydia-t. Még ha Mr. Bennet nem is profitál sokat a saját tévedéseiből, kedvenc gyermeke igen. Elizabeth részben apja elrettentő példáján keresztül tanulja meg, hogy csínján kell bánni az iróniával, szellemességgel. Olykor nem árt belőle – például idővel a férjét is meg akarja tanítani rá, hogyan legyen önironikus –,[1026] de nem szabad túlzásba vinni. Így nála ott van a potenciál, hogy az igazi, kierkegaard-i értelemben affirmálható iróniát reprezentálja a jövőben.

[1023] Kierkegaard, 2004, p. 253
[1024] Kierkegaard, 2004, p. 253
[1025] Austen, 2019, p. 300
[1026] Austen, 2019, p. 322

V. *A mansfieldi kastély* mint konzervatív regény az átrendeződések időszakában

1. A regény fogadtatása a megjelenésének idején

Jelen fejezetben Jane Austen negyedik befejezett, és egyben harmadik publikált regényével, *A mansfieldi kastély*al szeretnék foglalkozni, mely az írónő legmegosztóbb alkotása. A háromkötetes regény 1814 tavaszán jelent meg, és mivel Austen álnéven publikálta az írásait, így akkoriban csak annyit lehetett tudni a szerző kilétéről, hogy ugyanaz a hölgy volt, aki az *Értelem és érzelm*et és a *Büszkeség és balítélet*et is jegyezte. Egy 1813-as levélben, amit Frank bátyjának címzett, a következőt olvashatjuk Austentől:

> Bizonyára örülsz, hogy az *Értelem és érzelem* minden példánya elkelt, és 140 fontot hozott nekem, a szerzői jogdíjon felül, már ha az valaha is értékesnek bizonyul. Tehát már 250 fontnyit írtam össze magamnak, ami arra késztet, hogy még többre vágyjak. Van is valami kézügyben, remélem, a *Büszkeség és balítélet* hitelének köszönhetően jól fogy majd, ámbár feleannyira sem szórakoztató.[1027]

A „valami" határozatlan névmás alatt *A mansfieldi kastély*ra gondolt Austen,[1028] épp ezért úgy tűnik, ő maga is tisztában volt vele, hogy az olvasói számára nem lesz feltétlenül olyan mulattató a soron következő regénye, mint a korábbiak. Ennek ellenére a fennmaradt levelezéseiből az is kiderül, hogy nemcsak az eladott példányszámok sikerében bízott, hanem izgatottan várta azt is, milyen kritikai fogadtatás éri majd a legújabb alkotását. Ehhez képest főként hallgatás övezte *A mansfieldi kastély* megjelenését. Ha pedig mindez nem lett volna elég, még a hozzátartozói sem törekedtek arra, hogy kifejezzék véleményüket a műről. Az írónő két dologgal tudta az utóbbit magyarázni: egyrészt arra kezdett gyanakodni, hogy nem nyerte el a tetszésüket a legújabb alkotása; másrészt felmerült benne az, hogy már megszokottá vált az Austen család számára, hogy publikálják az írásait.[1029] Carol Shields a *Jane Austen* című életrajzi kötetében azonban más esetleges indokokat sorol fel válaszként arra, mik terelhették el a családtagok és az olvasók figyelmét a regényről:

> Edward Knight jogi csatározásokba merült birtokai megtartásáért. Európában háborúk dúltak, Porosz ország, Oroszország és Ausztria bevonult Franciaországba, a brit haderők pedig Wellington vezetésével átkeltek a Pireneusokon, és észak felé nyomultak előre. Egy hónappal *A mansfieldi kastély* megjelenése előtt Napóleont Elba szigetére száműzték. Nem meglepő tehát, ha Chawtonban a beszélgetések nem Austen harmadik regényének

[1027] Austen, 2020, pp. 72-73
[1028] Austen, 2020, p. 73
[1029] Shields, 2007, p. 202

> kiadása körül forogtak, amelyről – bár senki sem mondta ki nyíltan – úgy tartották, nem érte el a másik kettő színvonalát.[1030]

Shields azt is hangsúlyozza, milyen érzékeny tud lenni egy író számára egy könyv kiadásának időszaka, és egyesek ilyenkor hajlamosak a szolipszizmusra.[1031] Ez magyarázatot adhat rá, Austen miért nem vélte feltétlenül úgy, hogy a kortárs történelmi események az új regényénél mérvadóbb beszédtémaként szolgálhatnak (még) a családja számára is. Az írónő kétségbeesésében elkezdte feljegyezni egy „Vélemények *A mansfieldi kastély*ról"[1032] címet viselő füzetben a hozzátartozói meglátásait a művéről.[1033] Az egyik legfőbb indok, ami miatt olyan rosszul esett Austennek, hogy kevesebb sikert aratott Fanny Price-szal, mint a korábbi hősnőivel, az lehet, hogy kifejezetten közel állt hozzá ez a karakter. Erről egyrészt a következő idézet is a regény végéből: „Végtelenül megnyugtat például az a tudat, hogy Fannym ez idő tájt mindenek ellenére nagyon boldog volt."[1034] Austen a narrátori hangjával egyetlen egy másik regényében sem fejezi ki ilyen expliciten a hősnőjéhez való kötődését.

Itt eleveníteném fel azt, hogy a régensherceg könyvtárosának pont ez volt a kedvenc Austen-regénye (ez volt a legfrissebb, amikor leveleztek), mivel úgy vélte, az írónő: „írásának ereje, éleslátása műről műre növekszik".[1035] Ehhez képest C. S. Lewis *A mansfieldi kastély*t helyenként Austen egyik legjobb írásának tartja, összességében viszont a legkevésbé kielégítőnek.[1036] Mindezek elvezetnek ahhoz a kérdéshez: vajon miért lett jóval megosztóbb regény *A mansfieldi kastély*, mint bármelyik másik Austen-mű? Az elmúlt kétszáz évben a kritikusok ezt leginkább a főhősnő jellemével és habitusával magyarázták, melyek megítélésénél szintén nincs konszenzus a recepciótörténetben.[1037] Ezt a témát járom

[1030] Shields, 2007, pp. 202-203
[1031] Shields, 2007, p. 203
[1032] Shields, 2007, p. 203
[1033] „Bátyja, Francis úgy ítélte, hogy „Fanny elbűvölő személy", és nagyon tetszett neki, ahogy a húga a rosszindulatú Norris néni alakját megformálta. Norrisné az egyik leggonoszabb irodalmi figura, már-már túl rosszlelkű ahhoz, hogy élvezetes legyen, zsarnoki és hízelgő, aki a regény folyamán elnyeri méltó büntetését. »Nem kell aggódnod amiatt – írta Francis –, hogy a könyv ne lenne méltó írója tehetségéhez.« Mrs. Austen véleménye az volt, hogy Fanny „sótlan". Jane két kedvenc unokahúga közül Anná-nak nem tetszett Fanny Price alakja, másik unokahúga, Fanny azonban csodálta. Kétségkívül Cassandra véleménye számított a leginkább, aki meglehetős visszafogottsággal reagált a regényre, mondván, a *Büszkeség és balítélet*tel összehasonlítva „ügyes, de nem briliáns munka". Henry azzal a kifejezéssel élt, amelyet feszengő olvasók használnak, ha az íróval olyan könyvről kell beszélniük, amelyet nem kedveltek: „nagyon érdekes" – nyilatkozott a regényről. (…) Henry felesége, Eliza egy éve halt meg, valószínűleg mellrákban, és Henry talán nem volt abban az állapotban, hogy arra koncentráljon, milyen csodálatosan oldotta meg húga a nagyszámú szereplőgárda irányítását, és milyen bátor volt a társadalmi igazságtalanságok feltárásában. Austen kissé elkeseredetten egyik barátjuk, Mr. Cooke véleményét is lejegyezte, aki kijelentette: *A mansfieldi kastély* „a legértelmesebb regény, amelyet valaha is olvastam". Lásd. Shields, 2007, pp. 203-204
[1034] Austen, 2001, p. 555
[1035] Austen, 2020, pp. 94-95
[1036] Lewis, 1964, p. 31
[1037] Weinsheimer, 1974, p. 185

alaposabban körül, és hangsúlyozom, hogy Fanny-nek az önbecsülését érintve van szüksége fejlődésre, nem a másokhoz való természet adta hozzáállásában és az erkölcsi nézeteiben.

2. Fanny Price jellemének és megnyilvánulásainak boncolgatása

2.1 Az állhatatosság mint *A mansfieldi kastély* főhősnőjének legfőbb erénye

Igaz, hogy az Austen-regények jóval komplexebbek annál, minthogy a központi karakterek életének egy adott periódusát mutatják be, de többnyire az szokott a vezérfonaluk lenni, milyen jellemfejlődésen mennek keresztül a főhősnők. Fanny Price azonban ebből a szempontból egyedülálló eset, hiszen az austeni hősnők közül az ő gyermekkoráról olvashatjuk a legrészletesebb beszámolót, mégis az ő jellemfejlődését tudjuk az egyik legkevésbé tetten érni**.** Ez azért is lehetséges, mert – mint arra már az *Értelem és érzelem*nél is kitértem – Fanny azon három komolyabb austeni hősnő egyike, akiknek nem feltétlenül morális szempontból kell változtatniuk a jellemükön, hanem azt kell megtanulniuk, hogyan tudják jobban érvényesíteni az erényeiket, hogy így majd a környezetükben lévők tanulhassanak tőlük. Megítélésem szerint a történet egyik legfőbb iróniája az, hogy amikor Fanny Mansfieldbe költözik, az unokatestvérei kinevetik képzettségének hiánya miatt, az olvasó számára azonban idővel egyértelművé válik, hogy hármójuk közül Fanny az, akinek a legkevesebb tanulnivalója van az évek során. Ennek ellenére (még ha nem is annyira látványosan, mint több egyéb austeni hősnőnél) jellemének és ítélőképességének fejlődése odaköltözésének kezdetétől fogva tetten érhető, főként Edmund pozitív hatásának köszönhetően. Itt azonban másfajta mentor szerepet szán Austen a férfi főhősének, mint amilyet mondjuk Henry Tilney-nek *A Klastrom titká*ban vagy George Knightley-nek az *Emmá*ban. Igaz, ezeknek a férfi karaktereknek is szembe kell nézniük azzal, hogy a saját ítélőképességük sem kikezdhetetlen, viszont a legkritikusabb kérdésekben rendre nekik van igazuk a főhősnőkkel szemben, míg *A mansfieldi kastély*ban ezt fordítva láthatjuk.[1038] A *Szerelmi fogadalmak* című színdarab körüli fennforgás után kijelenti Edmund az édesapjának, hogy Fanny volt a legkövetkezetesebb.[1039] Nincs semmi, amiben olyan következetes lenne, mint az Edmundhoz való ragaszkodásában, viszont az idáig vezető utat nem fedi fel előttünk a narrátor. Tehát ebben az Austen-regényben is felfedezhetjük az elhallgatás retorikai eszközét.

Mintha Fanny (tudattalanul) már azelőtt Edmundot választaná, hogy az iránta táplált gyengéd érzelmeit érintő kérdések egyáltalán szóba kerülnének. Talán már azelőtt szerelmes belé, hogy magának a szerelemnek a fogalmával tisztában lenne. Mindvégig kitart

[1038] Yeazell, 1984, p. 142
[1039] Austen, 2001, p. 225

unokabátyja mellett, még akkor is, amikor a ranggal és vagyonnal rendelkező, mások által bájosnak mondott Henry Crawford buzgón udvarol neki. Austennek az ilyen negatív férfi karakterei[1040] általában tanulsággal szolgálnak a helyes ítélőképességről mind a főhősnőnek, mind a környezetének egyaránt, itt azonban Fanny az első perctől kezdve helyesen ítéli meg Henry-t. Csak akkor bizonytalanodik el, amikor visszaküldik Mansfieldből a szülői házába, és az adott helyzetben csak a férfival kötendő házasság tűnik az egyetlen menekülőútjának; de ekkor is kitart a korábbi álláspontja mellett, és nem fogadja el a nászajánlatot.[1041] Ezért is vélem fontosnak, hogy MacIntyre azt a megállapítást teszi *Az erény nyomában*, hogy Fanny Price legfőbb erénye az állhatatosság, és ahhoz, hogy valaki birtokolja az állhatatosság erényét Austen regényeiben, elengedhetetlen annak a veszélynek a felismerése, amely a modern társadalomban fenyegeti a személyek integritását.[1042] Úgy fogalmaz, hogy:

> Csak az állhatatosság követelményei miatt lehetséges, hogy ne engedelmeskedjék gyámjának, Sir Thomas Bertramnak, és kosarat adjon Henry Crawfordnak. Ezzel az elutasítással lelke elvesztésének veszélyét előrébb helyezi annál a nyereségnél, amely számára pedig egy egész világot jelentene. Egy bizonyosfajta boldogság érdekében követi az erényt, nem a hasznossága miatt.[1043]

Fanny annyira állhatatos, hogy még úgy sem mond igent, hogy a saját bőrén is megtapasztalja, milyen a szegények élete.[1044] Ezek alapján úgy vélem, a regényben fellelhető eseményeket megközelíthetjük úgy, hogy azok főként nem a főhősnő jellemfejlődését mozdítják elő, hanem azt, hogy a Fanny környezetében lévők is meglássák azokat a dolgokat, melyeket ő már előtte is észrevett: Henry kis kalandját a Bertram-lányokkal; hogy kezdetben a férfi neki szánt udvarlása sem hátsószándék mentes; Mary valódi jellemét. Főként Fanny belső elhatározásából ered a tartózkodó és visszahúzódó fellépése,[1045] amely nem megszokott (bár nem is példátlan) az írónő hősnőinél. Azt olvashatjuk Shields életrajzi kötetében:

> A magányos elmélkedés pillanatai viszonylag ritkák Austen regényeiben. A hangulat vagy a szándék változására párbeszédek derítenek fényt, amelyek a vacsoraasztal mellett, hosszú séták során vagy a nappaliban, varrás közben szövődnek. A beszélgetésben ketten, hárman vagy négyen vesznek részt, ők mozgatják az eseményeket. Bármilyen elképzelés vagy javaslat merül fel, válasz érkezik rá; vagy egyetértő vagy ellenkező kórus harsan fel.

[1040] John Thorpe, John Willoughby, George Wickham, Frank Churchill és William Elliot.
[1041] Yeazell, 1984, p. 142
[1042] MacIntyre, 1999, p. 324
[1043] MacIntyre, 1999, p. 325
[1044] Ezért is fontos, hogy MacIntyre bátor tettnek tartja Fannytől az említett házassági ajánlat elutasítását, a pártában maradt alacsony származású nők rossz kilátásai miatt. Lásd. MacIntyre, 1999, pp. 321-322
[1045] Shields, 2007, p. 200

> Bármelyik pillanatban megkoppanthatják az ajtót, vagy egy kocsi hajthat el az úton, és ezeket az eseményeket kommentár követi.[1046]

Fanny Price a *Meggyőző érvek* Anne Elliotjához hasonlóan egy olyan Austen-hősnő, aki lelkialkatából fakadóan vágyna magányos elmélkedésekre (van is rá precedens, hogy egy ilyen esetet hosszabban részletez a narrátor),[1047] azonban abból kifolyólag, hogy szinte mindig szüksége van rá valakinek, ritkán jut erre alkalma, így el kell fojtania ezen igényét. Például amikor amatőr színházzá válik az egész mansfieldi kastély, és ő elvonul a szobájába, pár percen belül Mary és Edmund is keresik ott.[1048] Van néhány menedékhelye a kastélyban, ahova időközönként elvonulhat, de ahogy az idézetben is olvashattuk „bármelyik pillanatban megkoppanthatják az ajtót".[1049] Portsmouth-ba hazatérve pedig semmilyen magánszférája nincs, se egy csendes perce a házban. Részben ezért is teszi azt a megállapítást Fanny, hogy „Mansfield Parkban talán van némi szenvedés, Portsmouth-ban viszont nincs semmi élvezet".[1050] Fanny ráadásul nem rendelkezik olyan jó alkalmazkodó képességgel, mint Anne a *Meggyőző érvek*ben. Ezek pedig úgy hiszem, mind hozzájárultak Fanny elfojtott érzéseihez és igényeihez, melyeket Mansfieldben azért sem mer szóvá tenni, mivel tisztában van vele, milyen hálásnak kell lennie, amiért magukhoz vették őt Bertramék, visszatérve Portsmouth-ba pedig csak még inkább felértékeli a kastély lakói által biztosított életét.

2.2 A mansfieldi kastély szimbolikus jelentése

Már kitértem rá, hogy az Austen-regényekben olykor egyes színterek nemcsak topográfia, hanem szemantikai szerepeket is betöltenek, ez ennél a műnél több ízben is tetten érhető, az egyik példa rá magának a kastélynak a szimbolikus jelentősége. Amikor Fanny megérkezik Mansfieldbe, betolakodónak érzi magát a háztartásban, hiszen egyetlen rokonához sem fűzi semmilyen érzelmi szál, nem is ismeri őket. Azt olvashatjuk, hogy:

> A ház pompáján elámult, de ez persze nem adott vigaszt. A szobák olyan nagyok voltak, hogy nem tudott fesztelenül mozogni bennük; ha bármihez hozzányúlt, attól kellett félnie, hogy mindjárt összetörik, s állandó rettegésben kóborolt ide-oda; gyakran elbújt sírni a szobácskájába.[1051]

[1046] Shields, 2007, p. 156
[1047] Austen, 2001, pp. 185-187
[1048] Austen, 2001, pp. 205-208
[1049] Shields, 2007, p. 156
[1050] Austen, 2001, p. 470
[1051] Austen, 2001, p. 19

Úgy hiszem, azért sem véletlen, hogy *A mansfieldi kastély* (angolul *Mansfield Park*) a regény címe, mivel ez a helyszín arra is szolgál, hogy éreztesse Fanny kötődését a családhoz, a birtokhoz, és hogy ő maga is miként változik mint személy.

A Bertram házaspár reményeivel ellentétben Norrisné – aki eredetileg kitalálta, hogy vegyenek egy kislányt magukhoz a Lady Bertrammal közös szegény húguk gyermekei közül – végül nem vállalja, hogy a férjével náluk éljen a gyermek a mansfieldi birtokon lévő parókián.[1052] Sőt javaslatára a kis padlásszobába helyezik Fannyt, mely szintén reprezentálja, a főhősnő kezdetben mennyire kívülálló a kastélyban. Ez a szoba távol esik az unokanővérei hálójától, és közel a szobalányokéhoz,[1053] mely azt vetíti előre, hogy Fannyt a regény cselekménye alatt felváltva kezelik családtagként és szolgálóként. Bár elismerik a Bertram-gyerekek unokahúgukként, a státusza mindig valamivel alacsonyabb, mint az övéké, ezért válik velük ellentétben a feladatává az, hogy ügyeket intézzen, üzeneteket közvetítsen, és hogy társaságot nyújtson Lady Bertramnak, mikor a saját gyermekei elhanyagolják. Azt akarja Fanny, hogy szeressék a rokonai, de kezdetben túlságosan meg van ijedve ahhoz, hogy messze merészkedjen a biztonságos padlásszobájától. Továbbá az, hogy ez a menedékszobája fehér színű, reprezentálhatja a lány ártatlanságát. A Bertramok nagy része hasonlóan csekély jelentőségűnek tartja a padlásszobát, mint magát Fannyt, amikor hozzájuk költözik. A történet előrehaladtával azonban azt vehetjük észre, hogy ahogy a főhősnő erkölcsi értéke egyre inkább felülmúlja a regény valamennyi szereplőjének morális érdemét, úgy a családon belüli jelentősége is megnő. Például a *Szerelmi fogadalmak* című színdarabra való készülődés közepette Fanny az, aki Sir Thomas távolléte alatt a morális ítélet forrásává válik, hiszen egyedül ő tanúsít erkölcsi engedelmességet az Antiguán tartózkodó családfő felé.[1054]

Kiemelném még azt is, hogy a tetőtérbe vezető lépcsőnek is van jelentősége a regényben. Egy héttel azután, hogy Fanny odaköltözik Mansfieldbe, Edmund a padlásra vezető lépcsőn ülve találja meg a síró unokatestvérét, és ő lesz ekkor az első személy a Bertram családból, aki őszintén aggódik Fanny érzéseiért, aki empátiával fordul felé és meghallgatja, mi bántja. Segít neki levelet írni a bátyjának, tehát itt is fontos a levélírás már a legelső oldalakon.[1055]

A lépcsőn együtt ülő Fanny és Edmund képe részben azért jelentős, mert előrevetíti, milyen kapcsolatuk lesz a regény cselekményében: mélyebb szinten kötődnek egymáshoz, és szabadabban osztják meg az érzéseiket és gondolataikat egymással, mint a történet bármely

[1052] Austen, 2001, p. 15
[1053] Austen, 2001, pp. 12-13
[1054] Edmundson, 2002, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol23no1/edmundson.html Utolsó letöltés: 2024. 12. 04.
[1055] Austen, 2001, pp. 19-21

más szereplői.[1056] *A mansfieldi kastély* második kötetében Fanny és Edmund immár felnőttekként, újból a lépcsőnél beszélgetnek.[1057] A találkozó felidézi az első itt elhangzott beszélgetésüket, így még inkább érezhetjük, hogy az évek alatt mennyit komolyodott a hősnő. Míg az első beszélgetésüknél a még gyermek Fanny-nek van szüksége a kamasz Edmund bátorítására és barátságára, addig a második jelenetnél Edmund az, aki Fanny útmutatására és tanácsaira támaszkodik. A Bertram-fiú ekkor szerelmesnek hiszi magát Mary Crawfordba, mivel az unokahúgával ellentétben nem hajlandó meglátni a nő valódi jellemét, így a manipulációi áldozatává válik. Ez is okozhatja a regény megosztó jellegét: a férfi főhős nem rendelkezik olyan jó ítélőképességgel, mint sok más pozitív austeni férfi karakter. Fanny ekkor már nem az a síró, tehetetlen lány, aki egykor a lépcsőn ült. A tanítvány felülmúlta a tanárt, hiszen míg gyermekkorukban Edmund tanította meg Fannyt arra, hogy értékelje a könyveket vagy épp a természetet, ekkor Fanny igyekszik ügyesen rávezetnie az unokabátyját arra, hogy a Mary iránti érzései valójában tévesek.[1058] Carol Shields azt írja, hogy:

> A regény konzervatívnak számított a nagy változások időszakában, mert a Henry és Mary Crawford által képviselt divatos szüzsével szemben az elmélkedés hagyományos értékeit részesíti előnyben. Nem az a regény, amit manapság nagyra tartanánk, de a kiadása idején sem keltett figyelmet.[1059]

Ez alapján sok kortárs olvasó régimódinak és prűdnek tarthatta Fanny-nek az erkölcsről alkotott véleményét. A történet előrehaladtával azonban kiderül, hogy bölcsebb és jobb megfigyelő, mint a körülötte lévők, és jobban meg tudja jósolni a helyzetek várható kimenetelét. Ehhez hozzátenném, hogy C. S. Lewis *A Note on Jane Austen* című esszéjében szintén párhuzamot vél felfedezni Fanny Price és Anne Elliot között. Kiemeli, hogy ők ketten magányos hősnőknek (*solitary heroines*) tekinthetőek, mivel egyiküknek sincs igazi bizalmasa, mert ha Edmund valaha is az volt Fanny-nek, fokozatosan megszűnik az lenni számára. Lewis szemében Fanny egy Jane Austen hősnő, aki olyan szituációba kerül, mely Charlotte Brontë regényeit idézi. Lewis szerint Fanny és Anne is szinte kívül állnak a történéseken: elkülönülnek a regény cselekménye által felvázolt világtól. Látják az önámítást, mely ebben a világban van, de mivel elválnak tőle, így bennük nem játszódik le és nem is lesznek az áldozataivá. Mindazonáltal kiemel Lewis egy nagyon fontos dolgot: nem maguktól különülnek el, nem önként vállalják a megfigyelő és kritikus szerepét.[1060] Úgy vélem, ez a

[1056] Edmundson, 2002, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol23no1/edmundson.html Utolsó letöltés: 2024. 12. 04.
[1057] Austen, 2001, pp. 321-324
[1058] Edmundson, 2002, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol23no1/edmundson.html Utolsó letöltés: 2024. 12. 04.
[1059] Shields, 2007, pp. 202-203
[1060] Lewis, 1964, pp. 29-30

meglátása a két hősnő közül Fanny-re igazabb is. Lewis szerint azáltal lesznek kénytelenek mindezt megtenni, hogy kirekesztik őket, és helytelenítik amiket így felfedeznek. Lewis ezzel indokolja, miért tűnhet Fanny egyes olvasók szemében beképzeltnek, mely megközelítést hozzám hasonlóan ő is elvet. Azt azonban hangsúlyozza, hogy szerinte Anne jobban sikerült karakter, hiszen Fanny-nél szenvedélyesebb, belátóbb, érettebb és kitartóbb lelkiereje van, mely vonzóbbá teheti őt az olvasók szemében. Lewis belátja, hogy Fanny-re józan ítélőképesség jellemző, ám jelentéktelenségét ez nem tudja kellően ellensúlyozni a szemében: ahhoz bátrabbnak, szellemesebbnek és találékonyabbnak kellene lennie.[1061] Én azonban ezzel nem értek egyet, és ebben a fejezetben pont, hogy Fanny érdemei mellett igyekszem érvelni.

Néhány évvel azután, hogy Fanny Mansfieldbe költözik, megörökli a Keleti Szobát, az unokanővérei korábbi tanulószobáját, mely tágasabb a padlásszobánál. Bár továbbra is az utóbbiban alszik, de nappal itt jobban elfér, amikor el akar magányosan vonulni. Az egyszerű bútorok ellenére Fanny jobban szereti a ház többi részénél: ez az ő „birodalma". Itt van egy saját íróasztala, vannak növényei és könyvei, továbbá a Tintern-apátság romjáról, egy itáliai barlangról és egy cumberlandi holdsütötte tóról is vannak kirakva képek a szobában,[1062] melyek a természet iránti megbecsülését szimbolizálhatják. Az, hogy Fanny egyre otthonosabban érzi magát a kastélyban, azt reprezentálhatja, hogy a Bertramok szívében is egyre nagyobb helyet foglal el. Edmund mélyen törődik vele, és a regény cselekménye során egyre jobban függ is a tanácsaitól, a történet végén pedig ráébred arra, hogy Fanny-vel szeretné leélni az életét. Lady Bertram is őszintén vágyik a lány társaságára: az érzelmi támaszává válik a főhősnő, akiről többször is elmondja, hogy nem tudná nélkülözni őt.[1063] Majd amikor Sir Thomas Portsmouth-ba küldi a lányt, Lady Bertram elkezd leveleket írni neki, valamint Edmundtól is azt olvashatja Fanny, hogy: „*Anyám nagy szeretettel üdvözöl, és reméli, hogy mihamarabb levelet kap tőled. Szinte óránként emleget, és sajnálnom kell, ha arra gondolok, hogy még hosszú hetekig nem láthat viszont.*"[1064]

Amikor Fanny birtokba veszi a Keleti Szobát, Norrisné megparancsolja a szolgáknak, hogy soha ne gyújtsanak be nála, nehogy túl kényelmesen érezze ott magát. Fanny ezt panasz nélkül elfogadja, és igyekszik főként akkor időzni ott, amikor a napfény miatt melegebb a helyiség.[1065] Egy téli napon azonban, amikor Henry Crawford házassági ajánlata miatt meglátogatja őt ott Sir Thomas, és szembesül azzal a férfi, milyen hideg van nála, akárhogy összevesznek a lánnyal a nászajánlaton, elrendeli, hogy ezentúl mindig be legyen gyújtva a

[1061] Lewis, 1964, pp. 30-31
[1062] Austen, 2001, pp. 185-187
[1063] Edmundson, 2002, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol23no1/edmundson.html Utolsó letöltés: 2024. 12. 04.
[1064] Austen, 2001, pp. 509-510
[1065] Austen, 2001, pp. 185-186

kandallójába.[1066] Ez bizonyítja, hogy ő is egyre inkább a szívébe zárja a lányt. Bár nem tudja igazán kimutatni a szeretetét, jobban kötődik hozzá, mint saját lányaihoz.[1067]

Végigkövethetjük a regényben, ahogy Fanny a Bertram család kirekesztett tagjából, nemcsak egyenértékű személlyé válik, hanem miatta menekül meg a kastély a teljes *erkölcsi összeomlástól*. Ezt pedig szimbolikusan reprezentálhatja az is, hogy először csak a kis padlásszobát kapja meg, majd mellé a nagyobb és szebb keleti szobát, idővel azt is melegen, végül pedig a kastély parókiája válik Edwarddal a közös otthonukká, ahol végre ő lesz a ház úrnője. Tehát hasonlóan zárul a története, mint Elinornak az *Értelem és érzelem*ben.

2.3 Fanny Price kifinomult nézetei

Érdemesnek tartom kiemelni a regényből az emlékezés fontosságának témáját. Fanny élete első tíz évében nem igazán kap lehetőséget arra, hogy képezze az emlékezőtehetségét, Mansfieldbe érkezése után nem sokkal ezért is róhatja fel Norrisné ezt hiányosságaként.[1068] A következőt mondja Maria-nak és Julia-nak:

> Benneteket csodálatos emlékezőtehetséggel áldott meg az ég, szegény kuzinotokat pedig valószínűleg egyáltalán nem áldotta meg vele. Emlékezőtehetség dolgában éppolyan óriási különbség van az emberek között, mint minden másban, legyetek tehát elnézőek a kuzinotok iránt, és sajnáljátok őt a fogyatékossága miatt.[1069]

Norrisné tehát lenézően rögtön gyengébb elméjűnek titulálja Fanny-t, mint a Bertram-lányokat, ahelyett, hogy ténylegesen megvizsgálná a gyermek képességeit. Úgy vár el Fanny-től bizonyos dolgokat, hogy előtte nem kap megfelelő nevelést a lány, és ő sem feltétlenül tesz a továbbiakban azért, hogy ez változzon. A tinédzser Edmund vállalja magára a képzését, és így a műveltsége nem egyezik teljesen a korabeli nőkével. Noha Fanny természeténél fogva félénk, tanultsága (melyet Edmund is olykor hangsúlyoz) segíti, hogy némi önbizalmat szerezzen. Továbbá ironikusan egy nyolc évvel későbbi monológja azt bizonyítja, hogy Fanny az a családból, aki igazán értékelni tudja az emlékező képességet:

> Ha van a természetünknek olyan képessége, amelyet csodálatosabbnak lehet nevezni a többinél, azt hiszem, az emlékezet az. Működésében, hibáiban, kihagyásaiban is valahogy érthetetlenebb jelenségekkel szolgál, mint a szellem egyéb területei. Az emlékezet néha mindent megőriz, szolgálatkész, engedelmes; máskor zavaros és gyönge, ismét máskor

[1066] Austen, 2001, pp. 372-385
[1067] Edmundson, 2002, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol23no1/edmundson.html Utolsó letöltés: 2024. 12. 04.
[1068] Austen, 2001, p. 11
[1069] Austen, 2001, p. 24

> zsarnoki és ellenőrizhetetlen! Kétségtelen, hogy az ember minden tekintetben valóságos csoda; de az a képessége, amellyel emlékezik és felejt, különösen rejtélyesnek látszik.[1070]

Érdekességként fedeztem fel, hogy annak, ahogy Fanny itt jellemzi az emlékezőtehetséget, egy részét a saját jellemére is kivetíthetjük. Zsarnokinak egyáltalán nem mondható, viszont általában ő is rendkívül szolgálatkész és engedelmes, míg van, amikor gyöngének és zavarosnak mondhatóak a gondolatai. Megítélésem szerint talán azért is tartja ilyen sokra ezt a kvalitást, mivel hasonlóságot talált benne önmagával. Ehhez tenném hozzá, hogy mintha itt az emlékezet mint fakultás a rejtélyes csodálatosságával, kvázi titokzatos erkölcsi képességként nyilvánulna meg, amelyet áhítattal kell szemlélni. Mintha a regényben az emlékezet paradox módon a gondoskodással és az elítéléssel kerülne összefüggésbe, míg a felejtés az elhanyagolással és a megbocsátással. Például Rushworth és Lady Bertram rossz emlékezőtehetsége az erkölcsi hiányosságukra utalhat, Edmund Mary Crawford iránti figyelme pedig vétkes módon napokra feledteti vele Fanny-t.[1071] Továbbá, amikor Sir Thomas visszatér Antiguából, és boldog, amiért ismét a szerettei között lehet, nagylelkűen „igyekezett feloldani a kínos hangulatot, és hajlandó volt elfelejteni, hogy az ő személyéről mennyire megfeledkeztek".[1072]

Fanny saját emlékezőképességét különösen eltérő módon alkalmazza a Crawfordokon és a Bertramokon. Crawfordék elkövetett hibáin képtelen továbblépni, ezért sem kellően effektív számára az, hogy Henry igyekszik alkalmazkodni a szelídségéhez és finomságához. A Bertramok vétkeit ezzel szemben hálájából fakadóan igyekszik elfelejteni.[1073] Például bárhogy elhanyagolja Fanny lovaglását Edmund Mary javára, amint ismét kiáll érte az unokabátyja, ezt szinte el is felejti a lány; valamint amikor Sir Thomas önzőséggel vádolja, amiért nem megy Henry-hez feleségül, de a vitájuk után begyújttat a szobájába, nehogy fázzon, Fanny sérelme máris enyhül az irányába.[1074]

A főhősnő testileg és lelkileg is szenzibilis karakternek mondható, az érzékenysége homályos megbízhatatlanságával pedig szintén megzavarhat minket, olvasókat: nem feltétlenül tudunk kiigazodni a karakterén. Továbbá a főhősnő ezen disszonanciája arra is felhívja a figyelmet, hogy a személyes érzések milyen veszélyeket vonzhatnak magukkal az erkölcsi megítélésnél. Az érzékenység, ha nem egy külső és objektív értékrendszeren alapszik, hajlamos a jót és a rosszat az örömmel és a fájdalommal azonosítani. Fanny ítéletei gyakran a Sir Thomas iránti tiszteleten és az általa megtestesített életmódon, valamint az

[1070] Austen, 2001, pp. 250-251
[1071] Austen, 2001, p. 92
[1072] Austen, 2001, pp. 225-226
[1073] Weinsheimer, 1974, p. 201
[1074] Austen, 2001, pp. 384-385

Edmund felé táplált szerelmén és ragaszkodásán alapulnak.[1075] Itt ismét Rousseau *Emil avagy a nevelésről* című kötetéből idéznék:

> Aki a társadalmi rendben felszínen akarja tartani természetes érzéseit, nem tudja, mit cselekszik. Mindig ellentmondásban van önmagával, mindig ingadozik hajlamai és kötelességei közt, soha nem lesz sem ember, sem polgár, nem lesz hasznára sem önmagának, sem másoknak.
> Hogy valami legyen az ember, hogy önmaga legyen, és mindig egy lehessen, úgy kell cselekednie, ahogyan beszél. Mindig elszánva kell lennie, hogy milyen álláspontot foglal el, nyíltan kell állást foglalnia és kitartania mellette.[1076]

Fanny is, úgy vélem, „ingadozik hajlamai és kötelességei közt",[1077] és meg kell tanulnia nyíltan állást foglalni, és kitartani az állásfoglalása mellett. Már kitértem rá, hogy Elisabeth Celnart az 1833-as nevelési kézikönyvében nyomatékosítja, hogy az volt a legnagyobb titka annak, hogy valaki a 19. században alig vallott kudarcot a megfelelő viselkedés tekintetében, hogy rendre szándékában állt helyesen cselekedni, melyhez fontos volt a pontos megfigyelés. Ha mégis hibáztak ezek a személyek, azok gyakran meggondolatlanságból és naivitásból származtak, melyek épp ezért voltak megbocsájthatóak.[1078] Fanny szintén igyekszik minden helyzetben helyesen cselekedni, és jobb megfigyelőképessége van, mint bárkinek a regényből, ha pedig hibázik, ő is a naivitása miatt teszi azt. Az önzőség pedig amiatt sem jellemző rá, mivel amennyire lehetséges, a vágyait a nagybátyja vágyaihoz igazítja (vagy ahhoz, amilyennek lenniük kellene szerinte).[1079] Tehát Fanny emlékezőtehetsége és másokról alkotott megítélése nagyban függ attól, milyen kapcsolat fűzi őt az adott személyhez. Idealizálja a mansfieldi kastélyt és annak lakóit, még ha napi szintén érzékeli és elszenvedi a hibáikat. Mégis ezek ellenére úgy tűnik, ő az, aki a leghelyesebben ítéli meg a Crawford testvérek jellemét, és aki bizonyos helyzeteket szintén jobban mérlegel, mint a környezetében lévők.

Azt is megjegyezném Fanny emlékezőtehetségről szóló monológjáról, hogy Mary Crawfordnak mondja azt, aki a Bertram-lányoknál is élesebb eszű és tapasztaltabb nő benyomását kelti, de nem tud semmit hozzáfűzni a Norrisné által gyengébb képességűnek avanzsált lány szavaihoz.[1080] Úgy tűnik, túl magasröptű gondolatok ezek az ő felszínes nézeteihez képest, így Fanny kénytelen ismét semmitmondóbb dolgokról beszélni.[1081] Azért sem tartom meglepőnek, hogy a többi Austen-hősnővel ellentétben Miss Price alig szólal meg

[1075] Weinsheimer, 1974, pp. 194-195
[1076] Rousseau, 1997, pp. 9-10
[1077] Rousseau, 1997, pp. 9-10
[1078] Celnart, 1833, p. XVII
[1079] Weinsheimer, 1974, p. 191
[1080] Austen, 2001, p. 251
[1081] Austen, 2001, p. 251

a regény első felében,[1082] mivel Edmundon kívül senki sem értékeli a mondandóját a kastélyban. Annak ellenére viszont, hogy szintén az unokabátyja az egyedüli Mansfieldben, aki áldásként fogja fel azt, hogy Fanny mellett a csöndesség menedékére lelhet, ha épp arra van szüksége,[1083] igyekszik arra ösztökélni őt, hogy minél többet és minél bátrabban beszéljen másokkal is.

Mindennek meglesz az eredménye, hiszen a regény második felében biztató megszólalásai vannak a lánynak.[1084] Gondolhatunk itt az előbb elhangzott szavaira az emlékezőtehetségről; vagy arra, hogy a felszentelés előtt álló Edmundnál is jobban kardoskodik Maryvel szemben a lelkészi hivatás javára;[1085] de azt is megemlíthetjük, hogyan áll ki a saját nézetei mellett, amikor Henry lánykérését mind a rokonai, mind az illetékes személy előtt rendre visszautasítja. Tehát Rousseau alapján ekkor már elszántan foglal állást, és ki is tart az álláspontja mellett minden személlyel és helyzettel szemben.[1086] Az pedig, hogy erélyesen tud fellépni Sir Thomas előtt, azért is kiemelendő, hiszen pár héttel korábban még azt sem tudja elviselni, hogy róla beszéljenek a nagybátyja jelenlétében.[1087] Tehát bizonyos értelemben ennek az austeni hősnőnek is szükséges a fejlődése, viszont ez inkább az önbecsülését érinti, nem a másokhoz való természet adta hozzáállását és az erkölcsi nézeteit. Fanny állhatatos, segítőkész, hűséges, tisztelettudó, méltányos, igyekszik megbecsülni másokat, továbbá elutasító a megjátszás felé. Így legfőképpen azt kell megtanulnia, hogyan hagyja nyugodt szívvel érvényesülni a dicsérendő nézeteit, és hogyan legyen képes akár másokkal szemben is kiállni mellettük, és hogy ne hagyja, hogy kihasználják a jóravalóságát.

Fontosnak tartom idecitálni azt a jelenetet, melyben arról olvashatunk, milyennek érzékeli a Price-házat Fanny, hiszen az idézet hangvitele atipikus a regény nagy részére jellemző stílushoz képest:

> Eszébe jutott az első este, amit ugyanebben a szobában töltött, s az apja, ahogy most is újságját olvasta. (…) Fanny nagyon is átérezte, hogy már három hónapja van a szülői házban, s a nappaliba behulló erős fénysugarak nemhogy felvidították volna, de még bánatosabbá tették: arra gondolt, milyen más a napfény a városban, mint vidéken. Itt hamis volt a tündöklése, fullasztó és színtelen, csak arra jó, hogy kiemelje a piszkot és a pecséteket, amelyek különben rejtve maradtak volna. A városi napfényből hiányzott az egészség, a vidámság. Fanny búsan üldögélt a tikkasztó melegben, a táncoló porszemecskék felhőjében, s ha elunta nézni a falakat, az apja fejének nyomaival, változatosságot csak az asztal kínált, amelyet összevissza karistoltak és farigcsáltak az

[1082] Ami miatt unalmasnak és *sótlannak* tűnhet, ahogy Mrs. Austen fogalmazott. Lásd. Shields, 2007, p. 203
[1083] Austen, 2001, p. 335
[1084] Shields, 2007, p. 201
[1085] Austen, 2001, pp. 133-137
[1086] Rousseau, 1997, pp. 9-10
[1087] Austen, 2001, p. 262

> öccsei, rajta a teástálca, amely sohasem volt rendesen megtisztogatva, a foltosra törülgetett csészék és csészealjak, a tej: híg, kékes lében úszkáló foszlányok, s a vajas kenyerek, amelyek nem tudtak oly ragacsosan kikerülni Rebecca keze alól, hogy percről percre még ragacsosabbá ne váljanak.[1088]

Austen itt részletesen írja le Miss Price *otthoni* környezetét, mindennemű finomítás és ködösítés nélkül. Fanny onnantól kezdve, hogy hazamegy, sokkal vulgárisabbá válik, mint amilyen korábban volt, és ez itt világlik ki a leginkább.[1089] Itt ismét adekváttá válik az, hogy Austen regényekben a fő színterek nemcsak topográfiai, hanem szemantikai funkciókat is betöltenek. A fentebb olvasható idézetet is értelmezhetjük úgy, hogy Austen arra akar utalni, hogy a hősnője túlságosan hozzászokott a mansfieldi kastély pompájához, vagy pedig ebben is az írónőre jellemző iróniát vélhetjük felfedezni, hiszen akkoriban sokan formáltak lekicsinylő véleményt a (kikötő)városi életről. A regény egészét nézve is adekvát lehet egy afféle olvasat, mely szerint Austen olyan térbeli és ontológiai határok által kettéosztott világot alkotott meg, melyben szignifikánsan megkülönböztethető, hogyan mennek a dolgok vidéken és a városokban, a vidék javára.[1090] Egy ilyen interpretációnál újból támaszkodhatunk MacIntyre azon megállapítására is, hogy Austen nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a korabeli Anglia társadalma milyen változásokon ment keresztül, és ezen átalakuláson belül próbálta megtalálni az erényes élet szigetét.[1091]

Továbbá úgy is megközelíthetjük ezt a jelenetet, hogy általa előrevetíti Austen Maria házasságtörésének döbbenetét: ebben az esetben a fizikai és az erkölcsi fertő kerülnek párhuzamba egymással. Amikor korábban azt olvashatjuk a regényben, hogy Portsmouth nem Fanny otthona, az azt jelképezheti, hogy a „hazatérés" a hősnő számára igazából a száműzetéssel egyenlő: ki lett szakítva Mansfieldből, abból a közegből, amelyhez a saját élettörténetének jelentős része kötődik. Mindez Sir Thomas reményeivel ellentétben nem azt eredményezi, hogy elfogadja Henry házassági ajánlatát, hanem hogy jobban összezavarodik, mint élete során bármikor. Egyrészt azért, hiszen az udvarlója úgy tűnik, sokat változott pozitív irányba, az pedig, hogy mennyire szégyenkezik a férfi előtt a saját családja miatt, a megszokottnál is sebezhetőbbé teszi őt. Másrészt kiszolgáltatottan várja, vajon mi lesz a vége Mary és Edmund kapcsolatának. Harmadrészt pedig Tom betegségének híre is fokozza az aggodalmát, és az, hogy egy botrányról kap ködös információt. Amikor pedig egy újságcikkből szembesül annak a részleteivel, hogyan szöktette meg Henry Maria-t, Fanny

[1088] Austen, 2001, pp. 529-530
[1089] Yeazell, 1984, p. 133
[1090] Yeazell, 1984, p. 133
[1091] MacIntyre, 1999, p. 319

korábbi szorongásának a helyét átveszi a meggyőződés sokkja.[1092] Mindez bizonyítja azt, hogy jobban kellett volna hinnie saját magában: abban, hogy különb megfigyelőképessége és szilárdabb erkölcsi nézetei vannak, mint a környezetében lévőknek.

Rejtélyként szokták aposztrofálni azt, honnan származnak Fanny kifinomult morális elvei: úgy tűnik, sem genetikai adottságai, sem megfelelő körülményei nem voltak ahhoz, hogy kialakuljanak benne.[1093] Megítélésem szerint ezt is azzal magyarázhatjuk, hogy Austen történeteiben kiemelten fontos a nevelés témája.[1094] Már kitértem rá, hogy ha egy szereplője nem kapja meg a környezetében lévők nagy részétől a megfelelő nevelést, még mindig módjában áll kinevelnie magából azokat a morális elveket, melyekkel fölé tud emelkedni a rokonainak és ismerőseinek, főleg, ha bizonyos időre segítsége is van ebben. Austen hat befejezett regényéből négyben is fontos szerepet játszik az a jelenség, hogy a férfi főhős fejleszti a főhősnőt: *A Klastrom titká*ban Mr. Tilney van ilyen hatással Catherine-re; az *Értelem és érzelemben* Brandon ezredes fejleszti Marianne-t;[1095] és az *Emmá*ban, ahol mindez a leginkább dominál, Mr. Knightley kéretlenül neveli a hősnőt születésétől kezdve. Már jeleztem, hogy *A mansfieldi kastél*yban is a férfi főhős, Edmund az, aki szinte az első perctől kezdve, ahogy a tíz éves Fanny hozzájuk költözik, neveli, műveli őt és igyekszik felhívni a figyelmét önön pozitív tulajdonságaira. Annak ellenére viszont, hogy Fanny jellemét az unokabátyja formálja leginkább, nem követi vakon a nézeteit, megvan a saját véleménye,[1096] melyre a Crawfordékról alkotott eltérő megítélésük a legszembeötlőbb példa.

Egyes mai kritikusok Fanny-t túlságosan passzívnak tartják, de már a kortárs olvasók közül is voltak, akik úgy vélték,[1097] nincs benne elég spiritusz. Sokan azt várták, hogy aktívabb főhősnő legyen, még akkor is, ha kifejezetten törékeny testalkattal rendelkezik. Vegyük például azt a jelenetet, amikor az egész kastély színházzá alakul, és Fanny rákényszerül arra, hogy végighallgassa, Mary és Edmund hogyan gyakorolják buzgón a szerepeiket:

> Ő azonban nem tudott lépést tartani velük lelkesedésben. Minél magasabbra csapott a másik kettő hevülete, annál inkább lelohadt az övé, s mivel úgy érezte, az ő személye hovatovább egyiküknek sem jelent semmit, nem sok vigaszt talált abban, hogy mind a ketten hozzá fordultak. (…) Még az ítész és a bíró szerepét is rábízták, s ő csakugyan szerette volna teljesíteni a megbízatást, és felhívni a figyelmüket minden hibájukra; ettől azonban szíve minden rezdülésével visszariadt: nem bírta, nem akarta, nem merte megpróbálni; érezte, hogy ha egyébként nagyszerű műbíráló volna is, a lelkiismerete akkor sem engedné, hogy most kritizálja őket. Ha az egészben annyira elfogult, a

[1092] Yeazell, 1984, p. 134
[1093] Shields, 2007, p. 198
[1094] Talán saját nevelésének hiányosságai miatt.
[1095] Bár erre csak a regény legvégén vannak utalások.
[1096] Austen, 2001, p. 81
[1097] Jane Austen édesanyjához hasonlóan.

> részletekben sem lehet becsületes vagy igazságos. Az is elég lesz, ha megmarad súgónak; néha több is volt, mint elég, mert nem mindig tudott odafigyelni a könyvre. Őket figyelte, minden egyébről megfeledkezett; s ahogy Edmund játéka egyre hevesebb lett, izgalmában becsukta a könyvet, és elfordult, pedig éppen súgnia kellett volna. Mindezt érthető fáradtságával magyarázták, s kapott is éppen elég köszönetet és sajnálkozó megjegyzést; de Fanny azt remélte, soha még csak sejteni sem fogják, mennyire jogos a sajnálatuk.[1098]

Bár a Keleti Szobában történik mindez, ami Fanny számára a legbiztonságosabb helyek egyike volt a kastélyban, a jelenet egyértelművé teszi, hogy a biztonság és a nyugalom nem egy és ugyanaz számára. A főhősnő amellett, hogy ingerültté válik, féltékeny is lesz, amiért végig kell asszisztálnia, hogy a szerelme miként játssza a riválisának az udvarlóját egy színdarabban. A regény első felében, ha bántja is egy helyzet Fannyt, nem tesz semmit, ahogy ekkor sem, de lélekben nagyon feldúlt, az akkori főhősnő mintákhoz képest nem lehet se udvariasnak, se nőiesnek mondani az ekkori gondolatait. Az viszont, hogy ezeket nem fejezi ki tettekben, éppen hogy megfelel azon viselkedési normáknak, amelyeket elvártak a korabeli hősnőktől.[1099] Mint már említettem, az akkori szentimentális regények rendre támadták a nagyobb szociális életet élő, intelligens nőket, azok javára, akik elzárkóztak a nyilvánosság elől, és akikre inkább családi odaadás és lelki mélység volt jellemző.[1100] Fanny is inkább ilyen magatartást gyakorol. Tehát a gondolatai és a tényleges tettei nagyon eltérő megítélést vonhattak akkoriban maguk után és vonhatnak még ma is.

Itt megint csak az önbizalomhiányát említeném, hiszen megvan benne a vágy, hogy tartozzon másokhoz, és hogy aktívabb legyen, de túlságosan elhanyagolhatónak tartja magát ezekhez. Ennél a jelenetnél egyértelműsíti a narrátor, hogy a főhősnő úgy érzi „az ő személye hovatovább egyiküknek sem jelent semmit".[1101] Pedig tudhatná, ha valakinek, akkor Edmundnak nagyon is sokat számít a jelenléte, de a féltékenysége ekkor tovább növeli saját érdektelenségének érzését. Abban viszont helyes az ítélőképessége, hogy belátja: „Ha az egészben annyira elfogult, a részletekben sem lehet becsületes vagy igazságos."[1102] Ám ennek sem mer hangot adni, hiszen: „azt remélte, soha még csak sejteni sem fogják, mennyire jogos a sajnálatuk".[1103] Az pedig, hogy Austen feljegyzéseiből kiderül,[1104] hogy még a családtagjai közül is voltak olyanok, akik kifejezetten antipatizáltak Fanny-vel, sem feltétlenül arra utal, hogy teljesen passzív ez a karakter, hanem inkább arra, hogy van benne valami, ami kellemetlen érzéseket váltott ki a kortárs olvasókból, ami irritálta őket, amit inkább kerültek

[1098] Austen, 2001, pp. 207-208
[1099] Austen, 2001, p. 207
[1100] Braudy, 1973, pp. 5-6
[1101] Austen, 2001, p. 207
[1102] Austen, 2001, p. 207
[1103] Austen, 2001, pp. 207-208
[1104] Shields, 2007, pp. 203-204

akkoriban egy hősnőnél. Tehát egy olyan ellentmondást fedezhetünk fel Fanny tettei és gondolatai között, mely zavarba ejtő, és ami nem fedezhető fel (legalább is ilyen mértékben) a többi austeni főhősnőnél – lehet, ezért is ő a legkevésbé közkedvelt mindközül.

A kortárs elvárásoknál maradva meg szeretném említeni, hogy Fanny kislányként nem akar se rajzot, se zenét tanulni,[1105] pedig az ilyen jellegű képzések (a földrajzi és képzőművészeti oktatás mellett)[1106] hozzátartoztak a korabeli nők általános műveltségéhez. Mindebben a Bertram család a tehetség és törekvés hiányát látja, míg megítélésem szerint ezt akár úgy is értelmezhetjük, hogy Fanny a kor női kívánalmaival szembemenve nem szeretné olyan dolgokra fecsérelni az idejét, melyek távol állnak tőle. Továbbá ismét megjegyezném, hogy nagyrészt Edmund tanította, aki értelemszerűen nem az akkoriban bevett női „tananyaggal" ismertette az unokahúgát. Már gyermekként is látszik Fanny-n, hogy tudja, mit akar, és kiáll a nézetei mellett, felnőtt korára pedig az állhatatossága válik a legfőbb erényévé, ahogy azt MacIntyre megállapította.[1107] A következőket olvashatjuk tőle:

> Nem véletlen, hogy az a két hősnő, akik a legszembeötlőbben példázzák az állhatatosságot, kevésbé elbűvölő, mint Jane Austen más hősnői, s az egyiküket, Fanny Price-t, sok értelmező kifejezetten taszítónak találta. Ám döntő fontosságú Austen szándékai szempontjából, hogy hiányozzék Fannyből a báj. Ugyanis a báj az a jellegzetesen modern tulajdonság, amelyet a jellegzetesen modern társadalmi szituációkban való érvényesülés céljából használnak azok, akikből hiányoznak az erények, vagy akik színlelik az erényeket. (…) És Elizabeth Benneth, sőt még Emma valóban vonzó bájossága is félrevezethet bennünket valódi jellemük megítélésében. Fannyben nincs semmi báj: csak őt védő erényei, valódi erényei vannak.[1108]

MacIntyre szavai is magyarázatul szolgálhatnak arra, miért nyerte el kevésbé az olvasók szívét Fanny, mint a többi austeni hősnő.[1109] Ezért is tartom relevánsnak kiemelni azt, hogy szüksége van arra Fannynek, hogy fejlessze az önismeretét, hogy jobban tudja értékelni saját pozitív tulajdonságait, hiszen másként képtelen érvényesíteni őket. A kortárs női elvárások alapján nem feltétlenül mondható művelt nőnek, mindazonáltal Austen egyértelműen számot ad *A mansfieldi kastély*ban azon vélekedéséről, hogy a helyes morális nézetek kialakítása tesz valakit jóravalóvá. Azt olvashatjuk a Bertram-lányokról, hogy: „Sokat ígérő tehetségük és korai műveltségük ellenére semmit sem sajátítottak el az olyan kevésbé általános jó tulajdonságokból, mint amilyen az önismeret, a jószívűség és az alázat. Kitűnő oktatást kaptak

[1105] Austen, 2001, p. 24
[1106] Antal, 2019, p. 35
[1107] MacIntyre, 1999, p. 325
[1108] MacIntyre, 1999, pp. 324-325
[1109] MacIntyre, 1999, pp. 322-324

mindenben, kivéve, ami a jellemet illeti."[1110] Maria és Julia Bertram képesek a saját hibáikat úgy elfedni, hogy magukat is becsapják, és elhiszik, hogy kifogásolhatatlanok.[1111] Ha pedig nem látják a hibáikat, nem is lesznek képesek azokat javítani. Ez pedig az én olvasatomban példázza MacIntyre azon megállapítását, hogy Austen nagy hangsúlyt fektet az erények megjátszására.[1112] Bár Julia úgy tűnik, jóravalóbb, mint Maria, a narrátor egyértelműsíti, hogy a belenevelt udvariasság nem egyenlő a tulajdon szívének ismeretével és a méltányossággal.[1113] Így tehát negatív példát is láthatunk arra a regényben, hova vezethet az önismeret hiánya. Azzal is szembesülünk, hogy Maria-ban és Julia-ban sincs elég szeretet, megértés, igazságérzet, ezért elég egyetlen férfi ahhoz, hogy teljesen megromoljon a testvéri kapcsolatuk.[1114] Hiszen mindkét lánynak imponál Henry Crawford széptevése. Wollstonecraft *A nők jogainak védelmében* című szövegében a következőt olvashatjuk:

> A nők gondolkodását ez a bájaik iránt mutatott félrevezető elismerés olyannyira megrontotta, hogy korunk művelt asszonyai, kevés kivételtől eltekintve csak szerelmet akarnak ébreszteni, amikor pedig nemesebb törekvéseket kellene dédelgetniük, és képességeikkel valamint erényeikkel kellene maguknak tiszteletet kivívniuk.[1115]

Arra is próbál rávilágítani Wollstonecraft, „hogy az elegancia alacsonyabb rendű az erkölcsnél".[1116] Ez alapján Maria és Julia jelleme alacsonyabb rendű Fanny-énél, mely abból fakad, hogy a neveltetésük során elrontották a gondolkodásmódjukat. A 18. századi nevelési ideálok alapján elkülöníthetjük egymástól az úrinőt (gentlewoman), az elegáns társasági dámát (genteel lady), és az illemtudó igazi hölgyet (the proper lady). Wollstonecraft az utóbbiról ír a *Gondolatok a nők neveléséről* című szövegében, de az illemtudás mellett hangsúlyozza még a nagylelkűséget, a jó modort és az erényességet is az esetükben.[1117] Megítélésem szerint a korabeli társadalmi mérce alapján a család fiatal hölgyei közül Maria és Julia inkább kifinomult, művelt, elegáns dámáknak (gentel lady) mondhatóak, míg az unokanővéreinél jóravalóbb és erkölcsösebb Fanny a Wollstonecraft féle illemtudó igazi hölgyhöz (the proper lady) áll közelebb. Gyermekkorukban a Bertram-lányok, ahelyett, hogy segítenének Fannynek felzárkózni, csak ámuldoznak azon, mennyire le van tőlük maradva.[1118] Ezzel szemben Miss Price, amint módja van rá, kihasználja a csekélyebb tudását és

[1110] Austen, 2001, p. 25
[1111] Austen, 2001, p. 43
[1112] MacIntyre, 1999, p. 323
[1113] Austen, 2001, p. 112
[1114] Austen, 2001, pp. 199-198
[1115] Wollstonecraft, 2003, p. 79.
[1116] Wollstonecraft, 2003, p. 81
[1117] Antal, 2019, pp. 31; 35
[1118] Austen, 2001, p. 23

képességeit, és hasonló oktatóvá válik a legidősebb húga, Susan számára, mint amilyen Edmund volt neki.[1119] Azt olvashatjuk Fanny-ről, hogy:

> Alig telt el egy kis idő, s már nem azon csodálkozott a legjobban, hogy Susan, akinek dicséretes eszméi vannak, ennyire tiszteletlen és türelmetlen magatartásra vetemedik a szüleivel szemben – inkább azon, hogy ezek az eszmények egyáltalán kialakulhattak benne, és sok mindent olyan jól meg tudott ítélni; hogy elhanyagolt és hibás nevelése ellenére is tudja, mi lenne a helyes, pedig őmellette nem állt ott egy unokabáty, egy Edmund, hogy irányítsa a gondolkodását, és megalapozza életelveit.[1120]

Ez a mondat egyrészt újabb visszaigazolás arra, hogy Austen amondó volt, kinevelhetjük magunkból azon morális elveket, melyek a nevelésünkből hiányoztak. Mindazonáltal itt is kiütközik az, hogy csak egy bizonyos pontig sikerül önmagát fejlesztenie Susannek; ahhoz, hogy érdemi változás álljon be nála, szükséges a képzettebb, jól neveltebb testvérének a segítsége. Ahogy Carol Shields is írja:

> Különösképpen pedig Fanny talpraesettségét kell értékelnünk, amikor vissza kell térnie borzalmas családjához Portsmouthba. Megpróbál rendet teremteni, amiben tud, rendbe hozza hajóra szálló öccse holmiját, húgát, Susant pedig megpróbálja rákapatni az olvasásra. Azzal, hogy magával viszi a mansfieldi kastélyba, megmenti Susant, hiszen új lakhelye sokkal jobb lehetőségeket biztosíthat számára. Ez az utóbbi példa – amikor a védtelen siet a még védtelenebbek segítségére – győz meg minket végképp arról, hogy Austen olvasott az apró gesztusokból is, és igazságosan osztotta értük a jutalmat.[1121]

Valóban fontos szerepet játszik az olvasás Fanny életében, Edmund tesz is olyan kijelentést, hogy irigyli Fannyt, amiért a könyvek mentsvárként tudnak szolgálni számára a hétköznapokban;[1122] majd amikor Portsmouthba száműzik a lányt, azáltal hogy ráveszi Susan húgát az olvasásra, ő maga is egy kicsit ki tud szabadulni az ottani nyomasztó hétköznapokból.[1123] Ennek ellenére nem az irodalom, hanem a természet az, melyben meglátja Fanny a tökéletes békét, amihez nem ér fel szerinte se a költészet, se a zene, ami úgy hiszem, nem meglepő, abból kifolyólag, hogy már gyermekként megtagadja azt, hogy például a zenei képzésére sok időt szánjon. Az is kimondásra kerül, hogy Edmund tanította meg őt többek között arra, hogy értékelni tudja a természetet.[1124] Így levonhatjuk azt a konklúziót, hogy hasonlóan, mint az *Emmá*ban Mr. Knightley, Edmund is tudattalanul kineveli magának a tökéletes feleséget. Továbbá amiatt is párhuzamot állíthatunk közte és Mr. Knightley között,

[1119] Austen, 2001, pp. 476-477
[1120] Austen, 2001, p. 477
[1121] Austen, 2001, pp. 201-202
[1122] Austen, 2001, p. 191
[1123] Austen, 2001, p. 478
[1124] Austen, 2001, pp. 138-139

hogy úgy tűnik, az ezzel való szembesülése azért várat magára, mert neki sem egyszerű kilépnie abból a szerepkörből, amelyet majdnem egy évtizeden át betöltött Fanny életében.

2.4 Fanny *képmutatása* és *túlzó* kötelességtudata

Leggyakrabban azt a két kritikai észrevételt szokták megfogalmazni az olvasók és a műbírálók Fanny Price-ról, hogy képmutató és túlzottan kötelességtudó. Szeretnék átvenni pár esetet, melyeknél lehet képmutatásként értelmezni a főhősnő viselkedését, de megítélésem szerint nem erről van szó. Könnyen visszás érzést válthat ki a befogadókból az, hogy Fanny hálátlannak tűnik. Például Mary Crawfordról az első perctől fogva nincs jó véleménye, ellenben úgy tűnik, a kisasszony sokra tartja őt. Fanny úgy hiszi, hálásnak kéne lennie, de mivel nem jön ösztönösen számára ez az érzés, így igyekszik azt magára erőltetni.[1125] Amikor pedig a nő ad neki egy ajándék aranyláncot, amire felfűzheti a bátyjától kapott keresztjét, a főhősnő szégyelli azt, hogy szomorú amiatt, hogy nem másnak lett a lekötelezettje, hanem pont Marynek.[1126] Mindkét esetben úgy hiszem, inkább erényként, mintsem képmutatásként kell felfogni az érzéseit. Nem tudja leküzdeni a nő iránt táplált antipátiáját, de tisztában van vele, miként kellene hozzá viszonyulnia, így igyekszik arra ösztönözni magát. Azt pedig, hogy személyes kényszere nem teljesen sikeres, éppen azzal magyaráznám, hogy egy belső morális hang a megismerkedésük kezdetétől fogva érezteti vele, milyen romlott jellemű a nő.

Ugyancsak képmutatásnak tűnhet, amikor kilenc év után Sir Thomas visszaküldi Fanny-t a szegény Price-házba, és az érkezése után nem sokkal a felgyűlt keserédes érzések egy sírásban törnek ki a hősnőből.[1127] Azért hathat visszásan mindez, mert a testvérei közül ő az egyedüli, akit kiemelnek gyerekként ebből a nyomorból, akinek összehasonlíthatatlanul jobb életkörülményeket biztosítanak; valamint a húgaival ellentétben előtte ott egy gazdag férj melletti élet lehetősége is. Mindazonáltal úgy hiszem, meg lehet érteni, hogy sokkolja őt az, ami a Price-házban fogadja: kilenc év alatt elszokott az ottani helyzettől, ráadásul kifejezetten érzékeny lelkialkattal rendelkezik. Azt pedig külön dicsérendőnek vélem, hogy itt is tartja magát az elveihez, és nem lesz pusztán a jómód miatt Henry felesége.

Bár Mary Crawford Fanny barátnőjének tartja magát, láthatólag pont Fanny-t sikerül a legkevésbé kiismernie a mansfieldi kastély valamennyi lakója közül. Ennek ellenére nagyon jól rátapint az egyik tulajdonságára, amikor azt állítja: „Úgy látszik, Price kisasszony a dicséreteket jobban szereti kiérdemelni, mint meghallgatni."[1128] Később pedig olyan

[1125] Austen, 2001, p. 239
[1126] Austen, 2001, pp. 308-309
[1127] Austen, 2001, p. 460
[1128] Austen, 2001, p. 138

kijelentést is tesz, hogy Fanny a bókok mellett a feltűnéstől is úgy fél, ahogy általában a nők a mellőzéstől szoktak.[1129] Mindezek ellenére, amikor hivatalosan bevezetik a társaságba Fannyt, a hősnő örül a meglepetés vendégnek, Henry Crawfordnak (még úgyis, hogy annyira sincs jó véleménnyel róla, mint Mary Crawfordról), ez pedig részben azért van, mert izgalommal tölti el a tudat, hogy még egy személy szemügyre veszi őt aznap.[1130] Mindez számomra arra utal, hogy bár úgy érzi Fanny, nem érdemli meg mások figyelmét és elismerését, legbelül vágyik rájuk. Ezt sem tartom képmutatásnak, helyette oda vezetném vissza, mennyire megtépázta az önbecsülését az, hogy fiatalon kiszakították a családjából, ahol egyenrangúak között lehetett, és utána napi szinten éreztették vele – főleg Norrisné –, hogy kevesebbet ér, mint a Mansfieldben élő család bármelyik másik tagja. Ez is megkülönbözteti őt a többi austeni hősnőtől, hiszen bár van olyan közöttük, aki kifejezetten szerénynek mondható, de Fanny ezen is túlmutat: úgy gondolom, nála inkább önértékelési problémáról beszélhetünk. Ebből is látszik, hogy ezen a téren szüksége van a fejlődésre, és abban Edmund segítségére, de mint már említettem, hogy a morális nézeteit tekintve ő tűnik a legfedhetetlenebbnek a regény szereplői közül. Ez részben éppen az önértékelési zavara miatt lehet: mivel bizonytalan magában, így általában nem meri mások előtt felvállalni a véleményét; valamint ha az egyébként helyes nézete szembemegy a környezetében lévőkével, könnyen meg tud inogni, és elbizonytalanodik saját ítéletében. Carol Shields is felhívja a figyelmünket arra, hogy: „Senki sem »körültekintőbb«, mint Fanny, hogy Jane Austen kedvenc kifejezésével éljünk."[1131]

Azt is fel szokták hozni kritikaként Fanny-vel szemben, hogy túlságosan kötelességtudó. Valóban úgy tűnik, hogy nincs még egy olyan austeni hősnő, aki ennyire engedelmes lenne, de az egyedi esete alátámasztja, miért lett ilyen. Egyrészt nagyobb hátrányból indul az életben, mint az őt megelőző és követő hősnői az írónőnek.[1132] Másrészt a testalkata és a lelki alkata is egyaránt gyöngébbnek mondható, mint a többieké – egy nagyobb sétát sem tud megtenni anélkül, hogy ne lenne rosszul, ez pedig mentálisan is megterhelő számára. Itt ismét Wollstonecraftot említeném, aki úgy vélte, az igazi emberi méltóság és boldogság abban áll a nők számára (is), hogy megpróbálnak „mind testi, mind szellemi erőt gyűjteni",[1133] hiszen a testi, értelmi és morális állapotuk csak együtt, egymást segítve képes kellően megerősödni.[1134] Szerencsére Fanny sem adja meg magát a gyönge testalkatának, és mivel a lovaglás az egyedüli mozgásforma, amit rendszeresen képes végezni, rendre szakít rá alkalmat (amikor a családtagjai nem foglalják le túlságosan az idejét). Portsmouth-ban azért is érzi olyan

[1129] Austen, 2001, p. 238
[1130] Austen, 2001, p. 267
[1131] Shields, 2007, p. 198
[1132] Shields, 2007, p. 199
[1133] Wollstonecraft, 2003, p. 81
[1134] Séllei, 2020, p. 26

szörnyen magát, mert ott nem áll egy ló sem a rendelkezésére, valamint az ottani ételek sem megfelelőek a szervezete számára,[1135] így minél több időt tölt a Price-házban, annál jobban legyengül a szervezete. A legfőbb lelki terhet pedig az jelenti az életében, hogy rendszeresen emlékeztetik arra Mansfieldben, milyen hálásnak kell lennie, amiért kiemelték a nyomorból. Ezért is hagyja, hogy úgy ugráltassák a nagynénjei, ahogy kedvük engedi (főleg, amikor nincs ott Edmund, hogy kordában tartsa őket). Carol Shields a következőképpen fogalmaz arról, milyen fontos, hogy elutasítja Henry Crawfordot mint kérőt:

> Azzal, hogy elutasítja a férfi házassági ajánlatát, magára zúdítja a Bertram család haragját, akik büntetésből visszaküldik családjához Portsmouthba, ahol ismét kiszolgáltatott lesz, szegény és teljesen bizonytalan a jövőjét illetően. Hogy ez a goromba bánásmód olyan elfojtott személyiséget eredményez, mint a Fannyé, abban nincs semmi meglepő. A mai olvasó pontosan érti, miért lett Fanny olyan, amilyen. A Hamupipőke-szindrómával leírható jelenségről van szó, a rab én-védő stratégiájáról. Fanny gyengesége szinte a gyengeelméjűséghez közelít, már-már betegség, de olyan, ami erkölcsi felsőbbrendűséggel ruházza fel. Esendő és vértelen, akár a keresztény szentek, akiknek van ugyan testük, de az nem erre az erőtől és energiától duzzadó világra való.[1136]

Amikor megtudja Fanny, hogy visszatérhet a családjához, kezdetben örül, hogy ismét egyenrangúak között lehet, de az érkezése után inkább azt láthatjuk, hogy megragadt félúton. Tanultabb és jól öltözöttebb, mint a családtagjai vagy a szomszédai, de a környéken élő kisasszonyok meglepődve könyvelik el, hogy bár egy baronet családjában nevelkedett, nem tud zongorázni és nem visel elegáns bundákat.[1137] Tehát Miss Price már nem az a szegény, műveletlen lány, akit elküldtek Mansfieldbe; de mivel nem egyike Sir Thomas lányainak, nem is igazi arisztokrata. Talán az utóbbi miatt sem tudja a gazdagságot választani egy olyan férfi mellett, akiben nem tud megbízni, és akit nem lenne képes igazán szeretni.

3. Henry Crawford és az állhatatosság hiánya

Sok kortárs olvasó (is) sérelmezte, amiért Austen úgymond a *könnyebbik utat választotta* azáltal, hogy a regénye végén Fanny a hozzá hasonlóan visszafogott, erkölcsileg szilárd unokabátyjához, Edmundhoz megy feleségül, ahelyett, hogy lehetőséget adott volna az írónő annak, hogy a főhősök pozitív befolyása mellett Mary és Henry Crawford sokat fejlődjenek.[1138] Itt tennék ismét említést MacIntyre Austen-olvasatáról, mely szerint az írónő

[1135] Austen, 2020, p. 496
[1136] Shields, 2007, pp. 199-200
[1137] Austen, 2020, p. 474
[1138] Austen levelezéseiből kiderül, hogy az egyik bátyja, Henry Austen számára is a regény harmadik kötetét olvasva az volt a legégetőbb kérdés, hogy „jó útra tér-e H. C., vagy két héten belül elfelejti Fannyt.” Lásd. Austen, 2020, p. 83

újfajta érdeklődést tanúsít az erények megjátszása felé. Az erkölcsiség nem merül ki nála a szenvedélyek akadályozásában és féken tartásában, sokkal inkább a szenvedélyek nevelését jelenti:[1139] „külső megjelenésük ugyanis mindig eltakarja, milyen neveletlenek is a szenvedélyek".[1140] MacIntyre úgy vélte, az a két austeni karakter, akinél a leglátványosabban észrevehető mindez, az Henry és Mary Crawford, hiszen ők bájjal, eleganciával és felszíni udvariassággal igyekeznek palástolni a neveletlen szenvedélyeiket. Ezáltal pedig nemcsak másokat, hanem saját magukat is becsapják.[1141] A Crawford-testvéreket gyakran szokták a modern érzékenység kiváló reprezentánsainak tartani, és már kitértem rá, hogy MacIntyre is ír arról, hogy jellegzetes modern tulajdonság a báj, melyet olyan személyek alkalmaznak társadalmi szituációkban, akik csak színlelik a valódi erényeket.[1142] Úgy fogalmaz, hogy: „Henry a *par excellence* alakoskodó. Kérkedik szerepjátszó képességével, s egy párbeszéd során világossá teszi, hogy az ő szemében *lelkésznek lenni* semmi egyéb, mint *a lelkészség látszatát kelteni*."[1143] Ehhez tenném hozzá azt, hogy megítélésem szerint kellően alá van támasztva a regényben az, hogy se Mary, se Henry nem képesek hosszútávon profitálni a megfelelő kapcsolataikból. Fanny ráadásul azért is tartja teljesen megbízhatatlannak Henry-t, mivel ő az egyedüli a Mansfieldben lakók közül, aki észreveszi, milyen aljas játékot játszik az unokahúgaival a férfi: hogy felváltva udvarol nekik titokban. Ezek után természetesnek hat, hogy mikor a Bertram-nővérek távollétében iránta kezd érdeklődni a férfi, a lány nem bízik benne. Azonban nincs idealizálva a hősnő, amit remekül példáz a következő idézet:

> Ha vannak is olyan rendíthetetlen tizennyolc éves ifjú hölgyek, akiket a férfiügyesség, a szép szavak, a figyelmesség és a hízelgés minden hatalma sem tud a józan eszük ellenére szerelembe dönteni (s kétségtelenül vannak, különben nem olvasnánk róluk olyan sokat), én a magam részéről nem sorolnám közéjük Fannyt, s nem hiszen, hogy aki oly gyöngéd és fogékony természetű, mint ő, sértetlen szívvel megúszta volna egy Crawford szabású fiatalember udvarlását (…), ha érzelmei nem kötik máshova. Ostromlott lelki békéjét ugyan megóvta az a körülmény, hogy mást szeretett, s az ostromlót megvetette; mégis a kitartó – kitartó, de nem tolakodó s szelíd és érzékeny természethez egyre jobban alkalmazkodó udvarlás igen hamar elérte, hogy ne idegenkedjék Crawfordtól annyira, mint azelőtt. Nem mintha a korábbiakat elfelejtette volna: rossz véleménye mit sem változott; de éreznie kellett a férfi vonzását: Crawford szórakoztató volt, s a viselkedése annyira megjavult, oly tapintatos lett, olyan mélységesen és kifogástalanul tapintatos, hogy nem lehetett udvariatlansággal viszonozni.[1144]

[1139] MacIntyre, 1999, p. 323
[1140] MacIntyre, 1999, p. 323
[1141] MacIntyre, 1999, pp. 322-323
[1142] MacIntyre, 1999, p. 325
[1143] MacIntyre, 1999, p. 323
[1144] Austen, 2001, p. 277

Tehát Henry felszínes udvariassága valamelyest Fanny-re is hatással van – még ha a józan esze mellett a megérzései is arra ösztökélik őt, hogy hamisságot sejtsen mögöttük –, a regény legvégén pedig elhinti a narrátor azt az igencsak fontos információt, hogyha Mary és Edmund egybekeltek volna, idővel Fanny is hozzáment volna Henry-hez. A férfi azonban nem volt kellően állhatatos, és inkább elszöktette az addigra már házas Maria-t,[1145] és túl későn jött rá „a két nőt összehasonlítva, hogy mit ér az erkölcs, a tiszta gondolkodás és a szelíd természet".[1146] Tehát nem elég, hogy az állhatatosság tűnik Fanny legmeghatározóbb pozitív tulajdonságának, de ennek a hiánya bizonyul a második legmérvadóbb indoknak is, amiért végül Edmundhoz és nem Henry-hez megy hozzá.

Visszautalnék arra, hogy *Büszkeség és balítélet*ben Mr. Darcy-ra szintén a főhősnő miatt igyekszik javítani a viselkedésén, modorán, viszont nem azért teszi ezt, hogy ezzel imponáljon a lánynak, hátha majd meggondolja magát, és a korábbi visszautasítása ellenére hozzámegy. Mint azt kifejtettem az előző fejezetben, Darcy belátja, hogy Elizabeth szavai igazak voltak, és általánosságban szeretne jobb emberré válni, és mivel az is lesz, így jutalmul elveheti az általa áhított nőt. Vele szemben Henry Crawford csak azért akar megváltozni, hogy Fannynek imponáljon, és hogy végül elvehesse a lányt. Tehát míg Mr. Darcy-nál a házasság felfogható egyfajta jutalomként a morális jellemfejlődése miatt, addig Mr. Crawfordnál ez maga a cél, amit el szeretne érni. Épp ezért, amikor Fanny végérvényesen elutasítja, az lesz Henry első dolga, hogy megszöktesse a lány házas unokanővérét.[1147] Austen regényeiben ahhoz, hogy valaki boldog házasság elé nézzen, bizonyos dolgokat meg kell tanulnia a házasságig vezető úton: Henry, Maria és mindezt elmulasztják, ezért is kerülhet sor Maria megszöktetésére, valamint Mary is emiatt nem megy hozzá végül Edmundhoz. Ráadásul Henry és Maria az előbbivel nyomorúságot is hoznak magukra. A férfit lelkifurdalás és bánat gyötri, „amiért megcsúfolta a vendégbarátságot, feldúlta egy család békéjét, elvesztette legjobb, legtisztességesebb, legértékesebb barátját, és eljátszotta azt a nőt, akit ész és szív ösztönzésére szenvedélyesen szeretett".[1148] Maria pedig (ahogy arra Brandon ezredes elemzésénél már utaltam) házasságtörést elkövető nőként közmegvetés tárgya lesz, és kénytelen Norrisnéval együtt élni külföldön, „egy eldugott, magányos helyen összezárva, úgyszólván társaság nélkül, egyikük szeretetben, másikuk bölcsességben szűkölködve: képzelhető tehát, hogy a természetük rövidesen egymás büntetésévé tette őket".[1149]

[1145] Austen, 2001, pp. 562-563
[1146] Austen, 2001, p. 564
[1147] Austen, 2001, pp. 530-531
[1148] Austen, 2001, p. 564
[1149] Austen, 2001, p. 560

Az austeni iróniának a MacIntyre által meghatározott formáját[1150] véltem felfedezni, amikor Henry a következőképpen próbálja meggyőzni Fannyt, hogy legyen a felesége:

> Magát nem az fogja elnyerni, aki ugyanannyit ér, mint maga. Olyan ember nincs. De aki mindenkinél jobban látja, hogy mit ér, s mindenkinél jobban becsüli az értékét, annak több joga van a viszonzásra, mint másnak. Ez az, amiben bízom. Ezen a jogon állítom, hogy igenis megérdemlem, meg fogom érdemelni.[1151]

Mr. Crawford tudattalanul nem saját magát jellemzi ekkor, hanem Edmundot, aki belátja: ő sem érdemli meg a lányt. Pusztán emiatt azonban nem hajlandó lemondani róla.[1152] Ráadásul egyértelművé válik a regényben, hogy nála soha senki sem értékelte vagy szerette jobban Fanny-t. Itt is a találónak vélem azt a Wollstonecraft megállapítást *A nők jogainak védelmében* című szövegből, mely szerint: „A nő, aki megerősíti testét és pallérozza elméjét a család igazgatásával és különféle erények gyakorlásával, férjének barátjává, nem pedig tőle függő szerény alattvalójává fog válni."[1153] Fanny gyermekkorától fogva a legjobb barátjának tudhatja Edmundot, míg ha elfogadja Henry házassági ajánlatát, előreláthatólag egy férjétől függő, alárendelt szerepkörben kellett volna tetszelegnie. Azáltal, hogy kitart Mr. Crawford házassági ajánlatának visszautasítása mellett, önön szabadsága nyilvánul meg a szememben, és végül így lesz képes hátrahagyni azt az alárendeltséget, amely korábban a mansfieldi mindennapjai része. Azt is olvashatjuk Wollstonecrafttól az előbb említett írásában, hogy a nőknek nem a férfiakon, hanem saját magukon kell uralkodniuk.[1154] Fanny-nek is meg kell tanulnia uralkodni önmaga és a saját élete felett. A következőt is írja Wollstonecraft:

> Még ha két erényes fiatal házasodik is össze, talán akkor is szerencsés lenne, ha valami körülmény megfékezné szenvedélyüket, ha valamely korábbi kapcsolat, vagy csalódás emléke legalább egyikőjük részéről inkább tiszteleten alapuló választássá tenné a házasságot. Ebben az esetben képesek lennének továbblátni a jelen pillanatnál, és tiszteletreméltóan élnék le életüket, mert képesek volnának előrelátóan szabályozni azt a barátságot, amit csak a halál oldhat fel.
>
> A barátság komoly vonzalom, minden vonzalmak közül a legmagasztosabb, mert elveken nyugszik, és az idő megszilárdítja.[1155]

Edmund és Fanny kapcsolatának is a barátság az alapja, mely olyan elveken nyugszik, melyeket mindketten vallanak. Ráadásul Edmundnál végigkövethetünk egy korábbi szerelmi csalódást is a regényben, mely után racionális értelemben is a Fanny-vel kötendő házasság

[1150] MacIntyre, 1999, p. 325
[1151] Austen, 2001, p. 411
[1152] Austen, 2001, p. 567
[1153] Séllei, 2020, p. 28
[1154] Wollstonecraft, 2003, p. 92
[1155] Wollstonecraft, 2003, p. 95

lesz számára a legkedvezőbb. Ez idézheti számunkra az *Értelem és érzelem*ből Marianne és Brandon nászát, bár Edmund korábban is ragaszkodik Fanny-hez, és mint unokahúgát szereti is. Megítélésem szerint Fannynek az Edmund iránti ifjonti vágya a házasságkötésük után jó eséllyel finom szenvedéllyé válhat. Az pedig mindkettőjükre igaz, hogy képesek a jelen pillanatán túllátni, és feltételezhetően egy kölcsönös tiszteleten és ragaszkodáson alapuló házasság áll előttük. Ezt támaszthatja alá a regény utolsó fejezetéből a következő idézet:

> Sir Thomas még előbb gondolt rá, hogy jó lenne, ha összeházasodnának, mint ők maguk. Megundorodott az érdekben és nyereségvágyban fogant kapcsolatoktól, mindinkább fel tudta mérni az erkölcs és a jó természet igazi értékét, főként pedig arra vágyott, hogy a lehető legerősebb szálakkal fűzze össze mindazt, ami a családi boldogságából megmaradt: éppen ezért végtelenül jól esett látnia, hogy a jelek szerint a két fiatal egymásban keres kárpótlást az elszenvedett csalódásokért.[1156]

Már utaltam rá, hogy Sir Thomas is egyre jobban a szívébe zárja Fannyt, és egyre inkább értékeli őt. Bár azzal kezdetben mélységesen nem ért egyet, hogy nem akar Henry-hez hozzámenni feleségül (ezért is küldi őt Portsmouth-ba), de utólag belátja, hogy mindvégig Fannynek volt igaza ebben (is). Ez az idézet pedig úgy vélem, a betetőződése a kapcsolatuknak. Austen ebben a regényében még a többinél is szembeötlőbben a stabilitásra, az erkölcsi útmutatásra és a közösségre helyezi a hangsúlyt: az utolsó fejezetben pedig egy megújult, egészséges közösség kialakulásának lehetőségét tárja elénk. A mansfieldi kastélynak és az ott élőknek megvannak a maguk hibái: Sir Thomas pénze rabszolgasághoz van kötve; a négy Bertram-gyerek közül három következetesen a megjelenés és nem az erkölcs szerint cselekszik; Edmundot könnyen meg tudják vezetni a Crawford-testvérek; Lady Bertram hanyag és közömbös; Norrisné pedig egocentrikus és rendkívül rideg szívű tud lenni, főleg Fanny-vel. Miss Price azonban az erkölcsösség és a stabilitás példaképe. Olyan vidéki értékeket képvisel, mint a csendesség és a hitelesség, melyektől igaz, fásultnak tűnhet a Londonból érkező, lendületesebb Mary és Henry Crawforddal szemben, mégis Fanny által tud megmenekülni a mansfieldi kastély az *összeomlástól*. [1157] Ahogy azt Carol Shields írja:

> Fanny részben azért arat végül diadalt, mert Austen leleményesen előkészítette a talajt: a két Bertram nővér megszégyenül, Norris néni csomagol, Fanny vetélytársnőjéről, Mary Crawfordról pedig kiderül, mennyire sekélyesek morális elvei. Fanny nagybátyja, a szintén megszégyenült és megsemmisült Sir Thomas olyasvalaki vigaszára vágyik, akiben megbízik, és Fanny kész segíteni. Mint mindig, most is rendelkezésre áll.

[1156] Austen, 2001, pp. 567-568
[1157] Groenendyk, 2004. https://jasna.org/persuasions/on-line/vol25no1/groenendyk.html Utolsó letöltés: 2023. 01. 15.

> Ráadásul Austen az olvasót is lehetetlen helyzetbe hozza, aki, ha lekicsinyli Fanny értékeit, a Bertram családdal helyezi magát egy táborba.[1158]

Austenre azonban úgy tűnik, hatással voltak az olvasói visszajelzések. A soron következő regényében, az *Emmá*ban egy olyan főhősnőt alkotott meg, aki erkölcsileg kevésbé szilárd jellem, mint Fanny, ellenben sokkal élénkebb, szókimondóbb és elmésebb. Továbbá ott valóban a „nehezebbik utat választja", és mind Emma Mr. Churchill náluk visszafogottabb, megfontoltabb, stabilabb morális elveket valló személyekkel kötik össze az életüket, így adott mindkettőjük számára a lehetőség, hogy felküzdjék magukat a kedveseik *szintjére*.

4. Fanny karakterének kanti esztétikai és etikai olvasata

A dolgozatom bevezető fejezetében említést tettem arról, hogy Kantnak az angol regények iránti dokumentált érdeklődését figyelembe véve számos kritikus szerint *A mansfieldi kastély*t sok eséllyel az emberi természetbe való betekintés értékes forrásaként üdvözölte volna.[1159] Arra is többször utaltam és hoztam példákat is, hogy a recepciótörténet alapján Austen műveinek esztétikai vetületénél miért fedezhetjük fel David Hume elméleteit. Mindazonáltal *A mansfieldi kastély*ban *Az ítélőerő kritikájá*nak bizonyos aspektusait is felismerhetjük. Ebből fakadóan ebben az alfejezetben kivételesen nemcsak etikai, hanem esztétikai analógiát is szeretnék nyitni Kant és Austen között. Azokat a kiterjedt szövegrészeket, melyekből azt az austeni meglátást olvashatjuk ki, hogy a természettel szemben tanúsított esztétikai reakció az egyén erkölcsi karakteréhez kapcsolódik, *Az ítélőerő kritikájá*ból A fenséges analitikájának 42. paragrafusában leírtakkal állíthatjuk párhuzamba.[1160] Tehát nem az érdeknélküli tetszés irányadó eseteivel, hanem kifejezetten azokkal a részekkel, melyek egyfajta éles szegélyekként, az esztétika és etika kapcsolódási pontjaiként értelmezhetőek. Főként a saját meglátásaimat hangsúlyoznám ezen austeni és kanti szövegrészek hasonlóságainál, kiegészítve a recepciótörténetben fellelhető bizonyos nézetekkel.

Mindenekelőtt azonban Eva M. Dadlez tanulmánya alapján a regénynél felmerülő humeiánus nézeteket szeretném ismertetni. *A mansfieldi kastély*ban szintén láthatunk példát a szépség és a hasznosság kapcsolatára, amikor a főszereplők belülről is megnézik a Mr. Rushworth birtokán lévő kápolnát.[1161] Ekkor a következőt olvashatjuk:

> Beléptek. Fanny felcsigázott képzelete valami nagyszerűbbet várt, de csak egy tágas, hosszúkás helyiség fogadta, melyet istentiszteletek céljaira rendeztek be; nem volt benne

[1158] Shields, 2007, p. 200
[1159] Louden, 2007, p. 668
[1160] Dadlez, 2008, pp. 47-48
[1161] M. Dadlez, 2008, p. 50

> semmi szembeszökő vagy ünnepélyes, legfeljebb a sok mahagóni, s fent, a családi karzat párkányán a bíborvörös bársonypárnák. – Csalódtam – súgta oda Fanny Edmundnak. – Nem így képzeltem el az igazi kápolnákat. Itt nincs semmi áhítat, borongás, nagyság.[1162]

Tehát Fanny elvárásaival ellentétben a kápolnát, mintha hume-i alapon a hasznosság jegyében alakították ki, nem az áhítat és az ünnepélyesség kifejezésére.

Dadlezzel megint egyet kell értenem abban, hogy Austen műveiben az ízlés gyakran a kiművelést, a kifinomultságot, valamint magát a finomságot jelenti, és megköveteli (vagy legalább is segíti) az oktatást, az irányítást és a gyakorlatot. A *Büszkeség és balítélet* és az *Emma* hősnői különbséget tesznek a művészi képesség vagy potenciál és azon kompetencia között, mely csak gyakorlással szerezhető meg.[1163] *A mansfieldi kastély*ban pedig Edmund Bertram valamelyest neveli és oktatja az unokahúgát. Ráadásul a nevelése az intellektust, a kifinomultságot és az érzéseket is magában foglalja.[1164] Már a történet elején azt olvashatjuk Fanny és az unokabátyja kapcsolatáról, hogy „olyan könyveket ajánlott neki, amelyek megédesítették szabad óráit; fejlesztette az ízlését, és csiszolgatta ítélőképességét".[1165]

Kifejtettem már, hogy Dadlez szerint Austennél és Hume-nál is a kifinomultság és az ízlés az erkölcsi és az esztétikai szféra részét is képezik.[1166] Úgy fogalmaz, hogy: „*A mansfieldi kastély*ban az igazi kifinomultság ismét annak van tulajdonítva, aki képes helyes erkölcsi megkülönböztetéseket tenni."[1167] Fanny észreveszi, hogy Henry-re „tapintatlanság, mások semmibevevése"[1168] jellemző, melyet a férfi erkölcsi kudarcaként könyvel el.[1169] Mindez megítélésem szerint kontrasztban áll azzal, hogy pár oldallal korábban azt olvashatjuk, hogy Fanny-ben vonzó az Henry szemében,[1170] hogy „mostani viselkedése is érdekmentes, tapintatos lélekre vallott".[1171] Itt is fontos, hogy Dadlezzel egyetértek abban, hogy Austennél az ízlés témája sokszor úgy jelenik meg, hogy az egyik karakter saját ízlésítéletet hoz egy másik karakterről, vagy abban, ahogyan egy-egy személy viszonyul egymáshoz. Igaz, Henry Crawford nem bizonyul kellően erkölcsösnek *A mansfieldi kastély* cselekménye alatt, viszont elég erkölcsi ízlése van ahhoz, hogy értékelni tudja Fanny jóravaló tulajdonságait.[1172]

[1162] Austen, 2001, p. 106
[1163] M. Dadlez, 2008, p. 54
[1164] M. Dadlez, 2008, p. 54
[1165] Austen, 2001, p. 28
[1166] M. Dadlez, 2008, p. 55
[1167] M. Dadlez, 2008, p. 55
[1168] Austen, 2001, p, 392
[1169] Austen, 2001, pp, 392-393
[1170] Austen, 2001, pp, 389-390
[1171] Austen, 2001, pp, 389-390
[1172] M. Dadlez, 2008, p. 55

Hume szerint a finom ízlés kedvező mind a szeretetre, mind a barátságra nézve,[1173] általa lesz képes valaki „észrevenni a jellem finomságait”,[1174] felismerni „azokat az alig érzékelhető különbségeket és fokozatokat, melyek az egyik ember társaságát a másikénál kívánatosabbá teszik”.[1175] *A mansfieldi kastély*ban Dadlez érvelése alapján Fanny-nek magasztalva van a finom ízlése, elméje és érzései. Ő is azzal példálózik, hogy a lány az egyedüli a regény szereplői közül, aki megfigyeli Henry Juliára és Maria-ra gyakorolt hatását, valamint aki azt is pontosan megjósolja, milyen dolgokra lesz képes a férfi, miközben más intelligensnek mondható személyek teljesen figyelmen kívül hagyják mindezeket.[1176]

Most már rátérnék a kanti analógiára. *A mansfieldi kastély*ban a főhősnő elragadtatásai a természet dicsősége iránt nemcsak a regény többi szereplőjére nem jellemző, hanem Austen egyéb hősnőire sem különösen.[1177] A történetnek viszonylag az elején olvashatunk arról, ahogy a főszereplők Fanny unokanővére, Maria jövőbeni férjének a birtokára látogatnak.

> Útjuk igen nyájas vidéken vezetett keresztül; és Fanny (…) ismeretlen területre ért, s nagy élvezettel figyelte a sok újdonságot, és gyönyörködött a táj szépségeiben. (…) Ahogy elnézte a tájat, az útjelző táblákat, a másféle földeket, a vetések állapotát, a tanyaházakat, az állatokat, a gyerekeket, öröme csak akkor lehetett volna nagyobb, ha Edmundnak is elmondhatja, amit érez. (…) Edmund értékelésében Crawford kisasszony mélységesen különbözött tőle. Benne távolról sem volt meg Fanny ízlésbeli, gondolkodásbeli vagy érzésbeli finomsága; a természetből, az élettelen természetből nem sokat látott; figyelmét kizárólag a férfiaknak és a nőknek szentelte, s csak ahhoz volt tehetsége, ami könnyed és élénk. (…)
>
> Norrisné szüntelenül áradozott és áradozott; s még Fannynek is volt néhány elismerő mondata, amelyet önelégülten lehetett végighallgatni. A szeme mohón ivott be mindent, ami elébe került; s miután nagy nehezen sikerült észrevennie a házat, és megjegyezte, hogy „olyan épület, amelyre csak tisztelettel tud felnézni”, még hozzátette: – De hol a fasor? A ház keletre néz, úgy látom. A fasornak tehát mögötte kell lennie. Rushworth úr a nyugati homlokzatot említette.
>
> - Igen, pontosan a ház mögött van; nem sokkal távolabb kezdődik.”[1178]

Azért is tartja számos kritikus Fannyt Austen legromantikusabb hősnőjének,[1179] mivel ahogy azt a kiragadott részből is megtudtuk, az éles megfigyelése és a természet iránti kíváncsisága hozzájárul ízlésbeli, gondolkodásbeli és érzésbeli finomságához.[1180] Ennél a kirándulásnál is ő

[1173] Hume, 1992b, p. 22
[1174] Hume, 1992b, p. 22
[1175] Hume, 1992b, p. 22
[1176] M. Dadlez, 2008, pp. 54-55
[1177] Dadlez, 2008, p. 48
[1178] Austen, 2001, pp. 100; 102; 103
[1179] Austen, 2001, p. 100
[1180] Crippen Ruderman, 1995, p. 81

az egyedüli, aki a táj szemlélésében leli örömét. Itt idézném Kanttól azt, amit a természet szép formáiról ír *Az ítélőerő kritikájá*nak már említett passzusában:

> Állítom viszont, hogy aki *közvetlen érdekkel* viseltetik a *természet szépsége* iránt – s nem csupán ízléssel rendelkezik e szépség megítéléséhez –, az ezzel lelke jóságának adja tanújelét; és ha nála az ilyen érdek habituális, olyan, hogy szívesen kapcsolja össze a *természet szemlélésével*, akkor ez legalábbis utal az elmének a morális érzésre nézve kedvező hangoltságára.[1181]

Ezek a sorok könnyen társíthatóak Fanny karakterével, akinek ugyebár tíz éves korában, akarata ellenére kell hátrahagyni az otthonát, hogy az arisztokrata rokonaihoz költözzön. Edmund pozitív hatásának köszönhetően pedig megtanulja értékelni a természetet,[1182] sőt megleli benne a tökéletes békét, amihez nem ér fel szerinte semmilyen művészeti forma. Amikor vissza kell térnie Portsmuth-ba, a kikötő városban részben a természet közelségének hiánya az, melytől testileg és lelkileg is betegessé válik. Ekkor a következőt olvashatjuk:

> Fannyt fájdalmasan érintette, hogy meg van fosztva a tavasz minden örömétől. Maga sem tudta, mennyi örömtől lesz megfosztva, ha városban tölti a márciust és az áprilist. Eddig nem is tudta, mekkora gyönyörűséget szerzett neki a növényzet ébredése és zsendülése; milyen testi-lelki felpezsdülést kapott a bontakozó évszaktól, amely lehet ugyan szeszélyes, de csúnya sohasem; milyen jó volt látni, ahogy terjed a szépség, s előbb a nagynénje legvédettebb ágyásaiban nyitnak a korai virágok, majd a nagybátyja csemetekertjében folytatódik a rügyfakadás, végül pedig az erdők is dús lombba borulnak. (…) Azért kellett lemondania róluk, mert bezárták egy szűk és lármás körbe, amelyben szobafogság, rossz levegő, rossz szagok helyettesítették a szabadságot, az üdeséget, a természet illatait és zöldjét.[1183]

Fanny tehát semmit sem talál olyan szépnek, mint a természetet, amit tapasztalatai alapján a vidéki környezetben lehet igazán élvezni. Pár oldallal később olvashatjuk a korábban már citált jelenetnél azt, hogy: „A városi napfényből hiányzott az egészség, a vidámság."[1184] Amikor Fanny hazatér Portsmouth-ba, az azért is egyenlő számára a száműzetéssel, mert Mansfieldben mérhetetlen időt tölthetett a természetben. Kant szavai alapján azt mondhatjuk, hogy az, hogy Fanny „*közvetlen érdekkel* viseltetik a *természet szépsége* iránt",[1185] sőt belebetegszik abba, ha ennek a lehetőségétől megfosztják, jó lelkének egyik legfőbb ismertetőjegye, mely utal az elméjének „a morális érzésre nézve kedvező hangoltságára".[1186] Arra is olvashattunk példát a regényben, hogy ha választania kell egy épület és a természet

[1181] Kant, 2003, p. 214
[1182] Austen, 2001, pp. 138-139
[1183] Austen, 2001, pp. 520-521
[1184] Austen, 2001, p. 529
[1185] Kant, 2003, p. 214
[1186] Kant, 2003, p. 214

között, akkor akármilyen szép épületről is legyen szó, a természet mellett dönt. Mansfieldben is jobban szeret a parkban lenni, mint a pompás kastélyban. Itt ismét Kantot idézném:

> Ha a művészeti szépség a forma szerint esetleg felül is múlná a természeti szépséget, az utóbbi azon előnye, hogy egyedül képes közvetlen érdeket kiváltani, összhangban áll minden olyan ember letisztult és lapos gondolkodásmódjával, aki kiművelte erkölcsi érzését. Ha valaki, akinek kellő ízlése van ahhoz, hogy a szép művészet alkotásairól a legnagyobb pontossággal és finomsággal ítéljen, szívesen hagyja el azt a szobát, ahol a hivalkodást vagy netán a társasági örömöket szolgáló szépségek találhatók, s ehelyett a természet szépsége felé fordul, hogy ott leljen mintegy kielégülést szelleme számára egy olyan gondolatmenetben, amelyet teljesen kifejteni sohasem tud: akkor választását tisztelettel fogadjuk, s az illetőben szép lelket feltételezünk, olyan szép lelket, amelyre a művészet értői és kedvelői a művészet tárgyaihoz fűzött érdekük alapján sohasem tarthatnak igényt.[1187]

Fanny is – Kant szavaival élve – többször menekül a természetbe abból a szobából, ahol hivalkodás és legfeljebb „a társasági örömöket szolgáló szépségek találhatók”.[1188] Még akkor is, ha ő sem tudná semmilyen gondolatmenetben visszaadni a természet tökéletességét és gyönyörűségét.[1189] Úgy tűnik, részben lelkének tisztasága az, mely miatt inkább a természet békességében lel nyugalomra. Pedig a már említett kedvenc költőjének, William Coopernek a verseit is előszeretettel olvassa, de akárcsak a pompázatos épületek, úgy a számára tetszetős irodalmi alkotások sem lehetnek a szemében olyan szépek, mint a természet, így pedig Kant alapján[1190] mi is feltételezhetjük, hogy mindez egy szép lélekre utal az ő esetében.

A természet szeretetének hiánya számos másik szereplőnél pontosan arról tanúskodhat, hogy az ő jellemük morális szempontból sokkal megkérdőjelezhetőbb, mint Fanny-é. Egy korábbi idézetben már volt utalás arra, hogy Mary nem tudja a természet szépségét értékelni, és hogy mennyire különbözik egymástól a két fiatal nő.[1191] Azt a részt is citáltam már a regényből, melyben Fanny az emlékezőtehetség különlegességét taglalja Mary-nek, aki nem valami fogékony rá.[1192] Ennek a jelenetnek az elején hangzanak el az alábbi mondatok a főhősnőtől, amikor Mary nővére és annak férje által lakott plébánia cserjéje között ülnek:

> - Úgy örülök, hogy az örökzöld ilyen szépen fejlődik! (…) Az örökzöld! Milyen gyönyörű, milyen kedves, milyen csodálatos! Gondoljuk csak el, mennyi érdekességet mutat a természet! Tudom, némely országban éppen az a fa érdekes, amely elhullajtja a lombját, de azért mégis bámulatos, hogy ugyanazon a földön, ugyanannak a napnak a melegétől olyan növények tenyésznek, amelyek létezésük legfontosabb alaptörvényeiben

[1187] Kant, 2003, p. 215
[1188] Kant, 2003, p. 215
[1189] Kant, 2003, p. 215
[1190] Kant, 2003, p. 215
[1191] Austen, 2001, pp. 100-103
[1192] Austen, 2001, pp. 250-251

> ennyire különböznek egymástól. Most talán megmosolyog, amiért így fantáziálok, de kint a szabadban, s kivált, ha elüldögélek a szabadban, mindig hajlamos vagyok arra, hogy eleresszem a gondolataimat. Pihentessük meg a szemünket a leghétköznapibb természeti jelenségen, s az is tápot ad a csapongó képzeletnek.
> - Az igazat megvallva – felelte Crawford kisasszony –, én többé kevésbé olyan vagyok, mint az a híres dózse XIV. Lajos udvarában; és kijelenthetem: nagyobb csodát nem látok ebben a bokrosban, mint hogy én magam itt vagyok benne.[1193]

Ebből a jelenetből is világossá válhat számunkra, hogy Fanny sokkalta jobban tudja értékelni és csodálni a természetet, mint Mary, sőt az utóbbinak úgy tűnik, semmilyen hajlama nincs erre. Továbbá felfoghatjuk az évelő örökzöldet Fanny kitartásának és következetességének természetben megnyilvánuló jelképeként; míg a lombhullató fafajták Mary ingadozására és bizonytalanságára utalhatnak. Fanny metaforáját értelmezhetjük úgy, hogy Nap nélkül nincs olyan összefogó elv, mely által az örökzöld és a lombhullató fafajták valamilyen egészet alkotnának. Tehát ő és Miss Crawford lényegükben összeegyeztethetetlenek, így botorságnak hat Edmund és Mary minden próbálkozása a kettősség áthidalására.[1194] Sőt Mary, olykor úgy tűnik, csak azért barátkozik Fanny-vel, hogy kihasználja őt (például, hogy jobb színben tűnjön fel általa Edmund előtt).[1195] A történet előrehaladtával a két nő közötti szakadék egyre explicitebbé válik: a jellemük és modoruk közötti különbség egyre inkább fel van nagyítva. Így nem tudjuk elismerni az egyik nő érdemeit, anélkül, hogy ne tagadnánk a másikét. A regény konklúziója is bizonyítja, Fanny és Mary közel sem egyenértékű erkölcsi értékeit.[1196]

Itt említeném meg azt, hogy Virginia Woolf kifejti a *Jane Austen* című esszéjében, hogy az írónő a jó ízlés, a tévedhetetlen szív és a kvázi szigorúnak tűnő erkölcsi normák ellenében mutatta be azt, milyen különbségek lehetnek a kedvesség, az igazság és az őszinteség között. Pont Mary Crawford karaktere az, mellyel példálózik Woolf, akit megítélése szerint úgy ábrázolt Austen ezzel a módszerrel, hogy a karakterébe sajátosan kevert össze rossz és értékesnek mondható tulajdonságokat. Mary a rá jellemző könnyedséggel rendre negatívan szólal fel a lelkészi hivatás ellen, és pozitívan egy vagyonos baronet mellet, a maga csendességében viszont felsejlik Austen saját hangja ennél a karakternél. Mrs. Crawford fecsegése, igaz, továbbra is szórakoztató tud lenni, de mintha egyre jobban elhalkul, így a jeleneteire mélység, szépség és komplexitás jellemző. Úgy véli, az ilyen ellentétekből egyfajta pompa és ünnepélyesség árad.[1197] Megítélésem szerint Mary és Fanny közötti éles differenciában is van egyfajta ünnepélyes jelleg, még ha ironikus is. Erre az kontráz rá, hogy

[1193] Austen, 2001, pp. 251-252
[1194] Weinsheimer, 1974, pp. 187-188
[1195] Austen, 2001, p. 181
[1196] Weinsheimer, 1974, pp. 187-188
[1197] Woolf, 1964, p. 21

Mary úgy próbálja betartani a társadalmi normákat, amikor Fanny-vel beszélget, hogy közben a főhősnő számára meghökkentő dolgokat mond, melyek olykor mintha Fanny tapasztalatlan, tiszta jellemét hangsúlyoznák, máskor viszont Mary megkérdőjelezhető erkölcsi nézeteit.

A kocsizós jelent folytatásából kiderül, hogy Fanny egyik unokanővére, Julia sincs ezen a téren jobb helyzetben, mint Mary, míg a másik unokanővérének, Maria-nak pedig csak azok a területek tetszenek, melyek jövőbeni férjének birtokához tartoznak.[1198] *Az ítélőerő kritikájá*ban a szép analitikájának azon paragrafusában, melyben azt fejti ki Kant, hogy „Az ízlésítéletet meghatározó tetszés minden érdek nélkül való”,[1199] a következőt olvashatjuk:

> A szépségről alkotott olyan ítélet, amelyhez a legcsekélyebb érdek is keveredik, nagyon részrehajló, s nem tiszta ízlésítélet. Ha valaki az ízlés kérdéseiben a bíró szerepét akarja játszani, akkor a legcsekélyebb elfogultságot sem szabad éreznie a dolog létezése iránt, hanem e tekintetben teljesen közömbösnek kell lennie.[1200]

Itt idézném vissza azt a jelenetet, amikor Mansfield színházzá alakul, és Fanny rákényszerül arra, hogy végighallgassa, Mary és Edmund hogyan gyakorolják buzgón a szerepüket. Ekkor a lány helyesen belátja, hogy képtelen úgy igazságos ítéletet alkotni a játékukról, hogy közben nagyon is elfogult érzések uralkodnak fölötte.[1201] Maria is, abból fakadóan, hogy érdekelt az általa szépnek titulált természeti táj egzisztenciájában, nem közönyös az irányába, így Kant alapján ő sem játszhatná a bíró szerepét ízlés dolgában. Vele szemben Fanny rendre olyan dolgokban látja meg a természet szépségét, melyekhez semmilyen érdeke nem köti. Az egyik leghíresebb példa erre a regényből az, amikor Edmunddal az ablakból nézik a csillagos eget:

> Fanny (…) örömmel tapasztalta, hogy Edmund ott marad mellette az ablakban, s bár a többiek a kánonra készülődtek, ő inkább unokahúgával együtt a tájat nézi, amelynek magasztos, zsongító és gyönyörködtető nagyszerűségét tündökölve emelte ki a felhőtlen éjszaka és a tömör árnyékú erdők ellentéte. Fanny kimondta, mit érez: – Itt a tökéletes harmónia! Itt a béke! Itt van az, amihez nem ér fel semmiféle festészet és zene, amit a költészet is csak szeretne leírni! Ha egy ilyen éjszakán kinézek, úgy érzem, hogy a világon nem lehet se gonoszság, se bánat; és bizonyára kevesebb is lenne mind a kettőből, ha az emberek jobban átéreznék a természet fenségét, és többször feloldódnának az ilyen képek látványában.
> - Örülök, hogy ilyen lelkes vagy, Fanny. Gyönyörű az éjszaka, és igazán sajnálatra méltó, aki nem tanult meg úgy érezni, valamennyire legalább, mint te; akit már gyermekkorában nem vezettek rá a természet szeretetére. Nem is tudja, mit veszített.
> - Engem maga tanított meg, bátyám, ezekre a gondolatokra és érzésekre.
> - Könnyű dolgom volt ilyen tanítvánnyal. Nézd, milyen fényes az Arcturus.

[1198] Austen, 2001, pp. 101-102
[1199] Kant, 2003, pp. 114-115
[1200] Kant, 2003, p. 115
[1201] Austen, 2001, pp. 207-208

- Igen, ott meg a Nagymedve. Szeretném a Cassiopeiát is látni.
- Ahhoz ki kell mennünk a pázsitra. Nem bánnád?
- Egy csöppet sem. Olyan régóta vágyom már egy kis csillagnézésre, és valahogy mindig elmaradt.
- Igen, nem is tudom, hogyan történhetett. – Ebben a pillanatban felzendült a kánon. – De ezt azért megvárjuk, Fanny – mondta Edmund, hátat fordítva az ablaknak; s Fanny szomorúan látta, hogy amint a kánon a végéhez közeledik, Edmund is egyre közelebb lép a zongorához; mire véget ért, már egészen ott állt az énekesek mellett, és senki sem követelte buzgóban, hogy adják elő még egyszer.
Fanny pedig egyedül sóhajtozott az ablakban, míg Norisné el nem zavarta azzal, hogy megfázik.[1202]

Itt emelném ki azt is Virginia Woolf esszéjéből, hogy Jane Austen saját perspektívájából közelítette meg a természetet és annak szépségeit. Egy gyönyörű éjszaka leírásához nem volt szüksége arra, hogy megemlítse a Holdat.[1203] Mindazonáltal kiemeli Woolf az előbbi idézetből a következő formális tagmondatot: „magasztos, zsongító és gyönyörködtető nagyszerűségét tündökölve emelte ki a felhőtlen éjszaka és a tömör árnyékú erdők ellentéte".[1204] Szerint úgy érezhetjük az ablakból nyíló kilátás ezen leírása által, hogy Austen a maga szimplicitásában mutatja be az este szépségét.[1205] Hangsúlyoznám még itt, hogy Fanny szívfájdalma ekkor részben amiatt van, mert az általa szerelemmel szeretett unokabátyja a történetnek ezen a pontján egyre inkább belehabarodik az éppen zongorázó Mary-be. Továbbá úgy vélem, hogy ez az idézet is egyértelművé teszi azt, hogy a hősnő Kant szavaival élve „társasági örömöket szolgáló"[1206] szépségként felfogható zenehallgatás helyett is inkább a természet – ez esetben a csillagok – szemlélését választja önszántából. Itt további analógiát nyitnék Kant szavaival:

> Aki magányosan (s megfigyelései másokkal való megosztásának szándéka nélkül) szemléli egy vadvirág, madár, bogár stb. szép alakját, mert csodálni és szeretni akarja őket, és akkor sem kívánná, hogy hiányozzanak a természetből, ha valami kárt okoznának neki – s még kevésbé akarná hiányukat azért, mert ettől valamilyen hasznot remél –, nos, az ilyen embert közvetlen érdek, mégpedig intellektuális érdek fűzi a természet szépségéhez. Vagyis nemcsak formája szerint tetszik neki a természet alkotása, hanem a dolog létezése is a tetszik neki, ámde anélkül hogy tetszésében része volna a vonzó érzéki ingernek, vagy hogy tetszését valamilyen céllal kapcsolná össze.[1207]

Fanny is, mintha kanti alapokon közvetlenül és intellektuálisan érdeklődne a természet szépsége iránt. Igaz, hogy már csak abból kifolyólag is, hogy Edmund tanította meg őt a

[1202] Austen, 2001, pp. 138-139
[1203] Woolf, 1964, p. 22
[1204] Austen, 2001, p. 138
[1205] Woolf, 1964, p. 22
[1206] Kant, 2003, p. 215
[1207] Austen, 2001, p. 214

természet értékelésére, vele szereti megosztani a benne lelt örömét, de általában megtartja magának az eköré épülő gondolatait. Továbbá neki sem csak a formája tetszik a csillagos égnek, hanem annak már a puszta létezése is. Ez a csillagos égboltos jelenet az, mely a leginkább utal arra, hogy a hősnő ízlése erkölcsi beállítottságának jeleként értelmezhető,[1208] s mely a leginkább párhuzamot sejtett *A mansfieldi kastély* és *Az ítélőerő kritikája* között. Ki szokták emelni, hogy az, hogy Fanny kvázi ünnepli a természetet, egy olyan erkölcsi felsőbbrendűségről tanúskodik az esetében, mely részben abból fakad, hogy áthatóbb képzelettel rendelkezik, mint a regény többi szereplője. Kreatív, őszintén rákérdez az őt érdeklő dolgokra, meglát olyasmiket, amiket mások nem, és helyesebb ítéleteket is hoz. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy Fanny karaktere precízen tárja fel érzékenység forrásait.[1209]

Az Austen regények egyik központi témája az erényesség és a boldogság problematikus kapcsolata, és ebben sincs a szakirodalmi szerzők között egyetértés. Például míg egyesek mindenképp csak az írónő morális nézeteit akarják felmutatni a műveiből, mások kizárólag a karakterek egyéni boldogságának hangsúlyozására törekednek. Pedig úgy vélem, ez a két dolog egyszerre van jelen Austen műveiben, sőt mintha össze is kapcsolódnának nála.[1210] Többször hangsúlyoztam már, hogy azt olvashatjuk ki a regényeiből, hogy az állhatatosságot tartotta a legfőbb erénynek, ami nélkül senki sem érheti el a boldogságát. Itt *A mansfieldi kastély*nál is fontos lesz, hogy MacIntyre úgy fogalmaz *Az erény nyomában*, hogy: „Az állhatatosság Austennél bizonyos fokig ugyanolyan szerepet tölt be, mint Arisztotelésznél a *phronészisz*: birtoklása szükséges más erények birtoklásához is."[1211] Azt is elismételném, hogy MacIntyre szerint az írónő a regényeiben kulcsszerepet szán a keresztényi önismeretnek, amihez csakis bűnbánó magaviselet útján juthatnak el a főhősei. MacIntyre alapján Austen számára az önismeret egyben intellektuális és erkölcsi erény, és szoros kapcsolatban áll az állhatatossággal, ami Fanny Price-nak is a legkiemelkedőbb erénye.[1212] Nem ez az egyetlen műve az írónőnek, melyben az erkölcsi és vallási elveket választja a kifinomult bájjal szemben, az viszont egyedülálló benne, milyen józan és sürgető hangnemben teszi itt, és hogy milyen szokatlanul hevesen éli meg az érzelmeit a hősnője. Fanny-re van, aki úgy tekint, mint aki érzékenyebb mint Austen többi hősnője, ám az éles és elfojtott érzéseit egyáltalán nem szentimentálisan tárgyalja a regény.[1213] Ez nem is meglepő az alapján, hogy Austen látványosan igyekezett szembemenni a kortárs szentimentális regényekkel. Fanny-t nem szánalmasnak ábrázolta, a szenvedéseit pedig nem mások zsarnoksága okozza, és a helytelen

[1208] Crippen Ruderman, 1995, pp. 81-82
[1209] Crippen Ruderman, 1995, pp. 81-82
[1210] Crippen Ruderman, 1995, p. 81
[1211] MacIntyre, 1999, p. 246
[1212] MacIntyre, 1999, pp. 322-324
[1213] Crippen Ruderman, 1995, p. 81

cselekedetektől való rémülete sem feltétlenül szimpátiát vált ki az olvasókból. Ezért is az a hősnő legfőbb félelme a regényben, hogy helytelenül cselekedjen, és hogy még esetleg élvezze is azt. Figyelemreméltónak tartják egyes kritikusok, hogy bár Fanny nem elbűvölő, mégis nehéz úgy olvasni *A mansfieldi kastély*t, hogy ne szurkoljunk neki valamilyen módon.[1214] MacIntyre is ezért hangsúlyozhatta azt, hogy Fannyt úgy alkotta meg Austen, hogy direkt nincs benne semmi báj: csak őt védő valódi erényei vannak.[1215]

Az, hogy milyen fontos Fanny-nél a szerető szív és a jó cselekedet iránti erős vágy, szintén azt bizonyíthatja, hogy Austen regényeiben az erényesség és a boldogság kéz a kézben járnak egymással.[1216] Megint előhozakodnék azzal, hogy megítélésem szerint az a legfőbb példa arra, hogy Kant erkölcstani nézeteit kiolvashatjuk a műveiből, hogy *Az erkölcsök metafizikájá*ban leírtakhoz hasonlóan az írónő női és férfi főhőseinek meg kell tanulniuk mások boldogságát a sajátjuk elé helyezni, és olykor mások tökéletesedését is mint célt – amennyire ez lehetséges – kitűzniük maguk elé.[1217] *A mansfieldi kastély*ban az utóbbi a férfi főhősnél, míg az előbbi a főhősnőnél jellemző. Fanny egyáltalán nem biztos saját erényességében. Elsődleges jellemzője éppen önön jelentéktelenségének és bűnösségének akut érzése.[1218] Ezeknek pedig szintén az a forrása, hogy onnantól kezdve, hogy gyermekként a gazdag rokonaihoz kell költöznie, napi szinten éreztetik vele, hogy nem ér annyit, mint az unokatestvérei, és hogy végtelenül hálásnak kell lennie, amiért kiemelték a nyomorból. Innentől kezdve megkérdőjelezi saját értékét, hiszen otthon fontos szerepet töltött be mint legidősebb lánygyermek, itt viszont rendre csak a hiányosságait róják fel neki.[1219] Ebből fakadóan pedig egyfajta kisebbségi komplexust is felfedezni vélhetünk nála. A jelentéktelenség és félénkség érzéséből fakadó túlzott érzékenység Fanny-nél nem erényként jelenik meg: Austen nem ír elő passzivitást és szelídséget a nők számára. Ezért is lesz az Edmund az egyik legfőbb célja, hogy legyőzze a lány bizalmatlanságát, mely elrejti az erényeit mások elől. Fanny úgy érzi, nem érdemli meg mindazt, amit a Bertram családtól kapott, ezért érzi azt is, hogy a mansfieldi kastély sem lehet igazán az otthona. Továbbá az Edmund iránti szerelmét sem az incesztus miatt tartja helytelenek, hanem azért, mert nem véli magát egyenrangúnak az unokabátyjával.[1220]

Fanny és az unokatestvérei között nem az a legfőbb különbség, hogy ő erkölcsös, míg a többiek nem, hanem az, hogy Fanny tudja, hogy nem mindig erényes, és ezt mélyen a szívére

[1214] Crippen Ruderman, 1995, p. 81
[1215] MacIntyre, 1999, pp. 324-325
[1216] Crippen Ruderman, 1995, p. 81
[1217] Kant, 1991b, pp. 501-502
[1218] Crippen Ruderman, 1995, pp. 82-84
[1219] Austen, 2001, p. 19
[1220] Crippen Ruderman, 1995, pp. 82-84

veszi. Gyermekként például bűntudatot érez, amiért nem tud hálás lenni amiatt, hogy kiemelték a szülői ház nyomorából.[1221] Akkor pedig, amikor Sir Thomas hetekre Indiába utazik, ugyanúgy megkönnyebbül, mint az unokatestvérei, de egy belső morális hang jelzi számára, hogy hálátlan így éreznie, ami végül szomorúvá teszi őt.[1222] Olykor pedig irigységre hasonlító érzései vannak, melyek miatt szinte meggyűlöli magát. Fanny tehát nem mentes a hálátlan vagy kicsinyes érzésektől, de nem tud megbékülni velük. Majd megszakad a szíve, amikor Sir Thomas hálátlansággal vádolja, amiért nem akar Henry-hez menni.[1223] Bár három nyomós oka is van erre, mégis fájdalmat okoz számára a vádak igazságtartalmának már csak a lehetősége is.[1224] Ezt azzal is magyarázhatjuk, amit már kifejtettem: Fanny ítéletei gyakran a nagybátyja iránti tiszteleten és az általa megtestesített életmódon alapszanak,[1225] és amennyire lehetséges, a vágyait a családfő vágyaihoz igazítja.[1226] Ebben az esetben viszont erre képtelen, hiszen azzal elárulná az Edmund iránti szerelmét és semmibe venné saját megfigyelőképességét Mr. Crawford jellemét illetően.

Fanny tehát nem egy kifogásolhatatlanul erényes ember, hanem valaki, aki komolyan veszi annak lehetőségét, hogy az erkölcsösséget nem olyan könnyű megismerni vagy elérni. Jobban vágyik arra, hogy erényes legyen, mintsem hogy jól érezze magát, ezen vágya mögött pedig rendkívüli érzékenység húzódik meg, mely alátámaszthatja, hogy Austen hajlamos az érzékenységet és a boldogságot az erénnyel közösen elgondolni.[1227] Fanny érzései, még ha néha túlzóak is, nem késztetik arra, hogy általuk elhagyja a realitás talaját, mint ahogy Marianne Dashwood az *Értelem és érzelem*ben. Inkább abban nyilvánul meg nála, hogy kivételes fokú részvétet érez mások iránt, még akkor is, ha nem szereti az adott személyeket. Fanny a regényben mindenkinél hűségesebb azokhoz a dolgokhoz és emberekhez, akiket ismer, ezzel is bizonyítva, hogy az állhatatosság a legfőbb erénye. Ráadásul nem mentegeti a környezetében lévő erkölcsileg bűnös személyeket, de nem is azok elítélésében nyilvánul meg igazán saját erényessége (még akkor sem, ha másokkal ellentétben ő helyesen ítélte meg a jellemüket), hanem sokkal inkább a bűntől való rettegésben. Fanny rendkívüli érzékenységének egyik pozitív eredménye, hogy nem tudja elfelejteni a kedvességet, amit felé vagy a szerettei felé tanúsítanak mások, és igyekszik is ezeket meghálálni.[1228] Van, hogy bele is betegedik abba, hogy folyamatosan a két nagynénje kéréseinek igyekszik megfelelni, de hálátlanságnak tartaná, ha ezt szóvá tenné. Tehát mások boldogsága és akarata alá rendeli

[1221] Austen, 2001, pp. 18-21
[1222] Austen, 2001, p. 41
[1223] Austen, 2001, p. 384
[1224] Crippen Ruderman, 1995, p. 84
[1225] Weinsheimer, 1974, pp. 194-195
[1226] Weinsheimer, 1974, p. 191
[1227] Crippen Ruderman, 1995, pp. 85-86
[1228] Crippen Ruderman, 1995, pp. 87-88.

saját magát, ezért is vélem úgy, hogy akár kanti alapokon mások boldogságát ő is a sajátja elé helyezi. Itt említeném ismét azt, hogy Austen regényei alapján úgy tűnik, ahhoz, hogy valaki a kötelességét teljesíthesse, komolyan kell gondolnia önön boldogságára is.[1229] Kant pedig azt írja *Az erkölcsök metafizikájában*, hogy mások boldogságára való törekvésünknél fontos, hogy „önszeretetünk nem választható el attól az igényüktől, hogy mások szeressenek bennünket”,[1230] vagyis hogy a céljukká váljunk, de ebből következik, hogy nekünk is célunkká kell tennünk másokat, így lesz az ő boldogságuk egyszersmind kötelességünk is.[1231] *A mansfieldi kastély*ban is, addig se Fanny, se a környezetében lévők nem lehetnek igazán boldogok, míg a hősnő háttérbe szorítja a saját boldogságát, és nem ad elég teret a helyes erkölcsi nézeteinek és a többi szereplőnél jobb megfigyelőképességének. Úgy vélem tehát, hogy *A mansfieldi kastély* nemcsak a kanti etika bizonyos nézeteivel mutat hasonlóságokat, hanem az austeni életműből egyedülállóan a kanti szép-fogalom intellektuális érdektől vezérelt, moralitással rokonságot ápoló részeivel is.

[1229] Crippen Ruderman, 1995, p. 88.
[1230] Kant, 1991b, p. 508
[1231] Kant, 1991b, p. 508

VI. Mr. Knightley és a kanti erények az *Emmá*ban

1. Jane Austen *erénytana* és a házassághoz való hozzáállása

Kitértem rá korábban, hogy Jane Austen történeteit olvasva végigkövethetjük, ahogy a főhősei (ki több, ki kevesebb) nehézségen keresztülmenve elérik a boldogságukat. A boldogság fogalma pedig sohasem volt annyira központi kérdés, mint a romantika korában, amikor hozzávetőlegesen elnyeri a mai napig meghatározó jelentését. Az pedig ebben a fejezetben válik számomra a legrelevánsabbá, hogy az a nézet, hogy az erényes élet nem feltétlenül vezet el a boldogsághoz, egyértelművé válik a boldogságetikák Kant utáni válságától kezdve. Hiszen arra vállalkozom, hogy Austen utolsó előtti befejezett regényének, az *Emmá*nak adjam egyfajta kanti olvasatát Mr. Knightley karakterét középpontba állítva.

Előzőleg említést tettem arról is, hogy Jane Austen korában, a 18-19. század fordulóján olyan radikális társadalmi események történtek, mint a francia forradalom, az ipari forradalom, a napóleoni háborúk vagy a birodalmi terjeszkedés.[1232] Ezekkel az írónő közvetve foglalkozik csak, a történetei középpontjában olyan polgári alapelvek állnak, melyekre a társadalom részben épült (mint a féltékenység, szerelem, házasság, megtévesztés, rang vagy épp a lojalitás). Ebben a korszakban magának az osztálynak a fogalma nagyobb vizsgálat alá került, az írónő pedig éber az egy-egy osztályt jellemező korlátokra. Részben ezeknek a társadalmi változásoknak tudható be az, hogy ekkoriban megnőtt a *politeness*-ről szóló értekezések száma.[1233] A *politeness* a 17-18. század fontos idiómája, melyet esztétikai szempontból magyarra leginkább csiszoltságnak, pallérozottságnak szoktak fordítani. Az egyik legnagyobb brit képviselője az 1671-1713 közt élt filozófus, Lord Shaftesbury (Anthony Ashley Cooper) volt, akinek a *Sensus Communis* című könyvének 2008-as kiadásának utószavában azt írja Szécsényi Endre, hogy:

> A „csiszoltság" (*politeness*) az utóbbi évtizedekben terminussá nőtte ki magát, névadója lett egy önálló kulturális és politikai nyelvnek, s ennek a diskurzusnak a megteremtésében Lord Shaftesburynek elévülhetetlen érdemeket szokás tulajdonítani, joggal.[1234]

Nem meglepő ez alapján, hogy a nő létére kifejezetten olvasott Jane Austennél is megjelenik ez a téma. A *politeness* használata nem korlátozódott le az interperszonális modor témájára, mint a testi viselkedés aspektusai vagy a társas interakciók. Ezzel a kifejezéssel értelmezték többek között az anyagi és vizuális kultúra világát, a térszervezést, a társadalmi és politikai identitások felépítését, a szellemi és művészeti élet karakterét, sőt az intézményi struktúrákat

[1232] Martin, 2005, p. 194
[1233] Martin, 2005, p. 194
[1234] Szécsényi, 2008, p. 163

is.[1235] Már kitértem rá, hogy az Austen-regények cselekményeinek nagy része társasági összejöveteleken bontakozik ki: legyen szó bálról, piknikezésről, teadélutánról vagy vacsorameghívásról, ahol a jó modor és bizonyos szigorú formalitások betartása dönti el, hogy valakit kirekesztenek vagy befogadnak az adott társaságba, és ezek egyaránt segítenek fenntartani a társadalmi hierarchiát és a közösség identitását.[1236] Shaftesbury is hangsúlyozta nekünk, embereknek a társias természetünket, és azt, hogy ebből fakadóan „jó társaságot alkotó finom emberek jelentik azt a közeget, ahol az emberi élet legfontosabb élményei megszerezhetőek, ahol a legmagasabb értékei kibontakoztathatóak."[1237] Ezért mondható központi fogalomnak az írónő regényeiben is a „politeness", és a továbbiakban, amikor az austeni megnyilvánulását tárgyalom, udvariasságnak nevezem, mert ezt a magyar kifejezést találom rá a legkifejezőbbnek. Az *austeni udvarias viselkedés* a mások iránti törődésben, a komolyságban, a kötelességek végrehajtásában, a lelkiismeretességben, önmagunk fejlesztésében és a jóindulatban nyilvánul meg. Austen főhősei olykor áthágják az udvariasság íratlan szabályait, hogy a véleményüknek hangot tudjanak adni.[1238] Például Marianne az *Értelem és érzelem*ben, de az *Emmá*ban is van egy jelenet, mely ezt reprezentálja.

Visszaidézném MacIntyre azon állítását, hogy az írónő nagy érdeklődést tanúsított a *régi* és *új* Anglia társadalmának változásai iránt, és ezeken belül próbálta megtalálni az erényes élet szigetét. Egy olyan társadalmi szféra fedezhető fel nála, amelyen belül gyakorolni lehet magát az erényt.[1239] Ezek tükrében nem meglepő, ha olyan következtetést vonunk le az írónő regényeit olvasva, hogy Austen ebben a tekintetben a paradigmaváltás határán áll, aki egy *változó* világban élve, mintha próbálna bizonyos fokig *kapaszkodni* a boldogságetikákba.

Fontosnak tartom, hogy ebben az alfejezetben is kitérjek a házasság témájára, és hangsúlyozzam, hogy ebben a témában Kant és Austen műveiből igencsak eltérő meglátásokat olvashatunk ki. Kant azt írja *Az erkölcsök metafizikájá*ban,[1240] hogy:

[1235] Klein, 2002, p. 870

[1236] Arról is beszámoltam már, hogy ekkoriban a munka és pénz által az alsóbb osztályból származók feljebb kapaszkodhattak a társadalmi ranglétrán és meg merjék kérdőjelezni az arisztokraták előjogait, úgy hogy közben az elit társadalomra jellemző modort saját maguk is igyekeztek elsajátítani. Lásd. Martin, 2005, p. 194

[1237] Szécsényi, 2008, p. 164

[1238] Martin, 2005, pp. 193; 195

[1239] MacIntyre, 1999, pp. 319–320

[1240] Kant a *Megfigyelések a szép és fenséges érzéséről* című prekritikai írásában kiemeli, hogy mindkét nemtől elvárjuk, hogy rendelkezzenek nemes és szép tulajdonságokkal. Ennek ellenére egy nőben szerinte valamennyi erény csupán azért egyesül, hogy fokozza a szép jellegzetességét, míg egy férfi tulajdonságai közül a fenséges kell, hogy a leginkább kitűnjön. Amikor tanítani és nevelni akarunk egy személyt, figyelembe kell venni a két nem ezen természet adta különbözőségét. Kant szerint a nők vele született adottsága például az, hogy a szép, kecses és díszes dolgokhoz jobban értenek, és a férfiakat is a nők teszik kifinomultabbá. Így nem arról van szó, hogy a nők ne lennének ugyanannyira értelmesek, mint a férfiak, hanem, hogy ők *szép értelemmel* és *erénnyel*, míg a férfiak *mély*, vagyis *fenséges értelemmel* és *erénnyel* rendelkeznek. A két nem szebbé és nemesebbé teheti egymást, és magának a természetnek a céljai is erre irányulna Kant szerint – hiszen egymásban lelik meg ezeket (a férfi a szépséget a nőben, a nő a nemességet a férfiban). Morális szempontból egy házastársnak egy személyt kell alkotnia, olyat, melynek az értelmét a férfi, az ízlését pedig a nő adja. Lásd. Kant, 2003b, pp. 309-323

> Az emberiség törvényéből szükségszerűen következő szerződés, vagyis ha a férfi és az asszony nemi tulajdonságaik révén kölcsönösen élvezni akarják egymást, akkor szükségképpen meg *kell* házasodniuk, s ez a szükségszerűség a tiszta ész jogi törvényeiből következik. (…) Mert amikor az egyik nem a másiknak a nemi szerveit természetes használatba veszi, akkor ez *élvezet*, amelyben az egyik fél átadja magát a másiknak. Ebben az aktusban az ember dologgá teszi önmagát, ami ellentétben áll az emberiségnek saját személyére vonatkozó jogával. Ez csak egy feltétellel lehetséges: ha az egyik személy a másikat *mint dolgot* szerzi meg, az a kölcsönösség alapján viszont emezt szerezze meg; ekkor ugyanis újból visszanyeri önmagát és helyreállítja személyiségét.[1241]

A dolgozatomban rendre felmerült, hogy Jane Austen regényeiben is központi téma a házasság – bár a testiségről alig ejt szót –, és hogy MacIntyre abban látta a legfőbb okát annak, hogy az Austen-hősnők célja egy meghatározott jellegű házasság, egy meghatározott jellegű házastárssal, hogy a saját megítélésük szerinti jó cselekedeteket a megvalósult házasságaikon belül igyekeznek beteljesíteni.[1242] Carol Shields *Jane Austen* című életrajzi könyvéből is idéztem már azt a meglátást, hogy az írónő regényeiben „a házasság fogalma tágabb, metaforikus értelmet nyer: a hazaérkezést, a kötődés és elkötelezettség tágabb lehetőségeket biztosító világát szimbolizálja”.[1243] Ehhez azonban hozzátenném, hogy Austen férfi és női főhősei is általában inkább élnék le az életüket egyedül, mintsem egy nem megfelelő személy mellett. Emellett újból hangsúlyoznám azt is, hogy Austen hősnői társukat gyakran nem azokban a személyekben találják meg, akiket környezetük nekik szán, sokszor nem is saját társadalmi körükből való a jövőbeni férjük, vagy náluk sokkal tapasztaltabb, műveltebb személy. Az *Emmá*ban is fontos dilemmaként jelenik meg az a kérdés: hogyha románcról van szó, vajon az egyenlőtlenség összeférhetetlenség is egyben?[1244] Több példát hoztam már arra, hogy az írónő regényeiben a társadalmi vagy értelmi különbségek (van, hogy egyszerre mindkettő fennáll) eltűnnek – legalább is mérséklődnek – ezen párosok tagjai között. Emma és Mr. Knightley azonban mindig is egy társadalmi közegben mozogtak, így az ő esetükben csak a személyiségükből és a közöttük lévő nagy korkülönbségből adódó értelmi és műveltségi eltérést kell csökkenteni ahhoz, hogy összeköthessék az életüket.

Itt térnék vissza MacIntyre Austen erénytanáról alkotott véleményének egyik fontos aspektusához, mely szerint Austennél a kedvesség mint erény egy valódi erénynek, a szeretetreméltóságnak a pótléka.[1245] Ezt a témát boncolgatva pedig maga MacIntyre is kiemeli, hogy Austen eltér Arisztotelésztől. „Az ugyanis, aki a kedvesség erényét gyakorolja,

[1241] Kant, 1991b, p. 379
[1242] MacIntyre, 1999, pp. 320–322
[1243] Shields, 2007, p. 102
[1244] Austen, 1977, p. 380
[1245] MacIntyre, 1999, p. 246

Arisztotelész szerint a megbecsülésre és haszonra irányuló megfontolásokból teszi ezt;[1246] „míg Jane Austen lehetségesnek és szükségesnek vélte, hogy ilyen erény birtokosaként bizonyos valóságos érzelemmel rendelkezzék az ember."[1247] A szeretetreméltóság és állhatatosság mintha kéz a kézben járnának Austennél: ahhoz, hogy a főhősei boldog és morális életet éljenek, mindkét tulajdonság birtokában kell lenniük.

Mindezek tükrében (is) egyértelműen látok rációt abban az álláspontban, hogy bár olykor felfedezhetjük a klasszikus erényfelfogás – ezen belül is főként Arisztotelész – elveit az írónőnél, ez nem feltétlenül zárja ki azt, hogy egyes regényeiből a paradigmafordító Kant erkölcstani nézeteit is kiolvashatjuk. Annak ellenére, hogy úgy tűnik, Austen nem feltétlenül tud lemondani a boldogságról mint célról, nem elégíti ki igazán a boldogságetikák magyarázata. Az egyik legszembeötlőbb példának azt hoztam korábban is, hogy az írónő főhőseinek meg kell tanulniuk mások boldogságát a sajátjuk elé helyezni, és olykor mások tökéletesedését is mint célt – amennyire ez lehetséges – kitűzni maguk elé. Ezt a nézőpontomat is igyekszem Mr. Knightley-re karakterének elemzésénél bemutatni.

Mivel Jane Austen a történeteinek középpontjába női karaktereket állított, így a férfi főhősök kevesebbet tűnnek fel a regényeinek lapjain.[1248] George Knightley *otthoni* életébe se tudunk beletekinteni, csak más szereplőkkel, főként Emmával való interakcióin keresztül van lehetőségünk egyre jobban kiismerni őt és az erkölcsi nézeteit. Jane Austennél gyakran azt tapasztalhatjuk, hogy a legmegbecsülendőbb karakterei vagy butácskák, akik épp ebből adódóan egyszerű és tisztességtudó életet élnek, vagy ha kellő értelem társul a becsületességük mellé (ezáltal ő maguk is tisztában vannak saját morális nézeteikkel), egyfajta nyugodtabb, visszahúzódóbb, melankolikusabb személyiségjegyekkel párosul mindez. Austen férfi főhőseire gondolva ezért is kiemelendő Henry Tilney *A Klastrom titká*ból és George Knightley az *Emmá*ból, hiszen ők a morális nézeteik mellé még szellemesek is. Emellett ők azok a férfi főhősök az írónő repertoárjából, akiknek a legnagyobb a pedagógiai hatásuk a kedvesükre. Azt reprezentálják, hogy egyes *tanár-diák kapcsolatok*, melyekben a felek gyengéd érzelmeket táplálnak egymás iránt, rendkívül kifizetődőek tudnak lenni.[1249] Ráadásul Mr. Knightley tizenkét évvel idősebb, mint Mr. Tilney, így függetlenebb és tapasztaltabb, valamint erkölcsileg szilárdabb és jobban tudja érvényesíteni a nézeteit. Sőt Emmát a lány születésétől kezdve csiszolgathatja és nevelheti, míg Catherine már tizenhét éves, amikor Henry megismeri őt, így a férfi nevelői hatásai nem domborodnak úgy ki *A Klastrom titká*ban, mint Mr. Knightley-é az *Emmá*ban. George élcelődéseivel segíti

[1246] Vö. Arisztotelész, 1997, pp. 134-136 (1126b)
[1247] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[1248] Még ha ezt férfiak által írt leveleken keresztül igyekszik is valahogy pótolni az írónő.
[1249] Devlin, 1975, pp. 45-46

meghatározni és megerősíteni azon értékeket, melyek Emmának az általa gondosan felépített nevelése alatt felmerülnek.[1250] Mr. Bennettel ellentétben ő nem viszi túlzásba az élcelődést, ironizálást. Ő az austeni udvariasság példás képviselője, akinél megítélésem szerint odáig is elmehetünk, hogy a regény *morális iránytűjeként* értelmezzük, és akár a kanti erénytan egyes aspektusait is felfedezni véljük nála.

2. Önmagunk kiművelésének fontossága Mr. Knigthley szerint

Mivel Mr. Knightley leginkább az Emmával való interakciói által ismerszik meg a regényben, így Kant erkölcstanának bizonyos nézeteit is sok esetben az alapján vélhetjük felfedezni, milyen nézeteltéréseik vannak a lánnyal, és hogy milyen nagy szerepe van Mr. Knightley-nek Emma morális jellemfejlődésében. Ahogy az a történet végén kiderül, csak a regény második felére datálható az, hogy George realizálja Emma iránti szerelmét, ám azzal előtte is tisztában van, mennyire ragaszkodik a lányhoz, de mindezek ellenére sem elfogult vele, és belátja a hibáit, sőt sokszor igyekszik felhívni azokra Emma figyelmét, még ha ezzel vitát is szít kettejük között. Igaz, hogy a lány szép, de azt még maga Mr. Knightley is belátja, hogy nincs annyira nagyra vele, a hiúsága – melyet a környezete is táplál – más jellegű.[1251] Emma fellépésében van valami, ami sokakat megragad, így hajlamosak nem realizálni a hibáit, sőt valaki még odáig is elmegy, hogy kijelenti: ő maga a tökéletesség.[1252] Ebből kifolyólag a másokkal való viselkedését is rendre pozitívan ítélik meg, ezért támogatja az ismeretségi körük Harriet Smithszel kötött barátságát is. Mr. Knightley azonban sajnálattal vonja le azt a konzekvenciát, hogy ennek a kapcsolatnak meglesznek a negatív vonzatai, hiszen:

> Az a lány teljesen tudatlan, és úgy bámulja Emmát, mintha ő meg mindent tudna. Minden szavával és mozdulatával hízeleg neki, és annál rosszabb, hogy nem szándékosan teszi. Már a tudatlansága állandó hízelgés.[1253]

Emma mintha úgy akarna Harrietnek egyszerre a barátnője és a nevelőnője lenni, hogy nem vesz tudomást a saját hiányosságairól. Pedig az Austen regényeiből kirajzolódó oktatástan alapján egy pedagógus egyik legfőbb erénye az önismeret: ha valaki nem ismeri önmagát, óhatatlanul kudarcra van ítélve pedagógusként, hiszen abból kifolyólag, hogy saját magáról téveszméket alkot, sok eséllyel a környező világgal is hasonlóan jár el.[1254] Emma kiválóan reprezentálja mindezt, még ha Mr. Knightley-n kívül másnak nem is tűnik fel. Továbbá arra is

[1250] Knight, 1970, pp. 185-186
[1251] Austen, 1977, pp. 35-36
[1252] Austen, 1977, p. 341
[1253] Austen, 1977, pp. 34-35
[1254] Masing-Delic, 2009, p. 23

egyedül George jön rá, hogy Emma azért Harrietet részesíti kegyeiben, és nem Jane Fairfaxet – akinek csak annyiszor keresi a társaságát, ahányszor az udvariasság íratlan törvényei alapján elvárható tőle –, mert azt a tökéletes nőt látja benne, akivé ő is válni szeretne. Aki megtestesíti azt a finomságot, amit Emma nagyra értékel másokban, viszont túl keveset találkozik vele ismeretségi körükben.[1255] Akinek zongorajátéka mellett az övé olyan, „mint lámpafény a napsütésben".[1256] Emma magának sem szívesen vallja be, hogy azért választja a távolságtartást, mintsem, hogy megpróbálna Jane-hez felérni (például műveltség és zongorajáték terén), mert nem hajlandó kiaknázni saját képességeiben rejlő potenciált. George a lány volt nevelőnőjének sem rest megjegyezni, hogy ő sem tett azért, hogy változtasson a hozzáállásán. Emma ahhoz képest, mennyire kevés időt szán önmaga fejlesztésére, kifejezetten jó eredményeket ér el különböző területeken,[1257] ezért is tud Mr. Knighley-n kívül másokat becsapni. A férfi egyértelműen látja, hogy a szorgalom és kitartás hiányáról van szó, nem arról, hogy ne lenne több mindenben tehetséges.[1258] Mintha egyedül csak Mr. Knightley fedezné fel a benne lévő valódi potenciált. A következőt mondja a lány volt nevelőnőjének:

> Emma tizenkét éves kora óta újra meg újra elhatározza, hogy ezentúl többet olvas. Magam is jó néhány listát láttam az évek során azokról a könyvekről, amelyeket feltétlenül el akart olvasni, és mondhatom, igazán mind kitűnő listák voltak. Csupa kitűnő könyv, ügyesen csoportosítva – hol betűrendben, hol meg valami más elv szerint. Emlékszem, a tizennégy éves korában összeállított listája annyira tetszett nekem, hogy egy darabig őrizgettem is; úgy éreztem, igazán becsületére válik az ízlésének, és el tudom képzelni, hogy most is jó listákat állíthat össze. De már lemondtam arról, hogy Emmától kitartó, rendszeres olvasást várjak. Sosem fogja olyasmire adni a fejét, ami szorgalmat és türelmet kíván, vagy azt követeli, hogy alárendelje a fantáziáját az eszének.[1259]

Az idézetben leírtak mellett az is megdorgálást vált ki a férfiból, hogy Emma mások összeboronálásának gondolatára pazarolja sok idejét, és saját eredményeként könyveli el, ha korábban szerencsésen ráhibázott egy későbbi házasságra. George arra próbálná rávilágítani a lányt, hogy: „A sikerért fáradozni kell".[1260] Kant szerint ahhoz, hogy kiemelkedjünk az állatvilágból emberi valónkig, magánvaló kötelességünk művelni természetünk nyers adottságait. Az viszont egy teljesen önkényes dolog, ki meddig juthat el a kiművelése során, és hogy milyen irányba orientálódik.[1261] Úgy fogalmaz, hogy:

[1255] Austen, 1977, pp. 150-151
[1256] Austen, 1977, p. 211
[1257] Austen, 1977, pp. 37; 40-41
[1258] Austen, 1977, p. 33
[1259] Austen, 1977, p. 33
[1260] Austen, 1977, p. 12
[1261] Kant, 1991b, p. 506

> Az ész ennélfogva itt nem a cselekedetek, csupán a cselekedetek maximája számára szab törvényt, amely így hangzik: »kedélyed és tested erőit úgy képezd, hogy minden célra alkalmasak legyenek, amely felmerülhet előtted«, hiszen nem tudni, melyek lesznek ezek közül valamikor a te céljaid.[1262]

Kant alapján Mr. Knigthley megítélése szerint Emma nem tűzi ki célul maga elé azt, hogy felküzdjön természetének nyerseségéből az emberi mivoltához; nem próbál meg méltóvá válni a benne lakozó emberiséghez. Ez pedig azért is bántja annyira a férfit, mert érdekli a lány sorsa, kíváncsi rá, mi lesz belőle.[1263] Emellett pedig nem találkozik soha egy nővel sem, aki Emmához hasonló partnere lenne a beszélgetésekben, melyek olykor vitákká növik ki magukat – pedig Emma általában nem szít vitát másokkal. Ezt szépen reprezentálja az is, hogy azokban az esetekben, amikor a fiatalabb Knightley-fivérrel nem ért egyet valamiben, inkább hallgat, és megtartja magának a véleményét, míg az idősebb testvérnél belemegy a nyílt – olykor kifejezetten heves – eszmecserébe. Itt felidézném azt *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből* című szövegből azt, hogy Kant szerint bár az életünk túl rövid ahhoz, hogy megtanuljuk tökéletesen használni a természeti adottságainkat, az ész képessége által felül tudunk emelkedni az ösztöneinken, melyhez kísérleteznünk, gyakorolnunk és tanulnunk kell.[1264] Ez az, amit Emma nem tesz meg. Mr. Knigthley azt is realizálja, milyen ártalmas a lány számára, hogy ő a családján belül a legokosabb,[1265] hiszen ezért sem érez késztetést az önfejlesztésére. Házassági szándéka sincs Emmának, hogy emiatt képezné magát, de még ha lenne is, azon a véleményen van, hogy a férfiak általában nem „kiművelt szellemekbe szeretnek bele”,[1266] hanem bájos arcokba; még úgyis, hogy Mr. Knightley a következőképpen próbálja őt meggyőzni az ellenkezőjéről:

> Szavamra mondom, Emma, ha hallom, hogy ilyen rosszul használja az eszét, szinte igazat kell adnom magának. Jobb, ha nincs esze valakinek, mintha ilyen rosszul használja, mint maga! (…) Mondhat, amit akar, (…) értelmes emberek nem akarnak csacsi feleséget.[1267]

George azt is megjegyzi a történet elején, hogy úgy véli, jó tanuló lecke lenne Emma számára, ha szerelembe esne egy hozzá illő személybe, „méghozzá úgy, hogy ne legyen bizonyos, viszonozzák-e”.[1268] Ezt szintén párhuzamba állíthatjuk Kanttal,[1269] hiszen Mr. Knightley egy olyan románcot kíván Emma életébe, amelyről ne tudja előre a lány, hogy az a saját boldogságához vezet-e, vagy sem. Tehát, hogy racionálisabbá válva, korábbi szokásától

[1262] Kant, 1991b, p. 506
[1263] Austen, 1977, p. 37
[1264] Kant, 1980b, p. 60
[1265] Austen, 1977, p. 33
[1266] Austen, 1977, p. 59
[1267] Austen, 1977, pp. 59-60
[1268] Austen, 1977, p. 37
[1269] Kant, 1991b, pp. 489-490

eltérően ne a boldogságelvét tegye meg princípiumként. George-nak (azáltal, hogy ekkor még saját gyöngéd érzelmeivel sincs tisztában) eszébe sem jut, hogy idővel éppen ő lesz az a személy, aki iránt viszonzatlannak hitt szerelmet érez Emma, és aki miatt igyekszik majd minél jobb emberré válni, csakhogy *felnőjön* hozzá. Azáltal pedig, hogy Mr. Knightley kritikáit nemcsak elfogadja a lány, hanem egyre inkább meg is érti őket, közelebb kerül a férfi morális szintjéhez, amit úgy is értelmezhetünk, hogy saját emberi mivoltához is közelít.

Kant szerint paradoxont vonz magával az, ha mások tökéletességét tűzzük ki morális célunkként, és pressziót érzünk magunkon annak előmozdítására, hiszen mindenki képes kijelölni magának a célját saját kötelességfogalmai alapján.[1270] Ezt a paradoxont felfedezni vélhetjük George-nál is, aki úgy tűnik, ilyen céljaként tűzi ki Emma tökéletesedését. Addig azonban falba ütközik, amíg a lány maga be nem látja, hogy nem tévedhetetlen, és hogy a férfi nem azért teszi szóvá rendszeresen a hibáit, helytelen nézeteit és időnkénti nem megfelelő viselkedését, mert egyszerűen ahhoz van kedve, hanem mert szeretné, ha ráeszmélne, több rejlik benne, mint amennyit kihoz saját magából. Mr. Knightley ahelyett, hogy drasztikus lépésekhez folyamodna, szépen, lassan igyekszik megvalósítani mindezt, valamint hagyja, hogy Emma elkövesse a saját hibáit, és hogy azokból tanuljon. George nevelési módszerében a bölcs útmutatás és Emma szabadságának kombinációját vélhetjük felfedezni, így érve el azt, hogy a lány jobban megismerje önmagát, és a saját természetéhez hűen fejlődjön az élet számos területén.[1271] Ráadásul azokban a helyzetekben, amikor bebizonyosodik Mr. Knightley igaza, sohasem fölényeskedik a férfi, sőt nem is utal rá, hogy ő figyelmeztette előre a lányt, hanem rendre Emma lelkiállapota miatt aggódik.

Kant ellentmondást vél felfedezni abban is, „hogy *kötelesek* vagyunk minden erőnkkel előmozdítani saját boldogságunkat”,[1272] hiszen mindenki természetes ösztönzés alapján, elkerülhetetlenül kitűzi célul maga elé a saját boldogságát, amire épp emiatt nem lehet kötelességként gondolni.[1273] Austen karaktereinél sem érezhető presszió a saját boldogságuk célkitűzésekor, hanem az az egyik legfontosabb tanulólecke, amit Mr. Knightley ad Emmának, hogy saját boldogsága elérésével ne gátolja mások boldogságát, amivel eljutunk a kanti erkölcstan egyik újabb fontos fogalmához.

[1270] Kant, 1991b, p. 499
[1271] Masing-Delic, 2009, p. 26
[1272] Kant, 1991b, p. 499
[1273] Kant, 1991b, p. 499

3. Mások boldogsága mint George célja

Kant hangsúlyozza, hogy abban, aki már magától a tudattól, hogy becsületes, képes boldogságot érezni, megvan az a tökéletesedés, melyet kötelességként határoz meg. Ha pedig olyan boldogságról beszélünk, amelyet kötelességünk célként kitűzni magunk elé, az csakis mások boldogsága lehet: amikor mások (megengedett) célját magunkévá tesszük.[1274] Mr. Knightley a regény végén, miután eljegyzi Emmát, tudja, hogy a lány nem hagyná magára az idős édesapját, és hogy nem is lehetne a saját fészkéből kimozdítani az öregurat. Tehát csak egyféleképpen tudják összekötni az életüket: ha George költözik hozzájuk. Azáltal pedig, hogy a férfi lemond függetlenségéről, Emma és Mr. Woodhouse boldogságát a sajátja elé helyezi. Mindezt az teszi még jelentőségteljesebbé, hogy a történet legelején azt ecseteli, hogyha függés és függetlenség között kell választani, jobb egy emberhez igazodni, mint kettőhöz, mégis, amikor ő kerül ilyen döntés elé, az utóbbit választja.[1275] Emellett a saját otthonáról való lemondása azáltal is mérvadóbbá válik, hogy még korábban kijelenti, a férfiak szeretnék jobb otthonba vinni a párjukat, mint ahonnan elhozzák őket[1276] – ő viszont ehelyett nem viszi Emmát sehova, hanem saját függetlenségét feladva, ő költözik Hartfieldbe.

Mr. Knigthley lemondása Mr. Woodhouse és Emma javára, visszatérő motívuma a regénynek. Erre jó példa, amikor az öccse – aki korábban Emma nővérét veszi el feleségül – és családja csak egy röpke hétre látogatnak haza, George nem ragaszkodik ahhoz, hogy akárcsak egy napot is nála töltsenek karácsonykor,[1277] helyette mindig ő vendégeskedik Emmáék. A nyugodt, agglegényi szabadidejéből is sokat áldoz arra az átlagos hétköznapokon, hogy náluk legyen. Kimondatlanul az öccséék mellett már azelőtt is Emma és Mr. Woodhouse ketten a családja, mielőtt elvenné a lányt, hasonlóan ahogy Brandon ezredesnek Marianne, a lány testvérei és édesanyja válnak idő előtt a családjává. Emma is azt hozza fel egyik fő ellenérvnek Mr. Knightley és Jane esetleges házassága ellen, hogy ez a nász olyan negatív következményt vonzana magával, hogy George nem járna többé rendszeresen hozzájuk és üldögélne ott fesztelenül a nappalijukban.[1278] Ebből arra következtethetünk, hogy a férfi lemondásra való hajlama, és hogy rendre ő hoz áldozatokat az Emmával való kapcsolatukban (még ha számára például az nem áldozat, hogy napi szinten átsétál hozzájuk, ha kell, esőben vagy hóban is)[1279] részben a családcentrikusságából fakad. A Knightley-fivérek egymás felé tanúsított látszólagos közönye alatt is olyan kölcsönös ragaszkodás rejlik, hiszen bármit

[1274] Kant, 1991b, pp. 501-502
[1275] Austen, 1977, p. 10
[1276] Austen, 1977, p. 392
[1277] Austen, 1977, p. 75
[1278] Austen, 1977, p. 264
[1279] Austen, 1977, p. 128

megtennének egymásért.[1280] George családcentrikusságára utaló jel még, hogy amikor szóba jön, hogy Emma olykor lehet, túl elfoglalt lesz ahhoz, hogy a Hartfieldben vendégeskedő Knightley-fiúkkal foglalkozzon, a férfi nagyobb leterheltsége ellenére is felajánlja, hogy ez esetben mehetnek hozzá Donwellbe az unokaöccsei, ahelyett, hogy hazaküldenék őket.[1281] Mindezeket Kant szavaival élve leírhatjuk úgy,[1282] hogy George mások célját magáévá teszi.

Felmerül a történetben az, hogy akinek elég szellemi tartaléka van, az nincs másokra utalva.[1283] Nem találkozhatunk egy olyan karakterrel sem az *Emmá*ban, akinek az értelmi szintje vetekedne Mr. Knightley-évél, ő mégsem elégszik meg saját elméjének tárházával, mert lelkialkatából fakadóan vágyik mások társaságára. Lehet, hogy rengeteg órát tölt el azzal, hogy Mr. Woodhouse mellett olvas, de akkor is szerette(i) mellett van, nem pedig az otthonában, amely kong az ürességtől. Donwell egy hűvös, magányos helyként van jellemezve,[1284] így nem is meglepő, hogy egy társaságkedvelő férfi számára – aki mellett Emma szerint a csönd teljesen természetellenes[1285] – nem válik olyan vonzóvá. Ez viszont nem feltétlenül csökkenti az értékét annak, hogy lemond az ottani életéről, hiszen Emma sokkal otthonosabbá tehetné Donwellt számára, így feloldva ezt a problémát. Kant szerint annak, hogy a jólétünk egy részét viszonzás reménye nélkül másra áldozzuk kötelesség gyanánt, nem szabható pontos határ; mindenkire magára van rábízva, meddig megy el.[1286] „Ez tehát csak tágan vett kötelesség; játékteret biztosít, amelyen belül többet vagy kevesebbet tehetünk, de határai nincsenek pontosan kijelölve."[1287] Mr. Kinghtley is maga határozza meg azt a határvonalat, meddig hajlandó elmenni, és ez alapján nem szándékozik kisajátítani magának szerelmét, és mivel tisztában van vele, hogy Emma boldogsága apjától is függ, nem kell sokat vívódnia, hogy rászánja magát a költözésre. Pedig arra is van példa a történetben, hogy Mr. Woodhouse meglátogatja őt, és bár egy népes vendégsereggel együtt teszi ezt, George így is bőven szán időt és energiát arra, hogy a férfi kényelmét és szórakoztatását biztosítsa.[1288] Emellett általánosságban is jót tesz Mr. Woodhouse kedélyének az, ha Mr. Knightley vele van.[1289] Az is szembeötlő, hogy bár a regény cselekménye alatt csak a fiatalabbik Knigthley-fivér az, aki az öreg úr vejének mondhatja magát, mégis George tudja jobban kezelni Mr. Woodhouse rigolyáit. Ő jobban megbecsüli azt az egyszerű jóságot, amely az idős úrra jellemző, még ha fárasztó személyiség is párosul mellé. Épp ezért, ahogy Kant

[1280] Austen, 1977, p. 93
[1281] Austen, 1977, p. 287
[1282] Kant, 1991b, pp. 501-502
[1283] Austen, 1977, p. 283
[1284] Austen, 1977, p. 323
[1285] Austen, 1977, p. 389
[1286] Kant, 1991b, p. 508
[1287] Kant, 1991b, p. 508
[1288] Austen, 1977, pp. 332-333
[1289] Austen, 1977, p. 9

erkölcsiségét konzervatívnak ítélhetjük[1290] az alapján, hogy a számára egyszerű jóságot képviselő szüleitől tanult erényekhez nyúl vissza mint maximákhoz,[1291] úgy George erényfelfogását is. Idecitálhatjuk a férfi azon kijelentését, hogy „személyes érintkezésünkben mindnyájunkat köt valami, ami régebbi eredetű, mint a puszta udvariasság".[1292] Igaz, nem az idős úrról jegyzi ezt meg Mr. Knightley, de a hozzá fűződő viszonyára is egy ilyen puszta udvariasságon túli személyes érintkezés jellemző. Ha Emmával hozzáköltöztek volna, nagy valószínűséggel még inkább figyelmes lett volna Mr. Woodhouse-szal, és segített volna otthonává tenni a helyett. Kant szerint önmagunk kényszerítése nagyon is összefér a szabadsággal: annál szabadabbak vagyunk, minél kevésbé lehet minket fizikailag kényszeríteni, és minél jobban morálisan.[1293] Mások boldogságára való törekvésünknél pedig kiemeli, hogy „önszeretetünk nem választható el attól az igényüktől, hogy mások szeressenek bennünket",[1294] vagyis hogy a céljukká váljunk, de ebből következik, hogy nekünk is célunkká kell tennünk másokat, így lesz az ő boldogságuk egyszersmind kötelességünk is.[1295] Amikor Mr. Knightley kanti megközelítésben morális kényszert tesz magán azzal, hogy lemond függetlenségéről, mintha egyfajta felszabadulási folyamaton menne keresztül. Azáltal, hogy a szerettei boldogságát a sajátja elé helyezi, önnön kiteljesedését is megvalósítja: ezentúl már nemcsak látogatóba érkezik azokhoz, akikhez úgy ragaszkodik, hanem egy családként élhet együtt velük. Ehhez pedig az is kell, hogy Emma és az édesapja is céljukká tegyék az ő boldogságát. Igaz, Mr. Woodhouse-t jó ideig kell győzködni, hogy elfogadja, a dolgoknak ezentúl meg kell változnia, de az már előtte is vitathatatlan, hogy fontos számára Mr. Knightley, és célja, hogy minél egészségesebbnek lássa őt. Az öregúr szeretetének pedig nem is lehetne egyértelműbb jele, minthogy aggódik valaki testi egészségéért.

Korábban kitértem rá, hogy az *Értelem és érzelem*ből Brandon ezredest Mr. Knightley előképének tekintem, és a karaktereik közötti hasonlóságokra is többször felhívtam már a figyelmet. Brandon és Georges 36 és 37 évesek a regények cselekménye alatt, ezzel ők Austen legidősebb férfi főhősei, akiknek korukból adódóan is több idejük volt fejleszteni erkölcsi értékrendjüket. Úgy vélem, ők nevezhetőek az *austeni férfi ideálnak*, kettőjük közül is inkább Mr. Knightley. Hiszen Brandon ezredes fiatalon elkövet egy nagy hibát, amikor cserbenhagyja Elizát és Kelet Indiában van évekig, így saját sértettségét a lány érdeke elé helyezi. Igaz, idővel nem győzi kompenzálni ezt a múltbéli hibáját, és az egyik legszeretetreméltóbb austeni karakterré válik, és mivel a szeretetreméltóság az austeni

[1290] MacIntyre, 1999, p. 68
[1291] MacIntyre, 2012, pp. 268–269
[1292] Austen, 1977, p. 262
[1293] Kant, 1991b, p. 494
[1294] Kant, 1991b, p. 508
[1295] Kant, 1991b, p. 508

erényesség előfeltétele, így az egyik legerkölcsösebb regényszereplője is az írónőnek. Mr. Knightley vele ellentétben a múltban sem követ el ehhez hasonló hibát. Egy földbirtokos arisztokrata család elsőszülött fiaként a régensség korabeli úriembereknek megfelelő erkölcsös, jóravaló életet él, és megfelel Austen morális elvárásainak is. Szeretetteljes a magánéletében, mások boldogságát rendre a sajátja elé helyezi, a fárasztóbb barátait is támogatja, és ha valakivel antipatizál, csak legfőbb bizalmasának, Emmának számol be róla. Remek földesúrnak is tűnik, aki jó viszonyt ápol a birtokain dolgozó gazdákkal. A jó társadalmi és vagyoni státusza ellenére pedig egyáltalán nem arrogáns, sőt amondó, a szegényebbekkel még figyelmesebben kell bánniuk az olyan gazdagoknak, mint ő vagy Emma. Ezért áll közel hozzá a jótékonykodás is.

4. Emma morális jólétének előremozdítása

Mr. Knightley Emmára gyakorolt nevelői hatását taglalva érdemes lehet visszatérni Kant azon nézetére, hogy mások morális jólétének előmozdítása csak tágan vett kötelességünk.[1296] Az *erkölcsök metafizikájá*ban olvashatjuk azt is, hogy mást kényszerítés útján nem tudunk csak annak a megtételére rávenni, mely eszközként egy célra irányul, de egy célt sohasem vagyunk képesek ráerőltetni, hiszen azt szigorúan mindenki saját magának adja meg.[1297] Erre jó példa lehet a regényből az az eset, amikor egy baráti társasággal együtt piknikezős kirándulásra indulnak Emmáék, és a lány „meggondolatlanul, a pillanatnyi siker kedvéért kineveti, megalázza”[1298] az egyik régi barátjukat, Miss Bates-t. Az *Emmá*ban ez a társasági összejövetel az, mely alapján eldől, hogy kik lesznek azok, akiket kirekesztenek vagy befogadnak a társaságba, és amely segít fenntartani a társadalmi hierarchiát és a közösség identitását. Továbbá ez arra is példa, hogy Austen főhősei olykor áthágják az udvariasság íratlan szabályait, hogy a véleményüknek hangot tudjanak adni.[1299]

A pikniken Emma részben társadalmi felsőbbrendűsége, részben könnyelműsége miatt udvariatlanul szégyenbe hozza közös ismerőseik előtt Miss Bates-t. Bár a társaság számos tagja érzékeli, hogy hibát vétett a lány, ebben az esetben is csak George az, aki kéretlenül szembesíti vele, milyen helytelenül cselekedett. A férfi azért is érzi mindezt elengedhetetlennek, mert abban a hitben van, hogy nagy eséllyel a közeljövőben Frank Churchill jegyese lesz a lány, és onnantól kezdve az ő befolyása megszűnik felette, és némán kell végignéznie, ahogy egy hozzá nem méltó férfi rossz irányba tereli a szerelmét. Már

[1296] Kant, 1991b, p. 508
[1297] Kant, 1991b, p. 494
[1298] Austen, 1977, p. 345
[1299] Martin, 2005, p. 193

utaltam rá, hogy Mr. Knightley ekkor hasonló helyzetbe kerül, mint Brandon ezredes Marianne-nel és Willougbhy-val. Csakhogy George sokkal szorosabb kapcsolatban áll Emmával, mint Brandon az ő szerelmével, így nem kell megtartania magának a véleményét, hanem mint barátja és hűséges tanácsadója fordul hozzá:

> Emma, tudom, hogy ez magának rosszul esik, de nekem még sokkal rosszabbul esik, és meg kell… meg fogom… mondani magának az igazat, míg csak tehetem; azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy hűséges tanácsadója és barátja vagyok, s bízom benne, eljön az idő, amikor sokkal inkább igazat ad majd nekem, mint ahogy most képes rá.[1300]

A regény ezen a pontján, mintha George és Emma távolabb kerülnének egymástól, mint valaha, mind a saját kapcsolatukat, mind a környezetükről alkotott véleményüket tekintve.[1301] Talán éppen ezért ez az eset az, mely után a lány igazán szembenéz önmagával, és belátja, hogy Mr. Knightley szavainak az igazságát nem lehet tagadni. Ebből kifolyólag azt is beismeri, hogy megérdemelte a megdorgálását, és kimondhatatlanul bántja a korábbi viselkedése.[1302] Ezen tettével a férfi egyfajta tenni akarást hoz elő a lányból, aki elhatározza, hogy a jövőben sokkal megbecsülendőbben viselkedik majd a nővel. A részben Mr. Knightley-nek köszönhető jellemfejlődését mutatja az is, hogy míg korábban a céljait, melyeket kitűzött maga elé, mindig elnapolta, itt nem vesztegeti az idejét, és már másnap tiszteletbeli látogatást tesz a Bates-háznál,[1303] azért: „Ha jövendőbeli figyelmesség jóvátheti a múltat, talán remélheti, hogy bocsánatot nyerhet".[1304] Ekkor először nem kötelességből látogat Miss Bates-ékhez, hanem azért, hogy örömet szerezzen. Ez az eset nem számít olyan jellegű kényszerítésnek egy célt szolgáló eszköz megtételére, mint amiről Kant ír[1305] – főleg, hogy George nincs is tisztában vele, mekkora hatással lesznek a lányra a szavai –, mégis egy olyan eszköz megtételére veszi rá Emmát, mely arra a célra irányul, hogy egy egyenletesebb, törődőbb, fölényeskedéstől mentesebb baráti kapcsolattá formálja át a jelenlegi érintkezését Bates-ékkel.[1306] Ezt a célt pedig, megegyezve Kant nézetével,[1307] Emma tűzi ki maga elé.

Azt is olvashatjuk *Az erkölcsök metafizikájá*ban, hogy az, hogy minden cselekedetünknek van célja, vonzza magával azt is, hogy az önkényünk tárgyát magát céllá kell tennünk, így a cselekvő személy szabadsága nyilvánul meg abban, hogy a cselekvéseinek célja van.[1308] Ez alapján, amikor George pozitív hatásának köszönhetően Emma konkrét céllal látogat el a

[1300] Austen, 1977, p. 345
[1301] Waldron, 1996, p. 154
[1302] Austen, 1977, pp. 346-347
[1303] Austen, 1977, p. 347
[1304] Austen, 1977, p. 347
[1305] Kant, 1991b, p. 494
[1306] Austen, 1977, p. 347
[1307] Kant, 1991b, p. 494
[1308] Kant, 1991b, p. 498

Bates-házhoz,[1309] szabadabbnak mondható, mint előtte bármikor. Itt Szegedi Nóra szavait idézném, melyeket Az *etika hasznáról és káráról, avagy Kant a morálfilozófus felelősségéről* című tanulmányában olvashatunk tőle:

> Amikor morális szempontból kényes helyzetbe kerülünk, vagy az erkölcsi törvény szembekerül hajlamainkkal és vágyainkkal, akkor a kényszer megalázó tapasztalatával párhuzamosan azt a magasztos érzést is átéljük Kant szerint, hogy képesek vagyunk felülemelkedni, mégpedig saját erőnkből és elhatározásunkból, önös érdekeinken. Ebben a lehetőségben (…) áll a szabadságunk, és ez a forrása a tisztelet érzésének, amely ilyenkor felébred bennünk önmagunk és az erkölcsi törvény iránt. Fontos leszögezni, hogy tehát a kanti szabadság, az autonómia pillanata nem a cselekvésé, hanem azt megelőző vívódásé.[1310]

Úgy vélem, Szegedi Nóra szavai alapján, bár Emma megalázottan érzi magát Mr. Knightley leszidása után, egyfajta magasztosság is fellelhető abban, hogyan lesz elég lélekereje, hogy már másnap tegyen azért, hogy a jövőben érdemesebben bánjon a középkorú hölggyel. Morális értelemben ezért is, megítélésem szerint az, hogy egész éjszaka ezen az eseten rágódik, és korareggel meg is látogatja a hölgyet, a legszabadabb tette a regény cselekménye alatt. *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből* című szövegben leírtak szerint Kant alapján a természet azt akarta, hogy teljességgel önmagunkból hozzuk létre mindazt, amivel képesek vagyunk meghaladni az állati létünk berendezkedését, és emiatt csak abban a boldogságban fogunk részesülni, melyet saját eszünkkel szereztünk meg. A természet azért látott el minket ésszel és ezen alapuló szabad akarattal, hogy ne az ösztöneink vezessenek minket. Ezzel azonban kevésbé a jólétünk volt a célja, sokkal inkább az értelmes önbecsülésünk: hogy felküzdjük magunkat arra a szinte, hogy a magatartásunk méltóvá tegyen minket az életre és a jólétre.[1311] Ez alapján Mr. Knightley pozitív hatásának köszönhetően, de saját erejéből Emma is egyre inkább képes lesz állati létének meghaladására, hogy ne hagyja, hogy az ösztönei vezessék, így végül olyan boldogság lesz a jutalma, melyet saját eszével szerzett meg.

Bár Dadlez tanulmányára támaszkodva megjegyezném azt, hogy itt hume-i párhuzamot is nyithatunk, hiszen Austennél Hume-hoz hasonlóan a kifinomultság és az ízlés az erkölcsi és esztétikai szférának egyaránt a részét képezik.[1312] Emma pedig már korábban is azt mondja Miss Batesről, hogy bár csacska „túlságosan is jó természetű (…), őt általában mindenki kedveli”.[1313] Míg a nő unokahúgáról azt jegyzi meg, mikor megtudja, hogy a helyi lelkész

[1309] Austen, 1977, p. 347
[1310] Szegedi, 2016, p. 131
[1311] Kant, 1980b, p. 62
[1312] M. Dadlez, 2008, p. 55
[1313] Austen, 1977, p. 80

feleségével időzik sokat, hogy: „Sose hitte volna, hogy Miss Fairfax ízlése és büszkesége el tud viselni olyan társaságot és barátságot, amilyet a paplak nyújthatott."[1314] Ez számomra kifejezi azt, hogy Emma elismeri Miss Bates jóravalóságát, és hogy ízlés is büszkeség terén magasabb rendűnek véli Miss Fairfaxet az Eton házaspárnál, melynek a női tagjáról Mr. Knightley is lesújtó véleménnyel van. Harriettel összehasonlítva a nőt, mondja azt, hogy:

> Harriet Smithnek egész sor olyan kiváló tulajdonsága van, amely Mrs. Eltonból teljesen hiányzik. Szerény, egyszerű gondolkozású, természetes leány, akit minden értelmes és jó ízlésű ember százszor többre kell, hogy becsüljön, mint egy Mrs. Elton-féle nőt.[1315]

5. A lelkiismeretünk kikerülhetetlenségének fontossága Austen *Emmá*jában

A lelkiismeret kérdése is idecitálható, hiszen Mr. Knightley sokszor kitűzi célul magának azt, hogy hatást gyakoroljon Emma lelkiismeretére, hátha az majd jelez a lánynak, hogy nem megfelelően viselkedett bizonyos helyzetekben. A lelkiismeret mibenlétéről Kant sokat dilemmázik. Például *A vallás a puszta ész határain belül* szövegében azt olvashatjuk:

> „*Lelkiismeret az önmagán bíráskodó morális ítélőerő*; csakhogy e meghatározásnak szüksége van a benne előforduló fogalmak előzetes értelmezésére. A lelkiismeret nem mint a törvény alatt álló eseteket ítéli meg a cselekedeteket, mert ezt az ész teszi, amennyiben szubjektív-gyakorlati (…); hanem itt az ész önmagán bíráskodik a tekintetben, hogy vajon magáévá tette-e a cselekedetek alapos megítélését (ti., hogy azok helyesek-e avagy helytelenek), s az emberi tanúskodásra szólítja *önmaga ellen* vagy *mellett*: megtörtént-e ez vagy sem?"[1316]

A gondolatmenetem szempontjából leginkább fontos *Az erkölcsök metafizikájá*ban leírtak szerint pedig ez nem más, mint a gyakorlati ész, mely erkölcsi lényekként eredendően megvan bennünk. A lelkiismeretlenség pedig nem azt jelenti, hogy valakinek nincs lelkiismerete, hanem azt az affinitást, mely által nem hallgat a lelkiismeretének az ítéletére.[1317] Emma is így tesz, és ahogy azt a következő idézetben is látni fogjuk, hajlamos hamar túllépni bizonyos dolgokon, ezért sincs könnyű dolga George-nak, amikor hatni akar rá.

> Ha valaki viszont olyan fiatal és derűs kedélyű, mint Emma, bármennyire elszontyolodok is az éjszaka sötétjében, a felkelő nap többnyire vigasztalást hoz neki. A reggel fiatal derűje mintha csak neki ragyogna – s nagy erő lakik benne; ha nem olyan éles a fájdalom,

[1314] Austen, 1977, p. 261
[1315] Austen, 1977, p. 303
[1316] Kant, 1980a, pp. 329-330
[1317] Kant, 1991b, pp. 514-515

> hogy a fiatal teremtés le sem hunyhatta miatta a szemét, bizonyosan arra ébred másnap, hogy bánata megenyhült, és reményei megújultak.[1318]

Olyan kijelentést is tesz a lány, hogy inkább legyen vidám, mint bölcs,[1319] de idővel megtanulja George azon leckéjét, hogy előbb vagy utóbb szembe kell néznie hibáinak következményeivel. Austen ebben a regényében is él a késleltetés retorikai eszközével, melynek köszönhetően Emma több tettének a kellemetlen vonzatával is csak a regény végén szembesül (és így mi, olvasók is), amikor realizálja Harriet barátnőjének a Mr. Knightley iránti vonzalmát. A férfi melletti boldogsága is addig nem lehet felhőtlen, amíg Harrietet el nem jegyzi az a Mr. Martin,[1320] akit korábban a lány Emma tanácsára utasított vissza.[1321] Kant azt írja, hogy ha valaki a cselekedete során a lelkiismeretére hallgat, annál többet nem is lehet tőle kívánni. A lelkiismeretünk egy önkénytelen és kikerülhetetlen dolog számunkra, ezért sem tehetjük kötelességünkké.[1322] „Csakis az lehet kötelességünk, hogy műveljük lelkiismeretünket, jobban figyeljünk belső bíránk szavára, s minden lehetséges eszközzel elősegítsük, hogy meghallgatásra leljen".[1323] Emma sem teszi kötelességévé a lelkiismeretét, hanem George nevelési irányzatú útbaigazításai, valamint saját döntéseinek következményei által szembesül vele, hogy többször kellett volna lelkiismeretének óva intő szavára hallgatnia.[1324] Kant úgy véli, képtelenségnek hat, ha valaki azt mondja, a lelkiismeret téved, mert a gyakorlati ítéletnél nincs se igazság, se tévedés.[1325] Emmánál sem a lelkiismerete téved, hanem ő, amiért nem fordít kellő figyelmet rá és Mr. Knightley tanácsaira, óva intéseire, de amikor végre így tesz, a lelkiismerete megsúgja, hogy korábban is gyakran volt nemtörődöm.[1326] Ezt értelmezhetjük akár úgy, hogy lehull előle az a lepel, mely korábban elfedte előle, hogy a köztük lévő nagy korkülönbség miatt, és mert George sokkal szorgalmasabb, alázatosabb személy, mint ő, nincsenek értelem és érzelmi intelligencia terén sem egy szinten. Míg korábban meg van győződve róla Emma, hogy jobban tud bizonyos dolgokat, és ügyesebben jön rá egyes összefüggésekre, mint a férfi, ettől fogva fokozatosan kezd ráeszmélnie, hogy rendre Mr. Knightley meglátásai voltak a helyesebbek.[1327] Önnön tudatlansága vezeti arra a tévútra, hogy nemhogy egy szintre tegye magukat bölcsesség és értelem terén, hanem olykor saját magát még George fölé is helyezze.

[1318] Austen, 1977, p. 127
[1319] Austen, 1977, p. 237
[1320] Austen, 1977, pp. 341-342
[1321] Austen, 1977, pp. 47-49
[1322] Kant, 1991b, p. 515
[1323] Kant, 1991b, p. 515
[1324] Austen, 1977, p. 347
[1325] Kant, 1991b, p. 515
[1326] Austen, 1977, p. 347
[1327] Austen, 1977, p. 347

6. A *szeresd felebarátodat* elv megnyilvánulása Mr. Knigthley-nál

Visszatérve Miss Bates-hez: ő egy olyan középkorú hölgy, akiről még maga Mr. Knightley is belátja, „hogy a jó és nevetséges szerencsétlen módon keveredik a lényében”.[1328] Az indok, amivel megvédi őt a férfi, mikor Emma megszégyeníti, az az, hogy nem egyenrangú velük vagyon terén. „Szegény; lecsúszott abból a jómódból, amelyben született; ha hosszú életű lesz, valószínűleg még alacsonyabb sorba jut.”[1329] Ez az ő megítélése szerint már önmagában együttérzést kíván, amit Emma sokáig megtagad a nőtől, és ez szörnyen bántja a férfit. Mint már arra utaltam, hogy George kihasználja, hogy gazdag, földbirtokos agglegény és jótékonykodik az irányukba. Erre kiváló példa, hogy amikor megtudja, Miss Bates unokahúgának, Jane-nek ugyanazon almafajta a kedvence, mint neki, az összes ládát, amije van, elküldi nekik.[1330] Továbbá annak ellenére, hogy ő maga nem szeret rövidebb távokat kocsival megtenni, helyette inkább lovagol, egy téli napon, amikor közösen hivatalosak Bates-ékkel egy estélyre, befogat miattuk, nehogy gyalogolniuk kelljen.[1331] A regény egészére igaz, hogy Mr. Knightley reprezentálja Emma számára azt, milyen, amikor valaki attól még, mert földbirtokos nemes, nyitott más társadalmi ranggal rendelkezők felé.[1332] A férfi többet ad a tényleges nemes magaviseletre, mint a felszínes úri viselkedésre, és tökéletesen megfelel az austeni értelemben vett udvariasság elvárásainak. Ezt bizonyítja, hogy Mrs. Elton hitványságát képes tartózkodóan, mégis udvariasan kezelni, és Harriet Smith-szel is udvariasan és tiszteletteljesen bánik (bárhogy nem tudni, ki a lány apja, és egyértelműen műveletlenebb a hölgy, mint ő, vagy akár Emma). Továbbá olyan kedvességet nyújt Miss Batesnek és Jane Fairfaxnak az előbb említett módokon, mellyel nem alázza meg őket.[1333] Robert Martinról is rendkívül elismerően beszél, és kiáll az érdemei mellett Emmával szemben.[1334] Mr. Knightley rendelkezik azzal a társadalmi rugalmassággal, amely egyre szükségesebb a 19. században folyamatosan bővülő és változó angol társadalomban.[1335] Ezen tettekkel ráadásul sohasem kérkedik, mindig valaki mástól tudja meg őket Emma is. A dolog iróniája, hogy Mr. Knightley-nek két régi ismerősei (Mrs. Weston és Mrs. Cole) is tévesen azt hiszik, ezen diszkrét segítségek hátterében az áll, hogy gyengéd érzelmeket táplál Jane iránt.[1336] Ebben az esetben Emma az, aki kiáll a férfi mellett, és tanúbizonyságot tesz arról,

[1328] Austen, 1977, p. 345
[1329] Austen, 1977, p. 345
[1330] Austen, 1977, pp. 217-219
[1331] Austen, 1977, pp. 203-204
[1332] Burgan, 1975, p. 548
[1333] Burgan, 1975, p. 548
[1334] Austen, 1977, pp. 56-61
[1335] Burgan, 1975, p. 548
[1336] Austen, 1977, p. 204

hogy tisztában van az erényeivel, amit szintén felfoghatunk egyfajta visszaigazolásként, hogy kezd morálisan felnőni hozzá. A következőt mondja ekkor a lány:

> Mr. Knightleyn kívül nem ismerek mást, akire úgy rávallana az ilyesmi: hogy valami igazán jóságos, hasznos, figyelmes, jóakaratú dolgot visz végbe. Nem gáláns lovag, de nagyon emberséges; ezt az esetet pedig… tekintettel Jane Fairfax gyönge egészségére… nyilván olyannak látja, ahol emberségességre van szükség; s ha hivalkodás nélküli jóságról van szó, csakis Mr. Kinghtleyre szavaznék.[1337]

*Az erkölcsök metafizikájá*ban azt olvashatjuk, hogy az emberek iránti jóakaratot emberszeretetnek is nevezhetjük, aminél némi ellentmondást vél felfedezni Kant. Hiszen, amikor valamennyi célunkat szabadon alárendeljük egy másik lény céljainak, olyan szeretetről beszélni, mely egyben kötelességünk is, azért nem helytálló, mert egy cselekedet, amely kényszer hatására születik, egyértelműen nem szeretetből származik. Az pedig, hogy kötelességünk jót tenni másokkal képességeink alapján, nem vonzza magával azt, hogy szeretnünk kell azt, akin segítünk. Lehet ezeket a személyeket nem szeretni, viszont attól még segítenünk kell rajtuk, hiszen a jótett kötelességünk, mely által végül még meg is szerethetjük azt, akit segítünk. Kant szerint az a kifejezés, hogy *szeresd felebarátodat*, azt jelenti, hogyha jót teszünk egy embertársunkkal, ez a jótettünk emberszeretetté is kinőheti magát.[1338] Mr. Knightley-t is egyfajta kötelesség vezérli jelen személyek iránti jóakaratát tekintve, a folyamatosan romló társadalmi helyzetük miatt. Tisztában van vele, hogy nevetséges és fárasztó tud lenni Miss Bates, de – akárcsak Mr. Woodhouse-nál – értékeli a nő egyszerű jóságát, és saját jótette egyfajta emberszeretetté alakul át a hölgy irányába. Végül eléri az egyik legfőbb célját, hogy Emma se csak azért jótékonykodjon Bates-ék felé, mert belenevelték, hogy így helyes, hanem hogy ő is őszinte együttérzést tápláljon feléjük. Mr. Knightley-t ezért is tartom jóval érzékenyebb karakternek, mint Emmát: érzékeny mások szükségleteire és problémáira; olykor jobban ráérez arra, ki mennyire jóravaló ember. Bár általában igaz az rá, hogy nem gáláns lovag – ahogy azt Emma is mondja –,[1339] de amikor Mr. Elton megszégyenítve Harrietet, direkt nem kéri fel a lányt Churchillék bálján,[1340] Mr. Knightley az, aki rohan táncba vinni és ezzel kimenteni a fiatal lányt a kellemetlen helyzetből. Ezen gáláns tettének lesz a következménye az, hogy Harriet vonzalmat kezd érezni iránta.

A *szeresd felebarátodat* elv azonban egy másik személynél Mr. Knightley számára okoz nehézséget, hisz már azelőtt rossz megítélése van Frank Churchillről, hogy valaha is találkozott volna vele. Személyes ismeretség nélkül is egyértelműen meg tudja állapítani róla

[1337] Austen, 1977, p. 204
[1338] Kant, 1991b, pp. 515-516
[1339] Austen, 1977, p. 204
[1340] Még akkor sem, amikor Mrs. Churchill kifejezetten kérvényezi azt.

(az alapján, mennyire elhanyagolja az apját és annak újdonsült feleségét), hogy nem kötelességtudó, amit alapvető férfiúi tulajdonságnak tart.[1341]

> Van egy dolog, Emma, amit egy férfi, ha akarja, mindig megtehet, ez pedig a kötelesség; nem ügyeskedéssel és manőverezéssel, de határozottan és erélyesen. Frank Churchillnek kötelessége az apja iránti figyelmesség. Ígéretei és levelei bizonyítják, hogy ezt ő is tudja; s ha meg akarná tenni, megtehetné.[1342]

Már kifejtettem, hogy a kötelességtudat az austeni udvariassághoz elengedhetetlen, de George-dzsal ellentétben Frank a többi elvárásnak sem felel meg, melyeket az írónő az elé állít, aki udvariasnak mondhatja magát. Hiszen Mr. Churchill nem törődő, komolytalan, nem hallgat a lelkiismeretére, nem feltétlenül jóindulatú és úgy tűnik, nem is bajlódik önmaga fejlesztésével.[1343] Egyszer odáig is elmegy Mr. Knigthley, hogy szabályosan undorítónak nevezi Frank leveleit, mondván: „Lehet, hogy »aimable«, hogy nagyon jó modora van, és nagyon kellemes a fellépése, de nincs meg benne az angolok finom érzéke mások érzelmei iránt; tehát nem is igazán szeretetre méltó."[1344] Ez is reprezentálja azt, hogy Austennél a kedvesség csak a mása a szeretetreméltóságnak mint erénynek,[1345] és ezért áll az írónő annyira gyanakvóan a kedvességhez, mely könnyen el tudja takarni azt, hogy egy személyből hiányzik a valódi barátságos érzület.[1346] Ennek fényében nem meglepő, hogy Mr. Knightley a továbbiakban sem próbálja megszeretni a férfit, helyette keresi az érveket, melyek táplálhatják a negatív megítélését. A narrátortól is azt olvashatjuk, hogy Frank „úgy látszik, szív nélkül szeret, és még azokra sem ad semmit, akiknek tetszeni akar".[1347] Annak ellenére, hogy Mr. Churchill a viselkedésével bőven szolgál indokot Mr. Knightley antipátiájához, Emma szemében igazságtalannak hat egy ideig az, ahogy bánik vele a férfi:

> Emma világéletében olyan nemes lelkűnek és elfogulatlannak ismerte Mr. Knightleyt, hogy méltatlannak érezte hozzá ezt az erős ellenszenvet a fiatalember iránt, pusztán azért, mert az más természetű, mint ő; sokszor felrótta ugyan Mr. Knightley-nek, hogy túlságosan nagyra tartja magát, de soha egy pillanatig se gondolta, hogy e tulajdonsága igazságtalanná teheti mások érdemei iránt.[1348]

Csak rontja a helyzetet az, hogy George kölcsönös vonzalmat vél felfedezni Emma és Frank között, és hogy tart attól, hogy a férfi rossz hatással lesz a számára oly kedves nőre.

[1341] Austen, 1977, p. 135
[1342] Austen, 1977, p. 135
[1343] Martin, 2005, p. 195
[1344] Austen, 1977, p. 137
[1345] MacIntyre, 1999, p. 246
[1346] MacIntyre, 1999, p. 322
[1347] Austen, 1977, p. 320
[1348] Austen, 1977, p. 139

Mindazonáltal akármilyen féltékeny is legyen, egy-két szellemes megjegyzésen kívül – melyekre egyesek nem is figyelnek oda – nem fejezi ki csak Emmának az ellenérzéseit.

Bár a regény végén sem mondhatjuk azt, hogy kedveli Franket, vagy hogy jó véleménnyel lenne róla, de már sokkal közömbösebb az irányába.[1349] Korábban elvakította az a szertartásos kíváncsiság, melyet Frank érkezése előtt tanúsított a férfi irányába a társaságuk, majd az a tény, hogy úgy tűnt, szerelmét jobban vonzza Mr. Churchill személye, mint az övé. Az idővel megenyhült véleménye Frankről részben azért válik lehetségessé, mert addigra Emmát a saját jegyesének tudhatja, és így kezd kibékülni az elkényeztetett gyermekekkel.[1350] Ezt annak a tanúbizonyságának is betudhatjuk, milyen távol áll George-tól a képmutatás: hiszen hogyan ítélhetne el valakit amiatt, hogy elkapatott gyermekként nőtt fel, és emiatt önző jellemvonásai alakultak ki felnőtt korára, amikor a saját boldogságát is egy ilyen elkényeztetett gyermekből lett nőnek köszönheti? Sőt azt is reméli, hogy egy olyan, Frankhez túlságosan jó feleség mellett, mint Jane, sokat fejlődik majd a férfi jelleme, és „átveszi a leány szilárdságát és nemes elveit, amelyek belőle hiányzanak".[1351] Vagyis – még ha tudatosan nem is hasonlítja össze a kapcsolataikat – azt kívánja, hogy Jane egy olyan pozitívan befolyásoló személy legyen Frank életében, mint amilyen ő (volt) Emmáéban. Itt jegyezném meg, hogy mindez szintén bizonyíthatja azt, hogy Jane Austen nagyon is komolyan vette *A mansfieldi kastély*hoz kapott kritikákat. Azért is adhatta meg Emmának és Franknek ennek a fejlődési folyamatnak a lehetőségét, Mr. Knightley és Jane oldalán, mivel sokakat bántott, hogy az előző regényében ezt megtagadta Henry-től és Mary-től, akik végül nem Fanny és Edmund mellett kötnek ki.

7. George Knigthley mint Emma *bátyja*, barátja és férje

Mindezek tükrében úgy vélem, Jane Austen Mr. Knightley és Emma románcával egy olyan szerelmi történetet alkotott, melyben a nagy korkülönbség teret nyit arra, hogy a férfi jó irányba terelje a lány fejlesztését; George-nak a személyisége és az Emma felé irányuló *tökéletesítési kísérlete* pedig mutat kanti vonásokat. Mr. Knightley úgy véli, két fontos előnye is van a lánnyal szemben: a tizenhat évvel több élettapasztalata, és az, hogy ő nem egy csinos, elkényeztetett, fiatal hölgy.[1352] Mindezek ellenére nem azt várja Emmától, hogy szó nélkül fogadja el a tanácsait és viselje el a megdorgálásait, hanem hogy lássa be, ha nincs igaza, és ő maga sem rest ugyanígy tenni, amikor a lány ítélőképessége tűnik helytállóbbnak. Az utóbbira kiváló példa a Harrietről megváltozott véleménye és a Frank iránti megenyhülése.

[1349] Austen, 1977, p. 407
[1350] Austen, 1977, p. 423
[1351] Austen, 1977, p. 411
[1352] Austen, 1977, p. 92

George és Emma is hibáznak, tévednek a történet során, részben mások félrevezetése, részben saját büszkeségük miatt.[1353] Egymásra viszont szerencsére pozitív hatással vannak, melyhez elengedhetetlen feltétel az a szókimondás, amit a másik felé tanúsítanak. Amikor Emma utal volt nevelőnőjének gyanújára, hogy George gyöngéd érzelmeket táplál Jane iránt, azzal cáfolja meg mindezt a férfi, hogy bár tiszteli a zárkózott embereket,[1354] Jane-ből hiányzik „az az őszinte nyíltság, amit pedig elvárna az ember a feleségétől".[1355] Mr. Knightley valószínűleg azért is nyílt természetű házastársat akar maga mellé, mert számára a kiegyensúlyozott, megbecsülendő élethez egy olyan feleség kell, akivel bátran meg tud akármit őszintén beszélni. Ebből a szempontból pozitívan csapódik le az is, hogy nincs Emmához fogható beszédpartnere, még ha olykor vitává alakul a diskurálásuk. A lánykérése során pedig azt is hangsúlyozza Mr. Knightley, hogy azt, mennyiszer leckéztette Emmát, és hányszor felhánytorgatta a hibáit, úgy tűrte a lány, ahogy más nem tette volna.[1356] Ebből következik az is, hogy más nő nem feltétlenül tudott volna annyit fejlődni George pozitív befolyása alatt, mint Emma, és a férfi sem változtatott volna bizonyos nézetein egy gyengébb jellemű személy mellett. Házasságra se sok eséllyel adták volna a fejüket, hiszen korábban egyikük sem mutat hajlandóságot rá, sőt Emma sokat hangoztatja, mennyire távol áll tőle ennek már csak a gondolata is. A regény végén szembesül azzal a lány, hogy annyira lelkesen próbálta mások szerelmi életét elrendezni, hogy közben pont a saját szívéről és annak vágyairól feledkezett meg.[1357] A történet végén eszmél rá a következőkre is:

> Hosszú évek óta ő volt az első a férfi szívében. Nem érdemelte meg; sokszor nem törődöm és csökönyös volt; fütyült a tanácsaira, sőt tudatosan szembeszegült velük, nem becsülte meg érdemeit, veszekedett vele, mert nem akarta elismerni az ő hamis és arcátlan önbecsülését. De ő mégis szokásból, a család iránti ragaszkodásból és nemes szíve sugallatára mindig szerette, kislány kora óta őrködött felette, igyekezett nevelgetni, és annyira szívén viselte, hogy helyesen viselkedjék, pedig ebben senki sem támogatta.[1358]

A fenti idézet szépen összefoglalja azt, ahogy Mr. Knightley viszonyul Emmához: arra használja a tizenhat évvel több élettapasztalatát, hogy nevelje a lányt, még akkor is, ha mindenki – legfőképpen maga Emma – szembemegy vele ezen a téren. Pedig erre azért is van nagy szükség, hiszen a lány – édesanyja korai elhalálozása miatt – egy túl engedékeny és aggódó apa mellett nő fel, és a nevelőnője sem rendelkezik kellő szigorral. Hangsúlyoznám még, hogy George nem azért akarja jobbá tenni Emmát, mert bármilyen elismerést akarna

[1353] Waldron, 1996, p. 155
[1354] Austen, 1977, p. 154
[1355] Austen, 1977, p. 264
[1356] Austen, 1977, p. 394
[1357] Austen, 1977, pp. 378–379
[1358] Austen, 1977, p. 381

érte, hanem szívjóságból (és mindabból, amit a fenti idézet is felsorol). Abba is beletörődne, ha idővel Frank felesége lenne az általa *nevelt*, *csiszolgatott* nő, még ha szörnyen bántja is a gondolat, hogy a férfi sok eséllyel rossz irányba terelné Emma jellemének alakulását. Mindez nem is meglepő egy olyan személytől, aki egyszer a következő kijelentést teszi Emmának: „A szép táncnak, mint az erénynek, önmaga jutalmának kell lennie."[1359] Igaz, ekkor inkább a bálokhoz fűződő érzéseit akarja szemléltetni a férfi, de közben implicit módon azt is elárulja, miként közelíti meg magát az erkölcsösséget. Tehát ismét eljutunk oda, hogy Kanthoz hasonlóan ő is azt vallja, hogy nem a boldogságelvet kell doktrínaként megtenni.[1360]

Amit még itt fontosnak látok megjegyezni: Mr. Knightley Emma életének különböző szakaszaiban úgy vesz részt, ahogy az a főhősnő számára éppen a legmegfelelőbb. Mikor Emma gyermek, egyfajta báty képében jelenik meg az életében, tinédzser korától kezdve pedig a legjobb barátjaként számíthat rá a lány. Talán azért is csak Frank érkezése után realizálja, hogy azóta szerelmes belé, hogy Emma betöltötte a tizenhármat, mert olyannyira azonosul a báty és barát *szerepeivel* (és azzal a feladattal, melyet ezekből fakadóan kitűzött maga elé a lány morális fejlődését illetőleg), hogy tudattalanul igyekszik elfojtani a gyengéd érzéseit, melyek másfelé terelnék a szerepkörét – egy olyan irányba, amit félő, a lány tejesen elutasítana. Akkor vallja be saját maga előtt a szerelmét, amikor Emma felhozza, hogy táncolhatnának együtt Churchillék bálján, mondván, nem annyira közeli rokonok ők, hogy ne lenne illendő a dolog.[1361] George-nak tehát ízelítőt kell kapnia abból, hogy Emma nem rokonaként tekint rá (hiszen vér szerinti szál nem is köti össze őket), hogy ő is másként nézzen önmagára. Mint azt a következő idézetből is láthatjuk majd, maga az eljegyzésük is tanúskodik arról, hogy annak ellenére, George mennyire magabiztosan *nevelgeti* Emmát, a gyengéd érzelmei szempontjából kifejezetten kiszolgáltatottnak tűnik vele szemben:

> - Az előbb ridegen félbeszakítottam, Mr. Knightley, és attól félek, fájdalmat okoztam magának. Ha nyíltan akar velem beszélni, vagy bármiben a véleményemet kéri, ami foglalkoztatja, rendelkezzék velem mint barátnőjével. Mindent meghallgatok, amit csak akar. Nyíltan megmondom majd, amit gondolok.
> - Mint barátnőjével... – ismételte Mr. Knightley. – Emma, ez a szó, félek, azt… Nem, nem akarok semmit. De igen, miért is haboznék. Túlságosan messzire elmentem már, semhogy titkolózhatnék. Emma, elfogadom az ajánlatát. Bármilyen különösnek is tűnik, elfogadom, és mint barátnőmhöz fordulok magához. Mondja meg nekem, hát nincs semmi reményem?
> Itt megakadt, csak egy pillantása kérdezett, s szemének kifejezése lenyűgözte a leányt.

[1359] Austen, 1977, p. 235
[1360] Kant, 1991b, p. 490
[1361] Austen,1977, p. 304

> - Drága Emmám – mondta –, mert mindig maga lesz nekem a legdrágább, bármit hoz is ez a beszélgetés; drága, szeretett Emmám, válaszoljon nekem azonnal. Mondjon nemet, ha úgy kell lennie. – Emma szóhoz sem tudott jutni. (…)
> - Én nem tudok szónokolni, Emma – folytatta hamarosan, őszinte, határozott, tiszta gyöngédséggel, ami épp elég meggyőzően hangzott. – Ha kevésbé szeretném, talán többet tudnék beszélni róla.[1362]

George kiszolgáltatottságára részben az adhat magyarázatot, amit Frank mond a regény első felében: „Mindig a hölgy joga, hogy megállapítsa, milyen közeli az ismeretség."[1363] Mr. Knightley is Emmára bízza, hogy meghatározza a kapcsolatuk mivoltát. A történet végén azonban a lány férjévé válva végre betöltheti azt a szerepet, ami a legideálisabb mindkettőjük számára, és amely ebből fakadóan állandósulhat is. Azt, hogy *kinevelte* magának a tökéletes feleséget, bizonyítja az is, hogy nem ért egyet azokkal, akik úgy vélik, Emma felett áll, és a lány a szerencsésebb fél ebben a nászban – még akkor sem, amikor tulajdon bátyja vallja ezt a nézetet.[1364] Mint a férje egyenlő félként kíván Emmára tekinteni, akivel a jövőben is pozitív hatással lehetnek majd egymásra és a környezetükben lévőkre egyaránt,[1365] hasonlóan ahogy Brandon ezredes és Marianne az *Értelem és érzelem*ben. A házasságuk tehát magában hordozza annak a lehetőségét, hogy két olykor ellentétes nézeteket valló, hasonlóan erős személyiség ne elnyomja a másikat, hanem kölcsönösen hasson egymásra.[1366]

Mikor a regény végén Emma görbe tükröt tart maga elé, önvizsgálata során rájön számos múltbéli hibájára – melyek közül nem egyre George is felhívta korábban a figyelmét –, és hirtelen elbizonytalanodik minden érzelmében, sőt még szégyelli is őket, kivéve egyet: a Mr. Knightley iránti szerelmét.[1367] Tehát egy olyan biztos pont a lány életében a férfi a rá jellemző erkölcsi szilárdsággal, akit még egy ilyen, krízisszerű helyzetben sem kérdőjelez meg. Emma felnő ahhoz, hogy megértse és egyben el is fogadja azt az őszinteséget és tekintélyt, melyet Mr. Knightley szimbolizál számára. Ez is bizonyítja, hogy egy olykor kifejezetten tiszteletlen gyermekből időközben szeretetteljes felnőtté válik.[1368] Azt is az önmegfigyelése során realizálja Emma, hogy összehasonlíthatatlanul különb George mindenki mástól a környezetében,[1369] akire véleményem szerint ezért is tekinthetünk úgy, mint aki a lány életének és magának a műnek is a *morális iránytűje*. Mint arról már szó esett, Kant bizonyos abban, hogy mindenki boldogságra vágyik,[1370] és hogy „az a legnagyobb elképzelhető jó, ha

[1362] Austen, 1977, pp. 393-394
[1363] Austen, 1977, p. 182
[1364] Austen, 1977, p. 426
[1365] Masing-Delic, 2009, p. 27
[1366] Waldron, 1996, p. 156
[1367] Austen, 1977, p. 379
[1368] Knight, 1970, p. 191
[1369] Austen, 1977, pp. 378-379
[1370] MacIntyre, 1999, p. 68

az egyén erkölcsi tökéletességét a megérdemelt boldogság koronázza”.[1371] „Mr. Knigthley nem is remélhetett hajlandóbb szívet, mint amilyen Emma keblében dobogott, s amely készségesebben fogadta volna az övét. Igazából nem is sejtette, milyen hatalma van a lány fölött.”[1372] Mr. Knightley erényes és szeretetteljes, olykor kanti erkölcsi nézeteket valló életének jutalmaként is betudhatjuk azt, hogy a lány szíve, melyet a regény végén, egy pillanat műve általi vallomás után akar elnyerni, már ekkor is az övé.

[1371] MacIntyre, 1999, p. 68
[1372] Austen, 1977, p. 396

VII. Az önfejlesztés és otthonkeresés fontossága a *Meggyőző érvek*ben

1. Anne Elliot önfejlesztése és Sir Walter önhit ragaszkodása a státuszához

Már korábban beszámoltam arról, hogy annak ellenére, hogy Jane Austen azáltal vált híressé, hogy ironikus komédiákat írt, úgy vélem, fejlődésregényekként is meg lehet közelíteni az írásait. Jelen alfejezetben arra vállalkozom, hogy Austen utolsó befejezett regényét, a *Meggyőző érvek*et elemezzem fejlődésregényként. A vizsgálódásom középpontjába két motívumot állítok: az önfejlesztést és az otthonkeresést. A *Meggyőző érvek*re támaszkodva igyekszem bemutatni, milyen nehézségekkel járt a 19. század folyamán önállósodnia egy nőnek, még akkor is, ha egy gazdag arisztokrata családba született. Austen Anne Elliotját kiváló példának tartom arra, hogy egy nemesi származású lánynak is meg volt kötve a keze, csak más módon, mint egy alacsonyabb társadalmi rétegből származó társának.

Az elemzésemnél főként Mary Wollstonecraft korábban említett két szövegére fogok támaszkodni, de fontos lesz még számomra Jean-Jacques Rousseau is, hiszen ahogy arra a dolgozatom bevezetőjében már utaltam, Wollstonecraft problematizálja azt, hogy Rousseau női és férfi ideálképe élesen elválasztotta egymástól a lányok és fiúk nevelését és annak célját.[1373] Többször utalok majd rá, Wollstonecraft miként helyezkedett szembe Rousseau bizonyos megállapításaival, mindemellett igyekszem az *Emil, avagy a nevelésről* című szövegének egyes gondolatmeneteit magam is párhuzamba állítani a *Meggyőző érvek*kel.

A dolgozatomban többször kitértem rá, hogy az Austen regények egyik központi témájának azt tartom, mennyire fontos a gyermekek megfelelő nevelése. MacIntyre azon nézetét is kiemeltem már, hogy az írónőnél az erkölcsiség a szenvedélyek szemléltetését, féken tartását és nevelését is magában foglalja:[1374] „külső megjelenésük ugyanis mindig eltakarja, milyen neveletlenek is a szenvedélyek".[1375] Austen korábbi műveinél is hangsúlyoztam, hogy azt olvashatjuk ki belőlük, hogy az írónő azon az álláspontón volt, hogy ha valaki gyermekkorában nem kapja meg a megfelelő nevelést, még felnőttként is képezheti az értelmi és érzelmi intelligenciáját, csiszolhatja jellemét és kinevelhet magából bizonyos erkölcsi elveket.[1376] Rousseau a következőt írja az említett művében:

> Nem ismerjük a gyermekkort. Minél messzebbre megyünk a rávonatkozó hamis eszmék nyomán, annál jobban eltévedünk. A legbölcsebbek figyelme arra irányul, amit a felnőtteknek kell tudniuk, és nem veszik tekintetbe, hogy mi az, amit a gyermekek

[1373] Séllei, 2019, p. 16
[1374] MacIntyre, 1999, p. 323
[1375] MacIntyre, 1999, p. 323
[1376] Masing-Delic 2009, p. 23

> megtanulni képesek. Mindig a kész embert látják a gyermekben, és nem gondolnak rá, hogy micsoda ő, mielőtt felnőtté válnék.[1377]

Ez az idézet azért releváns most, mivel az elemzésemben igyekszem rávilágítani arra, miért gondolom azt, hogy Anne Elliot neveltetését egy ideig a *hamis eszmék* általi indoktrináció határozta meg; ám Austen hősnője képes arra, hogy önfejlesztése által felülkerekedjen a nehezítő körülményeken, és maga határozza meg azt, milyen személlyé akar válni. Az előítélet, a rossz nevelés és a szeretet hiánya domináns szerepet játszanak az életében, de ezek végső soron mind hozzájárulnak ahhoz, hogy jóravaló, művelt felnőtté váljon.

Austen a *Meggyőző érvek* eredeti címének *Az Elliot család*ot szánta, így nem meglepő, hogy rögtön a regény első oldalon ezen nemesi család bemutatásával találjuk szemben magunkat.[1378] Anne Elliot nevelődése azonban nincs hosszasan részletezve: a regény első fejezeteiben csupán az éppen aktuális helyzet megértéséhez szükséges részletek vannak összefoglalva arról, milyen körülmények között, kikkel körülvéve nőtt fel, és hogy ezen személyek miként viszonyulnak hozzá. Apja minden, csak nem művelt személy, egyetlen könyvet szokása forgatni, a *Nemesi almanach*ot, ott is főként saját családjának lapjait nézegeti. Számára önmaga szépsége és rangja áll mindenekfelett. Bár ezeknek köszönheti, hogy egy derék – mellé túlságosan is kiváló – feleséget vesz el, de a nő korai elhalálozásával csak a három leánya marad meg számára. Saját magát azzal nyugtatja a férfi, hogy miattuk nem nősül újra, de gyermekei közül csak a legnagyobbikat, Elizabeth-et szereti igazán, hiszen mind gőgösség, mind szépség terén ő hasonlít rá a legjobban. Emiatt Sir Walter Elliot nem realizálja, hogy Elizabeth már huszonkilenc éves, és lassan vénlány – a regény végén is ironikusan csak Elizabeth az, akinek a lányai közül még udvarlója sincsen –,[1379] míg Anne pozitív, jóravaló tulajdonságait semmibe veszi a férfi, és abban az időszakban, amikor szépsége teljében van, sem látja vonzónak.

A baronetet, azáltal, milyen nagy különbséget mutat ragaszkodás és elismerés terén a lányai között, a szülői vakság és elfogultság kiváló példájának tartom. Harmadik leányát még annyiba sem veszi, mint Anne-t, egyszer kisebbik lányaként is hivatkozik Anne-re, mintha Mary nem is létezne.[1380] Bár a szemében az Mary mellett szól, hogy ő legalább férjnél van. Bár gazdag családba házasodott be Mary, mivel Musgrove-ék nem rangosak, így az apa szerint a másik fél az, aki jól járt ezzel a friggyel; pedig jellem és képességek terén is lánya fölé emelkedik veje, de ez Sir Walter szemében lényegtelen. Elizabeth az, akivel hasonló személyiségük miatt a leginkább megértik egymást, de a másik két lányától való elzárkózása,

[1377] Rousseau, 1997, p. 5
[1378] Shields, 2007, p. 218
[1379] Austen, 2016b, p. 256
[1380] Austen, 2016b, p. 146

és az, hogy nem is próbálja igazán megérteni őket, egyértelműen rossz szülői magatartásra vall. Ahogy azt Rousseau írja (és amire már utaltam):

> Gyengének születünk, erőre van szükségünk. Mindennek híján születünk, segítségre van szükségünk. Ostobának születünk, ítélőképességre van szükségünk. Mindazt, amit születésünkkor nélkülözünk, s amire nagykorunkban szükségünk van, a nevelés adja meg. Ezt a nevelést vagy a természettől, vagy az emberektől, vagy a dolgoktól kapjuk. Képességeink és szerveink belső kifejlesztése a természet adta nevelés, e kifejlesztés felhasználása, melyre megtanítanak, az emberek adta nevelés, saját szerzett tapasztalatunk pedig a bennünket illető tárgyakra nézve a dolgok adta nevelés.[1381]

A citált idézet azért fontos, hiszen mindegyik nevelési formát felfedezni véltem a *Meggyőző érvek*ben: Anne-re igyekszik az apja ráerőltetni saját értékrendjét (tehát érvénybe lép az emberek adta nevelés), a középső Elliot lány azonban önálló felfogást követ, saját szerzett tapasztalatait (a dolgok adta nevelést) többre tartja, amihez szükség van a képességeinek kifejlesztésére (tehát a természeti nevelésre). Anne olykor egyáltalán nem fél hangot adni eltérő véleményének, és igyekszik önmaga megítélni az embereket, és azt, mely személyek és milyen elvek azok, melyek valójában fontosak az életében. Rousseau férfiakról alkotott véleményét, amit Wollstonecraft kiterjeszt a nőkre,[1382] szintén rávetíthetjük Anne jellemére:

> Ezért hát, véleményem szerint, a legtökéletesebb nevelés az értelmi képességek olyan kiművelése, amely leginkább erősíti a testet és alakítja a szívet. Más szóval, amelyik képessé teszi az egyént arra, hogy olyan erkölcsi szokásokat alakítson ki magában, melyek biztosítják függetlenségét. Nevetséges dolog bárkit erényesnek nevezni, akinek erényei nem saját racionális ítéletéből származnak. Rousseau és az ő nyomdokaiban járó férfi írók többsége azonban melegen ajánlja, hogy a nők nevelése egyetlen egy irányba mutasson: a nőknek tetszést kell kelteniük.[1383]

Anne személyes ereje biztosítja azt a teret, melyben makulátlan pompával tudja[1384] kineveli magából azokat az erkölcsi normákat, melyek – mint azt Wollstonecraft is írja – biztosítják a függetlenedésének lehetőségét. Például apja két okból is lenézi a tengerészetet:

> Az első, hogy kétes születésű egyéneket méltatlanul előkelő pozícióba juttat, olyan megbecsült helyzetbe emeli őket, amilyenről apjuk, nagyapjuk nem is álmodhatott; másodszor ez a foglalkozás ijesztően kikezdi a férfi ifjúságát és életerejét: a tengerész hamarabb öregszik, mint más férfi. Aki a tengerészetnél szolgál, jobban ki van téve annak

[1381] Rousseau, 1997, p. 8
[1382] Jelen munkában nem tűnik indokoltnak a rousseau-i neveléselmélet nemi aspektusainak részletesebb elemzése, azonban érdemes megjegyezni, hogy a francia filozófus nem csupán különbséget tett a fiúk és a lányok nevelési elvei között, hanem a fiatal férfiak esetében kockázatott is látott a nők jelenlétében. Ahogyan azt Sós Csaba is kiemeli, Rousseau szerint a fiatalemberek fejlődésére negatívan hathat a női cicoma és „szemérmetlenség" korai megtapasztalása. Lásd. Sós, 2013, p. 179.
[1383] Wollstonecraft, 2003, pp. 85-86
[1384] Duffy, 1954, p. 273

> a megaláztatásnak, hogy fölébe emelkedik olyasvalaki, akinek apját az ő apja szóra sem méltatta volna, ráadásul idő előtt veszti el vonzó külsejét, és válik visszataszítóvá, sokkal korábban, mint az élet más területén.[1385]

Ezzel szemben Anne szerint a tengerészek pont, hogy megbecsülést érdemelnek, hiszen megdolgoznak és áldozatokat hoznak a kényelmükért.[1386] Tehát Elizabeth Bennethez hasonlóan felülvizsgálja a családját és az egész társadalmi osztályát. Az pedig, hogy érdemeik alapján ítéli meg az embereket, összecseng azzal a fajta közösséggel, amelyet a regényben a haditengerészet képvisel.[1387] Anne a tengerészekről alkotott pozitív véleménye miatt talál rá idővel a boldogságra, még ha így végérvényesen el kell költöznie az arisztokrata otthonából.

A régensség korszakát az az általános felismerés jellemezte, hogy a földbirtokos nemesség, annak is főként a felső osztálya, hanyatlani kezdett.[1388] Ez megmutatkozik számomra abban is, hogy mintha Austen ebben a regényében a rá jellemző iróniát leginkább Anne rokonai esetében alkalmazná, ezzel elérve, hogy hősnője még inkább kiemelkedjen közülük jellem és viselkedésmód tekintetében egyaránt. Erre kiváló példa az, hogy bár valamennyi (még élő) Elliot kifejezetten büszke (ami alatt egyfajta erkölcsi tartás értendő), teljesen másban nyilvánul meg ez a tulajdonságuk, mint Anne büszkesége. Mr. Elliot, Elizabeth és Sir Walter buzgón keresik Bath-ban a náluk is rangosabb rokonaik társaságát – Mary is keresné, ha nem lenne olyan távol a családjától –, míg Anne viszolyog tőlük: ő emberi tulajdonságaik alapján ítéli meg őket, így lesújtó véleménnyel van róluk. Erről tanúskodik a következő idézet is:

> Szerintem túlságosan sok hűhót csaptak, míg létrehozták ezt a kapcsolatot. Azt hiszem – folytatta mosolyogva –, bennem több a büszkeség, mint valamennyiükben; megvallom, engem sért ez az igyekezet, hogy tudomásul vetessük a rokonságot, holott biztosra veszem, ez számukra teljesen közömbös.[1389]

Austen hősnője a saját bőrén tapasztalja meg, hogy a rang megnemesíti az embereket, ő viszont nem ítél meg senkit emiatt többre, és nem is vágyik mások – az ő szemében hamis – elismerésére, amit csak az Elliot névnek köszönhet, nem pedig tényleges személyiségének. Míg családtagjai boldogsága hiúságukból és önzésükből ered, addig Anne szívét a szeretet és nagylelkűség táplálja. Sir Walter büszkesége egy önhit ragaszkodás a státuszához: annyira nem büszke, hogy ne alázza meg magát a nála rangosabb Lady Dalrymple előtt.[1390] Olyan gazdag austeni földbirtokosokkal ellentétben, mint például Mr. Knightley, Sir Walter nem egy jóravaló, jótkony arisztokrata. Mint azt láthattuk, Mr. Knightley annál inkább segíteni akar

[1385] Austen, 2016b, pp. 23-24
[1386] Austen, 2016b, pp. 23-24
[1387] Tanner, 1986, p. 248
[1388] Greene, 1953, pp. 1024-1025
[1389] Austen, 2016b, pp. 154-155
[1390] Duffy, 1954, p. 281

egy személyt, és annál kevesebb figyelmet tulajdonít az alaptermészetében fellelhető esetleges fogyatékosságainak, minél kevésbé rangos és vagyonos az adott személy. Sir Walter ellenben olyan viselkedési kódex szerint él – és ezt próbálja a lányaiba is belenevelni –, mely elfedi a morál ridegségét és közömbösségét. A vakság és illúzió válnak önön valóságává.[1391] Végül azért sem sikerül Lady Russell-nek és Anne-nek rávenniük arra, hogy az anyagi gondjaik miatt visszafogottabb életmódra váltsanak, mivel a férfi egyenlőségjelet tesz a fényűzés és a baronet imázsának fenntartása között.

Sir Walter mintha ambivalens helyzetben állna az idővel: a fogja és az ellenfele is egyben. Történelmi szempontból egyrészt felfogható az arisztokrata léte a múlt ajándékaként; másrészről veszélyezteti azt a jelenkor történelme, hiszen ekkor olyan társadalmi erők rendezkednek be, melyek megkérdőjelezik a nemesség helyzetét.[1392] Ezért is vélem úgy, hogy ebben az Austen regényben nyilvánul meg a legexplicitebben az, hogy az írónő mennyire tudatában volt annak, hogy a régensség korabeli Anglia társadalmában párhuzamosan kezdett egyre inkább felemelkedni a középosztály[1393] (azon belül is főként a tengerésztisztek)[1394] és hanyatlani a földbirtokos nemesség (kiváltképp annak a felső osztálya).[1395] Sir Walter azonban az elvakult ostobaságával annyira egyszerűen áll a történelemhez, hogy egyáltalán nem riad meg annak az eshetőségtől, hogy az arisztokraták osztálya – melyhez világ életében tartozott – elveszítheti érvényességét. Önző elővigyázatlanságától nem látja ennek baljós előjeleit. Sir Walter nem realizálja a morális bukását, hiszen ahhoz meg kellene értenie, milyen kötelezettségekkel jár a rangja, melynek őt csak a kiváltságai érdeklik. Önön platonikus ideája, aki saját szemében is *csak* mint baronet létezik.[1396] Anne-nek a rokonaitól eltérő értékrendje akkor ütközik ki leginkább, amikor egy alkalommal hanyagolja az úri társaságot, hogy a beteges, szegény, özvegy volt iskolatársnőjét, Mrs. Smith-t látogassa inkább meg.[1397] Ezzel hű marad az elveihez, valamint személyes érzéseit helyezi az arisztokrata elvárások elé. Ez párhuzamba állítható azzal, ahogy Mary Wollstonecraft 1787-es, *Gondolatok a nők neveléséről* című művében a természetesség és őszinteség fontosságát hangsúlyozza a lányok nevelését illetőleg. Elutasít minden felszínes pózt, manírt, finomkodó selypítést és úriasnak látszó modoros viselkedést:[1398]

[1391] Duffy, 1954, p. 281
[1392] Duffy, 1954, p. 281
[1393] Greene, 1953, pp. 1024-1025
[1394] Duffy, 1954, p. 274
[1395] Greene, 1953, pp. 1024-1025
[1396] Duffy, 1954, pp. 277-278
[1397] Austen, 2016b, p. 160
[1398] Antal, 2019. p. 34

> „Az érzelmek, melyek érzékenységből és erkölcsi tartásból fakadnak, leírhatatlanul kellemesek", így az arisztokraták „fehérre festett síremlékszerű" előkelőségével szemben a „viselkedés alázatos kedvessége" és a „magatartás finomsága" („*gentleness of behaviour*") jellemzi az illedelmes úrihölgyet.[1399]

Ha elfogadjuk Wollstonecraft fentebbi állítását (melyet Antal Éva fordított le a *„Ladies and Gentle(wo)men" – Mary Wollstonecraft az úrinő neveléséről* című tanulmányában), akkor Anne-t a természetes és őszinte jelleme, mely ilyen helyzetekben megmutatkozik, sokkal úriasabbá teszi azon családtagjainál, akik külsőségekkel próbálnak az arisztokrata társadalom megbecsült tagjaivá válni. A másodszülött Elliot lány helyzete az osztályok harcában a regény szereplői közül a legnehezebb, hiszen középen helyezkedik el, ahol a leginkább kiütköznek a konfliktusok. Annak ellenére viszont, hogy ambivalens érzései vannak azon osztállyal szemben, melybe beleszületett, nem árulja el teljesen.[1400] Úgy tűnik, Elinor Dashwoodhoz hasonlóan Anne is tisztában van vele, hogy az ember társas lény, akinek bizonyos társadalmi elvárásoknak meg kell felelnie. A viselkedési kódexhez való hűségét és alárendeltségét egy szép gesztusnak tudhatjuk be, amit az arisztokrata miliő felé tanúsít. Ahelyett, hogy ő is jelképes előadásokkal tisztelegnek a hagyományok előtt, inkább megfizeti az árát azon dolgoknak, melyekről le kellett mondania a nemesi származása miatt.[1401]

Bár az előző példánál apja nagy felháborodással reagál arra, hogy beteg barátnőjéhez megy inkább a rangos rokonok helyett, de a regény végéhez érve szembesül vele Anne, hogy igaz, nem várt kedves, baráti beszélgetéseknél többet Mrs. Smith-től, mégis nagyon is sokat köszönhet a nő informáltságának unokabátyjáról.[1402] Ezzel is bizonyítva, hogy olykor azok az emberek a legjobban értesültek, akikről tudomást se vesznek sokan. Épp a semmibe vevésben találhatjuk meg mindennek a kulcsát: Mrs. Smith ápolónője által értesül a Bath-ban történt dolgokról, aki több előkelő háznál is bejáratos, és olyan jelentéktelen a szemükben, hogy bátran megtárgyalnak előtte (vagy éppen vele) nagyon fontos dolgokat. Ezért is lehet kétségbe vonni Mr. Elliot azon megállapítását, „hogy a családi kapcsolat és a jó társaság igenis nagyra becsülendő, már csak azért is, mert jó társaságot vonz maga köré."[1403] Anne közli is azonnal vele, hogy az ő szemében a „jó társaság az, ha okos, művelt emberek jönnek össze, akiknek van miről beszélniük".[1404] Itt azzal próbálja saját jellemét szépíteni a férfi, hogy rávágja: „az nem jó, hanem a legjobb társaság",[1405] de ennek ellenére egyértelművé válhat számunkra, mennyivel megbecsülendőbb Anne ítélőképessége az őket körülvevő emberekről. Ezt az teszi

[1399] Antal, 2019. p. 34
[1400] Duffy, 1954, p. 283
[1401] Duffy, 1954, p. 283
[1402] Austen, 2016b, pp. 205-216
[1403] Austen, 2016b, p. 154
[1404] Austen, 2016b, p. 154
[1405] Austen, 2016b, p. 154

ironikussá, hogy Mr. Elliotnak ez a lenéző hozzáállása az *alantasabb származásúakhoz*, vezet el odáig, hogy éppen Mrs. Smith lesz az, aki felfedi valódi személyiségét Anne előtt, mely miatt végérvényesen kikerül unokahúga kegyeiből.[1406] Anne pedig végül Wentworth kapitány, a férfi barátai, a Croft házaspár, Mrs. Smith és (a férjéről idővel jobb belátásra tért) Lady Russell személyében megtalálja azt a társaságot, melyet saját megítélése szerint jónak vél.[1407] Itt visszaidézném azt, hogy Lord Shaftesbury alapján nekünk, embereknek a társias természetünkből fakadóan a „jó társaságot alkotó finom emberek jelentik azt a közeget, ahol az emberi élet legfontosabb élményei megszerezhetőek, ahol a legmagasabb értékei kibontakoztathatóak."[1408] Ez alapján a *politiness* austeni megnyilvánulása, amit én udvariasságként fordítok, szépen kiütközik Anne ezen hozzáállásában is.

A bevezető fejezet után itt is utalnék arra, hogy fontos személyiségjegye Anne-nek, hogy tudja, milyen bentlakásos iskolában nevelkedni. Pedig Wollstonecraft külön hangsúlyozza, hogy a kislányoknál (bár ezt valamennyi kisgyermekre kiterjeszthetjük) nagyon fontos, hogy részesüljenek a szülői szeretetben, hiszen a gyermekkor azon életszakaszunk, mely során a boldogságunk ki van szolgáltatva másoknak, épp ezért a bentlakásos iskolák helyett értelmes anyáknak kellene otthon nevelniük a gyermekeiket.[1409] Anne azonban az édesanyja halála után sajnos már nem részesülhet ezen otthoni nevelésben. Ahogy arra már szintén kitértem, nem derül ki, melyik bentlakásos iskolába került Anne, de feltételezhetjük, hogy apja már csak társadalmi helyzetük fitogtatása végett is kiváló, jómódú helyre küldte őt. Mivel azonban közvetlen édesanyja elvesztése után kell itt élnie Anne-nek három évig, kifejezetten rossz életszakaszként idézi fel ezt az időszakot, és emiatt sem akar visszatérni Bath-ba. Mindezzel apja és nővére nem törődnek, amikor bérbe adják az otthonukat, és új lakhelyüknek Bath-t választják. Feltételezhetjük, hogy részben a jómódú bentlakásos iskola, részben a családjától és az arisztokrata miliőtől való eltávolodás állhat a mögött, hogy Anne sokkal józanabb felfogású és műveltebb nővé válik, mint a rokonai. Tehát jó hatással van rá az otthonról való elkerülés, akármilyen drasztikusnak is éli meg azt. Bár húga, Mary is valameddig egy ilyen iskolában él, de mivel mind képességei terén, mind felfogás szempontjából elmarad nővérétől (és ő is örökli az Elliot gőgöt), így nem profitál ennyit a dologból.

Mrs. Elliot – ismerve férje rossz tulajdonságait – halála előtt legjobb barátnőjére, Lady Russel-re bízza lányainak gondozását, és mivel a nő anyja hű mását látja Anne-ben, szívélyes jó barátnők lesznek.[1410] Ő Anne legfőbb támasza az évek alatt. Mellette még húga férjének

[1406] Austen, 2016b, pp. 198-212
[1407] Austen, 2016b, p. 257
[1408] Szécsényi, 2008, p. 165
[1409] Wollstonecraft, 1787, pp. 57-60
[1410] Austen, 2016b, p. 10

családja, Musgrove-ék azok, akik ragaszkodnak hozzá és bizalmasukként kezelik – ami nem mindig a legelőnyösebb a lány számára.[1411] Amikor két hónapot tölt Mary-éknél, rendszeresen érintkezve velük tanulja meg igazán, mennyire fontos, hogy tudjon alkalmazkodni az adott társasághoz. „Anne belátta, nagyon is helyénvaló, hogy minden kis társadalmi közösség megszabja beszédtémáit; s azt remélte, ő sem lesz sokáig méltatlan tagja ama körnek, ahová most átplántáltatott."[1412] Talán éppen ez az alkalmazkodóképessége az, ami miatt – apját és nővérét leszámítva – az őt körülvevő emberek mind jó véleménnyel vannak róla. Ez az alkalmazkodás viszont tényleges nézőpontváltássá növi ki magát, hiszen:

> Mikor beszélgetésre került sor, hamarosan felfedezte, milyen sok vonatkozásban megváltozott időközben a gondolkodásmódja. Mindaz, amivel tele volt a szíve, amikor eltávozott Kellynchből, most kevésbé fontosnak tűnt; amit kénytelen volt elfojtani Musgrove-ék körében, azt most már maga is másodrendűnek érezte."[1413]

A regény előrehaladtával végigkövethetjük, Austen hősnője miként távolodik el még jobban az arisztokrata miliőtől és alakítja ki saját nézeteit.

Anne ugyan tisztában van azzal, hogy előkelőbb és műveltebb a Musgrove-lányoknál, mégis van, ami miatt irigyli őket: neki nem adatott meg az a kölcsönös testvéri szeretet és lojalitás, ami rájuk jellemző.[1414] Igaz, hogy Mary húga sokkal jobban ragaszkodik hozzá, mint apja és nővére, de Mary hajlamos különféle betegségek beképzelésére, és az ezek miatti szenvedésre. Mivel még kislány, amikor anyjuk meghal, kimondatlanul ugyan, de Anne átveszi ezt a titulust az életében. Mindig, amikor húga betegnek hiszi magát, Anne hatalmas türelmével és magára erőltetett vidámságával hamar megteszi gyógyító hatását rajta.[1415] Emellett Mary gyermekei is szinte úgy szeretik őt, mint saját anyjukat, ráadásul sokkal jobban megfogadják a szavát.[1416] Ezzel szemben, amikor megtakarításokról beszélgetnek, Elizabeth nővére kijelenti, hogy az egyik dolog, amin spórolhatnának, az az, hogy Anne ne kapja meg a szokásos ajándékát tőlük,[1417] majd olyan kijelentést is tesz, hogy Anne-re nincs szükség Bath-ban, ott van neki jó barátnője, Miss Clay, húga pedig maradhat Mary-t gyógyítani.[1418] Anne emiatt nem is siet nővére és apja után, helyette a következőképpen vélekedik:

> Még mindig jobb, ha hasznos személyként igényt támasztanak valakire, bár nem éppen kifogástalan megfogalmazásban, mint ha elutasítják azzal, hogy amúgy sem érnek vele

[1411] Austen, 2016b, pp. 48-50
[1412] Austen, 2016b, p. 46
[1413] Austen, 2016b, p. 128
[1414] Austen, 2016b, p. 45
[1415] Austen, 2016b, p. 43
[1416] Austen, 2016b, p. 47
[1417] Austen, 2016b, p. 14
[1418] Austen, 2016b, pp. 37-38

> semmit; Anne örült, hogy szükség van rá, még jobban annak, hogy valami kötelességet jelöltek ki számára, és természetesen nem bánta, hogy ennek színhelye éppen ez az annyira szeretett környék; készséggel beleegyezett hát, hogy marad.[1419]

Ezt az idézetet olvasva nem lehet meglepő számunkra, miért von számtalan kritikus párhuzamot Anne Elliot és Fanny Price között, hiszen Fanny-t is gyakran szomorúvá teszi *A mansfieldi kastély*ban saját jelentéktelenségének akut érzése. A *Meggyőző érvek*ben pedig később Elizabeth konkrétan azt is kimondja, hogy semmit sem számít neki húga a barátnője mellett.[1420] Továbbá, amikor apjukkal sok idő után viszont látják Anne-t, azért örülnek az érkezésének, mert így van, akit körbevezethetnek a Bath-ban lévő otthonukban, és akinek mesélhetnek a velük történt dolgokról, ellenben a középső Elliot-lányt meg sem hallgatják.[1421] Anne tehát segítőkészsége és szeretetreméltó természete ellenére a *megtűrt* testvér szerepébe kerül a családban, míg Mary-re gondolni se szívesen szoktak. Ezek következtében úgy tűnik, Elizabeth és Sir Walter saját családjukon belül sem képesek nyitni azok felé, akik jellemben különböznek tőlük – pedig Mary több dologban is hasonlít rájuk, mint Anne.

Anne számára a Musgrove-lányoknál még az a szülői szeretet és elfogultság is irigylésre, melyben ő az édesanyja halála óta nem részesülhet. Erre remek példa, hogy bár a társaság legkiválóbb zongoristája, senki sem dicséri igazán a játékát, csak udvariasságból kérik meg, hogy játsszon, míg a Musgrove-lányok hangszeres bemutatóit elérzékenyülve hallgatják a szüleik. Anne ahelyett, hogy ezt rossz néven venné: „Mr. és Mrs. Musgrove szeretetből fakadó részrehajlása lányaik játéka iránt és teljes érzéketlenségük más produkcióját illetően – olyanokról lévén szó, akiket kedvel – több örömet szerzett neki, mint amennyire maga miatt bántotta."[1422] Abba se avatkoznak bele a szülők, kikhez mennek végül hozzá lányaik, és szó nélkül elrendezik az anyagilag megterhelő dupla esküvőjüket. Ezért is vélhetjük kedvezőnek Anne számára azt, hogy belecsöppen egy ilyen család hétköznapjaiba. Noha ez eszébe juttatja, mi az, ami számára nem adatott meg, közben példaértékű is a szemében, milyen egy igazi család, ahol nem a rang és a külsőségek a fontosak, hanem az érdek nélküli szeretet. Egyértelmű, hogy amikor a jövőben saját családot alapít, nem olyat akar majd, amilyenben ő nevelkedett. Az se valószínű, hogy Musgrove-ék mintáját követné, hanem ahhoz hasonló szeretetet és odaadást kíván, mint ami ebben az egyszerűbb családban jellemző.

A helyzetet az teszi még érdekesebbé, hogy Charles Musgrove eredetileg Anne kezét kéri meg öt évvel korábban, de ekkor a lány más véleményéből nem kérve önállóan dönti el, hogy

[1419] Austen, 2016b, p. 37
[1420] Austen, 2016b, p. 148
[1421] Austen, 2016b, pp. 140-141
[1422] Austen, 2016b, p. 51

kikosarazza.[1423] Pedig Charles családtagjai egytől egyig jobban szeretik Anne-t húgánál, és többre is tartják őt, mint saját rokonai: ők legalább illendőségből felkérik zongorázni, hisznek ítélőképességében és nem közlik vele nyíltan, hogy nincs rá szükség. Charles is értelmes és jó természetű személyként sokat csiszolódhatott volna Anne mellett, viszont mivel híján van „minden különösebb tehetségnek, szellemességnek, eleganciának vagy kifinomultságnak”,[1424] Anne sohasem bánja meg a korábbi visszautasítását**.** Pedig azt látjuk, hogy gyermeknevelés terén is józanabb Charles Mary-nél, viszont az ellentétes elképzeléseik és a makacsságuk miatt egyikük sem mintaszülő.[1425] Ezt reprezentálja az az eset is, amikor az egyik fiuk épp akkor sérül meg, amikor a társaságuk legújabb tagját, Wentworth kapitányt lehetőségük nyílik megismerni (aki az egyik alkalommal szintén könnyebben kezeli a nagyobbik Musgrove-fiú engedetlenségét, mint saját apja, pedig a gyermekkel alig ismerik egymást).[1426]

Egyik szülő sem mutat hajlandóságot arra, hogy feláldozza saját szórakozását és a betegágy mellett virrasszon. Meg lehet érteni Maryt, amikor azt ecseteli: „Történjék bármi kellemetlenség, a férfiak mindig megszöknek.”[1427] Anne azonban saját álláspontját is igyekszik megvilágítani: „A betegápolás nem a férfi dolga, nem az ő területe. A beteg gyerek mindig az anyjáé, hiszen az anyai érzés diktálja így!”[1428] Azért sem meglepőek Anne szavai, mivel az ő viszonya az édesapjával minden, csak nem szoros, de jelen esetben ez a probléma végül azt mutatja meg, hogy nemtől függetlenül egyik szülő sem ragaszkodik annyira a gyermekéhez, hogy egyetlen egy vacsoráról is lemondjon érte. Anne-ben úgyis több anyai ösztön van a húgánál és sógoránál, hogy ő maga nem szülő. Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ahogyan Sir Walter Elliot sem szülőnek való, úgy Mary sem. Utóbbi esetében az önmagát sajnáltató természete lehet az, ami a leginkább ezt eredményezi, hisz a szülők egyik legfőbb erénye, ha képesek a gyermekeiket maguk elé helyezni – ahogy azt az idősebb Musgrove házaspárnál láthatjuk –, ami se Mr. Elliot, se Mary, de olykor Charles esetében sem jellemző. Wollstonecraft is kitér arra a *Gondolatok a nők neveléséről* című szövegében, hogy megkérdőjelezhető a szülők képessége és rátermettsége gyermeknevelés terén. Antal Éva ezt úgy fordította a már említett tanulmányában, hogy „hiszen maguk a szülők is önképzésre szorulnak, főként, ha saját szenvedélyeik kordában tartására gondolunk”.[1429] A regényben szereplő szülőknél is azt állapíthatjuk meg, hogy nem látják be, magukat is képezniük kellene

[1423] Austen, 2016b, pp. 32-33
[1424] Austen, 2016b, p. 47
[1425] Austen, 2016b, p. 47
[1426] Austen, 2016b, pp. 84-85
[1427] Austen, 2016b, p. 60
[1428] Austen, 2016b, p. 60
[1429] Antal, 2019, p. 34

még, nem csak gyermekeiket. Ehelyett a Musgrove-házaspár inkább egymásban keresi az okát annak, mi is hibádzik fiaik nevelésében, míg Mr. Elliot sose talál hibát saját viselkedésében.

Wollstonecraft szerint ahhoz, hogy valaki kiegyensúlyozott, érett szülővé váljon, mértéktartó testi és lelki nevelés szükséges. Egy anyának példát kell mutatnia a lánygyermekének, ezért rendkívül fontos, hogy fiatalon ő is elsajátítsa az illendő viselkedés szabályait és a modor méltóságát.[1430] Ha mindezt nemcsak a lánygyermekeket nevelő anyákra értjük, hanem általában véve a szülőkre, akkor a probléma gyökere Mary-nél valószínűleg az apjánál leledzik. Bár a körülményekhez képest anyja helyett anyja Anne, az apja az egyetlen szülő, akire mintaként felnézhet, és aki semmiképp sem példaértékű. Wollstonecraftnál maradva (ez esetben Séllei Nóra fordítását használva *A női test és a nő „megtestesülése" Mary Wollstonecfraft A nő jogainak védelmében (1792) című esszéjében* tanulmányából): „ha nem önmaguk ruházatának díszítésével foglalkoznának, akkor a nők is jobban tudnának mással törődni, például a művészetekkel vagy akár a tudományokkal is."[1431] A *Meggyőző érvek*ben a csavar ott rejlik, hogy Mr. és Mrs. Elliot házasságában egyértelműen a férfi az, aki inkább a külsőségekre ad, minthogy az elméjét pallérozná. Mary úgy nevelkedik, hogy ezt az elvet követi. Míg Anne természetében anyjára hasonlít, valamint Lady Russell barátsága is jobb irányba tereli – még ha olykor a nő sincs a legjobb hatással rá –, addig Mary gyengébb jellemét jobban befolyásolja apja ráhatása, mintsem érettebb nővéréé. Ez látható abban, ahogyan saját gyermekeit neveli. Mivel a párja pont, egy szeretetteljes családból származik, állandóan ellentétekbe ütköznek, és egyikük sem szívesen enged a másiknak; ilyenkor jobb esetben Anne az, aki közbelép, és megoldást igyekszik találni. Rousseau ritka halandóként tartja számon azt, aki rossz nevelésben részesült, mégis ő maga jól nevel egy gyermeket.[1432] Anne Elliot megítélésem szerint kiváló példa erre. A rossz tapasztalatok is tapasztalatok, olykor többet is tanulhatunk belőlük, mint a jókból: Austen hősnője előtt ott lebeg negatív példaként, miként nem szabad egy rá bízott gyermekhez fordulnia; továbbá az elhunyt édesanyjánál tapasztalt pozitív nevelési módszerekre is támaszkodhat.

Azt, hogy Anne műveltebb és érzelmi intelligencia terén is kimagaslik környezetéből, az is mutatja, hogy amikor egy számára kellemetlen sétára invitálják, figyelmét azzal próbálja elterelni, hogy költői leírásokat idéz saját magában az őszi táj szépségéről.[1433]

> Ebben a sétában az ő örömét a testmozgás jelenti majd, a szép idő, s az, hogy elgyönyörködhet a végső mosolyában, amely a sárguló leveleket és a száradó élő sövényeket beragyogja; elmondott magában néhányat az évszak ezer költői leírásából,

[1430] Antal, 2019. p. 36
[1431] Séllei, 2019, p. 27
[1432] Rousseau, 1997, pp. 17-18
[1433] Austen, 2016b, p. 87

> mert az ősz a hangulatok kiapadhatatlan forrásaként hat az érzékeny lélekre, és minden olvasásra érdemes költő megihletett, hogy néhány mélabús sorban megörökítse. Amennyire tőle tellett, igyekezett gondolatait efféle merengéssel elfoglalni.[1434]

*A mansfieldi kastélly*al foglalkozó fejezetben már kitértem rá, hogy Anne Elliot természet iránti szeretetét nem lehet összehasonlítani Fanny Price-éval, hiszen Fanny-vel ellentétben Anne úgy tűnik, felülértékeli a költészet szépségét a természetével szemben. Míg Fanny természethez való vonzódását Immanuel Kant egyes nézeteivel vontam párhuzamba *Az ítélőerő kritikájá*ból, addig a fentebbi idézet a már említett Roland Barthes *Az olvasásról* című szövegét juttatja eszembe, melynek az egyik legfontosabb pontja a különböző olvasási vágyformák bemutatása. Az egyik ilyen forma az, amikor valaki „bezárkózik az olvasáshoz, amikor az olvasásból valami tökéletesen elszigetelt, titkos állapotot hoz létre, amelyben a világ eltűnik".[1435] Az olvasó személy a könyvéhez „hozzátapad, szinte azt mondhatnánk, majd' *belebújik*, ahogy a gyerek bújik az anyjához, ahogy a szerelmes csügg a szeretett arcon".[1436] Az olvasásba való *menekülés* gyakori eset – amikor a hétköznapjaink nehézségeit akképpen próbáljuk zárójelezni bizonyos időre, hogy elmerülünk egy számunkra tetszetős könyvben. Mindez fokozottan igaz volt a regény megszületésének idején, a 19. század elején, a maihoz képest jóval korlátozottabb szórakozási lehetőségek mellett. Anne példája pedig a Barthes-féle „elszigetelt titkos állapot"[1437] vágyformának úgymond egy magasabb szintjeként fogható fel: nincs szüksége arra, hogy egy tényleges szöveg legyen előtte, elég a memorizált költemények néma felmondása. Ennek köszönhetően a dolog titkossága is csak fokozódik, hiszen míg olvasás során más is láthatja, milyen cselekvést művelünk éppen, addig itt a többiek szimplán annyit vesznek észre, hogy Anne is velük sétálgat a maga csendességében.

Austen hősnőjének társainál nagyobb műveltségét támasztja alá az az eset is, amikor Benwick kapitánnyal találkozva, azonnal megtalálják a közös hangot. Míg húga és a Musgrove-család nem is feltétlenül próbálkoznak a halott mennyasszonyát gyászoló, szívfacsaró prózai alkotásokra fanyalodó férfival diskurálni, Anne nemhogy méltó beszédpartnere lesz, de igyekszik más típusú művek felé is terelni, amik szerinte nem mélyítenék a gyászát, mint a versek, hanem valamelyest kiútként szolgálhatnának számára:

> S mikor a kapitány megkérte, nevezze meg pontosan, melyekre gondol, felsorolta legkiválóbb moralistáink alkotásait, nagyszerű levelezésköteteket, kiváló és sokat szenvedett egyéniségek memoárjait, melyeknek címe pillanatnyilag eszébe jutott, s úgy

[1434] Austen, 2016b, p. 87
[1435] Barthes, 1996, pp. 61-62
[1436] Barthes, 1996, p. 62
[1437] Barthes, 1996, pp. 61-62

> vélte, magasrendű elveikkel alkalmasak arra, hogy élénkítsék és gazdagítsák az olvasó lelkivilágát, s az erkölcsi és vallásos helytállás példáival szolgáljanak.[1438]

Nincsenek konkrét szerzők vagy mű címek említve, így nem tudjuk meg, pontosan milyen szövegeket ajánl Anne Benwick-nek, de nagy valószínűséggel a társaság többi tagja – kivétel Wentworth kapitány – életében nem hallott egyik általa említett moralistáról sem. Anne-nek bizonyára ezért sem jut eszébe korábban, hogy az ő köreikben fitogtassa műveltségét; megvárja, míg olyan személyre talál, mint Benwick kapitány. A férfi ugyan kételkedve fogadja, hogy ezek a könyvek gyógyírként szolgálhatnának a bánatára, viszont feljegyzi az összeset, és elhatározza, hogy mindet be is szerzi magának.[1439] Később az is Anne fülébe jut, mennyit emlegeti őt távozása után a kapitány, ezen művek olvasása közben.[1440] Itt idézném fel újra azt, hogy *Az ítélőerő kritikájá*ban leírtak alapján Kantnak a szép művészetek és a széptudományok azért rendkívül fontosak, mert bár lehet, nem leszünk tőlük erkölcsösebbek, de a széles körben megosztható öröm által, és mert a társadalom számára finomít, csiszoltabbá és érzékenyebb gondolkodásúvá tesz minket, és így az érzéki hajlandóságunknak a zsarnokságát is jócskán lecsökkentik.[1441] Ezekből fakadóan úgy vélem, Anne is részben a szép művészetek által vált csiszoltabbá és érzékenyebb gondolkodásúvá, mint a családja, és az érzéki hajlandóságának zsarnoksága is egyértelműen mérsékeltebb, mint a rokonaié.

Itt szintén említeném Dadlez Hume-Austen analógiáját is, melyben felmerül az, hogy Anne figyelmezteti Benwick kapitányt, hogy: „A költészet végzetes is lehet, mert aki teljesen megérti, nem mindig élvezheti veszélytelenül; csak erősen érző lelkek tudják méltóképpen értékelni, ám éppen az erősen érző lelkeknek csak módjával ajánlatos ízlelgetniük.”[1442] Hume is körüljárja ezt a témát: *A jó ízlésről* című szövegében, azt írja, hogy az, hogy mely költeményt tudja valaki értékelni, függ olyan személyes tényezőktől, mint hogy milyen idős az illető, vagy hogy szerelmes-e éppen.[1443] „Kedvenc szerzőnket úgy választjuk meg, mint a barátunkat, vagyis a kedély és a hajlam egyezésének alapján.”[1444] Mindazonáltal Dadlez gondolatai alapján Benwick viselkedését Anne-hez hasonlóan sok eséllyel túlzónak tartaná Hume, hiszen bár azt várja tőlünk, hogy érzelmileg reagáljunk az irodalmi műalkotásokra, ez nem teszi lehetővé az önsajnálatban való elmerülést.[1445] Hume alapján a megfelelő kritikus olyan ítélőképességgel rendelkezik, mely „kifinomult érzékekkel párosuló, gyakorlat útján fejlesztett, az összehasonlítás módszerének alkalmazásával tökéletesített, és előítéletektől

[1438] Austen, 2016b, pp. 104-105
[1439] Austen, 2016b, p. 105
[1440] Austen, 2016b, p. 135
[1441] Kant, 2003a, p. 356
[1442] Austen, 2016b, p. 104
[1443] Hume, 1992a, p. 239
[1444] Hume, 1992a, p. 240
[1445] M. Dadlez, 2008, p. 53

mentes".[1446] Az értelem, a gyakorlat és az elfogultság megszüntetése mellett az is releváns itt, amit a finom ízlésről ír[1447] *A kifinomult ízlésről és a szenvedélyességről* című esszéjében:

> Másoknál viszont *kifinomult ízlést* figyelhetünk meg, ami nagyon hasonlít a *szenvedélyességhez* (…). Ha az ilyen képességekkel megáldott embernek felolvasnak egy költeményt, vagy egy képet mutatnak, akkor finom ízlése miatt azok minden kis részlete megindítja őt, s a mesteri vonásokat sem fogadja nagyobb élvezettel és megelégedéssel, mint amilyen megvetéssel és bosszúsággal a művészi hanyagságokat vagy tévedéseket.[1448]

Dadlez kifejti, hogy Hume ebben a szövegében azt is körvonalazza, hogy:

> Az ízlés finomsága kívánatosabb, mint a szenvedély finomsága, mert az utóbbi a sors szeszélyének tesz ki bennünket – fokozza a reakcióinkat a balszerencse és a jó szerencse iránt egyaránt –, míg az előbbit saját szeszélyünk szerint gyakoroljuk azokon a műveken, melyeket szemlélésre választunk.[1449]

Hume gondolatai alapján a valóban kifinomult ízlésnél olyan „nemesebb és finomabb érzékek"[1450] ápolásáról van szó, „melyek képessé tesznek bennünket az emberek jellemének, a zseniális műremekeknek és más művészi alkotásoknak a megítélésére",[1451] sőt még a szenvedélyességet is mérsékelik.[1452] Megítélésem szerint a *Meggyőző érvek*ben a hősnőre is jellemzőek ezek. Úgy tűnik, neki van a legkifinomultabb ízlése valamennyi szereplő közül. Egyrészt képes jobban átlátni a környezetében lévő személyek jellemét, mint a többi karakter – nem szokása olyan pozitív vagy negatív elfogultság, mint a barátnőjének, Lady Russellnek, és olykor a szerelmének, Fredericknek. Továbbá ő tudja a legjobban kezelni az irodalmi alkotásokat. Hume alapján, mintha saját szeszélye szerint gyakorolná a finom ízlését azokon a műveken, melyeket tanulmányozásra választ. Hume következő szavai *A kifinomult ízlésről és a szenvedélyességről* című esszéjéből megítélésem szerint szintén ráillenek Anne Elliotra:

> A művészetek és a tudományok terén azonban a finom ízlés bizonyos mértékig egybeesik a fokozott érzékenységgel, vagy legalábbis olyannyira attól függ, hogy szinte megkülönböztethetetlenek. A műremekek helyes megítéléséhez oly sok szempontot kell figyelembe venni, s oly sok körülményt kell összehasonlítani, és oly jól kell ismerni az emberi természetet, hogy aki nem a legjózanabb ítélőképességgel rendelkezik, az sosem tudja majd akár csak tűrhetően is értékelni az ilyen teljesítményeket. S ez egy újabb ok arra, hogy a művészetek iránti érzékünket ápoljuk. Az ebbéli gyakorlat ugyanis fejleszteni

[1446] Hume, 1992a, p. 237
[1447] M. Dadlez, 2008, p. 54
[1448] Hume, 1992b, pp. 19-20
[1449] M. Dadlez, 2008, p. 54
[1450] Hume, 1992b, p. 20
[1451] Hume, 1992b, p. 20
[1452] Hume, 1992b, p. 20

> fogja ítélőerőnket, s az élet dolgairól is helyesebb véleményt formálunk majd. A másoknak tetsző vagy az őket gyötrő dolgok közül sok túl komolytalannak tűnik majd ahhoz, hogy lekösse figyelmünket, s fokozatosan megszabadulunk a szenvedélyesség oly sok kellemetlenséggel járó uralmától is.[1453]

A *Meggyőző érvek*ben Anne az, aki a „legjózanabb ítélőképességgel rendelkezik”,[1454] és ebből fakadóan ő képes a leginkább műalkotások helyes megítélésére is. Az idézet utolsó mondatát is kiemelném, hiszen Anne, ha nem rendelkezne ezzel a tulajdonsággal, biztosan nehezebben viselné a saját magát folyton betegnek képzelő, mártíromságra hajlamos Mary húga ápolását, és azt, hogy általánosságban sokat kell a társaságában lennie, sőt olykor a gyerekeivel is foglalkoznia kell helyette. Továbbá részben „a szenvedélyesség oly sok kellemetlenséggel járó”[1455] uralma az Mary-nél, mely sokak számára fárasztóvá teszi a jelenlétét. Anne szemében azonban bármilyen komolytalannak is tűnjenek azon dolgok, melyekről panaszkodik a testvére, ezt sohasem fejezi ki explicit módon. Hume alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az, hogy Anne tűnik a regény szereplői közül a legolvasottabbnak és legműértőbbnek, abból fakadhat, hogy egy huszonhét éves lányhoz képest jól ismeri az emberi természetet. Azt is kifejti Hume, hogy a finom ízlés kedvező mind a szeretetre, mind a barátságra nézve,[1456] általa lesz képes valaki „észrevenni a jellem finomságait”,[1457] felismerni „azokat az alig érzékelhető különbségeket és fokozatokat, melyek az egyik ember társaságát a másikénál kívánatosabbá teszik”.[1458] Úgy bontja ki ezt Hume, hogy:

> Aki alaposan meghányta-vetette, amit könyvekről és emberekről megtanult, az már csak néhány válogatott személy társaságát élvezi. Túlságosan is jól látja, hogy a többiek mennyire alatta maradnak az általa vallott eszményeknek. S nem csoda, ha az ekként szűk körre korlátozott vonzalmai intenzívebbek és mélyebbek annál, mintha válogatás nélkül kiterjednének mindenkire. Ami az ivócimboráknál jókedv és móka, az az ilyen embernél őszinte barátsággá válik, az ifjonti vágy heve pedig finom szenvedéllyé lesz.[1459]

Anne szintén észreveszi a nüansznyi kis különbségeket is a környezetében lévő személyek között, és egyre inkább vágyik arra, hogy egy számára jó társasággal vegye körül magát, mely olyan okos és művelt emberekből állna, „akiknek van miről beszélniük”.[1460] Az *Értelem és érzelem*ben Elinor szintén emiatt élvezi általában Brandon ezredes társaságát a leginkább.

[1453] Hume, 1992b, p. 21
[1454] Hume, 1992b, p. 21
[1455] Hume, 1992b, p. 21
[1456] Hume, 1992b, p. 22
[1457] Hume, 1992b, p. 22
[1458] Hume, 1992b, p. 22
[1459] Hume, 1992b, p. 22
[1460] Austen, 2016b, p. 154

Anne Elliot jó példa Wollstonecraft azon állítására, mely szerint sok olvasás által a fiatal lányok fejleszthetik az érzelmi intelligenciájukat, intellektusukat és akár morális gondolatokkal is gazdagodhatnak, így azon társaik fölé emelkedve, akik kevesebb időt fordítanak könyvek tanulmányozására. Wollstonecraft a zenetanulás fontosságát is kiemeli,[1461] mely alapján Anne zongorázás iránti elköteleződése szintén segíti érettebb jellemmé való formálódását. Az sem szegi kedvét, hogy a környezete nem ismeri el igazán a tehetségét, és talán nincsenek is tisztában a játékának kiválóságával. Mindezek fényében levonhatjuk azt a konklúziót, hogy Austen hősnője nem azért képezi zenei tudását, és nem is azért műveli magát, hogy másokat lenyűgözzön velük, hanem önnön tudása végett.

2. A fegyelmezettség és a meggyőzés jelentősége Austen utolsó befejezett regényében

A kritikusok döntőtöbbsége a *Meggyőző érvek*et tartja Jane Austen legkiforrottabb írásának, és a továbbiakban áttekintem, miért alakulhatott ki ez az általános nézet. Az egyik legszembeötlőbb érv az lehet, hogy ez egy olyan Austen-történet, melyben mindkét főszereplő már a regény elején érett, tapasztalt, visszafogott és megfontolt felnőtt. Az írónőt magát zavarta is, hogy elmondása szerint túl tökéletesre sikeredett a főhősnője, és Fanny unokahúgának azt írta Anne-ről: „már-már túl jó nekem".[1462] Már utaltam rá, hogy Austen főhősnőit két csoportra különíthetjük el, és Anne Elliot Fanny Price-szal és Elinor Dashwooddal azok csoportjába tartozik, akik komolyak és erkölcsileg is szilárdak a regények cselekményének már a legelejétől. Mindazonáltal hangsúlyoznám, hogy nemcsak feltétlenül arról van szó, hogy Anne természeténél fogva komolyabb, mint a többi Austen-főhősnő – bár Catherine-nel, Emmával és Marianne-nel összehasonlítva teljesen legitim ez az állítás –, hanem arról, hogy idősebb a regény kezdetén, mint az írónő többi főhősnője. Brandon ezredes karakteréhez hasonlóan Anne is elköveti a maga hibáit fiatalabb korában; köztük a legnagyobb az, amikor nemet mond szerelme eljegyzési ajánlatára, azonban idővel rájön, hogy rosszul döntött, és ennek következményeivel kell együtt élnie nyolc és fél éven át.

Olyan szakirodalmi vélemény is akad, mely szerint nincs még egy olyan hasonló jelentőségű brit regény, melynek a cselekménye a felszínen ennyire hajazna egy tündérmesére. Ezt a *mesét* azonban briliáns irónia jellemzi, valamint szerelmi jeleneteiben megrendítettséget és gyengédséget mutat, mindezt olyan kulturális és morális környezetbe ágyazva, ami komplikált és kétértelmű következményeket vonzz magával. Ezek fényében

[1461] Wollstonecraft, 1787, pp. 57-60
[1462] Shields, 2007, p. 220

talán nem meglepő, hogy akadnak olyan szakértők, akik a *Meggyőző érvek* megjelenését a brit regényirodalom történetének egyik kiemelkedő eseményeként könyvelik el.[1463]

Ezek mellett meg szeretném említeni, hogy Virginia Woolf milyen véleménnyel volt a *Meggyőző érvek*ről. Woolf úgy vélte, van egy különös szépsége és egyben tompasága a műnek. Mintha Austen ekkorra már megszokta volna saját regényvilágának módszereit, így az utolsó befejezett regényének írásánál mintha kicsit unatkozott volna. Woolf Austen komikus hangnemében itt felfedezni vél egy olyan hevességet, mely azt sugallja, hogy már nem szórakoztatta úgy Sir Walter és Elizabeth Elliot egoizmusa és gőgje, mint amennyire korábbi hasonló regényszereplőinél. Szintén megjegyzi Woolf, hogy a *Meggyőző érvek*ben Austen szatirikus stílusa durvábban, míg komikus elemei nyersebben vannak tálalva, mint az előző regényeiben, és párbeszédek helyett már inkább a reflexiók útján ismerhetjük meg a karaktereit. Kiemeli továbbá, hogy lehet, hogy Austen korábban valamelyest (akár jobban is) már megírta a *Meggyőző érvek* fő témáit, mégis megfigyelhetjük, hogy valami olyasmit igyekezett tenni ekkor, amit előtte sohasem próbált.[1464]

Woolf azzal magyarázza, hogy számos kritikus ezt a regényt tartja az írónő legszebb művének, hogy felfedezhetünk benne egyfajta minőségbeli javulást: nagyobbnak, titokzatosabbnak és romantikusabbnak tűnik a *Meggyőző érvek* világa, mint a korábbi Austen regényeké. Woolf szintén hangsúlyozza Anne azon tulajdonságát, hogy gyakran elmélyed a természet és az évszakok szépségében, melankóliájában, és hogy az ősz és az általa képviselt elmúlás hangsúlyosak a regényben. Austennek azonban nemcsak a természet iránti új érzékenységében észlel változást Woolf, hanem az élethez való hozzáállásában is. A regény cselekményét főként egy olyan nő szemszögéből követhetjük, aki saját boldogtalansága közepette, a maga csendességében különös szimpátiát érez mások boldogsága és szomorúsága iránt.[1465] Itt megjegyezném, hogy mindez Elinor Dashwoodra is igaz az *Értelem és érzelem*ben, de Anne-nél valóban dominánsabban tetten érhető. Ezért a korábbi Austen-hősnőkkel ellentétben a megfigyelései tények helyett inkább érzésekről szólnak.[1466]

Megítélésem szerint a *Meggyőző érvek* azért is egyedülálló Austen-regény, mivel itt nem az kerül a középpontba, miként szeretnek egymásba a főszereplők, majd milyen bonyodalmakon és jellemfejlődési folyamatokon keresztül sikerül eljutniuk az oltárig. A történet elején csak összefoglalót kapunk arról, mi is zajlott nyolc és fél évvel korábban; kezdve 1806 nyarával, amikor az akkor még parancsnok Frederick megismerkedik Anne-nel.

[1463] Duffy, 1954, p. 273
[1464] Woolf, 1964, p. 22
[1465] Woolf, 1964, pp. 22-23
[1466] Woolf, 1964, p. 23

Egyes kritikusok ezt a Jane Austentől nem megszokott struktúrát úgy jellemzik, hogy a *Meggyőző érvek* ott kezdődik, ahol az írónő más regényei végződnek.[1467] Ezt olvashatjuk:

> Akkoriban feltűnően jó megjelenésű fiatalember volt, nagy műveltségű, szellemes, éles elméjű; Anne pedig finom, szerény, jó ízlésű és melegszívű, nagyon szép lány. Félennyi vonzó tulajdonság is elegendő lett volna mindkét részről, mivel a fiatalembernek semmi dolga nem volt, a lánynak pedig szinte senkije, akire érzelmeit pazarolhatta volna; hát még ha ragyogó tulajdonságok bősége találkozik össze! (…) Beletelt egy kis idő, míg megismerték egymást, de amint megismerték, hirtelen mélységesen kölcsönös szerelembe estek. Nehéz volna eldönteni, melyik látta inkább a megtestesült tökélyt a másikban, valamint azt is, melyikük volt boldogabb; Anne-e, mikor a fiatalember, vallomását követően, megkérte a kezét, vagy az, amikor igenlő választ kapott a lánytól.[1468]

Itt is felfedezhetünk némi ironikus élt Austen fogalmazási stílusában,[1469] de emellett kiemelném még azt, hogy ez az idézet alátámasztja, Anne milyen szeretetteljes (ami tudjuk, hogy MacIntyre alapján esszenciális erény az írónő karaktereinél), akinek az édesanyja halála után nem volt „szinte senkije, akire érzelmeit pazarolhatta volna".[1470] Továbbá az is egyértelművé válik, hogy a kor hagyományaihoz hűen Frederick nem húzta sokáig az időt, és igencsak hamar megkérte a szerelme kezét. Azonban két irányból is falba ütköztek a fiatalok: Anne apja szégyenletesen rangon alulinak tartották ezt a frigyet, de Lady Russell szemében is szerencsétlen lett volna ez a házasság, hiszen nem akarta, hogy fiatal barátnője tizenkilenc évesen odadobja magát egy vagyontalan férfinak. A nőnek kevés érzéke volt a szellem szikrái iránt,[1471] így az ő szemében nem nemesítik meg a kérőt pozitív jellembeli tulajdonságai. „Anne huszonhét évesen egészen másként vélekedett efelől, mint tizenkilenc éves korában, amikor meggyőző érvekkel befolyásolhatták gondolkodását."[1472] Ugyan apjával bármikor szembeszállt volna, de bizalmas barátnője tanácsának köszönhetően elhiteti magával, hogy szerelme javát szolgálja azzal, ha lemond róla.[1473]

> Anne nem önző óvatosságból cselekedett, amikor végül felbontotta a jegyességet. Ha nem hiszi, hogy inkább a fiatalember, mint a maga javát szolgálja, nem lett volna képes lemondani róla. (…) Ez a hite szolgált vigaszul az elválás gyötrelmeiben, a végleges szakításban; márpedig nagyon is rászorult a vigaszra, mert szembe kellett nézni a

[1467] Pinch, 1993, p. 108
[1468] Austen, 2016b, p. 30
[1469] Az eredeti angol verzió így hangzik: „He was, at that time, a remarkably fine young man, with a great deal of intelligence, spirit, and brilliancy; and Anne an extremely pretty girl, with gentleness, modesty, taste, and feeling. Half the sum of attraction, on either side, might have been enough, for he had nothing to do, and she had hardly anybody to love (…). They were gradually acquainted, and when acquainted, rapidly and deeply in love. It would be difficult to say which had seen highest perfection in the other, or which had been the happiest: she, in receiving his declarations and proposals, or he in having them accepted." Lásd. Austen, 1906, p. 35
[1470] Austen, 2016b, p. 30
[1471] Austen, 2016b, p. 31
[1472] Austen, 2016b, p. 33
[1473] Austen, 2016b, p. 32

> fájdalmas ténnyel, hogy a fiatalember egészen másként vélekedik: őt nem győzték meg, hajthatatlan maradt – s úgy érezvén, hogy a kierőszakolt lemondással Anne méltatlanul bánt vele, távozott a környékről.[1474]

Úgy vélem, az idézetet egyértelműsíti, hogy Anne ebben, kanti felfogásbanszerelme boldogságát a sajátja elé állítja, ahogy jó párszor a regény cselekménye alatt.

Maradva a kritikusok egybehangzó pozitív véleményének egyik lehetséges okánál, a regény struktúrájánál: a *Meggyőző érvek* a szerkezetének köszönhetően fokozza nekünk, olvasóknak az érdeklődésünket, hiszen késleltetve van Frederick és Anne újratalálkozása. Ráadásul egy félreértés következtében, egy rövid időre úgy tűnik, hogy a kapitány megnősült, amióta nem találkoztak.[1475] Hamar szóba kerül a regényben, hogy Frederick nemsokára meglátogatja a nővérét és férjét, az Elliot-kúria albérlőit, így egyértelmű, hogy találkozniuk kell,[1476] azonban az első adandó alkalom során mindez meghiúsul, amikor Anne magára vállalja megsérült unokaöccsének az ápolását. Tagadhatatlan, hogy a szülők közötti vitát is orvosolni próbálja, de meg is könnyebbül, hogy van indoka eltolni az újratalálkozást.[1477] Mindösszesen másnap reggelig sikerül a halasztás, amikor is meg akarja látogatni a kapitány a kis beteget. A férfi figyelmességére utal, hogy Anne iránti sértettsége ellenére megkéri Charlest, jelentse be előre az érkezését, így a lány kap pár percet, hogy lelkileg felkészüljön.[1478] Az a fegyelmezettség, amivel egymáshoz viszonyulnak, nem a leggyakoribb Austen regényeiben. Egyértelműen érezhető, hogy továbbra is van vonzalom közöttük, de visszafogottan változik meg a légkör, amikor egy helyiségben vannak.

Ezek fényében érthető döntés, hogy van olyan magyar kiadása a könyvnek, melyben a *Tartózkodó érzelem* címet viseli. Ez a magyar cím Anne és Frederick jelenbeli, visszafogott, úgymond kelepcébe zárt érzéseire utal, mely az én olvasatomban a *lelke* a történetnek. Frederick esetében ráadásul egy jó darabig azt tapasztalhatjuk, hogy nemcsak elfojtja az érzéseit, hanem tagadásban él. Az eredeti angol *Persuasion* címhez a *Meggyőző érvek* közelebb áll, ami azokat a múltbéli érveket reprezentálja, melyek elegendőek Anne számára, hogy befolyásolják a házassági ajánlat elfogadásával kapcsolatban. Emellett a meggyőzés azon dimenzióját is kiemelhetjük, amit Lady Russel és Anne közösen próbálnak elérni Sir Walternél: hogy visszafogottabb életmódra áttérve tudjanak annyit spórolni, hogy ne kelljen elhagyniuk az otthonukat. Többször kitértem már arra, hogy ahhoz, hogy az austeni hősnők kiteljesedhessenek nőkként, majd idővel feleségekként, megbízhatónak és kellően

[1474] Austen, 2016b, pp. 31-32
[1475] Austen, 2016b, p. 53
[1476] Austen, 2016b, p. 54
[1477] Austen, 2016b, p. 59
[1478] Austen, 2016b, p. 63

hozzáértőnek kell lenniük gazdasági kérdésekben.[1479] Azt is hangsúlyoztam már, hogy ez kiváltképp Anne Elliotnál és Elinor Dashwoodnál fedezhető fel. Mindkét esetben az ő szigorú anyagi megszorításaik kellenek ahhoz, hogy fenn tudják tartani magukat a családjukkal. Mindazonáltal Elinorral ellentétben Anne képtelen kellően érvényesíteni az akaratát a családtagjaival szemben, így adósodnak el annyira, hogy már nem képesek fenntartani a fényűző otthonukat. Itt újra felidézném *Az ítélőerő kritikájá*ból Kant azon meglátását, hogy a kultúra előrehaladási folyamatának a tetőpontja a luxus, amikor a nélkülözhető dolgokhoz annyira ragaszkodunk, hogy ez a nélkülözhetetleneknek a rovására megy.[1480] Erre tökéletes példa az, hogy az Elliotok feladják a családi otthonukat, hogy az uri körök előtt fenn tudják tartani a pompának és jómódnak a látszatát. Tehát Anne és Lady Russell elbuknak, helyettük a család ügyvédjének, Mr. Shepherd-nek sikerül érvényesítenie az akaratát a férfi felett, és rávennie arra, hogy adják ki a házukat egy bérlőnek.[1481] Továbbá a meggyőzés erejét láthatjuk abban is, ahogy Anne sikeresen arra ösztönzi Benwick kapitányt, hogy általa ajánlott szövegeket olvasson.[1482]

Anne a kapitánnyal való első találkozásukkor rájön – bár pár perc az egész –, hogy „vannak érzelmek, amelyek felett nyolc év is nyomtalanul múlhat el".[1483] Annak ellenére, hogy a húgától azt hallja vissza, a kapitány úgy nyilatkozott róla, hogy annyira megváltozott, hogy meg sem ismerte volna,[1484] Anne nem tudja tagadni maga előtt, a férfi, ha változott is, az a javára vált. Ezzel szemben tisztában van vele, hogy saját „viruló ifjúsága elhervadt az évek múlásával".[1485] Majd amikor a társaság tudtára adja Frederick, milyen nőt venne el, milyen személyre vágyna élete társaként – bár magában elhatározza, Anne semmiképp sem lehet az –, éppen rá gondol, amikor azt mondja, „szelíd modorral párosult erős lélek".[1486] Ez a jelenet amellett, hogy fokozza a főhősnőnek a boldogság iránti reményvesztettségét, azt is szépen reprezentálja, milyen tagadásban él Frederick a sértettsége miatt, és hogy kilábolnia ebből az állapotból nem egyszerű feladat számára. Anne viszont hősiesen tűri, hogy oda a boldogságra való reménye, és sohasem panaszkodik az őt korábban befolyásoló személyeknek. Ha hihetünk Lady Russell állításának, mely szerint Anne-ben az édesanyja éledt újra,[1487] nem is olyan meglepő mindez, hiszen a következő leírást olvashatjuk az elhunyt nőről:

[1479] Massei-Chamayou, 2022, p. 212
[1480] Kant, 2003a, p. 354
[1481] Walzer, 1995, p. 697
[1482] Pinch, 1993, p. 108
[1483] Austen, 2016b, p. 64
[1484] Austen, 2016b, p. 65
[1485] Austen, 2016b, p. 65
[1486] Austen, 2016b, p. 66
[1487] Austen, 2016b, p. 10

> Lady Elliot kitűnő asszony volt, okos és szeretetreméltó; ítélőképessége és magatartása, ha eltekintünk amaz oktalan ifjúkori fellángolástól, mely Lady Elliottá tette, a későbbiekben soha nem volt hibáztatható. Jóindulattal tűrte, enyhítette, takargatta férje fogyatékosságait, és tizenhét esztendeig istápolta neve tisztességét.[1488]

Ebben a két mondatban is több fontos austeni toposz fellelhető: a szeretetreméltóság mint erény és az ítélőképesség fontossága, valamint az, hogy méltósággal tűrje valaki a hibájának következményeit. Míg Lady Elliot éppen egy olyan házasságba megy bele, mely végül nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, addig Anne elszalasztja az ő *nagy lehetőségét*; de mindketten próbálják kihozni a maximumot abból az élethelyzetből, amibe a döntésük miatt kerültek. Anne a fájó beletörődés állapotában létezik: olyan életet él, mely már nem is nevezhető életnek, csak unalmas, lélektelen rutinnak.[1489]

Ahogy már utaltam rá többször is a dolgozatomban, Austen regényeiben kulcsfontosságú az arányosság, ami úgy tűnik, egyszerre jelent az írónőnél állandóságot, biztonságot és erődítményt az ismeretlennel szemben. A *Meggyőző érvek*ben pedig külön kiemelendő a cselekvésekben megnyilvánuló arányosság és nagy gondatlanság feszültsége. Bizonytalan az egyensúly közöttük, mely paradox dolgokat is eredményezhet: ellentmondásosnak tűnik, ha egy karakter teljesen rábízza magát az isteni gondviselésre, miközben hagyja, hogy olyan tanácsokkal befolyásolják, melyek pont, hogy szembemennek az isteni gondviseléssel és veszélyeztetik a jövőbe fektetett hitét.[1490] Austen karaktereinek (főként a nőknek) meg kell hozniuk a saját morális döntéseiket, valamint fel kell készülniük arra, hogy együtt éljenek ezen döntések következményeivel; ezt teszi Anne is, miután rájön, milyen hibát vétett.[1491] Benwick kapitánynál is valami hasonlót vélhetünk felfedezni: azért is értik meg jól egymást Anne-nel, mert mindketten saját magukat hibáztatják amiatt, hogy elszalasztották a lehetőségüket a boldog házaséletre. Bár Anne-t testileg is megviseli a hibája – ezért is oda a korábbi ragyogó szépsége –, Benwick kapitánnyal ellentétben rá senki sem mondaná azt, hogy boldogtalan, hiszen panaszkodás helyett egyedül éli meg a lelki vívódásait. Végső soron csak magára számíthat a legtöbb helyzetben, hiszen a hozzá legközelebb álló Lady Russelt is elvakítja a rang, ezért is ad neki rossz tanácsot Wentworth kapitány eljegyzésénél.[1492]

Anne tisztában van vele, hogy Frederick a jegyességük felbontása után fokozatosan lépked felfele a tiszti ranglétrán, és egyre nagyobb vagyonra tesz szert, ami még fájdalmasabbá teszi a saját visszautasítását az irányába.[1493] Épp ezért lehet érdekes felvetés az, vajon hogyan

[1488] Austen, 2016b, p. 8
[1489] Duffy, 1954, p. 273
[1490] Duffy, 1954, p. 288
[1491] Hopkins, 1987, p. 158
[1492] Austen, 2016b, p. 15
[1493] Hopkins, 1987, pp. 33-34

ítéljük meg a későbbi események alapján Lady Russel meggyőzésének erkölcsi helyességét? Könnyen bekövetkezhetett volna az is, hogy Frederick elveszi fiatalon Anne-t, majd sebekkel tele, sérülten tér vissza a tengerről (hasonlóan megcsonkítva és nincstelenné válva, mint Mr. Rochester Charlotte Brontë *Jane Eyre*-jének a legvégén).[1494] Továbbá *A mansfieldi kastély*ban arra is látunk példát Fanny szülei által, hogy egy arisztokrata nő szerelemből hozzámenjen egy nincstelen tengerésztiszthez, aki nem volt olyan szerencsés, hogy rangot vagy/és vagyont szerezzen, így nyomorban kellett leélniük az életüket. Nehéz kérdés, mikor bátorítsunk másokat valami megtételére, és mikor beszéljük le őket róla, de egy biztos, Lady Russel szívjóságból befolyásolja Anne-t, és még ha utólag rossznak is bizonyul a korábbi irányítása, meg lehet érteni a szándékait. Mindemellett az is a nő mellett szól, hogy a regény végén ráeszmél, a saját maga által legtöbbre tartott tulajdonsága, a jó ítélőképessége sem kifogásolhatatlan, és van, amikor nem tudja megkülönböztetni a látszatot a valóságtól.[1495] Ebből is látszik, hogy Austen karaktereinél releváns az ítélőerőre irányuló kétely fontosságát.

A kapitány és Anne egyre gyakoribbá váló találkozásain rendre felmerül Frederick történeteinél az az év, amikor Anne visszautasította őt. Akaratlanul is mindkettőjük elméjét átjárják az emlékek, de mivel egy szót sem váltanak egymással, így nem tudhatják, vajon a másik számára is ugyanannyira fájdalmas-e mindez.[1496] Ezt írja Austen:

> Valaha mindent jelentettek egymásnak, most semmit! Volt idő, amikor olyan népes társaságban is, amilyen most betölti az uppercrossi szalont, nehezükre esett volna, hogy ne folyton egymással beszélgessenek. Kivéve talán az admirálist és feleségét, akik nagyon összetartozónak és boldognak látszottak (Anne ezt nem ismerte el kívülük a jelen lévő házaspárok egyikéről sem), biztosan nem volt itt olyan emberpár, amely tagjainak szíve annyira nyitva áll egymás előtt, annyira hasonló az ízlése, egybehangzó az érzése, mint annak idején nekik; akik annyi örömüket lelnék a másiknak az arcában, mint annak idején ők. Most vadidegenek; nem, sokkal rosszabb, mintha azok lennének, mert ők már soha nem kerülhetnek közelebb egymáshoz. Örökre szóló elidegenedés ez.[1497]

Ebből az idézetből is érezhetjük, hogy ez az Austen-regény melankolikusabb hangvételű, mint bármelyik másik. Sokszor hangsúlyozza a narrátor (amit Virginia Woolf is kiemelt),[1498] hogy ősszel játszódik a történet. Austen korabeli és mai modern kritikusok is gyakran a regény hangnemét és alaphelyzetét az írónő életrajzának tényeivel magyarázzák, így felfedezve egyfajta növekvő pátoszt, hiszen Austen már haldoklott, mikor ezt a művét írta. Egyesek

[1494] Hopkins, 1987, pp. 144-145
[1495] Austen, 2016b, p. 255
[1496] Austen, 2016b, p. 67
[1497] Austen, 2016b, pp. 67-68
[1498] Woolf, 1964, pp. 22-23

odáig is elmennek, hogy a regény implicit témája maga az élet *lombhullatása*.[1499] Jómagam úgy vélem, hogy bár a történet megalkotásánál biztosan befolyásolta az írónőt a saját egészségének romló állapota, a *Meggyőző érvek* nem az élet elmúlásáról, sokkal inkább az újrakezdésről, a második esélyről szól. Például a főhősnő korábban elmúlt viruló szépsége visszatér, ahogy újra egyre élénkebb lesz amiatt, hogy ismét a szerelme közelében lehet. Ez pedig az idézetben leírtak miatt is nagy lélekjelenlétről tanúskodik Anne-től, mely már tisztáztam, hogy egy fontos toposz Austennél. Anne sokáig azt hiszi, örök elidegenedésre kárhoztattak Frederickkel. Mindazonáltal éppen ezek a sorok teszik világosság azt is, milyen sokat jelentettek egykor egymásnak, és hogy az újratalálkozásuk miatt ezek az érzések ismét felszínre kerülnek a főhősnőnél.

A fennálló helyzet persze fájdítja Anne szívét, például rájön szerelme történeteit hallgatva: anélkül mondott le arról, hogy tengerészfeleség legyen, hogy bármi fogalma lett volna róla, milyen az élet egy hajón.[1500] Jól esik neki, meg nem is, amikor látja, hogy Frederick jó barátja, Harwille kapitány számára pont a tengerészhivatás tette lehetővé, hogy boldog családi élete legyen (általa szerezte meg az ehhez szükséges anyagi hátteret).[1501] Az is szívfájdalom Anne-nek, hogy Wentworth kapitány visszautasításával a velük való szoros barátságról is előre lemondott.[1502] Ez eszünkbe juttathatja azt a *Büszkeség és balítélet*ből, amikor Elizabeth Benneth megbánást érez, ahogy meglátja Pemberley-t, melynek az úrnője lehetett volna, ha korábban igent mond Darcy lánykérésére. Anne viszont úgy tekint a Wentworth-szel elhalasztott nászára, mint amely egy számára komfortosabb társadalmi körbe vezette volna be.

Az admirálisék helyzete is remek példa számára, hogy igenis boldog és tartós házassághoz tud vezetni az, ha egy tengerésztiszthez megy egy nő. Pedig a Crofték be se merik vallani Anne-nek, milyen rövid ismeretség után kötötték össze az életüket. Igaz, Mrs. Croft külsején meglátszik, hogy a tengeren töltötte az életének nem kis részét,[1503] de férjével együtt tudott megöregedni, és ez épp elég boldogság számára. Csak azon az egy télen szenvedett testileg és lelkileg is, amikor nem tarthatott az admirálissal az Északi-tengerre.[1504] Az ő párosuk példázza, hogy nem csak a legmegszokottabb házassági formák vezethetnek boldog élethez. Amikor Frederick kijelenti, hogy nem szeret nőket látni a fedélzetén, mert nem tud számukra kellő kényelmet biztosítani,[1505] Mrs. Croft közli vele, hogy nem minden nő kényeskedő dáma,

[1499] Duffy, 1954, p. 275
[1500] Austen, 2016b, p. 68
[1501] Austen, 2016b, p. 102
[1502] Austen, 2016b, p. 102
[1503] Austen, 2016b, pp. 52-53
[1504] Austen, 2016b, p. 75
[1505] Austen, 2016b, p. 73

hanem igenis értelmes lények.[1506] A kapitány védekezése azonban inkább arról árulkodik, hogy azért alakult ki az álláspontja, mert rosszul van a házas férfiak tanácsaitól, ami Anne korábbi visszautasítására vezethető vissza: valószínűleg másként vélekedne minderről, ha szerelme oldalán ébredne nap mint nap a hajóján. A nővéréénél való vendégeskedését is részben az teszi keserédessé, hogy – annak ellenére, hogy jó testvérhez hűen örül Mrs. Croft boldogságának – ott van előtte a példa, milyen életben lehetne része, ha Anne korábban hozzámegy feleségül. Tehát fájdalmas szembesítések elé vannak állítva a főhősök, akik ráadásul némaságra vannak ítéltetve: a társaság egyik tagja sem tud a közös múltjukról, így arról sem, mennyire embert próbáló folyton egy légtérben lenniük, méghozzá más, tőlük boldogabb személyekkel körülvéve. Mindez olyan hangulatot kölcsönöz a történetnek, mely szintén egyedülálló Austen-regénnyé teszi a *Meggyőző érvek*et.

3. Az austeni állhatatosság és kedvesség megnyilvánulása MacIntyre megközelítésében

Jelen alfejezetben MacIntyre-nek *Az erény nyomában* című kötetében fellelhető Austen-olvasatának kifejezetten olyan aspektusaira térnék ki (ismét), melyek – úgy vélem – fokozottan igazak a *Meggyőző érvek*re. MacIntyre kiemeli, milyen nagy hangsúlyt fektet Austen az állhatatosságra, mint erényre, kiváltképp Fanny Price és Anne Elliot karaktereinek kidolgozásakor. Hiába rendelkezik valaki számos más erénnyel, azok értelmetlenné válnak az állhatatosság nélkül.[1507] Már említettem, hogy ahhoz, hogy ilyen nagy jelentőséget tulajdonítsunk az állhatatosságnak Austen esetében, úgy vélem, a fogalomnak le kell fednie az egyes személyekre irányuló lojális ragaszkodást, a bizonyos elhatározások, elvek feletti szilárd eltökéltséget, de azon életvitel melletti kitartást is, amit ezen személyek, elhatározások és elvek megkövetelnek. Mindez azért annyira releváns itt, hiszen implicit módon minden Austen-regényben fontos téma az állhatatosság, de egyikben sem kerül annyira középpontba, mint a *Meggyőző érvek*ben. Ezt reprezentálja az, amit Wentworth kapitány mond Louisa Musgrove-nak Henrietta Musgrove és unokatestvére románcáról:

> Szerencse, hogy ilyen következetes teremtés áll mellette, amilyen maga. (…) Amire most utalt, csak megerősítette a magam észrevételeit, mikor legutóbb társaságban együtt voltam a fiatalemberrel, ezért szükségtelen úgy tennem, mintha sejtelmem sem volna róla, mi megy itt végbe. Tudom, többről van szó, mint holmi délelőtti tisztelgő látogatásról egy nagynéninél… de jaj mindkettőjüknek, ha döntő fontosságú kérdés elé kerülnek, amelyhez szilárd elhatározás és erős lélek kell, és nincs abban a lányban annyi elszántság, hogy elhárítsa a beleszólást, még ilyen semmiségben sem, mint ez az eset. A

[1506] Austen, 2016b, p. 74
[1507] MacIntyre, 1999, p. 324

> testvére kedves, szeretetreméltó teremtés, de maga az, akinek döntésre képes állhatatos jellem jutott osztályrészül, azt látom. És ha szívén viseli a húga magatartását és boldogságát, öntsön belé a maga jellemszilárdságából annyit, amennyit csak tud. De hiszen semmi kétség, mindig is ezt tette. A túlságosan engedékeny határozatlan jellemben az a legfőbb rossz, hogy még abban sem lehet megbízni, ha valami befolyás érvényesül nála. Az ember sohasem lehet bizonyos benne, vajon a jó befolyás tartósan hat-e. Bárki megingathatja; aki hát boldog akar lenni, legyen állhatatos.[1508]

Tehát az utolsó Austen-regényben még egzaktabb az a nézet, hogy egy erényes személy csak akkor lehet boldog, hogyha állhatatos. Bár itt Frederick Henriettáról beszél Louise-nak, egyértelmű, hogy végig Anne-re gondol. Például a főhősnő múltbeli állhatatlansága miatt jelenti ki azt, hogy jaj nekik, hogyha szilárd elhatározás helyett esetleg hagyja Henrietta, hogy beleszólásokkal eltántorítsák. Továbbá még kiemelném az idézetből, hogy azt mondja Frederick, hogy még ha nem is állhatatos Henrietta, attól még szeretetreméltó. Ez ismét arra utal számomra, hogy Anne is az volt, akkor is, mikor hagyta, hogy befolyásolják nyolc évvel korábban – az Austen által legesszenciálisabbként kezelt erényt ekkor is a magáénak tudta. Továbbá ezzel mintha elszólná magát Frederick, hogy ő szintén szeretetreméltónak tartotta mindig is Anne-t. A hősnő mikor hallja ezt a beszélgetést, rájön arra, hogy az ő jellemére utal a férfi, viszont olyasmi nem fordul meg a fejében, hogy implicite pozitívumot is mondott róla a kapitány, de Frederick modorában valami „bizonyos érzésre, sőt érdeklődésre vallott; ez kavarta fel annyira”.[1509] Ezután pedig a következőt olvashatjuk Anne-ről:

> Amint képes volt rá, elindult Mary után, majd ráakadván együtt mentek vissza korábbi pihenőhelyükre a kerítésátjárónál, s némileg megnyugtatta, hogy hamarosan együtt volt az egész társaság, útra készen. Lelke arra a csendre és magányra áhítozott, amelyben csak mások társaságában lehet részünk.[1510]

Ez éppen azon séta végén van, ami alatt a figyelmét azzal próbálja elterelni, hogy költői leírásokat idéz magában az őszi táj szépségéről,[1511] mely reprezentálhatja azt, hogy a regény első felében Anne vágyik mások társaságára, olykor kifejezetten amiatt, hogy elvtereljék a figyelmét a feldúlt lelkéről. Ha nem is beszélget a többiekkel, hanem magában szaval verseket, akkor is jobban örül, ha vannak mások a környezetében, mintha egymaga lenne.

A kapitány és Louise kihallgatott diskurálásához kapcsolódva még említést tennék arról a jelenetről, mely során Anne Harry Harville kapitánnyal beszélgetve nem rest kiállni nőtársai mellett, amikor a férfi a női állhatatosságot kérdőjelezi meg. Az irodalmat hozza fel példaként a kapitány, mely állítása szerint alátámasztja az álláspontját, azonban Anne-nek ki sem kell

[1508] Austen, 2016b, p. 91
[1509] Austen, 2016b, p. 93
[1510] Austen, 2016b, p. 93
[1511] Austen, 2016b, p. 87

mondania, magától is tudja a férfi, hogy azzal érvelne: azon műveket, melyekre gondol, valószínűleg mind férfiak írták.[1512] Ez a jelenet szépen reprezentálja a kor azon jellegzetességét is, hogy a nők főként csak tárgyai voltak az irodalmi és esztétikai életnek. Ritkábbak voltak a női szerzők, főként azok, akik nem álnéven publikáltak, így a férfi nem látásmódja dominált. Mindezt itt szignifikánsabbá teszi az, hogy maga Jane Austen sem adta a nevét a regényeihez, hanem *Egy hölgy* megjelöléssel publikálta őket.[1513] A *Meggyőző érvek*ben azonban Anne kijelenti, nem gondolja úgy, hogy az állhatatosság csakis a nők jellemvonása volna – bár ő és a kapitány is végig a saját nemük mellett foglalnak állást a témában[1514] –, majd pár oldallal később Frederick levele is ennek lesz a bizonyítéka.[1515] Ezért sem értek egyet MacIntyre azon megállapításával, hogy Austen szerint az állhatatosság gyakorlására a nők alkalmasabbak a férfiaknál.[1516] Megítélésem szerint az írónő úgy tárja az olvasói elé ezt a társadalomkritikai észrevételét, hogy nem esik át a másik végletbe, ezáltal is érezhetjük, hogy az utolsó és talán legkiforrottabb befejezett regényéről van szó. Továbbá azt is újra megjegyezném, hogy amikor Virginia Woolf azt ecseteli, hogy korábbi Austen regényekkel ellentétben itt a főhősnő megfigyelései kevésbé tényekről, sokkal inkább érzésekről szólnak, a koncert-jelenet mellett Anne-nek ezt a női állhatatosságról szóló híres beszédét hozza fel példaként arra, hogy bizonyos esetekben kifejezetten az érzelmek dominálnak a regényben.[1517]

Most visszatérnék ahhoz az etikai témához, hogy számos Austen-főhős, mintha kanti alapokra támaszkodva mások boldogságát célként tűzné ki maga elé,[1518] hiszen így tesz Anne is a *Meggyőző érvek*ben, amire már utaltam is. Őt azonban kiváló példának tartom arra, miért vélem úgy, hogy annak ellenére, hogy úgy tűnik, a boldogságetikák magyarázata nem minden szempontból kielégítő Austen számára, mégsem tud teljesen lemondani a boldogságról mint célról. Ezért is sorolhatja MacIntyre az erények klasszikus tradícióját képviselő személyek utolsó tagjai közé.[1519] Anne jelleméből fakadóan összekapcsolja a boldogságot és az erényes életet. Fiatalon azt hiszi, az a jó döntés, ha lemond szerelméről, de idővel szembesülnie kell azzal, hogy ebben a helyzetben nem volt kellően állhatatos: nem volt lojális Frederickhez, a hozzá fűződő gyengéd érzelmeihez és azon elhatározásához, hogy vele akarja leélni az életét. Anne karakterén keresztül bemutatja Austen, hogy ha egy nagyon is mérvadó döntés esetében nem vagyunk erényesek, az hosszan tartó boldogtalansághoz vezethet. Anne nyugodtsága,

[1512] Austen, 2016b, p. 239
[1513] Séllei, 2015, p. 13
[1514] Austen, 2016b, pp. 240-241
[1515] Austen, 2016b, pp. 242-243
[1516] MacIntyre, 1999, p. 324
[1517] Woolf, 1964, p. 23
[1518] Kant, 1991b, pp. 501-502
[1519] MacIntyre, 1999, p. 322

mely a regény első felében jellemző rá, azonban nem merő passzivitás. Ezt a gyászoló, fásult állapotot betudhatjuk annak a szándékosan kihangsúlyozott következményeként, hogy elveszítette a szerelmét. Ennek a megnyilvánulása pedig egyszerre szellemi és fizikai.[1520] Louisa ugyanakkor arra az élő példa, hogy olykor a túlzott állhatatosság sem éppen a legjobb: a lány nem hallgatva senkire, leugrik egy magas lépcsőről a sétány kövére, ahol súlyos fejsérülést szerez.[1521] Ez reprezentálja, hogy Louisa-nak a kapitány által kezdetben dicsért határozott jelleméből fakadó állhatatossága[1522] át tud csapni makacsságba, amikor valaki olyannyira kitart a saját (olykor kifejezetten veszélyes) látásmódja mellett, hogy meg sem hallgatja mások józanabb tanácsait. A regény végén pedig megtudjuk, hogy Louise balesetének épp az az egyik pozitív vonzata, hogy Frederick általa „tanult meg különbséget tenni az elvből fakadó állhatatosság és az önfejű konokság között, a hebehurgya vakmerőség és a fegyelmezett elme határozottsága között."[1523] Továbbá a fiatal lány balesete, amennyire szerencsétlen esemény Louise számára, annyira szerencsés is, hiszen ez kiváló lecke lehet számára, hogy a jövőben megfontoltabbá váljon.

Itt újból azt a felvetést idézném MacIntyre-től, hogy Austen „mélyen gyanakvó a kedvességgel szemben, ami eltakarja, hogy hiányzik belőle az igazi barátságos érzület".[1524] Nála a kedvesség mint erény igazából egy valódi erénynek, a szeretetreméltóságnak csak a mása: a kedvesség erényének gyakorlásához szükségesnek tartotta, hogy az adott ember bizonyos valós érzelmeket birtokoljon.[1525] Anne-nél is azt fedezhetjük fel, hogy a kedvessége és jóindulata a szeretetreméltóság erényén alapszik: részben ez emeli ki a többi Elliot közül, és ez az, ami által a számára keserédes dolgokban is meg tudja látni a pozitívumot. Maradva az előző incidensnél: miután Anne segít mindent elrendezni Louisa szüleinek, hogy megsérült lányukhoz siessenek, a kihalt Musgrove-házat abban a reményben hagyja el, hogy amint Louisa és a kapitány eljegyzik egymást, ismét megtelik majd élettel a hely.[1526] Ez is az önzetlenségét mutatja számunkra: hiszen, bár tudja, az ő szívét össze fogja törni ez a házasság, örömmel tölti el, hogy másoknak boldogságot okoz majd. Itt említeném még azt, hogy Anne szentül hiszi, hogy Frederick nem saját akaratából került egy szerelmi sokszög közepébe, hanem szimplán hízeleg neki, hogy ennyire rajongnak érte a fiatal lányok.[1527] Annak ellenére, hogy nem esik jól Anne-nek, amiért végig kell hallgatnia Mary húgának és

[1520] Duffy, 1954, p. 284
[1521] Austen, 2016b, pp. 112-113
[1522] Austen, 2016b, p. 91
[1523] Austen, 2016b, p. 247
[1524] MacIntyre, 1999, p. 322
[1525] MacIntyre, 1999, pp. 246-247
[1526] Austen, 2016, pp. 126-127
[1527] Austen, 2016, p. 85

férjének vitáját,[1528] valamint a Croft házaspár diskurálását arról, vajon melyik Musgrove kisasszony mellett fog végül lehorgonyozni a szerelme,[1529] inkább amiatt aggódik, nehogy túlságosan sérüljenek a fiatalok (beleértve Henrietta udvarlóját is).[1530] Ezzel is önzetlen természetéről ad tanúbizonyságot. Ezek alapján egyértelműen kiütközik, hogy Anne is kanti alapokon mások boldogságát rendre a sajátja elé helyezi, akkor is, ha ez lemondásokkal jár számára. Ezért lehet képes egész este zongorázni, amikor a többiek táncolni szeretnének (akkor is, ha így végig kell néznie, ahogy a szerelme mással bájolog); és arra is, hogy ha már úgy van vele, a saját gyászoló szívét nem tudta Frederick elvesztése után meggyógyítani, legalább Benwick kapitánynak segítsen, hogy a fiatal férfi ne járjon hasonlóan.

MacIntyre azon álláspontját is relevánsnak látom itt, hogy Austen hősnőinek részben azért a célja egy meghatározott jellegű házasság, egy meghatározott jellegű házastárssal, mert a saját megítélésük szerinti jó cselekedeteket a megvalósult házasságaikon belül igyekeznek beteljesíteni.[1531] „Jane Austen számára az erények próbaköve egy bizonyosfajta házasság, sőt egy bizonyosfajta tengerésztiszt (azaz egy bizonyosfajta angol tengerésztiszt).”[1532] Már korábban is utaltam rá, hogy a *Meggyőző érvek* az az Austen-regény, melyre leginkább igazak MacIntyre ezen szavai. Hiszen nemcsak Frederick, hanem két jó barátja és sógora is kiváló példái a szilárd jellemmel rendelkező tengerésztiszteknek. Bár igaz, hogy Benwick kapitány életvidámsága sokat fakul kedvese elvesztése után, de új társa, Louisa mellett,[1533] előtte a lehetőség, hogy ismét boldog legyen. Ráadásul a regény egyik központi dilemmája az: vajon odadobhatja-e magát egy fiatal arisztokrata lány egy nincstelen tengerésztisztnek. Ahogy arra már a bevezető fejezetben is kitértem, Austen a haditengerészek személyében egy olyan intézményi csoportra lelt, mely azon túl, hogy jómódú, más vonzó tulajdonságokkal is rendelkezik. Felfedezhető egyfajta különleges alkalmasság a nemzeti hősökből alkotott válogatásában, akik lelkesen tértek vissza Angliába Napóleon legyőzése után, ezzel éles kontrasztban állva a terméketlen arisztokráciával.[1534] Austen tehát, mintha mérlegre helyezné ezen két társadalmi osztályt, és egyértelműen a tengerésztiszteket tartja becsülendőbbnek.

[1528] Austen, 2016, pp. 79-82
[1529] Austen, 2016, p. 95
[1530] Austen, 2016, p. 81
[1531] MacIntyre, 1999, pp. 320-322
[1532] MacIntyre, 1999, p. 251
[1533] Akit azután jegyez el, hogy a lábadozó lánnyal „össze voltak zárva jó néhány hétre egy szűk családi körbe”. Lásd. Austen, 2016, p. 171
[1534] Duffy, 1954, p. 282

4. Újra megismerés mint fontos motívum a *Meggyőző érvek*ben

A regényben egy ideig azt sugallja Austen, hogy Anne Benwick mellett köt ki, Louisa pedig Frederick oldalán. Ha nincs Louisa balesete, Benwick jó eséllyel valóban megkéri Anne kezét, de Frederick inkább maradna egyedül, mintsem olyat vegyen el, aki a szemében sohasem érhet fel Anne-hez. Bár egykori kedvese kivirul amiatt, hogy ismét egymás társaságában vannak,[1535] ami természetesen Fredericknek is feltűnik, de a regény végén azt olvashatjuk, hogy Anne azt „érezte, ez a következménye, nem pedig okozója a régi meleg vonzalom újjáéledésének".[1536] Frederick tényleg nem emiatt szembesül vele, hogy sohasem szeretett mást életében, és nem is tudna – úgy legalább is nem, ahogy Anne-t –, hanem mert minél több időt töltenek ismét együtt, annál inkább felfedezi újra azokat az erényeket, melyek nyolc és fél évvel korábban is megbabonázták. Míg Anne egy ideig abban a hitben van, hogy „örökre szóló elidegenedés"[1537] az, amire kárhoztattak, közben mi, olvasók azt a következtetés vonhatjuk le, hogy mindvégig arról van szó, hogy az érzelmeiket kordában tartva, ismét meg kell ismerniük egymást, amibe az is beletartozik, hogy a másik változásait is belátják. Mintha egymásnak is tükröt tartanának, amelyben saját magukat tisztábban látják, mint valaha. Úgy maradtak meg a másik emlékezetében, ahogy nyolc és fél évvel korábban elváltak, így azt követhetjük végig, miként lépésről lépésre – távolságtartásuk miatt kifejezetten lassan haladva – megtapasztalják, miben más egykori kedvesük, úgy képtelenek önmagukba is belenézni. Bár az Austen-regények középpontjában általában az áll, miként ismeri meg jövőbeni kedvesét a főhősnő, és általa, valamint a bonyodalmaknak köszönhetően hogyan kerül önmagához is közelebb, ez az egy könyv mégis más: itt az önmegismerés mellett újra megismerésről van szó. Azt olvashatjuk ki a regényből, hogy akármilyen öntudatosak is legyünk, sokszor csak akkor vagyunk képesek arra, hogy belássuk, mennyit változtunk, ha olyan emberekkel találkozunk, akik régen fontosak voltak számunkra, de idővel elidegenedtek tőlünk; vagy ha olyan környezetbe kerülünk, ahol egykor sok időt töltöttünk, viszont ez már nem aktív színtere az életünknek. Azáltal, hogy Anne és Frederick felelevenítik magukban a múltban történt eseményeket, tisztábban látják a jelenüket, és azt is, milyen jövőt akarnak közösen kiépíteni, ám ezt egyszerű közölniük a másikkal.

Itt néhány gondolat erejéig Arisztotelészre támaszkodom, mivel *A Klastrom titká*hoz hasonlóan itt is áthallást véltem felfedezni Austen regénye és Arisztotelész *Poétiká*ja között. Itt Arisztotelész a tragédia egyik legfőbb eseményeként határozza meg a felismerést,[1538]

[1535] Austen, 2016b, p. 149
[1536] Austen, 2016b, p. 249
[1537] Austen, 2016b, p. 68
[1538] Arisztotelész, 1997, p. 16 (VI. 50a)

pontosabban bizonyos emberek felismerését,[1539] ami szintén fontos a regényben. „A felismerés, mint neve is jelzi, a tudatlanságból a tudásba való átváltozás, amely a boldogságra vagy szerencsétlenségre rendelt emberek örömére vagy fájdalmára következik be."[1540] A felismerésnek az Arisztotelész által felsorolt különböző fajtái közül azt emelem ki, amikor valaki emlékezés révén valamilyen megindító dolgot látva jut el az identifikációhoz.[1541] Ilyesmit tapasztal meg Frederick, amikor Louise balesetét követően Anne az, aki összeszedve minden erejét, nagyobb lélekjelenlétet tanúsít, mint bárki más a társaságból,[1542] így – mint jó párszor a regényben – pozitív értelemben kiemelkedik a környezetében lévő személyek közül. Ez az *Értelem és érzelem*ből azt idézheti számunkra, amikor Brandon ezredes lélekjelenlétének nagysága mutatkozik meg azáltal, hogy Marianne esetleges elvesztése miatti rettegése nem megbénítja, hanem cselekvésre készteti őt, és maga megy el Mrs. Dashwoodért.[1543] Ahogyan itt Anne koordinálja a helyzetet, az közelebb hozza őket a kapitánnyal, aki ezek után nem rest kijelenteni: Anne-nél senki sem alkalmasabb arra, hogy ott maradjon ápolni a sérültet, amíg ő a fiatalabb Musgrove lányt hazaviszi, és közli a szülőkkel a rossz hírt.[1544] Anne igazán ekkor realizálja, hogy nincs még minden veszve számukra, hiszen a férfi a múltat idéző izgatottsággal és gyöngédséggel fordul hozzá.[1545]A lány boldogsága azonban nem tartós, hiszen a kapitány nagyot csalódik, amikor Mary (ismét csak önmagára gondolva) nem hagyja, hogy a nővére legyen Louisa ápolója, így Anne azt a téves következtetést vonja le, „hogy őt csak annyira becsülik meg, amennyire Louisa-nak hasznára lehet".[1546] Végül a közös kocsiútjuk után úgy válik el Fredericktől, hogy még ha szerelmeseknek nem is lehetne nevezni őket, de barátoknak igen[1547] – tehát legalább már az a tévhite szertefoszlik, hogy örök elidegenedésre vannak kárhoztatva, még ha az egymásra találásuk nem halad valami gyorsan. Hiszen meg kell érteniük, ennyi év után miként viszonyuljanak a másikhoz, továbbá mindkettőjüknek akad más, esetleges jövőbeni partner.

4.1. William Elliot újra megismerése

A regény első felében Louisa az, akiről mind Anne, mind pedig a környezetük azt hiszi, hogy Frederick felesége lesz a jövőben, majd idővel Mr. Elliot mutat nagy érdeklődést unokahúga,

[1539] Arisztotelész, 1997, p. 23 (XI. 52b)
[1540] Arisztotelész, 1997, p. 23 (XI. 52a)
[1541] Arisztotelész, 1997, p. 32 (XVI. 55a)
[1542] Austen, 2016b, p. 114
[1543] Austen, 2016b, p. 264
[1544] Austen, 2016b, p. 117
[1545] Austen, 2016b, pp. 117-118
[1546] Austen, 2016b, p. 119
[1547] Austen, 2016b, p. 121

Anne iránt.[1548] Az utóbbinál is újra megismerésről van szó, hiszen Mr. Elliotot a korábbi házassága miatt kitagadja a családja, de mire Anne csatlakozik a rokonaihoz Bath-ban, az a hír fogadja, hogy az immáron özvegy unokabátyja ismét közkedvelt vendég náluk. Mindez felértékeli azt, hogy korábban Lyme-ban ugyanott szálltak meg a férfival, és egymásba is futottak. Ezen rövid találkozás során csak annyit könyvel el Anne, hogy apja halála után úriemberhez kerül a birtokuk,[1549] majd Bath-ban azt a következtetést vonja le, hogy értelmes, művelt férfi,[1550] sőt tévesen az az első benyomása, hogy még akár Frederick-éhez is felérhet a modora.[1551] Bár napról-napra egyértelműbb, hogy Mr. Elliot őt jutalmazza kitüntetett figyelmével, Anne szerénységéből fakadóan sokáig abban a hitben van, hogy nővérének akar udvarolni, ahogy régen. Egy idő után azonban minden kétséget elosztat a férfi:

> Sokszor megbeszélték már első találkozásuk részleteit. A férfi nem titkolta, hogy már akkor bizonyos érdeklődéssel tekintett rá. Anne ezt nagyon jól tudta, ámde éppannyira élt emlékezetében valaki más tekintete is.[1552]

Igaz, egyes dolgokban nem egyezik a véleményük, és nem is tud Frederick helyébe lépni Anne szívében unokabátyja, Lady Russell mellett az ő társaságát keresi a leggyakrabban Bath-ban. Ráadásul ez egy olyan frigy lenne, amire nyugodt szívvel áldását adná a barátnője is, aki szeretné, ha anyja helyébe lépne Anne mint a jövendőbeli Mrs. Elliot.[1553] Itt felidézném azt, hogy a *Büszkeség és balítélet*ben Mr. Bennet családja egyenes ágon kihalóban van, így a birtoka az unokaöccsére, Mr. Collinsra száll. A *Meggyőző érvek*ben Sir Walter hasonló helyzetben van, hiszen idővel szintén unokaöccséé lesznek a családi földbirtokok és a baroneti cím. Ráadásul az immáron özvegy William Eliot is a nagybátyja egyik lányát akarja elvenni, ahogy Mr. Collins. Az unokatestvérek közötti házasságra itt Austen rákontráz azzal, hogy úgy kéri meg Anne kezét William, hogy reméli, örökre Anne Elliot marad a neve.[1554] Tehát Anne előtt ott a lehetőség, hogy Elliot maradjon, és idővel a Kellynch-kastély tényleges úrnője legyen. Ő azonban inkább lemond a családnevéről és elhagyja a sorvadó arisztokrácia körét. Pedig az unokabátyja tesz azért, hogy Anne egykori legfőbb bizalmasa, Lady Russell is egyre jobban támogassa kapcsolatukat, akiről az olvashatjuk a regény végén, hogy:

> Mivel Wentworth kapitány modora nem egyezett az elképzeléseivel, elhamarkodottan úgy ítélte meg, hogy magatartása veszedelmesen meggondolatlan természetre vall; Mr.

[1548] Benwick kapitányra jelen esetben azért nem térek ki, mivel ő tényleges udvarlásig nem jut el Anne-nél, ráadásul semmilyen utaló jel nincs arra, hogy Frederick gyanította volna az Anne iránti érdeklődését.
[1549] Austen, 2016b, p. 110
[1550] Austen, 2016b, p. 147
[1551] Austen, 2016b, p. 146
[1552] Austen, 2016b, pp. 151-152
[1553] Austen, 2016b, p. 164
[1554] Austen, 2016b, p. 192

> Elliot modora viszont éppen azért tetszett neki annyira, mert korrekt és tapintatos, mindenkor mindenkihez udvarias és kellemes, s ebből elhamarkodva jutott arra a következtetésre, hogy helyes elvekből és biztos ítélőképességből fakad.[1555]

Lady Russellt Mr. Elliot felszínes kedvessége (mellyel ugye Austen számos negatív karaktere igyekszik elfedni azt, hogy nem rendelkezik valódi szeretetteljességgel) sokáig be tudja csapni, és mivel a kapitány pont, hogy más modorral rendelkezik, őt negatív értelemben ítéli meg rosszul a nő. Anne azonban szerencsére egy idő után megérzi, hogy az unokabátyja nem teljesen őszinte. A főhősnő nagyobb bizalmat szavaz azoknak, akik bár olykor felületesen és elsietve nyilvánulnak meg, mégis őszinték, mint a Mr. Elliot féléknek, akiknek még véletlenül sem botlik meg egy alkalommal sem a nyelvük, és mindig érezhetően vigyáznak arra, hogy mit mondanak. Ez pedig a következő MacIntyre kijelentést idézheti (ismét) számunkra:

> Arisztotelészhez hasonlóan magasztalja a kedvesség társasági erényét, bár többre becsüli – leveleiben és regényeiben is – a barátságosság érzületét – amihez tisztán a mások iránti szeretetteljes tiszteletre van szükség – a kedvességnek a viselkedésmódban megtestesülő látszatával szemben. Austen végül is keresztény, és mélyen gyanakvó a kedvességgel szemben, ami eltakarja, hogy hiányzik belőle az igazi barátságos érzület.[1556]

Mintha Anne is ilyen alapon gyanakodna az unokabátyjára, aki látványosan ugyanolyan arcát mutatja mindenki felé. Egyik taktikai hibája az, hogy bőszen szidja Mrs. Clay jellembeli hibáit Anne-nek, és kijelenti, hogy tudja, Sir Walter Elliot vagyonára fáj a nő foga, mégsem fejezi ki semmilyen formában az ellenérzését, amikor egy helyiségben van Mrs. Clay-jel.[1557] Ezért is remek az időzítés, hogy ezen felismerése után szerez értesülést arról Anne, hogy Benwick kapitány és Louisa eljegyezték egymást:[1558] ismét lángra kap a szívében a remény szikrája, hogy mégsem foglalt a szerelme. Ezt követően pedig Mrs. Smith is felnyitja a szemét: beszámol neki Mr. Elliot sötét múltjáról,[1559] és hogy bár Anne felé valóban táplál gyengéd érzelmeket a férfi, a családjukhoz való közeledése mögött inkább az áll, hogy fél, Miss Clay és Sir Walter esetleges nászából születhet egy fiúgyermek, aki elé lép az Elliotok örökösödési ranglétráján.[1560] Ettől kezdve olyannak látja az unokabátyját Anne, amilyen igazából: „tolakodó, erőszakos modorú”.[1561] Mr. Elliot újra megismerése így a regény végére datálható: addig Anne a homályban tapogatózik, bár kiváló emberismerő képességének hála sejti, hogy

[1555] Austen, 2016b, pp. 254-255
[1556] MacIntyre, 1999, pp. 322-323
[1557] Austen, 2016b, p. 165
[1558] Austen, 2016b, pp. 168-170
[1559] A férfi csak a pénzéért vette el annak idején a feleségét; könnyen hátat tud fordítani a barátainak – Mrs. Smith is részben ezért válik özvegy korára szegénnyé.
[1560] Austen, 2016b, pp. 205-215
[1561] Austen, 2016b, p. 216

nem szabad feltétlenül megbíznia a férfiban. Ezért kell Fanny Price-hoz hasonlóan megtanulnia hinni a megfigyelőképességében és a szilárd erkölcsi nézeteiben.

4.2. Frederick levele mint a regény csúcspontja

Amilyen lassú mederben folynak az események a regény első két harmadában, olyannyira felgyorsul minden az utolsó harmadra – szinte oldalról oldalra kapunk valamilyen új információt, történik valamilyen fontos esemény. Ez a gyorsuló folyamat pedig elvezet a regény csúcspontjához: Frederick leveléhez. A sok kimondatlan érzelem, melyről legfeljebb sejtésünk lehetett, ekkor egy hosszú levél formájában kifejtésre kerül.[1562] Az utolsó ösztönző dolog, amire szüksége van Fredericknek, hogy megírja ezt a levelet, az az, hogy fültanúja legyen Harville kapitány és Anne beszélgetésének a nők és férfiak állhatatosságáról.[1563] Ahogy Frederick hallgatja a szavaikat, azzal párhuzamosan írja a levelét.[1564] Austen itt egy érdekes megoldást alkalmaz: Anne és Harville kapitány diskurzusa látszólag a két beszélgetőpartner között zajlik, de igazából Anne és a tőle nem messze ülő Wentworth a főszereplői.[1565] Ahogy Carol Shields fogalmaz: „Néhány pillanat alatt jutnak el az elkülönült és titkos sóvárgástól kapcsolatuk, jövőjük nyilvános vállalásáig."[1566] Korábban felhívtam rá a figyelmet, hogy az *Értelem és érzelem* végén van egy momentum, amikor Elinor végre kimondja azokat a dolgokat, melyek elfojtása majd felemészti őt heteken keresztül.[1567] Fredericknél is hasonló történik, csakhogy ő egy levél formájában ad hangot az elnyomott érzéseinek és a ki nem mondott szavainak, hasonlóan ahogy Mr. Darcy is egy magyarázó levélben tudat bizonyos dolgokat Elizabeth-tel. Ráadásul Frederick előtte nyolc éven át él elfojtásban, így az ő szavai szívbemarkolóbbnak is hathatnak, mint Elinoré vagy Darcy-é. Egyes kritikák a regény ezen részét a világirodalom egyik legszebb jelenetének tartják.[1568]

> *Képtelen vagyok hallgatni. Szólnom kell magához, a rendelkezésemre álló módon és eszközzel. Belém hasít, amit mond. Kétség és remény közt gyötrődöm. Ne mondja, hogy elkéstem, hogy örökre elszálltak oly drága érzései. Hadd kínáljam fel ismét magamat és szívemet, mely ma sokkal inkább a magáé, mint volt akkor, mikor nyolc és fél esztendővel ezelőtt majdnem összezúzta. Ne állítsa azt, hogy a férfi hamarabb felejt, mint a nő, hogy szerelme hamarabb kihűl. Soha nem szerettem mást, csak magát. Talán igazságtalan voltam, gyönge és sértődött, bizonyosan, de állhatatlan soha. Maga, egyes-egyedül maga hozott engem Bathba. Csak magára gondolok, csak magáért tervezek – hát nem tudja?*

[1562] Ebben a regényben is végig csak a főhősnő érzéseivel szembesülünk első kézből, ezért is fontos ez a levél.
[1563] Austen, 2016b, pp. 236-241
[1564] Austen, 2016b, p. 241
[1565] Duffy, 1954, p. 287
[1566] Shields, 2007, p. 220
[1567] Austen, 2016b, p. 222
[1568] Shields, 2007, p. 219

> *Lehetséges, hogy nem fogta fel vágyaimat? Nem vártam volna ki ezt a tíz napot, ha úgy tudnék olvasni érzelmeiben, mint amennyire hitem szerint maga belátott az enyéimbe. Most alig tudok írni. Minden pillanatban hallok valamit, ami levesz a lábamról. Halkra fogja a hangját, ám én ennek a hangnak minden árnyalatát ismerem, és nem veszítek el egyetlen szótagot sem abból, amit más meg se hallana – jóságos, nagyon, túlságosan is kiváló teremtés! Igen, valóban igazságosan ítél meg bennünket. Hiszi, hogy a férfiakban is van igaz ragaszkodás és állhatatosság. Higgye hát, hogy forrón és megingathatatlanul ez él bennem. (...) Mennem kell, s nem dőlt el a sorsom; de visszatérek ide, vagy követem a társaságukat, mihelyt tehetem. Egyetlen szó, egy tekintet elég nekem, s tudni fogom, ott leszek-e ma este édesapja házában, vagy nem lépem át a küszöbét soha.*[1569]

Az idézet is végül azt mutatja, hogy a regény alapján nemtől függetlenül nagyon fontos erény az állhatatosság: nélküle Anne és Frederick sem alkotnának végül egy párt. Továbbá azt is kiemelném, hogy ironikusan azt hiszi Frederick, Anne jobban tud benne olvasni, mint ő a nőben, pedig ha így lenne, jóval hamarabb véget vethettek volna az egymás iránti sóvárgásuknak. Amikor közvetlenül azután találkoznak, hogy Anne elolvassa a levelet:

> visszatértek a múltba, folytatták, ahol abbamaradt, érettebb fővel talán még boldogabban, mint amikor először eltervezték; még gyöngédebben, megpróbáltatásokban megedződve, egymás jelleme, egyenessége és szerelme teljesebb megismerésével; megalapozottabb elképzelésekkel, s elképzeléseikhez több joggal ragaszkodva.[1570]

A múltidézés közben azt is megtudja a főhősnő, hogy konokságból próbálta nem szeretni őt a kapitány, és inkább Louisa-hoz kötni magát.[1571] Azt a fontos tényt is közli vele Frederick, hogy hat évvel korábban, miután kinevezték kapitánnyá, újból meg akarta kérni a kezét, de nem merte, pedig akkor már egyértelműen elfogadta volna az ajánlatot a lány.[1572] Azt is megjegyezném, hogy bár Frederick Anne-t tartja korábban állhatatlannak, ekkor:

> Annyit azonban kénytelen volt elismerni: nem tudatosan, sőt szándéka ellenére maradt állhatatos; igenis el akarta feledni, sőt azt képzelte, sikerült is. Azt hitte, közömbös, pedig csak dühös volt. Igazságtalanul ítélte meg erényeit, éppen mert szenvedett miatta.[1573]

Továbbá azt is be kell látnia Fredericknek, hogy saját maga volt a legnagyobb ellensége, és hogy kell még neki egy kis idő, hogy szoktassa magát a boldogság gondolatához, ami élete szerelme oldalán vár majd rá.[1574] Ez is utal arra, hogy miként újra megismerik egymást, önmaguk szembesítésén is keresztül kell menniük, és hogy Wentworth kapitány sokáig tagadásban élt. Magának a műnek a végén azt olvashatjuk: „Ha fiatalok célt érnek, hogyne

[1569] Austen, 2016b, pp. 242-243
[1570] Austen, 2016b, p. 246
[1571] Austen, 2016b, p. 247
[1572] Austen, 2016b, p. 253
[1573] Austen, 2016b, p. 247
[1574] Austen, 2016b, pp. 246-253

sikerülne ugyanaz egy Wentworth kapitánynak és egy Anne Elliotnak olyan adottságok birtokában, mint az érett elme, igazságuk tudata s egyikük kezében függetlenséget biztosító vagyon."[1575] Tehát a boldogságukat jobban is értékelik, mintha nyolc és fél évvel korábban Anne azonnal igent mondott volna a lánykérésre; hiszen már tudják, milyen a másik nélkül élni, és hogy együtt kell lenniük. Ahhoz, hogy újra rátaláljanak egymásra, és jobban szeressék a másikat, mint valaha, előbb el kellett veszíteniük egymást. A külön leélt éveket sohasem kapják vissza, de azok az együtt töltött napjaikat még fontosabbá és becsesebbé tehetik. A nászt ezúttal se Sir Walter, se Lady Russell nem ellenzi, sőt a helyzet iróniája, hogy míg nyolc és fél évvel korábban Frederick nem volt elég rangos és vagyonos ahhoz, hogy elvehesse Anne-t, ekkor Sir Walter az, aki csak a töredékét tudja kifizetni lánya örökségének:[1576]

> Wentworth kapitány huszonötezer fontjával, pályájának olyan magas polcán, ahova csak tettek és érdem alapján juthatott, már éppenséggel nem senki. Most már méltónak találtatott arra, hogy veje legyen egy ostoba, tékozló baronetnek, akiben sem annyi tisztesség, sem annyi józan ész nem volt, hogy megtartsa azt a helyet, ahova a Gondviselés állította.[1577]

Ezért is vélem úgy, hogy a regény szépen bemutatja azt, mennyivel megbecsülendőbb és olykor sikeresebb is tud lenni egy aktív tengerésztiszt, mint egy enervált baronet. Anne-t, hűen önmagához, nem a vagyonának hiánya zavarja, hanem az, hogy férje nem jut általa olyan rokonokhoz, mint amilyeneket megérdemelne,[1578] de legalább barátnőjének az ellenérzései tovaszállnak, „mihelyt elmúlt a helyzet kezdeti feszélyezettsége".[1579] Mindezek fényében a *Meggyőző érvek* főhőseit kiváló példának tekinthetjük arra, hogy olykor egyes személyeket, és azt a boldogságot, amit a velük való együttlét nyújt számunkra, csak azután vagyunk képesek igazán megbecsülni és gondosan ügyelni rájuk, miután már egyszer elveszítettük őket, majd szerencsésen (még ha áldozatok árán is) visszakaptuk őket.

5. A mobilitás és az otthonkeresés bemutatása a változó társadalom kontextusában

Végezetül szeretném bemutatni (részben a fejezet gondolatmenetéből következtetve), miként valósul meg az otthonra találás a főhősök életében, és a regény máig tartó népszerűségének lehetséges okait. Mindenekelőtt szeretném tisztázni, mit is értek *otthonkeresés* alatt. Ezt a témát úgy is meg lehetne közelíteni, hogy általánosságban véve a világban való helyüket keresik a regény főhősei, tehát hogy a saját egzisztenciájukhoz való *útonlevésük*

[1575] Austen, 2016b, pp. 253-254
[1576] Austen, 2016b, p. 254
[1577] Austen, 2016b, p. 254
[1578] Austen, 2016b, p. 257
[1579] Austen, 2016b, p. 255

reprezentálódik a műben. Én azonban nem ilyen jelentésében igyekszem megragadni az otthonkeresést, hanem hogy találnak egy olyan személyt, aki mellett úgy érzik, otthon vannak és kiteljesedhetnek. Még bevezető fejezetben fejtettem ki, hogy a korszak érzékenységéhez igazodik Austen azzal, hogy regényei témái a főhősök otthonkeresése köré épülnek. Ezen szereplők eltévelyednek, nem a megfelelő helye(ke)n vannak, ebből következőleg átvitt és szószerinti értelemben is céljuk lesz a számukra ideális otthon megteremtése.[1580]

Az Austen idején élő német filozófus, író, Friedrich Schlegelnél olvashatjuk *A filozófiáról: Dorotheának* című szövegében azt, hogy „az asszony *házias* lény",[1581] azonban rögtön hangsúlyozza, hogy a nőknek nem a rendeltetéséről beszél, hiszen azt ellentétesnek tartja a háziassággal.[1582] Ahogy Valastyán Tamás fogalmaz a *Zokszó és rejtjel – Novalis* Heinrich von Ofterdingen *című regényének Zulima nevű nőalakjáról* című tanulmányában:

> Schlegel tudniillik a hagyományos sztereotip megközelítésen messze túlmenve a nőhöz vagy az asszonyisághoz való viszony relevanciáját a háziasság-anyaság-természetiség hármasából kiemeli, s úgymond áthelyezi a vallás-költészet-filozófia hármasa által meghatározott térbe. Ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy teljes egészében elvetné a nőnek az anyaság és feleség jellemezte társadalmi szerepeit, sokkal inkább arról van szó, hogy Schlegel megpróbálja *áthangolni* a nőiesség társadalmon belüli funkcióját és magának a társadalomnak ehhez a funkcióhoz és szerephez való viszonyát.[1583]

Inkább hasznos, mint üdvözlendő igazságnak vélte Schlegel, hogy a házasság, az anyaság és a család könnyen hozzábilincseli a nőket a szükségeshez.[1584] Ha Schlegel megközelítését rávetítjük a *Meggyőző érvek*re, láthatjuk, hogy a házasság intézménye egy bizonyos fokig valóban bilincsbe veri Anne-t, mégis egyúttal ez egy menekülő út is a számára. Austen hősnője igyekszik kitörni abból a ketrecből, melybe a születése miatt került – ez alatt értem a rangját, és magát azt a tényt, hogy nő –, és a férje által ez sikerül is számára. Mindazonáltal Valastyán Tamás meglátásait alapul véve úgy vélem, Anne sem veti el „az anyaság és feleség jellemezte társadalmi szerepeit",[1585] pont, hogy jobban bánik húga gyermekeivel (akárcsak Frederick), mint maga a testvére, vagy neki a férje. Schlegel hangsúlyozza, hogy a nőket életmódjuk irányultsága korlátozottabbá teszi, mint a férfiakat,[1586] és itt visszautalnék arra, hogy ebben az időszakban a nők mennyire függtek a férjeiktől, és hogy a társadalomban való érvényesülési lehetőségük nagyon limitált volt. A *Meggyőző érvek*ben is azt tapasztaljuk, hogy társadalmi szempontból a főhősnőnek nagyobb szüksége van a házasságra, mint a

[1580] Shields, 2007, pp. 21-22
[1581] Schlegel, 1998, p. 142
[1582] Schlegel, 1998, p. 142
[1583] Valastyán, 2019, p. 85
[1584] Schlegel, 1998, p. 142
[1585] Valastyán, 2019, p. 85
[1586] Schlegel, 1998, p. 143

párjának, a továbbiakban viszont azt is igyekszem hangsúlyozni, hogy Frederick élete is csak az esküvőjük után válik teljes egésszé.

A *Meggyőző érvek*ben úgy vélem, az otthonkeresés toposza összekapcsolódik a mobilitás személyes törekvésével és topográfiai elemekkel, melyek már kifejtettem, hogy az Austen-regényekben szemantikai szerepeket is betöltenek. Korábban részleteztem azt is, hogy a történet elején Anne-t kitaszítják az otthonából, és ő az, akinek intéznie kell mindent az átadás előtt, pedig éppen őt viseli meg legjobban a költözés. Ráadásul a főhősnőt hagyják hátra a húgánál mindezek után, mert apja és nővére nem értékelik soha semmiben a munkáját. *A Klastrom titka* elemzésénél kifejtettem, mennyire fontos a történetben Bath mint helyszín, és az, milyen társaság veszi ott a hősnőt. Hasonlóan releváns szerepe van ennek a fürdővárosnak a *Meggyőző érvek*ben. Bár itt nem a regény első fele játszódik Bath-ban, hanem Austen ismét él a késleltetés retorikai eszközével: a történet legelején egyértelművé válik, hogy ide kell majd költöznie Anne-nek a családjához, de csak a cselekmény végén érkezik ténylegesen meg. Mindazonáltal ez a nem várt költözés végig ad egyfajta bizonytalanságérzést számára, és az is, hogy hol a testvéréék vendégeskedik Uppercross-ban, hol egy lyme-i vendéglőben bérel szállást. Tehát vagy bérlő, vagy vendég szerepében kell tetszelegnie, ráadásul egy olyan helyzet miatt, melyről nem ő tehet. Sőt, ő képes lenne olyan takarékos életmódra, mely következtében vissza tudnák fizetni azt a sok tartozást, melyet apja és nővére pazarló életmódja idézett elő. Sir Walter és Elizabeth azonban nem hajlandóak lejjebb adni az elvárásaikból, ezért kénytelenek bérbe adni a házukat, ezzel ismeretlenek kezére bízva a földbirtokaikból élőket, maguk egy kisebb bath-i helyre költöznek. Anne édesapja számára nem az a lényeg, hol él, hanem, hogy saját maga uraként, környezetének nagyra tartott tagja legyen. „Sir Walter nem tudná elviselni a megaláztatást, ha köztudomássá válnék, hogy bérbe akarja adni a házát."[1587] Egyes környezetükben lévőket és Maryt is be lehet csapni, hogy példás családjuk van, Sir Walter és Elizabeth pedig teljesen meg vannak elégedve a helyzetükkel (számukra ennyi pont elég), de Anne idővel rájön, ő ennél többet és teljes mértékig mást akar. Egy idő után azt olvashatjuk: „bármennyire bántotta, hogy el kellett költözniük, és szégyellte az okát, lelkiismerete azt mondta, azok távoztak, akik nem érdemelték meg, hogy maradjanak, és a Kellynch-kastély jobb kézbe került".[1588] Ebben Anne és a regény radikalizmusát fedezhetjük fel.[1589]

A *Meggyőző érvek*ben szereplő karakterek társadalmi rangja és elhelyezkedése kéz a kézben jár a város topográfiájával. A Bath-ba látogatók nagy része nemesekből és

[1587] Austen, 2016b, p. 19
[1588] Austen, 2016b, p. 129
[1589] Duffy, 1954, p. 283

dzsentrikből állt akkoriban, akik méltóságuk és hírnevük fenntartása végett igyekeztek a lehető legjobb házakat kibérelni, az újgazdagok pedig a vagyonukkal próbáltak kérkedni.[1590] Mivel az Austen által is jól ismert bath-i (akár) ideiglenes negyedek[1591] termékeny talajt biztosítottak akkoriban a sznobizmusra és a kérkedésre, nem meglepő, hogy az irónő iróniájának tárgyává vált ez a fürdőváros két regényében is. Mintha lenne egyfajta szimbolika Bath topográfiai jellemzői és a *Meggyőző érvek*ben fellelhető társadalmi hierarchia között.[1592] Miután Anne megérkezik Bath-ba, a regény legtöbb fontos szereplője, társadalmi rangtól függetlenül követik őt ide, mely még inkább segíti a főhősnőt abban, hogy tisztán lássa, mely közösséghez akar végérvényesen tartozni.

A város helyrajza akképpen is integrálódik a szereplők rangjához és vagyonához,[1593] hogy Mr. Elliot kivételével[1594] mindenkiről tudjuk, hogy Bath mely utcájában bérel magának lakást. Minél rangosabbak ezek a szereplők, annál jobb környéken, és annál hivalkodóbb helyet választanak, és minél szegényebbek (lásd. Mrs. Smith) annál inkább az ellenkezőjéről van szó. Sir Walter azért is választja maguknak a Camden Place-t, hiszen akkoriban az volt a város legelőkelőbb és egyben legmagasabb pontja.[1595] Ez is mutatja, hogy a felszínesség mennyire fontos a férfi számára, melyről akkor sem mond le, amikor már a saját otthonukból is el kell költözniük a pénzhiány miatt.

A regény egyik központi dilemmája az, vajon hozzámehet-e egy fiatal arisztokrata lány egy vagyontalan tengerésztiszthez. Hiszen Wentworth kapitány az olyan tulajdonságai miatt, mint a szigorúság és a lelkesedés – melyek utáni vágyakozás megbénította a nemességet –,[1596] nem illik az arisztokraták konzervatív társaságába. Emellett a bizonytalan anyagi forrása és a családi kapcsolatai sem teszik őt megfelelő jelöltté egy baronet lányának a kezéért. A *Meggyőző érvek*ből kiviláglik az a nyomás, mely a középosztály fokozott mobilitása miatt nehezedett az arisztokrata társadalomra.[1597] Anne-t fiatalon lebeszélik a hozzátartozói arról, hogy hozzámenjen egy nincstelen tengerésztiszthez, ám amikor Frederick mint gazdag kapitány tér vissza a tengerről, igaz, továbbra sem tagja a földbirtokos dzsentriknek, de már társadalmi rangban nem áll Anne alatt; és haditengerészként sokkal mobilisabb mint az arisztokraták.[1598] Ez alatt a fizikai mobilitást értem, és azt, hogy nem nyugszik bele abba, amit

[1590] Parker, 2001, pp. 168-169
[1591] Benis, 2015, p. 182
[1592] Parker, 2001, p. 169
[1593] Parker, 2001, p. 169
[1594] Így Mr. Elliot újra megismerése minden szempontból a regény végére datálható.
[1595] Parker, 2001, p. 169
[1596] Duffy, 1954, p. 282
[1597] Vorachek, 1997, p. 36
[1598] Vorachek, 1997, p. 36

születési jogán kap (ahogy azt általánosságban sérelmezi Sir Walter a haditengerészeknél),[1599] hanem azáltal jut vagyonhoz és státuszhoz, hogy az életét kockáztatva szolgálja a hazáját. Itt idézném vissza *Az ítélő kritikájá*ból Kant azon álláspontját, hogy bár a háború szörnyű veszélyekkel szolgáljon számunkra, egyúttal előkészíti az államok szabadságának legitimációját, morálisan megalapozott berendezését, hogy így tökéletesítsük azon tehetségeinket, melyekkel a kultúrát szolgáljuk.[1600] Ilyen alapon a kapitány nemcsak a hazáját, hanem a kultúrát is szolgálja.

A regény reprezentálja, hogy olykor mennyivel több megbecsülés és siker jár egy aktív tengerésztisztnek, mint egy enervált baronetnek. Hiszen a tengerészek munka és áldozat árán szerzik meg a kényelmüket,[1601] ellenben az arisztokratákkal, akik beleszületnek a jómódba. A földbirtokos arisztokraták életformáját itt a rend, a szabályszerűség és az illendőség jellemzi leginkább: hiányzik belőlük a szabadság, a rugalmasság, a lendület, az őszinteség, a humor és a mély érzelmekre való törekvés.[1602] A *Meggyőző érvek* hősnője a saját bőrén tapasztalja meg, mennyire megrekedt ez a társadalmi réteg: milyen mértékben függnek egyes ceremóniáktól és formalitásoktól.[1603] Ezért is gondolom azt, hogy a regény egyik legfontosabb motívuma az örökletes birtokos arisztokrácia hanyatlása és az energikus tengerészosztály felemelkedése[1604] mint a régenség egyik jellegzetes társadalmi változása. A *Meggyőző érvek*ben amennyire idealistának, önimádónak és statikusnak mondhatóak az arisztokraták, annyira realistának a tengerészek, akik az élet hatalmának megtestesítői: nem önmagukon merengnek, helyette aktívak. Ők egyszerre az országuk hősies kalandorai, és azon jó kedélyű házbérlők, akik fizetnek, hogy olyan házakban éljenek, melyeket a tulajdonosaik képtelenek fenntartani.[1605]

Akkoriban a haditengerészet *birtokolta* az ismeretlen tengert, mely metaforikus értelemben az instabilitás és a bizonytalanság fennhangját hordozta magán.[1606] Ezért is érdekes, hogy a bizonytalanabb, tengeri szolgálat miatt lesz Fredericknek biztosabb vagyona, mint amilyen Sir Walternek van. Austen regényeiben a tengerészek sokszor olyan képességekkel rendelkeznek, melyek gyakran hiányoznak az arisztokrata karaktereiből: ilyen a merészség, nagyvonalúság vagy épp a pártatlanság.[1607] Már korábban utaltam rá, hogy a Croft házaspár tagjai azok, akik pozitív példaként ott vannak Anne előtt, hogy boldog házasságot is eredményezhet az, ha egy nő a haditengerész férjével tart a tengerre, és mobilisabbnak is mondható, mint egy

[1599] Austen, 2016b, pp. 23-24
[1600] Kant, 2003a, p. 355
[1601] Austen, 2016b, p. 23
[1602] Duffy, 1954, pp. 280-281
[1603] Duffy, 1954, p. 288
[1604] Duffy, 1954, p. 274
[1605] Duffy, 1954, p. 283
[1606] Vorachek, 1997, p. 36
[1607] Duffy, 1954, p. 282

szárazföldön élő házas nő. Mrs. Croft rendkívül sokat utazott, „csaknem ugyanannyi esztendőt töltött a tengeren, mint a férje”.[1608] Azt a jellemzést olvashatjuk az asszonyról, hogy: „Nyílt, könnyed, de határozott modora arra vallott, hogy sem önmaga felől nincsenek kétségei, sem pedig abban, hogy mit kell tennie; de nyerseségnek nyoma sem volt benne, s a jó kedély éppenséggel nem hiányzott belőle.”[1609] Mr. és Mrs. Croft egyenrangú partnerek, osztoznak a háztartási ügyekben, szárazföldön és tengeren egyaránt.[1610] Például együtt jelennek meg azokon a tárgyalásokon, melyeket Sir Walter ügyvédével bonyolítanak le, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy megfelelő otthon lesz számukra a Kellynch-kastély.[1611] Ezért, amikor a főhősnő felülvizsgálja a családját, társadalmi osztályát és a Bath-ban még plasztikusabban kiütköző hierarchiát és sznobizmust, kiváló precedens lesz számára Mrs. Croft, hogy milyen egy haditengerész feleségének lenni. Hiszen így már nem is kérdés számára, hogy a tengerészek és a feleségeik társasága vonzóbb számára az arisztokratáknál.

Anne nélkül Wentworth kapitány sem tudja igazán otthonosan érezni magát a tengeren. Itt párhuzamot vélhetünk felfedezni Mr. Knightley karakterével, aki a saját otthonát nem érzi elég otthonosnak, így amennyi időt csak tud, Emmáéknál tölt, majd az esküvőjük után át is költözik hozzájuk. Továbbá Brandon ezredes is még mielőtt beházasodna a Dashwood családba, sokszor a napok nagy részét náluk tölti. Frederick tengerész hivatása az, mely a legfőbb meggyőző érv tizenkilenc évesen Anne számára, hogy miért is kell lemondania a házasságukról. Ekkor a férfi sértődötten tér vissza a tengerre, ahol az ambícióit eléri, és vagyonos kapitány válik belőle. Ez viszont nem ér sokat, ha nincs kivel megosztania a vagyonát és az életét. Mint arra korábban az elemzésemben is rámutatattam: a tengeren hánykódva nincs egy konkrét hely, amit az otthonának nevezhetne, se egy olyan személy, akinek az ott tartózkodása otthonná tenné a hajóját, ahogy azt a nővére teszi az admirálisnak.

Charles azzal, hogy megkéri Anne kezét, az otthonalapítás lehetőségét tárja elé, ráadásul a Musgrove-család tagjai – ahova beházasodhatna – szeretik a lányt; és ezen frigy által – amit még Lady Russel is támogat –, közel maradna az Elliot birtokhoz. Mindezek azonban nem bizonyulnak elegendő indoknak ahhoz, hogy Anne igent mondjon. Bár tisztában van vele, hogy fennáll az esélye annak, hogy másnak eszébe sem jut majd eljegyezni őt, mégis a bizonytalan, magányra kárhoztatott életet választja, tudva: a szíve nem lenne képes senkit úgy szeretni, mint Fredericket; akivel olyan otthont és családot alapíthatna, amilyenre vágyik. Ez megint csak Fanny Price-t juttathatja az eszünkbe – bár Anne egy baronet lányaként biztosabb helyzetben van, mint a gazdag rokonai által felkarolt Fanny, még akkor is, ha Sir Walter

[1608] Austen, 2016b, p. 53
[1609] Austen, 2016b, p. 53
[1610] Vorachek, 1997, p. 38
[1611] Austen, 2016b, p. 27

éppen eladósodott. A bevezető fejezetben említettem, mennyire fontosak voltak akkoriban a jó kapcsolatok, és hogy az Elliot család feje rendre tesz azért, hogy legyenek ilyen összeköttetéseik. Ebből a szempontból ő Mr. Bennet ellentéteként is megközelíthető.

Anne egy ideig abban a hitben van, hogy a Frederickkel való otthonteremtés már lehetetlen számára, és nem akar úgy hozzámenni valakihez, hogy nem tudná akképp szeretni, ahogy az egy feleségtől elvárható lenne. Amikor azt hiszi, Elizabeth Mr. Elliot, apja pedig Miss Clay oldalán állapodik meg, azzal vigasztalja magát, hogy Lady Russellnél vénlányként is mindig lesz otthona, ez nem olyan otthon, amilyet magának választana, de a semminél azért jobb.[1612] C. S. Lewis *A Note on Jane Austen* című esszéjében kiemeli, hogy az Anne és Lady Russell közötti bizalmasság színfalon kívül történik, a regény cselekményében ritkán vannak együtt.[1613] Ezért is vélem úgy, hogy nekünk, olvasóknak sem érződne kielégítő otthonra találásnak, ha a hősnő a barátnőjéhez költözne.

Tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Frederick és Anne sem hajlandóak *vigaszdíjjal* beérni, és a magánytól félve, olyanok oldalán leélni az életüket, akiket nem tudnának úgy szeretni, mint tényleges szerelmüket. Olyan barátokkal veszik körül magukat, akikkel közös értékrendjük van, az otthont pedig egymásban találják meg. A kapitány számára a hajója azért otthontalan, mert kedvese nincs vele, és Anne sem találja a helyét, akármilyen jó alkalmazkodóképessége is legyen, mert senki sem érti meg úgy, mint Frederick. Mindenhova jól be tud illeszkedni, mégsem tartozik igazán senkihez – leginkább Lady Russell-hez kötődik, ezért is lenne képes beletörődni abba, ha hozzá kéne költöznie.

Már többször idéztem Shields életrajzi könyvéből azt, hogy az írónő regényeiben „a házasság fogalma tágabb, metaforikus értelmet nyer: a hazaérkezést, a kötődés és elkötelezettség tágabb lehetőségeket biztosító világát szimbolizálja”.[1614] Anne és Frederick házassága is képviseli mindezeket. Nyomatékosítottam azt is, hogy az Austen-regényekben bőven láthatunk példákat nem megfelelőnek vélt házasságokról való lebeszélésre, de ez egyértelműen a *Meggyőző érvek*ben dominál leginkább ez. Ahogy arra már szintén utaltam, Austen főhősnői a társukat gyakran nem azokban a személyekben találják meg, akiket a kerítőik nekik szánnak, van, hogy nem is saját társadalmi körükből való a jövőbelijük, azonban több esetben is azt tapasztaljuk, hogy a társadalmi különbség eltűnik ezen párosok tagjai között. A *Meggyőző érvek*ben azt látjuk, hogy Frederick felküzdi magát a társadalmi ranglétrán, hogy kedvese *szintjére* lépjen, így a jövőben jómódban tudnak majd együtt élni.

[1612] Austen, 2016b, p. 129
[1613] Lewis, 1964, p. 29
[1614] Shields, 2007, p. 102

Az otthon Frederick és Anne esetében nem egy helyhez van kötve, hanem egy személyhez, aki mellett úgy érzik, révbe értek, mindemellett nem szeretném teljesen függetleníteni az otthontalanság érzését, vagy éppen az otthonérzést egy-egy bizonyos helyszíntől. Itt főként Anne-re és a Bath-hoz, valamint a Kellynch-kastélyhoz való kapcsolatára gondolok, ám mindkettőt az édesanyja miatt érzem fontosnak. Mint azt az elemzésem során hangsúlyoztam, Anne nagyon hasonlít a néhai Mrs. Elliotra, és Lady Russell azért is örülne barátnője unokabátyjával kötendő házasságának, mert édesanyjához hasonló úrnője lehetne a helynek. Elhunyt szülőjéhez való kötődése miatt olyan fontos Anne számára Kellynch, hiszen amíg élt a nő, otthonná varázsolta számára a kastélyt, és Bath-ba azért nem akar költözni, mivel az anyja elvesztése utáni gyászidőszakot töltötte itt. Lady Elliot halála tehát megbontja az otthonosság és biztonság érzését. Mindezek fényében úgy vélem, hogy ez a két hely azon életszakaszok miatt igazán fontosak Anne életében, melyekhez a leginkább köti őket. Austen azonban nem írja le, végül hol telepednek le főhősei, csak azt, hogy Anne folyamatos félelemben él amiatt, hogy egy újabb háború elszólítja mellőle kedvesét.[1615] Ez az olvasók képzelete számára szabad utat hagy, de azt is jelképezheti, hogy a földbirtokos arisztokrácia még egy darabig domináns marad, ha ismét tengerre szólítják a haditengerészeket.[1616]

A fejezet zárásaként még arra szeretnék kitérni, hogy Anne Elliotra tekinthetjük azon 19. századi főhősnők előfutáraként, akik nagy lelkierővel rendelkeznek, intelligensek, kardinális társadalmi elmozdulások világában élnek, hatalmas életképességgel rendelkeznek, azonban bizonyos elérhetetlennek tűnő ideák iránt nagy elkötelezettséget mutatnak. Bár végül elérik ezen magasra tartott ideákat, viszont nem olyan élet jut számukra, mint amilyen járna nekik. Anne-nél viszont megnyugtató tény, hogy ő nemcsak hűséges a saját eszméihez, hanem a házassága után olyan életet is élhet, amilyet megérdemel.[1617] Az pedig, hogy egy olyan korszakban kellett helytállni, amikor a nők helyzete nehezebb volt, jobban le volt korlátozva a világuk, még megbecsülendőbbé teheti őt a jelenkor befogadói számára, és magát az írónőt is, aki még ha álnéven is, de nő létére hangot mert adni a nézeteinek.

[1615] Austen, 2016b, p. 258
[1616] Vorachek, 1997, pp. 39-40
[1617] Duffy, 1954, p. 289

Konklúzió

A disszertációm bevezető fejezetében nem véletlenül írtam hosszasan arról, milyen képzésben volt része a 18-19. századi (brit) nőknek, és hogy többségükhöz képest Jane Austen minden jel szerint olvasottabbnak volt mondható. Mindezt, és azt, milyen gazdasági és társadalmi helyzet volt jellemző a régenssség korabeli Angliában, azért tartottam szükségesnek alaposan részletezni, hogy általános képet adjak arról, mennyire fontos szerepe volt a 19. században Austen regényeinek a női olvasókra nézve. Egy olyan időszakban, melyben a nők, ha értesültek az aktuális gazdasági helyzetekről, általában a regényirodalom által érték azt el. Jane Austen művei is fejleszthették a kortárs női olvasóik költségvetési gyakorlatát és a gazdaságra való rálátását.[1618] Ezért is tartottam fontosnak számos példával alátámasztani MacIntyre azon meglátását, hogy Austen nem zárja ki a gazdaság témáját a regényeiből: azok mindegyikében értesülünk a főszereplők jövedelmének (vagy annak hiányának) forrásáról. MacIntyre azon nézetét is emiatt véltem relevánsnak, hogy számos austeni főhősnőnek gazdasági stabilitásra kell törekednie ahhoz, hogy fenn tudja tartani magát, mely részben a külső gazdasági világ fenyegetései miatt volt szükséges.[1619] Austen még úgy is, hogy világ életében egyedülálló volt, jól értett a *házasság piacához* (*marriage is a market*) mint gazdasági térhez. Saját magának pedig hajadon íróként olyan időben kellett helytállnia a gazdasági világban, amikor női írók még csak jelképes számban voltak.[1620] Ezekből következhet az, hogy a hősnőinek ahhoz, hogy kiteljesedhessenek nőkként és feleségekként, szükséges volt, hogy megbízhatóak és kellően hozzáértőek legyenek gazdasági kérdésekben.[1621]

Jane Austen maga választotta a „vénlány" létet, és kihasználta, hogy nő létére milyen tanult volt, és milyen jó megfigyelőképességgel rendelkezett az emberek viselkedését és karakterét illetőleg. Ezen tudását és képességét kamatoztatva, regényeiben hangot adott meglátásainak és kritikáinak. Az Austen-regények elsősorban két rendkívül univerzális témáról szólnak: az emberi jellemről és az ember társadalmi viselkedéseiről. Ezért is értek egyet abban MacIntyre-rel, hogy Jane Austent nem tanácsos elkönyvelni egy szűk társadalmi spektrummal foglalkozó regényírónak, hiszen[1622] „az erényeken alapuló életnek a saját idejében és a későbbi periódusokban is szükségképpen csak nagyon korlátozott kulturális és

[1618] Massei-Chamayou, 2022, pp. 211-212; 219
[1619] MacIntyre, 1999, pp. 320-321
[1620] Massei-Chamayou, 2022, pp. 218-223
[1621] Massei-Chamayou, 2022, p. 212
[1622] MacIntyre, 1999, p. 325

társadalmi tér biztosíttatott".[1623] Meglátásom szerint Austen kiválóan ráérzett arra, mennyire volt szükséges expliciten éreztetni a regényeiben a kortárs történelmi és gazdasági kérdéseket. Azért is véltem esszenciálisnak azt, hogy ezeknek utánajárjak, mivel ezen háttértudással még alaposabban, nagyobb rálátással tudtam elemezni a regényeit. Az írónő fiatalkoráról és az akkor megszületett levélregényeiről is amiatt írtam bővebben, mert ezeknek az életrajzi adatoknak az ismerete is segítségemre volt abban, hogy megértsem, miért azokat a témákat dolgozta fel Austen a regényeiben, amiket, és miért úgy, ahogyan. Bár többnyire genuin olvasatát igyekeztem adni a regényeinek, vagy a saját meglátásaimmal kiegészíteni azok bevett olvasatait. Mindazonáltal kiemelném, hogy úgy vélem, azért is annyira foglalkoztatottak Austen történetei mai napig, és azért a legtöbbet adaptált brit regények egyikei (és a régenskorszak leginkább időtállóbbjai), mert univerzálisabbak annál, mintsem csak a kortárs olvasóknak szóltak volna. Korokat átívelő problémákon, szituációkon, sikereken, kudarcokon és életutakon keresztül mutatta be Austen azt az életművében, milyen tulajdonságokat kell szerinte birtokolnunk ahhoz, hogy erkölcsösnek vallhassuk magunkat.

Ehhez az első lépés nála a megfelelő nevelés és oktatás: a képességeink elsajátítása és gyakorlása, majd megfelelő hasznosítása. Ha ez nem feltétlenül adatott meg a szüleinken keresztül, akkor mi is képezhetjük magunkat (akár mások segítségével), hogy felérjünk arra a szintre, hogy méltóvá legyünk a bennünk lakozó emberiségre. Ehhez viszont szükség van arra, hogy olykor kételyt érezzünk saját magunk és a környezetünk iránt, majd a belátásra, hogy elismerjük a hiányosságainkat, és hogy tenni akarjon ellenük. Mindehhez pedig a jó ítélőképesség (vagy az erre való tendencia) elengedhetetlen feltétel. Fontos még Austennél, hogy ne csak felszíni kedvességet és bájt tudjunk a magunkénak, hanem valamennyi hibánk ellenére szeretetreméltóak legyünk. Ő sohasem hibátlan főhősöket ábrázolt: női és férfi főhőseinek is szükségük van fejlődésre (kinek többre, kinek kevesebbre), és ha ezt a progressziót megtették, elértek arra a szintre, hogy igazán ismerik önmagukat és egymást, jutalmul egy olyan házasságot köthetnek, mely financiálisan és érzelmileg is kielégítő számukra. Így a karakterei otthonkeresése (mely helyszínek helyett inkább bizonyos személyekhez kötődik), végigkíséri a regényei cselekményét – még ha olykor maguk a szereplők sincsenek tisztában azzal, hogy részben ez a cselekvéseik mögötti indíték. Ha egy austeni karakter tettei mögötti legfőbb motiváció saját boldogságának elérése, annak a személynek vagy nagyon komoly jellemfejlődésen kell keresztülmennie, vagy azok egyike lesz, aki példát statuál a pozitív karaktereknek, hogy milyenek ne legyenek. Ha valaki nem képes más boldogságát a sajátja elé helyezni és állhatatos lenni, Austen alapján nem

[1623] MacIntyre, 1999, p. 325

szeretetreméltó, és igazán sohasem lesz képes boldogságot érezni; ha viszont igen, akkor nem csak képes lesz valódi boldogságra, hanem meg is érdemli azt.

Úgy vélem, Jane Austen a maga módján filozófus volt: ez alatt azt értem, hogy filozófiai hozzáállása volt az élethez, filozófiai szempontból vizsgálta az emberek jellemét és viselkedését. Mindazonáltal Austen nem írt elméleti szövegeket, nem alkotott saját filozófiai rendszert, hanem *csak* az akkoriban még gyermekcipőben járó, ám általa kitüntetett regényműfajt választotta közlési formaként. Úgy vélem, azért sem lehet azonosítani egyetlen művét sem egy adott filozófus gondolataival, mivel az austeni életmű az írónő saját nézeteit tükrözi erkölcsi és esztétikai szempontból is. A regényeit legtöbbet ért negatív kritika mögött is ez állhat: sokan azért nem tartják nagyra Austen életművét, mivel úgy vélik, túlságosan hasonlítanak egymásra a regényei történetszálai. Valóban vannak párhuzamok közöttük, mint ahogy azt jómagam is rendre kihangsúlyoztam az értekezésemben. Mintha Austen nem arra törekedett volna, hogy folyamatosan megújuljon mint alkotó, hogy változatos írói repertoárja legyen, hanem hogy a számára sokra tartott morálfilozófiai, esztétikai, társadalom- és neveléselméleti nézeteit újra és újra próbára tegye, hasonló, ám részleteiben eltérő szituációkon. Austen regényeinek műfaji meghatározása is emiatt lehet problémás.

A 19. századi (brit) nők többsége bár Wollstonecraft-ot olvashatott, de Arisztotelészt, Kantot, Hume-ot, Kierkegaard-t, Shaftesbury-t vagy Rousseau-t aligha, míg Jane Austen történeteit annál inkább. Az írónő regényei pedig etikai és esztétikai értelemben olyan markáns értelmezéseknek adnak lehetőséget, melyek az előbb említett neves filozófusok gondolatait idézik. Már csak az alapján is, hogy Anne Elliot a *Meggyőző érvek*ben kiváló moralisták műveit ajánlja Benwick kapitánynak, arra következtethetünk, hogy Austen is olvasott ilyen szerzőket. Ha nem is pont azokat, akikkel én analógiát nyitottam a disszertációmban,[1624] vagy ha tőlük éppen nem az általam használt szövegeket, ezen gondolkodók meglátásai átjárták a kor intellektuális szellemét, melyet igyekezett elsajátítani az írónő. A tudását és nézeteit pedig úgy foglalta bele a regényeibe, hogy azokkal fejlesztette a kortárs nők gazdasági rálátása mellett az esztétikai és etikai ízlését is. Bár ezen kortárs nők aligha edukációs célból olvasták az Austen-regényeket, de azon ironikus hang, melyet megütött bennük az írónő, s mellyel elszórakoztatta az olvasóit, olyan mély és sokrétű tartalmat rejt, melyből mi, 21. századi emberek is tanulhatunk. Ráadásul Jane Austen azon úttörő női írók egyike volt, akik kijárták az utat az olyan, szintén mai napig népszerű brit írónők előtt, mint például a Brontë-nővérek vagy Elizabeth Gaskell.

Az Austen-regények vizsgálata során nem ütköztem koncepcionális ellentmondásokba. Megítélésem szerint etikai kérdésekben az érettebb írónőnek nem változott meg a véleménye

[1624] Kierkegaard Austen halálakor mindössze három éves volt, így őt nem is olvashatta az írónő.

a korai zsengéihez képest. Ennek ellenére egyértelműen úgy vélem, hogy fejlődést láthatunk, ha kronológiai sorrendben olvassuk a műveit (ezért elemeztem én is ekképpen őket). Az első két publikált regénye, *A Klastrom titka* és az *Értelem és érzelem* megírásakor még mintha kereste volna a saját írói hangját, így ezekben sokkal több szerepe van annak, hogy kifigurázza a kortárs női főhősnőket. Mindazonáltal már ezen két regénynél is felfedezni vélhetjük a csíráját azoknak a morális nézeteknek és társadalomkritikai meglátásoknak, melyek életszerűbben vannak kifejtve a későbbi regényeiben.[1625] A *Büszkeség és balítélet* mintha egyfajta átmenet lenne köztük narratív szempontból: már háttérbe szorul az az önreflektív narrátori hang, melyet előszeretettel alkalmazott a másik két írásánál; azonban a későbbi három regényéhez képest még nem fedezhetjük fel olyan expliciten benne az indirekt beszédaktus eszközét. *A mansfieldi kastély* pedig talán azért is lett a legmegosztóbb regénye, mert a kevésbé közkedvelt hősnője (és valamelyest főhőse) miatt nem minden olvasó és kritikus számára tud olyannyira érvényesülni a morális és esztétikai értéke, mint más Austen műveknek.

Megítélésem szerint Jane Austen utolsó két befejezett regénye, az *Emma* és a *Meggyőző érvek* azok, melyeknél olyan narratív eszközökkel élt és olyan karaktereket alkotott, melyek együttese eredményezi azt, hogy plasztikusabban tudta megjeleníteni bennük a morális, esztétikai, nevelésetikai és társadalomkritikai nézeteit. Maguknak a regényeinek a struktúrái is mintha egyre inkább letisztultabbá váltak volna. Ennek köszönhető az, hogy az utolsó két regényének az elemzései voltak azok, melyeken keresztül a leginkább be tudtam mutatni azt a nézetemet, hogy az állhatatosság és a szeretetreméltóság a legfontosabb erények Austennél, és hogy az önfejlesztés, az önképzés, az ítélőképesség, a kétely, az otthonkeresés, a jellemfejlődés, a boldogság és a lélekjelenlét mennyire fontosak az írónő életművében, és hogy milyen összefüggésben állnak egymással. Mindazonáltal úgy gondolom, ez a két regény önmagában nem lett volna elég ahhoz, hogy átfogó képet adjak az Austen-életmű jelentőségéről, filozófiai és esztétikai relevanciájáról (is). Az, ahogyan a főbb austeni toposzok megjelentek az írónő különböző műveiben, árnyalták és kiegészítették az elemzési pontjaim, és igazolták, hogy Austen maga is állhatatos volt a saját nézeteihez.

[1625] Bár, mint arra utaltam, *A Klastrom titka* kivitelezésén valamelyest alakíthatott, miután sikerült visszavásárolnia a jogait.

Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani a szüleimnek és a testvéremnek, akik az elmúlt tíz évben olyan hátországot biztosítottak számomra, mely nélkül az egyetemi tanulmányaim, kutatásaim, oktatói tevékenységeim és egyéb elfoglaltságaim nehezebben kivitelezhetőek lettek volna. Számos Jane Austen karakterrel ellentétben, én büszkén állíthatom, hogy kiváló nevelést kaptam a szüleimtől, továbbá a biztatásukkal és támogatásukkal lehetőségeket arra, hogy a képességeimet fejlesszem, kamatoztassam. Épp ezért minden eredmény, amit az akadémikus körökben és az élet más területein elértem, egyben az övéké is.

Hatalmas köszönettel tartozom Dr. Tánczos Péternek, aki alapképzéses korom óta a témavezetőm volt. Az elmúlt hét és fél évben rengeteg szakmai tanácsot kaptam tőle, melyek előmozdították a fejlődésemet. Továbbá biztatott arra, hogy számos TDK-fordulón mérettessem meg magamat és egy-egy dolgozatomat, hogy így tapasztalatokat és referenciákat szerezzek. A számomra relevánsnak tűnő konferencia- és publikáció-felhívásokról is rendre értesített, véleményezte és lektorálta az adott munkáimat. Ami pedig olykor ezeknél is többet jelentett számomra, mindig éreztette velem, hogy hisz bennem, és hogy a legnehezebb időszakaimban az átlagosnál is jobban kifejezte a támogatását. Nála jobb, lelkiismeretesebb témavezetőt nem kívánhattam volna magamnak.

Köszönöm szépen Dr. habil. Antal Évának és Dr. habil. Valastyán Tamásnak, hogy vállalták, hogy a disszertációm opponensei lesznek; Prof. dr. Angyalosi Gergelynek, hogy betöltötte a bizottságom elnöki posztját; Dr. Szegedi Nórának és Dr. Sós Csabának pedig, hogy a bizottságom tagjai voltak. Hálás vagyok a házi vitámon elhangzott konstruktív szakmai meglátásaikért, melyek egy részét igyekeztem megfogadni. Ha a jövőben sikerül könyv formájában publikálnom az Austen-kutatásomat, akkor további hasznos észrevételeik beépítésére is törekszem majd.

Végül, de nem utolsó sorban, hálásan köszönöm a barátaim támogatását (akik egy részét a DE Filozófia Intézetben ismertem meg), biztató szavaikat, és hogy jobban hittek bennem, mint én magamban. Ezek mind előrébb vittek az évek alatt.

Felhasznált irodalom

Agnew, Aileen B. (1995): „Women and Property in Early 19th-Century Portsmouth, New Hampshire". *Historical Archaeology, Vol. 29, No. 1*, pp. 62-74.

Angyalosi Gergely (1996): *Roland Barthes, a semleges próféta*. Hévízi Ottó és Kardos András szerk. Budapest: Osiris Kiadó.

Antal Éva (2019): „Ladies and Gentel(wo)men" Mary Wollstonecraft az úrinő neveléséről. Tánczos Péter szerk. In: *Női reprezentációk*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. pp. 30-40.

Antal Éva (2023): „Sensibility and progress in Mary Wollstonecraft's rationalised „Sentimental Journey". In.: *Rethinking the Sentimental Eighteenth Century*. *Studia Universitatis Babes-Bolyai Philologia Volume 68.*, pp. 169-186.

ApRoberts, Ruth (1975): „*Sense and Sensibility*, or Growing Up Dichotomous". *Nineteenth-Century Fiction, Dec., 1975, Vol. 30, No. 3, Jane Austen 1775-1975*, Berkeley: University of California Press pp. 351-365.

Arisztotelész (1975): *Eudémoszi Etika, Nagy Etika*. Steiger Kornél ford. Budapest: Gondolat.

Arisztotelész. (1987): *Nikhomakhoszi Etika*. Szabó Miklós ford. Budapest: Európa Kiadó.

Arisztotelész (1997): *Poétika*. Sarkady János ford. In: Arisztotelész: *Poétika, Kategóriák, Hermeneutika*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Austen, Jane (2010): *A Klastrom titka*. Béresi Csilla ford. Szeged: Lazi Könyvkiadó.

Austen, Jane (2001): *A mansfieldi kastély*. Réz Ádám ford. Budapest: Magyar Könyvklub.

Austen, Jane (2019): *Büszkeség és balítélet*. Szenkci Miklós ford. Szeged: Lazi.

Austen, Jane (1977): *Emma*. Csanak Dóra ford. Budapest: Európa.

Austen, Jane (2016): *Értelem és érzelem*. Barcza Gerda ford. Szeged: Lazi.

Austen, Jane (2020): *Jane Austen Levelei*. Vallasek Júlia ford. Budapest: Manó Könyvek.

Austen, Jane (2016): *Meggyőző érvek*. Róna Ilona ford. Szeged: Lazi Könyvkiadó.

Austen, Jane (1803): *Northanger Abbey*. http://giove.isti.cnr.it/demo/eread/Libri/angry/Abbey.pdf.

Austen, Jane (1894): *Pride and Prejudice with a Preface by George Saintsbury*. London: George Allen Ruskin House.

Austen, Jane (1896): *Sense and Sensibility*. New York: Macmillan & Co.

Austen, Jane (2013): *Szerelem és barátság*. Barcza Gerda ford. Szeged: Lazi Könyvkiadó.

Austen, Jane (1906): *The novels of Jane Austen: Persuasion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Austen-Leigh, William; Austen-Leigh; Richard Arthur (2007): *Jane Austen, Her life and letters, A family record*. https://web.seducoahuila.gob.mx/biblioweb/upload/her_life.pdf Utolsó letöltés ideje: 2025. 02. 11.

Ayres, Barbara (1974): "Bride Theft and Raiding for Wives in Cross-Cultural Perspective". *Anthropological Quarterly, Vol. 47, No. 3, Kidnapping and Elopement as Alternative Systems of Marriage*. pp. 238-252.

Bailey, Martha (2015): „The Marriage Law of Jane Austen's World". *Persuasion On-Line Vol. 36, No. 1*, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/bailey/ Utolsó letöltés ideje: 2023 10. 31.

Barthes, Roland (1996): *A olvasásról*. Barbarczy Eszter, Mihancsik Zsófia, Romhányi Török Gábor, Kovács Sándor ford. In: Barthes, Roland: *A szöveg öröme*. Budapest: Osiris Kiadó.

Benis, Toby R. (2015): „The Neighborhoods of *Northanger Abbey*". *The Eighteenth Century, Vol. 56, No. 2, Special Issue: Jane Austen and Her Contemporaries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. pp. 179-192.

Boes, Tobias (2006): Modernist Studies and the Bildungsroman: A Historical Survey of Critical Trends. *Literature Compass 3(2).*, 230-243.

Braudy, Leo (1973): „The Form of the Sentimental Novel". *NOVEL: A Forum on Fiction, Vol. 7, No. 1,* Durham: Duke University Press, pp. 5-13.

Brodie, Laura Fairchild (1994): „Society and the Superfluous Female: Jane Austen's Treatment of Widowhood". *Studies in English Literature, 1500-1900, Vol. 34, No. 4, Nineteenth Century*, pp. 697-718.

Brower, Reuben A. (1964): „Light and Bright and Sparkling: Irony and Fiction in Pride and Predjudice". Ian Watt szerk. In.: *Jane Austen – Collection of critical essays*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. pp. 62-75.

Brown, Lloyd (1999): „Letters in *Pride and Prejudice*." *Readings on Pride and Prejudice*. Clarice Swisher szerk. San Diego: Greenhaven Press.

Buckley, J. H. (1974): *Season of Youth: The Bildungsroman from Dickens to Golding*. Cambridge: Harvard University Press.

Burgan, Mary A. (1975): „Mr. Bennet and the Failures of Faterhood in Jane Austen's Novels". *The Journal of English and Germanic Philology, Vol. 74, No. 4.*, pp. 536-552.

Cassirer, Ernst (2001): *Kant élete és műve*. Mesterházi Miklós ford. Budapest: Osiris.

Celnart, Elisabeth (1833). *The Gentleman and Lady's Book of Politeness and Propriety of Deportment*. Boston: Allen and Ticknor and Carter, Hendee & Coo.

Crippen Ruderman, Anne (1995): *The Pleasures of Virtue – Political Thought in the Novels of Jane Austen*. Lanham: Rowman & Littlefield Publisher, INC.

Dadlez, Eva M. (2008): Aesthetics and Humean Aesthetic Norms in the Novels of Jane Austen. *The Journal of Aesthetic Education, Spring, 2008, Vol. 42, No. 1*, Champaign: University of Illinois Press. pp. 46-62.

Deczki Sarolta (2019): „A másik nő. A nevelődés regény női változatai a kortárs magyar irodalomban". Tánczos Péter szerk. In: *Női reprezentációk*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. pp. 103-110.

Devlin, D. D. (1975): *Jane Austen and Education*. Basingstoke and London: Macmillan.

Dickson, P. G. M. – Beckett, J. V. (2001): „The Finances of the Dukes of Chandos: Aristocratic Inheritance, Marriage, and Debt in Eighteenth-Century England". *Huntington Library Quarterly, Vol. 64, No. 3/4.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press. pp. 309-355.

Dilthey,Wilhelm (1985): *Poetry and Experience*. Rudolf A. szerk. és ford. Makkreel and Frithjof Rodi. Princeton: Princeton University Press.

Duffy, Joseph M., Jr. (1954): „Structure and Idea in Jane Austen's *Persuasion*". Nineteenth-Century Fiction, Vol. 8, No. 4. Kalifornia: University of California Press. pp. 272-289.

Easton, Celia A.: „*Sense and Sensibility* and the Joke of Substitution Author(s)". *The Journal of Narrative Technique, Spring, 1993, Vol. 23, No. 2.*, pp. 114-126.

Edmundson, Melissa (2002): „A Space for Fanny: The Significance of Her Rooms in *Mansfield Park*". *Persuasion On-Line Vol. 23, No. 1.*, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol23no1/edmundson.html Utolsó letöltés ideje: 2024. 12. 04.

Ford, Allen (2022): „Thoughts on the Education of Daughters in *Sense and Sensibility*". *Persuasion On-Line Vol. 43, No. 1.*, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/volume-43-no-1/ford/ Utolsó letöltés ideje: 2025 03. 07.

Francus, Marilyn (2012): „Jane Austen: Pound for Pound". *Persuasion On-Line Vol. 33, No. 1.* https://jasna.org/persuasions/on-line/vol33no1/francus.html Utolsó letöltés: 2025. 01. 20.

Frost, Cy (1991): „Autocracy and the Matrix of Power: Issues of Propriety and Economics in the Work of Mary Wollstonecraft, Jane Austen, and Harriet Martineau". *Tulsa Studies in Women's Literature, Vol. 10, No. 2.*, pp. 253-271.

Gallon, D. N. (1968): „Comedy in „Northanger Abbey". *The Modern Language Review, Vol. 63. No. 4.* Modern Humanities Research Association. pp. 802-809.

Ghoshal Wallace, Tara (1988): „*Nothanger Abbey* and the limits of parody". *Studies in the Novel, Vol. 20, No. 3.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press. pp. 262-273.

Greene, D. J (1953): „Jane Austen and the Peerage.” *PMLA, Dec., 1953, Vol. 68, No. 5.* Cambridge: Cambridge University Press. pp. 1017-1031.

Groenendyk, Kathi (2004): „Modernizing *Mansfield Park*: Patricia Rozema's Spin on Jane Austen”. *Persuasions: The Jane Austen Journal On-Line, Vol 25, No. 1. Williamsburg*. https://www.proquest.com/docview/2309804772?fromopenview=true&pq-origsite=gscholar Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 15.

Habakkuk, H. J. (1950): „Marriage Settlements in the Eighteenth Century”. *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 32 (1950), Cambridge: Cambridge University Press. pp. 15-30.

Heldman, James (1990): „How Wealthy is Mr. Darcy – Really? Pounds and Dollars in the World of *Pride and Prejudice*”. *Persuasion No. 12,* https://jasna.org/persuasions/printed/number12/heldman.htm Utolsó letöltés ideje: 2023. 11. 02.

Heydt-Stevenson, Jillian (2013): „*Northanger Abbey*, Desmond, and History”. *The Wordsworth Circle, Vol. 44, No. 2/3.* Chicago: The University of Chicago Press. pp. 140-148.

Hopkins, Robert (1987): Moral Luck and Judgment in Jane Austen's *Persuasion*. *Nineteenth-Century Literature, Vol. 42, No. 2.* Kalifornia: University of California Press. pp. 143-158.

Horwitz, Barbara (1994): „Women's Education During the Regency: Jane Austen's Quiet Rebellion”. *Persuason #16*. pp. 135-146.

Hume, David (1992a): „A jó ízlésről”. In.: *David Hume összes esszéi I.* Takács Péter ford. Budapest: Atlantisz. pp. 222-245.

Hume, David (1992b): „A kifinomult ízlésről és a szenvedélyességről”. Takács Péter ford. In.: *David Hume összes esszéi I.* Budapest: Atlantisz. pp. 19-23.

Hume, David (2006): *Értekezés az emberi természetről*. Bence György ford. Budapest: Osiris.

Hume, David (2003): *Tanulmány az erkölcs alapelveiről*. Miklósi Zoltán és Babarczy Eszter ford. Budapest: Osiris.

Hume, Robert D. (1969): „Gothic versus Romantic: A Revaluation of the Gothic Novel”. *PMLA, Mar., 1969, Vol. 84, No. 2*., pp. 282-290.

Kant, Immanuel (1902): *Gesammelte Schriften* (AA). Preussische Akademie der Wissenschaften (1-22.), Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin (23), Akademie der Wissenschaften zu Göttingen (24).

Kant, Immanuel (1980a): „A vallás a puszta ész határain belül”. Vidrányi Katalin ford. In: Kant, Immanuel: *A vallás a puszta ész határain belül és más írások*. Budapest: Gondolat. pp. 129-349.

Kant, Immanuel (1980b): „Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből”. Vidrányi Katalin ford. In: Kant, Immanuel: *A vallás a puszta ész határain belül és más írások*. Budapest: Gondolat. pp. 58-76.

Kant, Immanuel (1991a): „Az erkölcsök metafizikájának alapvetései”. Berényi Gábor ford. In: Kant, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája*. Budapest: Gondolat. pp. 13-104.

Kant, Immanuel (1991b): „Az erkölcsök metafizikája”. Berényi Gábor ford. In: Kant, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája*. Budapest: Gondolat. pp. 293-614.

Kant, Immanuel (2003a): *Az ítélőerő kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Budapest: Osiris / Gond-Cura Alapítvány.

Kant, Immanuel (2003b): „Megfigyelések a szép és fenséges érzéséről”. Czeglédi András ford. In.: *Prekritikai írások*. Budapest: Osiris / Gond-Cura Alapítvány. pp. 285-402.

Kant, Immanuel (2005): „Pragmatikus érdekű antropológia”. Mesterházi Miklós ford. In: Kant, Immanuel: *Antropológiai írások*. Budapest: Osiris / Gond-Cura Alapítvány. pp. 7-306.

Kierkegaard, Søren (2004): „Az irónia fogalmáról”. Soós Anita ford. In: *Egy még élő ember írásaiból / Az irónia fogalmáról*. Pécs: Jelenkor, 2004. pp. 247-322.

Klein, Lawrence E. (2002): „Politeness and the Interpretation of the British Eighteenth Century”. *The Historical Journal, Vol. 45, No. 4*., Cambridge: Cambridge University Press. pp. 869-898.

Knight, Charles A. (1970): „Irony and Mr. Knightley”. *Studies in the Novel, Vol. 2, No. 2., British Neo-Classic Novel*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press. pp. 185-193.

Lewis, C. S. (1964): „A Note on Jane Austen”. Ian Watt szerk. In.: *Jane Austen – Collection of critical essays*. pp. 25-34.

Louden, Robert B. (2007): „Firm as a Rock in Her Own Principles (But Not Necessarily a Kantian)”. *Social Theory and Practice, October 2007, Vol. 33, No. 4, Special Issue: Virtue and Social Diversity*, Florida: Florida State University Department of Philosophy. pp. 667-678.

MacIntyre, Alasdair (2007): *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Indiana: University of Notre Dame Press.

MacIntyre, Alasdair (1999): *Az erény nyomában*. Bíróné Kaszás Éva ford. Budapest: Osiris.

MacIntyre, Alasdair (2012): *Az etika rövid története*. Szabó P. Imre ford. Budapest: Typotex, pp. 267-278.

Mangnall, Richmal (1859): *Historical and Miscellaneous Questions - For the Use of Young People*. London: Longman, Brown, Green, Longman, & Roberts.

Martin, Lydia (2006): „Jane Austen's Politeness on Screen: Between Ambivalent Submission and Defiant Self-Assertion". *Culture, Language and Representation, Vol. 3.* pp. 193-208.

Masing-Delic, Irene (2009): „A Change of Gender Roles: The Pygmalion Motif in Jane Austen's Emma and Ivan Goncharov's Oblomov". *Exotic Moscow Under Western Eyes*. Boston: Academic Studies Press. pp. 19-41.

Massie-Chamayou, Marie-Laure (2022): „Educating the economic realities through fiction: Maria Edgeworth and Jane Austen". In.: *Antal Éva – Braida, Antonella: Female Voices: Forms of Women's Reading, Self-Education and Writing in Britain (1770-1830).* Presses universitaires de Franche-Comté, Besançon, 2022. pp. 209-224.

Mathison, John K. (1957): Northanger Abbey and Jane Austen's Conception of the Value of Fiction. *ELH , Jun., Vol. 24, No. 2.*, pp. 138-152.

McCahill, Michael W. (1981): „Peerage Creations and the Changing Character of the British Nobility, 1750-1830". *The English Historical Revie, Vol. 96, No. 379*, pp. 259- 284.

Michie, Elsie Browning (2011): *Vulgar Question of Money: Heiresses, Materialism, and the Novel of Manners from Jane Austen to Henry James*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Millett, Kate (2000): *Sexual Politics.* Urbana and Chichago: Universitiy of Illinois Press.

Paige, John C. – Soulliere Harrison, Laura (1988): *Out of the vapors: a social and architectural history of Bathhouse Row. Hot Springs National Park, Arkansas*. Washington, D.C.: U.S. Dept. of the Interior, National Service.

Paul de Man (2000): „Az irónia fogalma". In: *Esztétikai ideológia*. Budapest: Janus-Osiris Kiadó. 175-203.

Pedersen, Joyce Senders (1975): „Schoolmistresses and Headmistresses: Elites and Education in Nineteenth-Century England". *Journal of British Studies, Vol. 15, No. 1.*, Cambridge University Press on behalf of The North American Conference on British Studies. pp. 135-162.

Perry, Ruth (2009): „Brotherly Love in Eighteenth-Century Literature". *Persuasion On-Line Vol. 30, No. 1*, https://jasna.org/persuasions/on-line/vol30no1/perry.html Utolsó letöltés ideje: 2023. 11. 03.

Pinch, Adela (1993): „Lost in a Book: Jane Austen's *Persuasion*". *Studies in Romanticism, Vol. 32, No. 1.* Baltimore: The John Hopkins University Press. pp. 97-117.

Riley, Steven; Ferguson, Neil M (2006): „Smallpox transmission and control: Spatial dynamics in Great Britain". *PNAS Vol 103. No. 33.* https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.0510873103 Utolsó letöltés ideje: 2025. 03. 25.

Rousseau, Jean-Jacques (1997): *Emil, avagy a nevelésről.* Győry János ford. Budapest: Papirusz Book Kiadó.

Schlegel, Friedrich (1998): *A filozófiáról: Dorotheának*. Hegyessy Mária ford. Budapest: Gond.

Schorer, Mark (1956): „Pride Unprejudiced". *The Kenyon Review, Winter, 1956, Vol. 18, No. 1.* pp. 72-91.

Schuessler, Jennifer (2018): „Jane Austen's First Buyer? Probably a Prince She Hated". *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2018/07/24/books/jane-austen-prince-regent.html Utolsó letöltés: 2025. 01. 09.

Séllei Nóra (2019). „A Női test és a nő »megtestesülése« Mary Wollstonecraft A Nő Jogainak Védelmében (1792) című esszéjében". Tánczos Péter szerk. In: *Női reprezentációk*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. pp. 14-29.

Séllei Nóra (2015): *Lánnyá válik, s írni kezd – 19. századi angol írónők*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kiadó.

Shaw, Narelle (1990): „Free Indirect Speech and Jane Austen's 1816 Revision of *Northanger Abbey*". *Studies in English Literature, 1500-1900, Vol. 30, No. 4. Nineteenth Century.* Houston: Rice University. pp. 591-601.

Shaw, Valerie (1975): „Jane Austen's Subdued Heroines". *Nineteenth-Century Fiction, Dec., 1975, Vol. 30, No. 3*, Jane Austen 1775-1975, pp. 281-303.

Shawe-Taylor, Desmond (2021): „The Prince Regent: Jane Austen's Royal Fan". *Persuasion On-Line Vol. 42, No. 1*, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol-42-no-1/shawe-taylor/ Utolsó letöltés: 2023. 11. 01.

Shields, Carol (2007): *Jane Austen*. Íjgyártó Judit ford. Budapest: Ulpius-ház.

Shoben, Jr., Edward Joseph (1982-1983): „Impulse and Virtue in Jane Austen: *Sense and Sensibility* in Two Centuries." *The Hudson Review, Winter, 1982-1983, Vol. 35, No. 4.*, New York: The Hudson Review. pp. 521-539.

Sós Csaba (2013): „Egy antinómia nyomában – Nyelv, idő, morál és képzelet Rousseau *Emil vagy a nevelésről* című művében." *Nagyerdei Almanach* 4. évf. 6. szám, pp. 166-182.

Szegedi Nóra (2023): „A leibnizi-wolffi metafizika kanti kritikája és az autonóm etika kezdetei”. *Magyar Filozófiai Szemle* 2023/2 (67. évfolyam). pp. 83-103.

Szegedi Nóra (2016): „Az etika hasznáról és káráról, avagy Kant a morálfilozófus felelősségéről”. In.: *Tanulmányok Immanuel Kant aktualitásáról*. Tánczos Péter, Varga Rita szerk. Budapest: L’Harmattan Könyvkiadó. pp. 123-135.

Szécsényi Endre (2008): Egy derűs rajongó. In.: Lord Shaftesbury (Anthony Ashley Cooper): *Sensus Communis – Esszé a szellem és jó kedély szabadságáról (Levél egy barátjához)*. Harkányi András ford. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.

Tánczos Péter (2017): „A filozófiai paródia és bohózat teoretikus hozadékai Kierkegaardnál”. *Laokoón Művészetfilozófiai folyóirat*, *9. szám*, pp. 1-17.

Tánczos Péter (2013): „Az irónia mint klíma és mint a világ arkhimédészi pontja: Kierkegaard *Lucinda*-kritikája”. In: *Az identitás alakzatai*. Szerk.: Bujalos István, Tóth Máté és Valastyán Tamás. Budapest: Pesti Kalligram. pp. 262-278.

Tánczos Péter (2016): „»A legnagyobb valódi értelemben vett humorista« – Hamann hatása Kierkegaard humor-felfogására”. In: *A humor nagyítón keresztül*. Boda-Ujlaky Judit, Barta Zsuzsanna, T. Litovkina Anna, Barta Péter (szerk.). Budapest: Tinta Könykiadó, Selye János Egyetem, ELTE BTK. pp. 194-201.

Toran, Katherine (2015): „The Economics of Jane Austen’s World”. *Persuasion On-Line Vol. 36, No. 1*, https://jasna.org/publications-2/persuasions-online/vol36no1/toran/ Utolsó letöltés ideje: 2023. 10. 29.

Valastyán Tamás (2019): „Zokszó és rejtjel – Novalis *Heinrich von Ofterdingen* című regényének Zulima nevű nőalakjáról”. Tánczos Péter szerk. In: *Női reprezentációk*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. pp. 85-92.

Waldron, Mary (1996): „Men of sense and silly wives: The confusions of Mr. Knightley”. *Studies in the Novel, summer 1996, Vol. 28, No. 2*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. pp. 141-157.

Walzer, Arthur E. (1995): „Rhetoric and Gender in Jane Austen's *Persuasion*”. *College English, Vol. 57, No. 6*. Champaign: National Council of Teachers of English. pp. 688-707.

Weber, Max (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: Gondolat.

Weinsheimer, Joel C. (1974): „*Mansfield Park*: Three Problems”. *Nineteenth-Century Fiction. Vol. 29, No. 2.* Kalifornia: University of California Press. pp. 185-205.

Weiss, Debora (2013): „Sense and Sensibility: Uncertain Knowledge and the Ethics of Everyday Life”. *Studies in Romanticism, Summer 2013. 52, No. 2*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press. pp. 253- 273.

Wiesenfarth, Joseph (1994): „The Revolution of Civility in *Pride and Prejudice*”. *Persuasion No. 16*, pp. 107-114.

Woolf, Virginia (1964): „Jane Austen”. Ian Watt szerk. In.: *Jane Austen – Collection of critical essays*. pp. 15-24.

Wollstonecraft, Mary (2003): „A nő jogainak védelmében (1792) Részletek”. Péter Ágnes szerk. In: *Angol romantika: Esszék, naplók, levelek*. Budapest: Kijárat Kiadó. pp. 79-101.

Wollstonecraft, Mary (1787): *Thoughts on the Education of Daughters*. London: Printed for J. Johnson.

Yeazell, Ruth Bernard (1984): „The Boundaries of *Mansfield Park*”. *Representations, Summer, 1984, No. 7.* Kalifornia: University of California Press. pp. 133-152.

Zimmern, Alice (1898): *The Renaissance of Girls' Education in England: A Record of Fifty Years' Progress. London*. London: A. D. Innes & Company.

Publikációs lista

Szaktanulmányok

„Önmagunkkal szembeni kétely: A szkepszis szerepe a Büszkeség és balítélet főhőseinek morális jellemfejlődésében”. In: Daróczi Enikő; Laczkó Sándor (szerk.). *A kétely*. Szeged, Magyarország: Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó. pp. 309-318. 2024. (ISBN 9786155727085)

„»Bármit érzett is, a józan értelem határozottságával cselekedett«: Jane Austen Brandon ezredese, aki legnagyobb félelmei ellenére is igyekszik józanul cselekedni”. Erdélyi Múzeum LXXXVI.: 4. pp. 176-188. 2024. (ISSN 14530961)

„Az úton-levés mint a jellemfejlődés metaforája Jane Austennél”. In: Molnár Dániel; Molnár Dóra (szerk.). *XXVI. Tavaszi Szél Konferencia 2023: Tanulmánykötet I. Budapest, Magyarország: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) (2023)*. pp. 193-202. 2023. (ISBN 9786156457370)

„Jane Austen munkássága mint a régens korszak Angliájának lenyomata”. In: Tánczos Péter (szerk.) *Reprezentáció – Esztétika és ideológia*. Hajdúszoboszló: Kovács Máté Városi Művelődési Központ és Könyvtár. pp. 142-163. 2023. (ISSN 3057-8388)

„Jane Austen’s »Northanger Abbey« as a parody of Sentimental and Gothic Novels”. *STUDIA UNIVERSITATIS BABES-BOLYAI PHILOLOGIA: Rethinking the Sentimental Eighteenth Century* Volume 68, 3/2023. pp. 187-202. 2023. (ISSUE DOI:10.24193)

„Történelmi és társadalmi utalások »hiánya« Jane Austen regényeiben”. In.: Koncz István; Szova Ilona (szerk.). *A PEME XXIV. PhD – Konferenciájának előadásai.* pp. 201-218. 2022. (ISBN 978-615-5709-17-3)

„Az önfejlesztés és otthonkeresés szerepe Jane Austen utolsó befejezett regényében”. *Nagyerdei Almanach Bölcseleti Évkönyv* 2021/1. 2021. (ISSN: 2062-3305)

„Önfejlesztés Jane Austen *Meggyőző érvek* című regényében. In.: *Juvenilia IX. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Szerk. Dobi Edit, Debrecen: Printart-Press Kft. pp. 156-172. 2021. (ISSN: 1788-6848)

„A Gyűrűk Ura szereplőinek testi-lelki utazása és a hatalom megkísértéséhez fűződő viszonya”. *Nagyerdei Almanach* 2020/1-2. pp. 107-137. 2020. (ISSN: 2062-3305)

Recenziók

„A nő ábrázolása és a női ábrázolás – A nő mint megjelenített és mint megjelenítő”. *Magyar Filozófiai Szemle* 2023/2 (67. évfolyam). pp. 239-243. 2023. (ISSN 0025-0090)

„Éva Antal’s and Antonella Braida’s (ed.). *Female Voices: Forms of Women’s Reading, Self-Education and Writing in Britain* (1770–1830)”. *Pro&Contra Vol. 6. 1. szám*. pp. 75-81. 2022. **(**ISSN 2630-8916)

PUBLIKÁCIÓRA ELFOGADOTT SZÖVEGEK

„Mr. Bennet mint Jane Austen legironikusabb karaktere”.

Az Erdélyi Múzeum nevű folyóiratban fog idén decemberben megjelenni.

„Mr. Knightley és a kanti erények – Gondolatok Jane Austen erénytanáról”.

Nagyerdei Almanach online bölcseleti évkönyvben fog valamikor az évvégén megjelenni.

Absztrakt

A disszertációmban Jane Austen regényeit elemeztem morálfilozófiai és esztétikai szempontból, a boldogság és erényesség problematikus kapcsolatára helyezve a hangsúlyt. Az írónő a műveiben hangot adott a társadalomról, a szépirodalmi alkotásokról, a történelemről, az emberi jellemről és a nevelésetikáról szóló kritikai véleményének. A vizsgálódásom kiindulópontja Alasdair MacIntyre Austen-elemzése volt, aki több markáns kijelentést tett az írónőről, melyek közül az volt a legrelevánsabb a vizsgálódásom szempontjából, hogy a szeretetreméltóság és az állhatatosság a két legalapvetőbb austeni erény. Az írónő regényeinek elemzésénél hangsúlyoztam, hogy én is úgy vélem, a kedvesség mint egyfajta pótlék jelenik meg a műveiben. A főhősei csak akkor mondhatják magukat igazán morálisnak, ha képesek átlátni azokon, akik nem erényesek, pusztán felszínes kedvességgel, bájjal próbálják ezt elfedni mások elől. Körüljártam azt is, hogy az Austen-regényekben milyen negatív következményei vannak annak, ha valaki egy nagyon is mérvadó döntésnél nem kellően állhatatos. Továbbá olyan toposzokat vizsgáltam, mint a boldogság, a kétely, az otthonkeresés, az önfejlesztés, az önismeret, az önbecsülés, az irónia, a megtévesztés, a nevelés, az ítélőképesség vagy épp az udvariasság fontossága az írónő műveiben. Amennyire a vizsgálódásomnál relevánsnak éreztem, érintettem az Austen-regények megformáltságát is: az írónőnek az ironikus hangját több esetben kiemeltem és elemeztem. Hangsúlyoztam, hogy Austen az első regényeiben olyan önreflektív narratív hangot ütött meg, mellyel a szentimentális és gótikus regényeket figurázta ki; valamint kiemeltem azt is, hogyan érhető tetten a regényeiben az auktoriális narratív struktúra és az indirekt beszédaktus; emellett a levélírás (főként a férfi főhősök leveleinek) fontosságára is kitértem. Elemzéskor a történetek megírásának az időrendi sorrendjét követtem, és így Austen módszereinek változását, fejlődését is olykor kihangsúlyoztam. Nem gondolom azt, hogy az írónő teljesen azonosult volna bármelyik filozófus nézeteivel, így a regényeinek elemzésekor saját filozófiai aspektusainak feltárásához, megértéséhez nyitottam analógiát a következő gondolkodókkal: Arisztotelész, Immanuel Kant, David Hume, Søren Kierkegaard, Mary Wollstonecraft, Jean-Jacques Rousseau, Lord Shaftesbury, Roland Barthes és Friedrich Schlegel. Arra a következtetésre jutottam, hogy Jane Austen a maga módján filozófus volt: filozófiai hozzáállása volt az élethez, filozófiai szempontból vizsgálta az emberek jellemét és viselkedését. Ő nem írt elméleti szövegeket, nem alkotott saját filozófiai rendszert, hanem az általa kitüntetett figyelmet kapó regényműfajt választotta közlési formaként.

Kulcsszavak: Jane Austen, morálfilozófiai, esztétikai, regényirodalom, boldogság, erényesség, kedvesség, szeretetreméltóság, állhatatosság, kétely, ítélőképesség, nevelés, oktatás, otthonkeresés, irónia, jellemfejlődés, házasság, gazdaság, régensség, társadalomkritika, Alasdair MacIntyre, Arisztotelész, Immanuel Kant, David Hume, Søren Kierkegaard, Mary Wollstonecraft, Jean-Jacques Rousseau, Lord Shaftesbury, Roland Barthes, Friedrich Schlegel

Abstract

In my PhD thesis, I analysed Jane Austen's novels from a moral-philosophical and aesthetic perspective, focusing on the problematic relationship between happiness and virtue. In her works, the writer voiced her critical opinions on society, literary works, history, human character, and educational ethics. The starting point of my investigation was Alasdair MacIntyre's critique of Austen, who made several striking statements about the writer, the most relevant of which for my analysis was that amiability and constancy are the two most fundamental virtues in Austen's work. In my analysis of Austen's novels, I emphasised that I also believe that amiability appears as a kind of substitute in the writer's works. Her protagonists can only call themselves truly moral if they can see through those who are not virtuous, trying to hide this from others with mere superficial agreeableness and charm. I also discuss the negative consequences in Austen's novels of not being sufficiently constant in a critical decision. In addition, I examined topos such as happiness, doubt, homesickness, self-development, self-knowledge, self-esteem, irony, deception, education, judgment, and the importance of politeness in the writer's works. Furthermore, as far as I felt it was relevant to my investigation, I also touched on the form of Austen's novels: I highlighted and studied the writer's ironic voice in several cases. I emphasised that Austen's early novels adopted a self-reflective narrative tone that caricatured sentimental and Gothic novels; I also highlighted how authorial narrative structure and indirect speech act can be seen in her novels; I also touched on the importance of letter writing (especially letters from male protagonists). In my analysis, I followed the chronological order of writing the stories, and thus sometimes highlighted the changes and developments in Austen's methods. I do not think that the writer fully identified with the views of any philosopher, so when analysing her novels, I opened an analogy with the following philosophers to explore and understand her own philosophical aspects: Aristotle, Immanuel Kant, David Hume, Søren Kierkegaard, Mary Wollstonecraft, Jean-Jacques Rousseau, Lord Shaftesbury, Roland Barthes and Friedrich Schlegel. I

concluded that Jane Austen was a philosopher in her own way: she had a philosophical attitude to life, and she examined the character and behaviour of people from a philosophical perspective. She did not write theoretical texts, did not create her own philosophical system, but chose the novel genre as a form of communication, which she held in high regard.

Keywords: Jane Austen, moral-philosophy, aesthetic, fiction, happiness, virtue, agreeableness, amiability, constancy, doubt, judgment, upbringing, education, homesickness, irony, character development, marriage, economy, regency, social criticism, Alasdair MacIntyre, Aristotle, Immanuel Kant, David Hume, Søren Kierkegaard, Mary Wollstonecraft, Jean-Jacques Rousseau, Lord Shaftesbury, Roland Barthes, Friedrich Schlegel